

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ: ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ: ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ ΚΑΙ ΠΑΤΕΡΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΠΑΠΑΡΝΑΚΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ

ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΟΥ

ΑΣΘΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

Μεταπτυχιακή εργασία που υποβλήθηκε
στο Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας
για το Δίπλωμα Ειδίκευσης

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2015

ΑΣΘΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
ΜΕΡΟΣ Α΄	27
Η ΦΥΣΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΑΣΘΕΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο	28
Η ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗ ΑΣΘΕΝΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ	28
1.1 Ορισμός της ασθένειας	28
1.2 Οι σωματικές ασθένειες	29
1.3 Οι ψυχικές ασθένειες	39
1.4 Αλληλεπίδραση σωματικής και ψυχικής ασθένειας	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο	47
ΟΙ ΑΙΤΙΕΣ ΤΗΣ ΑΣΘΕΝΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ, Η ΘΕΟΔΙΚΙΑ ΚΑΙ Η ΑΥΤΟΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΣΙΑ	47
2.1 Η προσωπική ή εθνική αμαρτία	47
2.1.1 <i>Σχέση ασθένειας και αμαρτίας στο νόμο</i>	73
2.1.2 <i>Σχέση ασθένειας και αμαρτίας στους ψαλμούς</i>	78
2.2 Η αμαρτία των άλλων	86
2.3 Οι φυσικές και εξωτερικές αιτίες των ασθενειών	90
2.4 Η ενέργεια του διαβόλου	93
2.5 Το θέμα της θεοδικίας και ο σκοπός της ασθένειας	96
2.5.1 <i>Η πνευματική τελείωση των δικαίων</i>	96
2.5.2 <i>Η διαφύλαξη της ταπείνωσης και ο φωτισμός των δικαίων</i>	103
2.6 Η εξιλέωση των ανθρώπων για τις αμαρτίες τους με την αυτοθυσία του Δούλου του Γιαχβέ	107
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο	110
Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ ΣΤΟΝ ΑΡΧΑΙΟ ΚΟΣΜΟ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΑΡΧΑΙΟ ΙΣΡΑΗΛ	110
3.1 Επεμβατική ιατρική του αρχαίου κόσμου	110
3.2 Επεμβατική ιατρική του αρχαίου Ισραήλ	114
3.3 Προληπτική ιατρική του αρχαίου Ισραήλ	121
3.3.1 <i>Κανονισμοί δημόσιας υγιεινής και γενικής καθαρότητας</i>	124
3.3.2 <i>Κανονισμοί και οδηγίες για τη διατροφή</i>	127
3.3.3 <i>Κανονισμοί για το γάμο και την υγιεινή των δύο φύλων</i>	134
3.3.4 <i>Διατάξεις για την τήρηση του Σαββάτου</i>	137
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο	139
Η ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗ ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ	139
4.1 Ορισμός της υγείας, της θεραπείας και της ίασης	139

4.2 Το ιατρικό επάγγελμα και οι φορείς της ίασης στον αρχαίο Ισραήλ	146
4.2.1 <i>Ιατροί, ενταφιαστές, μαίες</i>	148
4.2.2 <i>Ιερείς, προφήτες-δίκαιοι, βασιλείς</i>	153
4.2.3 <i>Οικογένεια, συγγενείς, φίλοι</i>	163
4.3 Ο Γιαχβέ, η πηγή της ίασης	167
4.4 Φυσική θεραπεία και θαυματουργική θεραπεία	170
4.5 Οι προϋποθέσεις της θαυματουργικής θεραπείας	197
4.6 Τα μέσα της θαυματουργικής θεραπείας	211
ΜΕΡΟΣ Β΄	220
Η ΗΘΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΑΣΘΕΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ	220
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο	221
Η ΑΣΘΕΝΕΙΑ ΚΑΙ Η ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΜΑΡΤΙΑ	221
5.1 Έννοια, αιτία και συνέπειες της αμαρτίας	221
5.2 Ο Ιατρός της ψυχής και οι φορείς της ίασης	226
5.3 Ο δρόμος και οι προϋποθέσεις ίασης της ψυχής από την αμαρτία	232
5.4 Η σοφία του Θεού και η ίαση της ψυχής από την αμαρτία	240
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο	248
Η ΕΘΝΙΚΗ ΑΣΘΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΣΤΟ ΠΡΟΦΗΤΙΚΟ ΚΗΡΥΓΜΑ	248
6.1 Η ασθένεια του λαού Ισραήλ	248
6.1.1 <i>Οι αμαρτίες του λαού</i>	250
6.1.2 <i>Οι εθνικές συμφορές του λαού</i>	254
6.2 Η έννοια της εθνικής θεραπείας	264
6.3 Μέσα και προϋποθέσεις ίασης του λαού από την αμαρτία	271
6.4 Λανθασμένοι τρόποι αναζήτησης της εθνικής ίασης	282
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο	290
Η ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΦΥΣΗΣ ΣΤΑ ΕΣΧΑΤΑ	290
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	298
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	308

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η ασθένεια είναι ένα θέμα που προβληματίζει τον άνθρωπο όλων των εποχών και δημιουργεί πολλά ερωτηματικά. Ανάμεσα σε αυτά τα πιο σημαντικά είναι το που και το γιατί, δηλαδή που οφείλεται ή από πού προέρχεται η νόσος και γιατί τελικά ο άνθρωπος νοσεί. Αυτοί οι προβληματισμοί είναι φυσιολογικοί, επειδή έχουν άμεση σχέση, τόσο με την ευζωία όσο και με την ίδια ύπαρξη του ανθρώπου. Ο θάνατος ήταν πολλές φορές αποτέλεσμα των ασθενειών και ο πόνος που συνόδευε την αρρώστια δεν αποτελούσε ό,τι πιο ευχάριστο για τη ζωή του. Έτσι έπρεπε με κάποιο τρόπο να απαλύνει τον πόνο και να μεταθέσει το θάνατο στο μέλλον. Ανάλογα με τη θρησκευτική του πίστη ο κάθε λαός αντιμετώπισε με διαφορετικό τρόπο την αρρώστια. Λίγο πολύ στους πρωτόγονους λαούς, αλλά ακόμα και στους ιστορικούς λαούς από τους οποίους έχουμε γραπτές μαρτυρίες, όπως ήταν οι λαοί της Παλαιάς Διαθήκης, η ασθένεια ήταν μία κατάσταση που αποδιδόταν στις διάφορες θεότητες και αντιμετωπιζόταν κατά ανάλογο τρόπο, με εξευμενιστικές θυσίες και όμοιες πρακτικές, προκειμένου να αποκατασταθεί η υγεία. Βαθμιαία άρχισε να αναπτύσσεται η ιατρική επιστήμη στους πιο προηγμένους λαούς της αρχαιότητας, όπως στους Αιγυπτίους και τους Έλληνες, και να φωτίζεται λίγο το σκοτεινό ζήτημα της ασθένειας και του θανάτου.

Η Παλαιά Διαθήκη αποτελεί ένα ξεχωριστό και πολύτιμο βιβλίο που σκιαγραφεί την ιστορία της ανθρωπότητας από τη δημιουργία της μέχρι την έλευση του Ιησού Χριστού. Πραγματεύεται πολλά θέματα της καθημερινής ζωής του ισραηλιτικού λαού, αλλά και όλων των λαών που εμπλέκονται γύρω από την ιστορία αυτού του λαού και φυσικά όλων των ανθρώπων που αποτέλεσαν την προϊστορία της ανθρωπότητας. Η ασθένεια, που ήταν το αποτέλεσμα της αποστασίας του ανθρώπου από το Θεό, δεν μπορούσε να λείπει από τις σελίδες της. Τα ποικίλου περιεχομένου βιβλία της, ιστορικά, ποιητικά-διδασκτικά και προφητικά, παρέχουν σημαντικές πληροφορίες, που φωτίζουν το θέμα από διάφορες πλευρές με γνώμονα την αποκατάσταση της υγείας του όλου ανθρώπου. Κυρίως, όμως, αντιμετωπίζουν την ασθένεια θρησκευτικά και ηθικά, επειδή όλα μαζί τα βιβλία συνθέτουν ένα θεολογικό βιβλίο, το οποίο ορίζει την ίαση θεοκεντρικά και όχι ανθρωποκεντρικά.

Για μας ήταν εξαιρετικά ενδιαφέρον να ερευνήσουμε το θέμα της ασθένειας, επειδή καταρχήν είναι ένα ζήτημα που ταλαιπωρεί ακόμη και σήμερα την ανθρωπότητα και βασανίζει την ψυχή του κάθε νοσούντα στον ίδιο βαθμό που συνέβαινε και παλαιότερα. Βέβαια, στη σύγχρονη εποχή, το σώμα, με την πρόοδο της ιατρικής, μπορεί να μην καταπονείται τόσο πολύ όσο στα

αρχαία χρόνια, αλλά η ψυχή δεν παύει να αγωνιά μπροστά στην εξέλιξη της ασθένειας που μπορεί να φτάσει ως το θάνατο. Ήταν, λοιπόν, μία πρόκληση να μελετήσουμε πως οι άνθρωποι που νόσησαν βαριά στην ιστορία της Παλαιάς Διαθήκης, των οποίων η πίστη διατηρείται δύο χιλιάδες χρόνια ακόμη και μετά την έλευση του Χριστού, αντιμετώπισαν σε προσωπικό επίπεδο την ασθένεια τους, όχι τόσο ιατρικά, όσο πνευματικά. Ήταν πρόκληση να ερευνήσουμε πως αυτοί οι λαοί που πλήττονταν από τόσες θανατηφόρες επιδημίες για την εποχή τους, αντιμετώπισαν το πρόβλημα ακόμη και συλλογικά, πάντα σε πνευματικό επίπεδο. Ήταν ενδιαφέρον να δούμε από τη μια πλευρά, τη συμπεριφορά των ίδιων των ανθρώπων απέναντι στην ασθένειά τους και στο Θεό στον οποίο πίστευαν και από την άλλη πλευρά, την απάντηση του Θεού απέναντι στους ασθενούντες, όταν προέβαιναν στη μια ή την άλλη επιλογή. Ήταν εξαιρετικά ενδιαφέρον να μελετήσουμε τον σκοπό και τον τρόπο ίασης που πρότεινε ο Θεός και τον σκοπό και τον τρόπο ίασης που ακολουθούσαν οι άνθρωποι από μόνοι τους και να συγκρίνουμε ποιος από τους δύο ήταν αποτελεσματικότερος.

Το θαυμαστό σε όλη αυτή την έρευνα είναι ότι από τη δημιουργία του κόσμου και την προϊστορία της ανθρωπότητας μέχρι την πτώση της Βαβυλώνας και τη ρωμαϊκή κυριαρχία στην περιοχή της Εγγύς Ανατολής, ο ίδιος και μοναδικός Θεός, ο Γιαχβέ, πάντα φώτιζε τους ασθενούντες ανθρώπους ή λαούς είτε με θεοφάνειες είτε με τη φανέρωσή Του σε κάποιο δίκαιο πρόσωπο και τους έδειχνε την αιτία της ασθένειάς τους και το ποια θα έπρεπε να είναι η επόμενη ενέργειά τους, ώστε να απαλλαχθούν από αυτήν. Από τον Κάιν μέχρι τον Ναβουχοδονόσορα και από τον ισραηλιτικό λαό μέχρι το ασσυριακό έθνος, σε όλες τις περιπτώσεις, διακρίνεται η επέμβαση του Θεού με τη σκληρή, αλλά γεμάτη στοργή στάση Του, γιατί σκοπός Του είναι πάντα η θεραπεία του πλάσματός Του.

Η εργασία αυτή αποσκοπεί στο να προβληματίσει το σύγχρονο άνθρωπο, ο οποίος έχει προοδεύσει τόσο πολύ στην επιστήμη, ότι στο θέμα της ασθένειας είναι το ίδιο αδύναμος όσο ήταν και στο παρελθόν, επειδή συνεχώς εμφανίζονται ασθένειες και επιδημίες που δεν μπορεί να τις θεραπεύσει. Και να αναρωτηθεί μήπως ο αρχαίος αυτός λαός, του οποίου η πίστη παρέμεινε σταθερή όλους αυτούς τους αιώνες, από τη δημιουργία του κόσμου μέχρι σήμερα, έχει το μυστικό που προσφέρει την ίαση στον κόσμο. Τέλος, σκοπός μας είναι να αποτελέσει η εργασία αυτή το έναυσμα για περαιτέρω μελέτη των βιβλίων της Παλαιάς Διαθήκης, που θα αναδείξει ένα σύστημα θεραπείας της ψυχής από την αμαρτία, η οποία αποτελεί την αρχή όλων των σωματικών και ψυχικών ασθενειών.

Τελειώνοντας, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του ΑΠΘ, για όλα τα προπτυχιακά μαθήματα που μου πρόσφεραν, καθώς μέσα από τις διαλέξεις τους μου γεννήθηκαν γόνιμοι προβληματισμοί. Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω τους καθηγητές του Τομέα Αγίας Γραφής και Πατερικής Γραμματείας, την αναπλ. καθηγήτρια κα Κυριακούλα Παπαδημητρίου, τους επίκουρους καθηγητές κ. Απόστολο Κραλίδη, κα Άννα Καραμανίδου και κα Αικατερίνη Τσαλαμπούνη για τα ερμηνευτικά, γλωσσικά, θρησκευολογικά και τεχνολογικά μαθήματα που μου πρόσφεραν μέσα στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών μου, τα οποία με βοήθησαν να κατανοήσω τον τρόπο με τον οποίο θα έπρεπε γενικά να μελετώ τη θεολογία και ειδικότερα να εργαστώ και να συνθέσω αυτή την εργασία. Εξάίρετα θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου προς τον καθηγητή μου κ. Αθανάσιο Παπαρνάκη, που με τη μεγάλη εμπειρία του με βοήθησε στην επιλογή αυτού του θέματος, με την επιστημονική του υποστήριξη με βοήθησε να δαμάσω το τεράστιο υλικό της Παλαιάς Διαθήκης, με τη συνεχή ενθάρρυνσή του με στήριξε όλα αυτά τα χρόνια στην περιπετειώδη ολοκλήρωση της μελέτης μου και τέλος με την επιστημονική του εμπειρία και την απλή καρδιά του διόρθωσε όλα τα λάθη της ερευνητικής μου ιδιορρυθμίας. Άπειρη είναι η ευγνωμοσύνη μου προς το σύζυγό μου, που από την αρχή των ερευνητικών μου προσπαθειών με προέτρεπε να προχωρήσω στη μελέτη αυτή, χωρίς να φαντάζεται πόσο επώδυνη διαδικασία θα ήταν αυτή για την οικογένειά μας. Παρόλα αυτά μέχρι τα τελευταία στάδια με εμπύχωνε στην ολοκλήρωση του έργου αυτού. Τεράστια είναι η ευγνωμοσύνη μου και προς τους γονείς μου, που χωρίς τη δική στους συμπαράσταση, βοήθεια και αγάπη δε θα είχε καν αρχίσει η έρευνα και η συγγραφή. Τέλος, μεγάλο είναι το ευχαριστώ μου στη μικρή μου κόρη, για τον πολύτιμο χρόνο που μου χάρισε απλόχερα, ενώ θα έπρεπε να τον αφιερώνω σ' αυτήν που βρίσκεται στην τρυφερή ηλικία των νηπιακών χρόνων.

Θεσσαλονίκη, 20 Ιουλίου 2015

Ελισάβετ Γαβριηλίδου

(Μνήμη προφήτη Ηλία)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Το θέμα και ο σκοπός της μελέτης. Η μέθοδος διαπραγμάτευσής του.

Η ασθένεια και η θεραπεία της είναι ένα θέμα που άπτεται όλων των εποχών, όλων των κοινωνιών και όλων των ανθρώπων. Είναι ένα ζήτημα που προβληματίζει και προβληματίζει τον άνθρωπο και παλαιότερα και τώρα στον ίδιο περίπου βαθμό. Και αυτό γιατί συνδέεται άμεσα με τον πόνο και το θάνατο, δύο στοιχεία που επηρεάζουν την ευημερία και την ίδια την ύπαρξη του ανθρώπου. Από τις πρωτόγονες μέχρι τις σύγχρονες κοινωνίες, όλοι προσπάθησαν να απαλύνουν τον πόνο της αρρώστιας και να παρατείνουν τη ζωή που απειλείται από το θάνατο, είτε μέσω της μαγείας, για να κερδίσουν την τη θεϊκή επέμβαση είτε μέσω της χρήσης των ανθρώπινων ιατρικών μέσων. Αν θελήσει, όμως, να κοιτάξει κανείς βαθύτερα το θέμα της ασθένειας, δε θα πρέπει να μείνει μόνο στην αντιμετώπισή της από την καθαρά επιστημονική πλευρά, αλλά να εντρυφήσει στον τρόπο που βίωνε και βιώνει ο κάθε ασθενής εσωτερικά τον σωματικό ή ψυχικό του πόνο και το ενδεχόμενο του θανάτου του.

Θεωρήσαμε ότι το θέμα αυτό της ασθένειας και της θεραπείας περιέχει πολλές προκλήσεις, τόσο για τα αναπάντητα ερωτήματα που ακόμη ταλανίζουν την ανθρωπότητα όσο και για τις πολλές πτυχές του, οι οποίες δεν έχουν ακόμη ερευνηθεί. Εμείς μελετήσαμε την ασθένεια και τη θεραπεία μέσα στα ιερά κείμενα της Παλαιάς Διαθήκης, για να δούμε πως οι άνθρωποι της εποχής αντιμετώπιζαν την ασθένειά τους εσωτερικά και εξωτερικά, ποιον δρόμο ίασης τους πρότεινε ο Θεός, ποιον επέλεξαν αυτοί, ποιος από τους δύο δρόμους ήταν αποτελεσματικότερος για την ίασή τους και σε τι συνίστατο ακριβώς αυτή η ίαση. Είναι σημαντική η έρευνα αυτή ειδικά μέσα στα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης, επειδή αυτή η συλλογή κατέχει μία ξεχωριστή θέση στην παγκόσμια βιβλιογραφία. Είναι ένα βιβλίο που διατείνεται για τη θεοπνευστία των συγγραφέων του και περιλαμβάνει την ιστορία ενός λαού, του Ισραήλ, ο οποίος έχει λάβει τη θεία αποκάλυψη και τη μεταδίδει στον υπόλοιπο κόσμο. Συνεπώς, και μόνο για τις δύο αυτές παραμέτρους ήταν πρόκληση να μελετήσουμε το θέμα της ασθένειας και της θεραπείας μέσα από τα ιερά κείμενα της Βίβλου.

Πλούσια είναι η σύγχρονη βιβλιογραφία στο θέμα της ασθένειας και της θεραπείας στον αρχαίο Ισραήλ, για τους λόγους που προαναφέραμε. Αρκετοί ξένοι συγγραφείς ασχολήθηκαν με εξειδικευμένα θέματα, όπως με τα θαύματα των προφητών και των δίκαιων προσώπων της Παλαιάς Διαθήκης, με τη θεολογία της ίασης σε κάποια προφητικά βιβλία, όπως του Ωσηέ, με την ανάλυση της εβραϊκής λέξης *gara'* στην εβραϊκή Βίβλο και σε κείμενα της

αρχαίας Εγγύς Ανατολής και με πολλά άλλα. Στην ελληνική, όμως, επιστημονική κοινότητα ενώ υπάρχουν αρκετές έρευνες που μελετούν την υγεία και την ασθένεια κοινωνιολογικά, ποιμαντικά, ψυχολογικά, ελάχιστες απαντώνται έχοντας ως κύρια πηγή την Καινή Διαθήκη και μηδαμινές έχοντας την Παλαιά Διαθήκη. Γι' αυτό, πιστεύουμε ότι η παρούσα μελέτη θα αποτελέσει ένα ακόμη λιθαράκι στο μεγάλο οικοδόμημα της θεολογικής επιστήμης και έρευνας και θα εμπνεύσει για περαιτέρω έρευνες, όπως για παράδειγμα στο θέμα της θεραπείας των ψυχών μέσα από τις θεόσδοτες εντολές των παλαιοδιαθηκικών κειμένων.

Στην Παλαιά Διαθήκη δεν υπάρχουν συστηματικές αναφορές για το θέμα της ασθένειας και της ίασης. Ότι υλικό υπάρχει, δεν είναι συστηματικά δομημένο, αλλά διασκορπίζεται σε όλα τα βιβλία της. Γι' αυτό απαιτείται συγκέντρωση και μελέτη του για την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με το σύστημα θεραπείας των βιβλικών λαών. Το υλικό αυτό, όπως είναι φυσικό, συνδέεται άμεσα με το Θεό και το ιερατείο και προβάλλει ως κύρια αιτία της ασθένειας την αμαρτία και ως απαραίτητη προϋπόθεση της ίασης τη μετάνοια. Αυτή η κεντρική ιδέα απαντάται σε όλα τα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης και ακολουθείται ως επί το πλείστον από τους προφήτες, οι οποίοι θεωρούν πολύ σημαντικό να διδάξουν τον ισραηλιτικό λαό και τα άλλα έθνη έναν τρόπο ίασης που δε συναντάται όμοιος του στον ειδωλολατρικό κόσμο. Γι' αυτό και μέσα στο λόγο τους χρησιμοποιούν συστηματικά και ευρέως την ιατρική ορολογία.

Στην έρευνά μας εντοπίσαμε την ιατρική ορολογία και σταχυολογήσαμε όλους τους ιατρικούς όρους και τις λέξεις, που σχετίζονται με το θέμα της ασθένειας και θεραπείας. Συνολικά, οι αναφορές που εντοπίσαμε, ξεπερνούν τις πεντακόσιες, σύμφωνα με την ελληνική μετάφραση των Ο΄. Όλες μελετήθηκαν μέσα στις συνάφειές τους και παρατέθηκαν σε ένα αρμονικό σύνολο, συνθέτοντας το σύστημα ίασης και θεραπείας που ίσχυε στην Παλαιά Διαθήκη.

Ειδικότερα, ανθολογήσαμε όλα τα χωρία της Παλαιάς Διαθήκης που περιέχουν τις λέξεις «ασθένεια», «αρρώστια», καθώς και «υγεία», «ίαση», «θεραπεία», σε όλες τις γραμματικές μορφές που εμφανίζονται μέσα στη Γραφή. Ακόμη συγκεντρώσαμε και όλα τα χωρία που περιέχουν τις λέξεις «νόσος», «μαλακία», «οδύνη», «πόνος», «ταραχή», «θάνατος» (χρησιμοποιείται από τους προφήτες για να δηλώσει θανατηφόρα νόσο) και όσα χωρία αναφέρουν συγκεκριμένες αρρώστιες που έπληξαν τους λαούς, όπως για παράδειγμα «λέπρα», «έλκη», «αναπηρίες», «πανώλη», «στεριότητα» και άλλες. Από τους παραπάνω όρους, κυρίως οι λέξεις «ασθένεια», «θεραπεία» και «ίαση» χρησιμοποιήθηκαν με διάφορες σημασίες στη μετάφραση των Ο΄, εκτός των εννοιών που είχαν άμεση σχέση με τη νόσο ή την αποκατάσταση της υγείας.

Για παράδειγμα, στη μετάφραση των Ο΄, το ρήμα «ασθενώ» και τα παράγωγά του προσέλαβε διάφορες έννοιες, οι σημαντικότερες από τις οποίες είναι οι παρακάτω:

Στα ιστορικά βιβλία το ρήμα «ασθενώ» χρησιμοποιείται με την έννοια του «είμαι ολιγάριθμος». Ο Κριτής Γεδεών παρατηρεί για την οικογένειά του ότι είναι η πιο ολιγάριθμη μέσα στη φυλή Μανασσή: «ἴδου ἡ χιλιάς μου ἡσθένησεν ἐν Μανασση, καὶ ἐγὼ εἰμι ὁ μικρότερος ἐν οἴκῳ τοῦ πατρὸς μου» (Κρ 6:15)¹. Επίσης, η οικογένεια του Σαούλ μειονεκτεί ως προς τη δύναμη και ως προς τον αριθμό σε σχέση με την οικογένεια του Δαυίδ με την οποία ήρθε σε ρήξη και πόλεμο: «καὶ ἐγένετο ὁ πόλεμος ἐπὶ πολὺ ἀνὰ μέσον τοῦ οἴκου Σαουλ καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ οἴκου Δαυίδ· καὶ ὁ οἶκος Δαυίδ ἐπορεύετο καὶ ἐκραταιοῦτο, καὶ ὁ οἶκος Σαουλ ἐπορεύετο καὶ ἡσθένει» (2 Βασ 3:1)².

Ακόμη, το ουσιαστικό «ασθενής» χρησιμοποιείται με την έννοια του κοινωνικά αδύναμου, τόσο στα ποιητικά όσο και στα ιστορικά βιβλία. Στις Παροιμίες ο «ασθενής» μπορεί να είναι ο φτωχός, ο αβοήθητος, ο απελτισμένος και γενικότερα αυτός που βρίσκεται σε ανάγκη και χρειάζεται βοήθεια. Αυτό συνάγεται από το ρητό: «ὃς φράσσει τὰ ὤτια αὐτοῦ τοῦ μὴ ἐπακοῦσαι ἀσθενοῦς, καὶ αὐτὸς ἐπικαλέσεται, καὶ οὐκ ἔσται ὁ εἰσακούων» (Πρμ 21:13)³. Ομοίως και ο «ἀσθενῆς ἐν πύλαις» είναι ο ανυπεράσπιστος μπροστά στις πύλες του δικαστηρίου (Πρμ 22:22)⁴. Επίσης, στο ιστορικό βιβλίο Ιουδίθ η μετοχή «ασθενούντες» δηλώνει τους αδύναμους και τους άσημους σε αντίθεση με τους βασιλιάδες και άρχοντες που κυριαρχούν με τη δύναμη της εξουσίας τους. Αυτό φαίνεται στην προσευχή της Ιουδίθ πριν επιχειρήσει να

¹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Κριται-Ρουθ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 7, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλος, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 44. Βλ. E. John Hamlin, *Judge*, International Theological Commentary, έκδ. William. B. Eerdmans Publ. Co & The Handsel Press Ltd, Grand Rapids-Edinburgh 1990, σ. 93.

² Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Β΄ Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 9, Αθήνα 1957, σ. 21. Βλ. Joyce G. Baldwin, *1 and 2 Samuel*, Tyndale Old Testament Commentaries 8, έκδ. InterVarsity Press, Leicester-Illinois 1988, σ. 187.

³ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τας Παροιμίας*, Αθήνα 1962, σ. 199. Βλ. Frank E. Gaebelin (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 5, έκδ. Zondervan Publishing House, Michigan 1991, σ. 1053. Βλ. R.N. Whybray, *The Book of Proverbs*, The Cambridge Bible Commentary, University Studio Press, Cambridge 1972, σ. 118.

⁴ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τας Παροιμίας*, Αθήνα 1962, σσ. 213, 298-299: «μὴ ἀποβιάζου πένητα, πτωχὸς γάρ ἐστι, καὶ μὴ ἀτιμάσης ἀσθενῆ ἐν πύλαις» (Πρμ 22:22). Το ίδιο νόημα λαμβάνει η λέξη «ασθενής» και στους στίχους: «ἴνα μὴ πιδόντες ἐπιλάθωνται τῆς σοφίας καὶ ὀρθὰ κρίναι οὐ μὴ δύνωνται τοὺς ἀσθενεῖς» (Πρμ Μασ. 31:5) και «ἀνοίγε σὸν στόμα καὶ κρῖνε δικαίως, διάκρινε δὲ πένητα καὶ ἀσθενῆ» (Πρμ Μασ. 31:9). Οι άρχοντες και βασιλεῖς που οιοποτοῦν και φτάνουν σε επίπεδα μεγάλης μέθης δεν έχουν καθαρό νού, ήρεμα νεύρα και αυτοκυριαρχία, ώστε να κρίνουν ορθά τους κυβερνωμένους τους και μάλιστα τους αδύνατους και ανυπεράσπιστους.

πραγματοποιήσει το παράτολμο σχέδιό της εναντίον του στρατηγού των Ασσυρίων, Ολοφέρνη, για τη σωτηρία του έθνους της. Στην προσευχή της κυριαρχεί η ιδέα ότι ο Θεός είναι παντοδύναμος και φανερώνει τη δύναμή Του στους αδυνάτους, τους οποίους ενισχύει, ώστε να ξεπερνούν τις δυσκολίες και να ανακηρύσσονται νικητές: «ταπεινῶν εἶ θεός, ἐλαττόνων εἶ βοηθός, ἀντιλήμπτωρ ἀσθενούντων, ἀπεγνωσμένων σκεπαστής, ἀπηλπισμένων σωτήρ» (Ιουδ 9:11). Η φανέρωσή του Θεού μέσα από την τέλεια αδυναμία των ανθρώπων είναι αυτή που καθιστά γνωστό το όνομά Του σε όλο τον κόσμο. Αυτή τον κάνει να υμνείται από τους ασθενούντες και να αναγνωρίζεται ως αληθινός Θεός από όλους: «τότε ἠλάλαξαν οἱ ταπεινοὶ μου, καὶ ἐφοβήθησαν οἱ ἀσθενούντές μου καὶ ἐπτοήθησαν» (Ιουδ 16:11)⁵.

Επίσης, στα ποιητικά-διδασκτικά βιβλία με την ασθένεια δηλώνεται και η αδυναμία του ανθρώπου μπροστά στην παντοδυναμία του Θεού. Για παράδειγμα, η Σοφία Σολομώντος μιλάει για την ασθενή ανθρώπινη φύση, εννοώντας ότι ο άνθρωπος είναι ασταθής και ταλαντευόμενος, εφήμερος πάνω στη γη και ασταθής στους συλλογισμούς και στη ζωή του: «ἐγὼ δοῦλος σὸς καὶ υἱὸς τῆς παιδίσκης σου, ἄνθρωπος ἀσθενὴς καὶ ὀλιγοχρόνιος καὶ ἐλάσσω ἐν συνέσει κρίσεως καὶ νόμων» (Σολ 9:5). Ακόμη και ο πιο τέλειος άνθρωπος στην αρετή και στην ανθρώπινη σοφία χαρακτηρίζεται ανεπαρκής χωρίς τη σοφία του Θεού και η αδυναμία του αυτή φαίνεται στα έργα του (Σολ 9:6)⁶. Παρομοίως και στο βιβλίο του Ιώβ αναγνωρίζεται το ασθενές της ανθρώπινης φύσεως με την έννοια ότι ο άνθρωπος τίποτα δεν μπορεί να πετύχει χωρίς τη βοήθεια και τη συνδρομή του Θεού. Αυτό φαίνεται σε ένα παράδειγμα από τη φύση, το οποίο χρησιμοποιεί στο λόγο του ο Ελιούς. Εκεί φαίνεται ξεκάθαρα πόσο ο άνθρωπος είναι εκτεθειμένος στα στοιχεία της φύσης και τελικά στα χέρια του Θεού. Όταν η γη καλυφθεί από το χιόνι ή οι αγροί καταστραφούν από σφοδρές πλημμύρες, τότε τα χέρια του ανθρώπου δένονται και όλα τα έργα του κωλύονται. Τότε συναισθάνεται την αδυναμία και ανεπάρκειά του μπροστά στα στοιχεία της φύσης και φυσικά μπροστά στο Θεό, ο οποίος ελέγχει όλη τη δημιουργία και την ίδια του τη ζωή: «συντάσσω χιόνι· γίνου ἐπὶ γῆς, καὶ χειμῶν ὑετός, καὶ χειμῶν ὑετῶν δυναστείας

⁵ Βλ. John Craghan, *Esther, Judith, Tobit, Jonah, Ruth*, Old Testament Message, έκδ. Michael Glazier Inc., Wilmington-Delaware 1982, σ. 86.

⁶ Βλ. David Winston, *The Wisdom of Solomon*, The Anchor Bible, τόμ. 43, έκδ. Doubleday & Company Inc., USA 1979, σ. 202. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σολομών, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄*, τόμ. 25, Αθήναι 1964, σσ. 334-335.

αὐτοῦ. ἐν χειρὶ παντὸς ἀνθρώπου κατασφραγίζει, ἵνα γνῶ πᾶς ἄνθρωπος τὴν ἑαυτοῦ ἀσθένειαν» (Ψαλμὸς 37:6-7)⁷.

Στον προφήτη Ησαΐα το ρῆμα «ασθενώ» προσέλαβε τη σημασία του «εἶμαι φθαρτός, υποκύπτω στη φθορά», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ησαΐας για τον κατασκευαστή των ειδώλων και για τα είδωλα, που δεν έχουν τη δύναμη ούτε σταγόνα νερού να δώσουν σε αυτόν: «ὅτι ὥξυνεν τέκτων σίδηρον, σκεπάρνω εἰργάσατο αὐτὸ καὶ ἐν τερέτρῳ ἔστησεν αὐτό, εἰργάσατο αὐτὸ ἐν τῷ βραχίονι τῆς ἰσχύος αὐτοῦ· καὶ πεινάσει καὶ ἀσθενήσει καὶ οὐ μὴ πῖη ὕδωρ» (Ησαΐας 44:12)⁸.

Επίσης, ο ίδιος προφήτης σε άλλη συνάφεια χρησιμοποιεί το ρῆμα με την έννοια του «φοβάμαι ἢ δειλιάζω». Ο Θεός παραγγέλλει με τον προφήτη του στο βασιλιά Ἄχαζ να μη δειλιάζει και να μη φοβάται τους επικείμενους εχθρούς του, επειδή Αυτός θα είναι μαζί του και θα τον υπερασπίζεται: «φύλαξαι τοῦ ἠσυχάσαι καὶ μὴ φοβοῦ, μηδὲ ἡ ψυχὴ σου ἀσθενεῖτω ἀπὸ τῶν δύο ξύλων τῶν δαλῶν τῶν καπνιζομένων τούτων» (Ησαΐας 7:4)⁹.

Ακόμη, στο βιβλίο του Ησαΐα η μετοχή «ασθενούντες» αναφέρεται σε αυτούς που δε γνωρίζουν τον Θεό ἢ στους πνευματικά αδιάφορους και απρόθυμους να προσέξουν και να κατανοήσουν την αλήθεια του Θεού: «καὶ ἡ καρδία τῶν ἀσθενούντων προσέξει τοῦ ἀκούειν, καὶ αἱ γλῶσσαι αἱ ψελλίζουσαι ταχὺ μαθήσονται λαλεῖν εἰρήνην» (Ησαΐας 32:4)¹⁰.

Στο βιβλίο του Βαρούχ η μετοχή «ασθενών» σημαίνει αυτόν που βαδίζει αδύναμος και σκυφτός από το βάρος των αμαρτιών του, δηλαδή σημαίνει τον ταπεινωμένο από τις αμαρτίες και μετανοημένο άνθρωπο: «ἀλλὰ ἡ ψυχὴ ἡ λυπούμενη ἐπὶ τὸ μέγεθος, ὃ βαδίζει κύπτων καὶ ἀσθενοῦν καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ ἐκλείποντες καὶ ἡ ψυχὴ ἡ πεινωσά δώσουσί σοι δόξαν καὶ δικαιοσύνην Κύριε» (Βαρούχ 2:18) Σε αυτή την κατάσταση ἤθελε να πει ο προφήτης ὅτι βρίσκονται οἱ Ιουδαῖοι που αιχμαλωτίστηκαν και μεταφέρθηκαν στη γη της Βαβυλώνας. Και με την ικετήρια δέησή τους ζητούν από τον Θεό να

⁷ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εἰς τον Ψαλμὸν 37*, Αθήναι 1980, σ. 315.

⁸ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εἰς τον προφήτην Ησαΐαν*, ἐκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1990, σσ. 505-506.

⁹ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εἰς τον προφήτην Ησαΐαν*, Αθήναι 1990, σσ. 98-99. Βλ. Frank E. Gaebelien (ἐκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 6, ἐκδ. Zondervan Publishing House, Michigan 1986, σσ. 59-60.

¹⁰ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εἰς τον προφήτην Ησαΐαν*, ἐκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1990, σ. 360.

τους ελεήσει, γιατί μόνο οι ζωντανοί προσφέρουν ύμνο στο όνομά Του ακόμη κι αν ζουν μέσα στα βάσανα και τις στενοχώριες (Βαρ 2:19)¹¹.

Στον προφήτη Δανιήλ το ρήμα «ασθενώ» σημαίνει «σκοτώνομαι από μάχαιρα ή στη μάχη». Ειδικότερα, το «ασθενώ» συνοδευόμενο από κάποιον λεκτικό προσδιορισμό σημαίνει τον τρόπο του θανάτου: «καὶ οἱ συνετοὶ τοῦ λαοῦ συνήσουσιν εἰς πολλὰ· καὶ ἀσθενήσουσιν ἐν ῥομφαίᾳ καὶ ἐν φλογὶ καὶ ἐν αἰχμαλωσίᾳ καὶ ἐν διαρπαγῇ ἡμερῶν» (Δν 11:33). Η προφητεία αναφέρεται στους πιστούς Ιουδαίους που θα είχαν μαρτυρικό θάνατο από τη ρομφαία του Αντίοχου του Επιφανή¹². Άλλη μια φορά χρησιμοποιεί το ίδιο ρήμα με την ίδια σημασία στην προφητεία του αναφερόμενος στον Αντίοχο, ο οποίος θα περνούσε μέσα από τη γη της Παλαιστίνης με κατεύθυνση προς Αίγυπτο, θα πολεμούσε με τους Ιουδαίους και θα σκότωνε πολλούς: «καὶ εἰσελεύσεται εἰς τὴν γῆν τοῦ σαβεί, καὶ πολλοὶ ἀσθενήσουσιν» (Δν 11:41)¹³.

Επίσης, στο βιβλίο του Δανιήλ το ρήμα «ασθενώ» λαμβάνει και μία άλλη έννοια, την έννοια του «αποτυγχάνω στο σκοπό μου, δεν εκπληρώνεται το όραμά μου». Την εποχή των Μακκαβαίων κάποιοι Ιουδαίοι επαναστάτησαν εναντίον του βασιλιά της Αιγύπτου, Πτολεμαίου V, και συμμαχησαν με το βασιλιά της Συρίας, Αντίοχο III, με απώτερο σκοπό να αποκτήσουν την ανεξαρτησία τους. Αυτή η κίνησή τους, όμως, δεν είχε αίσιο τέλος, δεν πραγματοποιήθηκε το όραμά τους και όπως λέει το ιερό κείμενο, ασθένησαν: «καὶ ἐν τοῖς καιροῖς ἐκείνοις πολλοὶ ἐπαναστήσονται ἐπὶ βασιλέα τοῦ νότου· καὶ οἱ υἱοὶ τῶν λοιμῶν τοῦ λαοῦ σου ἐπαρθήσονται τοῦ στήσαι ὄρασιν καὶ ἀσθενήσουσι» (Δν 11:14)¹⁴.

Μία μόνο φορά το ρήμα «ασθενώ» χρησιμοποιείται ποιητικά και δηλώνει το κλείσιμο της ημέρας και την αρχή της εσπέρας: «ἴδου δὴ ἠσθένησεν ἡμέρα εἰς τὴν ἐσπέραν· ἀύλισθητι ὦδε, καὶ ἀγαθυνθήσεται ἡ καρδιά σου, καὶ ὀρθριεῖτε αὐριον εἰς ὄδον ὑμῶν» (Κρ 19:9)¹⁵.

¹¹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ιερεμίας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 19, Αθήναι 1961, σ. 372.

¹² Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Δανιήλ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 21, Αθήναι 1962, σ. 149.

¹³ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Δανιήλ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 21, Αθήναι 1962, σ. 152.

¹⁴ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Δανιήλ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 21, Αθήναι 1962, σ. 142. Βλ. Andre Lacocque, *The Book of Daniel*, μτφρ από γαλλικά στα αγγλικά David Pellauer, London 1979, σ. 224.

¹⁵ Βλ. George F. Moore, *Judge*, The International Critical Commentary, έκδ. T. & T. Clark LTD, Edinburgh 1989, σ. 412.

Τέλος, μία φορά συναντάται το επίθετο «ασθενόψυχος» στο βιβλίο των Μακκαβαίων, το οποίο αναφέρεται στις μητέρες και δηλώνει τον ψυχικά ευαίσθητο: «ὅσω γὰρ καὶ ἀσθενόψυχοι καὶ πολυγονώτεροι ὑπάρχουσιν αἱ μητέρες, τοσοῦτον μᾶλλον εἰσι φιλοτεκνότεραι» (4 Μακ 15:5)¹⁶.

Γίνεται, λοιπόν, φανερό, ότι στην Παλαιά Διαθήκη ο όρος «ασθενώ» λαμβάνει μία ευρύτερη σημασία από τη στενή και περιορισμένη έννοια της σωματικής ή ψυχικής ασθένειας. Η σωματική αρρώστια δηλώνεται κυρίως με τα ουσιαστικά «νόσος», «αρρώστια», «μαλακία» και «πληγή». Οι βιβλικοί συγγραφείς αυτές τις λέξεις χρησιμοποιούν, σε συνδυασμό με κάποιους συγκεκριμένους ιατρικούς όρους, για να περιγράψουν τις σωματικές και ψυχικές ασθένειες που ταλαιπωρούσαν τους ανθρώπους της Παλαιάς Διαθήκης, από την αρχή του κόσμου μέχρι τη Μακκαβαϊκή επανάσταση, στην περιοχή που οριοθετείται από το βιβλικό κείμενο.

Όσον αφορά στη λέξη «θεραπεύω» χρησιμοποιήθηκε και αυτή, μαζί με τα παράγωγά της, με ποικίλες σημασίες στη μετάφραση των Ο΄, εκτός της έννοιας του «φροντίζω για την αποκατάσταση της υγείας κάποιου με ιατρικά μέσα».

Έτσι, το ρήμα «θεραπεύω» απαντάται πολύ συχνά με τη σημασία του «υπηρετώ». Ο προφήτης Ησαΐας χρησιμοποιεί τη φράση «τοῖς θεραπεύουσιν Κύριον» και εννοεί όσους υπηρετούν πιστώς τον Κύριο¹⁷. Και στο Λευιτικό απαντάται με την ίδια σημασία, του «υπηρετώ είτε το Θεό είτε τους ανθρώπους». Οι Λευίτες, μετά την ολοκλήρωση της μεταρρύθμισης του Ιωσία, είχαν ως κύριο έργο να υπηρετούν τον Κύριο και τον Ισραηλιτικό λαό σε όλες τις λατρευτικές εκδηλώσεις που γίνονταν στο ναό της Ιερουσαλήμ: «καὶ νῦν λατρεύετε τῷ Κυρίῳ Θεῷ ὑμῶν καὶ θεραπεύετε τὸ ἔθνος αὐτοῦ Ἰσραὴλ» (Α΄ Έσδ 1:4)¹⁸. Επίσης στο βιβλίο της Εσθήρ απαντάται η μετοχή «θεραπεύων» στο στίχο: «ἄνθρωπος Ἰουδαῖος οἰκῶν ἐν Σούσοις τῆ πόλει, ἄνθρωπος μέγας, θεραπεύων ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως» (Εσθ 1:1β) και σημαίνει την υπηρεσία που προσφέρει κάποιος στην αυλή του βασιλιά κατέχοντας κάποιο αξίωμα μεταξύ των αυλικών του¹⁹. Ομοίως, στο βιβλίο της Εσθήρ συναντάται

¹⁶ Βλ. Ιωάννης Θ. Κολιτσάρας, *Η Παλαιά Διαθήκη*, τόμ. Ε΄, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων η "Ζωή", Αθήναι 2005, σ. 553.

¹⁷ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ησαΐαν*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1990, σ. 617.

¹⁸ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Α΄ & Β΄ Έσδρας, Νεεμίας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 14, Αθήναι 1959, σ. 14.

¹⁹ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις την Εσθήρ*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1978, σσ. 22,25. Όμοιο νόημα έχει το απαρέμφατο «θεραπεύειν» στο χωρίο «καὶ ἐπέταξεν ὁ

πάλι η λέξη «θεραπεία» με την έννοια της υπηρεσίας: «καὶ ἐγενήθη ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ, ὡς ἐπαύσατο προσευχομένη, ἐξεδύσατο τὰ ἱμάτια τῆς θεραπείας καὶ περιεβάλετο τὴν δόξαν αὐτῆς» (Εσθ 5:1). Εδώ η έκφραση «τα ἱμάτια της θεραπείας» σημαίνει «τα ενδύματα της υπηρεσίας», δηλαδή η Εσθήρ έβγαλε τα ενδύματα της υπηρεσίας και της ασκήσεως, στην οποία είχε υποβάλει τον εαυτό της και φόρεσε τα βασιλικά ενδύματα. Τα ενδύματα της υπηρεσίας ήταν ο τρίχινος σάκος της μετανοίας και όλη η πένθιμη και ταπεινωτική περιβολή²⁰.

Επίσης, η μετοχή «θεραπεύουσα» μεταφράζεται ως «λατρεύουσα», δηλαδή αυτή που λατρεύει. Με αυτή τη λέξη η Εβραία Ιουδίθ πρόβαλε στον στρατηγό των Ασσυρίων Ολοφέρνη τον θεοσεβή τρόπο ζωής της: «ὅτι ἡ δούλη σου θεοσεβῆς ἐστι καὶ θεραπεύουσα νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ» (Ιουδ 11:17)²¹.

Το «θεραπέω» μέσα στην Παλαιά Διαθήκη χρησιμοποιείται και με την έννοια του «περιποιούμαι τον εαυτό μου». Ο Μεμφιβοσθέ, ο εγγονός του Σαούλ που είχε περιέλθει στην προστασία του βασιλιά Δαυίδ, άφησε όλο τον εαυτό του απεριποίητο, όσο διάστημα ο Δαυίδ ήταν εξόριστος από το παλάτι και κυνηγημένος από το γιο του Αβεσσαλώμ, για να δείξει το πένθος του για την απουσία του βασιλιά: «καὶ Μεμφιβοσθέ ... οὐκ ἐθεράπευσε τοὺς πόδας αὐτοῦ, οὐδὲ ὠνυχίσαστο, οὐδὲ ἐποίησε τὸν μύστακα αὐτοῦ, καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ οὐκ ἀπέπλυνεν ἀπὸ τῆς ἡμέρας, ἧς ἀπῆλθεν ὁ βασιλεὺς, ἕως τῆς ἡμέρας ἧς αὐτὸς παρεγένετο ἐν εἰρήνῃ» (2 Βασ 19:24)²². Την ίδια σημασία λαμβάνει η λέξη «θεραπεία» στο βιβλίο της Εσθήρ. Στο στίχο που ακολουθεί, η θεραπεία σημαίνει περιποίηση: «οὗτος δὲ ἦν καιρὸς κορασίου εἰσελθεῖν πρὸς τὸν βασιλέα, ὅταν ἀναπληρώσῃ μῆνας δεκαδύο· οὕτως γὰρ ἀναπληροῦνται αἱ ἡμέραι τῆς θεραπείας, μῆνας ἕξ ἀλειφόμεναι ἐν σμυρνίνῳ ἐλαίῳ καὶ μῆνας ἕξ ἐν τοῖς ἀρώμασι καὶ ἐν τοῖς σμήγμασι τῶν γυναικῶν» (Εσθ 2:12). Στην προκειμένη περίπτωση δεν πρόκειται για θεραπεία από κάποια ασθένεια, αλλά για την ειδική προετοιμασία που έπρεπε να κάνουν οι κοπέλες οι οποίες θα παρουσιάζονταν μπροστά στο βασιλιά της Περσίας

βασιλεὺς Μαρδοχαίῳ θεραπεύειν ἐν τῇ αὐλῇ καὶ ἔδωκεν αὐτῷ δόματα περὶ τούτων» (Εσθ 1:1π).

²⁰ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις την Εσθήρ*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1978, σ. 65.

²¹ Βλ. Ιωάννης Κολιτσάρας, *Η Παλαιά Διαθήκη*, τ. Γ, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων η «ΖΩΗ», Αθήναι 2003, σ. 399.

²² Βλ. Ρ. Kyle McCarter, *II Samuel*, The Anchor Bible, τόμ. 9, έκδ. Doubleday, New York 1984, σ. 417. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Β' Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 9, Αθήναι 1957, σ. 127.

Ξέρξη, ώστε να επιλέξει μία από αυτές ως γυναίκα του. Η ειδική προετοιμασία αφορούσε στην επιμελημένη φροντίδα του δέρματος και του σώματός τους με ελαιώδες μύρο, αρώματα και άλλες ευώδεις και σαπωνοειδείς ύλες και αλοιφές²³.

Τέλος, το «θεραπέω» σημαίνει ακόμη «επιδιορθώνω, ανοικοδομώ, ανακατασκευάζω, αναστηλώνω». Με αυτή την έννοια χρησιμοποιείται στο βιβλίο του Έσδρα, στο οποίο αναφέρεται η επιδιόρθωση των τειχών της πόλεως Ιερουσαλήμ και η ανοικοδόμηση του ναού της από τους Ισραηλίτες, κατόπιν γραπτής διακήρυξης του Κύρου, βασιλιά των Περσών, να επιστρέψουν οι αιχμάλωτοι Ιουδαίοι στην πατρίδα τους και να επιδοθούν σε αυτό το έργο: «οἱ Ιουδαῖοι... ἔλθόντες εἰς Ιερουσαλήμ, τὴν πόλιν τὴν ἀποστάτιν καὶ πονηρὰν οἰκοδομοῦσι, τὰς τε ἀγορὰς αὐτῆς καὶ τὰ τείχη θεραπεύουσι καὶ ναὸν ὑποβάλλονται» (Α΄ Έσδ 2:17)²⁴.

Επίσης, στη μετάφραση των Ο΄, το ρήμα «ιάομαι» και τα παράγωγά του χρησιμοποιήθηκε με τέσσερις διαφορετικές σημασίες εκτός της ιατρικής αποκατάστασης, οι οποίες είναι οι εξής:

Το «ιάομαι» συναντάται στο βιβλίο των Βασιλειών με την έννοια του «επισκευάζω», όπου εκεί αναφέρεται η επισκευή του θυσιαστηρίου από τον προφήτη Ηλία πάνω στο όρο Κάρμηλος, το οποίο είχε καταστραφεί για άγνωστους λόγους: «καὶ ὤκοδόμησεν τοὺς λίθους ἐν ὀνόματι Κυρίου καὶ ἴασατο τὸ θυσιαστήριον τὸ κατεσκαμμένον» (3 Βασ 18:32)²⁵. Ομοίως, το «ιάσομαι», στο βιβλίο του Νεεμία, έλαβε την έννοια του «ανακαινίζω» και του «ζωντανεύω», αναφερόμενο στην επισκευή των τειχών της Ιερουσαλήμ από τους Ιουδαίους: «καὶ σήμερον ἴασονται τοὺς λίθους μετὰ τὸ χῶμα γενέσθαι γῆς καυθέντας;» (Νε 3:34). Στο στίχο αυτό οι εχθροὶ των Ιουδαίων με περιπαικτικά σχόλια τους ειρωνεύονται σχετικά με την αποπεράτωση των τειχών της πόλεως Ιερουσαλήμ: «θα καταφέρουν, άραγε, να ξαναζωντανέψουν τους λίθους των παλαιών τειχών που κήηκαν από την πυρκαγιά;»²⁶.

²³ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις την Εσθήρ*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1978, σ. 39.

²⁴ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Α΄ & Β΄ Έσδρας, Νεεμίας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 14, Αθήναι 1959, σ. 29. Βλ. Jacob M. Myers, *I and II Esdras*, The Anchor Bible, τόμ. 42, έκδ. Doubleday & Company, Inc., New York 1974, σσ. 41-42.

²⁵ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Γ΄ Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 10, Αθήναι 1958, σσ. 173-174.

²⁶ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Α΄ & Β΄ Έσδρας, Νεεμίας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 14, Αθήναι 1959, σ. 179. Βλ. F. Charles Fensham, *The Books of Ezra and Nehemiah*, The New International Commentary on the Old Testament, έκδ. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids-Michigan 1982, σσ. 180-181.

Στο βιβλίο των Μακκαβαίων το «ιάομαι» απαντάται με την έννοια του «χορταίνω, ξεδιψώ ή κατασβήνω τη δίψα». Στο στίχο που ακολουθεί παρουσιάζεται ο βασιλιάς Δαυίδ να μη μπορεί να χορτάσει τη δίψα του: «ὁ δὲ βασιλεὺς ὡς μάλιστα διψῶν, καίπερ ἀφθόνους ἔχων πηγὰς, οὐκ ἠδύνατο δι' αὐτῶν ἰάσασθαι τὴν δίψαν» (4 Μακ 3:10)²⁷. Ὁμοια, το ουσιαστικό «ίαμα» χρησιμοποιήθηκε στη Σοφία Σολομώντος για να δηλώσει το φυσικό και το πνευματικό ξεδίψασμα: «ἐδίψησαν καὶ ἐπεκαλέσαντό σε, καὶ ἐδόθη αὐτοῖς ἐκ πέτρας ἀκροτόμου ὕδωρ καὶ ἴαμα διψης ἐκ λίθου σκληροῦ» (Σολ 11:4)²⁸.

Στο βιβλίο του Ιώβ η «ίαση» απαντάται με την έννοια της ανακούφισης και ανάπαυσης. Όταν το λόγο έχει ο Βαλδάδ ο Σαυχίτης, μιλάει για τα παθήματα των ασεβών: «ἐκραγεῖν δὲ ἐκ διαίτησ αὐτοῦ ἴασις» (Ιώβ 18:14) και υποστηρίζει ότι ο ασεβής άνθρωπος δεν μπορεί να βρει ανάπαυση, ηρεμία και γαλήνη ούτε μέσα στο ενδιαίτημά του, δηλαδή στην κατοικία του²⁹.

Τέλος, ο Εκκλησιαστής χρησιμοποιεί το «ιάομαι» με την έννοια του σώζω τη ζωή. Υπάρχει ορισμένος καιρός όταν ο άνθρωπος φονεύει και καταστρέφει τη ζωή και καιρός που αποτρέπει το φόνο ή που προσπαθεί να σώσει τη ζωή: «καιρὸς τοῦ ἀποκτεῖναι καὶ καιρὸς τοῦ ἰάσασθαι» (Εκ 3:3). Η πρόταση είναι γενική και μπορεί να αναφέρεται είτε στα πρόσωπα είτε στα έθνη³⁰.

Είναι φανερό ότι στη μετάφραση των Ο', οι όροι «θεραπεία» και «ίαση», μαζί με τα παράγωγά τους, λαμβάνουν περισσότερες από μία σημασίες, οι οποίες είναι διαφορετικές από την έννοια της σωματικής ή ψυχικής αποκατάστασης της υγείας του ανθρώπου. Ωστόσο, όμως, οι περισσότερες αναφορές τους μέσα στο βιβλικό κείμενο σχετίζονται με την ιατρική θεραπεία, φυσική ή θαυματουργική.

Εμείς ασχοληθήκαμε μόνο με τα χωρία που σχετίζονταν με τις σωματικές και ψυχικές αρρώστιες που ταλαιπωρούσαν τους ανθρώπους της Παλαιάς Διαθήκης, από την αρχή του κόσμου μέχρι τη Μακκαβαϊκή επανάσταση, στην

²⁷ Βλ. Ιωάννης Θ. Κολιτσάρας, *Η Παλαιά Διαθήκη*, τόμ. Ε', έκδ. Αδελφότης Θεολόγων η "Ζωή", Αθήναι 2005, σ. 530.

²⁸ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σολομών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 25, Αθήναι 1964, σ. 341.

²⁹ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον Ιώβ*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1980, σ. 171. Βλ. Ευσέβιος Βίττης (αρχιμ.), *Βίος και πολιτεία του δίκαιου και πολυάθλου Ιώβ*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Μονής Οσίου Γρηγορίου, Άγιον Όρος 2011, σσ. 407-408.

³⁰ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σολομών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 25, Αθήναι 1964, σσ. 198-199. Βλ. Ηρ. Παπαδημητρίου, Νικ. Π. Βασιλειάδης, *Υπόμνημα εις τον Εκκλησιαστήν*, Αθήναι 1969, σ. 28.

περιοχή που οριοθετείται από το βιβλικό κείμενο. Ασχοληθήκαμε ακόμη μόνο με τα χωρία που αφορούσαν στη σωματική και ψυχική ίαση των ασθενούντων αυτών, με απώτερο σκοπό να δούμε πως αντιμετώπιζαν οι άνθρωποι αυτοί την αρρώστια ιατρικά και θεολογικά, δηλαδή που απέδιδαν τις αιτίες της και πως προσπαθούσαν να θεραπευθούν.

Εργαστήκαμε λίγο διαφορετικά από τον τρόπο που έγραφαν οι βιβλικοί συγγραφείς. Οι τελευταίοι παρέθεσαν τα ιστορικά γεγονότα των ασθενειών ή επιδημιών συνολικά, δηλαδή αρχικά περιέγραφαν την ασθένεια ή επιδημία, έπειτα εντόπιζαν τις αιτίες τους και στο τέλος αφηγούνταν τη θαυματουργική ή μη θεραπεία της κάθε περίπτωσης. Εμείς, θέλοντας να κατανοήσουμε τον τρόπο που αποκτούσε την ίαση ο αρχαίος Ισραήλ και οι περί αυτών λαοί, έπρεπε να τεμαχίσουμε το γεγονός της αρρώστιας σε τουλάχιστον δύο μέρη, στις αιτίες και στον τρόπο θεραπείας. Γι' αυτό, η ίδια ασθένεια ή επιδημία μπορεί να παρουσιάζεται δύο ή και τρεις φορές σε όλη την έκταση της μελέτης μας, επειδή διερευνώνται κάθε φορά διαφορετικές πτυχές του θέματος. Ήταν σημαντικό στη έρευνά μας να εντοπίσουμε και να ταξινομήσουμε τις αιτίες των ασθενειών, όπως τις σχολίασαν οι βιβλικοί συγγραφείς, για να καταλήξουμε σε ένα ασφαλές συμπέρασμα ως προς τον τρόπο και τα μέσα θεραπείας που χρησιμοποιούσε κυρίως ο λαός Ισραήλ, για να ιαθεί, διότι, όπως είναι γνωστό, η αιτία καθορίζει και τα μέσα. Ασφαλώς, πρώτιστα ασχοληθήκαμε με τον ισραηλιτικό λαό και το συγκεκριμένο δρόμο που ακολουθούσε προκειμένου να ιαθεί, επειδή το ενδιαφέρον της Παλαιάς Διαθήκης είναι επικεντρωμένο σε αυτόν το λαό. Ωστόσο, ασχοληθήκαμε και με τους γύρω από αυτόν λαούς, οι οποίοι είχαν κατά καιρούς επιρροές από τον Ισραήλ, είτε μεμονωμένα είτε συλλογικά, ανάλογα με τη δεκτικότητά τους.

Όλα τα χωρία με τους σχετιζόμενους με το θέμα όρους, που λήφθηκαν από το βιβλικό κείμενο, αποτέλεσαν το θεμέλιο λίθο πάνω στο οποίο στηρίχθηκε όλο το οικοδόμημα της μελέτης μας, για την ανάδειξη του τρόπου με τον οποίο επιχειρούσαν να ιαθούν από τις ασθένειες οι άνθρωποι της Βίβλου. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι όλα αυτά τα χωρία μας βοήθησαν να στήσουμε το σύστημα θεραπείας του αρχαίου Ισραήλ. Η βάση του συστήματος αυτού δεν ήταν η χρήση της ιατρικής επιστήμης, αλλά η υπακοή στις εντολές του Θεού. Αυτό που επειγόντως πρότειναν οι βιβλικοί συγγραφείς, προκειμένου να αποκτηθεί η χαμένη υγεία, ήταν η μετάνοια και επιστροφή στο Θεό, η αποστροφή του αμαρτωλού τρόπου ζωής και η τήρηση των εντολών. Εάν οι νοσούντες της Παλαιάς Διαθήκης, είτε πρόσωπα είτε λαοί, ακολουθούσαν αυτές τις «ιατρικές συμβουλές», αποκτούσαν την υγεία τους. Εάν δεν τις ακολουθούσαν, τότε έπρεπε να περάσουν μέσα από τον πόνο της ασθένειας ή

της όποιας εξωτερικής θλίψης, προκειμένου να ιαθεί πρώτα η ψυχή τους κι έπειτα το σώμα τους. Επιπρόσθετα, αν ακολουθούσαν τις εντολές του Γιαχβέ, τότε έχτιζαν και την άμυνα του οργανισμού τους, ώστε να προστατεύονται από τις φυσικές αρρώστιες ή εθνικές συμφορές. Άρα, πρόκειται για ένα σύστημα θεραπείας το οποίο δεν αφορούσε μόνο στη σωματική ίαση, αλλά πρωτίστως στην ίαση της ψυχής από την αμαρτία, την αιτία πάντων των ασθενειών. Ήταν ένα ολιστικό σύστημα θεραπείας που προνοούσε για την αποκατάσταση ολόκληρης της ανθρώπινης φύσης. Αυτή την αποκατάσταση μπορούσαν να βιώσουν από τότε οι άνθρωποι της Βίβλου και σύμφωνα με την προφητική διδασκαλία αποτελεί την προοπτική των έσχατων, διότι μια ολιστική θεραπεία δεν μπορεί να αναφέρεται μόνο στα πεπερασμένα όρια αυτού του φθαρτού κόσμου.

Για τη σύνθεση της εργασίας, χρησιμοποιήσαμε τις ερμηνευτικές μεθόδους που ακολουθούσαν τα ξένα ερμηνευτικά υπομνήματα και οι αρχαίοι εκκλησιαστικοί συγγραφείς στους οποίους στηριχθήκαμε. Έτσι χρησιμοποιήσαμε την ιστορικοφιλολογική μέθοδο προσέγγισης του ιερού κειμένου και τη μέθοδο της τελικής σύνταξης και έκδοσης του ιερού κειμένου. Άλλωστε, το ιερό κείμενο έπρεπε να κατανοηθεί και να αξιολογηθεί στο ιστορικό υπόβαθρο της εποχής που γράφτηκε και στο τελικό νόημα που ο συγγραφέας του ήθελε να προσφέρει, ώστε να δώσει ασφαλή συμπεράσματα στην έρευνά μας. Σε μικρότερο βαθμό χρησιμοποιήσαμε την τυπολογική και αλληγορική μέθοδο ερμηνείας, για να ερμηνεύσουμε κάποια χωρία της Παλαιάς Διαθήκης από την Καινή. Αναπόφευκτα κάποια γεγονότα ίάσεων και κάποια προφητικά κείμενα έπρεπε να ερμηνευτούν τυπολογικά ή αλληγορικά, για να δώσουν το πλήρες νόημα τους, το οποίο δεν περιορίζεται μόνο στις ιστορικές συνθήκες της εκάστοτε εποχής, αλλά επεκτείνεται και στην εποχή του Μεσσία και την εσχατολογική εποχή. Η χρήση της ιστορικοφιλολογικής μεθόδου μαζί με την τυπολογική ερμηνεία της Γραφής, που ήταν ουσιαστικά η ερμηνευτική μέθοδος των Αντιοχειανών θεολόγων, βοήθησε ώστε να αποδοθεί το βαθύτερο νόημα μέσα στο γράμμα. Επίσης, εφαρμόσαμε και τη ραββινική μέθοδο εξηγήσεως, κατά την οποία με μία ή δύο λέξεις σχετίζονται χωρία και κείμενα προερχόμενα από τελείως διαφορετικές συνάψεις. Αυτό ήταν απαραίτητο εργαλείο στην έρευνά μας, ιδιαίτερα όταν προσπαθήσαμε να ερμηνεύσουμε την «ασθένεια» και «θεραπεία» και όλους τους σχετιζόμενους με το θέμα μας όρους, στα διάφορα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης σε βάθος χρόνου. Σύμφωνα με τη μέθοδο, με την ίδια λέξη, οι διάφοροι βιβλικοί συγγραφείς έδιναν το ίδιο νόημα σε διαφορετικά χωρία. Τέλος, δεν πρέπει να παραλείψουμε ότι υπήρξε επεξηγηματικός και ο Κανόνας την Πίστεως στην προσπάθεια ερμηνείας των αιτιών των ασθενειών, σύμφωνα με τον οποίο το δόγμα του ενός Θεού που πλήττει με ασθένειες τους

αμαρτωλούς, κρατήθηκε αλώβητο στο διάβα των αιώνων, αλλά ερμηνεύθηκε διαφορετικά στις διάφορες εποχές, ανάλογα με τις φιλοσοφικές προκλήσεις και ανάγκες του κόσμου³¹.

Στη μελέτη μας αυτή στηριχθήκαμε στο κείμενο της Παλαιάς Διαθήκης όπως μεταφράστηκε από τους Ο΄. Κατ' εξαίρεση και προκειμένου να εξάγουμε ένα ασφαλές συμπέρασμα για ορισμένα δυσκολονόητα χωρία, λάβαμε υπόψη και το πρωτότυπο εβραϊκό κείμενο, όχι απευθείας, αλλά μέσω των ερμηνευτικών υπομνημάτων που χρησιμοποιήσαμε. Το μεγαλύτερο μέρος της μελέτης βασίστηκε στους σχολιασμούς των σύγχρονων ξένων ερμηνευτών, που σύνταξαν μεγάλα υπομνηματικά έργα για όλα τα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης, αλλά και των Ελλήνων ερμηνευτών που έκαναν μία αξιολογή προσπάθεια σχολιασμού της Βίβλου. Σε μικρότερο βαθμό χρησιμοποιήθηκαν τα υπομνήματα των παλαιών εκκλησιαστικών συγγραφέων, ως επικουρική βοήθεια, όταν αδυνατούσαμε να στηριχθούμε μόνο στην ανάλυση των πρώτων. Επίσης, ως προς την ιατρική που ανέπτυξαν οι άλλοι λαοί, όπως οι Αιγύπτιοι, οι Σουμέριοι, οι Βαβυλώνιοι και οι Έλληνες, στηριχθήκαμε στα λήμματα των θεολογικών λεξικών και εγκυκλοπαιδειών και όχι στις αυτούσιες γραπτές πηγές αυτών των λαών. Το δικό τους σύστημα αντιμετώπισης των ασθενειών θίχτηκε ακροθιγώς, με σκοπό να φανεί ο διαφορετικός τρόπος ίασης των ειδωλολατρών σε σχέση με τον ισραηλιτικό λαό, αλλά και να αναδειχθεί η υπεροχή του δεύτερου, όταν οι ειδωλολάτρες τον ακολουθούσαν, παρόλο που ήταν πιο δύσκολος και επίπονος και δεν είχε καμία σχέση με τη δική τους πίστη.

2. Δομή της μελέτης

Η παρούσα μελέτη δομείται σε δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζεται η φυσική διάσταση της ασθένειας και της θεραπείας στην Παλαιά Διαθήκη, ενώ στο δεύτερο μέρος προβάλλεται η πνευματική και ηθική διάσταση της ασθένειας και θεραπείας. Η φυσική διάσταση της ασθένειας αναφέρεται στη σωματική και ψυχική νόσο που ταλαιπωρεί όλο τον κόσμο της Παλαιάς Διαθήκης, ενώ η ηθική και πνευματική διάσταση της ασθένειας αναφέρεται στην ασθένεια που προκαλεί η αμαρτία. Η πνευματική ασθένεια πλήττει τους ανθρώπους από τη στιγμή που θα αρχίσουν να αμαρτάνουν συνειδητά, έχοντας δείξει αποστροφή στις προδιαγραφές που όρισε ο Δημιουργός τους. Αρχικά νοσεί ο νους τους κι έπειτα μεταδίδει την ασθένεια σε όλο τον οργανισμό, με συνέπεια την τελική εμφάνιση των σωματικών και

³¹ Πρβλ. Σάββας Αγουρίδης, *Ερμηνευτική των ιερών κειμένων*, Αθήνα 2002, σσ. 126, 148, 165-168, 170-172, 237-238, 244, 252-253.

ψυχικών ασθενειών. Ουσιαστικά στην ασθένεια του νου εδράζεται η αρχή όλων των ασθενειών. Κατ' αντιστοιχία με την ασθένεια, ορίζεται και η φυσική και ηθική θεραπεία. Η φυσική θεραπεία αναφέρεται στη θεραπεία των σωματικών και ψυχικών νόσων, ενώ η πνευματική/ηθική θεραπεία αναφέρεται στη θεραπεία του πνεύματος του ανθρώπου από την αμαρτία και τα πάθη. Αποφασίσαμε να δομήσουμε τη μελέτη με αυτή τη σειρά, πρώτα δηλαδή να παραθέσουμε τις φυσικές ασθένειες και τη θεραπεία τους κι έπειτα την πνευματική θεραπεία της ψυχής, επειδή όταν η ασθένεια σωματοποιείται και ο νοσών θεραπεύεται, γίνεται ευκολότερα αντιληπτή η προηγηθείσα ηθική ασθένεια και θεραπεία. Άλλωστε, κάθε σωματική νόσος στον αρχαίο Ισραήλ θεραπευόταν, αν και εφόσον ο ασθενής άρχιζε να ασχολείται με την ίαση της ψυχής του από την ασθένεια που προκαλεί η αμαρτία.

Το πρώτο μέρος αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο τιτλοφορείται «Η σωματική και ψυχική ασθένεια στην Παλαιά Διαθήκη» και περιγράφει μερικές από τις σωματικές και ψυχικές ασθένειες που έπληξαν τον κόσμο της Παλαιάς Διαθήκης από την αρχή της δημιουργίας του μέχρι τη Μακκαβαϊκή επανάσταση. Το κεφάλαιο δεν εξαντλεί τον κατάλογο των ασθενειών και επιδημιών που καταγράφονται στο βιβλικό κείμενο, επειδή ο σκοπός της έρευνας δεν είναι απλώς η εξεύρεση και καταγραφή όλων αυτών των περιπτώσεων, αλλά μια πρώτη ανίχνευση των αιτιών των ασθενειών και του τρόπου θεραπείας τους, αρχικά από τους πρώτους ανθρώπους και στη συνέχεια από τον εκλεγμένο λαό του Θεού. Στο κεφάλαιο εκθέτονται κάποιες σωματικές και ψυχικές ασθένειες, οι οποίες βασάνιζαν τους ανθρώπους από αρχαιοτάτων χρόνων, επισημαίνεται η αλληλεπίδραση που αναπτύσσεται μεταξύ σωματικών και ψυχικών νόσων και καταδεικνύεται ότι η Παλαιά Διαθήκη κατέγραψε τις ασθένειες που ταλαιπωρούσαν τον κόσμο της, για να δείξει το φθαρτό της ανθρώπινης φύσης μετά την πτώση και να αναζητήσει τις ευθύνες των ανθρώπων και των λαών για την εμφάνισή τους.

Το δεύτερο κεφάλαιο έχει τον τίτλο «Οι αιτίες της ασθένειας στην Παλαιά Διαθήκη, η Θεοδικία και η Αυτοθυσία του Μεσσία». Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται προσπάθεια να κατηγοριοποιηθούν οι ασθένειες και οι επιδημίες που έπληξαν τους ανθρώπους της Βίβλου, σύμφωνα με τις αιτίες στις οποίες τις απέδωσαν οι βιβλικοί συγγραφείς. Γίνεται προσπάθεια να μη διπλογραφηθούν οι ασθένειες που αναφέρθηκαν στο πρώτο κεφάλαιο, για να αποφεύγονται οι κουραστικές επαναλήψεις. Στην περίπτωση που καταγράφονται για δεύτερη φορά είναι, γιατί έχουν να προσθέσουν καινούργια στοιχεία στη μελέτη. Ο λόγος για τον οποίο αναζητήθηκαν οι αιτίες των ασθενειών προέκυψε από την ανάγκη να εξεταστεί αν και σε ποιο βαθμό η Παλαιά Διαθήκη αντιμετώπιζε επιστημονικά το θέμα της

ασθένειας, ποιος ήταν ο κύριος σκοπός της καταγραφής όλων αυτών των ασθενειών και αν οι αιτίες που αναφέρονται θα βοηθούσαν στην αναζήτηση ενός συστήματος θεραπείας. Όπως ήταν αναμενόμενο, η Παλαιά Διαθήκη ως θρησκευτικό βιβλίο δεν ασχολήθηκε με την επιστημονική αιτιολόγηση της ασθένειας, αλλά με τη θρησκευτική σημασία που αυτή είχε για τη σωτηρία του ανθρώπου. Οι αιτίες απέρρεαν κατά πρώτο λόγο από τη θρησκευτική πίστη του λαού και δευτερευόντως από την επιστήμη που είχε αναπτύξει. Επίσης, στο κεφάλαιο αυτό συμπεριλήφθηκε το θέμα της Θεοδικίας, που είχε άμεση σχέση με τους λόγους της ασθένειας και με το αν ο Θεός ήταν δίκαιος στις κρίσεις Του απέναντι στη ζωή των ανθρώπων. Ως απόρροια αυτών, το θέμα της Θεοδικίας συνδέθηκε με τους σκοπούς για τους οποίους επέτρεπε ο Θεός την ασθένεια στους δίκαιους και αμαρτωλούς. Τέλος, ιδιαίτερος λόγος γίνεται για την αυτοθυσία του Μεσσία και τα πάθη που Αυτός υπέφερε, προκειμένου να εξιλεωθούν και να λυτρωθούν οι άνθρωποι από τις αμαρτίες τους. Γι' αυτό και η δική Του περίπτωση χαρακτηρίζεται ως μια ιδιαίτερη μορφή ασθένειας και ταυτόχρονα ως η μοναδική πηγή ίασης που προσφέρεται στους ανθρώπους.

Το τρίτο κεφάλαιο ασχολείται με το ρόλο της ιατρικής και της υγιεινής στον αρχαίο κόσμο και στον αρχαίο Ισραήλ. Σκοπός του είναι να εξετάσει κατά πόσο αναπτύχθηκε η ιατρική επιστήμη στον Ισραήλ σε σχέση με τους άλλους γειτονικούς λαούς της Εγγύς Ανατολής και σε ποιο βαθμό ασκήθηκε η ιατρική πρακτική για την αντιμετώπιση των ασθενειών μέσα στον θεοκρατικό λαό του Ισραήλ. Μέσα από μαρτυρίες της ίδιας της Παλαιάς Διαθήκης πιστοποιείται ότι η ιατρική του Ισραήλ δεν ήταν ιδιαίτερα ανεπτυγμένη σε σχέση με τους άλλους λαούς, επειδή η πίστη του δεν του επέτρεπε να επιδοθεί σε έρευνες σχετικές με τη φυσιολογία και ανατομία του ανθρώπινου σώματος. Γι' αυτό το λόγο η επεμβατική ιατρική ασκήθηκε σε πολύ μικρό βαθμό και πεδίο. Το καταπληκτικό σημείο στο θρησκευτικό νόμο του ισραηλιτικού λαού ήταν η προληπτική ιατρική που διαμορφώθηκε και ασκήθηκε ασυνείδητα από αυτόν, μέσα από την υπακοή και εφαρμογή των θεόδοτων εντολών του θρησκευτικού του νόμου. Αυτό το σύστημα δημόσιας υγιεινής χαρακτηρίζεται απaráμιλλο στην εγκυκλοπαιδική βιβλιογραφία σε σχέση με τα συστήματα υγιεινής των άλλων γειτονικών λαών.

Στο τέταρτο κεφάλαιο εξετάζεται πλέον η σωματική και ψυχική θεραπεία στην Παλαιά Διαθήκη. Αρχικά ερευνάται η σημαντικότητα με την οποία περιβάλλεται η υγεία από την εποχή του Αβραάμ μέχρι τα τέλη της προ Χριστού εποχής και ακολουθούν οι τρόποι με τους οποίους ο κόσμος της Παλαιάς Διαθήκης αναζήτησε τη θεραπεία του από τις ασθένειες ή επιδημίες που πλήχθηκε. Πολλά πρόσωπα προσπάθησαν, συνειδητά ή ασυνείδητα, να παίξουν το ρόλο του ιατρού, όπως οι λαϊκοί ιατροί, οι μαίες, οι μάγοι, οι ιερείς, οι

βασιλείς, οι προφήτες, η οικογένεια και οι φίλοι. Όμως, όλα αυτά τα πρόσωπα δεν ήταν παρά οι φορείς της θεραπείας, που επιχειρούσαν σε κάθε περίπτωση να βοηθήσουν στην αποκατάσταση της υγείας των νοσούντων. Η πηγή της ίασης και ο κατεξοχήν ιατρός που χορηγούσε την αληθινή θεραπεία ήταν ο Γιαχβέ. Αυτός προβαλλόταν ως πηγή ίασης από όλα τα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης, ιστορικά, ποιητικά, προφητικά και αυτή την εμπειρία διαβεβαίωναν όσοι εμπιστεύθηκαν την ίασή τους σε Αυτόν. Είναι πολλές οι θαυματουργικές θεραπείες που πρόσφερε ο Γιαχβέ σε ασθενούντα πρόσωπα και πληγέντες λαούς. Όλες, όμως, αυτές πραγματοποιήθηκαν κάτω από συγκεκριμένες προϋποθέσεις, διότι σκοπός τωνιάσεων του Θεού, δεν ήταν απλώς η θεραπεία του αρρωστημένου σώματος, αλλά η θεραπεία της αρρωστημένης ανθρώπινης φύσης. Οι απαραίτητες προϋποθέσεις για τη θαυματουργική επέμβαση του Θεού πάνω στο ανθρώπινο σώμα, ήταν η μετάνοια και η αλλαγή ζωής με την υπακοή στις σωτήριες θείες εντολές. Αυτή η διαδικασία ίασης ήταν αναμενόμενη, αφού η πρωταρχική αιτία της ασθένειας στην Παλαιά Διαθήκη ήταν η αμαρτία. Άρα, η θεραπεία έπρεπε να ξεκινήσει από τη ρίζα του κακού, την εξάλειψη της αμαρτίας, που αυτό αυτόματα σήμαινε ότι ο ασθενής δεν μπορούσε να μένει παθητικός δέκτης στη διαδικασία της ίασής του, αλλά να γίνει ενεργός φορέας ίασης.

Με το πέμπτο κεφάλαιο, που έχει τον τίτλο «Η ασθένεια και η θεραπεία της ψυχής από την αμαρτία», διαβαίνουμε στο δεύτερο μέρος της εργασίας, το οποίο απαρτίζεται από τρία κεφάλαια, το πέμπτο, το έκτο και το έβδομο. Αρχικά ορίζουμε σε λίγες γραμμές την αμαρτία ως ασθένεια της ψυχής μέσα από τις περιγραφές των προφητών και των σοφών του ισραηλιτικού λαού. Βλέπουμε τις απαρχές της και την κύρια αιτία της, που είναι η αποστασία από τον Θεό μέσα ακόμα από τον Παράδεισο και εξετάζουμε πως αυτή εξαπλώθηκε ποσοτικά στους πληθυσμούς της γης και πως εδραιώνεται και γίνεται πάθος μέσα στον κάθε άνθρωπο ξεχωριστά. Όλη αυτή η ανάλυση γίνεται πάντα με απώτερο σκοπό να εντοπιστεί μέσα στην ίδια τη Γραφή ο τρόπος της θεραπείας του ανθρώπου από την αρρώστια που δημιουργεί η αμαρτία. Η προφητική αποκάλυψη και σοφολογική γραμματεία του αρχαίου Ισραήλ φρόντισε να καθοδηγήσει το λαό στην αλήθεια και να του δείξει πρώτα από όλα ότι ο Γιαχβέ, εκτός από ιατρός των σωματικών και ψυχικών ασθενειών του, είναι και ιατρός των ψυχών του. Επιπλέον φρόντισε να του μιλήσει για τη σοφία του Θεού και τους σοφούς ανθρώπους ως πυξίδα προσανατολισμού στο δρόμο της θεραπείας του από την αμαρτία. Και φυσικά όρισε υπεύθυνο για τη θεραπεία του τον καθένα ξεχωριστά, ο οποίος πρέπει να εργαστεί στον ίδιο του τον εαυτό για την ίασή του.

Η αρρώστια της ψυχής από την αμαρτία και τα πάθη απαιτεί έναν ιδιάζοντα τρόπο αντιμετώπισης. Επειδή δεν είναι ορατή στους οφθαλμούς, δεν είναι εύκολο να δοθεί συγκεκριμένη φαρμακευτική αγωγή, όπως γίνεται για παράδειγμα στην επούλωση μιας πληγής. Η θεραπευτική αγωγή εξαρτάται κάθε φορά από τις αμαρτίες και τα πάθη που προσβάλλουν την ψυχή. Άλλο φάρμακο θα χρειαστεί η ψυχή για να πολεμήσει το μικρόβιο της ζήλειας και άλλο του θυμού. Τα μέσα θεραπείας που προτείνονται από τους βιβλικούς συγγραφείς ποικίλουν και είναι οι θεόσδοτες εντολές και η κρυμμένη μέσα σε αυτές θεϊκή σοφία. Διάσπαρτα μέσα στην Παλαιά Διαθήκη βρίσκονται οι εντολές του Θεού, οι οποίες θεραπεύουν την ασθένεια που προκαλεί κάθε αμαρτία. Αν συγκεντρωθούν και ταξινομηθούν σε ευρύτερες ομάδες, μπορούν να αποτελέσουν ένα σύστημα θεραπείας της ψυχής από την αμαρτία. Σκοπός αυτής της εργασίας δεν είναι να παρουσιάσει το ειδικό πλαίσιο θεραπείας της ψυχής από τις αμαρτίες της, αλλά μόνο γενικό πλαίσιο ίασης που προτείνεται στη Γραφή. Αυτό το γενικό πλαίσιο θεραπείας παρουσιάζεται στη σοφολογική γραμματεία της Παλαιάς Διαθήκης και είναι η υπακοή και η τήρηση των θεόσδοτων εντολών. Αυτές θεραπεύουν τη νοσούσα ψυχή, αλλά και την προστατεύουν από τη νόσο της αμαρτίας. Εκτός από την τήρηση των εντολών, η Αγία Γραφή προσδιορίζει και τις προϋποθέσεις που πρέπει να έχει η ασθενούσα από τα πάθη και τις αμαρτίες ψυχή, για να μπορέσει να ιαθεί και να ζει μια ζωή με νόημα και υγεία. Είναι η μετάνοια και επιστροφή στο Θεό, η αναγνώριση και εξομολόγηση των αμαρτιών, η αλλαγή ζωής και τήρηση των εντολών.

Το έκτο κεφάλαιο ασχολείται με την εθνική ασθένεια και θεραπεία στο προφητικό κήρυγμα. Οι προφήτες στο λόγο τους χρησιμοποίησαν τον όρο «ασθένεια», για να περιγράψουν την ηθική ασθένεια και τις εθνικές συμφορές του λαού Ισραήλ, ενώ όταν έγραφαν «θάνατος», εννοούσαν τις σωματικές ασθένειες και επιδημίες που έπληξαν τον λαό. Η ηθική ασθένεια του Ισραήλ ήταν όλες οι αμαρτίες του, όπως η αποστασία από τον Γιαχβέ και η λατρεία των ειδώλων, η πνευματική πορνεία, η διαφθορά και η αδικία, οι φόνοι και η πολιτική αναταραχή, γενικότερα η παραβίαση των εντολών του Θεού και η μη υπακοή και εφαρμογή του θείου νόμου. Εκτός όμως από την αμαρτία του λαού, οι προφήτες με τον όρο «ασθένεια» περιέγραψαν και το αποτέλεσμα της αμαρτίας, δηλαδή τις εθνικές συμφορές και εξωτερικές θλίψεις που ταλάνισαν τον λαό. Έτσι παρομοιάστηκαν με ασθένειες ο πόλεμος, η υποτέλεια, η αιχμαλωσία, η εξορία, η καταστροφή και η λεηλασία πόλεων, η κατάλυση ολόκληρων αυτοκρατοριών, η έλλειψη ιερών και η παύση των θυσιών, η έλλειψη βασιλέων και προφητών, ο φόβος, ο τρόμος, η δειλία, ο κλονισμός της ελπίδας, του θάρρους και του ηθικού του λαού, η έλλειψη εσωτερικής ειρήνης, ανάπαυσης και ελπίδας, η αναστάτωση της καρδιάς και η θλίψη της ψυχής του.

Κατ' αντιστοιχία, οι προφήτες χρησιμοποίησαν τον όρο «ίαση» και άλλους παρόμοιους, για να προφητεύσουν την ίαση του λαού από τις αμαρτίες του και την εθνική αποκατάστασή του. Η ίαση από τις αμαρτίες συνίστατο κυρίως στη συγχώρεση των αμαρτιών και την εσωτερική ανακαίνιση του λαού, ενώ η εθνική αποκατάσταση περιλάμβανε τη νίκη των εχθρών, την απελευθέρωση και την επιστροφή από την αιχμαλωσία, τον επαναπατρισμό, την απόδοση στο λαό της πατρίδας και των πόλεων του, το κτίσιμο των κατεστραμμένων πόλεων, την αριθμητική αύξηση του λαού.

Ο λαός Ισραήλ σε όλη την Παλαιά Διαθήκη ασθενεί, εξαιτίας των αμαρτιών του και ο Γιαχβέ προσπαθεί συνεχώς να τον θεραπεύσει. Πρώτα προσπαθεί να γιατρέψει την αμαρτία του λαού του και μετά να φροντίσει για την εθνική του αποκατάσταση. Επειδή τις περισσότερες φορές η συνείδηση του λαού ήταν φιμωμένη, έπρεπε κάποιος εξωτερικός παράγοντας να την αφυπνίσει. Τον ρόλο της αφύπνισης των συνειδήσεων αναλάμβαναν οι προφήτες, που με τα κεραυνοβόλα κηρύγματά τους ασκούσαν έλεγχο στον Ισραήλ για τις αμαρτίες του, αλλά και στα μεμονωμένα πρόσωπα που διέπρατταν μεγάλες αμαρτίες. Επίσης, προκειμένου να φιλοτιμήσουν το λαό να προχωρήσει σε μετάνοια και αλλαγή ζωής, χρησιμοποιούσαν και τις προφητείες για τις εθνικές συμφορές που θα τον έπλητταν ή τις προφητείες για την ίασή του, ανάλογα με την κατάσταση στην οποία βρισκόταν ο λαός. Όσοι έβρισκαν μετάνοια μέσα στην καρδιά τους με τα κηρύγματα των προφητών και άλλαζαν τη ζωή τους, γλίτωναν από βέβαιο θάνατο, ασθένεια ή άλλη θλίψη. Αν ο λαός δεν έβρισκε μετάνοια με τα κηρύγματα των προφητών, ο Γιαχβέ χρησιμοποιούσε σκληρότερα μέσα για την αφύπνιση των συνειδήσεων του, όπως εξωτερικές θλίψεις και βάσανα, προκειμένου να αρχίσει να θεραπεύεται από την περηφάνια του, που είναι η ρίζα όλων των αμαρτιών.

Ειδικότερα, οι προφήτες μέσα από τα κηρύγματά τους δίδασκαν τον λαό τον τρόπο με τον οποίο μπορούσε να θεραπευθεί από τις ηθικές ασθένειες, για να ελπίζει και στην εθνική αποκατάστασή του. Του έδειχναν τα μέσα και τις προϋποθέσεις ίασης του με κύριο στόχο να τον οδηγήσουν στην αληθινή και ελεύθερη ζωή και όχι απλά να τον βοηθήσουν να λυτρωθεί από τα εξωτερικά βάσανα, χωρίς να έχει λυτρωθεί από τα εσωτερικά πάθη. Οι ίδιοι έδιναν το παράδειγμα στο λαό με τη ζωή τους: να αποστρέφεται τα είδωλα και να προσεύχεται στον Γιαχβέ, να προσφέρει λατρεία σ' Αυτόν και να νηστεύει έχοντας ειλικρινή καρδιά, αληθινή μετάνοια και υπακοή και τέλος να αποστρέφεται τα πονηρά του έργα.

Το έβδομο και τελευταίο κεφάλαιο τιτλοφορείται «Η θεραπεία της ανθρωπίνης φύσης στα έσχατα» και ολοκληρώνει τη συζήτηση για την ασθένεια

της αμαρτίας που ξεκίνησε στο δεύτερο μέρος της μελέτης αυτής. Η θεραπεία αυτή αναφέρεται οπωσδήποτε στην ίαση ολόκληρης της ανθρώπινης φύσης, η οποία ξεκίνησε στην Παλαιά Διαθήκη, έγινε περισσότερο συστηματική στην Καινή Διαθήκη και στους εκκλησιαστικούς χρόνους και θα ολοκληρωθεί στα έσχατα. Οι προφήτες επαγγέλλονται την εξάλειψη της ασθένειας και της αμαρτίας στον καινό κόσμο, τον οποίο θα εγκαθιδρύσει ο Θεός την εποχή του Μεσσία με προοπτική τα έσχατα. Αυτό σημαίνει ότι στα έσχατα η ανθρώπινη φύση θα είναι πλήρως θεραπευμένη. Θα εκλείπουν οι σωματικές και ψυχικές ασθένειες, γιατί πλέον θα εκλείπει η αιτία όλων αυτών που είναι η αμαρτία. Η ψυχή του ανθρώπου ενωμένη κατά χάριν με το Θεό δεν θα μπορεί να αμαρτήσει. Αυτή η προοπτική των εσχάτων με την τέλεια αποκατάσταση της ανθρώπινης φύσης αποδεικνύεται με τα παραδείγματα ανθρώπων από την Παλαιά Διαθήκη που δε βίωσαν τη φθορά του θανάτου, αλλά μετατέθηκαν απευθείας στην αιώνια ζωή, όπως ο δίκαιος Ενώχ και ο ζηλωτής προφήτης Ηλίας.

Η μελέτη ολοκληρώνεται με την έκθεση των συμπερασμάτων.

ΜΕΡΟΣ Α΄

Η ΦΥΣΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΑΣΘΕΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Η ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗ ΑΣΘΕΝΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

1.1 Ορισμός της ασθένειας

Η Παλαιά Διαθήκη δεν αποτελεί ένα βιβλίο το οποίο έχει ως πρωτεύοντα στόχο να μιλήσει για την ασθένεια και τη θεραπεία των ανθρώπων με τη στενή έννοια των όρων. Είναι όμως η κυριότερη πηγή πληροφοριών του αρχαίου Ισραήλ για τον τρόπο αντιμετώπισης της ασθένειας, τόσο σε προσωπικό όσο και σε εθνικό επίπεδο. Οι πληροφορίες που περιέχει έχουν κυρίως θεολογικό χαρακτήρα και στοχεύουν να δείξουν στο λαό Ισραήλ και στους γύρω από αυτόν λαούς, το δρόμο που χαράζει ο Γιαχβέ για τη θεραπεία και σωτηρία τους³².

Διαβάζοντας την ελληνική μετάφραση της Παλαιάς Διαθήκης από τους Ο΄, πουθενά δε θα βρει κάποιος έναν ορισμό για την ασθένεια ούτε κάποια λεπτομερή περιγραφή για το τι σημαίνει «ασθένεια». Ωστόσο, αποκομίζει τη γενική εντύπωση για το τι θεωρείται ασθένεια στην Παλαιά Διαθήκη γενικά και στον αρχαίο Ισραήλ ειδικότερα. Για παράδειγμα, στα ποιητικά βιβλία και ιδιαιτέρως στους ψαλμούς, η ασθένεια περιγράφεται απλώς εμπειρικά, ως μία κατάσταση αδυναμίας και εξασθένησης, σωματικής και ψυχικής: «ή καρδιά μου έταράχθη, έγκατέλιπέ με ή ίσχύς μου, καί τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου, καὶ αὐτὸ οὐκ ἔστι μετ' ἐμοῦ» (Ψλ 37:11)³³ ή απεικονίζεται σαν μία κατάσταση που οδηγεί στο θάνατο, δηλαδή στην τελική αποστέρωση της υγείας και ολοκληρίας του ανθρώπου: «ὅτι ἐπλήσθη κακῶν ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἡ ζωὴ μου τῷ ἄδη ἤγγισε» (Ψλ 87:4)³⁴.

Από την αρχαία Ελλάδα του Πινδάρου, του Ηροδότου και του Ευριπίδη είναι γνωστό ότι η λέξη «ασθενώ», που προέρχεται ετυμολογικά από το στερητικό «α» και τη λέξη «σθένος», δηλώνει γενικά την αδυναμία και την ανικανότητα του ανθρώπου σε όλα τα επίπεδα. Στο πρωτότυπο κείμενο της Παλαιάς Διαθήκης, που είναι γραμμένο στην εβραϊκή γλώσσα, το ρήμα «ασθενώ» έλαβε ποικίλο περιεχόμενο. Κατά κύριο λόγο σήμαινε «προσκόπτω»,

³² Πρβλ. Thomas Worth Walker, *The metaphor of healing and the theology of the book of Hosea*, ProQuest Dissertations and Theses, 1997, σ. 34.

³³ Βλ. Xavier-Leon Dufour, «Η ασθένεια», *Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας*, μτφρ. από Γαλλικά υπό Σάββα Αγουρίδη, Αθήνα 1980, σ. 150.

³⁴ Βλ. Thomas Worth Walker, *The metaphor of healing and the theology of the book of Hosea*, ProQuest Dissertations and Theses, 1997, σ. 37.

καθώς και «είμαι αδύναμος» και χρησιμοποιήθηκε τις περισσότερες φορές με μεταφορική σημασία³⁵.

Γίνεται, λοιπόν, φανερό, ότι στην Παλαιά Διαθήκη ο όρος «ασθενώ» έλαβε διάφορες σημασίες πέρα από την έννοια της σωματικής ή ψυχικής ασθένειας. Η σωματική ασθένεια δηλωνόταν κυρίως με τα ουσιαστικά «νόσος», «αρρώστια», «μαλακία» και «πληγή». Οι βιβλικοί συγγραφείς αυτές τις λέξεις χρησιμοποίησαν, σε συνδυασμό με κάποιους συγκεκριμένους ιατρικούς όρους, για να περιγράψουν τις σωματικές και ψυχικές ασθένειες που ταλαιπωρούσαν τους ανθρώπους της Παλαιάς Διαθήκης, από την αρχή του κόσμου μέχρι τη Μακκαβαϊκή επανάσταση, στην περιοχή που οριοθετείται από το βιβλικό κείμενο.

1.2 Οι σωματικές ασθένειες

Από την ιστορία είναι παρατηρημένο ότι οι ασθένειες έπλητταν κυρίως τους λαούς που ζούσαν στις παραποτάμιες περιοχές. Αντίθετα, οι λαοί που ζούσαν στα βουνά ή σε κάποιο υψόμετρο ήταν περισσότερο υγιείς από εκείνους που κατοικούσαν κοντά στις ελώδεις όχθες των ποταμών, στους κάμπους ή σε βαλτώδεις περιοχές, όπου τα κουνούπια και τα άλλα έντομα ήταν φορείς ασθενειών. Από διάφορες πηγές εκτός της Παλαιάς Διαθήκης είναι γνωστό ότι στην ενδοχώρα της Ανατολής και ειδικότερα, στις ορεινές περιοχές της Παλαιστίνης, οι λαοί δεν υπέφεραν τόσο πολύ από επιδημικές αρρώστιες, όσο οι κάτοικοι της Αιγύπτου που ζούσαν κοντά στην περιοχή του Νείλου, η οποία ήταν κακόφημη εξαιτίας των ασθενειών που μεταδίδονταν από τα έντομα. Οι παραποτάμιες περιοχές της Μεσοποταμίας δεν θεωρούνταν τόσο μολυσματικές όσο άλλες παραποτάμιες εκτάσεις. Ωστόσο, κι εκεί αναπτύσσονταν ασθένειες, όπως η ελονοσία, η ευλογιά, η λέπρα, ακόμη αρρώστιες που μεταδίδονταν από το μολυσμένο νερό, όπως η χολέρα, ο τυφοειδής πυρετός, η σύφιλη, οι αμοιβαδικές νόσοι και ασθένειες μεταδιδόμενες από το περιβάλλον, όπως ο πυρετός από το έντομο σιμούλη και οφθαλμικές ασθένειες³⁶.

Το βιβλικό κείμενο δεν προσφέρει ξεκάθαρες πληροφορίες σχετικά με το είδος των ασθενειών που ταλαιπωρούσαν τους ανθρώπους εκείνης της εποχής

³⁵ Βλ. Gerhard Kittel (εκδ.), «ασθενής, ασθένεια, ασθενέω, ασθένημα», *Theological Dictionary of the New Testament*, τόμ. Ι (Α-Γ), μτφρ. στα αγγλικά από τον Geoffrey W. Bromiley, έκδ. W.M.B. Eerdmans Publishing Company, Michigan 1983, σ. 490.

³⁶ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «heal», *The International Standard Bible Encyclopedia*, τόμ. 2 (E-J), έκδ. The Paternoster Press, Exeter 1982, σ. 641: Γι' αυτές τις αρρώστιες γίνεται νύξη στον κώδικά του Χαμουραμπί παρ. 215-220.

και περιοχής. Κι αυτό γιατί οι συγγραφείς της Παλαιάς Διαθήκης έχοντας πρωτόγονη ιατρική γνώση δε γνώριζαν τις ονομασίες των ασθενειών που ταλαιπωρούσαν το λαό Ισραήλ και τους γειτονικούς λαούς του. Περιορίζονταν μόνο στην περιγραφή των συμπτωμάτων, η οποία κι αυτή δε βοηθάει στον επακριβή καθορισμό της εκάστοτε αρρώστιας ή επιδημίας που μάστιζε τον εκάστοτε λαό. Γι' αυτό και είναι δύσκολο να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα μόνο από το βιβλικό κείμενο για τις ασθένειες που έπλητταν τον κόσμο της Παλαιάς Διαθήκης. Ωστόσο, σήμερα υπάρχει γενικά συμφωνία μεταξύ των ακαδημαϊκών θεολόγων και των ιατρών ως προς την ονομασία των ασθενειών και επιδημιών που έπλητταν την Παλαιστίνη την εποχή της Βίβλου. Αυτό φαίνεται στη λίστα που ακολουθεί³⁷:

- 1) Ελονοσία, ειδικά στην υγρή και αχνώδη κοιλάδα του Ιορδάνη
- 2) Τυφοειδής πυρετός (Λευ 26:16 και Δευ 28:22)
- 3) Παράτυφος
- 4) Όλες οι αρρώστιες που συνδέονται με το γάλα των ζώων
- 5) Δυσεντερία
- 6) Εντερικοί πυρετοί (που οφείλονται στον πεπτικό σωλήνα και τα διάφορα παρασιτικά σκουλήκια)
- 7) Βουβωνική πανώλη και άλλες επιδημικές αρρώστιες
- 8) Τριχοφυτίαση
- 9) Ερυσίπελας
- 10) Έλκη, λέπρα
- 11) Φυματίωση
- 12) Πνευμονία
- 13) Ευλογιά
- 14) Σκορβούτο
- 15) Νόσοι των ματιών (επιπεφυκίτιδα, εκ γενετής τύφλωση)
- 16) Ασθένειες των νεογέννητων
- 17) Επιληψία
- 18) Υδρωπικία
- 19) Αρθρίτιδα
- 20) Πολιομυελίτιδα
- 21) Παράλυση
- 22) Ηλίαση³⁸
- 23) Οξύς άνθρακας (4 Βασ 20:1-11)³⁹

³⁷ Βλ. Madeleine S., J. Lane Miller, «Old Testament Diseases», *Encyclopedia of Bible Life*, έκδ. Adam and Charles Black, London 1979, σ. 70.

³⁸ Βλ. Madeleine S., J. Lane Miller, «Old Testament Diseases», *Encyclopedia of Bible Life*, έκδ. Adam and Charles Black, London 1979, σσ. 70-71.

24) Στειρότητα-Ατεκνία⁴⁰

25) Βραδυγλωσσία⁴¹

Μάλιστα, πρόσφατες έρευνες των αρχαιοπαρασιτολόγων στην περιοχή που έζησε και έδρασε ο αρχαίος Ισραήλ τεκμηριώνουν ότι οι μολυσματικές επιδημίες που έπλητταν τους λαούς της περιοχής ήταν εντερικού τύπου⁴².

Στην Παλαιά Διαθήκη μαρτυρούνται αρκετές περιπτώσεις προσώπων που ασθένησαν από κάποια από τις παραπάνω νόσους καθώς επίσης και περιπτώσεις επιδημιών που έπληξαν τους Ισραηλίτες ή τους άλλους γειτονικούς λαούς. Ενδεικτικά αναφέρονται οι παρακάτω:

Από τις επιδημικές αρρώστιες που έπλητταν τους κατοίκους της Εγγύς Ανατολής, είναι απροσδιόριστης μορφής αυτή που έπληξε τον Φαραώ, το παλάτι του και όλη την Αίγυπτο. Το κείμενο της Εξόδου κάνει λόγο για μία δερματική πάθηση, η οποία περιγράφεται με ιατρικούς όρους, όπως έλκη, πληγές και φουσκαλίδες στο δέρμα των ανθρώπων και των ζώων: «καὶ ἔλαβε τὴν αἰθάλην τῆς καμιναιᾶς ἐναντίον Φαραώ, καὶ ἔπασεν αὐτὴν Μωυσῆς εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἐγένετο ἔλκη, φλυκτίδες ἀναζέουσαι, ἐν τε τοῖς ἀνθρώποις καὶ ἐν τοῖς τετράποσι» (Εξ 9:10). Ωστόσο, δεν είναι γνωστή στον ιατρικό κόσμο η ακριβής ονομασία της. Κάποιοι θεωρούν ότι επρόκειτο για μια μορφή λέπρας, ίσως αυτή που έπληξε τον Ιώβ, ενώ άλλοι θεωρούν ότι ήταν μία ακίνδυνη ασθένεια που ερέθιζε το δέρμα και παρουσιαζόταν την εποχή που πλημμύριζε ο Νεῖλος⁴³. Άλλοι θεωρούν ότι επρόκειτο για την ασθένεια της ευλογιάς, γιατί το κείμενο μιλάει για φλεγμονές του δέρματος που μετατρέπονταν σε πληγές⁴⁴. Πολλοί ερευνητές θεωρούν ότι επρόκειτο για τη νόσο του άνθρακα που προσβάλλει το δέρμα. Παράλληλα, προσπάθησαν να εξηγήσουν τον τρόπο που μεταδόθηκε η επιδημία, λέγοντας ότι είναι αρκετά πιθανό να προήλθε από την προηγούμενη πληγή που χτύπησε με θανατικό τα ζώα των Αιγυπτίων και μεταδόθηκε μέσω των μολυσμένων μυών. Ίσως ακόμα να

³⁹ Βλ. I.Howard Marshall, A.R. Millard, J.I. Packer, D.J.Wiseman (εκδ.), «Miraculous healing», *New Bible Dictionary*, έκδ. Intervarsity Press, Leicester-England, Downers Grove- Illinois 1996, σ. 453.

⁴⁰ Βλ. Γεν 16:2, 30:2, 1 Βασ 1:6.

⁴¹ Βλ. Εξ 4:10.

⁴² Βλ. David Noel Freedman, Allen C. Myers, Astrid B. Beck (εκδ.), «Illness and health care», *Dictionary of the Bible*, έκδ. William B. Eerdmans Publishing Company, Michigan/Cambridge 2000, σ. 629.

⁴³ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Έξοδος*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 2, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2005, σσ. 377-378: Γενικά η Αίγυπτος ήταν ξακουστή στο λαό Ισραήλ για τις δερματοπάθειές της, «πατάξαι σε Κύριος ἐν ἔλκει Αἰγυπτίω» (Δευ 28:27).

⁴⁴ Βλ. U.Cassuto, *A Commentary on the Book of Exodus*, μτφρ. από τα εβραϊκά Israel Abrahams, Jerusalem 1983, σσ. 113-114.

προήλθε και από τους νεκρούς και αποσυντιθέμενους βατράχους που είχαν μείνει στη γη από την προηγούμενη πληγή⁴⁵.

Μία ακόμη ασθένεια επιδημικής μορφής ήταν αυτή που έπληξε τους Φιλισταίους μετά την κλοπή της Κιβωτού του Θεού και τη μεταφορά της στην πόλη Άζωτο (1 Βασ 5:12). Οι ερευνητές εικάζουν ότι επρόκειτο για τη βουβωνική πανώλη. Στο κείμενο γίνεται λόγος για την εμφάνιση ποντικών στη χώρα των Φιλισταίων και για εκζέματα στους αφεδρώνες τους (1 Βασ 5:3,6). Είναι γνωστό ότι η βουβωνική πανώλη εξαπλώνεται εύκολα από τους ποντικούς, καθώς τα μολυσμένα ποντίκια μεταφέρουν τη νόσο στις παράκτιες περιοχές ή στις εμπορικές πόλεις, φθάνοντας με τα πλοία από τη θάλασσα ή συνοδεύοντας τα караβάνια με τα φορτία τροφίμων από την έρημο. Γι' αυτό και όσοι λαοί ζούσαν μακριά από μεγάλους εμπορικούς δρόμους δεν προσβάλλονταν εύκολα από τέτοιου είδους επιδημίες σε σχέση με αυτούς που ζούσαν στις πολυπληθείς εμπορικές πόλεις, όπως συνέβη με τους κατοίκους της Αζώτου, της πόλης των Φιλισταίων. Τα χαρακτηριστικά συμπτώματα αυτής της ασθένειας, που λαμβάνει εύκολα διαστάσεις επιδημίας, είναι η διόγκωση των βουβωνικών λεμφαδένων, η οποία, αν δεν δοθεί έγκαιρη θεραπεία, μπορεί να αποβεί θανατηφόρα. Άλλοι ερευνητές θεωρούν ότι, εκτός από βουβωνική πανώλη, η επιδημία που έπληξε τους Φιλισταίους ήταν κάποια μορφή δυσεντερίας⁴⁶, ενώ άλλοι θεωρούν ότι ήταν η νόσος των αιμορροΐδων⁴⁷. Πάντως και μέσα από τις μαρτυρίες του ιερού κειμένου φαίνεται ότι και οι ίδιοι οι Φιλισταίοι απέδωσαν την ασθένεια στους ποντικούς, γιατί όταν επέστρεψαν την Κιβωτό της Διαθήκης στους Ισραηλίτες, πρόσφεραν ως αφιερώματα στο Θεό πέντε ομοιώματα εδρών που συμβόλιζαν τις πέντε σατραπείες των Φιλισταίων, αλλά και πέντε ομοιώματα ποντικών. Με αυτή την ενέργεια φαίνεται ότι είχαν συνδέσει την επιδημία που τους έπληξε με τα ποντίκια που εισέβαλαν στις πόλεις τους⁴⁸.

Επίσης, η βουβωνική πανώλη πρέπει να ήταν η επιδημία που κατέστρεψε μυστηριωδώς και τον ασσυριακό στρατό του Σενναχηρίμ που στρατοπέδευε

⁴⁵ Βλ. Herbert M. Wolf, *An introduction to the Old Testament Pentateuch*, έκδ. Moody Press, Chicago 1991, σ. 136.

⁴⁶ Βλ. Joyce G. Baldwin, *1 and 2 Samuel*, Tyndale Old Testament Commentaries 8, έκδ. Inter-Varsity Press, Leicester-Illinois 1988, σ. 74. Βλ. Madeleine S., J. Lane Miller, «Old Testament Diseases», *Encyclopedia of Bible Life*, έκδ. Adam and Charles Black, London 1979, σσ. 71ε. Βλ. P. Kyle McCarter, *I Samuel*, The Anchor Bible, τόμ. 8, έκδ. Doubleday, New York 1980, σ. 123.

⁴⁷ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Α΄ Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 8, Αθήνα 1957, σ. 44-45.

⁴⁸ Βλ. Madeleine S., J. Lane Miller, «Old Testament Diseases», *Encyclopedia of Bible Life*, έκδ. Adam and Charles Black, London 1979, σ. 72.

στην περιοχή των Ιουδαίων με σκοπό να τους κατακτήσει (4 Βασ 19:35)⁴⁹. Αυτό εικάζεται κυρίως από τις ιστορικές πηγές των άλλων λαών. Ο Ηρόδοτος στην ιστορία του καταγράφει μία ήττα του Σενναχηρίμ από τους Αιγυπτίους, εξαιτίας της επιδρομής ποντικών στο στρατόπεδο των Ασσυρίων, οι οποίοι κατέφαγαν τα πολεμικά τους τόξα και τους κατέστησαν αδύναμους να πολεμήσουν. Αυτή η ιστορική αναφορά του Ηροδότου μπορεί να βασίζεται όντως σε κάποια ήττα των Ασσυρίων, η οποία βέβαια δεν μπορεί να προκλήθηκε με αυτόν τον τρόπο, αλλά πιθανώς οφείλεται σε κάποια επιδημία που μετέφεραν τα ποντίκια στο στρατόπεδό τους. Στην Παλαιά Διαθήκη η ήττα των Ασσυρίων δεν αποδίδεται στα ποντίκια, αλλά στην επίσκεψη του αγγέλου του Θεού στο στρατόπεδο των Ασσυρίων και στην εξόντωσή τους από αυτόν. Ο λόγος αυτής της ερμηνείας είναι γιατί ο βιβλικός συγγραφέας γράφει την ιστορία θέλοντας να προβάλλει την πίστη ότι ο Γιαχβέ είναι ο προστάτης του λαού Ισραήλ και πολεμάει τους εχθρούς του λαού Του⁵⁰. Πάντως ο άγγελος, ο οποίος στάλθηκε από το Θεό και θανάτωσε τους στρατιώτες στο στρατόπεδο των Ασσυρίων, μπορεί να είναι ένας τρόπος απεικόνισης είτε ενός θανατικού που συνέβη με θαυματουργικό τρόπο είτε απλά μιας λοιμώδους επιδημικής και θανατηφόρας νόσου που έπληξε τους Ασσυρίους και η οποία παραμένει άγνωστη: «καὶ ἀπέστειλεν Κύριος ἄγγελον, καὶ ἐξέτριπεν πάντα δυνατὸν πολεμιστὴν καὶ ἄρχοντα καὶ στρατηγὸν ἐν τῇ παρεμβολῇ βασιλέως Ασσοῦρ» (2 Παρ 32:21)⁵¹.

Μία από τις ασθένειες που έπληττε μεμονωμένα τους ανθρώπους ήταν η λέπρα. Γι' αυτή γίνεται ιδιαίτερη μνεία στην Παλαιά Διαθήκη και ειδικότερα στο βιβλίο του Λευιτικού, το οποίο κάνει λόγο για τη διάγνωση της λέπρας (κεφ. 13, 14). Εδώ οι Ο' με την ελληνική λέξη «λέπρα» απέδωσαν τον εβραϊκό όρο «zara 'ath». Με αυτόν, όμως, οι Εβραίοι δεν εννοούσαν τη γνωστή σήμερα νόσο του Χάνσεν⁵², αλλά ένα πλήθος από ποικίλες δερματοπάθειες, οι οποίες μπορεί να ήταν μεταδοτικές, αλλά όλες θεραπεύσιμες. Τα συμπτώματά τους, που ήταν χρόνια σημάδια στο δέρμα, περιγράφονται λεπτομερώς στο βιβλίο του Λευιτικού (13:1-46)⁵³. Από τις περιγραφές των συμπτωμάτων της «λέπρας» δεν

⁴⁹ Βλ. Madeleine S., J. Lane Miller, «Old Testament Diseases», *Encyclopedia of Bible Life*, έκδ. Adam and Charles Black, London 1979, σ. 72. Βλ. Mordechai Cogan & Hayim Tadmor, *II Kings*, The Anchor Bible, τόμ. 11, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1988, σσ. 239, 251.

⁵⁰ Βλ. J. Robinson, *The Second Book of Kings*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1976, σσ. 189-190.

⁵¹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Β' Παραλειπομένων*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 13, Αθήναι 1958, σ. 168. Βλ. Edward Lewis Curtis, *The Books of Chronicles*, The International Critical Commentary, έκδ. T. & T. Clark LTD, Edinburgh 1976, σ. 488.

⁵² Βλ. Madeleine S., J. Lane Miller, «Old Testament Diseases», *Encyclopedia of Bible Life*, έκδ. Adam and Charles Black, London 1979, σ. 71.

⁵³ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Λευιτικόν*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 3, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2005, σ. 259. Βλ. David Noel Freedman, Allen C. Myers, Astrid B. Beck (εκδ.), «Illness

μπορεί να εξαχθεί κάποιο ασφαλές συμπέρασμα για το ποιες δερματοπάθειες έπλητταν τους Ισραηλίτες, επειδή οι περιγραφές αυτές δεν έχουν επιστημονικό χαρακτήρα. Πιθανώς πρόκειται για ψωριάσεις, για λεύκη ή αλφισμό, για χρόνια λευκοπλασία, για φλεγμονές και έλκη, για εγκαύματα με κόκκινο πρήξιμο, για δερματοπάθειες και φαλάκρωμα της κεφαλής που εμφανίζει ερυθρότητα και για πολλές άλλες⁵⁴. Επίσης, οι Εβραίοι χρησιμοποίησαν τη λέξη λέπρα, για να περιγράψουν τη φθορά των ενδυμάτων (Λευ 13:47) και των κτιρίων (Λευ 14:34) από τη μούχλα και τους μύκητες, λόγω του ότι τα υπό φθορά ενδύματα και κτίρια εμφάνιζαν ομοιότητες με τα σημάδια των δερματοπαθειών που περικλείονταν πίσω από τη λέξη «λέπρα»⁵⁵.

Ένα περιστατικό ασθενούς που θα οδηγούνταν στο θάνατο, πιθανώς από κάποια σοβαρή δερματοπάθεια, αλλά γλίτωσε θαυματουργικά, ήταν ο βασιλιάς των Ιουδαίων Εζεκίας (4 Βασ 20:1). Ήταν μεγάλη η συντριβή του και πολλά τα δάκρυά του, όταν πληροφορήθηκε από τον προφήτη Ησαΐα ότι η ασθένεια του θα τον οδηγούσε στο θάνατο. Οι ερευνητές εικάζουν ότι υπέφερε από οξύ άνθρακα του δέρματος, επικίνδυνης μορφής, που εκδηλωνόταν με πυώδη εξανθήματα και δοθιήνες και μπορούσε να οδηγήσει στο θάνατο⁵⁶ ή ότι προσβλήθηκε από τη δερματοπάθεια του πέμφιγα⁵⁷.

Εκτός από τη λέπρα η Παλαιά Διαθήκη πολλές φορές μνημονεύει πρόσωπα τα οποία είχαν πρόβλημα με την όρασή τους. Στο βιβλίο της Γένεσης σημειώνεται ότι μία από τις κόρες του Λάβαν, η Λεία, είχε πρόβλημα με τους οφθαλμούς της: «οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ Λείας ἀσθενεῖς, Ραχηλ δὲ ἦν καλὴ τῷ εἶδει καὶ ὠραία τῇ ὄψει σφόδρα» (Γεν 29:17). Δύο ενδεχόμενα είναι πιθανά για την περίπτωση της Λεία ως προς την όρασή της. Ή ότι είχε κάποιο νόσημα στους οφθαλμούς της ή ότι τα μάτια της δεν είχαν τη λάμψη και τη σπιρτάδα που ήταν χαρακτηριστικά γνωρίσματα των γυναικών της Ανατολής και τα κυριότερα στοιχεία της ομορφιάς τους⁵⁸. Πιθανώς ισχύει το δεύτερο, γι' αυτό και

and health care», *Dictionary of the Bible*, έκδ. William B. Eerdmans Publishing Company, Michigan/Cambridge 2000, σ. 629.

⁵⁴ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Λευϊτικόν*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 3, Καλαμάτα 1966, σ. 84-93.

⁵⁵ Βλ. Xavier-Leon Dufour, «Λέπρα», *Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας*, μτφρ. από Γαλλικά υπό Σάββα Αγουρίδη, Αθήνα 1980, σ. 605. Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Λευϊτικόν*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 3, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2005, σ. 259.

⁵⁶ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Healing in the OT», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σσ. 644-645.

⁵⁷ Βλ. Mordechai Cogan, Hayim Tadmor, *II Kings*, The Anchor Bible, τόμ. 11, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1988, σ. 255.

⁵⁸ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Γένεσις*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 1, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 219.

τα μάτια της Λείας ήταν χλωμά ή αδύναμα, κάτι που δεν ήταν ελκυστικό για τους Ανατολίτες⁵⁹.

Ακόμη, στο βιβλίο της Γένεσης αναφέρεται μία περίπτωση αορασίας, η οποία επιβλήθηκε από τον ίδιο τον Θεό, με θαυματουργικό τρόπο, στους Σοδομίτες που είχαν συγκεντρωθεί έξω από την οικία του Λωτ, για να ασελήσουν με τους δύο άνδρες που φιλοξενούσε στο σπίτι του ο Λωτ. Οι δύο φιλοξενούμενοι άνδρες ήταν ο ίδιος ο Θεός που την προηγούμενη μέρα είχε επισκεφθεί το σπίτι του Αβραάμ. Προκειμένου ο Θεός να σταματήσει την επιθυμία ασέλγειας των Σοδομιτών, πάταξε με αορασία τα μάτια τους. Σύμφωνα με τους ερμηνευτές, η αορασία εδώ δεν ήταν τύφλωση, αλλά μία θόλωση των ματιών, ώστε να μην είναι ικανοί οι Σοδομίτες να βρουν τη θύρα του σπιτιού, για να την παραβιάσουν και να πραγματοποιήσουν τα άνομα σχέδιά τους: «τοὺς δὲ ἄνδρας τοὺς ὄντας ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ οἴκου ἐπάταξαν ἐν ἄορασίᾳ ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, καὶ παρελύθησαν ζητοῦντες τὴν θύραν» (Γεν 19:11)⁶⁰.

Παρόμοιο περιστατικό είναι και αυτό κατά το οποίο ο Θεός πάταξε με αορασία τον στρατό των Συρίων που ερχόταν σε καταδίωξη του προφήτη Ελισαίου: «καὶ προσηύξατο πρὸς Κύριον καὶ εἶπε· πάταξον δὴ τὸ ἔθνος τοῦτο ἄορασίᾳ· καὶ ἐπάταξεν αὐτοὺς ἄορασίᾳ κατὰ τὸ ῥῆμα Ελισαιέ» (4 Βασ 6:18). Η αορασία εδώ δεν ήταν μόνιμη και ολική τύφλωση, αλλά προσωρινή και μερική, αφού ο Ελισαίος οδήγησε το στρατό των Συρίων μέσα στη Σαμάρεια. Άρα μάλλον επρόκειτο για κάποια στράβωση ή απλώς οι οφθαλμοί τους κρατούντο και δεν αναγνώριζαν τον προφήτη, όπως συνέβη και στους οδοιπόρους προς Εμμαούς (Λκ 24:16)⁶¹. Η λέξη που χρησιμοποιείται στο εβραϊκό κείμενο για την τύφλωση είναι η «sanwerim» και δηλώνει πιθανώς μία ξαφνική τύφλωση που φέρνει τα θύματα σε κατάσταση σύγχυσης⁶².

Εκτός από οφθαλμικές ασθένειες, οι άνθρωποι στην Παλαιά Διαθήκη πλήττονταν και από αναπηρίες. Στο ιστορικό βιβλίο των Βασιλειών αναφέρεται μία περίπτωση σκελετικής αναπηρίας από την οποία υπέφερε ο Μεμφιβοσθέ, ο

⁵⁹ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Γένεσις*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 1, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2004, σ. 490.

⁶⁰ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Γένεσις*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 1, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2004, σ. 449. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄: Η Γένεσις*, τόμ. 1, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 151.

⁶¹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Δ΄ Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 11, Αθήναι 1958, σ. 44. Βλ. επίσης James A. Montgomery & Henry Synder Gehman, *The Books of Kings*, The International Critical Commentary, έκδ. T. & T. Clark LTD, Edinburgh 1986, σ. 383.

⁶² Βλ. John T. Willis (εκδ.), *First and Second Kings*, The Living Word Commentary on the Old Testament, έκδ. Abilene Christian University Press, Abilene-Texas 1991, σ. 340.

εγγονός του Σαούλ. Σ' αυτόν που ήταν «πεπληγώς τούς πόδας» ήθελε να προσφέρει την προστασία του ο βασιλιάς Δαβίδ: «καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς· εἰ ὑπολέλειπται ἐκ τοῦ οἴκου Σαουλ ἔτι ἀνὴρ καὶ ποιήσω μετ' αὐτοῦ ἔλεος Θεοῦ; καὶ εἶπε Σιβα πρὸς τὸν βασιλέα· ἔτι ἐστὶν υἱὸς τῷ Ἰωνάθαν πεπληγώς τούς πόδας» (2 Βασ 9:3)⁶³.

Ακόμη, από ένα επίσημο διάταγμα του βασιλιά Δαβίδ, καθίσταται γνωστό ότι δεν εξέλιπαν από τον αρχαίο Ισραήλ ούτε οι χωλοί ούτε οι τυφλοί: «καὶ εἶπε Δαυὶδ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· πᾶς τύπτων Ἰεβουσαῖον ἀπτέσθω ἐν παρραξιφίδι καὶ τοὺς χωλοὺς καὶ τοὺς τυφλοὺς καὶ τοὺς μισοῦντας τὴν ψυχὴν Δαυὶδ· διὰ τοῦτο ἐροῦσιν· τυφλοὶ καὶ χωλοὶ οὐκ εἰσελεύσονται εἰς οἶκον Κυρίου» (2 Βασ 5:8)⁶⁴.

Θα μπορούσε να θεωρηθεί αναπηρία και η βραδυγλωσσία από την οποία δοκιμαζόταν ο Μωυσής. Ο άνθρωπος αυτός του Θεού νόμιζε ότι δεν μπορούσε να εκπληρώσει την αποστολή του, επειδή ήταν βραδύγλωσσος και ισχνόφωνος: «δέομαι, Κύριε, οὐχ ἱκανὸς εἰμι πρὸ τῆς εχθῆς οὐδὲ πρὸ τῆς τρίτης ἡμέρας, οὐδὲ ἀφ' οὗ ἤρξω λαλεῖν τῷ θεράποντί σου· ἰσχνόφωνος καὶ βραδύγλωσσος ἐγὼ εἰμι» (Εξ 4:10). Τρεις υποθέσεις έχουν γίνει για τη δήλωση αυτή του Μωυσή. Πρώτον, ότι ήταν όντως βραδύγλωσσος, σύμφωνα με μία ιουδαϊκή παράδοση, κατά την οποία, με δυσκολία μπορούσε να προφέρει τα χειλικά γράμματα. Δεύτερον, ότι αισθανόταν βραδύγλωσσος, επειδή δεν είχε το χάρισμα της ευφράδειας του λόγου. Τρίτον, ότι είχε κάποια μορφής βραδυγλωσσία, επειδή είχε ξεχάσει να ομιλεί την αιγυπτιακή γλώσσα, λόγω του μεγάλου χρονικού διαστήματος παραμονής του στην Μαδιάμ ή επειδή δε γνώριζε να ομιλεί καλά την εβραϊκή, λόγω του ότι είχε μεγαλώσει σε αιγυπτιακή οικογένεια⁶⁵.

Η στειρότητα αν και δεν θεωρείται ασθένεια, είναι σίγουρα αδυναμία της ανθρώπινης φύσης να αναπαραχθεί. Η στειρότητα και η συνοδευόμενη με αυτήν ατεκνία ήταν συχνό φαινόμενο στις γυναίκες της Παλαιάς Διαθήκης και μείωνε την κοινωνική τους θέση σε σχέση με όσες είχαν παιδιά. Αυτό φαίνεται

⁶³ Βλ. David Noel Freedman, Allen C. Myers, Astrid B. Beck (εκδ.), «Illness and health care», *Dictionary of the Bible*, έκδ. William B. Eerdmans Publishing Company, Michigan/Cambridge 2000, σ. 629.

⁶⁴ Βλ. David Noel Freedman, Allen C. Myers, Astrid B. Beck (εκδ.), «Illness and health care», *Dictionary of the Bible*, έκδ. William B. Eerdmans Publishing Company, Michigan/Cambridge 2000, σ. 629.

⁶⁵ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ἡ Ἐξοδος*, Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Ο΄, τόμ. 2, Αθήνα 1964, σ. 27. Βλ. Ἰερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Ἐξοδος*, Ἑρμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 2, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2005, σ. 340-341. Βλ. U.Cassuto, *A Commentary on the Book of Exodus*, μτφρ. από τα εβραϊκά Israel Abrahams, Jerusalem 1983, σ. 49. Βλ. William H.C. Propp, *Exodus 1-18*, The Anchor Bible, τόμ. 2, έκδ. Doubleday, New York 1999, σ. 211.

καθαρά στον τρόπο που αντιμετώπισε τη στειρότητα της: α) η Σάρα, η γυναίκα του Αβραάμ: «εἶπε δὲ Σαρχα πρὸς Αβραμ· ἴδου συνέκλεισέ με Κύριος τοῦ μὴ τίκτειν· εἴσελθε οὖν πρὸς τὴν παιδίσκην μου, ἵνα τεκνοποιήσωμεν ἐξ αὐτῆς· ὑπήκουσε δὲ Αβραμ τῆς φωνῆς Σάρρας» (Γεν 16:2), β) η Άννα, η γυναίκα του Ελκανά: «καὶ ἠθύμει διὰ τοῦτο, ὅτι συνέκλεισε Κύριος τὰ περὶ τὴν μήτραν αὐτῆς τοῦ μὴ δοῦναι αὐτῇ παιδίον» (1 Βασ 1:6) και γ) η Ραχήλ, η γυναίκα του Ιακώβ «ἰδοῦσα δὲ Ραχήλ ὅτι οὐ τέτοκεν τῷ Ιακώβ, καὶ ἐζήλωσε Ραχήλ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς καὶ εἶπε τῷ Ιακώβ· δός μοι τέκνα· εἰ δὲ μὴ, τελευτήσω ἐγώ» (Γεν 30:1)⁶⁶. Από τη στάση των προαναφερθέντων ἀτεκνων γυναικῶν εἶναι φανερό ὅτι στην Παλαιὰ Διαθήκη ἦταν ἔντονη ἡ πίστη ὅτι ὁ Θεός ἦταν ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς καὶ τῆς γονιμότητας, ἀρα καὶ τῆς στέρησης τῆς γονιμότητας. Αὐτὴ τὴν πίστη ἐξέφρασε καὶ ὁ Ιακώβ ἀπαντώντας στη γυναίκα τοῦ Ραχήλ, ἡ ὁποία ἦταν στείρα: «μὴ ἀντὶ Θεοῦ ἐγώ εἰμι, ὅς ἐστέρησέ σε καρπὸν κοιλίας;» (Γεν 30:2)⁶⁷. Ὅλες οἱ παραπάνω γυναῖκες, που βίωναν ἔντονα τὴ λύπη τῆς ατεκνίας τους, μαζί με κάποιες ἄλλες γυναῖκες που ἦταν ἐπίσης ἀτεκνες, ἐζήσαν τὸ θαῦμα τῆς τεκνοποίησης, ὅταν ὁ Θεός τις κατέστησε με θαυματουργικὸ τρόπο γόνιμες.

Τὴ λύπη καὶ τὴν αθυμία των ἀτεκνων γονέων ἐρχεται νὰ κατευνάσει ἡ σοφία τοῦ Ισραὴλ, κατὰ τὴν ὁποία, ἡ στειρότητα θεωροῦνταν εὐλογία καὶ ἀρετὴ (Σολ 4:1). Εἰδικότερα, μακάριζε τὴν στείρα, ἡ ὁποία δὲν καταφεύγει στὴ μοιχεία, προκειμένου νὰ ἀποκτήσει τέκνα, ἀλλὰ παρέμενε πιστὴ στὸν ἄντρα τῆς: «μακαρία στείρα ἢ ἀμίαντος, ἥτις οὐκ ἔγνω κοίτην ἐν παραπτώματι» (Σολ 3:13). Ἀντίθετα, ἡ ἀπόκτηση τέκνων που προέρχονταν ἀπὸ μοιχὲς σχέσεις καταλογιζόταν ὡς ἀμαρτία των γονέων καὶ ὁδηγοῦσε τὰ τέκνα σὲ δυστυχίες: «τέκνα δὲ μοιχῶν ἀτέλεστα ἔσται, καὶ ἐκ παρανόμου κοίτης σπέρμα ἀφανισθήσεται» (Σολ 3:16)⁶⁸. Ἐπίσης ἡ ατεκνία ἦταν προτιμότερη ἀπὸ τὸ νὰ ἀποκτήσει κάποιος παιδιά, τὰ ὁποία θὰ κατέληγαν νὰ εἶναι ἀσεβῆ: «ἀποθανεῖν ἀτεκνον ἢ ἔχειν τέκνα ἀσεβῆ» (Σειρ 16:3). Ἀντίθετα, ἀν ὁ ἀτεκνος ἦταν

⁶⁶ Βλ. David Noel Freedman, Allen C. Myers, Astrid B. Beck (εκδ.), «Illness and health care», *Dictionary of the Bible*, ἐκδ. William B. Eerdmans Publishing Company, Michigan/Cambridge 2000, σ. 629. Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Γένεσις*, Ἑρμηνεῖα Παλαιᾶς Διαθήκης 1, ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθήναι 2004, σ. 438: Κατὰ τὸ μεσοποταμιακὸ δίκαιο, μία στείρα σύζυγος μποροῦσε νὰ τεκνοποιήσει ἐπιτρέποντας τὸ σύζυγός τῆς νὰ συνάψει σχέσεις με μία δούλη τῆς. Τὰ παιδιά που θὰ γεννιόνταν θὰ ἀναγνωρίζονται ὡς δικά τῆς.

⁶⁷ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Γένεσις*, Ἑρμηνεῖα Παλαιᾶς Διαθήκης 1, ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθήναι 2004, σ. 453.

⁶⁸ Βλ. Ἰωὴλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σολομών*, Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Ο΄, τόμ. 25, Ἀθήναι 1964, σ. 273. Σολ 4:1 «κρείσσων ἀτεκνία μετὰ ἀρετῆς· ἀθανασία γὰρ ἐστὶν ἐν μνήμῃ αὐτῆς, ὅτι καὶ παρὰ Θεῷ γινώσκεται καὶ παρὰ ἀνθρώποις».

ευσεβής μπορούσε να σώσει μία ολόκληρη πόλη με την παρηρησία του και να αποκτήσει έτσι πολλά τέκνα, όπως συνέβη με τον Αβραάμ που προσπάθησε να σώσει την πόλη των Σοδόμων με την προσευχή του: «ἀπὸ γὰρ ἑνὸς συνετοῦ συνοικισθήσεται πόλις» (Σειρ 16:4)⁶⁹.

Στις επώδυνες ασθένειες της Παλαιάς Διαθήκης θα μπορούσε να καταλογισθεί αυτή από την οποία υπέφερε ο βασιλιάς των Ιουδαίων, Ασά, καθώς το ιερό κείμενο αναφέρει ότι «ἕως σφόδρα ἔμαλακίσθη». Υπέφερε από μία ασθένεια των κάτω άκρων, για την οποία έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις. Ειπώθηκε ότι υπέφερε από αρθρίτιδα ή από υδρωπεκία ή από γάγγραινα. Ωστόσο, για καμία από αυτές δεν μπορεί να εξαχθεί ασφαλές συμπέρασμα από το κείμενο, διότι δε υπάρχουν σαφείς ενδείξεις που να καθορίζουν το είδος της ασθένειας: «καὶ ἔμαλακίσθη Ασά ἐν τῷ ἔτει τῷ ἐνάτῳ καὶ τριακοστῷ τῆς βασιλείας αὐτοῦ τοὺς πόδας, ἕως σφόδρα ἔμαλακίσθη» (2 Παρ 16:12)⁷⁰.

Τέλος, τα ιστορικά βιβλία διηγούνται δύο πολύ σοβαρά περιστατικά ασθενών, οι οποίοι οδηγήθηκαν στο θάνατο, σχεδόν ακαριαία, εξαιτίας της ασθένειας από την οποία πλήχθηκαν. Εικάζεται ότι πέθαναν από αρρώστιες που έβλαψαν τον εγκέφαλο. Ο ένας ήταν ο σύζυγος της Ιουδίθ, ο οποίος πέθανε από ηλίαση, όταν κατά την εποχή του καλοκαιριού, τις ημέρες του θερισμού της κριθής, προσβλήθηκε από τον καυστικό ήλιο, ασθένησε βαριά και πέθανε: «καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς Μανασσῆς τῆς φυλῆς αὐτῆς καὶ τῆς πατριᾶς αὐτῆς, καὶ ἀπέθανεν ἐν ἡμέραις θερισμοῦ κριθῶν· ἐπέστη γὰρ ἐπὶ τοὺς δεσμεύοντος το δράγμα τῷ πεδίῳ, καὶ ὁ καύσων ἦλθεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ ἔπεσεν ἐπὶ τὴν κλίνην καὶ ἔτελεύτησεν ἐν Βαιτυλοῦα τῇ πόλει αὐτοῦ» (Ιδθ 8:2-3). Ο άλλος ήταν ο γιος της Σωμανίτιδας, ο οποίος εικάζεται ότι προσβλήθηκε από ηλίαση και πέθανε: «καὶ ἐγένετο ἡνίκα ἐξῆλθε πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ πρὸς τοὺς θερίζοντας, καὶ εἶπε πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ· τὴν κεφαλὴν μου, τὴν κεφαλὴν μου· καὶ εἶπε τῷ παιδαριῷ· ἄρον αὐτὸν πρὸς τὴν μητέρα αὐτοῦ...καὶ ἀπέθανεν» (4 Βασ 4:18-20). Για τον γιο της Σωμανίτιδας γίνονται επίσης οι υποθέσεις ότι μπορεί να προσβλήθηκε από οξεία εγκεφαλίτιδα ή υπαραχνοειδή αιμορραγία του εγκεφάλου. Γενικά, κρίνοντας από το στίχο του ψαλτηρίου «ἡμέρας ὁ ἥλιος οὐ συγκαύσει σε, οὐδὲ ἡ

⁶⁹ Βλ. Patrick W. Skehan & Alexander A. Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, The Anchor Bible, τόμ. 39, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1987, σ. 390-391.

⁷⁰ Βλ. H.G.M. Williamson, *1 and 2 Chronicles*, The New Century Bible Commentary, έκδ. Wm. B. Eerdmans Publ. Co.-Marshall, Morgan & Scott Publ. Ltd., Grand Rapids-London 1982, σσ. 276-277.

σελήνη τὴν νύκτα» (Ψλ 120:6), γίνεται αντιληπτό ὅτι οἱ Ἰσραηλίτες γνώριζαν πολὺ καλά τις συνέπειες τοῦ καυστικοῦ ἡλίου⁷¹.

Ὅλες οἱ παραπάνω αναφερόμενες περιπτώσεις ασθενῶν δεν εξαντλοῦν τον κατάλογο των ασθενειῶν και επιδημιῶν που ταλαιπωροῦσαν τον κόσμον της Παλαιᾶς Διαθήκης. Ὅμως, αποδεικνύουν ὅτι οἱ ἔρευνες των αρχαιοπαρασιτολόγων και τα πορίσματα της ιατρικῆς επιστήμης συνάδουν με τις περιγραφές της Παλαιᾶς Διαθήκης για τις ασθένειες και επιδημίες που ἐπλητταν τον αρχαῖο Ἰσραὴλ και τους ἄλλους λαούς. Εἶναι θαυματό το γεγονός ὅτι οἱ βιβλικοὶ συγγραφεῖς ἐνῶ εἶχαν ιατρικὴ ἀγνοια ως προς το εἶδος των ασθενειῶν που ἐπλητταν το λαὸ τους, ωστόσο περιέγραφαν τα γεγονότα με ιατρικὴ ορθότητα. Ἡ ἀγνοιά τους, βέβαια, σε συνδυασμό με την ἐπιθυμία τους να μὲναι ο λαὸς πιστός στο Γιαχβέ, τους ἔκανε να αποδίδουν ἀκόμη και τις ασθένειες στον Θεό. Παρουσίαζαν το Γιαχβέ, ἄλλοτε να ἀπλώνει το προστατευτικό του χέρι, για να σώσει τους Ἰσραηλίτες ἀπὸ τους ἄλλους λαούς, στέλνοντας σ' αὐτούς ασθένειες και ἄλλοτε να ἐκτείνει το τιμωρό του χέρι και να στέλνει ασθένειες στον ἴδιο το λαὸ του, για να τον παραδειγματίσει και να τον οδηγήσει στο δρόμο της σωτηρίας. Γενικότερα, ἤθελαν να παρουσιάσουν τον Γιαχβέ ως κυβερνήτη της ιστορίας και του κόσμου, που καθοδηγεῖ τον λαὸ του και τους ἄλλους λαούς σε ἕναν ἀπώτερο σκοπὸ.

1.3 Οἱ ψυχικὲς ασθένειες

Γενικά σε πολλὰ χωρία της Παλαιᾶς Διαθήκης ἀναφέρονται κάποιοι ὅροι σχετικοὶ με την ἀσθένεια ἢ την ἀρρώστια, χωρὶς να προσδιορίζεται το εἶδος της ἀσθένειας, ἀν εἶναι ψυχικὴ ἢ σωματικὴ⁷². Αὐτὴ ἡ διάκριση δεν εἶναι εὐκόλλη, γιατί ἡ ἴδια ἡ ἐννοια της ψυχῆς δεν ἔχει προσδιοριστεῖ ἐπακριβῶς μέσα στην Ἀγία Γραφή οὔτε στην ὑπόλοιπη χριστιανικὴ γραμματεία. Εἶναι ἕνας ὅρος πολυσήμαντος και δύσκολα περιγραφόμενος⁷³. Ἐντούτοις, ἡ διήγηση της δημιουργίας του ἀνθρώπου στο βιβλίο της Γένεσης, που παρουσιάζει τον ἀνθρωπο ως ψυχοσωματικὴ οντότητα (Γεν 2:7), μπορεῖ να δώσει ἀπάντηση στο ἐρώτημα πως προήλθε ἡ ψυχικὴ και σωματικὴ ἀσθένεια και πως αὐτές οἱ δύο μποροῦν να διακριθῶν μεταξύ τους. Ἡ σωματικὴ ἀσθένεια ἐμφανίστηκε στον

⁷¹ Βλ. I.Howard Marshall, A.R. Millard, J.I. Packer, D.J.Wiseman (ἐκδ.), «Miraculous healing», *New Bible Dictionary*, ἐκδ. Intersity Press, Leicester-England, Downers Grove- Illinois 1996, σ. 453.

⁷² Βλ. Γεώργιος Σπ. Παπαδάκης, *Γενικὴ Ἐπισκόπησις της σχέσεως ἀμαρτίας και σωματικῶν νόσων εἰς το περιβάλλον της Κ. Διαθήκης*, Ριζάρειος Ἐκκλησιαστικὴ Παιδεία, τομ. Α', Ἐν Ἀθήναις 1978, σ. 226.

⁷³ Βλ. Ἱερόθεος Σ. Βλάχος (μητρ.), *Ὁρθόδοξη Ψυχοθεραπεία*, ἐκδ. Ἱερά Μονὴ Γενεθλίου της Θεοτόκου (Πελαγίας), Λεβαδειά 2004, σσ. 91-93.

πρώτο άνθρωπο, όταν εκδιώχθηκε από τον Παράδεισο λόγω της αμαρτίας του. Προηγήθηκε η απομάκρυνση του νου του, που είναι ένα κομμάτι της ψυχής, όταν ο πρωτόπλαστος δεν εμπιστεύθηκε το Δημιουργό του, αλλά πίστεψε και ακολούθησε τις διαβολές του σατανά. Από τότε ο νους του σκοτίστηκε και άρχισαν να διαστρέφονται όλες οι εσωτερικές ενέργειες της ψυχής του και όλες οι ενέργειες του σώματός του, με αποτέλεσμα ο άνθρωπος να νοσήσει ολοκληρωτικά και να εμφανιστούν οι ψυχικές και σωματικές ασθένειες. Επομένως, το κέντρο και της σωματικής και της ψυχικής ασθένειας βρίσκεται στο νου. Ασθενεί ο νους και μεταδίδει τα αποτελέσματα της ασθένειας σε όλο τον οργανισμό⁷⁴.

Ερμηνεύοντας το σχετικό χωρίο της Γενέσεως και ο Νικόλαος Καβάσιλας εξηγεί τον τρόπο που ασθένησαν οι πρωτόπλαστοι και τον τρόπο που εξαπλώθηκε η ψυχική και σωματική ασθένεια στο ανθρώπινο γένος. Εξηγεί ότι ο πρωτόπλαστος Αδάμ έδωσε πίστη στον πονηρό και περιφρόνησε τον αγαθό Δημιουργό του. Από τότε διαστράφηκε στη γνώμη του και κατά συνέπεια η ψυχή του έχασε την υγεία που είχε όταν ήταν κοντά στο Θεό. Νοσούσα η ψυχή άρχισε να μεταδίδει τα δικά της πάθη στο σώμα. Από τότε και το σώμα ακολούθησε την ψυχή, προσαρμόστηκε στα δικά της αιτήματα, διαστράφηκε μαζί με αυτήν και νόσησε και αυτό. Στη συνέχεια η ψυχική και σωματική ασθένεια του πρώτου Αδάμ μεταδόθηκε και στο υπόλοιπο γένος των ανθρώπων. Αυτό έγινε με τη σωματική γέννηση, καθώς μεταδόθηκε στα νέα σώματα από το σώμα του πρώτου Αδάμ η κακότητα που υπέστη ολόκληρος. Έπειτα από τα νέα σώματα η κακότητα διαδόθηκε και στην ψυχή του κάθε ανθρώπου, γιατί το σώμα δεν παίρνει μόνο τα πάθη από την ψυχή, αλλά και μεταδίδει τα δικά του, με αποτέλεσμα να νοσήσουν το σώμα και η ψυχή όλων πλέον των ανθρώπων⁷⁵.

Επομένως, στην Παλαιά Διαθήκη περιγράφονται και ασθένειες, οι οποίες μπορούν να χαρακτηριστούν ψυχικές, με την έννοια ότι δεν αφορούν σε οποιαδήποτε σωματική αδυναμία, νόσο ή καχεξία, αλλά σε εκείνο το κομμάτι του ανθρώπου που ασθενεί όταν πλέον ο νους έχει σκοτιστεί τόσο πολύ που αδυνατεί από μόνος του να επιστρέψει στις φυσιολογικές συνθήκες.

Στην αρχή της βιβλικής ιστορίας αναφέρεται η περίπτωση του Καιν, που σύμφωνα με τα παραπάνω θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως νοσούσα ψυχή. Ο

⁷⁴ Πρβλ. Ιερόθεος Σ. Βλάχος (μητρ.), *Ψυχική ασθένεια και υγεία*, έκδ. Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου (Πελαγίας), Λεβαδεία 1999, σσ. 67-68,76-77. Βλ. *Γένεση*, κεφ. 3. Βλ. Νικόλαος Π. Μπρατσιώτης, *Ανθρωπολογία της Παλαιάς Διαθήκης*, Αθήνα 1996, σσ. 103-104: Ο όρος «ψυχή» μαρτυρείται, μέσα στο ίδιο το βιβλικό κείμενο, ως η έδρα των επιθυμιών, της βούλησης, της νόησης, των θρησκευτικών βιωμάτων και εκδηλώσεων του ανθρώπου.

⁷⁵ Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σσ. 106-107.

Κάιν ενήργησε ακριβώς όπως οι γονείς του. Απομάκρυνε εξαρχής το νου του από τον Θεό, όταν η προσφορά της θυσίας του δεν είχε ως κίνητρο την αγάπη του Θεού, αλλά το προσωπικό του συμφέρον. Η συμπεριφορά του αυτή ήταν ακριβώς αντίθετη από του αδελφού του Άβελ. Γι' αυτό, ο νους του σκοτίστηκε περισσότερο από τη ζήλεια, με αποτέλεσμα να διαστραφούν οι εσωτερικές ενέργειες της ψυχής του και να οδηγηθεί τελικά στη διάπραξη του φόνου⁷⁶. Μετά το φόνο του αδελφού του προσβλήθηκε πια από ασθένεια ψυχική και σωματική. Το κείμενο την περιγράφει ως εξής: «ότε ἐργᾶ τὴν γῆν, καὶ οὐ προσθήσει τὴν ἰσχὺν αὐτῆς δοῦναί σοι· στένων καὶ τρέμων ἔση ἐπὶ τῆς γῆς» (Γεν 4:12). Κατά μία ερμηνεία αυτό σημαίνει ότι ο Κάιν μετά την αδελφοκτονία περιπλανιόταν από τόπο σε τόπο, ζώντας σαν νομάς, επειδή δεν έβρισκε ησυχία μέσα στην ψυχή του. Αισθανόταν ότι η γη πουθενά δεν τον δεχόταν και δεν απέδιδε καρπὸ στην εργασία του, επειδή μέσα του αισθανόταν να τον τύπτει η συνείδηση του για το κακό που είχε διαπράξει⁷⁷. Κατά μία άλλη ερμηνεία ήταν «στένων και τρέμων ἐπὶ τῆς γῆς», επειδή φοβόταν μήπως φονευθεί από κάποιον άνθρωπο, είτε από αυτούς που είχαν ήδη γεννηθεί από τον Αδάμ, είτε από τους επόμενους που θα γεννιόνταν. Φοβόταν για τη ζωή του, επειδή μετά το φόνο είχε απογυμνωθεί από την προστασία του Θεού και είχε απομακρυνθεί από τον τόπο των γονιών του: «εἰ ἐκβάλλεις με σήμερον ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου κρυβήσομαι, καὶ ἔσομαι στένων καὶ τρέμων ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἔσται πᾶς ὁ εὕρισκων με, ἀποκτενεῖ με» (Γεν 4:14). Συνεπώς, η ψυχή του Κάϊν ταλαιπωρούνταν συνεχώς από το φόβο, τον τρόμο, το στεναγμό και την απελπισία, τα οποία ζωγραφίζονταν έντονα στο πρόσωπό του⁷⁸.

Μία ακόμη ασθένεια που αναφέρεται στην Παλαιά Διαθήκη και θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ψυχική είναι η τρέλα, κατά την οποία ο νους σαλεύεται τελείως, με αποτέλεσμα ο άνθρωπος να οδηγείται σε αλλοπρόσαλλες συμπεριφορές. Μία τέτοια περίπτωση είναι του βασιλιά Δαυίδ, ο οποίος παρίστανε τον τρελό. Ο Δαυίδ κατά την περίοδο της καταδίωξής του από τον βασιλιά Σαούλ, βρέθηκε στην πόλη Γεθ των Φιλισταίων. Φοβούμενος μήπως τον αναγνωρίσουν και τον εκδικηθούν, επειδή παλαιότερα τους είχε νικήσει σε μάχες, παρίστανε τον τρελό και τον παράφρονα μπροστά στο βασιλιά τους, τον

⁷⁶ Βλ. Γεν 4:1-12.

⁷⁷ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Γένεσις*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 1, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2004, σ. 392-393.

⁷⁸ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄: Η Γένεσις*, τόμ. 1, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1969, σσ. 69-71: Κατά κάποιους ερμηνευτές το πρόσωπό του ήταν σκυθρωπό και κατά άλλους η όλη εμφάνισή του προκαλούσε αποστροφή. Αυτό ίσως ήταν και το σημάδι που έθεσε ο Θεός πάνω του, για να μην τον σκοτώσει κανείς ἐπὶ τῆς γῆς.

Αγχούς: «καὶ ἠλλοίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ προσεποιήσατο ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ καὶ ἐτυμπάνιζεν ἐπὶ ταῖς θύραις τῆς πόλεως καὶ παρεφέρετο ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ καὶ ἔπιπτεν ἐπὶ τὰς θύρας τῆς πύλης, καὶ τὰ σιέλα αὐτοῦ κατέρρει ἐπὶ τὸν πώγωνα αὐτοῦ» (1Βασ 21:13). Από την απάντηση του Αγχούς στο επεισόδιο με τον Δαυίδ επιβεβαιώνεται ότι η τρέλα ήταν μία ψυχική ασθένεια, η οποία φαίνεται ότι ταλαιπωρούσε τον άνθρωπο από πολύ παλιά και ήταν ευρέως διαδεδομένη: «ἴδου ἴδετε ἄνδρα ἐπιληπτον, ἵνατί εἰσηγάγετε αὐτὸν πρὸς με; μη ἔλαττοῦμαι ἐπιλήπτων ἐγὼ, ὅτι εἰσαγηόχατε αὐτὸν ἐπιληπτεῦσθαι πρὸς με;» (1 Βασ 21:14-15)⁷⁹.

Επίσης, πληροφορίες για την τρέλα παραδίδονται και σε ένα άλλο σημείο της ιστορίας των Βασιλειών. Πολλές φορές σε κάποιους προφητικούς κύκλους προαιχμαλωσιακά, οι προφῆτες συμπεριφέρονταν με έναν εκστατικό, απότομο και ανεξέλεγκτο τρόπο, δίνοντας την εντύπωση ότι ήταν τρελοί και παρανοϊκοί, ενώ φυσικά δεν ήταν. Αυτό νόμιζαν, για παράδειγμα, οι αξιωματικοί του βασιλιά Ιούς για τον νεαρό προφήτη που τον έχρισε βασιλιά, ύστερα από εντολή του προφήτη Ελισαίου: «καὶ Ιου ἐξῆλθεν πρὸς τοὺς παῖδας τοῦ κυρίου αὐτοῦ, καὶ εἶπαν αὐτῷ· εἰρήνη; τί ὅτι εἰσῆλθεν ὁ ἐπιληπτος οὗτος πρὸς σε;» (4 Βασ 9:11)⁸⁰. Συνεπώς, η τρέλα είχε οπωσδήποτε σχέση την παθολογία της ψυχῆς.

Ψυχική ασθένεια μπορεί να θεωρηθεί, επίσης, αυτή του Αμνών, του πρωτότοκου γιου του Δαυίδ, στον οποίο παρουσιάζεται τελείως διεστραμμένος ο νους του, ο οποίος τον οδήγησε σε εμμονές. Αυτός ερωτεύθηκε σφοδρά την αδερφή του Θημάρ από άλλη μητέρα. Ο έρωτάς του έφτασε σε σημείο τρέλας, επειδή δεν μπορούσε να τη νυμφευθεί, λόγω της αδελφικής συγγένειάς τους, αλλά και επειδή δεν ήταν εύκολη η πρόσβαση κοντά της, καθώς ως παρθένα και κόρη βασιλιά ήταν περιορισμένη στον οίκο της. Τόσο άσχημη ήταν η εσωτερική του κατάσταση, ώστε το ίδιο το βιβλικό την χαρακτηρίζει ως αρρώστια: «καὶ ἐθλίβετο Αμνών ὥστε ἄρρωστεῖν διὰ Θημαρ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, ὅτι παρθένος ἦν αὐτῇ, καὶ ὑπέρογκον ἐν ὀφθαλμοῖς Αμνών τοῦ ποιῆσαί τι αὐτῇ» (2 Βασ 13:2). Το ότι η ασθένειά του ήταν ψυχική αποδεικνύεται και από

⁷⁹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Α΄ Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 8, Αθήναι 1957, σσ. 151-152.

⁸⁰ Βλ. Nolan B. Harmon (εκδ.), *The Interpreter's Bible*, τόμ. III, έκδ. Abingdon Press, Nashville 1982, σ. 232. Βλ. Mordechai Cogan, Hayim Tadmor, *II Kings*, The Anchor Bible, τόμ. 11, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1988, σ. 108. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Δ΄ Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 11, Αθήναι 1958, σ. 63.

το γεγονός ότι τελικά με δόλιο τρόπο κατάφερε να τη φέρει κοντά του και να την ατιμάσει, αλλά και από το ότι μετά τον βιασμό, άλλαξε τη στάση του απέναντί της και τον πόθο του τον μετέστρεψε σε μίσος, αποδιώχνοντας από κοντά του την Θημάρ. Ο εγωισμός του, που εκφράστηκε με αυτή την ωμή βία προς την αδερφή του, δεν μπορεί παρά να είναι ένα πάθος που προσέβαλε και αιχμαλώτισε όλο τον άνθρωπο, τον τρέλανε ψυχολογικά και από την ψυχική του νόσο υπέφεραν οι συνάνθρωποί του (2 Βασ 13:3-18)⁸¹.

Επίσης, ο χρισμένος βασιλιάς Σαούλ υπέφερε ψυχικά από δαιμονική κατοχή. Περιοδικά κατεχόταν πλήρως από το δαιμονικό πνεύμα, το οποίο τον βασάνιζε, ελέγχοντας τη συνείδησή του και δημιουργώντας μέσα του καταστάσεις μελαγχολίας, οργής, μίσους, σκληρότητας, ζηλοτυπίας και αμφιβολίας. Αυτές και μόνο οι εναλλασσόμενες συμπεριφορές δηλώνουν μια ψυχική ασθένεια, η οποία άρχισε αφότου ο βασιλιάς Σαούλ με την ανυπακοή του και τις ενέργειές του απομάκρυνε το Πνεύμα του Θεού από κοντά του και άφησε τη θύρα της ψυχής του ανοιχτή ώστε να εισέλθει κατά παραχώρηση Θεού ένα δαιμονικό πνεύμα: «καὶ πνεῦμα Κυρίου ἀπέστη ἀπὸ Σαούλ, καὶ ἔπνιγεν αὐτὸν πνεῦμα πονηρὸν παρὰ Κυρίου» (1 Βασ 16:14)⁸².

Ακόμη, στο βιβλίο του Εκκλησιαστή αναφέρεται ότι η πολλή μελέτη μπορεί να σκοτίσει το νου και να τον οδηγήσει σε νευρασθένειες, αντί τελικά να τον φωτίσει. Γι' αυτό και ο Εκκλησιαστής συμβουλεύει τον αναγνώστη να μη θησαυρίζει πολλά βιβλία και να μην επιδίδεται στην πολλή μελέτη, επειδή δεν υπάρχει τέλος στη γνώση και δεν θα μπορέσει ποτέ να φτάσει σε κάποιο ασφαλές συμπέρασμα για τη ζωή. Αντίθετα, η πολλή μελέτη και οι πολλές γνώσεις επιφέρουν μερικές φορές πνευματική υπερκόπωση και νευρασθένειες. Αυτό εννοεί με την κόπωση της σαρκός, που είναι η κόπωση του όλου ανθρώπου και όχι μόνο του σώματός του: «υἱέ μου, φύλαξαι, τοῦ ποιῆσαι βιβλία πολλά· οὐκ ἔστι περασμός, καὶ μελέτη πολλή κόπωσις σαρκός» (Εκ 12:12)⁸³.

⁸¹ Βλ. Joyce G. Baldwin, *1 and 2 Samuel*, Tyndale Old Testament Commentaries 8, έκδ. Inter-Varsity Press, Leicester-Illinois 1988, σσ. 247-249. Βλ. Robert P. Gordon, *I & II Samuel*, Library of Biblical Interpretation, έκδ. Zondervan Publishing House, Michigan 1986, σσ. 262-263.

⁸² Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Α΄ Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 8, Αθήναι 1957, σσ. 115-116. Βλ. Joyce G. Baldwin, *1 and 2 Samuel*, Tyndale Old Testament Commentaries 8, έκδ. Inter-Varsity Press, Leicester-Illinois 1988, σ. 123. Βλ. Γεώργιος Σπ. Παπαδάκης, *Γενική Επισκόπησης της σχέσεως αμαρτίας και σωματικών νόσων εις το περιβάλλον της Κ. Διαθήκης*, Ριζάρειος Εκκλησιαστική Παιδεία, τομ. Α, Εν Αθήναις 1978, σ. 226.

⁸³ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σολομών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 25, Αθήναι 1964, σ. 240.

Σε άλλο σημείο του λόγου του ο σοφός Εκκλησιαστής εξηγεί πάλι ότι η απόκτηση της εγκόσμιας σοφίας απαιτεί πολλούς κόπους και πόνους, οι οποίοι αυξάνονται μετά την απόκτησή της: «ὅτι ἐν πλήθει σοφίας πλήθος γνώσεως, καὶ ὁ προστιθεὶς γνῶσιν προσθήσει ἄλγημα» (Εκ 1:18). Ὅσο περισσότερο αποκτά κάποιος γνώσεις, τόσο περισσότερο ανακαλύπτει τις ατέλειες του κόσμου, την απεραντοσύνη της γνώσης και τη δική του μηδαμινότητα, ώστε τελικά ο πόνος και η απογοήτευσή του είναι μεγαλύτερα μετά την απόκτηση της εγκόσμιας σοφίας της προερχόμενης από τη γνώση (Εκ 7:23-24,8:17)⁸⁴. Αντίθετα, όταν κάποιος ζει μέσα στην άγνοια και δε συσσωρεύει γνώσεις και σοφίες εκ του κόσμου τούτου, τότε είναι περισσότερο ευτυχισμένος και ήρεμος, επειδή δεν έχει τις έγνοιες που προσθέτει η γνώση και η σοφία (Εκ 2:14-15). Και καταλήγει στο γεγονός ότι τελικά η ίδια μοίρα περιμένει και τον σοφό και τον άφρονα, που δεν είναι άλλη από τον θάνατο. «ὅτι οὐκ ἔστιν ἡ μνήμη τοῦ σοφοῦ μετὰ τοῦ ἄφρονος εἰς τον αἰῶνα, καθότι ἤδη αἱ ἡμέραι ἐρχόμεναι τὰ πάντα ἐπελήσθη· καὶ πῶς ἀποθανεῖται ὁ σοφὸς μετὰ τοῦ ἄφρονος;» (Εκ 2:16)⁸⁵. Και τότε ποιος είναι τελικά πιο ωφελιμένος;

Ὅλες οι παραπάνω περιπτώσεις των ψυχικά ασθενών που αναφέρθηκαν, δεν εξαντλούν τον κατάλογο των ψυχικών ασθενειών που ταλαιπωρούσαν τους ανθρώπους από την αρχή του κόσμου. Από αυτές, όμως, και από τη θεολογία του βιβλίου της Γένεσης απορρέει ένα πολύ σημαντικό στοιχείο για τον ίδιο τον άνθρωπο, ότι η τήρηση του νου στο Δημιουργό προφυλάσσει από ψυχικές και σωματικές ασθένειες. Η ψυχική ασθένεια αρχίζει από το σκοτισμό του νού και εξαπλώνεται σε όλα τα μέρη της ψυχής του ανθρώπου, οδηγώντας τον σε καταστάσεις και συμπεριφορές μη φυσιολογικές. Συνεπώς, το καλύτερο που έχει να κάνει ο καθένας και όχι μόνο ο Ισραηλίτης ασθενής είναι να τηρεί το νου του νηφάλιο, ώστε η ψυχή του να μη φτάσει σε ανεπανόρθωτες βλάβες.

1.4 Αλληλεπίδραση σωματικής και ψυχικής ασθένειας

Ο άνθρωπος ως ψυχοσωματική οντότητα αποτελείται από δύο διαστάσεις, την ψυχική και τη σωματική και επιπλέον έχει λάβει από τον Θεό, το «πνεύμα», δηλαδή πνευματικές δυνάμεις που τον διακρίνουν από τα ζώα και τονίζουν τη θεία καταγωγή του⁸⁶. Αυτές οι διαστάσεις της ανθρώπινης ύπαρξης

⁸⁴ Βλ. Ηρ. Παπαδημητρίου, Νικ. Π. Βασιλειάδης, *Υπόμνημα εις τον Εκκλησιαστήν*, Αθήναι 1969, σ. 12. Βλ. Kathleen A. Farmer, *Proverbs & Ecclesiastes*, International Theological Commentary, έκδ. WM.B.Eerdmans Publishing CO-The Handsel Press LTD, Grand Rapids-Edinburgh 1991, σ. 155.

⁸⁵ Βλ. Παναγιώτης Ι. Μπρατσιώτης, *Ο Εκκλησιαστής*, Αθήναις 1951, σ. 28.

⁸⁶ Βλ. Νικόλαος Π. Μπρατσιώτης, *Ανθρωπολογία της Παλαιάς Διαθήκης*, Αθήναι 1996, σσ. 130-139.

αλληλοπεριχωρούνται και η μία επηρεάζει την άλλη. Την αλληλεπίδραση της ψυχής και του σώματος και την ολιστική προσέγγιση της ανθρώπινης ύπαρξης φανερώνει και η γλώσσα που χρησιμοποιούν οι βιβλικοί συγγραφείς σε όλη την Αγία Γραφή. Αν και χρησιμοποιούν διαφορετικούς όρους για να δηλώσουν τις διαφορετικές διαστάσεις του ανθρώπου, όπως «σαρξ», «καρδία», «ψυχή», «διάνοια», «σπλάγχνα», δεν το κάνουν για να δείξουν ότι ο άνθρωπος είναι χωρισμένος σε μέρη, αλλά για να δηλώσουν την ολότητα του ανθρώπου και την αλληλεπίδραση των μερών του. Έτσι λέγοντας «αγαλλίαση της ψυχής» αναφέρονται σε όλο τον άνθρωπο και γράφοντας «θλίψεις της καρδιάς» εννοούν τις θλίψεις του όλου ανθρώπου⁸⁷. Αυτό είναι το γνωστό φαινόμενο στην ανθρωπολογία της Παλαιάς Διαθήκης, κατά το οποίο τα εσωτερικά όργανα του ανθρώπου εμφανίζονται ως έδρες καθαρά πνευματικών λειτουργιών, όπως το συναίσθημα, η βούληση, η νόηση και η συνείδηση⁸⁸.

Ιδιαίτερα η σοφολογική γραμματεία προβάλλει έντονα την ενότητα σώματος και ψυχής με μία ρήση που δείχνει ότι το άρρωστο σώμα μπορεί να επιδράσει αρνητικά στην ψυχή: «ὡςπερ ὄξος ἔλκει ἀσύμφορον, οὕτως προσπεσὸν πάθος ἐν σώματι καρδιαν λυπεῖ» (Πρμ 25:20). Η ανθρώπινη ψυχή, όντας ευάλωτη και ευπαθής, όταν προστεθεί πάνω της κάποιο σωματικό νόσημα, λυπάται ακόμη περισσότερο. Αυτή η λύπη είναι τόσο σοβαρή που κατατρώει την ψυχή, όπως ο σκόρος τα ενδύματα και μπορεί να οδηγήσει ακόμη και στην ασθένειά της: «ὡςπερ σῆς ἐν ἱματίῳ καὶ σκώληξ ξύλω, οὕτως λύπη ἀνδρὸς βλάπτει καρδιαν» (Παρ 25:20α)⁸⁹.

Από την άλλη πλευρά, η ασθένεια της ψυχής μπορεί να δημιουργήσει σωματικές βλάβες. Ως τέτοιο παράδειγμα θα μπορούσε να θεωρηθεί η σωματική αρρώστια του Νάβαλ που τον οδήγησε στο θάνατο, η οποία πιθανότατα προκλήθηκε από την ευερέθιστη και σκοτισμένη από τα πάθη ψυχή του. Σύμφωνα με μία ομάδα ερευνητών, ο σύζυγος της Αβιγαίας, ο Νάβαλ, έπαθε καρδιακό επεισόδιο και μετά δέκα μέρες πέθανε, πιθανώς από δεύτερο καρδιακό επεισόδιο, από το οποίο δεν κατάφερε να συνέλθει (1 Βασ 25:37-38)⁹⁰. Σύμφωνα με μία άλλη ομάδα ερευνητών, ο Νάβαλ είναι πιθανότερο να έπαθε αποπληξία που τον οδήγησε στο θάνατο. Η αποπληξία είναι αιφνίδια παράλυση των εγκεφαλικών λειτουργιών από κάποια πάθηση ή ψυχική συγκίνηση. Στην

⁸⁷ Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σσ. 23, 28, 33.

⁸⁸ Βλ. Νικόλαος Π. Μπρατσιώτης, *Ανθρωπολογία της Παλαιάς Διαθήκης*, Αθήνα 1996, σ. 172.

⁸⁹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σολομών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 25, Αθήνα 1964, σ. 155: Ο Παροϊμαστής στο συγκεκριμένο χωρίο με τη λέξη καρδιά εννοεί την ψυχή.

⁹⁰ Βλ. Joyce G. Baldwin, *1 and 2 Samuel*, Tyndale Old Testament Commentaries 8, έκδ. Inter-Varsity Press, Leicester-Illinois 1988, σσ. 247-249. Βλ. Henry Preserved Smith, *The Books of Samuel*, The International Critical Commentary, έκδ. T. & T. Clark LTD, Edinburgh 1977, σ. 228.

προκειμένη περίπτωση του Νάβαλ, ενδεχομένως, η οινοποσία της προηγούμενης νύχτας σε συνδυασμό με τον σκληρό χαρακτήρα του και την οργή που του προκάλεσε η ενέργεια της συζύγου του, η οποία ήταν αντίθετη με το θέλημά του, θα κατέληξαν στην ασθένεια και το θάνατό του. Η συγκεκριμένη ενέργεια της συζύγου του, της Αβιγαίας, ήταν ότι είχε προσφέρει άφθονα τρόφιμα στο βασιλιά Δαυίδ και τους άντρες του, όταν έφτασαν στα βοσκοτόπια τους και αναζήτησαν τροφή, κατά την περίοδο καταδίωξης τους από τον Σαούλ. Ο ίδιος Δαυίδ με τους δούλους του είχε ζητήσει αρχικά βοήθεια από τον ίδιο Νάβαλ, αλλά αυτός του την αρνήθηκε, παρόλο που ο Δαυίδ είχε προστατεύσει παλαιότερα τα ποιμνία και τους ποιμένες του από επιδρομείς της ερήμου. Το βιβλικό κείμενο σημειώνει ότι ο Νάβαλ ήταν «άνθρωπος σκληρός καὶ πονηρός ἐν ἐπιτηδεύμασι, καὶ ὁ ἄνθρωπος κυνικός» (1 Βασ 25:3) και συνεπώς, γι' αυτό αρνήθηκε να δώσει βοήθεια⁹¹. Επομένως, δεν ήταν δύσκολο με τον χαρακτήρα που είχε, την οινοποσία της προηγούμενης νύχτας και της ψυχικής ταραχής που ένωσε όταν άκουσε ότι η γυναίκα του έπραξε τα αντίθετα με το θέλημά του, να ασθένησε μέχρι θανάτου. Άλλωστε, η Σοφία Σειράχ σοφά σημειώνει ότι ο θυμός ελαττώνει τις ημέρες του ανθρώπου και η λύπη οδηγεί πολλούς στο θάνατο: «λύπην μακρὰν ἀπόστησον ἀπὸ σοῦ· πολλοὺς γὰρ ἀπώλεσεν ἡ λύπη, καὶ οὐκ ἔστιν ὠφέλεια ἐν αὐτῇ· ζῆλος καὶ θυμὸς ἐλαττοῦσιν ἡμέρας» (Σειρ 30:23-24).

Κλείνοντας τη συζήτηση για τις ασθένειες που έπλητταν τους ανθρώπους της Παλαιάς Διαθήκης, εξάγεται το συμπέρασμα ότι η αρρώστια, από τότε που δημιουργήθηκε, είναι μία κατάσταση που πλήττει ολόκληρη την ανθρώπινη φύση, δηλαδή και την ψυχή και το σώμα του ανθρώπου. Και φυσικά δεν πλήττει μόνο πρόσωπα, αλλά ολόκληρους λαούς. Το βιβλικό κείμενο από ένα σημείο και πέρα εστιάζεται στο λαό Ισραήλ και αναφέρεται ως επί το πλείστον στις δικές του εθνικές ή προσωπικές ασθένειες, μη λησμονώντας και τις ασθένειες που έπλητταν τους γειτονικούς λαούς. Γι' αυτό και παρουσιάζει χαρακτηριστικά τον Θεό να κινεί τα νήματα της ιστορίας, όχι μόνο του λαού Ισραήλ, αλλά και του υπόλοιπου κόσμου με κάποιον απώτερο σκοπό. Ποιος είναι τελικά ο απώτερος σκοπός του Γιαχβέ και ποιος είναι πραγματικά ο υπεύθυνος για τις ασθένειες που ταλαιπωρούσαν τον κόσμο από την αρχή της δημιουργίας είναι ερωτήματα που απασχολούν την ανθρώπινη διάνοια και ζητούν απάντηση.

⁹¹Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Α' Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 8, Αθήναι 1957, σσ. 169-176. Βλέπε τη λέξη «αποπληξία» στο *Υπερλεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας*, τόμ. 1, έκδ. Αφοι Παγουλάτοι Ο.Ε., Αθήνα 1985 σ. 460.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΟΙ ΑΙΤΙΕΣ ΤΗΣ ΑΣΘΕΝΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ, Η ΘΕΟΔΙΚΙΑ ΚΑΙ Η ΑΥΤΟΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΣΙΑ

Η ασθένεια του ανθρώπου έθετε και θέτει ένα ερώτημα στους ανθρώπους όλων των εποχών για την πηγή της προέλευσής της και τον τρόπο αντιμετώπισής της, επειδή τις περισσότερες φορές συνοδεύεται από πόνους ή οδηγεί στο θάνατο. Ανάλογα με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις και δοξασίες του ο κάθε λαός έδωσε διαφορετική απάντηση σε αυτά τα ερωτήματα. Ο αρχαίος Ισραήλ, ως λαός που ακολούθησε πιστά την παράδοση των προπατόρων του με κέντρο τον Αβραάμ, θεώρησε ότι πηγή πάντων είναι ο Θεός⁹². Γι' αυτό, δεν εξέταζε τα εξωτερικά αίτια τα οποία προκαλούσαν την ασθένεια ή το θάνατο, αλλά τα εσωτερικά αίτια, τη ρίζα της ασθένειας και του θανάτου, η οποία ήταν η διατάραξη της σχέσης του ανθρώπου με το Θεό⁹³.

Οι βιβλικοί συγγραφείς εκθέτοντας τα περιστατικά των ασθενειών και επιδημιών που ταλαιπωρούσαν πρόσωπα και λαούς στην ιστορία της Παλαιάς Διαθήκης, από τη δημιουργία του Αδάμ μέχρι λίγες δεκαετίες πριν την έλευση του Χριστού, εξηγούσαν παράλληλα και τους λόγους για τους οποίους οι συγκεκριμένοι άνθρωποι ασθενούσαν. Οι λόγοι είναι ποικίλοι, αλλά ως βασικότερη αιτία καθόριζαν την αμαρτία. Μελετώντας, λοιπόν, τις αιτίες στις οποίες απέδιδαν την αρρώστια οι αρχαίοι Ισραηλίτες, γίνεται ευκολότερη η κατανόηση της οδού που ακολούθησαν για να ιαθούν και του συστήματος θεραπείας που ανέπτυξαν για την καταπολέμηση των ασθενειών τους, το οποίο βεβαίως είχε θρησκευτικό χαρακτήρα.

2.1 Η προσωπική ή εθνική αμαρτία

Μέσα στην Παλαιά Διαθήκη κατά κύριο λόγο ως κυριαρχούσα αιτία της ασθένειας παρουσιάζεται η αμαρτία και πολλές φορές σκιαγραφείται το σχήμα αμαρτία-τιμωρία-ασθένεια. Η ασθένεια, δηλαδή, παρουσιάζεται να προέρχεται από το τιμωρό χέρι του Θεού για τη διαπραχθείσα αμαρτία και η τιμωρία αυτή μπορεί να λάβει τη μορφή της αρρώστιας, της επιδημίας, της φτώχειας, της

⁹² Βλ. Ιωάννης Χ. Μούρτζιος, *Ερμηνευτικές Μελέτες στην Παλαιά και την Καινή Διαθήκη*, τόμ. Α', έκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 186-187.

⁹³ Βλ. Γεώργιος Σπ. Παπαδάκης, *Γενική Επισκόπησης της σχέσεως αμαρτίας και σωματικών νόσων εις το περιβάλλον της Κ. Διαθήκης*, Ριζάρειος Εκκλησιαστική Παιδεία, τομ. Α, Εν Αθήναις 1978, σ. 225

πείνας, του πολέμου και της καταπίεσης από άλλους λαούς⁹⁴. Συνεπώς, στην Παλαιά Διαθήκη η ασθένεια παρουσιάζεται εκ πρώτης όψευς ως τιμωρία του Θεού για τις αμαρτίες του ανθρώπου⁹⁵. Είναι λογικό από τη στιγμή που δεν αναπτύχθηκε στον αρχαίο Ισραήλ κάποια επιστημονική γνώση για τις αιτίες των ασθενειών και επιδημιών, να αποδίδεται η εμφάνισή τους στο τιμωρό χέρι του Θεού⁹⁶. Αυτό όμως δε γίνεται μόνο από έλλειψη επιστημονικής γνώσης, αλλά και από τη θεολογική θέση της Παλαιάς Διαθήκης ότι πέρα και πίσω από τις όποιες αιτίες των ασθενειών κρύβεται ο Θεός, ο Οποίος οδηγεί μέσα από αυτές τον άνθρωπο στη θεραπεία και την ανακαίνιση.

Η αρχή της αμαρτίας του ανθρώπου τοποθετείται χρονικά και τοπικά στην αμαρτία των πρωτοπλάστων, όπως διηγείται το βιβλίο της Γένεσης. Αρχικά ο Θεός δημιούργησε τον άνθρωπο εύρωστο και ευτυχισμένο: «καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν» (Γεν 1:31). Στη συνέχεια πληροφόρησε τον άνθρωπο ότι για να μπορέσει να διατηρήσει την κατάσταση της ευτυχίας, θα πρέπει να ζει όμορφα, δηλαδή να εργάζεται και να φυλάσσει τον παράδεισο μέσα στον οποίο τοποθετήθηκε (Γεν 2:15). Τέλος τον προειδοποίησε ότι υπάρχει το ενδεχόμενο να απολέσει αυτή την ευτυχία και την υγεία, «θανάτω ἀποθανείσθε», στην περίπτωση που παρακούσει τις οδηγίες του Θεού και γευθεί «ἀπὸ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν» (Γεν 2:17). Συνεπώς, ο άνθρωπος από την αρχή της δημιουργίας του ήταν υγιής, μη γνωρίζοντας εμπειρικά τι σημαίνει ασθένεια και θάνατος, παρά μόνο θεωρητικά. Είχε, όμως, τη δυνατότητα να νοσήσει και να πεθάνει, αν ο ίδιος συγκατατίθετο σε αυτό. Η ασθένεια και ο θάνατος εμφανίστηκαν στον κόσμο από τη στιγμή που ο πρωτόπλαστος παράκουσε τη συμβουλή του Δημιουργού του, αψήφησε τις οδηγίες Του και έπραξε ὅ,τι αυτός νόμιζε σωστότερο, ενεργώντας ακριβώς με τον αντίθετο τρόπο από αυτόν που του είχε υποδειχθεί (Γεν 3:6)⁹⁷. Δεν ήταν όμως μια απλή παρακοή που οφειλόταν στην αδυναμία των αθώων πρωτοπλάστων, αλλά μια παρακοή που οφειλόταν στην υπερηφάνεια, την απιστία και την αυθάδεια τους απέναντι στο Δημιουργό τους. Αυτή η παρακοή μπορεί να υποκινήθηκε μὲν από το διάβολο και να μην ήταν προϊόν του δικού τους λογισμού (Γεν 3:4-5), δεν έπαυσε, όμως, να είναι δική τους

⁹⁴ Βλ. Keith Warrington, «Healing and Suffering in the Bible», *International Review of Mission*, Jan-Apr 2006, 95, 376/377, σ. 155.

⁹⁵ Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 63.

⁹⁶ Βλ. Madeleine S., J. Lane Miller, «Old Testament Diseases», *Encyclopedia of Bible Life*, έκδ. Adam and Charles Black, London 1979, σ. 72. Βλ. Mordechai Cogan, Hayim Tadmor, *II Kings*, The Anchor Bible, τόμ. 11, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1988, σσ. 239, 251.

⁹⁷ Βλ. Xavier-Leon Dufour, «Η ασθένεια», *Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας*, μτφρ. από Γαλλικά υπό Σάββα Αγουρίδη, Αθήνα 1980, σ. 151. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Γενεσις*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 1, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 50.

απόφαση κι επιλογή. Ως γνώστες του αποτελέσματος «θανάτω ἀποθανείσθε» (Γεν 2:17), τουλάχιστον διανοητικά και όχι εμπειρικά και ως τελείως ελεύθεροι να αποφασίσουν και να καθορίσουν τη μοίρα τους «αὐτὸς ἐξ ἀρχῆς ἐποίησεν ἄνθρωπον καὶ ἀφῆκεν αὐτὸν ἐν χειρὶ διαβουλίου αὐτοῦ» (Σειρ 15:14), μπορούσαν να μην ενδώσουν στα κελεύσματα του διαβόλου⁹⁸.

Από αυτό το χρονικό σημείο άρχισαν όλα τα δεινά της ανθρωπότητας, δεινά που ήταν αποτέλεσμα της επιλογής του ίδιου του ανθρώπου. Οι πρωτόπλαστοι ασθένησαν και υπέστησαν σωματικό και ψυχικό πόνο, ο οποίος περιγράφεται με τα εξής λόγια στο ιερό κείμενο: «καὶ τῇ γυναικὶ εἶπε· πληθύνων πληθυνῶ τὰς λύπας σου καὶ τὸν στεναγμὸν σου· ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα, καὶ πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἢ ἀποστροφή σου, καὶ αὐτὸς σου κυριεύσει. τῷ δὲ Ἀδὰμ εἶπεν...ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου· ἐν λύπαις φάγη αὐτὴν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου» (Γεν 3:16-17). Η λέξη «λύπη» δηλώνει ουσιαστικά τον «πόνο», τόσο τον σωματικό, όσο και τον ψυχικό πόνο⁹⁹. Η γυναίκα που αμάρτησε πρώτη, αυτή πρώτη άκουσε τις συνέπειες της πράξης της. Θα πονούσε ως μητέρα, διότι με ωδίνες θα γεννούσε τα παιδιά της και θα πονούσε ως σύζυγος, διότι θα ήταν υποταγμένη ως κατώτερη στον άνδρα της. Ο άνδρας αμάρτησε δεύτερος και δεύτερος στη σειρά άκουσε τις συνέπειες της πράξης του. Θα πονούσε ως εργάτης της γης, διότι από τη μια θα έπαυε η ηγεμονία του επί της φύσης και από την άλλη θα κέρδιζε με πολύ μόχθο τους καρπούς της εργασίας του. Ως αποτέλεσμα όλων αυτών των πόνων, των κόπων,

⁹⁸ Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Γενεσις*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 1, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 57. Βλ. Στέργιος Ν. Σάκκος, *Γένεσις*, έκδ. Απολύτρωσις, Θεσσαλονίκη 1971, σσ. 14-15: «Οναμάστηκε δέντρο της γνώσεως του καλού και πονηρού, όχι γιατί ο άνθρωπος έμαθε τίποτε απ΄ τον καρπό του που έφαγε. Αλλά με την εντολή που πήρε ο άνθρωπος, έχοντας σαν χειροπιαστό κριτήριο ένα δέντρο, μάθαινε τι είναι καλό και τι πονηρό, προτού να φάη απ΄ το δέντρο, προτού να τον ξεγελάση ο όφισ. Ή μάλλον εξασκούσε τη φυσική του ικανότητα να ξεχωρίζει το καλό από το πονηρό με αφορμή την εντολή και σημάδι το δέντρο. Έμαθε, και συνεχώς μάθαινε καλύτερα, απ΄ την στιγμή που άκουσε την εντολή, ότι καλό είναι να μη φάη και πονηρό είναι να φάη, καλό ν΄ ακούση και πονηρό να παρακούση. Και μόνος του κρατιόταν στο καλό, άκουγε, δεν έτρωγε. Με την παρέμβασι του όφεως όμως παρασύρθηκε και στο πονηρό, που δεν το αγνοούσε πριν να παρακούση και να φάη. Τώρα λοιπόν που έφαγε κι αμάρτησε, ο Θεός δεν θέλει να φάη κι απ΄ το δέντρο της ζωής, απ΄ το οποίο θα έπαιρνε καλώς κακώς την αθανασία. Γιατί κακός και αθάνατος όντας, θα γινόταν σαν το διάβολο, αμετανόητος, αδιόρθωτος, για πάντα κατεστραμμένος. Ο θάνατος θα ήταν όχι απλώς η πρέπουσα τιμωρία του, αλλά κυρίως ο τρόπος με τον οποίο θα σωζόταν».

⁹⁹ Βλ. I.Howard Marshall, A.R. Millard, J.I. Packer, D.J.Wiseman (εκδ.), «The biblical outlook on disease», *New Bible Dictionary*, έκδ. Intervarsity Press, Leicester-England, Downers Grove-Illinois 1996, σ. 455.

των ασθενειών και της ηλικίας θα ερχόταν τελικά και ο σωματικός θάνατος (Γεν 3:19)¹⁰⁰.

Η συνέχεια της ιστορίας της ανθρωπότητας εξελίχθηκε όπως ακριβώς άρχισε, με την αμαρτία. Οι άνθρωποι, που γεννήθηκαν από τον Αδάμ και την Εύα, και αργότερα οι Ισραηλίτες και τα άλλα ειδωλολατρικά έθνη, προχώρησαν σε επιλογές που δε λάμβαναν υπόψη τις οδηγίες και τις κατευθύνσεις που έδινε κατά καιρούς ο Θεός για μια ευτυχισμένη και υγιή ζωή. Αμάρτησαν, αστόχησαν στις επιλογές τους και παράκουσαν επανειλημμένα τον Θεό, με αποτέλεσμα να οδηγηθούν στη δυστυχία, τον πόνο και την ασθένεια. Αρκετά από τα παραδείγματα των σωματικών και ψυχικών ασθενειών των ανθρώπων της Βίβλου καταδεικνύουν αυτή την αιτιώδη σχέση μεταξύ αμαρτίας και ασθένειας. Συνεπώς, η αιτιώσης αυτή σχέση δεν ήταν εφεύρημα των βιβλικών συγγραφέων, για να κρατήσουν έναν λαό υποταγμένο κάτω από το φόβο του Θεού, αλλά ήταν μια πραγματικότητα που συνέβαινε κάθε φορά που ο άνθρωπος παρεκτρεπόταν από τον κατά φύση βίο του και οδηγούνταν σε επικίνδυνα μονοπάτια που τον έβλαπταν ως ολότητα.

Οι συγγραφείς της Παλαιάς Διαθήκης παραθέτουν, ιδιαίτερα στα ιστορικά βιβλία, πληθώρα πληροφοριών για επιδημίες που έπληξαν όχι μόνο τον Ισραήλ, αλλά και άλλους λαούς εξαιτίας της αμαρτίας που διέπραξαν οι ίδιοι ή οι ηγέτες τους ή και οι δύο. Δεν υστερούν, όμως, ούτε τα προφητικά κείμενα της προ και αιχμαλωσιακής περιόδου σε σχετικές πληροφορίες για θανατηφόρες ασθένειες, που έπληξαν τον Ισραήλ και τους άλλους ειδωλολατρικούς λαούς, εξαιτίας των αμαρτιών τους.

α) Ιστορικά οι πρώτες πληγές καταγράφονται στο βιβλίο της Εξόδου και αφορούν στον ειδωλολάτρη Φαραώ και τον αιγυπτιακό λαό, εξαιτίας της ύβρις και της αλαζονείας που έδειξε ο ίδιος απέναντι στην παράκληση του Θεού δια του προφήτη του Μωυσή να αφήσει τους Ιουδαίους ελεύθερους (Εξ 5:1-4). Η Γερμανίδα επιστήμονας Greta Hort υποστηρίζει ότι οι πληγές που υπέστη ο Φαραώ και ο λαός του ήταν θαύματα της παντοδυναμίας του Θεού, ο οποίος χρησιμοποίησε φυσικά φαινόμενα της Αιγύπτου για να πλήξει και ταυτόχρονα να συνετίσει το Φαραώ. Κάθε πληγή μπορεί να προήλθε από τα σπάνια και σοβαρά φυσικά φαινόμενα της περιοχής της Αιγύπτου, αλλά γινόταν όταν ήθελε

¹⁰⁰ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Γενεσις*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 1, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1969, σσ. 62-63.

ο Μωυσής και τελείωνε όταν πάλι ήθελε ο Μωυσής, ο οποίος ενεργούσε με την εντολή του Θεού¹⁰¹. Ειδικότερα:

Οι Αιγύπτιοι και τα τετράποδά τους πλήχθηκαν από μία δερματική πάθηση από την οποία όλο το σώμα τους γέμισε με έλκη και φλύκταινες. Ίσως επρόκειτο για τη γνωστή «λέπρα» της εποχής ή τη νόσο του άνθρακα του δέρματος. Αυτή ήταν η έκτη πληγή του Φαραώ που εξαπλώθηκε με θαυματουργικό τρόπο, άμεσα και γενικά, σε όλους τους Αιγυπτίους και στα ζωντανά τους, όταν ο Μωυσής πήρε καπνιά από τα εργοστάσια που έφτιαχναν πλίνθους και τη σκόρπισε στον ουρανό της Αιγύπτου: «καὶ ἔλαβε τὴν αἰθάλην τῆς καμινιάς ἐναντίον Φαραῶ, καὶ ἔπασεν αὐτὴν Μωυσεῖς εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἐγένετο ἑλκή, φλυκτίδες ἀναζέουσαι, ἐν τε τοῖς ἀνθρώποις καὶ ἐν τοῖς τετράποσι» (Εξ 9:10)¹⁰². Αυτό που είναι αξιόλογο να σημειωθεί είναι ότι οι Αιγύπτιοι πλήχθηκαν, όπως λέει το βιβλικό κείμενο, από μία ασθένεια που δημιουργήθηκε από την αιθάλη με την οποία κατασκεύαζαν τους πλίνθους οι δούλοι των Αιγυπτίων, ανάμεσα στους οποίους συγκαταλέγονται και οι Ισραηλίτες (Εξ 1:14). Η ασθένεια των Αιγυπτίων, δηλαδή, πέρα από το ότι είχε ως αφορμή τη σκληρή στάση του Φαραώ απέναντι στον Ισραηλιτικό λαό, ουσιαστικά οφείλεται σε μια βαθύτερη αμαρτία του αιγυπτιακού λαού, στη σκληρή κακομεταχείριση των Ισραηλιτών όσο ήταν δούλοι τους. Αυτό το φαινόμενο είναι παρατηρημένο γενικά στην Παλαιά Διαθήκη. Οι άνθρωποι πάθαιναν την ίδια βλάβη με αυτήν που προξένησαν σε άλλους, για να καταλάβουν τη σοβαρότητα της ζημιάς που είχαν προκαλέσει στους άλλους και να μετανοήσουν¹⁰³. Ο Φαραώ βέβαια δε μετανόησε, ως αρχηγός του λαού, ούτε απελευθέρωσε το λαό του Ισραήλ και μετά την πληγή αυτή. Αντίθετα όπως λέει το κείμενο: «ἐσκήρυνε δὲ Κύριος τὴν καρδίαν Φαραῶ, καὶ οὐκ εἰσήκουσεν αὐτῶν, καθὰ συνέταξεν Κύριος» (Εξ 9:12). Αυτό δε σημαίνει ότι σκλήρυνε ο Θεός την καρδιά του Φαραώ, αλλά ότι ο Φαραώ έγινε πιο σκληρός από μόνος του, εξαιτίας του εγωισμού του. Το «σκλήρυνε ο Κύριος την καρδιά του Φαραώ» ερμηνεύεται με τα δύο θελήματα που υπάρχουν στο Θεό. Το πρώτο, το οποίο είναι και το καθ' εαυτό θέλημα, όταν Θεός θέλει το καλό. Το δεύτερο είναι η παραχώρηση του Θεού, όταν επιτρέπει να γίνεται κάποιο κακό σεβόμενος την ελευθερία με την οποία προίκισε τον άνθρωπο. Ο Φαραώ αντέδρασε εν ελευθερία, όπως εκείνος ήθελε, και ο Θεός δεν μπορούσε να ανακόψει την ελευθερία με την οποία τον προίκισε. Έτσι φαίνεται σαν να σκλήρυνε ο Θεός την

¹⁰¹ Βλ. Νικόλαος Π. Βασιλειάδης, *Αρχαιολογία και Αγία Γραφή*, Αθήναι 1999, σ. 106.

¹⁰² Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Εξοδος*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 2, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2005, σ. 378.

¹⁰³ Βλ. U.Cassuto, *A Commentary on the Book of Exodus*, μτφρ. από τα εβραϊκά Israel Abrahams, Jerusalem 1983, σ. 113.

καρδιά του Φαραώ¹⁰⁴. Ο Θεός με το έλεος Του ανέμενε τη μεταστροφή του προειδοποιώντας τον για τα μέλλοντα, αλλά αυτός περιφρονούσε τον Θεό και αφηνόταν ανοιχτός στις επιθέσεις του σατανά¹⁰⁵ και στις δικές του βέβαια αμαρτωλές επιθυμίες.

Μια άλλη πληγή αφορούσε στα πρωτότοκα τέκνα των Αιγυπτίων, τα οποία πέθαναν κατά παράδοξο τρόπο μέσα σε μία νύχτα: «καὶ διελεύσομαι ἐν γῆ Αἰγύπτῳ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ καὶ πατάξω πᾶν πρωτότοκον ἐν γῆ Αἰγύπτῳ ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους καὶ ἐν πᾶσι τοῖς θεοῖς τῶν Αἰγυπτίων ποιήσω τὴν ἐκδίκησιν· ἐγὼ Κύριος» (Εξ 12:12). Αυτή η πληγή ήταν μάλλον καθαρά μία θαυματουργική επέμβαση του Θεού και όχι κάποια επιδημία, διότι η Γραφή μας πληροφορεί ότι πέθαναν μόνο τα πρωτότοκα αρσενικά από τις οικογένειες των Αιγυπτίων, ενώ οι Ισραηλίτες δε θρήνησαν μαζί με τους Αιγυπτίους τα τέκνα τους (Εξ 11:6-7,12:30). Η απώλεια των πρωτότοκων υιών συνιστούσε τραγωδία για την αιγυπτιακή οικογένεια, επειδή αυτά απολάμβαναν ιδιαίτερα προνόμια. Ακόμη και ο πρωτότοκος γιος του Φαραώ δεν ξέφυγε από το θάνατο, γεγονός που φανέρωσε την αδυναμία του Φαραώ να προστατέψει τον γιο του, καθώς στην αιγυπτιακή θεολογία θεωρούνταν θεός¹⁰⁶. Αντίθετα, αυτός και ο λαός του υπέστησαν ό,τι ακριβώς είχε διατάξει να πραγματοποιηθεί στα νεογνά αρσενικά παιδιά των Ισραηλιτών τα προηγούμενα χρόνια, δηλαδή να σκοτώνονται αμέσως μόλις γεννιόνταν (Εξ 1:15-16)¹⁰⁷. Τιμωρήθηκε με τον ίδιο τρόπο που ο ίδιος τιμωρούσε τους άλλους, με την ίδια την αμαρτία του, προς παραδειγματισμό και θεραπεία του.

¹⁰⁴ Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Εξοδος*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 2, Αθήναι 1964, σσ. 30, 55: «Η Γραφή φοβούμενη μήπως οδηγήσει τους Ιουδαίους δια των δύο τούτων θελημάτων παρά τω Θεώ εις την δυαρχίαν, τους δύο θεούς, θεόν του αγαθού και θεόν του κακού και προς τονισμόν της μοναδικότητος του Θεού προτιμά να αποδώσει εις τον Θεόν κακόν και καλόν και συγκεκριμένως εδώ την σκλήρυνσιν του Φαραώ. Τούτο φαίνεται εκ της σημειουμένης προγνώσεως του Θεού. “Εγώ οίδα ότι ου προήσεται υμας Φαραω πορευθήναι” [Εξ 3:19]. Και εκ της μεταβαλλομένης γνώμης του Φαραώ, ώστε άλλοτε να σκληρύνεται και άλλοτε να μαλακώνη η καρδιά του. (Εξ 8:15, 9:34)». Βλέπε ακόμη U.Cassuto, *A Commentary on the Book of Exodus*, μτφρ. από τα εβραϊκά Israel Abrahams, Jerusalem 1983, σσ. 56-57: Στον αρχαίο Ισραήλ ήταν συνήθεια να αποδίδουν την αιτία κάθε φαινομένου στο Θεό. Γι’ αυτό και για τον Φαραώ γράφεται στο ιερό κείμενο ότι ο Θεός σκλήρυνε την καρδιά του. Ο ίδιος ο Φαραώ, όμως, αν δεν είχε σκληρύνει την καρδιά του, δε θα υπέφερε από τις πληγές που υπέστησαν οι Αιγύπτιοι. Αυτός σκλήρυνε την καρδιά του και εναντιώθηκε στον Θεό και ο δίκαιος Κριτής παραδειγματίσε τον Φαραώ με πληγές που ο ίδιος είχε προξενήσει νωρίτερα στον λαό του Ισραήλ.

¹⁰⁵ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Εξοδος*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 2, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2005, σ. 345.

¹⁰⁶ Herbert M. Wolf, *An introduction to the Old Testament Pentateuch*, έκδ. Moody Press, Chicago 1991, σ. 137-138.

¹⁰⁷ Βλ. Ιωάννης Θ. Κολιτσάρας, *Η Παλαιά Διαθήκη*, τόμ. Α΄, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων η “Ζωή”, Αθήναι 1997, σ. 160.

β) Από θανατηφόρες επιδημίες δεν πλήχθηκαν μόνο οι εχθροί του λαού Ισραήλ, αλλά και οι ίδιοι Ισραηλίτες, ιδιαίτερα κατά την περίοδο των σαράντα χρόνων περιπλάνησής τους στην έρημο του Σινά. Δεν είναι πάντα γνωστό το είδος των επιδημιών που αντιμετώπισαν στην έρημο. Γνωστός είναι όμως ο λόγος για τον οποίο έλαβαν χώρα όλες αυτές. Αν κάποιος ερευνήσει κάθε μία ξεχωριστά, θα καταλήξει στον ίδιο παρονομαστή, την αμαρτία που προέρχεται από περηφάνια, απιστία και γογγυσμό έναντι του Θεού. Επιλεκτικά αναφέρονται δύο περιστατικά, στα οποία οι επιδημίες αποδίδονται καθαρά στην αμαρτία του λαού.

Μία από τις θανατηφόρες επιδημίες προήλθε από τη διατροφή των Ισραηλιτών με το κρέας της ορτυγομήτρας που περισυνέλεξαν στην έρημο. Το περιστατικό έχει ως εξής: Την περίοδο που κατασκήνωναν στην έρημο του Σινά αναρίθμητα ορτύκια έφτασαν σ' αυτή την περιοχή. Αυτό δεν ήταν παράδοξο φαινόμενο, γιατί τα ορτύκια μεταναστεύουν κατά εκατοντάδες δύο φορές το χρόνο, μία την άνοιξη, από το νότο προς το βορρά και μία το φθινόπωρο προς την αντίθετη κατεύθυνση. Όταν περνούν πάνω από την Αίγυπτο και το Σινά αναζητούν καταφύγιο σ' αυτές τις περιοχές για μικρό διάστημα πριν συνεχίσουν την πορεία τους βορειότερα ή νοτιότερα. Εκείνη την περίοδο, λοιπόν, σε συνδυασμό με τον ισχυρό άνεμο που έπνεε εκείνες τις μέρες από τη θάλασσα, τα ορτύκια έφτασαν στον τόπο όπου κατασκήνωναν οι Ισραηλίτες. Εκεί παγιδεύτηκαν από τους κατασκηνωτές για να αποτελέσουν την τροφή τους (Αρ 11:31-32)¹⁰⁸. Πριν φαγωθεί όλη η ποσότητα του κρέατος που είχε περισυλλεχθεί και αποξηρανθεί από τους Ισραηλίτες, για να καταναλωθεί τις επόμενες μέρες, ξέσπασε μία επιδημία άγνωστης μορφής: «τὰ κρέα ἐτι ἦν ἐν τοῖς ὁδοῦσιν αὐτῶν πρὶν ἢ ἐκλείπειν, καὶ Κύριος ἐθυμώθη εἰς τὸν λαόν, καὶ ἐπάταξε Κύριος τὸν λαὸν πληγὴν μεγάλην σφόδρα» (Αρ 11:33). Η επιδημία αυτή, ερμηνευμένη με ιατρικούς όρους, πιθανότατα προκλήθηκε από τη υπερβολική λαιμαργία και γαστριμαργία των Ισραηλιτών με την οποία κατανάλωσαν την ορτυγομήτρα. Σίγουρα η μεγάλη ποσότητα φαγητού δημιούργησε πρόβλημα στην κράση των σωμάτων τους και τους οδήγησε στην ασθένεια και το θάνατο¹⁰⁹. Επίσης, μπορεί τα ορτύκια να είχαν καταναλώσει μαζί με την τροφή τους κάποια δηλητηριώδη ουσία, η οποία δεν ήταν θανατηφόρα γι' αυτά, αλλά απέβη θανατηφόρα για τον ανθρώπινο οργανισμό, ο οποίος είναι λιγότερο ανθεκτικός σε κάποια μικρόβια σε σχέση με τους άλλους ζωντανούς

¹⁰⁸ Βλ. John Sturdy, *Numbers*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1976, σσ. 83-84, 86. Βλ. Baruch A. Levine, *Numbers 1-20*, The Anchor Bible, τόμ. 4A, έκδ. Doubleday, New York 1993, σ. 327.

¹⁰⁹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Οι Αριθμοί*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 4, Καλαμαί 1955, σ. 68.

οργανισμούς¹¹⁰. Πάντως, όπως και να ασθένησαν, ο βιβλικός συγγραφέας αποδίδει την επιδημία απευθείας στον Θεό, για να κρατήσει τις επόμενες γενεές των Ισραηλιτών ενωμένες στην πίστη του ενός Θεού, του Γιαχβέ και να τους προστατέψει από τη λαίλαπα της ειδωλολατρίας. Και φυσικά για να τους δείξει ότι η πρωταρχική αιτία για την οποία πάταξε ο Κύριος τους προγόνους τους με επιδημία ήταν η αμαρτία τους, ο γογγυσμός τους προς τον Θεό για τον κορεσμό από το «μάννα» και για την έλλειψη του κρέατος στο διαιτολόγιό τους: «καθίσαντες ἑκκλαίον καὶ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ καὶ εἶπαν· τίς ἡμᾶς ψωμιεῖ κρέα;... νυνὶ δὲ ἡ ψυχὴ ἡμῶν κατάξηρος, οὐδὲν πλὴν εἰς τὸ μάννα οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν» (Αρ 11:4,6). Όλα τους είχαν δοθεί από τον Θεό, και η ελευθερία τους από τους Αιγυπτίους και η εξασφάλιση της τροφής τους κατά την πορεία τους στην έρημο του Σινά. Πάραυτα γόγγυζαν για κρέας και αγανακτούσαν κατά του Μωυσή και του Θεού. Αυτή η συμπεριφορά τους, όμως, ήταν απαράδεκτη και εκ των πραγμάτων αδικαιολόγητη, εφόσον και το κρέας το είχαν εξασφαλισμένο από τα κοπάδια που έφεραν μαζί τους από την Αίγυπτο (Εξ 12:32). Μάλλον αγνώμονες προς τον Θεό θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν. Θα ήταν προτιμότερο, αντί να δυσανασχετούν για τον κορεσμό τους από το μάννα, να ζητούν από το Θεό να μεταβάλει την αποστροφή που είχαν από τη συνεχή κατανάλωση του μάννα σε λαχτάρα γι' αυτό¹¹¹. Δεν μπορούσαν όμως να σκεφτούν έτσι, γιατί άφηναν το μικρόβιο της αμαρτίας να δημιουργεί ερείσματα μέσα τους. Έτσι μόνο μέσα από τη δοκιμασία της επιδημίας και του θανάτου, μπορούσαν να συνέλθουν από την αγνωμοσύνη τους και να θυμηθούν όλα τα θαυμαστά έργα που είχε μέχρι στιγμής επιτελέσει ο Θεός στη ζωή τους.

Άγνωστο είναι το είδος της επιδημίας που έπληξε τους δέκα άνδρες τους οποίους απέστειλε ο Μωυσής να κατασκοπεύσουν τη γη Χαναάν και να φέρουν πληροφορίες γι' αυτήν και τους κατοίκους της στους υπόλοιπους Ισραηλίτες: «καὶ ἀπέθανον οἱ ἄνθρωποι οἱ κατεῖπαντες πονηρὰ κατὰ τῆς γῆς ἐν τῇ πληγῇ ἐναντι Κυρίου» (Αρ 14:37). Οι ελάχιστες πληροφορίες που περιέχονται στο βιβλίο των Αριθμών, δεν είναι αρκετές για να δώσουν μία σαφή εικόνα για το είδος της πληγής που υπέστησαν οι δέκα κατάσκοποι. Ωστόσο είναι αρκετές οι πληροφορίες για να προσδιοριστεί η αιτία της πληγής. Οι δέκα κατάσκοποι επιστρέφοντας στη συναγωγή των Ισραηλιτών ανέφεραν ότι οι άνδρες που κατοικούσαν στη γη Χαναάν ήταν τόσο ισχυροί, που θα ήταν αδύνατον για τους Ισραηλίτες να την κατακτήσουν. Έδειξαν απιστία στην υπόσχεση του Γιαχβέ ότι θα τους παρέδιδε αυτή τη χώρα και φυσικά έδειξαν έλλειψη εμπιστοσύνης στη

¹¹⁰ Βλ. George Buchanan Gray, *Numbers*, International Critical Commentary, έκδ. T. & T. Clark LTD, Edinburgh 1986, σ. 119.

¹¹¹ Βλ. Thomas C. Oden (εκδ.), *Ancient Christian Commentary on Scripture*, τόμ. III, έκδ. InterVarsity Press, Illinois 2001, σ. 216.

δύναμη Του. Αποθάρρυναν με τα λόγια τους και τον υπόλοιπο λαό και προκάλεσαν νέο γογγυσμό. Κανένας πια από το λαό δεν πίστευε ότι ο Γιαχβέ θα τους οδηγούσε τελικά στη γη της Επαγγελίας. Αντίθετα, πίστευαν ότι ο Θεός τους έβγαλε από την Αίγυπτο και τους έφερε στην έρημο για να τους θανατώσει εκεί. Αυτό το οποίο πίστευαν, αυτό τελικά έλαβαν. Οι δέκα κατάσκοποι άνδρες πέθαναν άμεσα από την άγνωστης προέλευσης πληγή. Το δε υπόλοιπο πλήθος των Ισραηλιτών που δέχθηκαν και πίστεψαν τα λόγια των ανδρών υποχρεώθηκαν να επιστρέψουν στην έρημο και να πλανηθούν εκεί μέχρι που να πεθάνουν, επειδή αυτό πίστεψαν στο βάθος της καρδιάς τους. Μόνο δύο από τους κατασκόπους έζησαν, ο Χάλεβ ο υιός του Ιεφοννή και ο Ιησούς ο υιός του Ναυή, διότι αυτοί εξ αρχής πίστευαν και είχαν διακηρύξει στο πλήθος των Ισραηλιτών ότι ο Γιαχβέ μπορεί να τους εισάγει και να τους παραδώσει τη γη που τους είχε υποσχεθεί. Γι' αυτό, έζησαν και είδαν με τα μάτια τους τη γη της Επαγγελίας. Και αυτοί έλαβαν κατά την πίστη τους¹¹². Για άλλη μια φορά, η ιστορία του λαού Ισραήλ φανερώνει ότι η αμαρτία, που στη συγκεκριμένη περίπτωση εκφράζεται ως απιστία, είναι ο φορέας της ασθένειας και του θανάτου.

γ) Μετά την εγκατάσταση του λαού Ισραήλ στη γη της Επαγγελίας, δεν σταμάτησαν οι λοιμοί, γιατί δε σταμάτησαν οι αμαρτίες του. Μόνο μέσα από τις επιδημίες μπορούσε ο λαός να συνειδητοποιήσει ότι δεν βιάδιζε σωστά, αλλά έπρεπε να αλλάξει πορεία ζωής, για να υγιαίνει και να ευημερεί. Μαζί με τον Ισραήλ ασθενούσαν και οι γείτονές του, επειδή η αμαρτία δεν ήταν ελάττωμα μόνο των Ισραηλιτών, αλλά παντός λαού.

Ακολουθεί χρονολογικά η επιδημία που έπληξε τους Φιλιισταίους. Οι Φιλιισταίοι ήταν ένας αλλόφυλος και ειδωλολατρικός λαός, οι οποίοι σε μία μάχη με τους Ισραηλίτες έκλεψαν την Κιβωτό του Θεού και τη μετέφεραν σε μία πόλη τους, την Άζωτο, την τοποθέτησαν μέσα στο ναό του θεού τους, του Δαγών, και πρόσφεραν στο θεό τους ευχαριστίες, ενώπιον της παρουσίας της Κιβωτού του Γιαχβέ (1 Βασ 5:2-3). Οι κάτοικοι ύστερα από αυτή την ανίερη πράξη τους, πλήχθηκαν από βουβωνική πανώλη και άρχισαν να αποκτούν εκζέματα στους αφεδρώνες τους, δεχόμενοι παράλληλα την επίθεση ποντικών: «καὶ ἐβαρύνθη χεὶρ Κυρίου ἐπὶ Ἄζωτον, καὶ ἐπήγαγεν αὐτοῖς καὶ ἐξέζεσεν αὐτοῖς εἰς τὰς ναῦς, καὶ μέσον τῆς χώρας αὐτῆς ἀνεφύησαν μύες, καὶ ἐγένετο σύγχυσις θανάτου μεγάλη ἐν τῇ πόλει» (1 Βασ 5:6). Ο βιβλικός συγγραφέας αποδίδει στον Θεό την επιδημία αυτή, εξαιτίας της

¹¹² Βλ. C.H. Mackintosh, *Σχόλια επί του Βιβλίου των Αριθμών*, μτφρ. εκ του γαλλικού, έκδ. Βαρθολομαίος Παπαντωνάκης, Αθήναι 1962, σσ. 206-207. Βλ. Αρ 13 και 14.

ανίερης πράξης των Φιλισταίων που προηγήθηκε, για να μάθουν οι Ισραηλίτες ότι ο Θεός δεν αφήνει ανυπεράσπιστο το λαό του, αλλά και να αναγνωρίσουν οι αλλόφυλοι την παντοδυναμία του Γιαχβέ. Όμως, μέσα από τις μαρτυρίες του ιερού κειμένου φαίνεται ότι και οι ίδιοι οι Φιλισταίοι απέδωσαν την ασθένεια στο τιμωρό χέρι του Θεού. Βλέποντας να εξαπλώνεται η επιδημία σε όλες τις πόλεις από τις οποίες πέρασε η Κιβωτός, πίστεψαν πραγματικά ότι ο Θεός των Ισραηλιτών κατοικεί μέσα σ' αυτήν και τους τιμωρεί για την άνομη πράξη τους. Γι' αυτό, αποφάσισαν να επιστρέψουν την Κιβωτό του Θεού στους Ισραηλίτες και μαζί με αυτήν να προσφέρουν ως αφιερώματα στο Θεό, για να τον εξευμενίσουν, πέντε ομοιώματα εδρών, που συμβόλιζαν τις πέντε σατραπείες των Φιλισταίων, και πέντε ομοιώματα ποντικών, που προκάλεσαν την επιδημία υποκινούμενα από το χέρι του Θεού κατά την πίστη τους (1 Βασ 6:4-9)¹¹³.

Αργότερα, επί της βασιλείας του Δαυίδ οι Ισραηλίτες πέθαναν, επίσης, από μία θανατηφόρα επιδημία, η οποία εικάζεται ότι ήταν η πανώλη. Το περιστατικό έχει ως εξής: Ο βασιλιάς του ισραηλιτικού λαού, ο Δαυίδ, από ματαιοδοξία και μόνο κι επειδή είχε αρχίσει να στηρίζεται στις δικές τους δυνάμεις παρά στη δύναμη του Θεού, διενήργησε απογραφή του πληθυσμού του βασιλείου του, πιθανώς μετά την κατάκτηση της Ιερουσαλήμ και την ανάδειξή της ως πολιτικο-θρησκευτικού κέντρου του Ισραήλ. Η αρίθμηση όμως του λαού στο θεοκρατικό πολίτευμα των Ισραηλιτών αποτελούσε αμαρτία, γιατί ερχόταν σε αντίθεση με την πίστη ότι ο περιούσιος λαός ανήκει στον Θεό και ότι ο Θεός, ο οποίος είναι παντοδύναμος, φροντίζει για την ευημερία του λαού Του (Εξ 30:12-16). Η ματαιόπονη αυτή ενέργεια του Δαυίδ αποδοκιμάστηκε από τον Γιαχβέ, με αποτέλεσμα να πεθάνουν από θανατηφόρο επιδημία, πιθανώς πανώλη, εβδομήντα χιλιάδες λαού για την αμαρτία του ηγέτη τους. Λαός και βασιλιάς αποτελούσαν ένα αδιαίρετο σύνολο στο θεοκρατικό πολίτευμα των Ισραηλιτών, γι' αυτό και τιμωρούνται όλοι. Την αυστηρή αυτή ποινή την επέλεξε ο ίδιος ο Δαυίδ, καθώς το κείμενο αναφέρει ότι ο Θεός του έδωσε τρεις επιλογές τιμωρίας με τον προφήτη του, τον Γάδ: την πείνα, την εχθρική καταπίεση ή την επιδημία. Ο Δαυίδ επέλεξε τη θανατηφόρα νόσο, διότι ήταν προτιμότερο, όπως λέει ο ίδιος, να πέσει στα χέρια του Κυρίου παρά στα χέρια των ανθρώπων: «ότι πολλοὶ οἱ οἰκτιρμοὶ αὐτοῦ σφόδρα, καὶ εἰς χεῖρας ἀνθρώπων οὐ μὴ

¹¹³ Βλ. Madeleine S., J. Lane Miller, «Old Testament Diseases», *Encyclopedia of Bible Life*, έκδ. Adam and Charles Black, London 1979, σσ. 71ε. Βλ. ακόμη την ερμηνεία του Μεγάλου Αθανασίου για την αιτία ασθένειας των Φιλισταίων στο σύγγραμμα του Αθανασίου Γ. Παπαρνάκη, *Ερμηνεία Κειμένων της Παλαιάς Διαθήκης κατά τους Πατέρες της Εκκλησίας*, τόμ. Α', έκδ. Γράφημα, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 126: Ο Μ. Αθανάσιος, ερμηνεύοντας το ιερό κείμενο, εξηγεί ότι οι Φιλισταίοι τιμωρήθηκαν, επειδή έδειξαν ασέβεια προς τα ιερά πράγματα, όταν έκλεψαν την Κιβωτό του Θεού.

έμπέσω» (1 Παρ 21:13)¹¹⁴. Μία βαθύτερη μελέτη και ανάλυση των βιβλικών κειμένων αποδεικνύει ότι η αιτία της θανατηφόρας μάστιγας οφείλεται κατά κύριο λόγο σε κάποια αμαρτία που διέπραξε ο ίδιος ο λαός νωρίτερα και η οποία δεν κατονομάζεται στο κείμενο. Πάνω στην αμαρτία του λαού προστέθηκε και η αμαρτία του βασιλιά Δαυίδ με την απογραφή. Αυτό φαίνεται στη διήγηση του βιβλίου των Βασιλειών, όπου εκεί ο Θεός είναι οργισμένος από πριν με το λαό Του και παρακινεί τον Δαυίδ για την απογραφή «καὶ προσέθετο ὄργην Κύριος ἐκκαῆναι ἐν Ἰσραὴλ, καὶ ἐπέσεισε τὸν Δαυὶδ ἐν αὐτοῖς λέγων· βᾶδιζε, ἀρίθμησον τὸν Ἰσραηλ καὶ τὸν Ἰούδαν» (2 Βασ 24:1). Το ίδιο φαίνεται και στο βιβλίο των Παραλειπομένων, όπου εκεί ο σατανάς εισχώρησε πρώτα στο λαό και έπειτα παρακίνησε τον βασιλιά σε αυτή την ενέργεια: «καὶ ἔστη διάβολος ἐν τῷ Ἰσραὴλ καὶ ἐπέσεισε τὸν Δαυὶδ τοῦ ἀριθμῆσαι τὸν Ἰσραὴλ» (1 Παρ 21:1). Εδώ, πρόκειται για το κατά παραχώρηση θέλημα του Θεού, σύμφωνα με το όποιο ο Θεός επιτρέπει στο σατανά να δράσει με αυτόν τον τρόπο, ώστε ο Θεός να διορθώσει τις ατέλειες της ηθικής και πνευματικής ζωής του λαού Του¹¹⁵. Διαβάζοντας κανείς τα προηγούμενα κεφάλαια αντιλαμβάνεται ότι η αμαρτία του λαού που επέσεισε την οργή του Θεού ήταν η εξής: ένας σημαντικός αριθμός από το λαό είχε αποδεχθεί ως βασιλιά τον Αβεσσαλόμ, το γιο του Δαυίδ, και ένα άλλο μέρος του λαού είχε κρατήσει αδιάφορη και ουδέτερη στάση στα γεγονότα που συνέβησαν με την αποστασία του Αβεσσαλόμ και την επίδοξη ενέργεια του να κλέψει το θρόνο του πατέρα του. Όλοι αυτοί ήταν ένοχοι ενώπιον του Γιαχβέ, επειδή δεν είχαν αποδεχθεί τον χρισμένο από τον Θεό βασιλιά Δαυίδ. Ουσιαστικά είχαν απορρίψει τον ίδιο τον Θεό τους. Ο Γιαχβέ δεν μπορούσε να αγνοήσει αυτή την αποστασία του λαού του και να την αφήσει ατιμώρητη, γιατί αυτό θα σήμαινε στο μυαλό των Ισραηλιτών ότι η αποστασία από το θεοκρατικό πολίτευμα του έθνους τους δεν ήταν κατακριτέα και συνεπώς θα μπορούσε να επαναληφθεί στο μέλλον¹¹⁶. Ο Θεός, όμως, ήθελε να προστατέψει το λαό του από τα πολιτικά παιχνίδια των άλλων λαών και να κρατήσει μέσα στη μνήμη του ότι η καλύτερη κυβέρνηση του έθνους επιτυγχάνεται όταν ο λαός εμπιστεύεται τις επιλογές του Γιαχβέ και όχι τις επιλογές της αμαρτωλής φύσης του.

¹¹⁴ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Α΄ Παραλειπομένων*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 12, Αθήναι 1958, σσ. 113-116. Βλ. 2 Βασ: 24,1-17.

¹¹⁵ Βλ. Ivor Powell, *David: His Life and Times, A Biographical Commentary*, Michigan 1990, σσ. 339-340. Βλ. Michael Wilcock, *The Message of Chronicles*, The Bible Speaks Today, έκδ. Inter-Varsity Press, Leicester-Illinois 1987, σ. 90. Βλ. Ιωάννης Χρ. Μούρτζιος, *Η παράδοση για τον Δαβίδ στην Παλαιά Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 2006, σσ. 70-71, 81.

¹¹⁶ Βλ. Ivor Powell, *David: His Life and Times, A Biographical Commentary*, Michigan 1990, σ. 342.

δ) Κυρίως οι προφύτες της αιμαλωσίας απέδοσαν κι αυτοί την αιτία των θανατηφόρων επιδημιών και εθνικών συμφορών που θα υφίσταντο οι Ιουδαίοι στην αμαρτία και αμετανοησία τους.

Ο Θεός προειδοποίησε τον λαό Του με τον προφήτη Ιερεμία ότι θα στείλει στην Ιουδαία κατά την εποχή του προφήτη τρεις μεγάλες συμφορές, τον πόλεμο, την πείνα και τη θανατηφόρα νόσο: «οὐκ εὐδοκήσω ἐν αὐτοῖς, ὅτι ἐν μάχαιρα καὶ ἐν λιμῶ καὶ ἐν θανάτῳ ἐγὼ συντελέσω αὐτούς» (Ιερ 14:12). Στο κείμενο των Ο', με τη λέξη «εν θανάτῳ» αποδίδεται η θανατηφόρα νόσος. Και στη συνέχεια ο προφήτης προλέγει ότι από τις συμφορές αυτές πρώτοι θα πλήττονταν οι ψευδοπροφύτες και οι άνομοι ιερείς, που με τα ψεύτικα κηρύγματα τους αποκοίμιζαν περισσότερο τις ήδη νεκρωμένες από την αμαρτία συνειδήσεις: «περὶ τῶν προφητῶν τῶν προφητευόντων ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου ψευδῆ...ἐν θανάτῳ νοσερῶ ἀποθανοῦνται καὶ ἐν λιμῶ συντελεσθήσονται» (Ιερ 14:15)¹¹⁷.

Ο προφήτης Ιεζεκιήλ προφήτεψε ότι κάποιιο από τους Ιουδαίους θα διασώζονταν από αυτές τις εθνικές συμφορές, δηλαδή τη μάχαιρα των Βαβυλωνίων, την πείνα και τις θανατηφόρες ασθένειες και θα διασκορπίζονταν στα έθνη. Αυτοί οι ίδιοι θα διαλαλούσαν ότι η αιτία της συμφοράς τους ήταν η μεγάλη αμαρτία τους και όχι η αδυναμία του Θεού να τους σώσει: «καὶ ὑπολείψομαι ἐξ αὐτῶν ἄνδρας ἀριθμῶ ἐκ ῥομφαίας καὶ ἐκ λιμοῦ καὶ ἐκ θανάτου, ὅπως ἐκδιηγῶνται πάσας τὰς ἀνομίας αὐτῶν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, οὐ εἰσήλθοσαν ἐκεῖ· καὶ γνώσονται ὅτι ἐγὼ Κύριος» (Ιεζ 12:16). Ο Γιαχβέ

¹¹⁷ Βλ. J.A. Thompson, *The Book of Jeremiah*, The New International Commentary on the Old Testament, έκδ. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids-Michigan 1980, σσ. 382-383. Ἴδιο νόημα έχει και το χωρίο Ιερ 16:4, στο οποίο αναφέρεται ότι τέκνα και γονεῖς θα παραδοθούν στο θάνατο από ασθένειες μέσα στον πόλεμο και θα παραμείνουν άταφοι και άκλαυτοι, J.A. Thompson, *The Book of Jeremiah*,...σσ. 404-405. Επίσης ἴδιο νόημα έχουν και τα χωρία (Ιεζ 5:9,17) στο βιβλίο του Ιεζεκιήλ, στα οποία ο προφήτης αναγγέλλει στους Ισραηλίτες τον τρόπο με τον οποίο θα πεθάνουν κατά την επίθεση των Βαβυλωνίων. Το ένα τέταρτο των κατοίκων θα πεθάνει εντός της πόλης από θανατηφόρο νόσο, το δεύτερο τέταρτο θα πεθάνει πάλι μέσα στην πόλη από πείνα, το τρίτο τέταρτο θα διασκορπιστεί στην εξορία και το τελευταίο τέταρτο θα σκοτωθεί στη μάχη γύρω από την πόλη. Η θανατηφόρα νόσος δε θα πλήξει μόνο αυτούς που είναι εντός της πόλεως, αλλά και τους «μακράν», δηλαδή τους οδηγηθέντες στην εξορία, όπως περιγράφεται στο στίχο (Ιεζ 6:12). Επίσης η θανατηφόρος νόσος θα πλήξει και άλλες πόλεις της υπαίθρου (Ιεζ 7:15). Την καταστροφή αυτή ο Ιεζεκιήλ την αποδίδει κυρίως στην ειδωλολατρεία στην οποία επιδόθηκαν οι Ιουδαίοι, και οι οποίοι ξεπέρασαν στα όργανα ακόμη και τα γύρω ειδωλολατρικά έθνη: όλα αυτά βλέπε στο σύγγραμμα του Ιωήλ Γιαννακόπουλου (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ιεζεκιήλ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 20, Αθήνα 1962, σσ. 50-53,57,61-62, και στο σύγγραμμα John B. Taylor, *Ezekiel*, Tyndale Old Testament Commentaries 20, έκδ. Inter-Varsity Press, Leicester-Illinois 1969, σσ. 87-88 και στο σύγγραμμα Moshe Greenberg, *Ezekiel 1-20*, The Anchor Bible, τόμ. 22, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1983, σσ. 136, 151.

είναι ο παντοδύναμος Κύριος που μπορούσε να σώσει όλο το λαό του, αλλά η αμαρτία και η αμετανοησία του δεν τον άφησε να σωθεί¹¹⁸.

Ακόμη και αυτοί που ήταν ήδη αιχμάλωτοι στη Βαβυλώνα με το πρώτο κύμα αιχμαλωσίας, θα καταλάβαιναν ότι η αιτία όλων των δεινών του λαού τους ήταν η αμαρτία του και άδικα κατηγορούσαν τον προφήτη ότι καταμαρτυρεί ψέματα για τον ασεβή τρόπο ζωής των εναπομεινάντων στην Ιερουσαλήμ Ιουδαίων. Αυτό θα το καταλάβαιναν βλέποντας και οι ίδιοι με τα μάτια τους την ασεβή διαγωγή των συμπατριωτών τους, οι οποίοι θα έφταναν στην εξορία με το επόμενο κύμα αιχμαλωσίας και θα εννοούσαν ότι δικαίως η Ιερουσαλήμ έπεσε και δικαίως οι κάτοικοί της τιμωρήθηκαν με θανατηφόρες νόσους και με όλα τα δεινά που συνοδεύουν έναν πόλεμο: «καὶ παρακαλέσουσιν ὑμᾶς, διότι ὄψεσθε τὰς ὁδοὺς αὐτῶν καὶ τὰ ἐνθυμήματα αὐτῶν, καὶ ἐπιγνώσεσθε διότι οὐ μάρτην πεποίηκα πάντα, ὅσα ἐποίησα ἐν αὐτῇ, λέγει Κύριος» (Ιεζ 14:23)¹¹⁹.

Και για τη Σιδώνα, που αποτελεί μία ειδωλολατρική πόλη, προφητεύεται καταστροφή από πόλεμο και θανατηφόρα νόσο, εξαιτίας των αμαρτιών της. Ο Ιεζεκιήλ δεν κατομομάζει συγκεκριμένες αμαρτίες των κατοίκων της πόλης που ανάγκασαν τον Θεό να επιτρέψει αυτές τις θλίψεις. Γίνεται η υπόθεση ότι όλα αυτά συνέβησαν στη Σιδώνα και στις άλλες χώρες, που αναφέρονται στην προφητεία του Ιερεμία (Ιερ 34:3), για δύο λόγους. Πρώτον, όλες αυτές οι χώρες συμμετείχαν στον απελευθερωτικό αγώνα του Σεδεκία, όσο ήταν ακόμα βασιλιάς στην Ιερουσαλήμ, για την αποτίναξη του ζυγού των Βαβυλωνίων. Αυτό το γεγονός, όμως, προσπαθούσαν με τα κηρύγματά τους να το αποτρέψουν οι προφύτες, επειδή δεν ήταν προς όφελος κανενός. Δεύτερον, οι Σιδώνιοι μαζί με όλους τους άλλους γειτονικούς λαούς εξευτέλιζαν και ταπεινώναν τους Ιουδαίους, οι οποίοι είχαν διασκορπιστεί ανάμεσά τους μετά την καταστροφή τους από το βαβυλωνιακό στρατό. Συνεπώς, επιτρέποντας ο Θεός τη δική τους απώλεια από πόλεμο ή θανατηφόρα νόσο θα ήταν ένα μάθημα γι' αυτούς ότι ο Γιαχβέ είναι πάνω από όλους τους θεούς, ρυθμιστής των σχέσεων των λαών και προστάτης του λαού Του: «καὶ εἶπόν· τὰδε λέγει Κύριος· ἴδου ἐγὼ ἐπὶ σε, Σιδών, καὶ ἐνδοξασθήσομαι ἐν σοί, καὶ γνώση ὅτι ἐγὼ εἶμι Κύριος ἐν τῷ ποιῆσαί με ἐν σοί κρίματᾶ, καὶ ἄγιασθήσομαι ἐν σοί. αἷμα καὶ θάνατος ἐν

¹¹⁸ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ιεζεκιήλ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 20, Αθήναι 1962, σ. 91.

¹¹⁹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ιεζεκιήλ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 20, Αθήναι 1962, σσ. 108-109. Βλ. *Ιεζ 14:21*.

ταῖς πλατείαις σου» (Ιεζ 28:22-23)¹²⁰. Ο Θεοδώρητος Κύρου θεωρεί ότι ο λόγος για τον οποίο έπεσε η Σιδώνα ήταν επειδή αγνόησε τον Θεό επανειλημμένα, ενώ ζούσε μέσα στην ευημερία και τον πλούτο. Έτσι μόνο μέσα από τις συμφορές θα μπορούσε να αντιληφθεί ότι δεσπότης όλων των λαών είναι ο παντοδύναμος Γιαχβέ¹²¹.

Η ατεκνία δεν είναι επιδημία. Μπορεί, όμως, να λάβει διαστάσεις επιδημίας, όταν ένας ολόκληρος λαός καθίσταται ανίκανος να αποκτήσει παιδιά ή και αυτά που αποκτάει τα χάνει κάτω από τις ανώμαλες συνθήκες του πολέμου ή της εξορίας. Ο προφήτης Ωσηέ προφήτεψε προαιχμαλωσιακά την ατεκνία με την οποία θα πληττόταν συνολικά ο λαός Ισραήλ για κάποιες χρονικές περιόδους της ιστορίας του, εξαιτίας της αμαρτίας του. Η προφητεία λέει: «Εφραΐμ ὡς ὄρνεον ἔξεπετάσθη, αἶ δόξαι αὐτῶν ἐκ τόκων καὶ ὠδίνων καὶ συλλήψεων» (Ωσ 9:11), το οποίο μεταφράζεται: «οι Ισραηλίτες επέταξαν ὡσάν τα πουλιά μακράν ἀπὸ ἐμὲ καὶ ἐχάθησαν. Ἐχάθη ἡ δόξα καὶ ἡ χαρὰ τῶν ἀπὸ τῆ γέννηση τῶν τέκνων, ἀπὸ τῆς ὠδίνος τοῦ τοκετοῦ, ἀπὸ τῆς κυοφορίας ἐμβρύων». Στὴν προκειμένη περίπτωση ὁ λαὸς Ισραήλ-Εφραΐμ θὰ πληττόταν με ατεκνία, επειδὴ εἶχε ἐπιδοθεῖ στὴ λατρεία ἄλλων θεῶν καὶ εἶχε ξεχάσει τὸν Γιαχβέ. Με τὴν ατεκνία, που ἦταν μιὰ μορφή παιδαγωγίας, ὁ Θεὸς ἠθέλε νὰ ξυπνήσει τὸ λαὸ του ἀπὸ τὸ λήθαργο τῆς εἰδωλολατρίας, γιὰ νὰ δει ὅτι ἀντὶ νὰ γίνῃ πολυάριθμος σύμφωνα με τὶς παλαιές προφητείες (Γεν 17:4), αὐτὸς θὰ γινόταν ὀλιγάριθμος, επειδὴ εἶχε ἀφήσει τὸν Θεὸ του¹²².

ε) Είναι αξιόλογο να μνημονευθεί στον κατάλογο των επιδημικών ασθενειών που έπληξαν τον Ισραήλ και τους γειτονικούς λαούς του και ο κατακλυσμός που συνέβη την εποχή του Νώε, επειδή ανήκει στην ιστορία της Παλαιάς Διαθήκης και επειδή παρέσυρε χιλιάδες ανθρώπους στο θάνατο. Δεν πρόκειται βέβαια για ασθένεια, αλλά για ένα γεγονός που σημάδεψε την ανθρωπότητα και την οδήγησε στην απώλεια της υγείας και ολοκληρίας της. Το χρονικό του κατακλυσμού περιγράφεται στο βιβλίο της Γένεσης, καθώς και η αιτία που τον προκάλεσε: «καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεός· οὐ μὴ καταμείνη τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις εἰς τὸν αἰῶνα διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας, ἔσονται δὲ αἶ ἡμέραι αὐτῶν ἑκατὸν εἴκοσι ἔτη» (Γεν 6:3). Η αιτία, λοιπόν, ήταν η αμαρτία των ανθρώπων, οι οποίοι έφτασαν στο σημείο να ζουν και να

¹²⁰ Βλ. Daniel I. Block, *The book of Ezekiel-chapters 25-48*, The New International Commentary on the Old Testament, έκδ. William B. EERDMANS Publishing Company, Grand Rapids-Michigan 1998, σ. 121-125.

¹²¹ Βλ. Θεοδωρήτου Κύρου, *Ερμηνεία της προφητείας του θείου Ιεζεκιήλ*, PG 81, 1100-1101.

¹²² Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Ωσηέ-Αμώς*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 31-32, Μάνδρα Αττικής 1992, σσ. 125-126. Βλ. Ιωάννης Κολιτσάρας, *Η Παλαιά Διαθήκη*, τ. Δ', έκδ. Αδελφότης Θεολόγων η «ΖΩΗ», Αθήνα 2005, σ. 399.

λειτουργούν μόνο σαρκικά. Αυτή η κατάσταση κορυφώθηκε στα πρόσωπα των απογόνων του Σηθ και του Κάιν, που ήταν παιδιά του Αδάμ. Οι απόγονοι του Σηθ, οι οποίοι ήταν άνθρωποι της πίστεως, είχαν αναμειχθεί με τους απογόνους του Κάιν, οι οποίοι ήταν άνθρωποι της αποστασίας. Από την ανάμειξη αυτή επηρεάστηκαν οι Σηθίτες από τους Κανανίτες και το κακό όχι μόνο κυριάρχησε στην ψυχή τους, αλλά εξαπλώθηκε και στην περιοχή. Οι ψυχές όλων ήταν άδειες από αγαθότητα με πλήθος κακίες, επειδή μεριμνούσαν μόνο για την ικανοποίηση της σάρκας: «πᾶς τις διανοεῖται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ πάσας τὰς ἡμέρας» (Γεν 6:5). Γι' αυτό ο Θεός είπε ότι δεν θα παρέμενε το πνεύμα Του στους ανθρώπους αυτούς. Ως πνεύμα εδώ νοείται η προνοητική δύναμη του Θεού, δηλαδή ο Θεός δε θα προνοούσε πλέον για τη ζωή τους, θα τους άφηνε απροστάτευτους στα στοιχεία της φύσης¹²³.

Ο Βασιλείος Σελευκείας εξηγεί εκτενέστερα το λόγο για τον οποίο συνέβη ο κατακλυσμός. Ο κατακλυσμός, που κατέστρεψε τη γενιά του Σηθ και του Κάιν, πραγματοποιήθηκε, επειδή η πονηρία είχε υπερβεί το μέτρο και συνέχιζε αυξανόμενη. Γι' αυτούς η παρανομία ήταν νόμος και η ακολασία τρόπος ζωής. Κανένας δεν είχε ζηλέψει τη ζωή του φιλόθεου Άβελ, ούτε ο τρόμος και η αρρώστια του Κάιν μπορούσε να καταστείλει την κακία τους. Γι' αυτούς η αρετή ήταν νεκρή. Ακόμη και οι απόγονοι του Σηθ στους οποίους είχε μείνει κάποιο λείψανο αρετής και χρηστότητας, με την επιμιξία με τους απογόνους του Κάιν και τη μίμηση των αμαρτιών τους, έσβησε και αυτό. Όλη η κτίση ασθενούσε από τη φθορά των ανθρώπων και τις μολυσμένες ψυχές και τα σώματά τους. Το κακό ήταν ανίατο, η αρρώστια αυξανόταν, τα έργα ασέβειας μεγάλωναν. Ο Θεός έπρεπε να αναστείλει αυτήν την κακία. Ο μόνος τρόπος απαλοιφής της φθοράς και του λοιμού των ψυχών ήταν ο κατακλυσμός. Ο φιλόανθρωπος Θεός κινήθηκε προς τον κατακλυσμό και έδωσε μεγάλο χρόνο μετάνοιας (120 χρόνια) στους λαούς αυτούς, γιατί το πάθος είχε σκληρύνει πολύ τις καρδιές τους και χρειάζονταν μεγάλο χρονικό διάστημα για να μετανοήσουν. Η κιβωτός που κατασκεύαζε ο ενάρετος Νώε ήταν το κήρυγμα της μετάνοιας. Παρά ταύτα η νόσος της ασέβειας δεν έπαυσε. Και ο κατακλυσμός έθαψε μαζί με τους ανθρώπους και την κακία της γνώμης τους. Υπέφεραν ελεεινό θάνατο, όπως και αυτοί τιμωρούσαν τους άλλους με παρόμοιες συμφορές. Μόνο ο ευσεβής Νώε με την οικογένεια του σώθηκε και δίδαξε στους ανθρώπους πως δοξάζεται ο Θεός¹²⁴. Εξάλλου ο Θεός με τον κατακλυσμό δεν οδήγησε τον άνθρωπο στην ανυπαρξία, ούτε απάλειψε την ψυχή του, αλλά τον απάλειψε από τη γη (Γεν 6:7). Με τον κατακλυσμό, όμως, η γη καθαρίστηκε από τη φθορά, γιατί η γη

¹²³ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Γενεσις*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 1, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1969, σσ. 79-80.

¹²⁴ Βλ. Βασιλείου Σελευκείας, *Λόγος εις τον Νώε*, PG 85, 76-77, 80, 84.

φθείρεται από την αδικία¹²⁵. Και προστατεύθηκαν οι επόμενες γενιές από τους διδασκάλους της κακίας¹²⁶.

Στη θεολογική έρευνα έχει τεθεί το ζήτημα αν ο κατακλυσμός ήταν γεωγραφικά και ανθρωπολογικά γενικός ή περιορισμένος. Οι γνώμες δίστανται ως προς αυτό το θέμα. Η επιχειρηματολογία που θεωρεί ότι ήταν περιορισμένος είναι αρκετά λογική. Καταρχήν και μόνο το γεγονός ότι ο κατακλυσμός καθορίζεται χρονικά την εποχή του Νώε, σημαίνει ότι επηρέασε μία φυλή ανθρώπων και όχι όλη την ανθρωπότητα. Ο Νώε υπήρξε απόγονος της γενιάς του Σηθ, η οποία αναμίχθηκε με τη γενιά του Κάιν. Ο Αδάμ, όμως, δε γέννησε μόνο τον Σηθ και τον Κάιν, αλλά και πολλά άλλα παιδιά, τα οποία είχε μνημονεύσει η Γραφή νωρίτερα στο στίχο: «ἐγένοντο δὲ αἱ ἡμέραι Αδάμ, ὡς ἔζησε μετὰ τὸ γεννηθῆσαι αὐτὸν τὸν Σηθ, ἔτη ἑπτακόσια, καὶ ἐγέννησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας» (Γεν 5:4). Συνεπώς, από αυτούς τους απογόνους του Αδάμ προήλθαν και άλλοι λαοί που ζούσαν προφανώς μακρύτερα της Αρμενίας, στη Μεσόγειο, τη Βόρεια Αφρική και αλλού. Άρα, η Γραφή αναφέρεται σε έναν τοπικό κατακλυσμό που έπληξε τους Κανανίτες και τους Σηθίτες, οι οποίοι είχαν επιδοθεί σε πολλαπλές αμαρτίες. Σ' αυτούς τους λαούς, εννοεί η Γραφή, ότι δεν έμεινε το πνεύμα του Θεού. Αυτοί ήταν ουσιαστικά και οι πρόγονοι του περιούσιου λαού του Θεού, του Ισραήλ. Άρα ο κατακλυσμός δεν στρέφεται εναντίον όλου του ανθρώπινου γένους, αλλά μόνο κατά αυτών των δύο φυλών και συνεπώς ήταν τοπικός και όχι γενικός. Στα μάτια του συγγραφέα της Γενέσης, αυτοί οι άνθρωποι αποτελούσαν την ανθρωπότητα. Γι' αυτό και οι αγιογραφικές εκφράσεις που χρησιμοποιούνται μέσα στο κείμενο, όπως «πάσα σαρξ», «πάσα γη» αναφέρονται στη γη που κατοικούσαν οι διαφθαρμένοι απόγονοι των Σηθ-Κάιν¹²⁷. Επίσης, οι πρόσφατες αρχαιολογικές έρευνες συνηγορούν υπέρ ενός μεγάλου τοπικού κατακλυσμού που συνέβη σε αυτή την περιοχή. Για παράδειγμα, οι έρευνες που έγιναν στην πόλη Ουρ και Κις των Χαλδαιών από τον Άγγλο αρχαιολόγο Τσαρλς Γούλλεϋ το 1929, οδήγησαν στην ανακάλυψη ενός πηλώδους στρώματος λάσπης, το οποίο ήταν κατάλοιπο μιας τρομακτικής πλημμύρας που είχε γίνει και το οποίο είχε κατακαθίσει πάνω σε έναν ανθρώπινο πολιτισμό προερχόμενο από τη λίθινη εποχή (βρέθηκαν πρωτόγονα εργαλεία κατασκευασμένα από πυρόλιθο). Άρα, πιθανότατα η πλημμύρα συνέβη κατά την 4^η χιλιετία π.Χ., την εποχή του λίθου, τότε που έζησε ο Νώε. Και μάλιστα συνέβη στην περιοχή που έζησε αυτός και πολιτισμός του.

¹²⁵ Βλ. Προκοπίου Γαζαίου, *Εις την Γένεσιν ερμηνεία*, PG 87, 272.

¹²⁶ Βλ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Ομιλίες εις την Γένεσιν-Ομιλία 22*, PG 53, 194.

¹²⁷ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Γενεσις*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 1, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1969, σσ. 435-436. Για μεγαλύτερη ανάλυση μπορεί κάποιος να ανατρέξει και στις υπόλοιπες σελίδες του βιβλίου.

Οι ερευνητές πιστεύουν ότι η πλημμύρα αυτή κατάπνευσε μια περιοχή μήκους 630 χλμ και πλάτους 160 χλμ. βορειοδυτικά του Περσικού κόλπου. Άρα επρόκειτο για ένα τοπικό συμβάν που για τους κατοίκους εκείνων των παραποτάμιων πεδιάδων ήταν η καταστροφή ολόκληρου του κόσμου τους¹²⁸.

Από όλες τις παραπάνω αναφορές των επιδημιών συνάγεται ότι ο κοινός παρονομαστής όλων αυτών είναι η αμαρτία. Οι συγγραφείς της Παλαιάς Διαθήκης αποδίδουν την επιδημία ή την πληγή που βασανίζει ένα λαό στις αμαρτωλές πράξεις του ίδιου του λαού ή του βασιλιά του, γιατί τις περισσότερες φορές η αμαρτία του ενός συμπαρασύρει και τον άλλο στην ίδια αμαρτία. Οι βιβλικοί συγγραφείς παρουσιάζουν τον Θεό να τιμωρεί κατευθείαν τον λαό για την αμαρτία του και δε γίνεται προσπάθεια να εξηγηθεί η ασθένεια με όρους επιστημονικούς. Αυτό οφείλεται από τη μια στο γεγονός ότι έχουν ελλειπίες ιατρικές γνώσεις, αλλά πρωτίστως στο ότι θεωρούν ότι ο Θεός είναι Αυτός που κινεί τα νήματα της ιστορίας με σκοπό την ωφέλεια των ανθρώπων.

Εκτός από τις επιδημικές ασθένειες οι συγγραφείς της Παλαιάς Διαθήκης παραθέτουν στα κείμενά τους αρκετές πληροφορίες και για τις ασθένειες που ταλαιπώρησαν μεμονωμένα πρόσωπα της βιβλικής εποχής, αποδίδοντας την αιτία όλων αυτών των ασθενειών στις προσωπικές τους αμαρτίες.

α) Η λέπρα ήταν μία σθένεια που εμπερίκλειε πολλών ειδών δερματοπάθειες. Σύμφωνα με τη λαϊκή αντίληψη των Ιουδαίων, η αιτία προσβολής από τη «λέπρα» ήταν η ενοχή του ανθρώπου για κάποια μεγάλη αμαρτία του. Αυτή η αντίληψη προέκυψε από κάποιες περιπτώσεις ανθρώπων που ασθένησαν από λέπρα ευθύς αμέσως μετά τη διάπραξη κάποιας σκανδαλώδους αμαρτία τους. Για παράδειγμα, η Μαριάμ, η αδελφή του Μωυσή, αρρώστησε από λέπρα, επειδή μίλησε απρεπώς κατά του Μωυσή και του Θεού (Αρ 12:2-15), ο Γιεζί, ο δούλος του Ελισαίου, αρρώστησε από λέπρα, επειδή προσπάθησε να ξεγελάσει το δάσκαλό του (4 Βασ 5:20-27). Αυτό φαίνεται πολύ καθαρά στο εβραϊκό κείμενο, όπου η λέπρα δηλώνεται με τη λέξη «nega» που σημαίνει «πληγή, πλήγμα»¹²⁹. Ήταν, λοιπόν, η λέπρα σημάδι κάποιας αμαρτωλής πράξης για τους Ισραηλίτες και αυτό φαίνεται και στις τελετές καθαρισμού, κατά τις οποίες προσφέρονταν δύο θυσίες, μία υπέρ αμαρτίας, για να καθαρισθεί ο θεραπευθής

¹²⁸ Βλ. Νικόλαος Π. Βασιλειάδης, *Αρχαιολογία και Αγία Γραφή*, Αθήναι 1999, σσ. 37-40.

¹²⁹ Βλ. Xavier-Leon Dufour, «Λέπρα», *Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας*, μτφρ. από Γαλλικά υπό Σάββα Αγουρίδη, Αθήνα 1980, σ. 605. Βλ. D.Guthrie, J.A. Motyer (έκδ.), *The New Bible Commentary*, έκδ. Eerdmans Publishing, Michigan 1970, σ. 152. Βλ. John E. Hartley, *Leviticus, Word Biblical Commentary*, τόμ. 4, έκδ. Word Books Publisher, Dallas-Texas 1992, σ. 200

λεπρός από τις αμαρτίες του και μία θυσία ολοκαυτώσεως, για να αφιερωθεί ολόκληρος στο Θεό (Λευ 14:19-20)¹³⁰.

Η περίπτωση του Γιεζί βεβαιώνει αυτή τη λαϊκή πίστη. Ο Γιεζί ήταν ο ακόλουθος του προφήτη Ελισαίου, ο οποίος τιμωρήθηκε με λέπρα, εξαιτίας της αμαρτίας του. Αυτός είχε λάβει χρήματα από τον Ναιμάν το Σύρο, τον άνθρωπο που θεράπευσε ο Ελισαίος. Ο Ναιμάν είχε προσφέρει αρχικά τα χρήματα στον προφήτη για τη θεραπεία που επιτέλεσε. Όμως, ο προφήτης αρνήθηκε να τα λάβει. Τα πήρε ο Γιεζί. Η αμαρτία του Γιεζί συνίσταται στο ότι έλαβε τα χρήματα κρυφά από τον κύριό του, τον Ελισαίο, και τα έκρυψε με σκοπό να αγοράσει ελαιώνες και αμπελώνες και όσα χρειαζόταν για να φτιάξει τη ζωή του. Εξαιτίας αυτής της φιλάργυρης και ανέντιμης πράξης του τιμωρήθηκε με λέπρα αυτός και όλη η οικογένειά του: «καὶ ἡ λέπρα Ναιμάν κολληθήσεται ἐν σοὶ καὶ ἐν τῷ σπέρματί σου εἰς τὸν αἰῶνα. καὶ ἐξῆλθεν ἐκ προσώπου αὐτοῦ λελεπρωμένος ὡσεὶ χιών» (4 Βασ 5:27). Παρόλο που ζούσε κοντά στον ανάργυρο προφήτη και είχε μπροστά του ένα παράδειγμα αγίας ζωής, αυτός ήταν προσκολλημένος στο πάθος του (4 Βασ 5:20-27)¹³¹.

Επίσης, από λέπρα ασθένησε και ο βασιλιάς των Ιουδαίων, ο Οζίας. Αυτός είχε αποκτήσει ισχυρή στρατιωτική δύναμη και εξουσία, με αποτέλεσμα να περηφανευθεί στην καρδιά του και να νομίζει ότι με την πολιτική του δύναμη μπορούσε να αναλάβει και το ιερατικό αξίωμα. Μία μέρα εισήλθε στο θυσιαστήριο του ναού με σκοπό να προσφέρει θυσία θυμιάματος, δηλαδή να προσφέρει μία υπηρεσία η οποία κατ' εντολή του Θεού ενέπιπτε μόνο στις αρμοδιότητες των ιερέων. Αγνόησε τις υποδείξεις των ιερέων ότι αυτό που ήθελε να κάνει θεωρούνταν βέβηλο και οργίστηκε με αυτούς. Το αποτέλεσμα ήταν να εμφανιστούν ξαφνικά επάνω του τα σημάδια της λέπρας, γεγονός που δηλώνει θαυματουργική επέμβαση του Θεού προς ένδειξη τιμωρίας για την αμαρτία του: «καὶ ἐπέστρεψε πρὸς αὐτὸν Ἀζαρίας ὁ ἱερεὺς ὁ πρῶτος καὶ οἱ ἱερεῖς, καὶ ἰδοὺ αὐτὸς λεπρὸς ἐν τῷ μετώπῳ· καὶ κατέσπευσαν αὐτὸν ἐκεῖθεν, καὶ γὰρ αὐτὸς ἔσπευσεν ἐξελθεῖν, ὅτι ἤλεγξεν αὐτὸν Κύριος» (2 Παρ 26:20)¹³². Το χρονικό σημείο κατά το οποίο εμφανίστηκε με θαυματουργικό τρόπο η λέπρα στο μέτωπο του βασιλιά και τον κατέστησε ακάθαρτο δημόσια σε όλο τον λαό ήταν ο λεκτικός έλεγχος που του ασκήθηκε από τον ιερέα Αζαρία:

¹³⁰ Βλ. Xavier-Leon Dufour, «Λέπρα», *Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας*, μτφρ. από Γαλλικά υπό Σάββα Αγουρίδη, Αθήνα 1980, σ. 605.

¹³¹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Δ' Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 11, Αθήναι 1958, σσ. 40-41.

¹³² Πρβλ. Madeleine S., J. Lane Miller, «Medicine in Israel», *Encyclopedia of Bible Life*, έκδ. Adam and Charles Black, London 1979, σσ. 68ε.

«ού σοί, Οζία, θυμιάσαι τῷ Κυρίῳ ἀλλ' ἢ τοῖς ἱερεῦσιν υἱοῖς Ααρών τοῖς ἡγιασμένοις θυμιάσαι· ἔξελθε ἐκ τοῦ ἁγιάσματος, ὅτι ἀπέστης ἀπὸ Κυρίου» (2 Παρ 26:18). Η ξεκάθαρη αυτή ερμηνεία του νόμου στον Οζία, ὅτι δεν επιτρέπεται να τελεί τις πράξεις που είναι εντεταλμένοι και χρισμένοι να τελούν οι ιερείς, οι απόγονοι του Ααρών, λειτούργησε ἄμεσα και καταδικαστικά στον Οζία, ὅπως ακριβῶς ο λόγος των προφητῶν λειτουργοῦσε ἄμεσα στους ακροομένους αυτῶν, εἴτε θεραπευτικά εἴτε καταδικαστικά¹³³. Ο βασιλιάς Οζίας ἀπὸ περηφάνια και ἐγωισμό σφετερίστηκε ἱερά δικαιώματα και κατέληξε να χάσει τη βασιλική ἐξουσία. Η προσβολή του ἀπὸ την λέπρα θαυματουργικῶς τῶ τρόπῳ τον ἀπομάκρυνε ὄχι μόνο ἀπὸ το ναό, ἀλλὰ και ὅλους τους ἀνθρώπους, σε ἓναν ἀπομονωμένο οἰκίσκο μέχρι το θάνατό του¹³⁴.

β) Στο βιβλίο των Βασιλειῶν καταγράφεται πληροφορικῶς ἡ ἀρρώστια του βασιλιά του Ιούδα, Ασά, χωρίς να υπονοεῖται κάπου ὅτι πρόκειται για τιμωρία του Θεοῦ. Σύμφωνα με τους ἐρευνητές, ο Ασά πρέπει να προσβλήθηκε ἀπὸ ἀρθρίτιδα δύο χρόνια πριν το θάνατό του και ἴσως αὐτή να ἦταν ἡ ἀσθένεια που τον οδήγησε στο θάνατο: «πλὴν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ γήρωσ αὐτοῦ ἐπόνεσε τοὺς πόδας αὐτοῦ» (3 Βασ 15:23)¹³⁵. Στο βιβλίο των Παραλειπομένων, ὁμως, ο χρονικογράφος ἀποδίδει την ἀσθένεια του Ασά σε ἐπιλογές που ἔκανε και οι οποίες δυσἀρέστησαν τον Θεό. Πρῶτον, ἀναζήτησε στρατιωτικῆ βοήθεια ἀπὸ τους Σύριους, για να ἀντιμετωπίσει την ἐπίθεση που δέχτηκε ἀπὸ το βασίλειο του Ισραήλ, χωρίς να στηριχθεῖ καθόλου στη δύναμη του Γιαχβέ. Δεύτερον, κακομεταχειρίστηκε τον προφήτη Ἀνανί, ὅταν του ἀποκάλυψε την ἀλήθεια για τα κίνητρα των πράξεών του (2 Παρ 16:7-10). Ο χρονικογράφος, λοιπόν, που θεωρεῖ την ἀσθένεια ἀποτέλεσμα της ἀμαρτίας, ἀπαιτεῖ ἂν ὄχι την ἀποκλειστικότητα στην ἀναζήτηση της θείας βοήθειας για την αἴσια ἔκβαση της ἀσθένειας, τουλάχιστον και αὐτῆς μαζί με την ἰατρική: «καὶ ἔμαλακίσθη Ασά

¹³³ Βλ. Sara Japhet, *I&II Chronicles*, The Old Testament Library, ἔκδ. John Knox Press, USA 1993, σ. 885. Βλ. H.G.M. Williamson, *1 and 2 Chronicles*, The New Century Bible Commentary, ἔκδ. Wm. B. Eerdmans Publ. Co.-Marshall, Morgan&Scott Publ. Ltd., Grand Rapids-London 1982, σσ. 339-340.

¹³⁴ Βλ. Ἰωήλ Γιαννακόπουλος (ἀρχιμ.), *Β' Παραλειπομένων*, Η Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τους Ο', τόμ. 13, Ἀθήναι 1958, σσ. 134-136: Η διαφορά των βασιλιάδων των εἰδωλολατρικῶν λαῶν ἀπὸ τους βασιλιάδες του ἰουδαϊκοῦ λαοῦ ἦταν ὅτι οι μεν πρῶτοι θεοποιοῦνταν οι δε δεῦτεροι δεν εἶχαν οὔτε δικαίωμα να ἀσκῆσουν καθήκοντα ἱερέων.

¹³⁵ Βλ. Mordechai Cogan, *I Kings*, The Anchor Bible, τόμ. 10, ἔκδ. Yale University Press, USA 2001, σσ. 402-403. Βλ. ἐπίσης James A. Montgomery, Henry Synder Gehman, *The Books of Kings*, The International Critical Commentary, ἔκδ. T. & T. Clark LTD, Edinburgh 1986, σ. 278: Κατὰ ἄλλους ἡ ἀσθένειά του ἦταν υδρωπικία. Βλ. ἐπίσης Nolan B. Harmon (ἐκδ.), *The Interpreter's Bible*, τόμ. III, ἔκδ. Abingdon Press, Nashville-USA 1982, σ. 136. Κατὰ ἄλλους ἡ ἀσθένεια του μπορεῖ να μην ἀναφέρεται στα πόδια, ἀλλὰ στα ἀναπαραγωγικὰ ὄργανα, ἀφοῦ πολλές φορές ἡ λέξη «πόδια» χρησιμοποιεῖται κατ' ἐυφημισμὸ των ἀναπαραγωγικῶν ὀργάνων. Ἄν ἰσχύει αὐτό, τότε ο Ασά σταμάτησε να εἶναι βασιλιάς πριν το θάνατό του, ἀφοῦ ἡ ἀσθένεια των ἀναπαραγωγικῶν ὀργάνων δεν ἐπέτρεπε σε ἓναν ἱερέα ἢ βασιλιά να προσφέρει τις ἱερές θυσιές.

ἐν τῷ ἔτει ἐνάτῳ καὶ τριακοστῷ τῆς βασιλείας αὐτοῦ τοὺς πόδας, ἕως σφόδρα ἐμαλακίσθη· καὶ ἐν τῇ μαλακίᾳ αὐτοῦ οὐκ ἐζήτησεν Κύριον ἀλλὰ τοὺς ἰατροὺς»¹³⁶.

γ) Το βιβλίο των Παραλειπομένων διασώζει λεπτομέρειες από τη ζωή και το τέλος του βασιλιά του Ιούδα, Ιωράμ. Ειδικότερα, μία γραπτή προφητεία του Ηλία για τη σοβαρή ασθένεια του Ιωράμ, η οποία τον οδήγησε στο θάνατο λέει: «καὶ σὺ ἐν μαλακίᾳ πονηρᾷ, ἐν νόσῳ κοιλίας, ἕως οὐ ἐξέλθη ἡ κοιλία σου μετὰ τῆς μαλακίας ἕξ ἡμερῶν εἰς ἡμέρας» (2 Παρ 21:15). Από την περιγραφή της ασθένειας δεν είναι δυνατό να προσδιορισθεί επακριβώς το είδος της. Γίνονται εικασίες ότι μπορεί να ἔπασχε από χρόνια διάρροια ή ελκώδη κολίτιδα¹³⁷. Το σημαντικό είναι ότι η γραπτή προφητεία του Ηλία εξηγεί περαιτέρω ότι η αιτία της ασθένειας του ήταν η αμαρτωλή ζωή του. Γράφει ότι ο Ιωράμ θα πέθαινε από μία ασθένεια που θα τον ταλαιπωρούσε αρκετά, επειδή ο ίδιος διέπραξε πολλαπλό φόνο σκοτώνοντας όλα τα αδέλφια του, όταν ανέβηκε στο βασιλικό θρόνο, εξώθησε στην ειδωλολατρία τους Ιουδαίους και τους κατοίκους της Ιερουσαλήμ και ο ίδιος πορεύθηκε την οδό της ασέβειας των βασιλέων του Ισραήλ (2 Παρ 21:12-19)¹³⁸.

δ) Επίσης, στο πρώτο βιβλίο των Μακκαβαίων αποδίδεται στον Θεό η ασθένεια που πρόσβαλε τον Άλκιμο, έναν εξωμότη Ισραηλίτη που πρόδωσε την πατρίδα του και τάχθηκε με το μέρος του Δημητρίου, του αυτοανακηρυσσόμενου βασιλιά των Σελευκιδών. Ο Άλκιμος δεν πρόλαβε να ολοκληρώσει το ιερόσυλο και καταστρεπτικό έργο του στο ναό των Ιεροσολύμων, διότι όπως λέει το κείμενο «ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐπλήγη Ἄλκιμος καὶ ἐνεποδίσθη τὰ ἔργα αὐτοῦ, καὶ ἀπεφράγη τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ παρελύθη καὶ οὐκ ἠδύνατο ἔτι λαλῆσαι λόγον καὶ ἐντείλασθαι περὶ τοῦ οἴκου αὐτοῦ. καὶ ἀπέθανεν Ἄλκιμος ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ μετὰ βασάνου μεγάλης» (1 Μακ 9:55-56). Δεν είναι γνωστή επακριβώς η ασθένειά του, αλλά αυτή τον εμπόδισε να ολοκληρώσει τα καταστρεπτικά του έργα και τον οδήγησε στο θάνατο κατόπιν πολλών βασάνων. Ο συγγραφέας του βιβλίου χρησιμοποιεί τη λέξη «ἐπλήγη»

¹³⁶ Βλ. H.G.M. Williamson, *1 and 2 Chronicles*, The New Century Bible Commentary, έκδ. Wm. B. Eerdmans Publ. Co.-Marshall, Morgan & Scott Publ. Ltd., Grand Rapids-London 1982, σ. 277. Βλ. Sara Japhet, *I&II Chronicles*, The Old Testament Library, έκδ. John Knox Press, USA 1993, σσ. 737-738. Βλ. 2 Παρ 16: 1-14.

¹³⁷ Βλ. H.G.M. Williamson, *1 and 2 Chronicles*, The New Century Bible Commentary, έκδ. Wm. B. Eerdmans Publ. Co. - Marshall, Morgan & Scott Publ. Ltd., Grand Rapids-London 1982, σ. 308.

¹³⁸ Βλ. Michael Wilcock, *The Message of Chronicles*, The Bible Speaks Today, έκδ. Inter-Varsity Press, Leicester-Illinois 1987, σ. 199. Βλ. Sara Japhet, *I&II Chronicles*, The Old Testament Library, έκδ. John Knox Press, Westminster 1993, σσ. 814-816.

για να περάσει το μήνυμα ότι αυτός ο οποίος αμαρτάνει θα δεχθεί κάποιο πλήγμα ως ένδειξη τιμωρίας του¹³⁹.

ε) Στα ιστορικά βιβλία αναφέρεται μόνο μία περίπτωση ατεκνίας, η οποία οφείλεται στην αμαρτία που διαπράχθηκε από την πλευρά της γυναίκας. Στον ισραηλιτικό λαό υπήρχαν αρκετές στείρες γυναίκες, αλλά πουθενά δεν αναφέρεται ότι έμειναν άτεκνες, λόγω κάποιας αμαρτίας τους. Μόνο η ατεκνία της Μελχόλ, της θυγατέρας του Σαούλ και συζύγου του Δαβίδ, καταλογίζεται στην αμαρτία της. Το ιερό κείμενο λέει ότι δεν απέκτησε παιδιά για το λόγο ότι αποδοκίμασε τη συμπεριφορά του συζύγου της Δαβίδ, όταν ο τελευταίος ακολουθούσε με ταπεινά ενδύματα την πομπή που συνόδευε την Κιβωτό της Διαθήκης στην Ιερουσαλήμ, ψάλλοντας ύμνους δοξολογίας και ευχαριστίας στον Θεό. Πιθανώς έμεινε άτεκνη είτε γιατί δε συνευρέθηκε μαζί της ο Δαβίδ μετά το γεγονός αυτό είτε γιατί ο Θεός την κατάστησε στείρα μετά την πικρή, ειρωνική και κακή γλώσσα απέναντι στο σύζυγό της. Δυστυχώς δε διέκρινε ότι ο άντρας της είναι ένας πραγματικά αφοσιωμένος στο Θεό βασιλιάς (2 Βασ 6:6,20-23)¹⁴⁰.

στ) Στην Παλαιά Διαθήκη η ασθένεια ακόμη και όταν λαμβάνει μία ευρύτερη σημασία από αυτήν της σωματικής νόσου, είναι πάλι αποτέλεσμα της αμαρτίας. Για παράδειγμα, ο κριτής Σαμψών δεν ασθένησε από κάποια σωματική νόσο, αλλά έχασε τη σωματική του δύναμη, εξαιτίας της αμαρτίας του. Το κείμενο λέει: «σίδηρος οὐκ ἀνέβη ἐπὶ τὴν κεφαλὴν μου, ὅτι ἅγιος Θεοῦ ἐγὼ εἶμι ἀπὸ κοιλίας μητρός μου· ἐὰν οὖν ξυρήσωμαι, ἀποστήσεται ἀπ' ἐμοῦ ἡ ἰσχύς μου, καὶ ἀσθενήσω καὶ ἔσομαι ὡς πάντες οἱ ἄνθρωποι» (Κρ 16:17). Ο Σαμψών ήταν από τη στιγμή της σύλληψής του Ναζιραῖος, δηλαδή ἄνθρωπος αφιερωμένος στο Θεό και ο Γιαχβέ του είχε χαρίσει μεγάλη σωματική δύναμη, για να επιτελέσει ένα συγκεκριμένο σκοπό, να προστατέψει το έθνος του από τους εχθρούς του. Ο Σαμψών, όμως, απώλεσε αυτό το χάρισμα και έγινε όπως οι άλλοι ἄνθρωποι, όταν πρόδωσε στη Φιλισταία γυναίκα του Δαλιδά αυτό που του είχε εμπιστευθεί ο Θεός¹⁴¹. Η σωματική δύναμή του βρισκόταν στην κόμη του, αλλά ουσιαστικά η δύναμή του ήταν ο ίδιος ο Θεός. Τα μαλλιά του ήταν σύμβολο της θείας δυνάμεώς του ως Ναζιραίου, ως αφιερωμένου στον Θεό. Με την κοπή τους, ο Θεός απομακρύνθηκε απ' αυτόν, γιατί ο Σαμψών είχε

¹³⁹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Α' Μακκαβαίων*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 16, Αθήναι 1959, σσ. 115,147.

¹⁴⁰ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Β' Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 9, Αθήναι 1957, σσ. 43-44. Βλ. Ρ. Kyle McCarter, *II Samuel*, The Anchor Bible, τόμ. 9, έκδ. Doubleday, New York 1984, σ. 187.

¹⁴¹ Βλ. Michael Wilcock, *The Message of Judges*, The Bible Speaks Today, έκδ. Inter-Varsity Press, Leicester-Illinois 1992, σσ. 146-147.

σταματήσει να υπακούει σ' Αυτόν, είχε προδώσει ένα μέρος της υπακοής και αφιέρωσής του¹⁴².

ζ) Ο θάνατος της γυναίκας του Λωτ, αν και δεν είναι ασθένεια, προσφέρει ένα σημαντικό στοιχείο στην όλη μελέτη για τις αιτίες της ασθένειας. Από τη διήγηση του ιερού κειμένου ο θάνατος της γυναίκας του Λωτ φαντάζει αλλόκοτος: «καὶ ἐπέβλεπεν ἡ γυνὴ αὐτοῦ εἰς τὰ ὀπίσω καὶ ἐγένετο στήλη ἄλως» (Γεν 19:26). Κάποιοι ερευνητές εξηγούν ότι η γυναίκα του Λωτ πρέπει να σκεπάστηκε από το λυωμένο υλικό που προήλθε από κάποια έκρηξη. Αργότερα, τα υλικά αυτό που την έθαψε ζωντανή, θα πρέπει να καλύφθηκε από τα μεγάλα αποθέματα του αλατιού της περιοχής και γι' αυτό η Γραφή κάνει λόγο για στήλη άλατος. Προφανώς, η γυναίκα του Λωτ δεν θεώρησε ότι ήταν τόσο επείγον να δραπετεύσει από την πόλη, σύμφωνα με τις υποδείξεις των αγγέλων (Γεν 19:17), για να γλιτώσει από την καταστροφή. Καθυστέρησε να φύγει, έμεινε παραπίσω και γύρισε να κοιτάξει για τελευταία φορά την πόλη στην οποία είχε ζήσει. Τελικά θάφτηκε ζωντανή από την καλπάζουσα καταστροφή¹⁴³. Δεν έχει σημασία το πώς πέθανε, αλλά ο λόγος για το οποίο συνέβη αυτό και ο λόγος δεν είναι άλλος παρά η αμαρτία της. Ο Θεός είχε προειδοποιήσει τον Λωτ και την οικογένειά του καθώς έφευγαν από τα Σόδομα, πριν την καταστροφή τους, να μη στρέψουν το βλέμμα τους προς τα πίσω, ώστε να μη συμπεριληφθούν και αυτοί στην καταστροφή. Η γυναίκα του Λωτ όμως αμέλησε την εντολή, έστρεψε το βλέμμα της προς τα πίσω και έγινε στήλη άλατος. Ο Θεός, που βλέπει το εσωτερικό της καρδιάς των ανθρώπων, γνώριζε ότι η καρδιά της γυναίκας του Λωτ ήταν στραμμένη προς την κακία του κόσμου των Σοδόμων και η ζωή της ήταν ένα με τη ζωή των κατοίκων αυτής της πόλεως. Θέλοντας να την απομακρύνει από την κακή επιθυμία που θα έφερε μαζί της φεύγοντας από τα Σόδομα, έδωσε σε όλη την οικογένεια αυτή την εντολή, να μην κοιτάξουν προς τα πίσω. Όμως μόνο η γυναίκα του Λωτ δε θέλησε να γιατρέψει την αφροσύνη της. Γι' αυτό και ο ιερός Αυγουστίνος συμβουλεύει ότι η στήλη άλατος στην οποία μετατράπηκε η γυναίκα του Λωτ αποτελεί μία ιερή προειδοποίηση για όσους ξεκινούν να βαδίσουν το δρόμο της σωτηρίας, να μη λαχταρούν ό,τι άφησαν πίσω τους¹⁴⁴. Έτσι λοιπόν, για μια ακόμη φορά αποδεικνύεται ότι όταν ο

¹⁴² Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Κριται-Ρουθ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 7, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλος, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 116. Βλ. James Hastings (εκδ.), *Deuteronomy to Esther*, The Great Texts of the Bible, τόμ. II, έκδ. Wm. B. Eerdmans Publishing Company, Michigan 1958, σσ. 198-201.

¹⁴³ Βλ. John T. Willis (εκδ.), *Genesis*, The Living Word Commentary on the Old Testament, έκδ. Abilene Christian University Press, Abilene-Texas 1984, σ. 269.

¹⁴⁴ Βλ. Thomas C. Oden (εκδ.), *Ancient Christian Commentary on Scripture*, τόμ. II, έκδ. InterVarsity Press, Illinois 2002, σ. 79. Βλ. Nolan B. Harmon (εκδ.), *The Interpreter's Bible*, τόμ. I, έκδ. Abingdon Press, Nashville-USA 1980, σ. 630. Βλ. David Winston, *The Wisdom of Solomon*, The Anchor Bible, τόμ. 43, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1979, σ. 217.

άνθρωπος αμαρτάνει και εμμένει στην αμαρτία του είναι υπεύθυνος για την όποια συμφορά του.

η) Τέλος, στο θρησκευτικό νόμο του αρχαίου Ισραήλ καταγράφεται η περίπτωση της ασθένειας κάποιου ανθρώπου και μόνο για την υποψία ότι μπορεί να έχει διαπράξει αμαρτία. Η απόδειξη για μια υποπτευόμενη αμαρτία μπορούσε να γίνει μόνο με την πρακτική της δοκιμασίας ενώπιον του Θεού, εφόσον κάτι τέτοιο δεν είναι δυνατόν να αποδειχθεί από κανέναν, παρά μόνο από τον καρδιογνώστη Θεό¹⁴⁵.

Ειδικότερα, αν κάποιος άνδρας υποπτευόταν τη σύζυγό του για μοιχεία, την έθετε υπό δοκιμασία μπροστά στο ιερατείο. Στη συγκεκριμένη δοκιμασία, αν η γυναίκα ήταν πραγματικά ένοχη μοιχείας, πίνοντας το υγρό της ζηλοτυπίας, το οποίο ήταν κατά κάποιο τρόπο «διαβασμένο» με ευλογίες και κατάρες και περιείχε χώμα από τη Σκηνή του Μαρτυρίου, θα είχε συνέπειες στη φυσική της κατάσταση, πιθανώς θα είχε απώλεια του εμβρύου της (Αρ 5:21). Αν ήταν αθώα, ο Θεός θα τις χάριζε τα τέκνα (Αρ 5:28)¹⁴⁶. Όποιο κι αν ήταν το αποτέλεσμα, πιστευόταν ότι προέρχεται από τον ίδιο το Θεό. Αυτού του είδους η δοκιμασία είχε βέβαια τις καταβολές της στον αρχαίο παγανιστικό κόσμο, ο οποίος τη χρησιμοποιούσε κατά κόρον. Προκειμένου ο λαός του Θεού να μη επηρεαστεί από την πίστη των αλλοεθνών, του δόθηκε αυτό το υποκατάστατο δοκιμασιών, που αποτυπώθηκε στον νόμο της ζηλοτυπίας. Ο μωσαϊκός νόμος χρησιμοποίησε αυτό το πολυθεϊστικό πλαίσιο για να μεταφέρει στους Ισραηλίτες την αλήθεια της μονοθεϊστικής θρησκείας¹⁴⁷.

Η αλήθεια του μονοθεϊσμού των Ισραηλιτών είναι ότι ο Θεός είναι ο κύριος όλων των καταστάσεων, ακόμη και των δοκιμασιών που βάζουν οι άνθρωποι στο όνομά Του. Αυτός κυριαρχεί πάνω στις δοκιμασίες και αθώνει τον αθώο που μπορεί να έχει καταδικαστεί για αμαρτία που δεν διέπραξε. Αυτό μαρτυρείται και στο βιβλίο του προφήτη Δανιήλ στο περιστατικό της Σωσάννας. Η άδικα καταδικασμένη σε θάνατο Σωσάννα από τις ψευδομαρτυρίες των συνανθρώπων της, εναπόθεσε στον καρδιογνώστη Θεό όλη την ελπίδα της σωτηρίας της. Στην προσευχή προ του τέλους της, η οποία ήταν δυνατή κραυγή μιας αθώας ψυχής, πίστευε ακράδαντα ότι ο Θεός που απλά γνωρίζει μόνο όσα

¹⁴⁵ Βλ. C.H. Mackintosh, *Σχόλια επί του Βιβλίου των Αριθμών*, μτφρ. εκ του γαλλικού, έκδ. Βαρθολομαίος Παπαντωνάκης, Αθήναι 1962, σσ. 93-94.

¹⁴⁶ Βλ. Baruch A. Levine, *Numbers 1-20*, The Anchor Bible, τόμ. 4A, έκδ. Doubleday, New York 1993, σ. 198.

¹⁴⁷ Βλ. George Buchanan Gray, *Numbers*, International Critical Commentary, έκδ. T. & T. Clark LTD, Edinburgh 1986, σσ. 43-49. Βλ. James Burton, *Commentary on Leviticus and Numbers*, James Burton Coffman Commentaries τόμ. 3, έκδ. A C U Press, Abilene-Texas 1987, σσ. 303-304. Βλ. Αρ 5:11-31.

κρύβουν οι άνθρωποι μέσα τους, αλλά τα γνωρίζει και πριν ακόμη τα πράξουν ή τα σκεφτούν, Αυτός θα την αθώνει και θα φανέρωνε τις ψεύτικες και καταδικαστικές μαρτυρίες για το πρόσωπό της: «ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος ὁ τῶν κρυπτῶν γνώστης, ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν» (Δν, Σωσάννα κεφ. 1, στ. 42)¹⁴⁸. Πραγματικά, ο Θεός την έσωσε με θαυματουργικό τρόπο από τα κακόβουλα σχέδια και τις πονηρές πράξεις των ανθρώπων (Δν, Σωσάννα κεφ. 1, στ. 44-61), γεγονός που αποδεικνύει ότι ο μωσαϊκός νόμος της ζηλοτυπίας δεν ήταν μια παγανιστική αντιμετώπιση της ζωής, όπως συνέβαινε στους ειδωλολάτρες, αλλά δήλωνε την πραγματική σχέση και τη συνεχή αλληλεπίδραση μεταξύ του Θεού και των Ισραηλιτών.

Συμπερασματικά, από τις προσωπικές ιστορίες των ανθρώπων και πάλι προκύπτει ότι η ασθένεια αποδίδεται κατευθείαν στο τιμωρό χέρι του Θεού και μάλιστα έρχεται ξαφνικά και με θαυματουργικό τρόπο, ειδικά στις περιπτώσεις που οι άνθρωποι παρέβαιναν προκλητικά το νόμο του Θεού. Δε γίνεται καμία προσπάθεια να αναζητηθούν επιστημονικά οι φυσικές αιτίες των ασθενειών, παρά μόνο γίνονται κάποιες αναφορές σε φανερές αιτίες, όπως τα γηρατειά, στην περίπτωση του Ασαά. Παρόλα αυτά και πίσω από αυτές τις φανερές αιτίες αναζητείται πάντα η αμαρτία των ανθρώπων, γιατί ο βιβλικός συγγραφέας θέλει να κρατήσει ζωντανή τη σχέση των ανθρώπων με τον Γιαχβέ, ο Οποῖος παρουσιάζεται ως ο οδηγός της ζωής και της ιστορίας του κάθε προσώπου και του κάθε λαού και ο Οποῖος φροντίζει για τη θεραπεία και σωτηρία τους.

Η αμαρτία δεν αποτελεί αιτία μόνο των σωματικών ασθενειών, αλλά και των ψυχικών. Αυτό το συμπέρασμα επιβεβαιώνεται από τα παραδείγματα που ακολουθούν:

α) Η Γραφή σημειώνει ότι ο Κάιν ήταν ο πρώτος άνθρωπος που εξαιτίας της αμαρτίας του, της αδελφοκτονίας, απέκτησε νοσηρό σώμα και νοσηρή ψυχή, ζώντας σε συνεχή κλονισμό, φόβο και τρόμο: «στένων καὶ τρέμων ἔση ἐπὶ τῆς γῆς» (Γεν 4:12). Αυτή ήταν η κατάρα του Θεού για τον Κάιν, όπως σημειώνει το βιβλικό κείμενο. Ο άνθρωπος που φθονεί και σκοτώνει, πέφτει σε μαρασμό, τραυματίζονται τα νεύρα και οι μυς του και ζει το υπόλοιπο της ζωής του στενάζοντας και τρέμοντας¹⁴⁹. Αυτό που ουσιαστικά καταδίκασε τον Κάιν και δεν τον άφησε να ησυχάσει δεν ήταν ο Θεός, αλλά η ίδια η συνείδησή του για το

¹⁴⁸ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Δανιήλ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 21, Αθήναι 1962, σ. 21. Βλ. Δν Σωσάννα (όλο το κεφάλαιο).

¹⁴⁹ Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σσ. 108-109, 134.

φόνο που είχε διαπράξει¹⁵⁰. Η ιστορία μας παραδίδει ότι είχε κυριευτεί από το πάθος του φθόνου για τον αδελφό του, επειδή ο Άβελ πρόσφερε ευάρεστες θυσίες στο Θεό, ενώ οι δικές του θυσίες δεν είχαν γίνει αποδεκτές. Και δεν ήταν αποδεκτές, επειδή δεν προσφέρονταν με πίστη. Έτσι άρχισε ο φθόνος να καίει τα σωθικά του και αντί να αναζητά την ευθύνη της αποτυχίας του στον εαυτό του, αναζήτησε την ευθύνη στον αδελφό του και θεωρούσε ότι αυτός φταίει για την προσωπική του αποτυχία. Ο Θεός προσπάθησε να τον φωτίσει να δει την αρρώστια του, λέγοντάς του: «οὐκ ἔαν ὀρθῶς προσενέγκης, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλης, ἡμαρτες; ἡσύχασον· πρὸς σὲ ἡ ἀποστροφή αὐτοῦ, καὶ σὺ ἄρξεις αὐτοῦ» (Γεν 4:7). Με τα λόγια αυτά του εξηγούσε όλη τη διαδικασία δουλαγωγίας του ανθρώπου από την αμαρτία και απελευθέρωσής του από αυτήν. Ειδικότερα, του εξηγούσε ότι η αμαρτία μπορεί να κυριεύσει τον άνθρωπο, αλλά αυτός μπορεί να γίνει κύριος αυτής και να τη νικήσει, αν αντιδράσει εσωτερικά και πράξει το αγαθό, το οποίο στη δική του περίπτωση ήταν η σωστή προσφορά της θυσίας του¹⁵¹. Από την εξέλιξη της ιστορίας είναι γνωστό ότι τελικά ο Κάιν άφησε το κακό να κυριαρχήσει μέσα του με αποτέλεσμα να διαπράξει αδελφοκτονία. Και η αμαρτία του δε σταμάτησε εδώ, αλλά συνεχίστηκε ως το τέλος της ζωής του, διότι δεν βρήκε την οδό της μετάνοιας μέσα στην καρδιά του και της επιστροφής στο Θεό. Δεν αναζήτησε τη συγχώρεση. Ο Θεός του αποκαλύφθηκε, αλλά αυτός παρέμεινε στο δικό του κόσμο, στο δικό του τρόπο σκέψης, τον τελείως διεφθαρμένο και κακό¹⁵².

β) Μία ακόμη ψυχική ασθένεια που αναφέρεται στην Αγία Γραφή είναι αυτή από την οποία υπέφερε ο Αντίοχος ο Επιφανής, βασιλιάς των Ελλήνων Σελευκιδών, ο οποίος αν και αλλοεθνής και ειδωλολάτρης θεωρούσε ότι η ασθένειά του ήταν τιμωρία του Θεού για τις αμαρτίες του. Το ιερό κείμενο σημειώνει ότι περιήλθε σε τόσο μεγάλη ταραχή από την κατατρόπωση των στρατευμάτων του στην περιοχή της Ιουδαίας, ώστε αρρώστησε από τη λύπη του. Ο ψυχικός του μαρασμός και η θλίψη του ήταν τόσο οδυνηρά, ώστε τίποτα δεν μπορούσε να τον καταπραΰνει. Ίσως επρόκειτο για μεγάλη μελαγχολία που έφτανε στα όρια της κατάθλιψης, από την οποία δεν μπορούσε να ξεφύγει. Επιπλέον, είχε τύψεις συνειδήσεως για τη σκληρότητα που επέδειξε στους Ιουδαίους και για την ιερόσυλη συμπεριφορά του μέσα στο ναό της Ιερουσαλήμ. Ακόμη σύγκρινε την τωρινή του κατάσταση της θλίψης του με την προηγούμενη,

¹⁵⁰ Βλ. Thomas C. Oden (εκδ.), *Ancient Christian Commentary on Scripture*, τόμ. Ι, έκδ. InterVarsity Press, Illinois 2001, σ. 107.

¹⁵¹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Γενεσις*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 1, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1969, σσ. 67-68. Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Γένεσις*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 1, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2004, σ. 392.

¹⁵² Βλ. C.H. Mackintosh, *Σχόλια επί του Βιβλίου της Γενέσεως*, μτφρ. εκ του γαλλικού, Αθήναι 1959, σσ. 59-60.

όπου η ζωή του ήταν ευτυχισμένη και τύγχανε της αναγνώρισης όλων των κατακτημένων λαών του. Έτσι έμπαινε διαρκώς σε ένα φαύλο κύκλο από τον οποίο δεν μπορούσε να ξεφύγει και η ασθένειά του επιδειωνόταν με αποτέλεσμα να τον οδηγήσει σταδιακά στο θάνατο. Ο ίδιος μάλιστα θεώρησε ότι η ασθένειά του οφειλόταν στις αμαρτίες του και ότι ο Θεός των Ιουδαίων τον εκδικήθηκε για όσα έκανε: «νῦν δὲ μιμνήσκομαι τῶν κακῶν, ὧν ἐποίησα ἐν Ἱερουσαλήμ... ἔγνω οὖν ὅτι χάριν τούτων εὐρόν με τὰ κακὰ ταῦτα· καὶ ἰδοὺ ἀπόλλυμαι λύπη μεγάλη ἐν γῆ ἀλλοτρίᾳ» (1 Μακ 6:12-13)¹⁵³. Η ιστορία στο δεύτερο βιβλίο των Μακκαβαίων προσθέτει ένα παραπάνω στοιχείο σε σχέση με την ασθένειά του. Δεν ήταν μόνο ψυχική, αλλά και σωματική, καθώς μέσα από το σώμα του έβγαιναν σκώληκες και οι σάρκες του σάπιζαν και έπεφταν με κομμάτια (2 Μακ 9:9). Οι γιατροί ονομάζουν την ασθένεια αυτή ελμινθίαση. Επομένως, από όλη αυτή την κατάσταση του, ψυχική και σωματική, ήρθε σε επίγνωση και κατάλαβε για ποιο λόγο προήλθε αυτό το τρομερό χτύπημα και άρχισε στα τέλη της ζωής του να υποτάσσεται στο Θεό¹⁵⁴.

γ) Επίσης, η Γραφή αναφέρει την περίπτωση του Ναβουχοδονόσορα, ο οποίος ασθένησε ψυχικά εξαιτίας της αλαζονείας του, ενώ ήταν ένας ειδωλολάτρης και αλλοεθνής βασιλιάς. Αυτός οικοδόμησε μία μεγάλη πρωτεύουσα, τη Βαβυλώνα, της οποίας το μέγεθος δεν μπορούσε να συγκριθεί με τις άλλες πόλεις της εποχής. Ακόμη, υπέταξε πολλούς λαούς και έστησε μία τεράστια αυτοκρατορία. Όλα αυτά αύξησαν την υπερηφάνεια και την αλαζονεία του σε τέτοιο βαθμό, ώστε ο ίδιος έφτασε στο σημείο να δοξάζει τον εαυτό του και τα μεγαλεία του και να λέει: «οὐχ αὐτὴ ἐστὶ Βαβυλῶν ἡ μεγάλη, ἣν ἐγὼ ᾤκοδόμησα εἰς οἶκον βασιλείας ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχύος μου εἰς τιμὴν τῆς δόξης μου;» (Δν 4:27)¹⁵⁵. Η μεγάλη αυτή ιδέα για τον εαυτό του συν το γεγονός ότι θεωρούσε τον εαυτό του αιώνιο βασιλιά, τον οδήγησε στην κατάσταση της αυταπάτης και της τρέλας¹⁵⁶. Ο ιερός Χρυσόστομος εξηγεί ότι η υπερηφάνεια του τον έφερε σε θηριώδη κατάσταση. Από εκεί που θεωρούσε τον εαυτό του θεό, εξέπεσε στην κατάσταση του ζώου. Το ότι «του δόθηκε καρδιά θηρίου» (Δν 4:13), δε σημαίνει ότι ο νους του έπαθε σύγχυση και παραφροσύνη, ώστε να χάσει την ανθρώπινη ψυχή του, να πάψει να αισθάνεται τα πράγματα και να γίνει πραγματικά ζώο, αλλά έφτασε στην κατάσταση της εξαγρίωσης και δεν ήθελε να ζει με τους

¹⁵³ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Α΄ Μακκαβαίων*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 16, Αθήναι 1959, σσ. 99-100.

¹⁵⁴ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Β΄ Μακκαβαίων*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 17, Αθήναι 1959, σσ. 111-112.

¹⁵⁵ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Δανιήλ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 21, Αθήναι 1962, σ. 77.

¹⁵⁶ Βλ. John E. Goldingay, *Daniel*, Word Biblical Commentary, τόμ. 30, έκδ. Word Books Publisher, Dallas-Texas 1989, σσ. 95-96.

ανθρώπους ή φοβόταν να ζει μαζί τους ή τους θεωρούσε σαν τα θηρία. Γι' αυτό το βιβλικό κείμενο λέει ότι «ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων σε ἐκδιώξουσιν, καὶ μετὰ θηρίων ἀγρίων ἢ κατοικία σου καὶ χόρτον ὡς βοῦν ψωμιούσι σε, καὶ ἐπτακαίροι ἀλλαγῆσονται ἐπὶ σε, ἕως οὗ γινῶς, ὅτι κυριεύει ὁ Ὑψιστος τῆς βασιλείας τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὃ ἂν δόξῃ, δώσει αὐτήν» (Δν 4:29)¹⁵⁷. Σύγχρονοι ερμηνευτές θεωρούν ότι τα συμπτώματα που αναφέρονται στο βιβλικό κείμενο παραπέμπουν στη νόσο της λυκανθρωπίας, μία ψυχωτική ή μελαγχολική παραίσθηση, κατά την οποία ο ασθενής νομίζει ότι είναι κάποιο ζώο και προσπαθεί να το μιμηθεί σε όλα, τη φωνή, τη τροφή και τα υπόλοιπα της ζωής του. Εν τούτοις δεν είναι σίγουρο ότι ο Ναβουχοδονόσορας προσβλήθηκε από αυτή την ασθένεια¹⁵⁸. Για τη φρενοβλάβεια του Ναβουχοδονόσορα δεν υπάρχουν πληροφορίες από εξωβιβλικά κείμενα. Είναι όμως αξιοσημείωτο ότι όσα βαβυλωνιακά κείμενα έχουν ανακαλυφθεί από την αρχαιολογική σκαπάνη μέχρι σήμερα αποσιωπούν την τελευταία περίοδο της βασιλείας του¹⁵⁹, επειδή προφανώς δε θέλουν να εκθέσουν το βασιλιά τους.

Από την παράθεση των ψυχικών ασθενειών που ταλαιπώρησαν τους ανθρώπους της Παλαιάς Διαθήκης γίνεται επίσης φανερό ότι ο βιβλικός άνθρωπος αρρωσταίνει και ψυχικά, επειδή συσσωρεύει μέσα του αμαρτωλές, δηλαδή αφύσικες καταστάσεις, που τον φορτώνουν και τον οδηγούν κατά κανόνα σε ψυχικές νόσους. Το χαρακτηριστικό στην περίπτωση των ψυχικών νόσων είναι ότι αποδίδονται και αυτές στο τιμωρό χέρι του Θεού, αλλά προβάλλεται έντονα και η συμμετοχή του ίδιου του ανθρώπου στη δημιουργία και εδραίωση τους. Και εδώ μελετώντας βαθύτερα τα βιβλικά κείμενα αποδεικνύεται ότι ο σκοπός του Θεού είναι να συνετίσει και να θεραπεύσει τον άνθρωπο.

2.1.1 Σχέση ασθένειας και αμαρτίας στο νόμο

Η σύνδεση αμαρτίας και ασθένειας, όπως ήταν αναμενόμενο, πέρασε και στο θρησκευτικό του νόμο του Ισραήλ, με σκοπό να ριζώσει στη συνείδηση του λαού. Ιδιαίτερα η ασθένεια προβαλλόταν από το νόμο ως μία από τις πιο σοβαρές κατάρεις που θα έπληττε το λαό για την απιστία και την ανυπακοή του

¹⁵⁷ Βλ. ΕΠΕ, *Ι. Χρυσοστόμου Έργα*, τόμ. 8, έκδ. «Γρηγόριος Παλαμάς», Θεσσαλονίκη 1983, σσ. 595-597.

¹⁵⁸ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Δανιήλ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 21, Αθήνα 1962, σ. 78. Βλ. John E. Goldingay, *Daniel*, Word Biblical Commentary, τόμ. 30, έκδ. Word Books Publisher, Dallas-Texas 1989, σ. 90.

¹⁵⁹ Βλ. Νικόλαος Π. Βασιλειάδης, *Αρχαιολογία και Αγία Γραφή*, Αθήνα 1999, σσ. 236-237.

στις εντολές του Θεού¹⁶⁰. Αντίθετα, η φύλαξη των εντολών θα επέφερε πολλές ευλογίες ανάμεσα στις οποίες υγεία, μακροήμερευση και γονιμότητα. Ο Γιαχβέ προβαλόταν στη συνείδηση των Ιουδαίων ως ο ευλογών και ο τιμωρός ανάλογα με τα έργα του λαού του, με σκοπό να οδηγείται πάντοτε ο λαός στην υπακοή του Θεού του.

Στις πρώτες νομοθετικές ρυθμίσεις για τη ζωή της ισραηλιτικής κοινότητας στη γη Χαναάν, ο Θεός υπόσχεται μέσα στο νόμο ότι όταν ο λαός θα τηρεί τους όρους της Διαθήκης, δηλαδή θα αναγνωρίζει τον Γιαχβέ ως Κύριο και Θεό του και θα πράττει όλα όσα είναι ευάρεστα ενώπιον Του, τότε και Αυτός θα τον προικίζει με μία σειρά από ευλογίες. Ευλογίες που θα συνίστανται στην αποσόβηση του κινδύνου της ασθένειας και στη δωρεά της υγείας, της γονιμότητας, της μακροήμερευσης: «οὐ προσκυνήσεις τοῖς θεοῖς αὐτῶν, οὐδὲ μὴ λατρεύσης αὐτοῖς...λατρεύσεις Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου...καὶ ἀποστρέψω μαλακίαν ἀφ' ὑμῶν. οὐκ ἔσται ἄγονος οὐδὲ στείρα ἐπὶ τῆς γῆς σου· τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν σου ἀναπληρῶν ἀναπληρώσω» (Εξ 23:24-26)¹⁶¹.

Στο βιβλίο του Λευιτικού επίσης περιλαμβάνονται ευλογίες και κατάρες από την τήρηση και τη μη τήρηση του νόμου αντίστοιχα. Ανάμεσα στις τιμωρίες συγκαταλέγονται διάφορες ασθένειες και ανάμεσα στις ευλογίες συγκαταλέγεται πάλι η γονιμότητα και αύξηση του έθνους. Αν οι Ισραηλίτες τηρούσαν τους νόμους της Διαθήκης, θα απολάμβαναν ευημερία και πολυτεκνία: «καὶ ἐπιβλέψω ἐφ' ὑμᾶς καὶ αὐξάνω ὑμᾶς καὶ πληθυνῶ ὑμᾶς» (Λευ 26:9). Αν έδειχναν απείθεια και αποστροφή στις θείες εντολές και δεν τηρούσαν τα προστάγματα του Θεού, τότε θα υπέφεραν από συγκεκριμένες και κατονομαζόμενες πληγές και ασθένειες: «ἐπιστήσω ἐφ' ὑμᾶς τὴν ἀπορίαν, τὴν τε ψώραν, καὶ τὸν ἴκτερα, σφακελίζοντα τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ τὴν ψυχὴν ὑμῶν ἐκθήκουσαν» (Λευ 26:16)¹⁶².

¹⁶⁰ Βλ. Xavier-Leon Dufour, «Η ασθένεια», *Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας*, μτφρ. από Γαλλικά υπό Σάββα Αγουρίδη, Αθήνα 1980, σ. 151.

¹⁶¹ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Έξοδος*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 2, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2005, σ. 484: Οι ευλογίες αυτές που αναφέρονται στην υγεία, τη γονιμότητα, την ειρηνική ζωή χωρίς αιφνίδιους θανάτους είναι ένα τμήμα από τους μεγαλύτερους καταλόγους ευλογιών που συναντώνται στο Δευτερονόμιο. Βλέπε και το χωρίο Εξ 15:26 «πᾶσαν νόσον ἢν ἐπήγαγον τοῖς Αἰγυπτίοις οὐκ ἐπάξω ἐπὶ σέ ἐγὼ γάρ εἰμι κύριος ὁ ἰώμενός σε».

¹⁶² Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Λευιτικόν*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 3, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2005, σσ. 328-330. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Λευιτικόν*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 3, Καλαμάτα 1966, σσ. 188-189. Βλ. J.R.Porter, *Leviticus*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1976, σ. 213.

Ο λειυτικός νόμος αναφέρει ακόμη την ατεκνία ως κατάρα ειδικά για όσους θα παράβαιναν τις διατάξεις που αφορούσαν στους αιμομεικτικούς γάμους: «ὅς ἂν κοιμηθῆ μετὰ τῆς συγγενοῦς αὐτοῦ, ἀσχημοσύνην τῆς συγγενείας αὐτοῦ ἀπεκάλυψεν, ἄτεκνοι ἀποθανοῦνται. ὅς ἂν λάβῃ τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἀκαθαρσία ἐστίν· ἀσχημοσύνην τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἀπεκάλυψεν, ἄτεκνοι ἀποθανοῦνται» (Λευ 20:20-21). Οι παραπάνω παραβάσεις επέσυραν τη θεία τιμωρία και όχι την ανθρώπινη, διότι ήταν έντονη η πίστη ότι ο Θεός που είναι ο δωρεοδότης της ζωής δεν μπορεί να δώσει καρπό σε μία παράνομη συζυγία¹⁶³.

Στο βιβλίο του Δευτερονομίου καταγράφονται παρόμοιες ευλογίες για τη γονιμότητα: «πληθυνεῖ σε καὶ εὐλογήσει τὰ ἔκγονα τῆς κοιλίας σου...οὐκ ἔσται ἐν ὑμῖν ἄγονος οὐδὲ στείρα» (Δευ 7:13-14). Η στειρότητα ως αδυναμία της ανθρώπινης φύσης να αναπαραχθεί, μπορεί να θεωρηθεί ως ασθένεια. Αυτή δεν επρόκειτο να επηρεάσει τους Ισραηλίτες, όσο πίστευαν στο Θεό και τηρούσαν τις θείες εντολές. Θα πληθύνονταν σε αριθμό και θα είχαν πολλούς απογόνους¹⁶⁴. Επίσης, στο Δευτερονόμιο περιλαμβάνονται υποσχέσεις για την παρεμπόδιση όλων των ασθενειών που είχαν γνωρίσει οι Ισραηλίτες στην Αίγυπτο: «περιελεῖ Κύριος ὁ Θεός σου ἀπὸ σοῦ πᾶσαν μαλακίαν· καὶ πάσας νόσους Αἰγύπτου τὰς πονηράς, ἃς ἐώρακας, καὶ ὅσα ἔγνως, οὐκ ἐπιθήσει ἐπὶ σὲ καὶ ἐπιθήσει αὐτὰ ἐπὶ πάντας τοὺς μισοῦντάς σε» (Δευ 7:15). Η Αίγυπτος ήταν γνωστή για το ανθυγιεινό κλίμα της, ειδικά ορισμένες εποχές του χρόνου. Η ελεφαντίαση και άλλες δερματικές παθήσεις, η δυσεντερία και η οφθαλμία, ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένες. Από αυτές και από όλες τις πληγές των Αιγυπτίων θα τους προστάτευε ο Θεός¹⁶⁵.

Στο Δευτερονόμιο περιλαμβάνεται ένας ευρύτερος κατάλογος με κατάρες που θα εκπληρώνονταν στη ζωή των Ισραηλιτών, όταν θα παραβίαζαν τις θείες εντολές. Ο Θεός θα ἔστελνε θανατηφόρα επιδημία: «προσκολλήσαι Κύριος εἰς σὲ τὸν θάνατον» (Δευ 28:21). Θα ἐπλητε τους ανθρώπους και τη σοδειά: «πατάξαι σε Κύριος ἐν ἀπορίᾳ καὶ πυρετῶ καὶ ῥίγει καὶ ἐρεθισμῶ καὶ φόνῳ καὶ ἀνεμοφθορίᾳ καὶ τῇ ὥχρᾳ, καὶ καταδιώξονται σε, ἕως ἂν

¹⁶³ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Λευϊτικόν*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 3, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2005, σ. 299. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Λευϊτικόν*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 3, Καλαμάτα 1966, σσ. 144-145.

¹⁶⁴ Βλ. Frank E. Gaebelin (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 3, έκδ. Zondervan Publishing House, Michigan 1992, σσ. 302-303.

¹⁶⁵ Βλ. S.R.Driver, *Deuteronomy*, International Critical Commentary, έκδ. T. & T. Clark LTD, Edinburgh 1986, σ. 103. Βλ. Moshe Weinfeld, *Deuteronomy 1-11*, The Anchor Bible, τόμ. 5, έκδ. Doubleday, New York 1991, σ. 375.

ἀπολέσωσί σε» (Δευ 28:22). Θα τους έπλητε με ασθένειες που ήταν γνωστές στην Αίγυπτο, όπως τα έλκη, οι αιμορροΐδες, η ψώρα και άλλες δερματικές παθήσεις, οι οποίες θα επιπλέον θα ήταν ανίατες: «πατάξαι σε Κύριος έν έλκει Αίγυπτίω είς τήν έδραν καί ψώρα άγρία καί κνήφη, ώστε μη δύνασθαί σε ίαθῆναι» (Δευ 28:27)¹⁶⁶. Δεν εκλείπει από τον κατάλογο των ασθενειών και η μορφή λέπρας που προσβάλλει τα κάτω άκρα και επεκτείνεται σε όλο το σώμα: «πατάξαι σε Κύριος έν έλκει πονηρωῶ έπί τὰ γόνατα καί έπί τὰς κνήμας, ώστε μη δύνασθαι ίαθῆναι σε άπό ίχνους τῶν ποδῶν σου έως τῆς κορυφῆς σου» (Δευ 28,35)¹⁶⁷. Όσο μεγαλύτερες και περισσότερες θα ήταν οι παραβάσεις των όρων της Διαθήκης, τόσο σκληρότερες θα γίνονταν οι τιμωρίες. Οι πληγές δε θα ήταν πλέον παροδικές, αλλά συνεχείς και επίμονες. Επίσης θα ήταν καινούργιες και άγνωστες, πληγές που δεν έχουν γραφτεί ποτέ στο βιβλίο του νόμου: «καί παραδοξάσει Κύριος τὰς πληγὰς σου καί τὰς πληγὰς τοῦ σπέρματός σου, πληγὰς μεγάλας καί θαυμαστάς, καί νόσους πονηράς καί πιστάς καί έπιστρέψει πᾶσαν τήν όδύνην Αίγύπτου τήν πονηράν, ήν διευλαβοῦ άπό προσώπου αὐτῶν, καί κολληθήσονται έν σοί. καί πᾶσαν μαλακίαν καί πᾶσαν πληγήν τήν μη γεγραμμένην έν τῷ βιβλίω τοῦ νόμου τούτου έπάξει Κύριος έπί σε, έως άν έξολεθρεύση σε» (Δευ 28: 59-61)¹⁶⁸.

Επίσης, η ανυπακοή δεν θα τιμωρούνταν μόνο με σωματικές ασθένειες, αλλά και με ψυχικές ασθένειες: «πατάξαι σε Κύριος παραπληξία καί άορασία καί έκστάσει διανοίας, καί έση ψηλαφῶν μεσημβρίας, ώστε τις ψηλαφήσαι τυφλός έν τῷ σκότει, καί ούκ εύοδώσει τὰς όδους σου· καί έση τότε άδικούμενος καί διαρπαζόμενος πάσας τὰς ήμέρας, καί ούκ έσται σοι ό βοηθῶν» (Δευ28:28-29). Εδώ το κείμενο μιλάει για διανοητική τρέλα, φρενοβλάβεια και για πνευματική τύφλωση, οι οποίες θα κατέληγαν σε μία αρρωστημένη, καταστροφική εθνική πολιτική, σε αδυναμία κατανόησης των

¹⁶⁶ Βλ. S.R.Driver, *Deuteronomy*, International Critical Commentary, έκδ. T. & T. Clark LTD, Edinburgh 1986, σσ. 308-311.

¹⁶⁷ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Το Δευτερονόμιον*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 5, Καλαμαί 1955, σ. 133. Βλ. S.R.Driver, *Deuteronomy*, International Critical Commentary, έκδ. T. & T. Clark LTD, Edinburgh 1986, σσ. 311-312.

¹⁶⁸ Βλ. S.R.Driver, *Deuteronomy*, International Critical Commentary, έκδ. T. & T. Clark LTD, Edinburgh 1986, σσ. 316-317. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Το Δευτερονόμιον*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 5, Καλαμαί 1955, σ. 137.

απαιτήσεων των καιρών και συνεπώς στην υιοθέτηση και εκτέλεση λανθασμένων επιλογών σε εθνικό επίπεδο¹⁶⁹.

Αυτές οι κατάρες που υπάρχουν στο Δευτερονόμιο δίνονται και από βασιλείς, όπως για παράδειγμα ο βασιλιάς Δαυίδ καταράται τον Ιωάβ για το θάνατο του Αβεννήρ με τις ασθένειες που αναφέρει το Λευιτικό και το Δευτερονόμιο: «καὶ μὴ ἐκλείποι ἐκ τοῦ οἴκου Ιωάβ γονορρυῆς καὶ λεπρὸς καὶ κρατῶν σκυτάλης καὶ πίπτων ἐν ῥομφαίᾳ καὶ ἐλασσούμενος ἄρτοις» (2 Βασ 3:29)¹⁷⁰. Δια της κατάρας αυτής ο βασιλιάς Δαυίδ προσκαλεί τον ίδιο τον Θεό να αναλάβει να αποδώσει το δίκαιο για μια άδικη πράξη που έγινε. Θεωρεί ότι άδικα χύθηκε το αίμα του Αβεννήρ από τον στρατηγό του, τον Ιωάβ, και θέλοντας να κρατήσει τη βασιλεία του αθώα από το χυθέν αίμα, αλλά ταυτόχρονα επιθυμώντας να αποδοθεί και το δίκαιο, καλεί ουσιαστικά τον Θεό δια της κατάρας του να αναλάβει εκείνος την τιμωρία ως ο απόλυτος κυρίαρχος του λαού Του. Ήταν λογικό και αναμενόμενο οι βασιλείς, ως άνθρωποι χρισμένοι από το Θεό να υπηρετούν το λαό Του στη γη, μαζί με τις ευλογίες (2 Βασ 6:18 και 1 Παρ 16:2) να εξαπολύουν και κατάρες¹⁷¹.

Αυτές τις κατάρες εξαπέλυαν και οι προφῆτες. Ένα παράδοξο φαινόμενο σημειώνεται στο βιβλίο του Ιερεμία. Από τη μια μεριά, ο προφήτης προσευχόταν συνεχώς για την ίαση του λαού του και από την άλλη εξαπέλυε κατάρες εναντίον αυτών που συνωμοτούσαν να τον σκοτώσουν. Βαριές ήταν οι κατάρες του, σαν αυτές που περιέχονται στο Δευτερονόμιο. Τους καταριόταν με όλα τα δεινά που ήταν γνωστά στον κόσμο της ανατολής, πείνα, θανατηφόρα ασθένεια και θάνατο στον πόλεμο (Ιερ 18:21). Στην κατακλείδα του λόγου του: «καὶ σὺ, Κύριε, ἔγνωσ ἀπάσαν τὴν βουλήν αὐτῶν ἐπ' ἐμὲ εἰς θάνατον· μὴ ἀθώωσης τὰς ἀδικίας αὐτῶν, καὶ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν ἀπὸ προσώπου σου μὴ ἐξελείψης· γενέσθω ἡ ἀσθένεια αὐτῶν ἐναντίον σου, ἐν καιρῷ θυμοῦ σου ποιήσον ἐν αὐτοῖς» (Ιερ 18:23) λέγοντας «ασθένεια» εννοεί τη γενική καταστροφή τους. Το ερώτημα που προκύπτει είναι γιατί ο προφήτης επιθυμεί την τιμωρία των εχθρών του. Συμβάλλει με αυτό στη γενικότερη θεραπεία του λαού του ή απλά ζητάει προσωπική εκδίκηση για την πληγωμένη περηφάνια του; Προφανώς το πρώτο. Αυτοί που εχθρεύονταν τον προφήτη, απέρριπταν ουσιαστικά τον Θεό και αν έβλεπαν τις προφητείες του να μην

¹⁶⁹ Βλ. S.R.Driver, *Deuteronomy*, International Critical Commentary, έκδ. T. & T. Clark LTD, Edinburgh 1986, σσ. 308-311.

¹⁷⁰ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Β' Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 9, Αθήναι 1957, σ. 27.

¹⁷¹ Βλ. Αθανάσιος Γ. Παπαρνάκης, *Η επίκληση του ονόματος του Θεού στην Παλαιά Διαθήκη*, Ερμηνεία και Θεολογία της Παλαιάς Διαθήκης, Θεσσαλονίκη 2006, σσ. 210-211.

εκπληρώνονται, θα αποδεικνυόταν και το έργο του προφήτη ψευδές και ο Γιαχβέ της Διαθήκης ανύπαρκτος. Η τιμωρία λοιπόν της δικής τους αδικίας και αμαρτίας ήταν σημάδι ότι ο Κύριος ζει και ότι αυτά που λέει είναι αληθινά¹⁷². Επίσης, ο ιερός Χρυσόστομος περαιτέρω εξηγεί ότι όλοι αυτοί που έκαναν σχέδια συνομωσίας για να βρουν επιλήψιμα στοιχεία στα λόγια του προφήτη ή για να τον θανατώσουν, έπρεπε να απολεσθούν, ώστε να μην βλάψουν και να μην παρασύρουν με τις ψεύτικες κατηγορίες τους τον υπόλοιπο λαό στη συνέχιση της αμαρτωλής ζωής του¹⁷³.

2.1.2 Σχέση ασθένειας και αμαρτίας στους ψαλμούς

Η πίστη ότι η ασθένεια είναι αποτέλεσμα της αμαρτίας δεν εκφράστηκε μόνο στο θρησκευτικό νόμο του ισραηλιτικού λαού, αλλά και στον ποιητικό του λόγο και ιδιαίτερος στους ψαλμούς. Οι ψαλμοί γράφτηκαν από διάφορους ανθρώπους σε διάφορες χρονικές περιόδους της ιστορίας του Ισραήλ, με σκοπό να εξυπηρετήσουν τις λατρευτικές ανάγκες των πιστών σε προσωπικό και συλλογικό επίπεδο. Σ' αυτούς αποτυπώθηκαν ποικίλα συναισθήματα και εμπειρίες του λαού, όπως ο ύμνος, η δοξολογία, η ευχαριστία, η δέηση, η δοκιμασία, ο θρήνος, η μετάνοια, η εμπιστοσύνη στο Θεό¹⁷⁴. Η ασθένεια, ως μία κατάσταση δοκιμασίας του ανθρώπου, δεν έμεινε εκτός της προσευχητικής διαδικασίας του αρχαίου Ισραήλ. Γι' αυτό και στο βιβλίο των Ψαλμών υπάρχουν ψαλμοί που συντέθηκαν από ανθρώπους ασθενείς, οι οποίοι αποτύπωσαν στην προσευχή το βίωμά τους: τα συναισθήματα, τη μετάνοια και την ελπίδα τους ότι ο Θεός θα αποκαταστήσει την υγεία τους¹⁷⁵.

Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα ψαλμού ασθενείας αποτελεί ο έκτος στη σειρά ψαλμός του Ψαλτηρίου, στον οποίο ο ψαλμωδός προσεύχεται με μετάνοια για την ασθένειά του, επειδή πιστεύει ότι οφείλεται σε κάποια αμαρτία του. Περιγράφει με μελανά χρώματα την κατάσταση την οποία βιώνει και γι' αυτό είναι κραυγαλέο το αίτημά του για ίαση. Αρχίζει την προσευχή του

¹⁷² Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ιερεμίας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 19, Αθήναι 1961, σ. 155. Βλ. J.A. Thompson, *The Book of Jeremiah*, The New International Commentary on the Old Testament, έκδ. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids-Michigan 1980, σσ. 441-442. Βλ. Walter Brueggemann, *Jeremiah 1-25*, International Theological Commentary, έκδ. WM. B. Eerdmans Publ. Co & The Handsel Press Ltd, Grand Rapids-Edinburgh 1988, σ. 166.

¹⁷³ Βλ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εξηγήσεις εις τον Ιερεμίαν Προφήτην*, PG 64, 923.

¹⁷⁴ Βλ. Σταύρου Ε. Καλαντζάκη, *Εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 2006, σσ. 559, 564ε.

¹⁷⁵ Πρβλ. Βλ. David Noel Freedman, Allen C. Myers, Astrid B. Beck (εκδ.), «Illness and health care», *Dictionary of the Bible*, έκδ. William B. Eerdmans Publishing Company, Michigan/Cambridge 2000,, σ. 629.

με τα εξής λόγια: «Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσης με» (Ψλ 6:2). Ακριβῶς ἐδῶ υπαινίσσεται ὅτι πίσω ἀπὸ τὴν ἐκφρασμένη ὀργή του Θεοῦ στὴ ζωὴ του κρύβεται κάποια ἀμαρτία του. Στὴ συνέχεια περιγράφει με ἐντονο τρόπο τὴ δυσάρεστη κατάσταση που του ἔχει προκαλέσει ἡ ἀσθένεια, ὥστε δὲν του μένει τίποτα ἄλλο ἀπὸ το νὰ παρακαλέσει τὸ Θεὸ νὰ του χαρίσει τὴν ἰαση: «ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι ἀσθενῆς εἶμι· ἴασαί με, Κύριε, ὅτι ἔταράχθη τὰ ὀστέα μου, καὶ ἡ ψυχὴ μου ἔταράχθη σφόδρα· καὶ σὺ, Κύριε, ἕως πότε;» (Ψλ 6:3-4). Με τὶς δύο ἐκφράσεις «ἐταράχθη τὰ ὀστέα μου» καὶ «ἡ ψυχὴ μου ἔταράχθη σφόδρα» δηλώνει τὴν ταραχὴ που αἰσθάνεται ἡ ψυχὴ του περισσότερο ἀπὸ τὴ φρίκη του ἀμαρτήματός του καὶ λιγότερο ἀπὸ τὴ σωματικὴ ἀσθένεια. Ἡ λέξη «οστά» ἀν καὶ εἶναι ἓνα σωματικὸ ὄργανο, μπορεῖ νὰ ἀναφέρεται στὴν ἰσχύ του ἀνθρώπου ἢ ἀκόμη στὶς δυνάμεις τῆς ψυχῆς του. Ἄρα με τὸ «ταράχθηκα τὰ οστά» ὁ ψαλμωδὸς ἠθέλε νὰ πει ὅτι ὅλες οἱ ψυχικὲς του δυνάμεις εἶχαν καταρρεύσει, τόσο ἀπὸ τὴν ἀρρώστια, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἀμαρτία του. Τόσο εἶχε ταραχθεῖ ψυχικὰ καὶ πονέσει σωματικὰ, ὥστε κάθε νύχτα ἐκλαίγε στὸ κρεβάτι του καὶ με αὐτὸν τὸν τρόπο εξαγόρευε τὴν ἀμαρτία του ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ: «ἐκοπίασα ἐν τῷ στεναγμῷ μου, λούσω καθ' ἐκάστην νύκτα τὴν κλίνην μου, ἐν δάκρυσί μου τὴν στρωμνὴν μου βρέξω» (Ψλ 6:7). Το ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀγωνιώδους προσευχῆς του ἦταν νὰ λάβει με κάποιον τρόπο τὴν πληροφορία ὅτι ὁ Θεὸς τὸν εἶχε ἀκούσει κι ἔκανε δεκτὴ τὴ δέησή του: «ἤκουσε Κύριος τῆς δεήσεώς μου, Κύριος τὴν προσευχὴν μου προσεδέξατο» (Ψλ 6:10), προφανῶς χαρίζοντάς του τὴ συγγνώμη καὶ τὴν ἰαση¹⁷⁶.

Ὁ Δαυὶδ σε ἓναν ἄλλο ψαλμὸ ἐκφράζει με δραματικὸ τρόπο αὐτὸ το ὁποῖο πίστευε ὅλη ἡ ἰουδαϊκὴ κοινότητα γιὰ τὴν προέλευση τῆς ἀσθένειας. Ὅτι αὐτὴ εἶναι τιμωρία τοῦ Θεοῦ ὡς ἀποτέλεσμα κάποιας ἀμαρτίας. Ὁ ἴδιος πονούσε ἐσωτερικὰ ἐξαιτίας τῆς διπλῆς ἀμαρτίας του, τοῦ φόνου καὶ τῆς μοιχείας που εἶχε διαπράξει, πονούσε ὁμως καὶ σωματικὰ ἀπὸ τὴν ἀσθένεια που φαίνεται ὅτι τὸν ταλαιπωρούσε. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὴ ἡ ποιητικὴ ἐκφραση τοῦ συνωνυμικοῦ παραλληλισμοῦ με τὴν ὁποία ἀπέδωσε τὴν ἀσθένειά του στο πλῆθος τῶν ἀμαρτιῶν του καὶ στο δίκαιο ξέσπασμα τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ πάνω του: «οὐκ ἔστιν ἰάσις ἐν τῇ σαρκί μου ἀπὸ προσώπου τῆς ὀργῆς σου, οὐκ ἔστιν εἰρήνη τοῖς ὀστέοις μου ἀπὸ προσώπου τῶν ἀμαρτιῶν μου» (Ψλ 37:4). Εξίσωσε τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ που βρίσκεται στο ἀ΄ ἡμιστίχιό με τὸ πλῆθος

¹⁷⁶ Βλ. Ἰωὴλ Γιαννακόπουλος (ἀρχιμ.), *Ἰὺβ-Οἱ Ψαλμοί*, Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Ο΄, τόμ. 8, ἐκδ. Ὁρθόδοξος Χριστιανικὴ Ἀδελφότητα «Λυδία», Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 41-44. Βλ. Peter C. Craigie, *Psalms 1-50*, Word Biblical Commentary, τόμ. 19, ἐκδ. Word Books Publisher, Texas 1983, σσ. 91-95.

των αμαρτιών του που βρίσκεται στο β' ημιστίχιο του στίχου¹⁷⁷. Μόνο όταν αντιλήφθηκε το μέγεθος της αφροσύνης του, θεώρησε ότι άξιζε να υποφέρει τη δυσσομία από τη σαπίλα των τραυμάτων του και την αθεράπευτη ασθένειά του: «προσώζεσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μώλωπές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου... οὐκ ἔστιν ἴασις ἐν τῇ σαρκί μου» (Ψλ 37:6,8)¹⁷⁸.

Ακόμη και με το πέρασμα του χρόνου, όταν η σοφία είχε αναπτυχθεί και ο λαός δε σκεπτόταν πρωτόγονα, η σοφολογική γραμματεία του Ισραήλ διατύπωνε την ίδια αλήθεια, ότι η αμαρτία είναι η κύρια αιτία που οι άνθρωποι ασθενούν και γι' αυτό αυτός που αμαρτάνει αναπόφευκτα θα οδηγηθεί στα χέρια των ιατρών: «ὁ ἀμαρτάνων ἐναντι τοῦ ποιήσαντος αὐτὸν ἐμπέσοι εἰς χεῖρας ἰατροῦ» (Σειρ 38:15)¹⁷⁹.

Επομένως, από τα νομοθετικά βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης συνάγεται ότι ο νομοθέτης θέλοντας να προστατέψει το λαό του από επικίνδυνες παρεκτροπές, που μπορεί να έβλαπταν την υγεία και τη ζωή του, εισήγαγε το στοιχείο του φόβου-σεβασμού μέσα στις εντολές. Προειδοποιούσε το λαό για βαριές ασθένειες, αν θα παρέκλινε από τον ευθύ δρόμο και επαγγελόταν υγεία και μακαριότητα, αν θα τηρούσε τις εντολές. Παράλληλα, όμως, ήθελε να κρατήσει ζωντανή ανάμεσα στο λαό την πίστη ότι ο Γιαχβέ είναι ο πραγματικός κυβερνήτης και βασιλιάς του λαού Του και του κόσμου και ο δίκαιος ανταποδότης. Ήταν τόσο έντονη η θέση αυτή μέσα στο νόμο, ώστε πέρασε ακόμη και στο λόγο των βασιλέων και των προφητών, με τη μορφή ευχής ή κατάρας. Βέβαια, ο νόμος πέρα από την προειδοποίηση είχε και το στοιχείο της πραγματικότητας, το οποίο ο λαός το διαπίστωνε στην καθημερινότητά του. Αυτό φαίνεται στους ψαλμούς, με τους οποίους οι συνθέτες εξέφραζαν την εμπειρία της ζωής τους, η οποία συνίστατο στο δίπτυχο αμαρτία-ασθένεια και ταυτόχρονα εκδήλωναν τα στοιχεία εκείνα που ήταν απαραίτητα για την έναρξη της θεραπείας τους, δηλαδή τη μετάνοια.

Συμπερασματικά, η θεολογία της ασθένειας ως απόρροια της αμαρτίας, μπορεί να τιτλοφορηθεί ως η αρχή της ανταπόδοσης. Αυτή η αρχή αποτελεί τον πυρήνα της διδασκαλίας της Παλαιάς Διαθήκης και δηλώνει ότι όσοι τηρούσαν το θέλημα του Θεού αμείβονταν, ενώ όσοι το παράβαιναν τιμωρούνταν. Αρχικά η αρχή της ανταπόδοσης αναφερόταν σε όλο το λαό, δηλαδή αμειβόταν ή

¹⁷⁷ Βλ. Αθανάσιος Παπαρνάκης, «Ασθένεια και Αμαρτία στη Βιβλική Θεολογία», *Πρακτικά 1' Πανελληνίου Λειτουργικού Συμποσίου Στελεχών Ιερών Μητροπόλεων*, Αθήναι 2009, σσ. 73-79.

¹⁷⁸ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ιώβ-Οι Ψαλμοί*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 8, έκδ. Ορθόδοξος Χριστιανική Αδελφότητα «Λυδία», Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 183-184.

¹⁷⁹ Βλ. Ιωάννης Θ. Κολιτσάρας, *Η Παλαιά Διαθήκη*, τόμ. Δ΄, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων η "Ζωή", Αθήναι 2005, σ. 349.

τιμωρούνταν ολόκληρη η φυλή για την τήρηση ή την παράβαση αντίστοιχα του Θεού θελήματος. Αργότερα μετά το διασκορπισμό του ιουδαϊκού λαού στη Βαβυλώνα και τα άλλα έθνη και το αφυπνιστικό κήρυγμα των προφητών, άρχισε να γίνεται συνειδητός ο διαχωρισμός του ατόμου από την οικογένεια και από τη φυλή και να τονίζεται η πλήρης ευθύνη του ατόμου έναντι του Θεού νόμου. Επίσης η αρχή της ανταπόδοσης οριζόταν για τη ζωή πάνω στη γη, επειδή στην Παλαιά Διαθήκη δεν είχε αποκαλυφθεί η αιώνια ζωή, παρά μόνο σκιωδώς στα εσχατολογικά κηρύγματα των προφητών¹⁸⁰.

Τα παραπάνω βιβλικά κείμενα, τα οποία ενδεικτικά επιλέχθηκαν και αναφέρθηκαν, απεικονίζουν πολύ παραστατικά την εικόνα του οργισμένου Θεού έναντι των ανθρώπων, του τιμωρού Θεού που αρέσκεται να ταλαιπωρεί και να βασανίζει το λαό Του εφαρμόζοντας την αρχή της ανταπόδοσης. Αυτή η εικόνα του οργισμένου Θεού ενδεχομένως παραξενεύει ή προκαλεί δυσανασχέτηση στο σύγχρονο άνθρωπο. Ωστόσο αν κάποιος εμβαθύνει στην ιστορία και τη θεολογία του αρχαίου Ισραήλ, θα κατανοήσει το λόγο για το οποίο συνέβαινε αυτό, επειδή θα αντιληφθεί το πλαίσιο μέσα στο οποίο ζούσαν οι άνθρωποι αυτοί. Θα παραμείνει, όμως, και ένα κομμάτι μυστηρίου στην ερμηνεία του πόνου, καθώς η ζωή και ο θάνατος είναι στα χέρια του Θεού, ο οποίος παραμένει ένα μυστήριο στην πεπερασμένη λογική του ανθρώπου¹⁸¹.

Πρώτον, η οργή του Θεού ερμηνεύεται δογματικά. Τα βιβλικά κείμενα παρουσιάζουν τον Θεό σαν αυτόν που φέρνει την τιμωρία, είτε πρόκειται για ασθένεια και επιδημία είτε για οποιαδήποτε άλλη καταστροφή. Η Γραφή το κάνει αυτό, επειδή θέλει να προστατέψει το δόγμα του μονοθεϊσμού από τις αιρετικές παρανοήσεις των ειδωλολατρικών λαών. Στα περισσότερα από αυτά τα κείμενα, παράλληλα με το τιμωρό πρόσωπο του Θεού, παρουσιάζεται και το ευσπλαχνικό πρόσωπό Του, το οποίο δεν χαίρεται με τη θλίψη κανενός, όπως πολύ χαρακτηριστικά λέει ο προφήτης Ιεζεκιήλ: «ού θέλω τὸν θάνατον τοῦ ἀποθνήσκοντος, λέγει Κύριος» (Ιεζ 18:32)¹⁸². Ο Θεός παρουσιάζεται με διττό πρόσωπο, από τη μια να τιμωρεί με διάφορους τρόπους τους ανθρώπους και από την άλλη να δείχνει την ευσπλαχνία Του, συγχωρώντας και θεραπεύοντας. Σκοπός αυτής της διττής παρουσίας του Θεού είναι να διαφυλαχθεί το δόγμα και η αλήθεια του ενός Θεού, καθώς παρουσιάζει τις δύο ενέργειες να προέρχονται από το ίδιο πρόσωπο, από τον έναν και μοναδικό Θεό.

¹⁸⁰ Βλ. Ευσέβιος Βίττης (αρχιμ.), *Βίος και πολιτεία του δίκαιου και πολύαθλου Ιώβ*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Μονής Οσίου Γρηγορίου, Άγιον Όρος 2011, σσ. 20-24.

¹⁸¹ Πρβλ. Ιωάννης Χρ. Μούρτζιος, *Ερμηνεία και Θεολογία Βιβλικών Κειμένων*, Θεσσαλονίκη 2011, σσ. 391-392.

¹⁸² Βλ. Daniel J. Simundson, «Health and Healing in the Bible», *Word & World*, Vol II, Number 4, (2006) 331-332.

Διαφυλάσσεται η παλαιοδιαθηκική πίστη από αιρετικές απόψεις που θα επιχειρούσαν να διχάσουν την εικόνα του Γιαχβέ και να ισχυριστούν ότι υπάρχει ένας καλός και ένας κακός θεός. Αυτό είναι πολύ σημαντικό στοιχείο που διαφυλάσσει τον μονοθεϊσμό στον Ισραήλ¹⁸³.

Δεύτερον, η οργή του Θεού ερμηνεύεται φιλολογικά, όπως φαίνεται από την εκτεταμένη χρήση των παλαιοδιαθηκικών ανθρωπομορφισμών του Θεού στην Αγία Γραφή. Σύμφωνα με τις ανθρωποπαθείς εκφράσεις, ο Θεός έχει όψη, στόμα, μάτια, αυτιά, καρδιά, φωνή, χέρια, πόδια και όλα αυτά τα χρησιμοποιεί. Επίσης, αισθάνεται μεταμέλεια, πόνο, οργή. Ο Θεός παρουσιάζεται σαν πρόσωπο που δεν υφίσταται μόνο για τον εαυτό του, αλλά θέλει να έχει σχέση με τους ανθρώπους. Αυτοί οι ανθρωπομορφισμοί προσπαθούν να καταστήσουν το πρόσωπο του Θεού προσιτό στους ανθρώπους και να περιγράψουν τα γεγονότα που συμβαίνουν μεταξύ των δύο όσο γίνεται εναργέστερα με τον ανεπαρκή ανθρώπινο λόγο. Όμως, είναι δύσκολο ο πεπερασμένος άνθρωπος να συλλάβει και να περιγράψει τα θεϊκά χαρακτηριστικά όπως στην πραγματικότητα είναι και αυτό φαίνεται από τις αντιθέσεις των ανθρωποπαθών εκφράσεων μέσα στη Γραφή. Για παράδειγμα λέγεται ότι ο Θεός καλείται να ξυπνήσει «έξεγέρθητι, Κύριε, καὶ πρόσχες τῇ κρίσει μου, ὁ Θεός μου» (Ψλ 34:23), ενώ ταυτόχρονα λέγεται ότι ούτε κουράζεται ούτε κοιμάται ποτέ «ἴδου οὐ νυστάξει οὐδὲ ὑπνώσει ὁ φυλάσσων τὸν Ισραήλ» (Ψλ 120:4). Παρουσιάζεται από τη μια να στέλνει τιμωρία (Εξ 32:9) και από την άλλη να ανακαλεί την τιμωρία (Εξ 32:14)¹⁸⁴. Άρα, ο πεπερασμένος άνθρωπος δεν μπορεί να περιγράψει επαρκώς τα γνωρίσματα του Θεού.

Αυτή η γλώσσα που χρησιμοποιεί η Παλαιά Διαθήκη είναι η καταλληλότερη για τον άνθρωπο της εποχής της. Μόνο με αυτή την ανθρωπομορφική και πολλές φορές σκληρή γλώσσα μπορούσαν να γίνουν αντιληπτές οι θείες αλήθειες. Η αρρώστια είναι φανερό ότι περιγράφεται ως τιμωρία του Θεού για τις αμαρτίες, γιατί μόνο έτσι θα μπορούσαν οι άνθρωποι της Παλαιάς Διαθήκης να προφυλαχθούν από τις συνέπειες των αυτοκαταστροφικών τους ενεργειών. Όμως η Παλαιά Διαθήκη δε μένει μόνο σε αυτή τη σκληρή γλώσσα, αλλά χρησιμοποιεί και πιο ευγενικό ύφος για να αποκαλύψει τις ίδιες θείες αλήθειες στους ανθρώπους, των οποίων η διάνοιά εξελίσσεται με το πέρασμα των αιώνων. Η σοφολογική γραμματεία κυρίως, με έναν περισσότερο αρχοντικό λόγο, εξηγεί ότι ο άνθρωπος αρρωσταίνει, επειδή επιλέγει να ζήσει με έναν τρόπο αντίθετο προς τη φύση του, παραβαίνοντας τις

¹⁸³ Βλ. Ιωάννης Χρ. Μούρτζιος, *Ερμηνεία και Θεολογία Βιβλικών Κειμένων*, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 387.

¹⁸⁴ Βλ. Horst Dietrich Preub, *Θεολογία της Παλαιάς Διαθήκης*, τομ. Α, μτφρ. Ιωάννης Μούρτζιος, Θεσσαλονίκη 2011, σσ. 469-474.

εντολές του Θεού, μέσα στις οποίες εκφράζεται η φυσική κατάσταση του ανθρώπου. Βιάζει τη φύση του και ως συνέπεια εμφανίζεται η νόσος¹⁸⁵.

Τρίτον, η οργή του Θεού ερμηνεύεται ιστορικά. Τα βιβλικά κείμενα της προαιχμαλωσιακής και αιχμαλωσιακής περιόδου ερμηνεύουν τον πόνο των μεμονωμένων προσώπων ή του λαού μέσα από το πρίσμα του νόμου, επειδή κυριαρχεί σ' αυτούς η αντίληψη ότι οι κακές πράξεις γυρίζουν πίσω σε αυτόν που τις προκαλεί με τη μορφή πόνου. Παράλληλα, όμως, παρουσιάζουν τις ασθένειες ως τιμωρία που έρχεται από το Θεό για τις αμαρτίες τους, επειδή στοχεύουν να οδηγήσουν το λαό στη μετάνοια. Αντίθετα, στη μεταιχμαλωσιακή εποχή ο πόνος των ανθρώπων ερμηνεύεται μέσα από το πρίσμα της σοφίας, όπως αντικατοπτρίζεται στο βιβλίο του Εκκλησιαστή και του Ιώβ. Στον Εκκλησιαστή τίθεται σε αμφισβήτηση η σχέση πόνου και αμαρτίας «είσι δίκαιοι ότι φθάνει πρὸς αὐτοὺς ὡς ποιήμα τῶν ἀσεβῶν, καὶ εἰσὶν ἀσεβεῖς ὅτι φθάνει πρὸς αὐτοὺς ὡς ποιήμα τῶν δικαίων» (Εκ 8,14) και στο βιβλίο του Ιώβ ο πόνος αποσκοπεί στην πνευματική τελείωση του ανθρώπου¹⁸⁶.

Στο βιβλίο του Ιώβ, που διαπραγματεύεται το μυστήριο του πόνου, φαίνεται πολύ καθαρά η διαβάθμιση του τρόπου σκέψης του βιβλικού κόσμου για τους λόγους της ασθένειας. Καταρχήν εκφράζεται η πίστη ότι ο ασεβής τιμωρείται με ασθένεια για τις αμαρτίες του. Και μάλιστα λέγεται ότι αν χτυπηθεί από ελαφριά νόσο, καλύτερα να μην ελπίζει ότι θα αποκατασταθεί υγιής, αλλά να περιμένει ότι θα εμπέσει σε βαρύτερη ασθένεια: «μαλακισθεῖς μὴ ἐλπίζέτω ὑγιασθῆναι, ἀλλὰ πεσεῖται νόσω» (Ιώβ 24:23)¹⁸⁷. Η τιμωρία, όμως, δεν επιβάλλεται ως αυτοσκοπός, αλλά ως παιδαγωγία με σκοπό τη διόρθωση της ζωής. Οι ασεβείς που παραμένουν αδιόρθωτοι ακόμη και μετά την παιδαγωγία των θλίψεων, οι ίδιοι αποκλείουν τον εαυτό τους από τη σωτηρία: «ἀσεβεῖς δὲ οὐ διασώζει παρὰ τὸ μὴ βούλεσθαι εἶδέναι αὐτοὺς τὸν Κύριον καὶ διότι νουθετούμενοι ἀνήκοοι ἦσαν» (Ιώβ 36:12). Αντίθετα, όσοι «ἀκούσωσι καὶ δουλεύσωσι, συντελέσουσιν τὰς ἡμέρας αὐτῶν ἐν ἀγαθοῖς καὶ τὰ ἔτη αὐτῶν ἐν εὐπρεπείαις» (Ιώβ 36:11). Εάν, δηλαδή οι δοκιμασίες φωτίσουν τους ασεβείς και τους οδηγήσουν σε μετάνοια για όλα τα

¹⁸⁵ Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σσ. 70,73. Βλ. *Σειρ* 37:30-31.

¹⁸⁶ Βλ. Ιωάννης Χρ. Μούρτζιος, *Ερμηνεία και Θεολογία Βιβλικών Κειμένων*, Θεσσαλονίκη 2011, σσ. 387-390,392-393.

¹⁸⁷ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον Ιώβ*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1980, σσ. 220-221. Βλ. Ευσέβιος Βίττης (αρχιμ.), *Βιος και πολιτεία του δίκαιου και πολυάθλου Ιώβ*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Μονής Οσίου Γρηγορίου, Άγιον Όρος 2011, σσ. 563-565.

ασεβή έργα τους, τότε θα ζήσουν ευτυχείς¹⁸⁸. Αυτή η σκέψη του Ελιούξ ξεχωρίζει από την πίστη των τριών φίλων του Ιώβ στο σημείο ότι ο Θεός δε χρησιμοποιεί τις δοκιμασίες για να τιμωρήσει και να φέρει τον άνθρωπο απλά σε μετάνοια, αλλά μέσα από τις δοκιμασίες και τον πόνο να τον παιδαγωγήσει και να τον οδηγήσει στη βαθύτερη ανακάλυψη της ύπαρξής του και του νοήματος της ζωής του. Οδηγεί τον άνθρωπο στην ολοκληρωτική θεραπεία του, που δεν είναι άλλη από τη σωτηρία του¹⁸⁹.

Η ιστορική ερμηνεία, λοιπόν, εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο ο ίδιος ο άνθρωπος έβλεπε και ερμήνευε την ασθένειά του στο διάβα των αιώνων. Είναι πολύ πιθανό, αρχικά η αρνητική του αντίδραση προς την ασθένεια, ως κάτι άσχημο και αρνητικό στη ζωή, σε συνδυασμό με την προσωπική του ενοχή για τις αμαρτίες του να τον οδήγησαν στη σκέψη ότι η αρρώστια είναι τιμωρία του Θεού. Υπήρχαν όμως και άνθρωποι, όπως ο Ιώβ, που δεν έβλεπαν την ασθένειά τους σαν τιμωρία του Θεού, αλλά σαν κάτι άλλο. Γι' αυτό και μπορούσαν να απαντήσουν στις θλίψεις τους, όπως απαντούσε ο Ιώβ στη δική του θλίψη με το περίφημο: «είη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον» (Ιώβ 1:21)¹⁹⁰. Είναι η γνώμη του ανθρώπου που αλλάζει και όχι ο Θεός. Ο Θεός είναι αναλλοίωτος, είναι η σταθερή αιώνια αλήθεια. Δεν υπόκειται σε αλλαγές και μεταβολές γνώμων και συναισθημάτων, όπως συμβαίνει με τους ανθρώπους, οι οποίοι πέφτουν σε πλάνες και μεταμελούνται για τις παρεκτροπές τους. Ο Θεός είναι πάντα αγάπη, κατά την ομολογία του Ιωάννη και δεν μετανοεί ούτε μεταβάλλει τη γνώμη Του, αλλά ενεργεί πάντα με γνώμονα τη σωτηρία του ανθρώπου. Αντίθετα, όταν ο αμαρτωλός άνθρωπος μετανοήσει, αλλάζει η σχέση του προς τον Θεό και από τιμωρό τον αισθάνεται σαν πατέρα, και ας βρίσκεται ακόμη υπό το καθεστώς θλίψεων και ασθενειών¹⁹¹.

¹⁸⁸ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον Ιώβ*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1980, σσ. 306-307.

¹⁸⁹ Βλ. David Atkinson, *The Message of Job, The Bible Speaks Today*, έκδ. Inter-Varsity Press, England-Leicester-Illinois 1991, σ. 132.

¹⁹⁰ Βλ. Daniel J. Simundson, «Health and Healing in the Bible», *Word & World*, Vol II, Number 4, (2006)337. Βλ. *Ιώβ* 1,21: «αὐτὸς γυμνὸς ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, γυμνὸς καὶ ἀπελευσομαι ἐκεῖ· ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλατο· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτως καὶ ἐγένετο· εἶη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον» και *Ιώβ* 2,10: «εἰ τὰ ἀγαθὰ ἔδεξάμεθα ἐκ χειρὸς Κυρίου, τὰ κακὰ οὐχ ὑποίσομεν; ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ οὐδὲν ἤμαρτεν Ἰωβ τοῖς χεῖλεσιν ἐναντίον τοῦ Θεοῦ».

¹⁹¹ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ιωήλ*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1993, σ. 41. Βλέπε ακόμη για τη μεταμέλεια του Θεού στο σύγγραμμα του Ιωήλ Γιαννακόπουλου (αρχιμ.), *Η Γενεσις, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄*, τόμ. 1, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1969, σσ. 79-80: Είναι πολύ χαρακτηριστική η φράση «καὶ ἐνεθυμήθη ὁ Θεὸς ὅτι ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ διενόηθη» (Γεν 6:6). Αυτό σημαίνει ότι ο Θεός πόνεσε βαθύτατα για το πλάσμα Του και μεταμελήθηκε που το δημιούργησε. Η μεταμέλεια όμως του Θεού

Τέταρτον, η θεϊκή οργή ερμηνεύεται θεολογικά. Αυτό σημαίνει ότι η οργή του Θεού στρέφεται ενάντια στην αμαρτία και τις αμαρτωλές πράξεις του ανθρώπου και όχι ενάντια στο πρόσωπο του αμαρτωλού¹⁹² και ανταποδίδει δίκαια ανάλογα με τις αμαρτίες του ανθρώπου¹⁹³. Αν ο Θεός έμενε αδιάφορος σε ό,τι γινόταν στον κόσμο, τότε το κακό και η αμαρτία θα συνεχίζονταν επ' άπειρον και θα υφίστατο πρόβλημα με την ίδια την ύπαρξη των λαών ή των ξεχωριστών προσώπων. Συνεπώς, η οργή του Θεού είναι αναγκαία, επειδή τιμωρεί την αμαρτία και συνετίζει τον αμαρτωλό, ώστε να μην διαιωνίζει ο ίδιος το κακό¹⁹⁴ που απειλεί την ίδια τη ζωή του. Η οργή του Γιαχβέ είναι ουσιαστικά έκφραση της αγάπης¹⁹⁵ Του. Η αγάπη Του θέλει να αφυπνίσει τον αμαρτωλό και αυτό μερικές φορές γίνεται μόνο μέσω της φαινομενικής οδού της τιμωρίας. Η τιμωρία είναι ουσιαστικά η παιδαγωγική επέμβαση του Θεού στη ζωή των ανθρώπων, για να τους οδηγήσει και πάλι στη φυσική τους κατάσταση και σε μία εκ νέου κοινωνία μαζί Του, σε μία ανανέωση των διαθηκικών σχέσεων και σε μια νέα ιστορική φάση. Επομένως, η οργή του Γιαχβέ δεν είναι μία αρνητική δύναμη, αλλά μία θετική δύναμη, η οποία φέρνει στην ιστορία το καινούργιο σε

δεν είναι σαν εκείνη του ανθρώπου. Ο άνθρωπος μεταμελείται για τα κακά που έπραξε, ενώ η μεταμέλεια του Θεού είναι η μετάθεση της οικονομίας του σε έτερο τρόπο (Διόδωρος).

¹⁹² Ωσ 8:13: «διότι εάν θύσωσι θυσίαν και φάγωσι κρέα, Κύριος ού προσδέξεται αυτά· νυν μνησθήσεται τας άδικίας αυτών και έκδικήσει τας άμαρτίας αυτών. αυτοί εις Αίγυπτον άπέστρεψαν και έν 'Ασσυριοις άκάθαρτα φάγονται».

¹⁹³ Ησ 65:6-7: «ίδου γέγραπται ένωπιόν μου· ού σιωπήσω έως άν άποδώσω εις τόν κόλπον αυτών· τας άμαρτίας αυτών και τών πατέρων αυτών, λέγει Κύριος, οί έθυμίασαν επί τών όρέων και επί τών βουνών ώνειδισάν με, άποδώσω τά έργα αυτών εις τόν κόλπον αυτών» και Ησ 47:9: «νυν δε ήξει επί σε τά δύο ταύτα έξαιφνης έν ήμέρα μιξ· άτεκνία και χηρεία ήξει έξαιφνης επί σε έν τη φαρμακεία σου, έν τη ίσχύι τών έπαοιδών σου σφόδρα».

¹⁹⁴ Αυτή η πίστη ομολογείται και στους Μακκαβαίους: «παρακαλώ ούν τούς έντυγχάνοντας τηδε τη βίβλω, μη συστέλλεσθαι διὰ τας συμφοράς, λογίζεσθαι δε τας τιμωρίας μη πρòς όλεθρον, αλλά πρòς παιδειαν του γένους ήμών είναι· και γάρ τò μη πολύν χρόνον έασθαι τούς δυσσεβούντας, άλλ' εύθέως περιπίπτειν έπιτιμίοις, μεγάλης εύεργεσίας σημείον έστιν. ού γάρ καθάπερ και επί τών άλλων έθνών άναμένει μακροθυμών ό δεσπότης μέχρι του καταντήσαντας αυτούς πρòς έκπλήρωσιν άμαρτιών κολάσαι, ούτω και έφ' ήμών έκρινεν είναι, ίνα μη πρòς τέλος άφικομένων ήμών τών άμαρτιών ύστερον ήμάς έκδικξ. διόπερ ούδέποτε μέν τόν έλεον άφ' ήμών άφίστησι, παιδεύων δε μετά συμφοράς ούκ έγκαταλείπει τόν έαυτου λαόν. πλην έως ύπομνήσεως ταυθ' ήμίν ειρήσθω· δι' όλίγων δ' έλευστέον επί την διήγησιν» (2 Μακ 6:12-17).

¹⁹⁵ Πρμ 3:12: «όν γάρ άγαπξ Κύριος παιδεύει, μαστιγοί δε πάντα υιον όν παραδέχεται». Ένας πατέρας διορθώνει με πολλούς τρόπους το παιδί του όταν παρεκτρέπεται, διότι θέλει να το μορφώσει και να το βοηθήσει στη ζωή, να το στολίσει με αρετές και να του διδάξει την αυτοκυριαρχία. Έτσι και ο Θεός όταν παιδαγωγεί τους ανθρώπους με θλίψεις δεν το κάνει επειδή θέλει να τους εκδικηθεί, αλλά επειδή ως πατέρας θέλει να τους προφυλάξει από την αμαρτία και να τους οδηγήσει στον αγιασμό της ψυχής τους. Η ώρα του πόνου και της δοκιμασίας αποτελεί τη σωτηρία τους, γιατί δεν τους αφήνει να εγκαταλείψουν την πατρική του στέγη: Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τας Παροιμίας*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήνα 1962, σ. 29.

σχέση με το παλαιό. Η οργή Του, που είναι για μια στιγμή, μεταστρέφεται σε αγάπη, που διαρκεί για πάντα, όπως πολύ εύστοχα σημειώνει ο Ησαΐας: «ἐν θυμῷ μικρῷ ἀπέστρεψα τὸ πρόσωπόν μου ἀπὸ σοῦ καὶ ἐν ἐλέει αἰωνίῳ ἐλεήσω σε, εἶπεν ὁ ῥυσάμενός σε Κύριος» (Ησ 54:8) και ο ψαλμωδός: «ὅτι ὀργὴ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ καὶ ζωὴ ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ τὸ ἐσπέρας ἀύλισθήσεται κλαυθμὸς καὶ εἰς τὸ πρωὶ ἀγαλλίασιν» (Ψλ 2:6)¹⁹⁶.

Ο Οριγένης ερμηνεύει και αυτός παρόμοια τις εκφράσεις που δηλώνουν την οργή του Θεού: «ἐγὼ ἀποκτενῶ καὶ ζῆν ποιήσω, πατάξω κάγῳ ἰάσομαι» (Δευ 32:39) και «αὐτὸς γὰρ ἀλγεῖν ποιεῖ καὶ πάλιν ἀποκαθίστησιν· ἔπαισε, καὶ αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἰάσαντο» (Ιώβ 5:18). Η ερμηνεία του είναι αλληγορική. Ο Θεός δεν ἐρχεται να σκοτώσει και να καταστρέψει τον ἄνθρωπο, που είναι το δημιούργημά Του, αλλά ἐρχεται να σκοτώσει και να χτυπήσει την κακία. Πρέπει πρώτα να εκριζωθεῖ η κακία μέσα από την ψυχὴ του ἀνθρώπου, ὥστε να μπορέσουν να φυτευτοῦν τα λόγια του Θεού που θα καρπίσουν και θα γίνουν ἀρετές. Στη Γραφή πάντα πρώτα ἀναφέρονται τα δυσάρεστα και μετὰ τα ευχάριστα. Ο λόγος του Θεού πρώτα ἀναφέρεται στην καταστροφή και το ξερίζωμα και μετὰ στην οικοδομὴ και το φύτεμα, γιατί αὐτή είναι η ἀναγκαία σειρά που πρέπει να ἀκολουθηθεῖ¹⁹⁷.

2.2 Η ἀμαρτία των ἄλλων

Η Παλαιὰ Διαθήκη ἀπαριθμεί πολλές περιπτώσεις προσώπων και λαῶν που ἀσθένησαν ἐξαιτίας των προσωπικῶν τους ἀμαρτιῶν. Μέσα, ὅμως, στο ἱερό κείμενο διακρίνονται και περιπτώσεις ἀνθρώπων, οι οποίοι δε νόσησαν ἐξαιτίας κάποιας δικῆς τους ἀμαρτίας, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἀμάρτησαν κάποιοι ἄλλοι πάνω σ' αὐτούς. Σε αὐτὴν την κατηγορία συγκατελέγονται οι δίκαιοι της Παλαιᾶς Διαθήκης που μαρτύρησαν με τη ζωὴ τους την πατρογονική πίστη τους. Το μαρτύριό τους υποδηλώνει σωματικό πόνο και τραυματισμὸ μέχρι θανάτου. Δεν οφείλεται, ὅμως, στην ἀμαρτία του ἴδιου του ἀνθρώπου που υφίσταται το μαρτύριο, ἀλλὰ στην ἀμαρτία κάποιου ἄλλου, ο οποίος τραυματίζει ἐκ προμελέτης το σῶμα του μάρτυρα και τον οδηγεί μέχρι το θάνατο¹⁹⁸.

¹⁹⁶ Βλ. Ιωάννης Χρ. Μούρτζιος, *Ερμηνεία και Θεολογία Βιβλικῶν Κειμένων*, Θεσσαλονίκη 2011, σσ. 346-347, 358, 368-369, 380-381, 393.

¹⁹⁷ Πρβλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ἴαση ὡς υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σσ. 67-69.

¹⁹⁸ Πρβλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ἴαση ὡς υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 100.

Ο διωγμός, τα βασανιστήρια και ο θάνατος ήταν συνηθισμένη κατάσταση στη ζωή των προφητών και των δικαίων προσώπων του αρχαίου Ισραήλ, οι οποίοι προσπαθούσαν έμπρακτα να τηρούν τους θείους νόμους, να διαφυλάττουν την πατρογονική τους πίστη και να μην αθετούν τη Διαθήκη με τον Γιαχβέ. Το μαρτύριο και ο σωματικός τους πόνος λογίζεται περισσότερο σαν θυσιαστική αγάπη προς τον Θεό, παρά σαν ασθένεια. Έτσι, ηχηρό παράδειγμα αγάπης προς το Γιαχβέ αποτελεί ο προφήτης Ιερεμίας, ο οποίος βασανίστηκε και φυλακίστηκε, μόνο και μόνο επειδή προφήτευε αληθινά (Ιερ 20:2). Επίσης, ζωντανά παραδείγματα αγάπης προς το Θεό αποτελούν οι ενάρετοι Ισραηλίτες και Ιουδαίοι που έζησαν την εποχή των Μακκαβαίων, όπως ο δίκαιος Ελεάζαρος και η μητέρα με τα επτά παιδιά της, οι οποίοι υπέστησαν φρικτά βασανιστήρια και θυσίασαν τη ζωή τους, για να μην προδώσουν την πίστη και την αγάπη τους στον Γιαχβέ (4 Μακ 5:4-31, 6:1-30 και 2 Μακ 6:18-31, κεφ 7)¹⁹⁹.

Ο Ελεάζαρος ήταν άνδρας Ιουδαίος, προχωρημένος στην ηλικία και πιθανώς ανήκε στις ανώτερες τάξεις της κοινωνίας· ίσως να ήταν και μέλος του ιουδαϊκού συνεδρίου. Αυτός υπέστη φριχτά βασανιστήρια από τις συριακές αρχές την εποχή των Μακκαβαίων. Ο λόγος ήταν ότι είχε αρνηθεί να γευθεί το χοιρινό κρέας των ειδωλολατρικών θυσιών ως ένδειξη ανυποταγής στα ειδωλολατρικά έθιμα που επέβαλε ο βασιλιάς Αντίοχος ο Επιφανής σε όλες τις κατακτημένες περιοχές του. Ο ίδιος ο Ελεάζαρος στο λόγο του σημειώνει ότι μία τέτοια πράξη θα κηλίδωνε τον ενάρετο βίο του, θα ατίμαζε τα σεπτά γηρατεία του και πάνω από όλα θα αποτελούσε παράβαση των ρητών διατάξεων του θείου νόμου. Επιπλέον, μια τέτοια πράξη θα επέσυρε αργότερα τη θεία τιμωρία και θα αποτελούσε κακό παράδειγμα για τους ομοθρήσκους του και ιδιαίτερα για τους νέους. Για όλους αυτούς τους λόγους, ο δίκαιος Ελεάζαρος προτίμησε να υπομένει το σωματικό πόνο και τις πληγές που προξενούνταν από τα βασανιστήρια, διατηρώντας μέσα του τη χαρά και την ικανοποίηση ότι δεν προδίδει το νόμο του Κυρίου του. Με το θάνατό του άφησε παράδειγμα θάρρους και αρετής, άξια μιμήσεως για τους νέους, αλλά και για ολόκληρο τον ιουδαϊκό λαό (2 Μακ 6:18-31)²⁰⁰, σε αντίθεση με αρκετούς συμπατριώτες του, οι οποίοι ενέδωσαν σε συμμαχίες με τον εχθρό τους, τον Αντίοχο τον Επιφανή, προκειμένου να κερδίσουν την εύνοιά του και να αποφύγουν τους βασανισμούς

¹⁹⁹ Βλ. Keith Warrington, «Healing and Suffering in the Bible», *International Review of Mission*, Jan-Apr 2006, 95, 376/377, 155-156.

²⁰⁰ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Β' Μακκαβαίων*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 17, Αθήναι 1959, σσ. 84-87. Βλ. Jonathan A. Goldstein, *II Maccabees*, The Anchor Bible, τόμ. 41A, έκδ. Doubleday, New York 1983, σσ. 282-288.

και τα μαρτύρια²⁰¹. Επομένως, τα βασανιστήρια και ο σωματικός πόνος που υπέστη ο δίκαιος Ελεάζαρος για την πίστη του ήταν μια πράξη αγάπης προς τον Γιαχβέ. Δεν έπαυαν, όμως, να οδηγούν και στην απώλεια της υγείας και τελικά της ζωής του, όπως ο ίδιος το σημειώνει στο λόγο του: «μέλλων δὲ ταῖς πληγαῖς τελευτᾶν, ἀναστενάζας εἶπε...σκληρὰς ὑποφέρω κατὰ τὸ σῶμα ἀλγηδόνας μαστιγούμενος, κατὰ ψυχὴν δὲ ἠδέως διὰ τὸν αὐτοῦ φόβον ταῦτα πάσχω» (2 Μακ 6:30)²⁰², επειδή κάποιοι άλλοι αμάρτησαν και δε σεβάστηκαν την ανθρώπινη ζωή.

Το μαρτύριο των επτά αδελφών και της γενναίας μητέρας τους, που ακολούθησε το μαρτύριο του Ελεάζαρου, αποτελεί με κάθε βεβαιότητα μίμηση του δικού του θάρρους και του δικού του μαρτυρίου. Για τον ίδιο λόγο και αυτοί οδηγήθηκαν σε σκληρά βασανιστήρια και έχασαν την υγεία και τη ζωή τους. Δε δίστασαν ούτε για μια στιγμή να χάσουν τα μέλη του σώματός τους και να πονέσουν φριχτά, προκειμένου να διαφυλάξουν την πατρογονική πίστη τους και να δείξουν τη μεγάλη αγάπη τους στον Γιαχβέ. Και με το μαρτύριό τους πρόσθεσαν ένα καινούργιο στοιχείο στην πίστη των πατέρων τους, που σχετίζεται άμεσα με το θέμα της υγείας, και αυτό είναι η πίστη ότι ο άνθρωπος θα αναστηθεί σε μια αιώνια ζωή. Οι συγκεκριμένοι μάρτυρες πίστευαν ότι ο πόνος, οι πληγές και ο θάνατος που θα υφίσταντο με το μαρτύριό τους, για να μην προδώσουν τους πατροπαράδοτους νόμους, θα τους οδηγούσαν στην ανάσταση. Ο Θεός θα τους χάριζε ξανά τη ζωή, γεμάτη υγεία και ευτυχία σε μια αιώνια πραγματικότητα. Αυτή τη συγκλονιστική μαρτυρία έδωσε ο δεύτερος γιος που οδηγήθηκε στο μαρτύριο, λέγοντας: «σὺ μὲν ἀλάστωρ ἐκ τοῦ παρόντος ἡμᾶς ζῆν ἀπολύεις, ὁ δὲ τοῦ κόσμου βασιλεὺς ἀποθανόντας ἡμᾶς ὑπὲρ τῶν αὐτοῦ νόμων εἰς αἰώνιον ἀναβίωσιν ζωῆς ἡμᾶς ἀναστήσει» (2 Μακ 7:9). Γενικότερα, η πίστη των Ισραηλιτῶν ήταν ότι μετά το θάνατο δεν υπάρχει ζωή και ότι όλοι οι άνθρωποι πηγαίνουν εκεί που βρίσκονταν οι προπάτορές τους, δηλαδή στον Άδη. Εδώ, όμως, στη Μακκαβαϊκή ιστορία, άρχισε να εμφανίζεται και μία άλλη πίστη, ότι ο Θεός θα ανταμείψει τους δίκαιους σε μία άλλη ζωή. Την ίδια μαρτυρία έδωσε και ο τρίτος γιος, όταν του έκοβαν τη γλώσσα και τα χέρια. Αυτός προχώρησε τη σκέψη του αδελφού του και διευκρίνισε ότι αναμένει μία σωματική ανάσταση κατά την οποία ο Θεός θα αποκαταστήσει τα αποκοπέντα μέλη του, και θα τον καταστήσει πάλι αρτιμελή όπως ακριβώς τον είχε δημιουργήσει εξ' αρχής: «καὶ παρ' αὐτοῦ ταῦτα πάλιν ἐλπίζω κομίσασθαι» (2 Μακ 7:11). Ομοίως και η γενναία

²⁰¹ Ronald S. Wallace, *The Message of Daniel*, The Bible Speaks Today, έκδ. Inter-Varsity Press, Leicester-Illinois 1973, σσ. 185-186.

²⁰² Βλ. 2 Μακ 6:30.

μητέρα των επτά παιδων προέτρεπε τον τελευταίο γιο της να μη δειλιάσει μπροστά στο μαρτύριο, γιατί θα ερχόταν κάποια στιγμή που θα τον αποκτούσε πάλι υγιή, όπως ακριβώς μέχρι εκείνη την ώρα του μαρτυρίου που τον είχε θρέψει και μεγαλώσει με πόνους και κόπους: «υιέ, ἐλέησόν με τὴν ἐν γαστρὶ περιενέγκασάν σε μῆνας ἑννέα καὶ θηλάσασάν σε ἔτη τρία καὶ ἐκθρέψασάν σε καὶ ἀγαγοῦσαν εἰς τὴν ἡλικίαν ταύτην καὶ τροφοφορήσασαν...ἐπίδεξαι τὸν θάνατον, ἵνα ἐν τῷ ἐλέει σὺν τοῖς ἀδελφοῖς σου κομίσωμαι σε» (2 Μακ 7:27,29). Ο τέταρτος γιος κι αυτός δε διέψευσε τη μητέρα του και κατά το μαρτύριό του πρόσθεσε ένα νέο στοιχείο στο ζήτημα της ανάστασης, λέγοντας ότι κάποιοι θα γευθούν ανάσταση ζωής, ενώ η ανάσταση κάποιων άλλων δεν θα είναι προς ζωήν. Ο καθένας, δηλαδή, θα λάβει ανάλογα με τις πράξεις του, όχι μόνο σε αυτή τη ζωή, αλλά και μετά το θάνατό του (2 Μακ 7:14)²⁰³.

Τα βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα αποτελέσματα του μαρτυρίου τους ήταν: α) να μη δειλιάζουν μπροστά στους διωγμούς του Αντίοχου του Επιφανούς οι υπόλοιποι Ιουδαίοι, αλλά να υπερασπίζονται την πίστη των πατέρων τους και να μαρτυρούν γι' αυτήν, β) να ομολογούν τον Θεό ως αληθινό ακόμη και αυτοί οι αλλόθρησκοι και ειδωλολάτρες, όπως ο Αντίοχος, γ) να εξιλεωθεί με το μαρτύριο αυτών των αθώνων θυμάτων όλο το έθνος για τις αμαρτίες που είχε διαπράξει και να πάρει τέλος η οργή του Θεού φέρνοντας τέλος στους διωγμούς και στο πολιτικό-θρησκευτικό σκηνικό της εποχής²⁰⁴.

Επομένως, το μαρτύριο των δικαίων της Παλαιάς Διαθήκης ήταν ένας προσωπικός πόνος που υπέμειναν κάποια πρόσωπα, επειδή ποθούσαν να διαφυλάξουν την πίστη των πατέρων τους ζωντανή και να εμπνεύσουν τον υπόλοιπο λαό σε αυτό. Ο πόνος και τα βασανιστήριά τους δεν οφείλονταν στις δικές τους αμαρτίες, αλλά σε μεγάλες και σοβαρές αμαρτίες και κακουργήματα που διάπραξαν άλλοι άνθρωποι σε βάρος τους.

²⁰³ Βλ. John R. Bartlett, *The First and Second Books of the Maccabees*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1973, σσ. 272-276. Βλ. 2 Μακ 7.

²⁰⁴ Βλ. John R. Bartlett, *The First and Second Books of the Maccabees*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1973, σ. 276. Βλ. 2 Μακ 7: 37-38. Βλ. Edited James H. Charlesworth, *The Old Testament Pseudepigrapha*, τόμ. 2, έκδ. Doubleday & Company, New York 1985, σ. 552. Βλ. Keith Warrington, «Healing and Suffering in the Bible», *International Review of Mission*, Jan-Apr 2006, 95, 376/377, 155-156. Βλ. ακόμη Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Β' Μακκαβαίων*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 17, Αθήναι 1959, σ. 96: ο Αντίοχος ο Επιφανής αναγκάστηκε να αναγνωρίσει και να ομολογήσει, όταν βρισκόταν εν μέσω των δικών του βασάνων, ότι άδικα είχε περηφανευθεί ενώπιον του Θεού και είχε εξισώσει τον εαυτό του με τον Θεό.

2.3 Οι φυσικές και εξωτερικές αιτίες των αισθενειών

Στα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης εκτός από την αμαρτία ως κύρια αιτία της ασθένειας, αναφέρονται περιπτώσεις ασθενειών που προκλήθηκαν από φυσικές και εξωτερικές αιτίες στους ανθρώπους. Έτσι, για παράδειγμα, ο χρόνος, οι κακοπάθειες, τα ατυχήματα και ο πόλεμος, άφησαν τα σημάδια τους πάνω στην θνητή ανθρώπινη φύση, φθείροντας την υγεία. Και αυτές, όμως, ακόμη οι φυσικές αιτίες της ασθένειας, ήταν ουσιαστικά αποτέλεσμα της αμαρτίας του πρώτου και των μετέπειτα ανθρώπων²⁰⁵.

Είναι γνωστό ότι το πέρασμα του χρόνου προκαλεί φθορά στην υγεία του μεταπτωτικού ανθρώπου. Αυτό τονίζεται αρκετές φορές στα ιστορικά βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης. Ειδικότερα, ο πατριάρχης Ισαάκ, εξαιτίας του γήρατος, εξασθένησε στην όρασή του: «ἐγένετο δὲ μετὰ τὸ γηρᾶσαι Ἰσαάκ καὶ ἡμβλύνθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ τοῦ ὄρᾶν» (Γεν 27:1). Η εξασθένηση της όρασης κάποιου στα γεράματα, την εποχή των πατριαρχών, ήταν ένδειξη ότι εγγίζουν οι μέρες του θανάτου του, γι' αυτό και έσπευδε να μοιράσει ευλογίες στους απογόνους του: «ἰδοὺ γεγῆρακα καὶ οὐ γινώσκω τὴν ἡμέραν τῆς τελευτῆς μου... ὅπως εὐλογῆσῃ σε ἡ ψυχὴ μου πρὶν ἀποθανεῖν με» (Γεν 27:2,4)²⁰⁶.

Η ίδια ασθένεια έπληξε και τον Ιακώβ, τον έναν από τους γιους του Ισαάκ. Λόγω της ηλικίας του, οι οφθαλμοί του είχαν βαρύνει και δεν μπορούσε να διακρίνει καθαρά τους ανθρώπους. Γι' αυτό και όταν ο Ιωσήφ πήγε να τον επισκεφθεί μαζί με τους γιους του και να πάρει ευλογία από τον πατέρα του, ο Ιακώβ ρώτησε ποιοι ήταν αυτοί που είχε φέρει μαζί του: «ἰδὼν δὲ Ἰσραὴλ τοὺς υἱοὺς Ἰωσηφ εἶπε· τίνες σοι οὗτοι;...οἱ ὀφθαλμοὶ δὲ Ἰσραὴλ ἐβαρυώπησαν ἀπὸ τοῦ γήρωσ, καὶ οὐκ ἠδύνατο βλέπειν· καὶ ἤγγισεν αὐτοὺς πρὸς αὐτόν, καὶ ἐφίλησεν αὐτοὺς καὶ περιέλαβεν αὐτούς» (Γεν 48:8,10)²⁰⁷.

Επίσης ο Ηλί, που ήταν αρχιερέας την εποχή του Κριτή Σαμουήλ, στην ηλικία των ενενήντα ετών είχε πρόβλημα με την όραση του. Οι οφθαλμοί του ήταν απλανείς και δεν έβλεπε πια. Γι' αυτό και την ημέρα που οι Φιλισταίοι επιτέθηκαν στη χώρα του και έκλεψαν την Κιβωτό της Διαθήκης, αναρωτήθηκε

²⁰⁵ Πρβλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σσ. 100-102.

²⁰⁶ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Γενεσις*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 1, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 204.

²⁰⁷ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Γενεσις*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 1, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1969, σσ. 336-337.

από ποιον προερχόταν όλη αυτή η οχλοβοή: «καὶ Ηλὶ υἱὸς ἐνενηήκοντα ἐτῶν, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπανεστήσαν καὶ οὐκ ἐπέβλεπε· καὶ εἶπεν Ηλὶ τοῖς ἀνδράσι τοῖς περιεστηκόσιν αὐτῷ· τίς ἢ φωνὴ τοῦ ἤχους τούτου;» (1 Βασ 4:15-16)²⁰⁸.

Το ιερό κείμενο σημειώνει ότι και προφήτης Αχιά, τον οποίο επισκέφθηκε η γυναίκα του Ιεροβοάμ για να μάθει την εξέλιξη της ασθένειας του γιου της, δεν έβλεπε εξαιτίας του γήρατος: «ὁ ἄνθρωπος πρεσβύτερος καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἡμβλυώπουν τοῦ ἰδεῖν» (3 Βασ 12:24)²⁰⁹.

Επίσης, ο βασιλιάς Δαυίδ πρέπει να ήταν κοντά στην ηλικία των εβδομήντα ετών, όταν άρχισε να εμφανίζει σημάδια φθοράς στην υγεία του. Το βιβλικό κείμενο αναφέρει ότι δεν μπορούσε να ζεσταθεί. Ταλαιπωρούνταν από υποθερμία, άγνωστης αιτιολογίας: «καὶ ὁ βασιλεὺς Δαυὶδ πρεσβύτερος προβεβηκῶς ἡμέραις, καὶ περιέβαλλον αὐτὸν ἱματίοις, καὶ οὐκ ἐθερμαίνετο» (3 Βασ 1:1). Η ζωντάνια του Δαυίδ είχε δεσπόζουσα σημασία για τη διακυβέρνηση του λαού του, γιατί στο βιβλικό κόσμο ο βασιλιάς θεωρούνταν ο μεσάζοντας μεταξύ Θεού και ανθρώπου, δηλαδή το κανάλι μέσα από το οποίο διοχετευόταν η ευλογία του Θεού στο λαό. Έτσι έπρεπε οπωσδήποτε ο βασιλιάς Δαυίδ να θεραπευτεί. Γι' αυτό, οι γιατροί της εποχής πρότειναν να τον θάλπει μία όμορφη νέα κοπέλα, η οποία θα μπορούσε να αναζωογονήσει τις δυνάμεις του και να αποκαταστήσει την κυκλοφορία του αίματος του (3 Βασ 1:2-3). Ο Δαυίδ όμως δε σύναψε μαζί της σχέσεις, παρά μόνο δεχόταν τις υπηρεσίες της (3 Βασ 1:4)²¹⁰.

Εκτός από τα γηρατειά και το πέρασμα του χρόνου, ο ανθρώπινος οργανισμός εξασθενείται και από τις κακουχίες. Ο βασιλιάς Δαυίδ ομολογεί αυτή την αλήθεια σ' έναν από τους ψαλμούς του, όταν αναφέρεται στον κλονισμό της υγείας του από τις δυσκολίες της ζωής του: «ἐξέλιπεν ἐν ὀδύνῃ ἡ ζωὴ μου καὶ τὰ ἔτη μου ἐν στεναγμοῖς· ἡσθένησεν ἐν πτωχείᾳ ἡ ἰσχύς μου, καὶ τὰ ὀστέα μου ἐταράχθησαν» (Ψλ 30:11). Ομολογεί ότι οι σωματικές και ψυχικές του δυνάμεις εξασθένησαν από τις κακοπάθειες και τις θλίψεις που

²⁰⁸ Βλ. Henry Preserved Smith, *The Books of Samuel*, The International Critical Commentary, έκδ. T. & T. Clark LTD, Edinburgh 1977, σ. 35.

²⁰⁹ Βλ. Ιωάννης Θ. Κολιτσάρας, *Η Παλαιά Διαθήκη*, τόμ. Β', έκδ. Αδελφότης Θεολόγων η "Ζωή", Αθήναι 1997, σ. 360.

²¹⁰ Βλ. Gene Rice, *1 Kings*, International Theological Commentary, έκδ. WM.B.Eerdmans Publishing CO-The Handsel Press LTD, Grand Rapids-Edinburgh 1990, σ. 8.

πέρασε όλα τα χρόνια της ζωής του κυνηγημένος από τον Σαούλ και από τον Αβεσσαλόμ²¹¹.

Από πνευματική υπερκόπωση και εσωτερική κακουχία πρέπει να ασθένησε και ο προφήτης Δανιήλ. Ο ίδιος ο προφήτης αναφέρει ότι ασθένησε μετά το τέλος μίας αποκαλυπτικής όρασης που είχε: «καὶ ἐγὼ Δανιήλ ἐκοιμήθην καὶ ἐμαλακίσθην ἡμέρας καὶ ἀνέστην καὶ ἐποίουν τὰ ἔργα τοῦ βασιλέως· καὶ ἐθαύμαζον τὴν ὄρασιν, καὶ οὐκ ἦν ὁ συνίων» (Δν 8:27). Διάφοροι συγγραφείς προσπάθησαν να ερμηνεύσουν την ασθένεια του Δανιήλ. Σύμφωνα με τον Θεοδώρητο Κύρου, ο προφήτης αρρώστησε ψυχικά μετά το αποκαλυπτικό όραμα που είδε σχετικά με την υπερίσχυση της ελληνικής βασιλείας επί της μηδοπερσικής. Ασθένησε ψυχικά, επειδή είδε όλα τα δεινά που θα υφίσταντο μελλοντικά οι συμπατριώτες του και τα οποία δε θα είχαν τέλος· ήδη βρίσκονταν αιχμάλωτοι στη Βαβυλώνα. Παρόλη την άσχημη ψυχική του διάθεση, συνέχισε να υπηρετεί τον βασιλιά, χωρίς κανένας από τον περίγυρό του να έχει καταλάβει την αιτία της αρρώστιας του. Τόση ήταν η αγάπη και η φιλοστοργία του για τους συμπατριώτες-συνδούλους του, ώστε θλιβόταν και θρηνούσε εσωτερικά γι' αυτούς, ιδιαίτερα για όσους θα βίωναν τις συμφορές που είδε στο όραμα²¹². Επίσης, ο ιερός Χρυσόστομος σημειώνει και αυτός ότι η ασθένεια του Δανιήλ οφειλόταν στην αθυμία και οδύνη του για τα μελλοντικά δεινά που θα επηρέαζαν και τους συμπατριώτες του. Ίσως ασθένησε ακόμη, επειδή ο ίδιος είχε προσπαθήσει πολύ για να φέρει καταλλαγή μεταξύ του λαού του και του Θεού, αλλά ο λαός του συνέχιζε να διάγει έναν αντίθεο βίο²¹³. Η αγάπη του Δανιήλ για το λαό του είναι έκδηλη στην προσευχή μετανοίας που απηύθυνε στο Θεό. Σ' αυτήν την προσευχή διακρίνεται πολύ έντονα η στοργή και η συμπόνια του για τον λαό του²¹⁴, γεγονός που δεν μπορούσε να τον αφήσει ασυγκίνητο και αναίσθητο μπροστά στις μελλοντικές συμφορές.

Μία άλλη φυσική αιτία της ασθένειας που αναφέρεται στο βιβλικό κείμενο είναι τα ατυχήματα. Ένα ατύχημα μπορεί να προκαλέσει κάποια αναπηρία, που είναι και αυτή μία μορφή ασθένειας. Ανάπηρος ήταν ο εγγονός του βασιλιά Σαούλ από τον γιο του Ιωνάθαν, ο Μεμφιβοσθέ. Αυτός έμεινε παράλυτος στην ηλικία των πέντε ετών από ατύχημα, όπως περιγράφει η ιστορία: «καὶ τῷ Ιωνάθαν υἱῷ Σαούλ υἱὸς πεπληγῶς τοὺς πόδας· υἱὸς

²¹¹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ιώβ-Οι Ψαλμοί*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 8, έκδ. Ορθόδοξος Χριστιανική Αδελφότητα «Λυδία», Θεσσαλονίκη 1986, σ. 147.

²¹² Βλ. Θεοδώρητου Κύρου, *Υπόμνημα εις τα ὀράσεις του προφήτου Δανιήλ*, PG 81, 1453.

²¹³ Βλ. Ιωάννου Χρυσόστομου, *Ερμηνεία εις τον Δανιήλ προφήτην*, PG 56, 237.

²¹⁴ Βλ. Δν 9:3-19.

ἐτῶν πέντε οὗτος ἐν τῷ ἐλθεῖν τὴν ἀγγελίαν Σαοὺλ καὶ Ἰωνάθαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἐξ Ἰεζραήλ, καὶ ἦρεν αὐτὸν ἡ τιθηνὸς αὐτοῦ καὶ ἔφυγε, καὶ ἐγένετο ἐν τῷ σπεύδειν αὐτὸν καὶ ἀναχωρεῖν, καὶ ἔπεσε καὶ ἐχωλάνθη, καὶ ὄνομα αὐτῷ Μεμφιβοσθέ» (2 Βασ 4:4)²¹⁵.

Μέσα στην Παλαιά Διαθήκη αναφέρονται και οι τραυματισμοί στις μάχες ως εξωτερική αιτία ασθένειας. Το ιερό κείμενο σημειώνει ότι ο βασιλιάς του Ιούδα, ο Ιωσίας, «ασθένησε» σε μία μάχη. Πρόκειται για τον βαρύ τραυματισμό που υπέστη ο βασιλιάς Ιωσίας στη μάχη που διεξήχθη στην πεδιάδα Μαγεδδώ εναντίον του Φαραώ και της Αιγύπτου: «καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς τοῖς παισὶν εαυτοῦ· ἀποστήσατέ με ἀπὸ τῆς μάχης, ἡσθένησα γὰρ λίαν. καὶ εὐθέως ἀπέστησαν αὐτὸν οἱ παῖδες αὐτοῦ ἀπὸ τῆς παρατάξεως» (1 Εσδ 1:28). Με τον τραυματισμό του ο βασιλιάς μεταφέρθηκε αμέσως στην Ιερουσαλήμ με ένα άλλο ειδικό ἄρμα, το οποίο ήταν αναπαυτικότερο για τους πληγωμένους. Εκεί, όμως, παρέδωσε το πνεύμα του (1 Εσδ 1:29)²¹⁶.

Γίνεται, λοιπόν, φανερό ότι η Παλαιά Διαθήκη, εκτός από την προσωπική ή την αμαρτία των άλλων, αναφέρει στις ιστορικές διηγήσεις της και κάποιες φυσικές αιτίες που προκάλεσαν τις ασθένειες στα πρόσωπα και τους λαούς της περιοχής της Μεσοποταμίας και Παλαιστίνης. Ακόμη, όμως, και αυτές οι φυσικές αιτίες συνδέονται ἔμμεσα με την πεπερασμένη αμαρτωλή φύση του ανθρώπου. Προφανώς, οι βιβλικοί συγγραφείς ἠθελαν να διδάξουν το λαό ότι ο Θεός δεν δύναται να καταργήσει την αρρώστια και το θάνατο που προέρχονται από φυσικές αιτίες, επειδή έτσι θα καταργούσε ἐξ' αρχῆς την ανθρώπινη ελευθερία της οποίας δωρεοδότης εἶναι Αυτός²¹⁷.

2.4 Η ενέργεια του διαβόλου

Μία αναδρομή σε ὅλο το κείμενο της Παλαιάς Διαθήκης φανερώνει ότι πολλές φορές υποκινητής και γενεσιουργός της ασθένειας εἶναι ο διάβολος. Αρχικά, πληροφορίες γι' αυτή τη θέση υπάρχουν στο βιβλίο της Γένεσης, εκεί όπου εξιστορεῖται η δημιουργία του ανθρώπου. Σύμφωνα με αυτήν ο Θεός δημιούργησε τα πάντα «καλά λίαν» (Γεν 1:31) και τον ἄνθρωπο τον τοποθέτησε στον κήπο του Παραδείσου εὐρωστο και υγιή να εργάζεται και να προοδεύει

²¹⁵ Βλ. Ἰωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Β' Βασιλειῶν*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 9, Αθήναι 1957, σ. 30.

²¹⁶ Βλ. Ἰωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Α' & Β' Ἐσδρας, Νεεμίας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 14, Αθήναι 1959, σσ. 19-20.

²¹⁷ Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ἴαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 104.

μέσα σ' αυτόν (Γεν 2:15). Δημιούργησε, λοιπόν, το σώμα του ανθρώπου υγιές και όχι αρρωστημένο. Η αρρώστια δεν ήταν δικό Του δημιούργημα. Αυτή άρχισε να υφίσταται από τις λανθασμένες επιλογές του ανθρώπου, από τη στιγμή που ο ίδιος επέλεξε το θάνατο από τη ζωή (Γεν 2:16-17, 3:6)²¹⁸. Διαφαίνεται, όμως, από τη διήγηση της Γένεσης ότι ο υποκινητής της ασθένειας ήταν ο διάβολος, αφού αυτός παραπλάνησε την πρώτη γυναίκα και την προέτρεψε να παρακούσει την εντολή του Θεού και να γευθεί από τον καρπό που βρισκόταν στο μέσο του Παραδείσου (Γεν 3:2-4). Πρώτα υποκίνησε τον άνθρωπο να πέσει στην πνευματική ασθένεια κι έπειτα να γευθεί τη σωματική ασθένεια, τη φθορά και το θάνατο (Γεν 3:19).

Περισσότερες πληροφορίες για το θέμα συλλέγονται από το βιβλίο του Ιώβ, όπου φαίνεται καθαρά ότι ο διάβολος μπορεί ο ίδιος να δημιουργήσει την αρρώστια πάνω στο ανθρώπινο σώμα ή την ψυχή, πάντα με την παραχώρηση Θεού, επειδή τα όρια δράσης του είναι περιορισμένα και υπόκειται στην εξουσία του Θεού²¹⁹. Ειδικότερα, στο βιβλίο του Ιώβ η διήγηση αναφέρει ότι η αρρώστια του Ιώβ δεν οφείλεται στην αμαρτία του δίκαιου Ιώβ, αλλά στην ενέργεια του σατανά κατόπιν παραχωρήσεως του Θεού (Ιώβ 2:4-8)²²⁰. Με ανθρωποπαθείς εκφράσεις το βιβλικό κείμενο επιδιώκει να καταστήσει σαφές ότι, όπως όλα τα κτίσματα, έτσι και ο διάβολος βρίσκεται κάτω από τη δεσποτεία του Θεού (Ιώβ 1:6) και δεν μπορεί να ενεργεί από μόνος του και να κάνει ό,τι θέλει, παρά μόνο μπορεί να ενεργεί μέσα στα όρια που του επιτρέπει ο παντοκράτορας Θεός και φυσικά να πράττει μόνο όσα είναι προς το όφελος των ανθρώπων. Έτσι ο Θεός καθιστά ουσιαστικά τον διάβολο συνεργό Του στο σχέδιο της σωτηρίας των ανθρώπων. Γι' αυτό και στην περίπτωση του Ιώβ, ο διάβολος, με την περιορισμένη εξουσία που του δόθηκε, δεν μπορούσε να βλάψει τη ζωή του Ιώβ, όπως ο ίδιος σχεδίαζε και ήθελε: «είπε δὲ ὁ Κύριος τῷ διαβόλῳ· ἴδου παραδίδωμί σοι αὐτόν, μόνον τὴν ψυχὴν αὐτοῦ διαφύλαξον» (Ιωβ 2:6)²²¹.

Η ασθένεια που δημιουργεί ο σατανάς ξεκινάει από την περηφάνια και τη φθονερότητά του για τους δικαίους. Όταν βλέπει τους ανθρώπους να αγωνίζονται στο δρόμο του Θεού, να προοδεύουν και να μένουν πιστοί στο Δημιουργό τους, τότε ταπεινώνεται η περηφάνια του και φθονεί όλο και πιο

²¹⁸ Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 105.

²¹⁹ Πρβλ Keith Warrington, «Healing and Suffering in the Bible», *International Review of Mission*, Jan-Apr 2006, 95, 376/377, 155.

²²⁰ Βλ. I.Howard Marshall, A.R. Millard, J.I. Packer, D.J.Wiseman (εκδ.), «The biblical outlook on disease», *New Bible Dictionary*, έκδ. Intervarsity Press, Leicester-England, Downers Grove-Illinois 1996, σ. 455.

²²¹ Βλ. Π.Ν. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εις τον Ιώβ*, Αθήνα 1980, σσ. 18-19.

πολύ τους αγωνιστές του Θεού. Νομίζει ότι αν τους χτυπήσει με κάποια αρρώστια θα βλαστημήσουν το Θεό και θα ακολουθήσουν το δρόμο της αποστασίας, όπως έπραξε αυτός. Ο Θεός όμως γνωρίζει και το διάβολο και τους ταπεινούς ανθρώπους και επιτρέπει να περάσουν από φοβερές ασθένειες, ώστε με την καρτερική τους υπομονή να καθαιρέσουν την περηφάνια του σατανά²²². Αυτό ακριβώς προσπάθησε να κάνει ο διάβολος και με τον Ιώβ. Κατόπιν παραχώρησης του Θεού έφερε την ασθένεια πάνω στο σώμα του Ιώβ, ένα είδος λέπρας που ονομάζεται ελεφαντίαση: «έξήλθε δὲ ὁ διάβολος ἀπὸ τοῦ Κυρίου καὶ ἔπαισε τὸν Ιὼβ ἑλκει πονηρῶ ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς» (Ιωβ 2:7), με απώτερο σκοπό να αποδείξει ότι η ευσέβεια του Ιώβ τελεί μόνο υπό ιδιοτελή κίνητρα και ότι αν αρρώσταινε βαριά θα άρχιζε να βλαστημεί το όνομα του Θεού (Ιωβ 2:4-5)²²³.

Εκτός όμως από τους δικαίους, ο σατανάς πλήττει με ασθένειες κατά κύριο λόγο τους αμαρτωλούς και μη αγωνιζόμενους. Όταν ο άνθρωπος αμαρτάνει, διώχνει τον Θεό από μέσα του και δίνει τη θέση στο διάβολο, ο οποίος μαζί με τα δαιμονικά πνεύματα έντεχνα έρπουν στα ανθρώπινα σώματα και εμφωλεύουν στις ψυχές προκαλώντας κάθε είδους πόνο και ασθένεια. Οι δαίμονες εισηγούνται τις αμαρτίες και τα πάθη στον άνθρωπο, αυτός τα υιοθετεί και δίνει το πράσινο φώς στους δαίμονες να φωλιάσουν μέσα του και να προκαλέσουν ασθένειες, σωματικές και ψυχικές. Όσο διάστημα παραμένει σε αυτήν την κατάσταση και δεν αναγνωρίζει την αμαρτωλότητά του, ο διάβολος παραμένει πλησίον του ή εντός του και τον εξασθενεί συνεχώς²²⁴. Αντιπροσωπευτικά παραδείγματα ανθρώπων από την Παλαιά Διαθήκη που ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία ήταν ο βασιλιάς Σαούλ, που κατεχόταν σωματικά και ψυχικά από δαιμονικό πνεύμα και ο Κάιν, που άφηνε το δαιμονικό πνεύμα να μεγαλώνει το πάθος του φθόνου και του μίσους στην ψυχή του.

²²² Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 100.

²²³ Βλ. Π.Ν. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εις τον Ιώβ*, Αθήναι 1980, σσ. 32-34. Βλ. Ευσέβιος Βίττης (αρχιμ.), *Βιος και πολιτεία του δίκαιου και πολύαθλου Ιώβ*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Μονής Οσίου Γρηγορίου, Άγιον Όρος 2011, σσ. 27-28.

²²⁴ Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σσ. 110-114. Βλ. Αθανάσιος Γ. Παπαρνάκης, *Ερμηνεία Κειμένων της Παλαιάς Διαθήκης κατά τους Πατέρες της Εκκλησίας*, τόμ. Α', έκδ. Γράφημα, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 127: «Η εξουσία του πονηρού πνεύματος επί του ανθρώπου αρχίζει, όταν αυτό εισέρχεται στον άνθρωπο, αντικαθιστά το αγαθό Πνεύμα του Θεού μέσα του, το οποίο τον έχει ήδη εγκαταλείψει λόγω της αμαρτίας και αδυναμίας του να τηρήσει το Νόμο, και καθίσταται πρόξενος ψυχικών και διανοητικών ασθενειών».

2.5 Το θέμα της θεοδικίας και ο σκοπός της ασθένειας

Έγινε σαφές ότι οι συγγραφείς της Παλαιάς Διαθήκης αποδίδουν την ασθένεια είτε στην αμαρτία του ανθρώπου, προσωπική ή των άλλων, είτε στη φυσική εξέλιξη της ζωής είτε στο διάβολο. Παράλληλα μιλούν για της αρχή της ανταποδόσης, σύμφωνα με την οποία ο Θεός ανταποδίδει στον καθένα ανάλογα με τις πράξεις του. Ο καλός και δίκαιος ευδοκιμεί και υγιαίνει, ενώ ο άδικος κακοπαθεί και ασθενεί. Εντούτοις, το βιβλικό κείμενο αναφέρει και περιπτώσεις δίκαιων ανθρώπων οι οποίοι ασθενήσαν σοβαρά, θέτοντας έτσι υπό αμφισβήτηση το θέμα της θεοδικίας, δηλαδή του κατά πόσο ο Θεός είναι δίκαιος και ανταποδίδει στους ανθρώπους σύμφωνα με τα έργα τους. Γλαφυρά απεικονιστικά παραδείγματα αυτής της καταστάσεως είναι οι περιπτώσεις των δικαίων Ιώβ και του Τωβίτ, οι οποίοι υπέφεραν τόσο πολύ, ώστε άρχισε τελικά να διεισδύει στα σοφολογικά βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης ένα διαφορετικό πνεύμα από αυτό της ανταπόδοσης. Η ασθένεια δεν είναι η φαινομενική τιμωρία του αμαρτωλού, ούτε απλά ένας τρόπος για να ιαθεί από το μικρόβιο της αματίας, αλλά ένας τρόπος να φτάσει στο φωτισμό και την πνευματική τελείωση.

2.5.1 Η πνευματική τελείωση των δικαίων

α) Η ζωή του Ιώβ παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον και φωτίζει το θέμα της θεοδικίας, επειδή αναιρεί την πίστη των Ισραηλιτών ότι ο Θεός λειτουργεί πάντα σύμφωνα με την αρχή της ανταπόδοσης. Ο Ιώβ, λοιπόν, χαρακτηρίζεται μέσα στο βιβλικό κείμενο ως ένας αληθινά θεοσεβής, δίκαιος και άμεμπτος άνθρωπος που απέφευγε κάθε πονηρό πράγμα, προσπαθούσε να ζει ενάρετα και γι' αυτό είχε ευλογηθεί από το Θεό και είχε αποκτήσει πολλά πλούτη²²⁵. Κάποια στιγμή σε ένα σκηνικό που εκτυλίχθηκε στον ουρανό παρουσιάστηκε ο σατανάς ενώπιον του Θεού και υποστήριξε ότι ο Ιώβ ήταν ενάρετος και δίκαιος, επειδή ο Θεός του είχε προσφέρει μία πλούσια ζωή με πολλά υλικά αγαθά, πολλή ευτυχία και καμία θλίψη. Επιχειρηματολόγησε ότι η ευσέβεια του Ιώβ ήταν ψεύτικη, επειδή στηριζόταν στα παραπάνω ιδιοτελή κίνητρα και ότι θα έπαυε να υπάρχει, αν ο Θεός σταματούσε να του προσφέρει υλικά οφέλη. Τότε αυτομάτως θα γκρεμιζόταν η σχέση του με το Θεό και θα έφτανε μέχρι το σημείο να βλασφημήσει το άγιο Όνομά Του²²⁶. Ο Θεός μετά από αυτό,

²²⁵ Βλ. *Ιώβ* 1:1-5.

²²⁶ Βλ. Ευσέβιος Βίττης (αρχιμ.), *Βίος και πολιτεία του δίκαιου και πολύαθλου Ιώβ*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Μονής Οσίου Γρηγορίου, Άγιον Όρος 2011, σσ. 27-28. Βλ. *Ιώβ* 1:6-11. Βλ. Ευαγγελία Δάφνη, *Οφεις*:

γνωρίζοντας καλά την καρδιά του Ιώβ, έδωσε άδεια στο σατανά να πειράξει τον δούλο του, στερώντας του τα υλικά αγαθά, θανατώνοντας τα παιδιά του και πλήττοντας την ίδια την υγεία του με την πιο αποκρουστική μορφή «λέπρας» της εποχής, με σκοπό να αναδειχθεί το άρωμα της αληθινής ευσέβειας και πιστότητάς του στο Γιαχβέ και να αποτελέσει ένα ζωντανό παράδειγμα και πρότυπο πιστού και αφοσιωμένου ανθρώπου στην αγάπη του Θεού²²⁷.

Κατά τη διάρκεια της ασθένειάς του, τρεις φίλοι του Ιώβ, τον επισκέφτηκαν στην οικία του, για να τον στηρίξουν ηθικά²²⁸. Οι φίλοι του Ιώβ, ως βαθιά θεοφοβούμενοι άνθρωποι, βλέποντας τη φρικτή κατάσταση του φίλου τους, υπέθεσαν ότι η δοκιμασία του δεν ήταν μια συνηθισμένη κατάσταση ασθένειας, αλλά ήταν τιμωρία του Θεού, εξαιτίας μιας πολύ μεγάλης αμαρτίας ή πολλών σοβαρών αμαρτιών του. Αυτό το συμπέραναν επειδή ακολουθούσαν πιστά την αρχή της ανταπόδοσης, κατά την οποία, όπου υπάρχει πόνος και δοκιμασία, εκεί υπάρχει οπωσδήποτε αμαρτία. Η αμαρτία μπορεί να κρύβεται επιμελώς, αλλά δεν μπορεί να κρυφθεί η ασθένεια που αποτελεί την τιμωρία της αμαρτίας και επιβάλλεται από τον δικαιοκρίτη Θεό. Αυτό υπέθεταν για τον φίλο τους τον Ιώβ. Ο Ιώβ, βέβαια, επειδή στη συνείδησή του δε είχε την αίσθηση της παράβασης του θείου θελήματος, αντιδρούσε σε όλη αυτή την επιχειρηματολογία των φίλων του και προσπαθούσε να τους πείσει ότι ήταν αθώς. Αναζητούσε κι αυτός την αιτία της συμφοράς του, αλλά δεν μπορούσε να τη στηρίξει στην αμαρτία του. Γι' αυτό επικαλούνταν συνεχώς τη μαρτυρία του ίδιου του Θεού για την αθωότητά του, ο Οποίος όμως κρατούσε σιωπή²²⁹. Πολύ χαρακτηριστικά εκφράζει το παράπονό του με τα ακόλουθα λόγια: «οἶδας γὰρ ὅτι οὐκ ἠσέβησα· ἀλλὰ τίς ἐστὶν ὁ ἐκ τῶν χειρῶν σου ἐξαιρούμενος; αἱ χεῖρές σου ἐπλάσαν με καὶ ἐποίησάν με, μετὰ ταῦτα μεταβαλὼν με ἐπίσασας» (Ιώβ 10:7-8). Παραπονείται στον Θεό και αναρωτιέται πως είναι δυνατόν να τον έχει χτυπήσει με τόσες θλίψεις και τέτοιες μάστιγες, Αυτός που με αγάπη έπλασε το σώμα του και ποίησε την ψυχή του, Αυτός που έβλεπε μέσα στα τρία βαθιά της καρδιάς του και γνώριζε τις αμαρτίες του, αλλά γνώριζε επίσης ότι τίποτα το ασεβές δεν υπήρχε στη συμπεριφορά του. Σε αυτό το παράπονο διακρίνει εύκολα κανείς ότι ο Ιώβ δεν τρέφει κακεντρέχεια απέναντι στο Θεό, αλλά με ευλάβεια και ικεσία αναζητάει μια απάντηση σε όλα τα ερωτήματα που τον κατέκλυζαν. Ίσως όλα αυτά τα ερωτήματα του Ιώβ προς τον Θεό να ήταν μια

Γενέσεως 3 και Ησαΐου 27₁, υπό το φως και των Α' Βασιλ. 22₁₉₋₂₃, Ιώβ 1₆₋₁₂·2₁₋₇ και Ζαχ. 3₁₋₂, Αθήναι 1997, σσ. 75-78.

²²⁷ Βλ. Keith Warrington, «Healing and Suffering in the Bible», *International Review of Mission*, Jan-Apr 2006, 95, 376/377, 155. Βλ και Ιώβ 1:12-22 και 2:1-8.

²²⁸ Βλ. Ιώβ 2:11-13.

²²⁹ Βλ. Ευσέβιος Βίττης (αρχιμ.), *Βιος και πολιτεία του δίκαιου και πολύαθλου Ιώβ*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Μονής Οσίου Γρηγορίου, Άγιον Όρος 2011, σσ. 34-39.

θερμή ικεσία και δέηση όχι τόσο για να του χαρίσει ο Θεός την υγεία, αλλά για να κάνει αισθητή την παρουσία Του στη ζωή του, διότι ένιωθε πολύ μόνος σε αυτή τη δοκιμασία, εγκαταλελειμμένος και από τον Θεό και τους συνανθρώπους του²³⁰.

Στη συζήτηση των τριών φίλων με τον Ιώβ αναμείχθηκε και ένα νέο πρόσωπο, ο Ελιούς. Αυτός συμφωνούσε με τους τρεις προλαλήσαντες φίλους του Ιώβ ότι τα παθήματα και οι αρρώστιες προέρχονται από το τιμωρό χέρι του Θεού για τα αμαρτήματα που διέπραξαν οι άνθρωποι, αλλά πρόσθεσε ένα καινούργιο στοιχείο στη συζήτηση. Παρουσίασε την ασθένεια μέσα από μια άλλη προοπτική, την προοπτική της παιδαγωγούσας αγάπης του Θεού που αποσκοπεί στην ίαση και θεραπεία των ψυχών. Είπε, λοιπόν, ο Ελιούς ότι ο ισχυρός Θεός μεταχειρίζεται πολλούς τρόπους για να σώσει την κάθε ψύχη, ανάμεσα στους οποίους και την ασθένεια: «πάλιν δὲ ἤλεγξεν αὐτὸν ἐπὶ μαλακίᾳ ἐπὶ κοίτης ... ἰδοὺ ταῦτα πάντα ἐργᾶται ὁ ἰσχυρὸς ὁδοὺς τρεῖς μετὰ ἀνδρός. και ἐρρῦσατο τὴν ψυχὴν μου ἐκ θανάτου, ἵνα ἡ ζωὴ μου ἐν φωτὶ αἰνῆ αὐτόν» (Ιώβ 33:19,29-30). Στον εκτενὴ λόγο του εξήγησε ότι η ασθένεια και μάλιστα η βαριά θανατηφόρα αρρώστια, βοηθάει τον εσωτερικό άνθρωπο που είναι τυφλός να δει την αμαρτία του, να αυτομεμφθῆ και να ομολογήσει τα σφάλματά του ενώπιον Θεού και ανθρώπων. Ὑστερα ἀπὸ μια τέτοια ομολογία ο Θεός σίγουρα θα ἀποκαταστήσει τὴν σωματικὴ του υγεία, ἀφοῦ θα του ἔχει χαρίσει με βεβαιότητα τὴν ἰαση τῆς ψυχῆς²³¹.

Στη ὅλη αὐτὴ τὴν διαλογικὴ συζήτηση κανένας ἀπὸ τοὺς ομιλητὲς δὲν μπόρεσε νὰ δώσει ικανοποιητικὴ ἀπάντηση στὸ θέμα τῆς θεοδικίας, στὸ πῶς, δηλαδή, εἶναι δυνατόν ἕνας δίκαιος νὰ υποφέρει χωρὶς νὰ ἔχει σοβαρὰ αμαρτήματα. Γι' αὐτό, ἡ συζήτηση ἐκλείσει με τὴν παρουσία τοῦ ἰδίου τοῦ Θεοῦ σε μία θεοφάνεια, ὁ Ὅποιος ἀποκάλυψε τὸν λόγο τῆς δοκιμασίας τοῦ δίκαιου δούλου του. Ἀφοῦ ἔθεσε μιὰ σειρά ἀπὸ ἐρωτήματα ποὺ ἐδείχναν τὸ μεγαλεῖο τῆς δημιουργίας Του, ἀλλὰ καὶ τὸ πεπερασμένο τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ νὰ ἐμβαθύνει στὸν τρόπο διακυβέρνησης τοῦ κόσμου, ἔδωσε στὸν Ιώβ τὴν

²³⁰ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εἰς τὸν Ιώβ*, ἐκδ. Ἀδελφότης Θεολόγων «Ὁ Σωτήρ», Αθήναι 1980, σσ. 108-110, 136-139. Βλέπε ἀκόμη στὸ ἴδιο σύγγραμμα ὅτι με τὴν ἴδια ἀγαθὴ διάθεση θέτει καὶ τὰ ἀκόλουθα ἐρωτήματα: «πόσαι εἰσὶν αἱ ἀμαρτίαι μου καὶ αἱ ἀνομίαι μου; διδάξόν με τίνες εἰσὶ. διατὶ ἀπ' ἐμοῦ κρύπτῃ, ἤγησαι δέ με ὑπεναντίον σοι;» (Ιώβ 13:23-24). Με αὐτὰ δε διατείνεται ὅτι εἶναι ἀναμάρτητος, ἀφοῦ στὴ συνέχεια τῶν λόγων τοῦ ἀναγνωρίζει ὅτι κανεὶς δὲν εἶναι ἀναμάρτητος. Ἀπλὰ θέλει νὰ πει ὅτι οἱ αμαρτίες του δὲν εἶναι τόσο μεγάλες, ὥστε νὰ εἶναι ἀνάλογες πρὸς αὐτὲς καὶ οἱ τιμωρίες ποὺ υποφέρει.

²³¹ Βλ. Σταύρος Ε. Καλαντζάκης, *Εἰσαγωγή στὴν Παλαιὰ Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 584. Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εἰς τὸν Ιώβ*, ἐκδ. Ἀδελφότης Θεολόγων «Ὁ Σωτήρ», Αθήναι 1980, σσ. 284-288.

απάντηση. Στο τέλος με μια ρητορική ερώτηση, που έκρυβε μέσα της και την απάντηση, του ανακοίνωνε ότι η δοκιμασία στην οποία υποβλήθηκε ήταν για να αναδείξει σε όλους την αρετή του και να αποδείξει ότι ήταν όντως δίκαιος. Δεν δοκιμάστηκε ούτε για να τιμωρηθεί ούτε για να παιδαγωγηθεί ούτε για να θεραπευθεί από πάθη και αμαρτίες, αλλά για να φανερωθεί η πιστότητα και η αρετή του σε όλους: «οίει δέ με άλλως σοι κεχρηματικέναι ἢ ἵνα ἀναφανῆς δίκαιος;» (Ιώβ 40:8). Μάλιστα δικαίωσε τον Ιώβ και φανέρωσε την αθωότητά του δημόσια, μπροστά στους φίλους του, αποκαθιστώντας την υγεία του, την οικογένειά του και την περιουσία του (Ιώβ 42:10-17)²³². Πρέπει όμως να διευκρινιστεί ότι ο Θεός ύψωσε τον Ιώβ, αφού πρώτα ανέδειξε την ταπεινώσή του και τον έφερε στην κατάσταση της μετάνοιας για τα παράπονα που είχε εκφράσει ενώπιον του Θεού κάτω από το βάρος της ασθένειας. Αν ο Ιώβ δεν ήταν πραγματικά ταπεινός, ευσεβής και δίκαιος και δεν αγαπούσε πραγματικά τον Θεό, δε θα είχε δώσει μια τόσο ταπεινή απάντηση ότι είναι χώμα και στάχτη: «ἐφαύλισα ἑμαυτὸν καὶ ἐτάκη, ἤγημαι δὲ ἑμαυτὸν γῆν καὶ σποδὸν» (Ιώβ 42:6). Ήταν τόσο ταπεινός που μετά την θεοφάνεια δεν μπορούσε πια να ξεστομίσει κανέναν λόγο ενώπιον του δίκαιου Κριτή (Ιώβ 40:3-5), παρά μόνο να πει ότι αισθάνεται χώμα και στάχτη²³³.

Επομένως, ο παντογνώστης Θεός είναι δίκαιος και επιτρέπει κάποιες φορές την ασθένεια, για να φανερωθεί η πίστη και η αφοσίωση των δίκαιων και αληθινών δούλων Του²³⁴ και να δοξασθεί ο Γιαχβέ στο πρόσωπό τους, διαψεύδοντας έτσι τους ισχυρισμούς του διαβόλου για απουσία αληθινής πίστης (Ιώβ 1:8)²³⁵. Ο Ιώβ ήταν αληθινά θεοσεβής και θεοφοβούμενος άνθρωπος. Ποτέ δε λησμόνησε το Θεό όσο ζούσε μέσα στην υλική ευμάρεια. Γι' αυτόν, το ουσιαστικότερο γεγονός της ζωής του ήταν να έχει σχέση με τον ίδιο τον Θεό, να έχει επικοινωνία και κοινωνία μαζί Του και όχι να Τον αποζητά για να εκπληρώνονται οι υλικές του ανάγκες. Ο φόβος του Θεού και η υπακοή στο θέλημά Του ήταν γι' αυτόν ίδια η ζωή, γι' αυτό και κολυμπούσε μέσα στη χάρη Του (Ιώβ 1:5)²³⁶. Αυτή τη γνησιότητα της καρδιάς του την επιβεβαίωσε και ο

²³² Βλ. Σταύρος Ε. Καλαντζάκης, *Εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 2006, σσ. 584-585, 596.

²³³ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον Ιώβ*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1980, σσ. 356-358. Επιπλέον, οι τρεις φίλοι του σώθηκαν από βέβαιη απώλεια για τους ανάρμοστους λόγους που ξεστόμισαν απέναντι στο δοκιμαζόμενο δίκαιο δούλο του Θεού, χάρη στη μεσιτεία και την προσφορά θυσίας του Ιώβ γι' αυτούς (Ιώβ 42:7-9).

²³⁴ Βλ. Γεώργιος Σπ. Παπαδάκης, *Γενική Επισκόπησις της σχέσεως αμαρτίας και σωματικών νόσων εις το περιβάλλον της Κ. Διαθήκης*, Ριζάρειος Εκκλησιαστική Παιδεία, τομ. Α, Εν Αθήναις 1978, σ. 226.

²³⁵ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον Ιώβ*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1980, σ. 11.

²³⁶ Βλ. David Atkinson, *The Message of Job, The Bible Speaks Today*, έκδ. Inter-Varsity Press, Leicester-Illinois 1991, σσ. 134-136.

ίδιος ο Θεός στο διάβολο, όταν του είπε ότι δεν υπάρχει άλλος άνθρωπος τόσο καθαρός επί της γης όσο ο Ιώβ (Ιώβ 1:7-8). Ως εκ τούτου, ο Ιώβ δεν έπασχε τιμωρούμενος για κάποιες αμαρτίες του, ούτε για να παιδαγωγηθεί και να εξαγνιστεί με τα παθήματά του, αλλά για να «δοξασθεί ο Θεός εν αυτώ», όπως ακριβώς είχε πει και ο Χριστός στους μαθητές Του όταν ρωτήθηκε για ποιο λόγο ο τυφλός του ευαγγελίου γεννήθηκε αόμματος²³⁷.

Η ζωή του Ιώβ διδάσκει σε όλους τους Ισραηλίτες, αλλά και σε όλους τους ανθρώπους ότι δεν υπάρχει άνθρωπος που να μην υποφέρει, ακόμη και ο δίκαιος, αλλά η σωστή εσωτερική στάση απέναντι στον πόνο και την ασθένεια οδηγεί στην πνευματική ωρίμανση και τελειότητα²³⁸.

β) Ο Τωβίτ ήταν κι αυτός ένας ευσεβής, δίκαιος και αγαθός άνθρωπος, ο οποίος από τα νιάτα της ζωής του έμαθε να προσφέρει τον εαυτό του στους ενδεείς αδελφούς του, όπως και ο Ιώβ. Έκανε πολλές ελεημοσύνες και ιδιαιτέρως φρόντιζε να ενταφιάζει τους νεκρούς συμπατριώτες του, οι οποίοι έμεναν άταφοι από τις σφαγές του βασιλιά των Ασσυρίων, Σενναχηρίμ, όσο ήταν εξόριστος στη Νινευή. Αυτός, λοιπόν, ταλαιπωρήθηκε από τύφλωση. Το χρονικό της τύφλωσής του περιγράφεται στο ομώνυμο βιβλίο ως ένα τυχαίο γεγονός, το οποίο συνέβη σε έναν δίκαιο άνθρωπο, ο οποίος πάντα φρόντιζε για το καλό των άλλων. Η ιστορία σημειώνει το γεγονός ως εξής: Μία μέρα όταν ο Τωβίτ έμαθε από τον γιο του Τωβία ότι ένας Ισραηλίτης κείτεται νεκρός και άταφος στην αγορά, έσπευσε με αυτοθυσία και κίνδυνο της ζωής του να τον ενταφιάσει. Καθώς επέστρεφε το βράδυ στο σπίτι του από την ταφή του νεκρού, δεν εισήλθε στον οίκο του, επειδή ήταν νομικά ακάθαρτος από την επαφή με το νεκρό σώμα. Κοιμήθηκε μονάχα στην αυλή, ξαπλώνοντας κοντά στον τοίχο της οικίας του. Το πρωί όταν ξύπνησε και άνοιξε τα μάτια του, τα πουλιά που περνούσαν εκείνη την ώρα από πάνω του, αφόδευσαν πάνω του και ο κόπρος μπήκε μέσα στους οφθαλμούς του. Αυτό προκάλεσε «λευκώματα» στα μάτια του και τέλεια τύφλωση. Ο Τωβίτ ζήτησε την βοήθεια των γιατρών, αλλά δεν βρήκε πουθενά γιατρεία²³⁹.

²³⁷ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον Ιώβ*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1980, σ. 11.

²³⁸ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Healing in the OT», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 644.

²³⁹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Τωβίτ, Ιουδαίθ, Εσθήρ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 15, Αθήναι 1959, σσ. 23-24. Βλ. Κωνσταντίνος Ν. Ξενογιάννης, *Τωβίτ: Δογματική, Ηθική και Κοινωνική Διδασκαλία μετ' εκτενούς Διαγράμματος περιεχομένου*, Καλαμάτα 1960, σσ. 10-11. Βλ. *Τωβ 2:10*: «καὶ οὐκ ἴδεν ὅτι στρουθία ἐν τῷ τοίχῳ ἐστί, καὶ τῶν ὀφθαλμῶν μου ἀνεωγόντων, ἀφώδευσαν τὰ στρουθία θερμὸν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς μου, καὶ ἐγενήθη λευκώματα ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ ἐπορεύθην πρὸς ἰατροὺς, καὶ οὐκ ὠφέλησάν με».

Ο Τωβίτ αντιμετώπισε την ασθένειά του με θαυμάσιο τρόπο, με ταπείνωση και συναίσθηση της αμαρτωλότητάς του. Ακόμη κι όταν αποδοκιμάστηκε από τη γυναίκα του και τον περίγυρό του για την ασθένειά του, την ελεήμονα ζωή του και τη φτώχεια του, αναζήτησε παρηγοριά και στήριγμα στο Θεό μέσω της προσευχής. Στην προσευχή του έκχυσε όλο τον πόνο της καρδιάς του, αλλά δεν κατηγόρησε το Θεό ποτέ γι' αυτό που του συνέβη, παρά μόνο τον εαυτό του. Αναγνώρισε τις προσωπικές του αμαρτίες και τις εθνικές αμαρτίες του λαού του και παραδέχτηκε ότι δίκαια υπομένουν όλοι τις όποιες τιμωρίες. Συγχρόνως, όμως, έκανε έκκληση στο έλεός του Θεού όχι για να τον θεραπεύσει, αλλά για να τον συγχωρήσει και να του χαρίσει τον λυτρωτικό θάνατο αναλαμβάνοντας το πνεύμα του. Και πριν εκθέσει τη δική του επιθυμία, έδωσε όλη τη συγκατάθεσή του στην πρόνοια του Θεού, δηλαδή στο να πραγματοποιήσει Αυτός ό,τι όριζε καλύτερο γι' αυτόν (Τωβ 3:1-6)²⁴⁰.

Ύστερα από μία τέτοια προσευχή, ταπεινής ομολογίας αμαρτημάτων, εμπιστοσύνης στη Θεία Πρόνοια και εγκαρτέρησης, ο Θεός δεν μπορούσε να απογοητεύσει τον πιστό δούλο του. Η προσευχή του εισακούστηκε από τον άγγελο Ραφαήλ και μεταφέρθηκε στο θρόνο του Θεού, ο Οποίος φρόντισε για τη θεραπεία του: «καὶ εἰσηκούσθη προσευχὴ ἀμφοτέρων ἐνώπιον τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Ραφαήλ, καὶ ἀπεστάλη ἰάσασθαι τοὺς δύο, τοῦ Τωβίτ λεπίσαι τὰ λευκώματα καὶ Σαρραν τὴν τοῦ Ραγουήλ δοῦναι Τωβία τῷ υἱῷ Τωβίτ γυναῖκα καὶ δῆσαι Ασμοδαῖον τὸ πονηρὸν δαιμόνιον» (Τωβ 3:17). Ο Θεός επενέβη σωστικά, για να θεραπεύσει τον Τωβίτ και να απελευθερώσει από το δαιμόνιο τη νύφη του Σάρρα²⁴¹. Μελετώντας διεξοδικά όλο το χρονικό της ίασης του Τωβίτ, γίνεται φανερό ότι αυτή δε συνίστατο απλά και μόνο στο να αποκτήσει ο Τωβίτ το φως των οφθαλμών του, αλλά στο να φωτιστούν τα μάτια της ψυχής του και να δει την πρόνοια του Θεού σε όλη του τη ζωή. Να καταλάβει ότι ο Θεός ενεργεί πάντα για το καλό των ανθρώπων, ακόμη κι αν φαινομενικά τιμωρεί²⁴².

Η ανάβλεψη του Τωβίτ δεν ήταν απλώς το αποτέλεσμα μιας θαυματουργικής θεραπείας του Θεού. Ήταν, μάλλον, το μυστήριο της διαρκούς φροντίδας του Θεού για την ανάδειξή του λαού Του στην τελειότητα. Και αυτό φαίνεται από την αντίδραση του Τωβίτ αμέσως μόλις ανάβλεψε. Πρώτα

²⁴⁰ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Τωβίτ, Ιουδαίθ, Εσθήρ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 15, Αθήναι 1959, σσ. 23-25.

²⁴¹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Τωβίτ, Ιουδαίθ, Εσθήρ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 15, Αθήναι 1959, σ. 30.

²⁴² Βλ. John Craghan, *Esther, Judith, Tobit, Jonah, Ruth*, Old Testament Message, έκδ. Michael Glazier Inc., Wilmington-Delaware 1982, σ. 142.

δοξολόγησε τον Θεό: «εὐλογητὸς εἶ, ὁ Θεός, καὶ εὐλογητὸν τὸ ὄνομά σου εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ εὐλογημένοι πάντες οἱ ἅγιοι σου ἄγγελοι· ὅτι ἔμαστιγώσας καὶ ἠλέησάς με» και μετά αναφώνησε ότι βλέπει τον υἱόν του: «ἰδοὺ βλέπω Τωβίαν τὸν υἱόν μου» (Τωβ 11:13). Με τα λόγια αυτά ήταν σαν να ἔλεγε «ἰδοὺ βλέπω μέσα στην ἴδια τη ζωή μου το ἔλεος και τη χρηστότητα του Γιαχβέ, ἰδοὺ απέκτησα το πνευματικό φως μου» και όχι απλά «ἰδοὺ απέκτησα το φυσικό φως των οφθαλμών μου». Ο θεραπευμένος Τωβίτ δεν ήταν ο ἴδιος με αὐτόν που ἦταν πρώτα. Η εμπειρία της δοκιμασίας του, μαζί με την εμπιστοσύνη και την αφοσίωσή του στο Θεό, του εἶχαν προσφέρει μία ἄλλη ὄραση των πραγμάτων και τον εἶχαν οδηγήσει ἕνα βήμα πιο ψηλά στην τελειότητα και την επίγνωση του Θεοῦ²⁴³.

Η ιστορία της ζωῆς των δύο αὐτῶν σημαντικῶν προσώπων, του Ιώβ και του Τωβίτ, λύνει το ζήτημα της θεοδικίας και φανερώνει ὅτι η δικαιοσύνη του Θεοῦ δε στηρίζεται μόνο στην αρχή της ανταποδόσεως, ἀλλά και στην αρχή της τελειώσεως των ἀνθρώπων. Ἐτσι ἕνας σκοπός για τον ὁποῖο επιτρέπει οἱ δίκαιοι και ευσεβεῖς ἀνθρώποι να δοκιμάζονται με ασθένειες, ἐνῶ μπορεί να τους κρατά συνεχῶς ευτυχισμένους χωρὶς δοκιμασίες, εἶναι ὅτι οἱ θλίψεις θα τους καταστήσουν λαμπρότερους και τελειότερους στην ἀρετή, χαρίζοντάς τους στο τέλος μεγαλύτερη ευτυχία ἀπὸ αὐτή που εἶχαν ὅταν ἦταν υγιεῖς. Αὐτό φανερώνει η ζωή του Ιώβ και του Τωβίτ και επιπλέον δείχνει ὅτι οἱ ευγενεῖς καρδιές τους ἀναδύθηκαν στην ἐπιφάνεια του κόσμου μόνο μετὰ τη δοκιμασία της ασθένειάς τους. Μέχρι πριν παρέμεναν ἀγνωστες και για το περιβάλλον τους και ἴσως για τον ἴδιο τον εαυτό τους. Για το Θεό, ὅμως, που εἶναι καρδιογνώστης, ἦταν ἤδη καταξιωμένες.

Ακόμη και στους ψαλμούς και στη σοφολογική γραμματεία του Ἰσραὴλ υπάρχουν ρήσεις που δείχνουν ὅτι με την ασθένεια ο ἀνθρώπος γίνεται ἀγιότερος. Αὐτό εἶναι το νόημα του στίχου ἀπὸ τον ψαλμό που ἔγραψε ο Δαυὶδ σε περίοδο ηρεμίας και γαλήνης της ζωῆς του: «τοῖς ἅγιοις τοῖς ἐν τῇ γῆ αὐτοῦ ἔθαυμάστωσεν ὁ Κύριος, πάντα τὰ θελήματα αὐτοῦ ἐν αὐτοῖς. ἐπληθύνθησαν αἱ ἀσθένειαι αὐτῶν, μετὰ ταῦτα ἐτάχυναν» (Ψλ 15:3-4). Οἱ ασθένειες στις ὁποῖες ἀναφέρεται ο Δαυὶδ εἶναι οἱ θλίψεις των δικαίων, οἱ ὁποῖες ὅμως δεν εἶναι μόνιμες, ἀλλά παροδικές, ὅπως ἐρμηνεύεται το «μετὰ

²⁴³ Βλ. John Craghan, *Esther, Judith, Tobit, Jonah, Ruth*, Old Testament Message, ἐκδ. Michael Glazier Inc., Wilmington-Daleware 1982, σσ. 156-157. Βλ. Μηνὰς Γρ. Χαρίτος, *Τωβίτ (ομιλία πέντε)*, Αθήναι 1939, σσ. 48-49.

ταῦτα ἐτάχυναν», γιατί οι ευσεβείς και ενάρετοι άνθρωποι μέσα στις θλίψεις τους επιταχύνουν το βήμα τους στην οδό της αρετής²⁴⁴.

Επίσης, μέσα στη σοφολογική γραμματεία του ισραηλιτικού λαού υπάρχουν ψήγματα σοφίας που επιδοκιμάζουν αυτόν τον σκοπό της ασθένειας, δηλαδή την πνευματική τελείωση των δικαίων. Ο Παροιμιστής παρομοιάζει τον δίκαιο άνθρωπο με τον άργυρο και το χρυσό και όπως αυτά τα δύο πολύτιμα μέταλλα καθαρίζονται μέσα στο χωνευτήρι της φωτιάς και λάμπουν περισσότερο, έτσι οι ευγενείς καρδιές δοκιμάζονται μέσα στο καμίνι των θλίψεων και αναδεικνύονται νικητές. Και φυσικά μέσα στις θλίψεις περιλαμβάνονται και οι ασθένειες: «ὥσπερ δοκιμάζεται ἐν καμίνῳ ἄργυρος καὶ χρυσός, οὕτως ἐκλεκταὶ καρδίαι παρὰ Κυρίῳ» (Πρμ 17:3)²⁴⁵. Ο Σοφός Σειράχ βασισμένος στην ίδια σκέψη (Σειρ 2:5), δίνει συμβουλές στο δοκιμαζόμενο υπό των ποικίλων θλίψεων άνθρωπο, λέγοντάς του ότι θα καταφέρει να εξαγιαστεί και να κερδίσει τη νίκη επί του εαυτού του και της δοκιμασίας του, όταν αντιμετωπίζει τη θλίψη με υπομονή, όταν αναφέρεται με πίστη και ελπίδα στον Θεό, όταν συνεχίζει να τρέχει το δρόμο της ζωής του με ευθύτητα και δεν κλίνει προς την αμαρτία παρόλες τις δυσκολίες: «πίστευσον αὐτῷ... ἔλπισον ἐπ' αὐτόν... ἀναμείνατε τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ μὴ ἐκκλίνητε... καὶ σώζει ἐν καιρῷ θλίψεως» (Σειρ 2:6,7,11)²⁴⁶.

2.5.2 Η διαφύλαξη της ταπείνωσης και ο φωτισμός των δικαίων

Στην Παλαιά Διαθήκη περιγράφονται κάποιες ασθένειες που φαίνεται ότι επιτράπηκαν από τη Θεία Δικαιοσύνη για να διαφυλαχθεί η ταπείνωση των δικαίων και ευσεβών ανθρώπων, αλλά και για να φωτιστούν και να επανέλθουν στο δρόμο των εντολών όσοι από αυτούς είχαν αποκλίνει από την ευθεία οδό.

α) Ένας ακόμη δίκαιος άνθρωπος ο οποίος ασθένησε ήταν ο προφήτης Ελισαίος. Προς το τέλος της ζωής του το βιβλικό κείμενο αναφέρει ότι ασθένησε και πέθανε. Όμως, σε κανένα σημείο από την καταγραφή της ιστορίας δε φαίνεται ότι αρρώστησε εξαιτίας κάποιας προσωπικής αμαρτίας: «καὶ Ελισαϊέ ἠρρώστησεν τὴν ἄρρωστιαν αὐτοῦ, δι' ἣν ἀπέθανε» (4 Βασ 13:14).

²⁴⁴ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ιώβ-Οι Ψαλμοί*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 8, έκδ. Ορθόδοξος Χριστιανική Αδελφότητα «Λυδία», Θεσσαλονίκη 1986, σ. 77.

²⁴⁵ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σολομών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 25, Αθήναι 1964, σσ. 101-102.

²⁴⁶ Βλ. R.A.F. MacKenzie, S.J., *Sirach*, Old Testament Message, έκδ. Michael Glazier Inc., Wilmington-Daleware 1983, σ. 30.

Παραμένει και ενεργεί σαν προφήτης μέχρι το τέλος της ζωής του και θαυματουργεί και μετά το θάνατό του (4 Βασ 13:21)²⁴⁷. Ο Θεός επέτρεψε αυτή την ασθένεια, για να διαφυλάξει την ταπείνωση του δίκαιου δούλου Του και να δείξει ότι και ο άγιος άνθρωπος αρρωσταίνει, για να μη νομίζει ότι θαυματουργεί με τις δικές του δυνάμεις. Η ασθένεια είναι μια υπενθύμιση ακόμη και στον ενάρετο ότι είναι αδύνατον να υπερβεί τα όρια της ανθρώπινης φύσης του και να θεωρήσει τον εαυτό του θεό και να πιστεύει ότι θαυματουργεί με τη δική του δύναμη. Ο Θεός είναι αυτός που ενεργεί και επιτελεί τα θαύματα δι' αυτού, ακόμη και όταν ο προφήτης ή ο απόστολος ή ο άγιος του ασθενεί. Δεν είναι η ανθρώπινη δύναμη που θαυματοποιεί, αλλά η θεϊκή²⁴⁸.

β) Ο βασιλιάς Εζεκίας αν και ήταν ένας από τους ευσεβέστερους βασιλείς του ισραηλιτικού λαού, ασθένησε τόσο βαριά, ώστε θα έφτανε στο θάνατο σε ηλικία μόλις σαράντα ετών (4 Βασ 20:1). Το να πεθάνει κανείς σε νεαρή ηλικία ήταν για τους Ισραηλίτες ένδειξη αμαρτωλής ζωής. Ήταν πράγματι αυτός ο λόγος της ασθένειας του Εζεκία; Σύμφωνα με μία θεολογική ερμηνεία, ο Εζεκίας ασθένησε για να μην περηφανευθεί για τη νίκη του έναντι του Σενναχιρήμ, ο οποίος εκείνες τις μέρες είχε εισβάλει με τον ασσυριακό στρατό του στο έδαφος των Ιουδαίων και υπέστη φοβερή ήττα από αυτόν²⁴⁹. Κατά μία άλλη ερμηνεία ο Θεός εξέτεινε την παιδαγωγική ράβδο της αγάπης Του προς τον Εζεκία, επειδή είχε περηφανευθεί και αλαζονευθεί για όλα τα μέτρα που έλαβε σε σχέση με την καταπολέμηση της ειδωλολατρίας στη χώρα του²⁵⁰. Πάντως, είτε για τον έναν είτε για τον άλλο λόγο, ο σκοπός του Γιαχβέ ήταν να διαφυλάξει την ταπείνωση του ανθρώπου του και να τον προφυλάξει από την αμαρτία. Με την ασθένεια ο άνθρωπος συνέρχεται από τις περήφανες σκέψεις του, αναγνωρίζει την αδυναμία του μπροστά στην ασθένεια και το θάνατο κι έτσι αποκτάει ταπείνωση που τον ανεβάζει σε πνευματικά ύψη, όπως συνέβη και με τον Εζεκία.

γ) Προς φωτισμό και ταπείνωση ασθένησε και ο προφήτης Ιωνάς. Κάποιο είδος ηλίωσης πρέπει να υπέστη ο προφήτης, όταν οι ισχυρές ακτίνες του ηλίου μαζί με τον καυστικό άνεμο, έπεσαν πάνω στο κεφάλι του και του προξένησαν σωματική εξάντληση μέχρι λιποθυμίας: «καὶ προσέταξεν ὁ Θεὸς πνεύματι καύσωνι συγκαίοντι, καὶ ἐπάταξεν ὁ ἥλιος ἐπὶ τὴν κεφαλὴν Ἰωνᾶ· καὶ ὀλιγοψύχησε καὶ ἐπελέγετο τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ εἶπε· καλὸν μοι

²⁴⁷ Βλ. Keith Warrington, «Healing and Suffering in the Bible», *International Review of Mission*, Jan-Apr 2006, 95, 376/377, 156.

²⁴⁸ Πρβλ Φιλότητος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 100.

²⁴⁹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Δ' Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 11, Αθήνα 1958, σ. 144.

²⁵⁰ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ησαΐαν*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων "Ο Σωτήρ", Αθήνα 1990, σ. 421.

ἀποθανεῖν με ἢ ζῆν» (Ιων 4:8). Όλο αυτό το επεισόδιο έγινε μετά τη σωτηρία της πόλεως Νινευή. Ο Ιωνάς στεναχωρημένος είχε καταφύγει σ' ένα λόφο απέναντι από την πόλη και θρηνούσε για τη σωτηρία της. Εκεί μέσα σε μια νύχτα φύτεψε μια κολοκυθιά, η οποία με τη σκιά της τον προφύλαγε από τον δυνατό ήλιο. Όπως φύτεψε, έτσι η κολοκυθιά ξεράθηκε· μέσα σε μια νύχτα. Ο προφήτης δεν είχε πλέον προστασία από τον ήλιο και έπαθε το επεισόδιο με την ηλίαση. Αυτό το γεγονός τον βοήθησε να καταλάβει ότι όπως αυτός στενοχωρήθηκε για την κολοκυθιά που ξεράθηκε και για την οποία ο ίδιος δεν κοπίασε καθόλου για να μεγαλώσει και να του παρέχει δροσιά τις ώρες του δυνατού ήλιου, έτσι και ο Θεός θα λυπόταν αν η Νινευή, με τα εκατόν είκοσι χιλιάδες νήπια, τα οποία δε γνώριζαν την αμαρτία, καταστρεφόταν, επειδή δε θα της είχε δοθεί η ευκαιρία να ακούσει το κήρυγμα μετάνοιας, το οποίο εντάλθηκε ο προφήτης από τον Θεό να προσφέρει (Ιων 4:1-11)²⁵¹. Συνεπώς, ο Ιωνάς με την ασθένεια φωτίστηκε, ώστε να καταλάβει τους τρόπους με τους οποίους ενεργεί ο Θεός. Η ασθένεια στην Παλαιά Διαθήκη έρχεται, για να ανοίξει τα μάτια των ανθρώπων και να τους φωτίσει να δουν τη ζωή από άλλη οπτική γωνία, με ευρύτερη καρδιά και όχι με στενομυαλιά.

δ) Προς φωτισμό και συνειδητοποίηση της ολιγωρίας του απέναντι στο θείο νόμο ασθένησε βαριά και ο δίκαιος Μωυσής. Το περιστατικό της ασθένειάς του έχει ως εξής: ο Μωυσής ήταν χρισμένος από τον Θεό με την αποστολή να ελευθερώσει τους Ισραηλίτες από τη δουλεία του Φαραώ. Όταν κατευθυνόταν προς την Αίγυπτο, για να αρχίσει την αποστολή του, βίωσε ένα παράξενο γεγονός. Ο Κύριος, σύμφωνα με το εβραϊκό κείμενο, τον συνάντησε τη νύχτα και ζητούσε να τον σκοτώσει: «ἐγένετο δὲ ἐν τῇ ὁδῷ ἐν τῷ καταλύματι συνήντησεν αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου καὶ ἐζήτηι αὐτὸν ἀποκτεῖναι» (Εξ 4:24). Σύμφωνα με τη μετάφραση των Ο' ἄγγελος Κυρίου ζητούσε να τον σκοτώσει. Αν και μπορεί να φαντάζει αλλόκοτη αυτή η ερμηνεία, είναι πολύ πιθανή, διότι οι Εβραίοι συνήθιζαν κάθε γεγονός της ζωής τους να το αποδίδουν στην άμεση ενέργεια του Θεού. Αυτό σήμαινε ότι ο Μωυσής προσβλήθηκε από μία πολύ σοβαρή αρρώστια, η οποία απειλούσε τη ζωή του. Στη συνέχεια ο κίνδυνος του θανάτου εξουδετερώθηκε από την πράξη της συζύγου του, της Σεπφώρας. Αυτή κατάλαβε ότι ο λόγος της ασθένειας του Μωυσή ήταν το γεγονός ότι είχαν αφήσει τον γιο τους απερίτμητο. Γνώριζε ότι η περιτομή ήταν το σημαντικότερο σημείο επισφράγισης της διαθήκης που είχε συναφθεί μεταξύ του λαού Ισραήλ και του Γιαχβέ από την εποχή του προπάτορα Αβραάμ. Γνώριζε καλά ότι η περιτομή ήταν δηλωτικό σημείο ότι αυτός που περιτεμόταν γινόταν επίσημα μέλος του λαού του Θεού και αφοσιωνόταν πλήρως στον Κύριο. Το γεγονός ότι ο

²⁵¹ Βλ. Π.Ν. Τρεμπέλας, *Ο προφήτης Ιωνάς*, Αθήναι 1962, σσ. 80-85.

Μωυσής κλήθηκε σ' αυτή την ξεχωριστή αποστολή και δεν είχε περιτέμνει τον γιο του, σήμαινε ότι δεν είχε φροντίσει, ως αρχηγός του λαού, να γίνει επίσημα μέλος του λαού του Θεού και να δώσει αυτό το παράδειγμα και στους άλλους. Γι' αυτό και η Σεπφώρα προχώρησε αμέσως στην περιτομή του υιού τους. Αμέσως μετά την πράξη αυτή, η ασθένεια υποχώρησε και ο Μωυσής συνήλθε και σώθηκε (Εξ 4:25-26)²⁵². Είναι λοιπόν ξεκάθαρο ότι ο Θεός χρησιμοποιεί ακόμη και την ασθένεια για να δείξει στον Μωυσή και στον κάθε δούλο Του ότι ακόμη κι αν τον έχει τοποθετήσει σε μία υψηλή και υπεύθυνη θέση, αυτός δεν πρέπει να αμελεί να τηρεί τις εντολές Του, πίσω από τις οποίες κρύβεται πάντα ένα ζωηφόρο νόημα.

Από όλα τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι στην Παλαιά Διαθήκη δεν αναζητούνται τα οργανικά αίτια των ασθενειών, παρά μόνο καταγράφονται μερικές περιπτώσεις ασθενών στους οποίους οι αιτίες της αρρώστιας τους ήταν εμφανείς, όπως τα γηρατειά, τα ατυχήματα, οι κακουχίες ή ο πόλεμος. Οι υπόλοιπες αρρώστιες, των οποίων οι αιτίες δεν είναι εμφανείς, αποδίδονται κυρίως στην αμαρτία του κάθε ασθενούς ή στην ενέργεια του διαβόλου²⁵³. Αυτό ήταν μία φυσιολογική αντίδραση του λαού, αφού ο θρησκευτικός του νόμος έδινε μεγάλη βαρύτητα στη Διαθήκη που συνάφθηκε με τον Γιαχβέ και περιέβαλε όλες τις εκφάνσεις της ζωής του με την πίστη ότι τα πάντα στη ζωή του εξαρτώνται από τον Θεό. Άρα, και στο θέμα της ασθένειας ήταν δεσπόζουσα η πίστη ότι ο Γιαχβέ επιτρέπει ή εμποδίζει την ασθένεια²⁵⁴. Επομένως, στη βιβλική αποκάλυψη η προσοχή στράφηκε στη θρησκευτική σημασία της αρρώστιας, επειδή αυτή σχετίζεται με το σχέδιο σωτηρίας του Θεού για τον άνθρωπο²⁵⁵. Αυτή την πίστη ήθελαν να δημιουργήσουν οι θεόπνευστοι συγγραφείς μέσα στις ψυχές του λαού του Θεού, για να του δείξουν ότι ο στόχος του δε θα έπρεπε να είναι μία απλή σωματική θεραπεία, αλλά μία ολοκληρωτική ίαση, που μόνο ο Γιαχβέ μπορούσε να προσφέρει.

Παρόλα αυτά, το θέμα του πόνου και της θλίψης στην Παλαιά Διαθήκη εξακολουθεί να καλύπτεται με μυστήριο, επειδή υπήρχαν και υπάρχουν πάντα άνθρωποι που ζουν μέσα στην ασωτία και την αμαρτία κι όμως ευημερούν, μένοντας ενδεχομένως η ψυχή τους αθεράπευτη, ενώ αντίθετα υπάρχουν

²⁵² Βλ. U.Cassuto, *A Commentary on the Book of Exodus*, μτφρ. από τα εβραϊκά Israel Abrahams, Jerusalem 1983, σσ. 58-61.

²⁵³ Πρβλ. Xavier-Leon Dufour, «Η Ασθένεια», *Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας*, μτφρ. από Γαλλικά υπό Σάββα Αγουρίδη, Αθήνα 1980, σ. 150.

²⁵⁴ Πρβλ. Geoffrey W.Bromiley (εκδ.), «Healing in the OT», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 647.

²⁵⁵ Πρβλ. Xavier-Leon Dufour, «Η Ασθένεια», *Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας*, μτφρ. από Γαλλικά υπό Σάββα Αγουρίδη, Αθήνα 1980, σ. 150.

πολλοί ευσεβείς που συναντούν πολλές θλίψεις στη ζωή τους (Εκ 7:15). Δεν ήταν στους ανθρώπους της Βίβλου ούτε είναι σήμερα ξεκάθαρος ο λόγος για τον οποίο οι άνθρωποι υπέφεραν και υποφέρουν, διότι όπως λέει ο σοφός Εκκλησιαστής, άγνωστες παραμένουν οι βουλές και τα έργα του Θεού στη ζωή των τυφλών και πεπερασμένων ανθρώπων: «οὐ δυνήσεται ἄνθρωπος τοῦ εὐρεῖν σὺν τῷ ποιήμα τὸ πεπιοημένον ὑπὸ τὸν ἥλιον. ὅσα ἂν μοχθήσῃ ὁ ἄνθρωπος τοῦ ζητῆσαι, καὶ οὐχ εὐρήσει· καὶ γε ὅσα ἂν εἴπῃ ὁ σοφὸς τοῦ γνῶναι, οὐ δυνήσεται τοῦ εὐρεῖν» (Εκ 8:17)²⁵⁶.

2.6 Η εξιλέωση των ανθρώπων για τις αμαρτίες τους με την αυτοθυσία του Δούλου του Γιαχβέ

Η αυτοθυσία και τα πάθη του Δούλου του Γιαχβέ θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως μια ιδιαίτερη μορφή ασθένειας, η οποία δεν αναφέρεται στους ανθρώπους, αλλά στον Θεό. Αυτός που ασθενεί, που πονά και παθαίνει είναι ο Μεσσίας, ο οποίος με το δικό Του πάθος προσφέρει τον εαυτό Του ως θυσία στον Κύριο για να εξιλεωθούν οι αμαρτίες των ανθρώπων. Ταυτόχρονα με τον πόνο Του εκφράζει την εγγύτητά Του στους ανθρώπους²⁵⁷.

Ο προφήτης Ησαΐας προφήτεψε γι' αυτό το σημαντικό πρόσωπο που θα γεννιόταν στη γη μέσα από το λαό Ισραήλ, με σκοπό να λυτρώσει με το πάθος Του όλους τους ανθρώπους από τις συνέπειες της αμαρτίας. Το πρόσωπο αυτό είναι ο καλούμενος Μεσσίας, ο ίδιος ο Θεός, που προσέλαβε την ανθρώπινη φύση, για να της προσφέρει την ίαση από την αρρώστια της αμαρτίας. Ο προφήτης Ησαΐας περιέγραψε με λεπτομέρεια όλο το πάθος και τον πόνο που υπέφερε ο Μεσσίας, καθώς και το αποτέλεσμα που είχε αυτό για τους ανθρώπους. Στην περιγραφή των παθών σημειώνει ότι ο Μεσσίας έφερε πάνω στην ανθρώπινη φύση Του μία μεγάλη και σοβαρή πληγή, η οποία ήταν εμφανής στους άλλους και ο ίδιος γνώριζε πώς να υποβαστάξει τον πόνο από αυτήν την παρατεινόμενη πληγή: «ἄνθρωπος ἓν πληγῇ ὧν καὶ εἰδῶς φέρειν μαλακίαν» (Ησ 53:3). Η πληγή και το πάθος αυτό αποδόθηκαν πάνω στην τέλεια ανθρώπινη φύση του Μεσσία και όχι στη θεία φύση, γιατί αυτή δεν μπορούσε να πάσχει. Έπαθε μόνο κατά το ανθρώπινο μέρος, σωματικά και

²⁵⁶ Βλ. Keith Warrington, «Healing and Suffering in the Bible», *International Review of Mission*, Jan-Apr 2006, 95, 376/377, 156.

²⁵⁷ Βλ. Ιωάννης Χρ. Μούρτζιος, *Ερμηνεία και Θεολογία Βιβλικών Κειμένων*, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 389. Βλ. Ησ 53:6.

ψυχικά. Αυτή η εμφανής πληγή που βάσταζε ο Μεσσίας δεν οφειλόταν στις δικές Του αμαρτίες, αλλά στις αμαρτίες όλων των άλλων ανθρώπων. Ο Μεσσίας δε διέπραξε ο ίδιος αμαρτία, αλλά έφερε πάνω Του τις αμαρτίες των ανθρώπων σαν ξένο σώμα και τις κατέστησε δικές Του, για να τις εξαλείψει με τη θεία φύση Του: «τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται» (Ησ 53:4). Ωστόσο, οι άνθρωποι βλέποντας τον πόνο και τη λύπη που Του προξένησαν αυτές οι αμαρτίες, πίστευαν ότι η κάκωσή που έφερε στους ώμους Του οφειλόταν στις δικές Του ανομολόγητες αμαρτίες: «καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ καὶ ἐν πληγῇ ὑπὸ Θεοῦ καὶ ἐν κακώσει» (Ησ 53:4). Αυτός όμως έπασχε για τις ανομίες των άλλων. Τραυματίστηκε και συντρίφθηκε έως θανάτου, ενώ όλα αυτά έπρεπε να τα πάθουν οι άνθρωποι για τις δικές τους αμαρτίες «αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν» (Ησ 53:5). Αυτός ήταν αναμάρτητος «ἀνομίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ» (Ησ 53:9), αλλά με δική Του θέληση παραδόθηκε στο πάθος και στο θάνατο, επειδή αγάπησε πολύ τους ανθρώπους που είχαν χάσει το δρόμο τους και πλανιόνταν σαν πρόβατα χωρίς ποιμένα: «πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν... καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν» (Ησ 53:6). Και επειδή η προσφορά Του ήταν εκούσια, με σιωπή και υπομονή δέχτηκε όλα τα παθήματα «διὰ τὸ κεκακῶσθαι οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ» (Ησ 53:7) και έφτασε μέχρι το θάνατο «ὅτι αἶρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἢ ζωὴ αὐτοῦ» (Ησ 53:8). Ποιος; Αυτός του οποίου τη γενεά κανείς δεν μπορεί να διηγηθεί, γιατί η γέννησή Του ήταν υπερφυσική, από παρθένο κόρη, χωρίς τη γενεαλογία του πατέρα «τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται;» (Ησ 53:8)²⁵⁸.

Το αξιοπρόσεκτο στην περίπτωση του Δούλου του Γιαχβέ είναι ότι ασθενεί και πεθαίνει όχι εξαιτίας των αμαρτιών Του, ούτε εξαιτίας της αμαρτίας κάποιων άλλων, ούτε εξαιτίας κάποιων φυσικών εξωτερικών αιτιών, ούτε εξαιτίας του διαβόλου, αλλά ασθενεί και πεθαίνει με τη δική Του θέληση, εξουσιάζοντας όλους αυτούς τους παράγοντες, με μόνο και κύριο σκοπό την ίαση των ανθρώπων: «Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν» (Ησ 53:6). Πως είναι, λοιπόν, δυνατόν, Αυτός που παρέδωσε εκούσια τον εαυτό Του στον πόνο και το θάνατο, για να προσφέρει την ίαση σε όλους, τελικά να τιμωρεί

²⁵⁸ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ησαΐαν*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1990, σσ. 601-605, 607-608. Βλ. Frank E. Gaebelien (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 6, έκδ. Zondervan Publishing House, Michigan 1986, σσ. 302-303. Ο παῖς του Κυρίου προσφέρει τη ζωή Του ως θυσία για αυτούς που τον φόνευσαν. Είναι ταυτόχρονα και ο ποιμένας και το εξιλαστήριο θύμα. Βλ. Αθανάσιος Γ. Παπαρνάκης, *Ερμηνεία Κειμένων της Παλαιάς Διαθήκης κατά τους Πατέρες της Εκκλησίας*, τόμ. Α', έκδ. Γράφημα, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 311-317.

τους ανθρώπους για την αμαρτία τους; Για άλλη μια φορά επιβεβαιώνεται ότι η τιμωρία που αποδίδεται στο Θεό, είναι μόνο λεκτική και φαινομενική και δηλώνει ουσιαστικά την παιδαγωγική Του επέμβαση για τη θεραπεία των ασθενειμάτων του ανθρώπου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ ΣΤΟΝ ΑΡΧΑΙΟ ΚΟΣΜΟ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΑΡΧΑΙΟ ΙΣΡΑΗΛ

3.1 Επεμβατική ιατρική του αρχαίου κόσμου

Ο πόνος και η αρρώστια ταλαιπωρούσαν τους ανθρώπους τη βιβλική εποχή και ατομικά και συλλογικά. Οι λαοί της Βίβλου και κάθε λαός στον υπόλοιπο κόσμο ανάλογα με τη θρησκευτική αντίληψη που είχε διαμορφώσει για την προέλευση και την πηγή της αρρώστιας, έδωσε και την αντίστοιχη λύση στο πρόβλημα της αντιμετώπισης και θεραπείας της. Όλοι πάντως οι λαοί, ανεξάρτητα από τη θρησκευτική τους πίστη, προσπάθησαν να ανακουφίσουν τον σωματικό πόνο, χρησιμοποιώντας διάφορες ουσίες που βρίσκονταν στη φύση. Αυτό το γεγονός οδήγησε στην ανάπτυξη της ιατρικής επιστήμης και της φαρμακολογίας²⁵⁹.

Στους πρωτόγονους λαούς, εκτός από τα εξωτερικά τραύματα, των οποίων οι αιτίες πρόκλησής τους ήταν φανερές, οι υπόλοιπες ασθένειες δεν ήταν απλά φυσικά φαινόμενα. Η μικρή ανάπτυξη της ιατρικής επιστήμης δεν επέτρεψε των προσδιορισμό των αιτιών και της φύσεως των ασθενειών, με σκοπό να αναζητηθούν οι τρόποι θεραπείας τους. Αντίθετα, οι ελάχιστες ιατρικές γνώσεις συνηγορούσαν υπέρ της δαιμονοποίησης των ασθενειών. Συνήθως αποδίδονταν στις επιθέσεις εξωτερικών δυνάμεων ακολουθώντας το σχήμα: θεοί/δαίμονες → αμαρτία ανθρώπου → ενοχή → μαγικές δυνάμεις (κατάρρα) → ασθένεια. Επομένως για να τις θεραπεύσουν, έπρεπε να εφαρμόσουν αντίστοιχες μεθόδους όπως, εξορκισμούς για να διώξουν τους δαίμονες, προσευχές και θυσίες σε μια προσπάθεια να κατευνάσουν τη θεότητα και γενικότερα εξάσκηση της μαγείας με βότανα και ξόρκια. Η μαγεία στη συνέχεια αποτέλεσε την αρχή της ιατρικής επιστήμης. Επομένως, η κοσμοαντίληψη του πρωτόγονου ανθρώπου για την αρρώστια συνίστατο στο ότι προερχόταν από την επέμβαση μιας εξωτερικής ανώτερης δύναμης, άρα και η θεραπεία της εξαρτιόταν από την ίδια δύναμη²⁶⁰.

Η πρωτόγονη αυτή αντίληψη ξεκίνησε από την αρχαία Ανατολή με την ιατρική επιστήμη να ασκείται από τους μάγους και φυσικά να είναι ελάχιστα

²⁵⁹ Βλ. Θρ. Κετσέας, «Οι διάφορες πλευρές της αρρώστιας στην Καινή Διαθήκη», *Ακτίνες* (Φεβ 1989) 86.

²⁶⁰ Βλ. Colin Brown, «ιάομαι», *The New International Dictionary of New Testament Theology*, Vol 2 (G-Pre), έκδ. the Paternoster Press Ltd, Michigan 1975-1978, σ. 166.

ανεπτυγμένη²⁶¹. Με την πάροδο του χρόνου και την πείρα που αποκτούσαν οι άνθρωποι από την καθημερινή τριβή με τις διάφορες ασθένειες, η ιατρική εξελίχθηκε σε επιστήμη και δρούσε παράλληλα με τη μαγεία. Στην Ανατολή απαντώνται και τα πρώτα γραπτά στοιχεία εφαρμογής ιατρικών πρακτικών σε ασθενείς, στους κώδικες και τους παπύρους του πολιτισμού των Μεσοποταμιών λαών και των Αιγυπτίων, που χρονολογούνται από τις αρχές μέχρι τα τέλη της τρίτης χιλιετίας π.Χ. (2800 π.Χ. με 2200 π.Χ.). Ειδικότερα, οι Αιγύπτιοι ως καλοί γνώστες της ανατομικής, ασκούσαν μικρές χειρουργικές επεμβάσεις, όπως περιτομή, διάνοιξη αποστημάτων και καθαρισμό τους²⁶². Επίσης έκαναν χρήση του νάρθηκα για τα κατάγματα (2800 π.Χ.) και εκτός από την περιτομή προέβαιναν και σε χειρουργεία ακρωτηριασμών σύμφωνα με τις ανάγλυφες αναπαραστάσεις που βρέθηκαν σε τύμβο κοντά στη Μέμφιδα (2500 π.Χ.). Στον πάπυρο Edwin Smith, τον πιο παλιό πάπυρο με τις σωζόμενες καταγραφές χειρουργικών επεμβάσεων, υπάρχουν πληροφορίες για την εξέταση, διάγνωση και θεραπεία καταστάσεων ημιπληγίας, κρανιακών κακώσεων, πυρετών και σπονδυλικών ή άλλων εξαρθρώσεων. Αυτό το υλικό χρονολογείται πιθανώς στις αρχές της τρίτης π.Χ. χιλιετίας. Επίσης, σ' αυτή την εποχή που η ιατρική δεν είχε καθιερωθεί ως επιστήμη, οι αρχαίοι Αιγύπτιοι ανακάλυψαν το σωστό και μοναδικό τρόπο με τον οποίο μπορούσαν να επανεφέρουν στη θέση της την εξαρθρωμένη κάτω σιαγόνα. Παρά ταύτα, οι περισσότερες θεραπευτικές αγωγές τους ήταν υπό την επίδραση της μαγείας και της προκατάληψης²⁶³.

Οι λαοί της Μεσοποταμίας, εκτός από το ότι στηρίζονταν στη μαγεία για τη θεραπεία των ασθενών τους, χρησιμοποιούσαν παράλληλα μία μεγάλη ποικιλία θεραπευτικών ουσιών, ιδιαίτερα βοτάνων, των οποίων γνώριζαν τις θεραπευτικές ιδιότητες εμπειρικά. Οι Σουμέριοι (ιστορικός λαός στην περιοχή της Μεσοποταμίας) ήταν οι πρώτοι που ανακάλυψαν τις αντιπυρετικές και αναλγητικές ιδιότητες της σημερινής ασπιρίνης, την οποία έφτιαχναν από το εκχύλισμα του φλοιού ή των φύλλων της ιτιάς. Γνώριζαν επίσης τις θεραπευτικές ιδιότητες πολλών θάμνων και φυτών και ανακάλυψαν τις καθαρτικές ιδιότητες του ρετσινόλαδου. Επίσης κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Χαμουραμπί στη Βαβυλώνα (1792-1750 π.Χ.) καταγράφεται σε κείμενα της εποχής ότι οι ασθενείς χρεώνονταν για τη νοσηλεία τους στα υποτυπώδη νοσοκομεία, ανάλογα με την

²⁶¹ Βλ. Xavier-Leon Dufour, «Η Ασθένεια», *Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας*, μτφρ. από Γαλλικά υπό Σάββα Αγουρίδη, Αθήνα 1980, σ. 150.

²⁶² Βλ. Πρώτη, «ιατρική», *Παγκόσμια Νεοελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 9ος, έκδ. Πρώτη - Β. Φλούδος, Θεσσαλονίκη 1983/84, σ. 198.

²⁶³ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Health and Healing in the Ancient Near East», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 641.

οικονομική τους κατάσταση, και σε περιπτώσεις ιατρικής αμέλειας επιβάλλονταν κυρώσεις στους ιατρούς²⁶⁴.

Γενικά, η ιατρική στη Μεσοποταμία ασκούσαν από δύο ομάδες ανθρώπων, τους εξορκιστές και τους ιατρούς. Οι εξορκιστές λειτουργούσαν στη σφαίρα του υπερφυσικού. Αρχικά προσδιόριζαν την αιτία της ασθένειας, η οποία μπορούσε να προέρχεται είτε από το βασίλειο των θεών και των πνευμάτων είτε από κάποια αμαρτία ή κατάρα είτε από φυσικές αιτίες κι έπειτα ακολουθούσαν την ανάλογη τακτική για την αντιμετώπισή της. Επέλεξαν το κατάλληλο τελετουργικό τυπικό, χρησιμοποιώντας τα αντίστοιχα αντικείμενα και λέγοντας το αντίστοιχο μαγικό ξόρκι, προκειμένου να θεραπεύσουν τον ασθενή. Οι γιατροί ασχολούνταν με το πρακτικό μέρος της ασθένειας, τον προσδιορισμό της φυσικής αιτίας και του αποτελέσματός της. Ανάλογα με την αρρώστια είχαν στη διάθεσή τους διάφορα ιατρικά μέσα, όπως καταπραϊντικό βάλαμο, κατάπλασμα, ακόμα και κλύσμα για να ανακουφίσουν τον ασθενή. Παράλληλα, χρησιμοποιούσαν και μαγικά ξόρκια αφιερωμένα στους θεούς τους, για να ενισχύουν τη θεραπευτική αγωγή τους. Οι ασθένειες που αντιμετώπιζαν οι εξορκιστές και οι γιατροί εκτείνονταν από τον πονοκέφαλο μέχρι τον ίκτερο και από τα κατάγματα μέχρι τη λέπρα. Επίσης, οι ίδιοι οι ασθενείς συμμετείχαν στη θεραπεία τους χρησιμοποιώντας, ως πιο αποτελεσματικά θεραπευτικά μέσα, τα μαγικά ξόρκια και τα διάφορα τελετουργικά που απευθύνονταν σε όλο το μεσοποταμιακό πάνθεο, τα οποία δεν εξέλιπταν από τα γραπτά ιατρικά, σοφολογικά και θρησκευτικά κείμενά τους²⁶⁵.

Οι Βαβυλώνιοι ιερείς-ιατροί προχωρούσαν σε μία αιτιολογική παρά εμπειρική προσέγγιση θεραπείας. Ερευνούσαν την αιτία κι έπειτα προχωρούσαν στη θεραπεία. Συνήθως, απέδιδαν την αρρώστια σε δαιμονική επίδραση και γι' αυτό η θεραπεία μπορούσε να γίνει, αφού πρώτα εξορκιζόταν η δαιμονική δύναμη και ερχόταν η γαλήνη και η ειρήνη στο πνεύμα του ασθενούς. Αυτή η πρακτική επαληθεύτηκε στα τέλη του εικοστού αιώνα, όταν ανακαλύφθηκε ότι δεν προχωρούσαν, για παράδειγμα, στη θεραπεία των ιστών, αν ο ασθενής ήταν σε ανησυχία ή σε συναισθηματική ταραχή. Αυτό είναι ένα γεγονός που αιτιολογεί την παραπάνω διαδικασία θεραπείας των Βαβυλωνίων στην προεπιστημονική εποχή της ιατρικής²⁶⁶.

²⁶⁴ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Health and Healing in the Ancient Near East», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 642.

²⁶⁵ Βλ. Thomas Worth Walker, *The metaphor of healing and the theology of the book of Hosea*, ProQuest Dissertations and Theses, 1997, σσ. 22-25,29.

²⁶⁶ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Health and Healing in the Ancient Near East», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 641.

Η ιατρική πρακτική, λοιπόν, άρχισε να ανθίζει στην αρχαία Ανατολή, από την τρίτη χιλιετία ιδιαίτερα στους αρχαίους Αιγύπτιους, αλλά η καθιέρωσή της ως επιστήμη που βασίζεται στη λογική και στην εμπειρική παρατήρηση ανήκει στους Έλληνες. Από την εποχή του Ομήρου ακόμη οι ιατροί ήταν σε υψηλή εκτίμηση και θέση, παρόλο που η μαγεία κυριαρχούσε στη θεραπεία των ασθενών. Αργότερα ο όρκος του Ιπποκράτη (γεννήθηκε το 460 π.Χ.) αποτέλεσε μία αξιομνημόνευτη μαρτυρία που έδειχνε ότι η ιατρική στην Ελλάδα αναπτύχθηκε τόσο πολύ, ώστε συγκροτήθηκε ένα ειδικός ιατρικός κώδικας ηθικής ανάμεσα στους γιατρούς, τον οποίο έπρεπε να υπηρετούν²⁶⁷. Από τον 5^ο αιώνα π.Χ. και μετά, οι Έλληνες με την προσεκτική παρατήρηση του ανθρώπινου σώματος, έθεσαν τις βάσεις για την εξέλιξη της ιατρικής ως επιστήμης²⁶⁸.

Επομένως είναι σαφές ότι στον αρχαίο κόσμο δεν ήταν ξεκάθαρη η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στη λογική και στη μαγεία ως προς την ιατρική θεραπεία. Όλοι οι προαναφερθέντες λαοί ασκούσαν μεν ιατρικές πρακτικές, λάτρευαν δε θεότητες της ιατρικής στις οποίες αφιέρωναν ολόκληρα οικοδομήματα ναών, τα οποία λειτουργούσαν ως θεραπευτικά-θαυματουργικά κέντρα. Εκεί οι ιερείς έπαιζαν το ρόλο του ιατρού και ταυτόχρονα δέχονταν τις προσφορές θυσίας των ασθενών για την απόκτηση της υγείας τους ή τις προσφορές ευχαριστίας για τη θαυματουργική θεραπεία που μπορούσε να έχει πραγματοποιηθεί στη ζωή τους. Πολλά από αυτά τα θαύματα εξωραϊζόνταν σε τέτοιο σημείο που καταντούσαν αλλόκοτα. Παραδείγματα τέτοιων θεοτήτων απαντώνται ο Ασκληπιός στην Ελλάδα, για τον οποίο χτίστηκε το Ασκληπιείο στην Κω, ο Imhotep στην Αίγυπτο, ο Tammuz στο Ασσυρο-Βαβυλωνιακό κόσμο²⁶⁹.

Αυτή η πρακτική του αρχαίου ανατολικού κόσμου, σύμφωνα με την οποία οι άνθρωποι απευθύνονται στους θεούς για θεραπεία, επιβεβαιώνεται και από μαρτυρίες της Παλαιάς Διαθήκης. Οι ειδωλολατρικοί λαοί προσεύχονταν στους κατασκευασμένους θεούς τους και ανάμεσα στα πολλά αιτήματα προσευχής τους είχαν και το αίτημα για την υγεία των τέκνων και της οικογένειάς τους. Το βιβλίο της Σοφίας Σολομώντος χαρακτηρίζει μεγάλη ανοησία αυτή την πρακτική, επειδή τα είδωλα ήταν κατασκευάσματα των χειρών τους, άψυχα, νεκρά που δε μπορούσαν ούτε τα πόδια ούτε τα χέρια τους να κινήσουν, πόσο μάλλον να προσφέρουν θεραπεία στους ασθενείς που τα

²⁶⁷ Βλ. Colin Brown, «ΐάομαι», *The New International Dictionary of New Testament Theology*, Vol 2 (G-Pre), έκδ. the Paternoster Press Ltd, Michigan 1975-1978, σ. 166.

²⁶⁸ Βλ. Πρώτη, «ιατρική», *Παγκόσμια Νεοελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 9ος, έκδ. Πρώτη - Β. Φλούδος, Θεσσαλονίκη 1983/84, σ. 199.

²⁶⁹ Βλ. Colin Brown, «ΐάομαι», *The New International Dictionary of New Testament Theology*, Vol 2 (G-Pre), έκδ. the Paternoster Press Ltd, Michigan 1975-1978, σ. 166.

επικαλούνταν: «οὐκ αἰσχύνεται τῷ ἀψύχῳ προσλαλῶν καὶ περὶ μὲν ὑγιείας τὸ ἀσθενὲς ἐπικαλεῖται» (Σολ 13:17)²⁷⁰.

Ὅσον αφορά στη διατροφή, ελάχιστες αποδείξεις υπάρχουν για το αν δινόταν ιδιαίτερη προσοχή στο διαιτολόγιο μιας καλής υγείας, τόσο στην Αίγυπτο όσο και στη Μεσοποταμία. Αναμφίβολα όποιος είχε αλλεργική αντίδραση σε κάποια τροφή την απέφευγε. Και πέρα από προσωπική επιλογή ή θρησκευτικό ταμπού όλες οι βρώσιμες τροφές αποτελούσαν μέρος του καθημερινού διαιτολογίου τους. Σε αντίθεση με αυτούς, οι Εβραίοι τηρούσαν ένα αυστηρό διαιτολόγιο, μοναδικό στην αρχαία Εγγύς Ανατολή²⁷¹ και εφάρμοζαν μοναδικούς κανόνες υγιεινής²⁷².

Επομένως, η υποτυπώδης ιατρική που ασκήθηκε από τους αρχαίους λαούς της Ανατολής, στο διάστημα από την τρίτη χιλιετία π.Χ. μέχρι τους πρώτες αιώνες μ.Χ., ήταν κυρίως επεμβατική. Αυτό σημαίνει ότι οι ιερείς και οι γιατροί προσπαθούσαν να περιθάψουν και να θεραπεύσουν τους ασθενείς και όχι να προλάβουν ή να εμποδίσουν την εμφάνιση των ασθενειών. Θεράπευαν στηριζόμενοι στην εμπειρική παρατήρηση και τη λογική τους, αλλά επηρεάζονταν και από την προκατάληψη, τη μαγεία και το φόβο των θεών.

3.2 Επεμβατική ιατρική του αρχαίου Ισραήλ

Είναι αρκετά πιθανό ότι στον αρχαίο Ισραήλ δεν αναπτύχθηκε η ιατρική επιστήμη σε αυτό το βαθμό που αναπτύχθηκε στους προαναφερθέντες αρχαίους ανατολικούς λαούς. Ο λόγος εντοπίζεται κυρίως στην πίστη των Ισραηλιτών ότι ο Γιαχβέ ως ο κύριος της ζωής και του θανάτου και ως ο δωρεοδότης της υγείας, της μακροημέρευσης και της ζωής δεν άφηνε περιθώρια για την ανάπτυξη της ιατρικής επιστήμης. Αυτή η πίστη σίγουρα τους απέτρεπε από το να ερευνήσουν και να εξηγήσουν τη λειτουργία του ανθρώπινου σώματος και γενικότερα να ασχοληθούν με την ανάπτυξη της ιατρικής.

Ειδικότερα, οι σημαντικότεροι λόγοι για τους οποίους δεν εξελίχθηκε σε μεγάλο βαθμό η ιατρική επιστήμη στον αρχαίο Ισραήλ ήταν οι ακόλουθοι: Πρώτον, σύμφωνα με τις θρησκευτικές τους διατάξεις, το νεκρό σώμα

²⁷⁰ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σολομών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 25, Αθήναι 1964, σ. 352.

²⁷¹ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Health and Healing in the Ancient Near East», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 642.

²⁷² Βλ. Πρώτη, «ιατρική», *Παγκόσμια Νεοελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 9ος, έκδ. Πρώτη - Β. Φλούδος, Θεσσαλονίκη 1983/84, σ. 199.

θεωρούνταν ακάθαρμο. Οποιαδήποτε επαφή με αυτό προκαλούσε μόλυνση, η οποία μπορούσε να απομακρυνθεί μόνο με περίπλοκες τελετές καθαρισμού (Αρ 6:6-10 και 19:11-22). Έτσι αντιμετωπιζόταν γενικά με φόβο. Γι' αυτό και η αυτοψία της φυσικής διαδικασίας της αποσύνθεσης ή η εξέταση του νεκρού σώματος ενέπιπταν μόνο στις αρμοδιότητες των ιερέων και μόνο για λόγους θρησκευτικούς. Δεύτερον, οι Ισραηλίτες, σε σχέση με τους άλλους ανατολικούς λαούς, είχαν μία απaráμιλλη αποστροφή προς το αίμα, όταν χανόταν σε περιπτώσεις αιμορραγίας, διότι το θεωρούσαν ιερό και φορέα ζωής. Γι' αυτό και απαγόρευαν την ανάπτυξη ακόμη και των μικρών χειρουργικών επεμβάσεων. Τρίτον, ο λαός αυτός περιέβαλε με πολύ σεβασμό το μυστήριο της αρχής της ανθρώπινης ζωής και του τέλους της. Όλα τα απέδιδε στον Θεό, οριοθετώντας έτσι το πεδίο στο οποίο μπορούσε να κινηθεί ο ίδιος ο λαός. Για παράδειγμα, στο βιβλίο του Ιώβ φαίνεται με πόση επιδεξιότητα δημιουργήθηκε ο άνθρωπος: «μνήσθητι ότι πηλόν με έπλασας, εἰς δὲ γῆν με πάλιν ἀποστρέφεις. ἢ οὐχ ὡςπερ γάλα με ἤμελξας, ἐτύρωσας δὲ με ἴσα τυρῶ; δέρμα καὶ κρέας με ἐνέδυσας, ὀστέοις δὲ καὶ νεύροις με ἐνείρασ» (Ιώβ 10:9-11), στους ψαλμούς με πόση ιερότητα δημιουργήθηκε η κάθε ψυχή: «ὅτι σὺ ἐκτήσω τοὺς νεφροὺς μου, Κύριε, ἀντελάβου μου ἐκ γαστρὸς μητρὸς μου. ἐξομολογήσομαί σοι, ὅτι φοβερῶς ἐθαυμαστώθης· θαυμάσια τὰ ἔργα σου, καὶ ἡ ψυχὴ μου γινώσκει σφόδρα. οὐκ ἐκρύβη τὸ ὄστούν μου ἀπὸ σοῦ, ὃ ἐποίησας ἐν κρυφῇ, καὶ ἡ ὑπόστασις μου ἐν τοῖς κατωτάτοις τῆς γῆς» (Ψλ 138:13-16) και στο βιβλίο της Γενέσεως με πόση ιεροπρέπεια έγινε η δημιουργία του ανθρώπου, ο οποίος τελικά ανήκει στο Θεό: «Αδαμ δὲ ἔγνω Εὐάν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκε τὸν Κάϊν καὶ εἶπεν· ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ» (Γεν 4:1). Εξαιτίας αυτής της θεοσέβειας, που απέρρευε από το γεγονός ότι ο Θεός δημιούργησε τον άνθρωπο με την άπειρη σοφία Του, οι Ισραηλίτες δεν μπόηκαν στη διαδικασία να αναρωτηθούν για τη λειτουργία του ανθρώπινου σώματος, ούτε να πραγματοποιήσουν εγχειρητικό έλεγχο στα νεκρά σώματα των γυναικῶν που κυοφορούσαν. Όλα αυτά συνέβαιναν μέχρι τη στιγμή που ελληνικές ιδέες, σχετικά με το πῶς μπορεί να δημιουργηθεί η ανθρώπινη ζωή, άρχισαν να εισχωρούν στην Παλαιστίνη προς το τέλος της Παλαιάς Διαθήκης²⁷³.

Παρόλα αυτά δεν εξέλιπε από τον αρχαίο Ισραήλ μια υποτυπώδης επεμβατική ιατρική. Οι Εβραίοι ιερείς-ιατροί δεν ήταν τόσο καλοί γνώστες της ιατρικής, καθώς αγνοούσαν την ανατομία του ανθρώπινου σώματος, εξαιτίας

²⁷³ Βλ. Madeleine S., J. Lane Miller, «Medicine in Israel», *Encyclopedia of Bible Life*, London 1979, σσ. 69ε.

του θρησκευτικού νόμου τους, που τους απαγόρευε να αγγίζουν τους νεκρούς για να μη θεωρηθούν ακάθαρτοι. Μαθητεύοντας όμως δίπλα στους Αιγυπτίους, όσο χρόνο έζησαν αιχμάλωτοι στην Αίγυπτο, απέκτησαν αρκετές ιατρικές γνώσεις. Αυτές συνίσταντο κυρίως στην εφαρμογή θεραπειών εξωτερικού τύπου, όπως εικάζεται από την προφητεία του Ιεζεκιήλ: «υἱὲ ἀνθρώπου, τοὺς βραχίονας Φαραῶ βασιλέως Αἰγύπτου συνέτριψα, καὶ ἰδοὺ οὐ κατεδέθη τοῦ δοθῆναι ἴασιν, τοῦ δοθῆναι ἐπ' αὐτὸν μάλαγμα, τοῦ δοθῆναι ἰσχὺν ἐπιλαβέσθαι μαχαίρας» (Ιεζ 30:21). Γνώριζαν, δηλαδή, τον τρόπο αντιμετώπισης των καταγμάτων, προφανώς χρησιμοποιώντας νάρθηκες. Επίσης, από τα λόγια του προφήτη Ησαΐα: «ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ολοκληρία, οὔτε τραῦμα οὔτε μῶλωψ οὔτε πληγὴ φλεγμαίνουσα· οὐκ ἔστιν, μάλαγμα ἐπιθῆναι οὔτε ἔλαιον οὔτε καταδέσμους» (Ησ 1:6), συμπεραίνεται ότι γνώριζαν πώς να περιποιηθούν τα τραύματα και τις μολυσμένες πληγές, προφανώς χρησιμοποιώντας καταπλάσματα με διάφορες φυσικές καταπραϋντικές ουσίες, όπως το λάδι²⁷⁴.

Ακόμη ο Ιερεμίας αναφέρει στο κείμενό του τη ρητίνη, μία ουσία που είχε θεραπευτικές ιδιότητες, προερχόμενη από την πόλη Γαλαάδ στην περιοχή της Παλαιστίνης: «μὴ ρητίνη οὐκ ἔστιν ἐν Γαλαάδ, ἢ ἰατρὸς οὐκ ἔστιν ἐκεῖ; διατὶ οὐκ ἀνέβη ἴασις θυγατρὸς λαοῦ μου;» (Ιερ 8:22). Η ρητίνη ήταν μία αρωματική ουσία που εξαγόταν από ένα δέντρο, είδους φιστικιάς, στην περιοχή ανατολικά του Ιορδάνη, στη Γαλαάδ και χρησιμοποιούταν ως έλαιο και άρωμα για το σώμα και ως φάρμακο για την επούλωση των τραυμάτων²⁷⁵. Αυτή η

²⁷⁴ Βλ. Γ. Κωνσταντίνου, «Ιατρός», *Λεξικόν των Αγίων Γραφών*, Εν Αθήναις 1973, σσ. 432ε. Βλ. για την περιποίηση των τραυμάτων στο σύγγραμμα του Ιωήλ Γιαννακόπουλου (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ησαΐας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 18, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλος, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 27: Μάλαγμα είναι το κατάπλασμα. Καταδέσμοι είναι οι χειρουργικοί επίδεσμοι. Το λάδι χρησιμοποιούταν για καθαρισμό πληγών, πρόληψη φλεγμονής και καταπράυνση πόνων. Σύμφωνα με το εβραϊκό κείμενο συμπεραίνουμε ότι για τη θεραπεία της πληγής ακολουθούσαν τρία βήματα. Πρώτα, οι πληγές πιέζονταν για να βγει το πύον, μετά αλείφονταν με λάδι για να ανακουφιστούν οι πόνοι και τέλος, δένονταν με επιδέσμοι (Ησ 1:6).

²⁷⁵ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ιερεμίας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 19, Αθήνα 1961, σ. 96. Βλ. Jack R. Lundbom, *Jeremia 1-20*, The Anchor Bible, τόμ. 21A, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1999, σσ. 536-537. Βλ. και Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Herbs and Medicaments», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 647: Για τον τόπο προέλευσης της ρητίνης και εξαγωγής αυτής σε άλλες περιοχές υπάρχουν δύο ακόμη αναφορές στην Παλαιά Διαθήκη. Η μία αναφορά βρίσκεται στο βιβλίο της Γένεσης, στο περιστατικό με την πούλημα του Ιωσήφ στους Ισμαηλίτες εμπόρους, που μεταφέρουν ρητίνη από τη Γαλαάδ της Παλαιστίνης στην Αίγυπτο: «ἐκάθισαν δὲ φαγεῖν ἄρτον καὶ ἀναβλέψαντες τοῖς ὀφθαλμοῖς εἶδον, καὶ ἰδοὺ ὁδοιπόροι Ἰσμηλίται ἤρχοντο ἐκ Γαλααδ, καὶ αἱ κάμηλοι αὐτῶν ἕγεμον θυμιαμάτων καὶ ρητίνης καὶ στακτῆς· ἔπορευοντο δὲ καταγαγεῖν εἰς Αἴγυπτον» (Γεν 37:25). Η άλλη αναφορά απαντάται στο βιβλίο του Ιεζεκιήλ, όπου ο προφήτης προλέγει την καταστροφή της Τύρου, μιας εμπορικής πόλης που προμηθευόταν ρητίνη από την Γαλαάδ: «Ἰούδας

ρητινώδης κόλλα της Παλαιστίνης και της Αραβίας είχε κυρίως αντισηπτικές, αιμοστατικές και επουλωτικές ιδιότητες και γι' αυτό χρησιμοποιούσαν εμπειρικά στις επιδέσεις μικρών τραυμάτων. Ήταν γνωστή για τις καταπραϋντικές της ιδιότητες και για την ιδιότητά της να βοηθά στην αποκατάσταση των ιστών²⁷⁶.

Επίσης, οι Ισραηλίτες γνώριζαν στοιχειωδώς πως να εκτελούν την μικροεπέμβαση της περιτομής, διότι γι' αυτούς η περιτομή ήταν μία υποχρεωτική ιερή διαδικασία, την οποία είχε καθιερώσει ο Θεός. Με αυτήν επισφραγιζόταν η συμφωνία μεταξύ Θεού και Αβραάμ, η οποία όριζε ότι ο Αβραάμ και οι απόγονοί του θα αποτελούσαν τον περιούσιο λαό του Γιαχβέ, από τον οποίο θα προερχόταν η σωτηρία όλων (Γεν 17:10-14, Εξ 12:48, Λευ 12:3). Έτσι με την περιτομή οι Ισραηλίτες γίνονταν επίσημα πλέον μέλη του λαού του Θεού, δηλαδή του λαού που είχε δεχθεί τη Διαθήκη με τον Γιαχβέ²⁷⁷. Μάλιστα, το πόσο απλά και χωρίς ιδιαίτερες προφυλάξεις μικροεπέμβαση γινόταν φαίνεται και από το περιστατικό του απερίτμητου γιου του Μωυσή. Η γυναίκα του η Σεπφώρα περιέτεμε μόνη της τον υιό της, με ένα πρωτόγονο εργαλείο, την πέτρα: «καὶ λαβοῦσα Σεπφώρα ψῆφον περιέτεμε τὴν ἄκροβυστίαν τοῦ υἱοῦ αὐτῆς» (Εξ 4:25)²⁷⁸.

Αργότερα, κατά την ελληνιστική περίοδο, φαίνεται ότι οι Ισραηλίτες έμαθαν να χειρίζονται καλύτερα την επέμβαση της περιτομής. Αυτό συμπεραίνεται από ένα περιστατικό που απαντάται στο βιβλίο των Μακκαβαίων. Όταν βασιλιάς των Ελλήνων Σελευκιδών ήταν ο Αντίοχος ο Επιφανής, πολλοί Ισραηλίτες κατεφρόνησαν τον θείο νόμο και άρχισαν να ζουν σύμφωνα με τα ήθη των Ελλήνων. Έχτισαν γυμναστήρια στην Ιερουσαλήμ και γυμνάζονταν μαζί με τους Έλληνες. Ήθελαν, όμως, να εξαφανίσουν τα ίχνη της περιτομής τους, μέσω χειρουργικής επέμβασης, για να αποφύγουν τις ειρωνείες των Ελλήνων στα γυμναστήρια, όπου συνήθιζαν να γυμνάζονται γυμνοί. Αυτό μπορούσε να γίνει μέσω μιας επώδυνης και λεπτής χειρουργικής επέμβασης, γεγονός που αποδεικνύει ότι οι Ισραηλίτες συγχρωτιζόμενοι με τους Έλληνες, ανέπτυξαν αυτή τη μικροεπέμβαση: «καὶ ὠκοδόμησαν γυμνάσιον ἐν Ἱεροσολύμοις κατὰ τὰ νόμιμα τῶν ἐθνῶν καὶ ἐποίησαν ἑαυτοῖς ἄκροβυστίας καὶ ἀπέστησαν ἀπὸ διαθήκης ἁγίας καὶ ἐζευγίσθησαν τοῖς

καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ Ἰσραὴλ, οὗτοι ἔμποροι σου ἐν πράσει σίτου καὶ μύρων καὶ κασίας, καὶ πρῶτον μέλι καὶ ἔλαιον καὶ ρητίνην ἔδωκαν εἰς τὸν σύμμεικτόν σου» (Ιεζ 27:17).

²⁷⁶ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Healing in the OT», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 645.

²⁷⁷ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Prophylactic Legislation for Israel», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 642.

²⁷⁸ Βλ. Ιωάννης Θ. Κολιτσάρας, *Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Εβδομήκοντα*, τόμ. Α', έκδ. Αδελφότης Θεολόγων η "Ζωή", Αθήναι 1997, σ. 167.

έθνεσι καὶ ἐπράθησαν τοῦ ποιῆσαι τὸ πονηρόν» (1 Μακ 1:14-15)²⁷⁹. Με αυτή την πράξη τους, βέβαια, πρόδιδαν τη διαθήκη με το Γιαχβέ.

Η λαϊκή ιατρική, η λεγόμενη βοτανολογία, που ήταν διαδεδομένη στην αρχαία Εγγύς Ανατολή και ανεπτυγμένη ιδιαίτερα στην Αίγυπτο και τη Μεσοποταμία, επηρέασε αναμφίβολα και τους Εβραίους, οι οποίοι χρησιμοποιούσαν εμπειρικά κάποια βότανα και άλλες ουσίες για να αποκαταστήσουν ή να διατηρήσουν την υγεία τους²⁸⁰. Αυτό μαρτυρείται επίσης στο βιβλίο της Σοφίας Σολομώντος με τη μόνη διαφορά ότι οι σοφοί του Ισραήλ θεωρούσαν ότι η γνώση των θεραπευτικών δυνάμεων των ριζών, των φυτών και των βοτάνων χαρίζεται από το Θεό σ' αυτούς που ειλικρινά ζητούν τη σοφία Του: «αὐτὸς γὰρ μοι ἔδωκεν τῶν ὄντων γνῶσιν ἀψευδῆ εἰδέναι...διαφορὰς φυτῶν καὶ δυνάμεις ῥιζῶν» (Σολ 7:17,20)²⁸¹.

Στην Παλαιά Διαθήκη γίνεται ιδιαίτερη μνεία για κάποια φυτά τα οποία στην αρχαιότητα θεωρούνταν ότι προάγουν την τεκνογονία. Αυτά ήταν τα μήλα μανδραγόρας, μικροί κίτρινοι καρποί με ισχυρή και ευχάριστη οσμή και γεύση. Όταν κάποια στείρα τα έτρωγε, πίστευε ότι θα μπορούσε να τεκνοποιήσει. Κατά άλλους ερευνητές, οι σπόροι του μανδραγόρα θεωρούνταν ότι είχαν ισχυρή ναρκωτική δύναμη. Στο βιβλίο της Γένεσης γίνεται λόγος γι' αυτούς, ως καρπούς βοηθητικούς για την τεκνογονία, όταν η Ραχήλ, η μία από τις συζύγους του Ιακώβ, που ήταν άτεκνη και στείρα, ζήτησε τα μήλα μανδραγόρας από την αδελφή της, τη Λεία, που ήταν η άλλη σύζυγος του Ιακώβ, η οποία δεν ήταν στείρα και είχε προμηθευθεί τους σπόρους από τον γιο της τον Ρουβήν: «έπορεύθη δὲ Ρουβὴν ἐν ἡμέρα θερισμοῦ πυρῶν καὶ εὔρεν μήλα μανδραγορῶν ἐν τῷ ἀγρῷ καὶ ἤνεγκεν αὐτὰ πρὸς Λείαν τὴν μητέρα αὐτοῦ· εἶπε δὲ Ραχηλ Λεία τῇ ἀδελφῇ αὐτῆς· δός μοι τῶν μανδραγορῶν τοῦ υἱοῦ σου» (Γεν 30:14)²⁸².

Οπωσδήποτε με εμπειρικό τρόπο ανακάλυπταν οι λαοί της αρχαιότητας τις ωφέλιμες και τις βλαπτικές τροφές για την υγεία τους και φυσικά αντάλλασαν μεταξύ τους την εμπειρία τους. Το ίδιο ίσχυε και για τον λαό

²⁷⁹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Α' Μακκαβαίων*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 16, Αθήναι 1959, σσ. 22-23. Βλ. Jonathan A. Goldstein, *I Maccabees*, The Anchor Bible, τόμ. 41, έκδ. Doubleday, New York 1976, σσ. 200-201.

²⁸⁰ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Herbs and Medicaments», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σσ. 646ε.

²⁸¹ Βλ. Ιωάννης Θ. Κολιτσάρας, *Η Παλαιά Διαθήκη*, τόμ. Δ', έκδ. Αδελφότης Θεολόγων η "Ζωή", Αθήναι 2005, σσ. 237-238.

²⁸² Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Γενεσις*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 1, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1969, σσ. 224-225. Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Γένεσις*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 1, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2004, σ. 494.

Ισραήλ. Αυτό φαίνεται και από το περιστατικό της δηλητηρίασης που έπαθαν οι ακόλουθοι του προφήτη Ελισαίου, όταν συνέλεξαν για τη διατροφή τους άγρια δηλητηριώδη χόρτα, τα οποία δε γνώριζαν ότι είχαν τέτοιες ιδιότητες: «καὶ ἐξῆλθεν εἷς εἷς τὸν ἄγρον συλλέξει αριώθ καὶ εὖρεν ἄμπελον ἐν τῷ ἄγρῳ καὶ συνέλεξεν ἀπ' αὐτῆς τολύπην ἄγριαν πλήρες τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ καὶ ἐνέβαλεν εἰς τὸν λέβητα τοῦ ἐψέματος, ὅτι οὐκ ἔγνωσαν. καὶ ἐνέχει τοῖς ἀνδράσιν φαγεῖν, καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἔσθειν αὐτοὺς ἐκ τοῦ ἐψέματος καὶ ἰδοὺ ἀνεβόησαν καὶ εἶπαν· θάνατος ἐν τῷ λέβητι, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ· καὶ οὐκ ἠδύναντο φαγεῖν» (4 Βασ 4:39-40). Κατὰ ἀνάλογο τρόπο, οι Ισραηλίτες θα είχαν συμπεριλάβει στη διατροφή τους τα γνωστά μαγειρικά βότανα, όπως σκόρδο, κάπαρη, κύμινο, μάραθο, γλυκάνισο, δεντρολίβανο, θυμάρι, μέντα, μαντζουράνα και φασκόμηλο. Επίσης κατά την έξοδό τους από την Αίγυπτο τρέφονταν με τις πικρίδες (Εξ 12:8), οι οποίες ήταν πιθανώς κιχώρια (αντίδια, ραδίκια), μαρούλια, νεροκάρδαμο και πικραλίδες²⁸³.

Εκτός από τα θεραπευτικά βότανα για το σώμα, οι Εβραίοι χρησιμοποιούσαν καταπραϋντικά φάρμακα και για την ψυχή. Το εγκώμιο πλέκεται για τις θεραπευτικές ιδιότητες του κρασιού. Ο λίγος οίνος μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως καταπραϋντικό φάρμακο για όσους τελούσαν υπό το κράτος των θλίψεων και ως ενισχυτικό για όσους κατέχονταν από σωματικούς πόνους και οδύνες. Πρόσφερε χαλάρωση στους λυπημένους και τόνωση στους πονεμένους: «δίδοτε μέθην τοῖς ἐν λύπαις καὶ οἶνον πίνειν τοῖς ἐν ὀδύναις, ἵνα ἐπιλάθωνται τῆς πενίας καὶ τῶν πόνων μὴ μνησθῶσιν ἔτι» (Πρμ Μασ. 31:6-7). Από αυτή τη σοφή ρήση δικαιολογείται και η συνήθεια των Εβραίων να προσφέρουν οίνο στους πενθούντες και σ' αυτούς που ήταν καταδικασμένοι σε θάνατο. Γι' αυτό και έδωσαν στον Χριστό οίνο πριν από τη σταύρωσή Του (Μκ 15:23)²⁸⁴.

Το κρασί χρησιμοποιήθηκε και για την προαγωγή της ψυχικής υγείας. Ανακαλύφθηκε από πολύ νωρίς. Ήταν γνωστό από την εποχή του Νώε (Γεν 9:20)

²⁸³ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Herbs and Medicaments», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 647.

²⁸⁴ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σολομών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 25, Αθήναι 1964, σ. 150. Βλ. Ιωάννης Θ. Κολιτσάρας, *Η Παλαιά Διαθήκη*, τόμ. Δ', έκδ. Αδελφότης Θεολόγων η "Ζωή", Αθήναι 2005, σ. 168. Βλέπε ακόμη για τον οίνο και στον Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τας Παροιμίας*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1962, σ. 299: ο οίνος χρησιμοποιούμενος με μέτρο θεωρούνταν φάρμακο για όσους τελούσαν υπό το κράτος της λύπης και της οδύνης. Με το κρασί οι πάσχοντες και θλιβόμενοι ξεχνούσαν τον πόνο τους, ανακουφίζονταν για λίγο και με νέες δυνάμεις αγωνίζονταν να ξεπεράσουν τις δυσκολίες τους. Παράδειγμα αποτελεί ο δίκαιος Νώε, ο οποίος έπεσε σε κατάθλιψη όταν με το τέλος του κατακλυσμού βγήκε από την κιβωτό και είδε τη γη να είναι τάφος για όλους τους ανθρώπους και τα ζώα μαζί. Κι επειδή τυραννιόταν από την αθυμία και την οδύνη, έπινε κρασί για να πέσει σε ύπνο και να ανακουφιστεί ο πόνος της ψυχής του.

και από τότε χρησιμοποιήθηκε για να προσφέρει χαρά και ευφροσύνη στον άνθρωπο. Η σοφία των Εβραίων, ωστόσο, εύστοχα διευκρινίζει ότι αυτές οι ιδιότητες του οίνου φέρουν το επιθυμητό αποτέλεσμα μόνο στην περίπτωση που το κρασί πίνεται όταν και όσο πρέπει: «ἀγαλλίαμα καρδιάς καὶ εὐφροσύνη ψυχῆς οἶνος πινόμενος ἐν καιρῷ ἀυτάρκης» (Σειρ 31:28). Επίσης το κρασί χρησιμοποιήθηκε για να προσφέρει μια καλή φυσική ζωή και να συντελέσει με τις ιδιότητές του στην αναζωογόνηση όλου του οργανισμού, με την προϋπόθεση πάλι ότι πίνεται με μέτρο: «ἐπίσον ζωῆς οἶνος ἀνθρώπων, ἐὰν πίνης αὐτὸν μέτρῳ αὐτοῦ» (Σειρ 31:27). Τα αντίθετα αποτελέσματα έφερε, όταν ο άνθρωπος έπινε ανεξέλεγκτα και κατέληγε σε υπερβολική οινοποσία. Τότε ούτε αγαλλίαση αισθανόταν ούτε ψυχική δύναμη είχε. Αντίθετα, καταλαμβάνόταν από πικρία, ψυχική ταραχή, ερεθισμούς, θυμό και μειωμένη σωματική δύναμη (Σειρ 31:29-30)²⁸⁵.

Κατά την ελληνιστική περίοδο, οι Εβραίοι της διασποράς ανέπτυξαν μία περισσότερο επιστημονική συμπεριφορά ως προς τη θεραπεία των ασθενών, εξαιτίας της επιρροής των Ελλήνων και της ανάπτυξης της ιατρικής²⁸⁶. Στο βιβλίο της Σοφίας Σειράχ, που γράφτηκε μεταιχμαλωσιακά, αποδόθηκε μεγάλη τιμή στους ιατρούς, οι οποίοι απέκτησαν εξέχουσα θέση στη ζωή του λαού (Σειρ 38:1-15)²⁸⁷. Αυτήν την περίοδο η εργασία του ιατρού αντιμετωπίστηκε θετικά, διότι θεωρήθηκε ως ο υπηρέτης του Θεού, που διορίστηκε από Αυτόν, για να ασκεί το λειτούργημα της ιατρικής. Ο ίδιος ο γιατρός δεν βασιζόταν μόνο στις ιατρικές γνώσεις του, αλλά ζητούσε το φωτισμό του Θεού, μέσω της προσευχής, ώστε να προσφέρει την κατάλληλη θεραπεία (Σειρ 38:1,9-14)²⁸⁸.

Συμπερασματικά, η πρακτική που εφάρμοσε ο αρχαίος Ισραήλ, δε διαφοροποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό από την αρχή της ιστορίας του μέχρι τους χρόνους της Καινής Διαθήκης. Όλοι αυτοί οι αιώνες θα μπορούσαν να θεωρηθούν σαν μία περίοδος κατά την οποία δεν ασκήθηκε κάποια ιδιαίτερη ιατρική επιστήμη²⁸⁹. Ο λαός παρέμεινε μόνο στην εξωτερική αντιμετώπιση των

²⁸⁵ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σοφία Σειράχ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 26, Αθήναι 1964, σ. 145. Βλ. Patrick W. Skehan, Alexander A. Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, The Anchor Bible, τόμ. 39, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1987, σσ. 390-391. Για τις ιδιότητες του οίνου βλέπε και *Πρμ* 27:9.

²⁸⁶ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Healing in the OT», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 647.

²⁸⁷ Βλ. David Noel Freedman, Allen C. Myers, Astrid B. Beck (εκδ.), «Illness and health care», *Dictionary of the Bible*, Michigan/Cambridge 2000, σ. 630.

²⁸⁸ Βλ. Colin Brown, «ΐάομαι», *The New International Dictionary of New Testament Theology*, Vol 2 (G-Pre), εκδ. the Paternoster Press Ltd, Michigan 1975-1978, σ. 167.

²⁸⁹ Βλ. I. Howard Marshall, A.R. Millard, J.I. Packer, D.J. Wiseman, «The treatment of disease», *New Bible Dictionary*, έκδ. Intervarsity Press, Leicester-England, Downers Grove-Illinois 1996, σ. 452.

τραυμάτων και καταγμάτων, στην εφαρμογή της περιτομής και στη εκμετάλλευση των θεραπευτικών ιδιοτήτων των βοτάνων. Ασφαλώς, όλες αυτές οι στοιχειώδεις ιατρικές γνώσεις ήταν εμπειρικές και κατακτημένες από το συγχρωτισμό με τους γειτονικούς του λαούς, οι οποίοι ανέπτυξαν περισσότερο την ιατρική επιστήμη. Μία πιο θετική αντιμετώπιση της ιατρικής άρχισε να γίνεται μεταιχμαλωσιακά με την είσοδο της ελληνιστικής παιδείας σε όλες τις περιοχές της Εγγύς Ανατολής, αλλά και πάλι η χρήση της ιατρικής από το λαό ενσωματώθηκε στο θρησκευτικό του σύστημα και βημάτισε παράλληλα με την πίστη ότι ο Θεός είναι ο πραγματικός ιατρός που θεραπεύει δια των γιατρών. Επίσης, η θεραπευτική αγωγή γινόταν με την προσευχή και την απόκτηση της θείας σοφίας και όχι με τη χρήση μαγικών ξορκιών, όπως συνέβαινε στους ειδωλολατρικούς λαούς.

3.3 Προληπτική ιατρική του αρχαίου Ισραήλ

Εντούτοις, στον αρχαίο λαό Ισραήλ διαπιστώνεται, μέσα από τα ιερά κείμενα της Παλαιάς Διαθήκης, ότι ασκήθηκε μία ιατρική πρακτική, απaráμιλλη στο είδος της για τα δεδομένα της εποχής της. Είναι η γνωστή προληπτική ιατρική. Πιο δόκιμος όρος αντί της ιατρικής, για τα δεδομένα του αρχαίου Ισραήλ, είναι η δημόσια υγιεινή. Η πρακτική αυτή δεν ασκήθηκε συνειδητά ως τέτοια από τον ισραηλιτικό λαό, αλλά προέκυψε από το θρησκευτικό του νόμο. Η Σιναϊτική νομοθεσία και η συνδεόμενη με αυτήν νομοθεσία της Πεντατεύχου με τις θρησκευτικές διατάξεις καθαρότητας διασφάλιζαν παράλληλα και τη δημόσια υγεία. Οι κανόνες αυτοί, αν και είχαν θρησκευτική βάση, προφύλασσαν το λαό από σοβαρές επιδημίες που έπλητταν τον υπόλοιπο κόσμο. Η ιδέα της προληπτικής ιατρικής μαζί με την απόλυτη αποκήρυξη της μαγείας που περιλαμβάνεται σ' αυτή τη νομοθεσία διαφοροποιεί την ιατρική του Ισραήλ από την ιατρική πράξη και τις διαδικασίες υγιεινής που ακολουθούνταν στον υπόλοιπο αρχαίο κόσμο²⁹⁰.

Αυτή η προληπτική ιατρική, δηλαδή η εφαρμογή κανόνων υγιεινής και καθαρότητας, που περιέχονταν μέσα στο θρησκευτικό νόμο των Ισραηλιτών, έσωσε πολλές φορές τους Ισραηλίτες από βέβαιο αφανισμό. Την περίοδο κατά την οποία ο λαός ζούσε νομαδικά περιπλανώμενος στην έρημο, διέτρεχε τον κίνδυνο να προσβληθεί εύκολα από μολυσματικές ασθένειες, ιδιαίτερα κατά τους θερινούς μήνες, με τον καύσωνα που επικρατεί στην Εγγύς Ανατολή. Όλοι

²⁹⁰ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Prophylactic Legislation for Israel», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 642.

οι νομαδικοί λαοί, επειδή μετακινούνται συχνά, όταν οι ανάγκες το απαιτούν, δεν ενδιαφέρονται να τηρήσουν κανόνες υγιεινής. Το ίδιο και οι Ισραηλίτες που υπήρξαν νομάδες μετά την απελευθέρωσή τους από την Αίγυπτο, και μάλιστα νομάδες της ερήμου, δεν ενδιαφέρονταν για την υγιεινή τους. Η έλλειψη νερού τους ανάγκαζε να φροντίζουν πρώτα το πότισμα των ζωντανών τους και το μαγείρεμά τους κι έπειτα την προσωπική τους καθαριότητα²⁹¹. Φρόντιζε, όμως, γι' αυτούς ο Θεός μέσα από τη νομοθεσία που τους έδωσε, επειδή είχε έναν σκοπό για την ανθρωπότητα. Ήθελε, μέσω ενός λαού, να διαφυλάξει ζωντανή την πίστη στο πρόσωπό Του να φέρει τη θεραπεία και τη σωτηρία σε όλο τον κόσμο.

Το βιβλίο του Λευιτικού περιλαμβάνει μία μακροσκελή νομοθεσία στην οποία ξεχωρίζει ο «νόμος της καθαρότητας» (κεφ. 11-15), σκοπός του οποίου ήταν να συνδέσει το λαό του Ισραήλ με το Θεό. Μέσα από αυτόν τον πρωταρχικό σκοπό απέρρεαν πολλά οφέλη για το λαό, ανάμεσα στα οποία και η διαφύλαξη της δημόσιας υγείας. Στα κεφάλαια του νόμου της καθαρότητας περιλαμβάνονται διατάξεις που αφορούσαν στην προσωπική υγιεινή και την υγιεινή της κοινότητας, όπως για παράδειγμα κανονισμοί για τον έλεγχο και την επιλογή της τροφής, για την υγιεινή ανδρός και γυναικός, για τον έλεγχο των μολυσματικών ασθενειών και για πολλά άλλα θέματα. Όλοι αυτοί οι κανονισμοί αποσκοπούσαν στον ηθικό καθαρισμό του λαού ενώπιον του Θεού²⁹². Μαζί με την ηθική καθαρότητα βοήθησαν επίσης τους Ισραηλίτες να επιβιώσουν σαν έθνος τα σκληρά χρόνια της νομαδικής ζωής. Ίσως να είχαν εξαιφθεί από προσώπου γης, αν δεν ακολουθούσαν το νόμο της καθαρότητας. Ο νόμος τους διαφύλαξε από ασθένειες και θανατηφόρους λοιμούς κατά την περιπλάνησή τους στην έρημο του Σινά επί σαράντα χρόνια. Το αξιομνημόνευτο είναι ότι ο νόμος υπαινίσσεται μία γνώση που δύσκολα θα μπορούσε να αποτελέσει κτήμα ενός αρχαίου λαού, όπως ο Ισραήλ, και μάλιστα σε μια περίοδο που οι αντίξοες συνθήκες της νομαδικής περιπλάνησης δεν άφηνε περιθώρια για ανακαλύψεις²⁹³. Επομένως, στην πρώιμη ιστορία του Ισραήλ, ο Θεός προστάτευε το λαός Του με την παράδοση του νόμου Του, ο οποίος εκτός των άλλων προλάμβανε σωματικές ασθένειες και λοιμούς.

Επίσης, στο βιβλίο του Λευιτικού περιλαμβάνεται μία ακόμη συλλογή αρχαίων νόμων (κεφ. 17-26) η οποία ονομάστηκε «νόμος της αγιότητας», επειδή

²⁹¹ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Prophylactic Legislation for Israel», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 644.

²⁹² Βλ. Madeleine S., J. Lane Miller, «Old Testament Hygiene», *Encyclopedia of Bible Life*, London 1979, σ. 72.

²⁹³ Βλ. I. Howard Marshall, A.R. Millard, J.I. Packer, D.J. Wiseman (εκδ.), «Hygiene and sanitation», *New Bible Dictionary*, έκδ. Intervarsity Press, Leicester-England, Downers Grove-Illinois 1996, σ. 455.

ακριβώς σ' αυτή δινόταν ιδιαίτερη έμφαση στην αγιότητα του Γιαχβέ και στην αγιότητα που έπρεπε να αποκτήσει ο περιούσιος λαός Ισραήλ. Γι' αυτό και αφορούσε περισσότερο στις κοινωνικές και ηθικές υποχρεώσεις του Ισραηλίτη και λιγότερο στις λατρευτικές²⁹⁴. Ο πρωταρχικός σκοπός και του νόμου της αγιότητας ήταν να ξεχωρίσει τα άγια των αγίων από κάθε δραστηριότητα που είχε σχέση με τα γήινα και να μη διακινδυνεύει να αποκοπεί κάποιος από την κοινότητα, εξαιτίας των ηθικών του αμαρτημάτων. Όλοι οι άλλοι ήταν δευτερεύοντες σκοποί αυτού του νόμου, ανάμεσα στους οποίους και η προστασία της υγείας²⁹⁵.

Η ιδέα αυτή της πρόληψης αντί της θεραπείας δεν παρεισέδωσε μόνο στις θρησκευτικές διατάξεις της Πεντατεύχου, αλλά ενδήμησε αργότερα και στη σοφία του Ισραήλ. Οι σοφοί του λαού είχαν πλέον αναγνωρίσει από την ιστορία του έθνους τους τη σημασία της πρόληψης στον τομέα της σωματικής και ψυχικής υγείας και την κατέγραψαν στα ρητά τους. Ο σοφός Σειράχ, ειδικότερα, συνιστά στον άνθρωπο να προφυλάσσει την υγεία του με διάφορους τρόπους, τους οποίους αναλύει γενικά στο ομώνυμο βιβλίο, διότι έτσι θα έχει λιγότερες πιθανότητες να ασθενήσει: «πρὸ ἀρρωστίας θεραπεύου» (Σειρ 18:19). Ακόμη κι αν με την πρόληψη, νοσήσει, η αρρώστια μπορεί να θεραπευθεί σε σύντομο χρονικό διάστημα, γιατί με την πρόληψη θα έχει εδραιώσει έναν γερό οργανισμό²⁹⁶. Επιπλέον, επειδή για τους Εβραίους η ψυχή δε χωρίζεται από το σώμα, ο σοφός Σειράχ θεωρεί ότι ο άνθρωπος πρέπει να προλαμβάνει τη σωματική αρρώστια με πνευματικά μέτρα, δηλαδή να αποφεύγει την αμαρτία. Αυτό σημαίνει για τον Ισραηλίτη ότι πρέπει να ταπεινώνεται και να μετανοεί για τις αμαρτίες του, πριν ακόμη φτάσει στο σημείο να νοσήσει σωματικά, επειδή, η σωματική ασθένεια ήταν τις περισσότερες φορές αποτέλεσμα της αμαρτίας: «πρὶν ἀρρωστῆσαι σε ταπεινώθητι καὶ ἐν καιρῷ ἀμαρτημάτων δείξον ἐπιστροφὴν» (Σειρ 18:21). Η ταπείνωση και η μετάνοια αποτελούν, δηλαδή για τους Ισραηλίτες έναν πνευματικό τρόπο προφύλαξης της σωματικής υγείας²⁹⁷.

Μερικές από τις διατάξεις και τους κανονισμούς του νόμου της καθαρότητας και του νόμου της αγιότητας που περιέχονται στα βιβλία της

²⁹⁴ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Λευϊτικόν*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 3, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2005, σ. 278. Βλ. J.R.Porter, *Leviticus*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1976, σσ. 144-145.

²⁹⁵ Βλ. John E. Hartley, *Leviticus*, Word Biblical Commentary, τόμ. 4, έκδ. Word Books Publisher, Dallas-Texas 1992, σσ. 213-215.

²⁹⁶ Βλ. Patrick W. Skehan, Alexander A. Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, The Anchor Bible, τόμ. 39, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1987, σ. 290. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σοφία Σειράχ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 26, Αθήναι 1964, σ. 80.

²⁹⁷ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σοφία Σειράχ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 26, Αθήναι 1964, σ. 81.

Εξόδου, του Λευιτικού και του Δευτερονομίου, καθώς και κάποιες συστάσεις που περιέχονται στα βιβλία της σοφολογικής γραμματείας και παραδείγματα από το προφητικό βιβλίο του Δανιήλ, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον σχετικά με την πρόνοια του Θεού για την υγεία του λαού Του και τη διαφύλαξη της μονοθεΐας.

3.3.1 Κανονισμοί δημόσιας υγιεινής και γενικής καθαρότητας

Καταρχήν, κατά τη διάρκεια της περιπλάνησης στην έρημο, οι διατάξεις που αφορούσαν στη γενική καθαρότητα περιόριζαν στο ελάχιστο τη δημιουργία και την εξάπλωση των επιδημιών.

Ένας σημαντικός κανόνας που προωθούσε τη δημόσια υγιεινή ήταν το σκάψιμο των θυσιασθέντων ζώων έξω από την κατασκήνωση: «ζώων τὰ δὲ κρέατα τοῦ μόσχου καὶ τὸ δέρμα καὶ τὴν κόπρον κατακαύσεις πυρὶ ἔξω τῆς παρεμβολῆς» (Εξ 29:14). Αυτή ήταν μια σοφή πρακτική για τους περιπλανώμενους-νομαδικούς λαούς, όπως ο Ισραήλ, καθώς δεν υπήρχε χρόνος για σκάψιμο της γης και κανονική ταφή των σφαχτών. Κατ' αυτόν τον τρόπο αποφευγόταν αποτελεσματικά η εξάπλωση ασθενειών²⁹⁸.

Ὡς προς τη διαχείριση των πτωμάτων των ακάθαρτων ζώων, οι διατάξεις του θρησκευτικού νόμου πρωτίστως στόχευαν στην ηθική καθαρότητα των Ισραηλιτών. Παράλληλα περιφρουρούσαν και την υγεία τους, καθώς όριζαν εξονυχιστικούς ελέγχους των πηγών της τροφής και του νερού από ριφθέντα πτώματα ζώων, που μπορούσαν να είχαν μολύνει τις τροφές και τα νερά (Λευ 11:31-39). Η εφαρμογή αυτών των νόμων μείωνε τα περιστατικά μολυσματικών επιδημιών, όπως της χολέρας, του συφιλιδικού ικτέρου, της πολιομυελίτιδας και της βουβωνικής πανώλης. Αυτή η νομοθεσία ήταν η πρώτη του είδους της, που αναγνώριζε ότι η μόλυνση μπορεί να μεταδοθεί και από τις τροφές και από το νερό²⁹⁹.

Επίσης η έμφαση που δινόταν στο να θάβονται τα περιττώματα (Δευ 23:13-14) έξω από την κατασκήνωση κατά την περίοδο της περιπλάνησης και στρατοπέδευσής τους στην έρημο, ήταν μία αξιοσημείωτη προσπάθεια να διατηρείται ο χώρος καθαρός και να αποτρέπεται η διάδοση ασθενειών που

²⁹⁸ Βλ. I.Howard Marshall, A.R. Millard, J.I. Packer, D.J.Wiseman (εκδ.), «Hygiene and sanitation», *New Bible Dictionary*, έκδ. Intervarsity Press, Leicester-England, Downers Grove-Illinois 1996, σ. 455.

²⁹⁹ Βλ. Geoffrey W.Bromiley (εκδ.), «Prophylactic Legislation for Israel», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 644.

μπορούσαν να μεταφέρουν τα έντομα αγγίζοντας τα μολυσμένα περιττώματα³⁰⁰. Ο Θεοδώρητος Κύρου εξηγεί περαιτέρω ότι οι Ισραηλίτες στρατιώτες μπορούσαν να υπακούσουν σ' αυτή την εντολή, δηλαδή στο να θάβουν τα περιττώματα έξω από το στρατόπεδο, ώστε να μη διαδοθεί κάποιος λοιμός, μόνο επειδή υπήρχε η γραπτή διασάφηση στο νόμο ότι ο Θεός περπατάει μαζί τους στο στρατόπεδο, με σκοπό να τους παραδώσει τον εχθρό. Άρα, αφού ο Θεός ήταν παρών, έπρεπε να φροντίζουν να διατηρούν το χώρο άγιο και καθαρό (Δευ 23:15)³⁰¹. Και από την άλλη πλευρά, βλέποντας ότι το στρατόπεδο καθαρό, αυτό τους θύμιζε ότι ο Θεός ήταν παρών ανάμεσά τους³⁰².

Η καύση των νεκρών στους Ισραηλίτες απαγορευόταν από το μωσαϊκό νόμο, εκτός από ορισμένες περιπτώσεις ποινής για κάποια αδικήματα (Λευ 20:14, 21:9 και Ιη 7:15). Εισήλθε, βέβαια, ως συνήθεια αργότερα, λόγω επίδρασης από τους ειδωλολατρικούς λαούς, αλλά μετά την αιχμαλωσία δε συνεχίστηκε. Ίσως τα νεκρά σώματα των Σαούλ και Ιωνάθαν κάηκαν για να αποφευχθεί η μετάδοση κάποιας μολυσματικής ασθένειας, που μπορεί να εμφώλευε στα αποσυντιθέμενα σώματα τους ή για να μη διαρπαχθούν και διαπομπευθούν από τους Φιλισταίους³⁰³.

Ένα άλλο θέμα της ιουδαϊκής νομοθεσίας αφορούσε στις δερματικές παθήσεις, οι οποίες θεωρούνταν από τους αρχαίους λαούς της Εγγύς Ανατολής πολύ μεταδοτικές. Το κύριο μέτρο για τη μη εξάπλωση των ασθενειών αυτών ήταν η απομάκρυνση από την κοινότητα όσων νοσούσαν από αυτές³⁰⁴. Γι' αυτό και ο νομοθέτης της Παλαιάς Διαθήκης θέλοντας να προφυλάξει το λαό από τη μετάδοση κάποιας σοβαρής δερματοπάθειας, όπως για παράδειγμα της χαρακτηριζόμενης «λέπρας», θέσπισε σκληρά μέτρα για τους νοσούντες, απομονώνοντάς τους τελείως από την κοινότητα (Λευ 13, 45-46)³⁰⁵. Ο κύριος, όμως, λόγος της απομάκρυνσης των λεπρών από την κοινότητα δεν ήταν η διαφύλαξη της δημόσιας υγείας. Ήταν ο αποκλεισμός από τη λατρεία όσων δεν

³⁰⁰ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Prophylactic Legislation for Israel», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 644. Βλ. Peter C. Craigie, *The Book of Deuteronomy*, The New International Commentary on the Old Testament, έκδ. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids-Michigan 1976, σσ. 299-300.

³⁰¹ Θεοδωρήτου Κύρου, *Εις τα άπορα της θείας Γραφής-Δευτερονόμιο*, PG 80, 429.

³⁰² Βλ. Peter C. Craigie, *The Book of Deuteronomy*, The New International Commentary on the Old Testament, έκδ. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids-Michigan 1976, σ. 300.

³⁰³ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Α΄ Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 8, Αθήναι 1957, σσ. 203-204. Βλ. Joyce G. Baldwin, *1 and 2 Samuel*, Tyndale Old Testament Commentaries 8, έκδ. Inter-Varsity Press, Leicester-Illinois 1988, σσ. 171-172.

³⁰⁴ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Λευϊτικόν*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 3, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2005, σσ. 259-260.

³⁰⁵ Βλ. Θρ. Κετσάας, «Οι διάφορες πλευρές της αρρώστειας στην Καινή Διαθήκη», *Ακτίνες* (Οκτ 1989), 273.

είχαν σωματική ακεραιότητα. Οι ιερείς που λειτουργούσαν ως κριτές και εφαρμοστές του νόμου, διέκριναν ποιος ήταν καθαρός, δηλαδή αρτιμελής και υγιής που μπορούσε να εισέλθει στο ναό και να προσφέρει θυσία και ποιος δεν ήταν υγιείς και συνεπώς δεν μπορούσε να προσφέρει το δώρο του στο ναό: «καὶ ἐξελεύσεται ὁ ἱερεὺς ἔξω τῆς παρεμβολῆς, καὶ ὄψεται ὁ ἱερεὺς, καὶ ἴδου ἰᾶται ἢ ἀφή τῆς λέπρας ἀπὸ τοῦ λεπροῦ» (Λευ 14:3)³⁰⁶.

Από περαιτέρω θεολογική έρευνα προκύπτει ότι μία ακόμη αιτία απομάκρυνσης των λεπρών από την κοινότητα ήταν η αποκρουστική εμφάνιση της ασθένειας, καθώς οι λεπροὶ έφεραν τα σημάδια του θανάτου επάνω τους, τα οποία τους καθιστούσαν νομικά ακάθαρτους και συνεπώς ακατάλληλα πρόσωπα να συμμετέχουν στη λατρεία. Για τους Ισραηλίτες η υγεία και η ακεραιότητα του ανθρώπινου σώματος συμβόλιζαν την αγιότητα, ενώ η σωματική παραμόρφωση συμβόλιζε την αμαρτία, το θάνατο και την αποξένωση από το Θεό. Ο προσβεβλημένος, λοιπόν, από κάποια σοβαρή δερματοπάθεια, θα έπρεπε να αποβληθεί από την κοινότητα μέχρι την πλήρη αποθεραπεία του, επειδή στα προχωρημένα στάδια της ασθένειας έφερε πάνω του τα σημάδια της φθοράς, του αποσυντιθέμενου νεκρού σώματος και του θανάτου. Θεωρούνταν νομικά ακάθαρτος και δεν μπορούσε να συμμετέχει στη λατρεία. Αυτή η αντίληψη παρουσιάζεται πολύ εκφραστικά στην προσευχή του Ααρών για την αδερφή του, η οποία είχε προσβληθεί από «λέπρα»: «μὴ γένηται ὡσεὶ ἴσον θανάτῳ, ὡσεὶ ἔκτρωμα ἐκπορευόμενον ἐκ μήτρας μητρὸς καὶ κατεσθίει τὸ ἥμισυ τῶν σαρκῶν αὐτῆς» (Αρ 12:12)³⁰⁷.

Από όλες τις παραπάνω διατάξεις είναι σαφές ότι ο λαός Ισραήλ αντιλαμβανόταν τον εαυτό του σαν τον άγιο λαό του Γιαχβέ και στην καθημερινότητά του προσπαθούσε να πραγματοποιεί τις θρησκευτικές

³⁰⁶ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Λευϊτικόν*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 3, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2005, σ. 260, 263. Βλ. J.R.Porter, *Leviticus*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1976, σ. 97. Πρβλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄: Λευϊτικόν*, τόμ. 3, Καλαμάτα 1966, σ. 99. Βλ. και John H. Marks, John Gray, Jacob Milgrom, Harvey H. Guthrie, Jr. Norman K. Gottwald, *The Pentateuch*, Interpreter's Concise Commentary, έκδ. Abingdon Press, Nashville-Usa 1983, σ. 209: Πουθενά δεν αναφέρεται παροχή ιατρικής βοήθειας για τη θεραπεία των δερματοπαθειών. Αυτός που νοσούσε έπρεπε με δική του πρωτοβουλία να προσευχηθεί και να νηστέψει, ώστε να του χαρίσει ο Θεός τη θεραπεία είτε απευθείας είτε μέσω ενός προφήτη. Όταν ο άρρωστος είχε πια καθαριστεί από την ασθένεια, μόνο τότε ο ιερέας του επέτρεπε να προσφέρει θυσία για τον νομικό του καθαρισμό και την είσοδό του πλέον στη λατρευτική ζωή.

³⁰⁷ Βλ. Jacob Milgrom, *Leviticus: a Book of Ritual and Ethics*, A Continental Commentary, έκδ. Fortress Press, Minneapolis 2004, σσ. 127-129. Πρβλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Λευϊτικόν*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 3, Καλαμάτα 1966, σ. 97. Βλ. επίσης John E. Hartley, *Leviticus*, Word Biblical Commentary, τόμ. 4, έκδ. Word Books Publisher, Dallas-Texas 1992, σ. 199.

εντολές³⁰⁸. Όλες οι διατάξεις μπορεί να είχαν αφορμή την παγίωση αυτής της θέσης στην αντίληψη του λαού, ωστόσο όμως, ο Θεός προνοούσε για την υγεία του λαού Του, χωρίς αυτό να έχει γίνει εντελώς αντιληπτό από το λαό. Ο Ισραήλ γνώριζε μόνο να ακολουθεί όσο πιο πιστά μπορούσε τις εντολές του Δημιουργού Του.

3.3.2 Κανονισμοί και οδηγίες για τη διατροφή

Στο θέμα της διατροφής και του διαιτολογίου του λαού Ισραήλ, η Παλαιά Διαθήκη περιλαμβάνει κανόνες και οδηγίες που προστάτευαν την υγεία και εμπόδιζαν την ασθένεια, τόσο στην πρώιμη όσο και στην ύστερη περίοδο της ιστορίας του λαού.

Η Λευιτική νομοθεσία όσον αφορά στο θέμα του διαιτολογίου είναι μοναδική στην Εγγύς Ανατολή. Συγκαταλέγει αρχές και κανονισμούς που συμφωνούν με τις σύγχρονες ιατρικές ανακαλύψεις ως προς τη διαφύλαξη της κοινωνικής-συλλογικής υγείας. Ειδικότερα, διακρίνει τα ζώα σε καθαρά και ακάθαρτα, από τα οποία τα μεν πρώτα αποτελούσαν τροφή των Ισραηλιτών, τα δε δεύτερα απαγορεύονταν για τη διατροφή τους. Η διάκριση αυτή, η οποία υπήρχε ήδη από την εποχή του Νώε (Γεν 7:2), εμπόδιζε τις όποιες μολυσματικές ή επιδημικές ασθένειες. Καθαρά ζώα θεωρούνταν αυτά που είχαν σχισμένη στα δύο την οπλή και μηρύκαζαν (Λευ 11:3-8, Δευ 14:4-8), δηλαδή τα φυτοφάγα. Όλα τα άλλα θηλαστικά θεωρούνταν ακάθαρτα. Η νομοθεσία συνεπώς δεν απαιτούσε από τους ανθρώπους να είναι φυτοφάγοι, αλλά όλα τα θηλαστικά που τους επιτρεπόταν να τρώνε έπρεπε να είναι φυτοφάγα. Τα φυτοφάγα ζώα είναι λιγότερο πιθανό να μεταφέρουν ασθένειες σε σχέση με τα σαρκοφάγα που τρέφονται με τη νεκρή αποσυντιθέμενη σάρκα. Επίσης, από τα ζώα που διαβιούν στο νερό επιτρεπόταν να τρώνε όσα είχαν πτερύγια και λέπια. Όλα τα άλλα είδη, συμπεριλαμβανομένων και των οστρακοειδών, ήταν απαγορευμένα ως τροφή (Λευ 11:9-12). Τα οστρακοειδή είναι φορείς επικίνδυνων βακτηρίων, επειδή μαζί με τη θαλάσσια τροφή τους προσλαμβάνουν και τις θαλάσσιες ακαθαρσίες. Ακόμη δεν μπορούσαν να τρώνε τα αρπακτικά και τα υδρόβια πουλιά (Λευ 11:13-19). Τα αρπακτικά είναι γνωστό ότι τρέφονται με ψοφίμια, γεγονός που αποτελεί κίνδυνο για τη μετάδοση μολυσματικών ασθενειών³⁰⁹.

³⁰⁸ Βλ. Erhard S. Gerstenberger, *Leviticus*, The Old Testament Library, μτφρ. Douglay W. Scott, John Knox Press, Louisville-Kentucky 1996, σ. 146.

³⁰⁹ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Prophylactic Legislation for Israel», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 644. Βλ. επίσης Herbert M. Wolf, *An introduction to the Old Testament Pentateuch*, έκδ. Moody Press, Chicago 1991, σ. 176: Στον κατάλογο των ακάθαρτων ζώων περιλαμβάνεται και ο χοίρος, ένα ζώο το οποίο εκτρεφόταν ευρέως στην Εγγύς Ανατολή. Οι

Όλες αυτές οι απαγορευτικές διατάξεις στο θέμα της διατροφής υποδήλωναν την επιμελημένη φροντίδα του νομοθέτη να διαφυλάξει την υγεία του λαού, αλλά η εκκίνησή τους είχε θρησκευτική χροιά.

Το ίδιο ισχύει και για τη νομοθεσία που περιείχε τις διατάξεις που αφορούσαν στο αίμα και το λίπος των ζώων. Το αίμα θεωρούνταν στη θρησκεία του Ισραήλ ο φορέας της ζωής. Απαγορευόταν να τρώγεται διαμέσου των ζώων. Γι' αυτό, τα καθαρά ζώα που σφαγιάζονταν στις θυσίες έπρεπε να αποστραγγιστούν τελείως από το αίμα τους, ώστε να είναι βρώσιμα (Λευ 7:26). Τα υπόλοιπα από τα καθαρά ζώα, τα οποία είχαν πεθάνει από φυσικές αιτίες ή είχαν ακρωτηριαστεί από άλλα ζώα ή ήταν ψοφίμια, δεν αποτελούσαν τροφή των Εβραίων (Δευ 14:21), γιατί περιείχαν το αίμα. Όπως το αίμα, όμοια και το λίπος ανήκε στο Θεό και δεν μπορούσε να καταναλωθεί ως βρώση σε καμία περίπτωση (Λευ 7:23-25). Η λογική όλων αυτών των απαγορεύσεων έχει ξεκαθαριστεί στους σύγχρονους καιρούς. Το αίμα του ζώου δεν βλάπτει την υγεία του ανθρώπου, όταν το σφάγιο στραγγίζεται από το αίμα, επειδή δεν έχει προλάβει να αποσυντεθεί. Μπορεί, όμως, να προκαλέσει το θάνατο, όταν το ψοφίμι διατηρήσει μέσα του το αίμα και αρχίσει η αποσύνθεση. Έτσι η κατανάλωση αίματος, εννοείται μέσω του κρέατος του ζώου, χωρίς να ελεγχθεί κλινικά, κρύβει τον κίνδυνο της μόλυνσης από επιβλαβή στοιχεία που μπορεί να περιέχει. Παρομοίως, το λίπος συγκεκριμένων ζώων φιλοξενεί παρασιτικούς οργανισμούς που μπορεί να είναι θανατηφόροι για τον άνθρωπο ή απλώς να προκαλούν ασθένειες³¹⁰.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύγχρονη θεολογική έρευνα σχετικά με το διαχωρισμό των ζώων σε καθαρά και ακάθαρτα από τον αρχαίο Ισραήλ. Τρεις λόγοι διαχωρισμού παρουσιάζονται στη νεότερη βιβλιογραφία: 1) Ο ένας λόγος σχετίζεται με τη διαφύλαξη της λατρείας του Γιαχβέ από ειδωλολατρικά στοιχεία. Δεν έπρεπε να περιλαμβάνονται στο εβραϊκό διαιτολόγιο τα ιερά ζώα των ειδωλολατρών, τα οποία χρησιμοποιούνταν ως θυσία στις λατρευτικές τους

σύγχρονες μελέτες αποδεικνύουν ότι ο χοίρος είναι ξενιστής ενός παρασίτου *taenia solium* (tapeworm), το οποίο αν εισέλθει στον άνθρωπο διά της τροφής, προκαλεί διηθήσεις κάτω από το δέρμα, στο μυϊκό ιστό στα μάτια. Αν αυτές οι διηθήσεις δημιουργηθούν στον εγκέφαλο, τότε μπορεί να προκληθούν επιληπτικοί σπασμοί. Επίσης, όταν ο άνθρωπος καταναλώνει χοιρινό κρέας και τα προϊόντα του, εφόσον δεν είναι καλά μαγειρεμένα, εύκολα παθαίνει τριχινίαση, μία λοίμωξη από το παράσιτο του νηματοειδή σκώληκα, που συνοδεύεται από γαστρεντερικά προβλήματα και έντονο μυϊκό πόνο. Επίσης ένα μικρό παράσιτο *echinococcus granulosus*, το οποίο μπορεί να εισέρθει στον άνθρωπο από το νερό που έχει μολυνθεί από τα γουρούνια, προκαλεί κύστες στον εγκέφαλο, στην καρδιά, το συκώτι και αλλού. Οι χοίροι που έχουν φάει τη σάρκα νεκρών ή μολυσμένων ζώων μπορεί να μεταδώσουν στον άνθρωπο είτε σε άλλα ζώα το πρωτόζωο που προκαλεί τοξοπλάσμωση, μία ασθένεια που καταστρέφει το κεντρικό νευρικό σύστημα των ανθρώπων και των ζώων.

³¹⁰ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Prophylactic Legislation for Israel», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 644.

εκδηλώσεις και στη συνέχεια αποτελούσαν βρώσιμο κρέας, όπως συνέβαινε για παράδειγμα με τον χοίρο στην Καναανίτικη λατρεία. Μέσα από τη διατροφική συνήθεια οι Ισραηλίτες μπορούσαν να αντιληφθούν τη διαφορά της θρησκείας τους από τις πρακτικές του πολυθεϊστικού περιβάλλοντός τους και να διατηρήσουν αλώβητη τη θρησκευτική τους ταυτότητα. 2) Ο άλλος λόγος σχετίζεται με την αγιότητα του Θεού και την ηθική καθαρότητα την οποία έπρεπε να αποκτήσει ο περιούσιος λαός Του. Η διάκριση σε καθαρά και μη καθαρά ζώα είχε συνεπώς έντονη συμβολική σημασία. Τα καθαρά συμβόλιζαν την τάξη, την καθαρότητα και την αρτιότητα, σύμβολα που παρέπεμπαν στην αγιότητα του Θεού. Τα ακάθαρτα συμβόλιζαν την αταξία, τη μίξη και τη δολιότητα. Η συνείδηση του λαού έπρεπε να είναι σε εγρήγορση μπροστά στο δέον και το μη δέον, στο τι έπρεπε να τρώει και τι όχι, ώστε η ψυχή τους από την εξωτερική καθαρότητα να αποκτά την εσωτερική καθαρότητα και να πλησιάζει την αγιότητα του Θεού (Λευ 11:44-45)³¹¹. 3) Ο τρίτος λόγος σχετίζεται με την πίστη στον έναν Θεό και την ενότητα των Ισραηλιτών στο Όνομά Του. Ακολουθώντας καθημερινά τους κανόνες ενός ενιαίου διαιτολογίου, οι Εβραίοι διαμόρφωναν στη συνείδησή τους μια συμπεριφορά υπακοής στο Γιαχβέ και μια στάση ενότητας ως περιούσιος λαός του Θεού³¹².

Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι ένας συνδυασμός παραγόντων συνετέλεσε στο διαχωρισμό σε καθαρά και μη καθαρά ζώα, με σκοπό πάντα να διατηρήσει ο λαός Ισραήλ την πίστη στον έναν, αληθινό Θεό, για να γίνει ένα έθνος άγιο και να μεταλαμπαδεύσει την αγιότητα και στα άλλα έθνη. Αν ο πρώτος λόγος διαχωρισμού των ζώων σε καθαρά και ακάθαρτα ήταν η προστασία της υγείας, τότε στην Καινή Διαθήκη δε θα είχε γραφτεί ο παρακάτω στίχος που ουσιαστικά διακηρύττει ότι όλες οι τροφές είναι καθαρές: «οὐδέν ἐστιν ἕξωθεν τοῦ ἀνθρώπου εἰσπορευόμενον εἰς αὐτόν ὃ δύναται αὐτόν κοινῶσαι, ἀλλὰ τὰ ἐκπορευόμενά ἐστι τὰ κοινοῦντα τὸν ἄνθρωπον» (Μρ 7:15)³¹³. Όλα αυτά όμως δεν αποκλείουν το γεγονός αυτή καθαυτή η διάκριση σε καθαρά και ακάθαρτα ζώα και συνεπώς σε βρώσιμα και μη βρώσιμα να έγινε και με

³¹¹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Λευιτικόν*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 3, Καλαμάτα 1966, σ. 73, 81. Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Λευιτικόν*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 3, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2005, σσ. 253-254. Βλ. Jacob Milgrom, *Leviticus: a Book of Ritual and Ethics*, A Continental Commentary, έκδ. Fortress Press, Minneapolis 2004, σσ. 106-110. Βλ. John H. Marks, John Gray, Jacob Milgrom, Harvey H. Guthrie, Jr. Norman K. Gottwald, *The Pentateuch*, Interpreter's Concise Commentary, έκδ. Abingdon Press, Nashville 1983, σσ. 206-207. Βλ. John E. Hartley, *Leviticus*, Word Biblical Commentary, τόμ. 4, έκδ. Word Books Publisher, Dallas-Texas 1992, σσ. 163-164. Βλ. Madeleine S., J. Lane Miller, «Old Testament Hygiene», *Encyclopedia of Bible Life*, London 1979, σ. 73.

³¹² Βλ. Herbert M. Wolf, *An introduction to the Old Testament Pentateuch*, έκδ. Moody Press, Chicago 1991, σ. 176.

³¹³ Βλ. Herbert M. Wolf, *An introduction to the Old Testament Pentateuch*, έκδ. Moody Press, Chicago 1991, σ. 177.

κριτήρια τη φυσική απέχθεια που προκαλούσαν κάποια από αυτά ή τις μολυσματικές ασθένειες που μπορεί να μετέδιδαν³¹⁴.

Ακόμη, στο Λευιτικό περιγράφεται ο τρόπος με τον οποίο έπρεπε να προσφέρονται οι θυσίες και ο χρόνος που έπρεπε να καταναλώνονται τα θυσιασθέντα ζώα. Αυτοί οι κανονισμοί είχαν πάλι θετικές συνέπειες για την υγεία. Σύμφωνα με τις διατάξεις για τις ειρηνικές θυσίες «ευχής» ή τις «εκούσιες» θυσίες θα έπρεπε το σφάγιο να καταναλώνεται μέχρι τη δεύτερη μέρα από την ημέρα της θυσίας του (Λευ 7:16). Στην περίπτωση που θα έμενε κρέας έως την τρίτη μέρα, αυτό θα έπρεπε να καεί: «καὶ τὸ καταλειφθὲν ἀπὸ τῶν κρεῶν τῆς θυσίας ἕως ἡμέρας τρίτης, ἐν πυρὶ κατακαυθήσεται» (Λευ 7:17). Σε καμία θυσία που περιείχε σφαγή ζώου, δεν επιτρεπόταν το σφαγιασθέν να φαγωθεί από την τρίτη μέρα και μετά. Ο λόγος ήταν ότι το κρέας αρχίζει να αποσυντίθεται την τρίτη μέρα και αυτό θα αποτελούσε βεβήλωση της θυσίας, διότι θα προσφερόταν ένα μη υγιές ζώο, με αποτέλεσμα η θυσία να μη γινόταν δεκτή από τον Θεό: «ἐὰν δὲ φαγῶν φάγη ἀπὸ τῶν κρεῶν τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη, οὐ δεχθήσεται αὐτῷ τῷ προσφέροντι αὐτο, οὐ λογισθήσεται αὐτῷ, μίασμὰ ἐστίν· ἢ δὲ ψυχὴ, ἥτις ἐὰν φάγη ἀπ' αὐτοῦ, τὴν ἁμαρτίαν λήμψεται» (Λευ 7:18)³¹⁵. Πέρα από αυτόν τον θρησκευτικό λόγο, η βρώση αποσυντιθέμενου κρέατος ήταν βλαβερή για την υγεία και συνεπώς μια τέτοιου είδους διάταξη διαφύλασε επιπλέον την υγεία των Ισραηλιτών.

Επομένως, ακολουθώντας όλους αυτούς τους κανόνες διατροφής, οι Ισραηλίτες ζούσαν σίγουρα μέσα σε συνθήκες διαβίωσης που προήγαγαν την ατομική και κοινωνική υγεία. Όλες αυτές οι οδηγίες αποτελούσαν ανασταλτικό παράγοντα των ασθενειών, αποτελώντας ένα είδος προληπτικής ιατρικής³¹⁶.

Το βιβλίο του προφήτη Δανιήλ παρουσιάζει ένα ζωντανό παράδειγμα σχετικά με το πως η παραπάνω νομοθεσία στο θέμα της διατροφής προήγαγε την υγεία του κάθε Ισραηλίτη σε προσωπικό επίπεδο. Ο Δανιήλ και οι φίλοι του ήταν ανάμεσα στους νέους που επιλέχθηκαν για να τεθούν στην υπηρεσία του Ναβουχοδονόσορα. Μέσα στο παλάτι θα έπρεπε να ακολουθούν τις διατροφικές

³¹⁴ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Prophylactic Legislation for Israel», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 644. Βλ. επίσης Herbert M. Wolf, *An introduction to the Old Testament Pentateuch*, έκδ. Moody Press, Chicago 1991, σ. 176.

³¹⁵ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Λευιτικόν*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 3, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2005, σ. 239. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Λευιτικόν*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 3, Καλαμάτα 1966, σ. 48.

³¹⁶ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Prophylactic Legislation for Israel», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 644. Βλ. Herbert M. Wolf, *An introduction to the Old Testament Pentateuch*, έκδ. Moody Press, Chicago 1991, σ. 176.

συνήθειες των Βαβυλωνίων, δηλαδή την κρεοφαγία και οινοποσία, ώστε να είναι εύρωστοι και δυνατοί. Όμως, αν ακολουθούσαν αυτό το διαιτολόγιο, θα αναγκάζονταν να τρώνε τις ακάθαρτες τροφές που απαγόρευε ο νόμος τους. Έτσι, θα μολύνονταν ηθικά και φυσικά θα παρέβαιναν το νόμο του Θεού τους. Γι' αυτό, ζήτησαν από τον αρχιευνούχο της βασιλικής αυλή να πειραματιστεί μαζί τους για δέκα μέρες, δίνοντάς τους «σπέρματα», δηλαδή λαχανικά και ό,τι είδους τρόφιμο προέρχεται από τη σπορά, ισχυριζόμενοι ότι και με αυτή τη διατροφή θα ήταν εξίσου υγιείς και δυνατοί, ώστε να ανταπεξέρχονται ικανοποιητικά στα καθήκοντά τους. Όπως σημειώνει το κείμενο «μετὰ τὸ τέλος τῶν δέκα ἡμερῶν ὠράθησαν αἱ ἰδέαι αὐτῶν ἀγαθαὶ καὶ ἰσχυραὶ ταῖς σαρξίν ὑπὲρ τὰ παιδάρια τὰ ἐσθιοντα τὴν τράπεζαν τοῦ βασιλέως» (Δν 1:15), δηλαδή μετά δέκα μέρες τα πρόσωπά τους ήταν ωραιότερα και τα σώματά τους πιο ρωμαλαία από εκείνα των νέων που τρέφονταν με τα βασιλικά γεύματα. Από αυτό το θαυμαστό γεγονός που σημειώθηκε στην ιστορία των τεσσαρῶν Ιουδαίων νέων, μπορούν να γίνουν δύο υποθέσεις σχετικά με το πως συνέβη αυτό, διότι το βιβλικό κείμενο δεν το εξηγεί. Πρώτον, ότι η χορτοφαγική διατροφή δεν είναι κατώτερη σε αξία από την κρεοφαγία, αλλά και αυτή προάγει την υγεία, τη δύναμη και την ευρωστία του ανθρώπου και δεύτερον, ότι ο Θεός μπορεί να παρεμβαίνει και να χαρίζει στους ανθρώπους υγεία όχι απλά και μόνο επειδή ακολουθούν μία υγιεινή διατροφή, αλλά πρώτα και κύρια επειδή υπακούουν στο λόγο Του: «οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζήσεται ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι τῷ ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ ζήσεται ὁ ἄνθρωπος» (Δευ 8:3)³¹⁷. Ο Μ. Αθανάσιος σχολιάζοντας το κείμενο εξηγεί ότι η υγεία και η ομορφιά στον άνθρωπο δεν εξαρτάται από τον πλούτο των τροφών και τον καλλωπισμό του σώματος, αλλά από την καθαρότητα της καρδιάς και την αγνότητα του σώματος³¹⁸, τα οποία διέθεταν οι τέσσερις Ισραηλίτες νέοι.

Με την πρόληψη της ασθένειας ασχολείται και η σοφολογική γραμματεία, προσφέροντας σπουδαίο υλικό στο θέμα της διατροφής, όχι με τη μορφή νόμου, αλλά με τη μορφή συμβουλής.

Στη Σοφία Σειράχ αναφέρονται τα είδη πρώτης ανάγκης για τη διατήρηση της ζωής και της καλής υγείας των Ισραηλιτών, τα οποία παρήγαγε πλούσια ο ευλογημένος τόπος της Χαναάν. Αυτά ήταν το νερό, το αλάτι, το σιτάρι, το μέλι, το γάλα, το σταφύλι και το λάδι (Σειρ 39:26) και αποτελούσαν ένα ισορροπημένο

³¹⁷ Βλ. John E. Goldingay, *Daniel*, Word Biblical Commentary, τόμ. 30, έκδ. Word Books Publisher, Dallas-Texas 1989, σσ. 26-27. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Δανιήλ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 21, Αθήναι 1962, σ. 30.

³¹⁸ Βλ. Αθανάσιος Γ. Παπαρνάκης, *Ερμηνεία Κειμένων της Παλαιάς Διαθήκης κατά τους Πατέρες της Εκκλησίας*, τόμ. Α', έκδ. Γράφημα, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 354.

διαιτολόγιο για τους Ισραηλίτες³¹⁹. Ειδικά το μέλι ο Παροιμιστής το θεωρεί μία καλή και ωφέλιμη τροφή για τον άνθρωπο και γι' αυτό συνιστά να το περιλαμβάνει στη διατροφή του: «φάγε μέλι, υιέ, άγαθόν γάρ κηρίον, ίνα γλυκανθή σου ό φάρυγξ» (Πρμ 24:13)³²⁰. Το μέλι παράγεται από την αδύναμη, αλλά εργατική μέλισσα και θεωρείται μία τροφή που προσφέρει υγεία σε όλους, από τον απλό μέχρι το βασιλιά, και αποτελεί φάρμακο που θεραπεύει πολλούς: «πορεύθητι πρὸς τὴν μέλισσαν καὶ μάθε ὡς ἐργάτις ἐστὶ τὴν τε ἐργασίαν ὡς σεμνὴν ποιεῖται· ἥς τοὺς πόνους βασιλεῖς καὶ ἰδιῶται πρὸς ὑγίειαν προσφέρονται» (Πρμ 6:8α-8β)³²¹. Το πόσο θρεπτική και δυναμωτική τροφή είναι καταφαίνεται και από ένα παράδειγμα της ιστορίας του λαού που καταγράφεται στο πρώτο βιβλίο των Βασιλειών. Εκεί ο Ιωνάθαν, ο γιος του Σαούλ, ύστερα από μια εξαντλητική ημέρα στο πεδίο της μάχης με τους Φιλισταίους, έφαγε μέλι από κερήθρα που βρήκε στο δάσος και αμέσως τα μάτια του ζώηρεψαν και το σώμα του τονώθηκε: «ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ μου ὅτι ἐγευσάμην βραχὺ τοῦ μέλιτος τούτου» (1 Βασ 14:29). Ιδιαίτερος, λοιπόν, λόγος γίνεται για το μέλι στο βιβλικό κείμενο και προκρίνεται ως μία θρεπτική τροφή που στηλώνει και ενδυναμώνει τον άνθρωπο σε στιγμές εξάντλησης και αδυναμίας³²².

Η Παλαιά Διαθήκη εκτός από το ότι ορίζει τροφές που διαφυλάσσουν την προσωπική και κοινωνική υγεία, προχωράει και σε ένα επόμενο στάδιο, με το οποίο δείχνει στον Ισραηλίτη τη διατροφική συμπεριφορά που θα ήταν καλό να υιοθετήσει για να αποφύγει τις ασθένειες. Ο Σοφός Σειράχ επεξηγεί ότι πολλές ασθένειες δεν προκύπτουν από τις τροφές αυτές καθαυτές, αλλά από τον τρόπο που τις διαχειρίζεται ο άνθρωπος. Η λαιμαργία, η γαστριμαργία και γενικότερα η απληστία στο φαγητό, οδηγούν σε πολλές ασθένειες του γαστρεντερικού συστήματος, όπως ναυτίες, εμετούς, διάρροιες, ακόμη και σε πρόωρο θάνατο.

³¹⁹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σοφία Σειράχ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 26, Αθήναι 1964, σ. 181. Βλ. Patrick W. Skehan, Alexander A. Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, The Anchor Bible, τόμ. 39, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1987, σ. 460.

³²⁰ Βλ. Ιωάννης Θ. Κολιτσάρας, *Η Παλαιά Διαθήκη*, τόμ. Δ', έκδ. Αδελφότης Θεολόγων η "Ζωή", Αθήναι 2005, σ. 381.

³²¹ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τας Παροιμίας*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1962, σσ. 55-56.

³²² Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Α' Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 8, Αθήναι 1957, σ. 98. Βλ. Joyce G. Baldwin, *1 and 2 Samuel*, Tyndale Old Testament Commentaries 8, έκδ. InterVarsity Press, Leicester-Illinois 1988, σ. 109. Βλέπε για την υπερβολική νηστεία στο Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ιώβ-Οι Ψαλμοί*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 8, έκδ. Ορθόδοξος Χριστιανική Αδελφότητα «Λυδία», Θεσσαλονίκη 1986, σ. 502: Στον Ψαλμό 108:24 δηλώνεται ότι η υπερβολική νηστεία κατά την οποία απουσιάζει το λάδι από τη διατροφή εξαντλεί τις δυνάμεις του ανθρώπου. Ο Δαβίδ, ο οποίος πιθανώς έγραψε αυτόν τον ψαλμό όταν καταδιωκόταν από τον Σαούλ και από την αγωνία του δεν μπορούσε να τρώει πολύ, λέει: «τὰ γόνατά μου ἠσθένησαν ἀπὸ νηστείας, καὶ ἡ σὰρξ μου ἠλλοιώθη δι' ἔλαιον».

Ίσως αυτό το τελευταίο θεωρούσε ο σοφός Σειράχ ότι έπαθαν οι πρόγονοί του στην έρημο από την ορτυγομήτρα, όταν έφαγαν με απληστία περισσότερα από όσα μπορούσε να αντέξει ο οργανισμός τους: «έν πολλοῖς γὰρ βρώμασιν ἔσται πόνος, καὶ ἡ ἀπληστία ἐγγιεῖ ἕως χολέρας. δι' ἀπληστίαν πολλοὶ ἔτελεύτησαν, ὁ δὲ προσέχων προσθήσει ζωὴν» (Σειρ 37:30-31). Γι' αυτό συνιστά στον άνθρωπο να συγκρατεῖ τον εαυτό του μπροστά στα πλούσια τραπέζια και να έχει μέτρο στο φαγητό³²³.

Το μέτρο στο φαγητό δε βοηθά μόνο τη σωματική υγεία, αλλά και την ψυχική. Το λίγο φαγητό είναι αρκετό, ώστε να χορτάσει κάποιος και να αποκομίσει περισσότερα οφέλη, σωματικά και ψυχικά. Πρώτα απ' όλα, ο ύπνος του είναι καλύτερος και με το πρωινό ξύπνημα νιώθει το σώμα του ξεκούραστο και ανανεωμένο. Παράλληλα, ο νους του είναι καθαρός και μη βεβαρυμένος από την πολυφαγία: «ὕπνος ὑγιείας ἐπὶ ἐντέρω μετρίῳ, ἀνέστη πρωί, καὶ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ» (Σειρ 31:20). Αντίθετα, αυτός ο οποίος πέφτει στην πολυφαγία, δεν κάνει καλό στην υγεία του. Τη νύχτα δυσκολεύεται να κοιμηθεῖ από τη δυσπεψία και τη δύσκολη αναπνοή που του προκάλεσε το υπερβολικό φαγητό. Μπορεί επίσης να έχει πόνους στο στομάχι και διαταραχές στο έντερο, με αποτέλεσμα να κουράζεται περισσότερο, αντί να ξεκουράζεται: «πόνος ἀγρυπνίας καὶ χολέρας καὶ στρόφος μετὰ ἀνδρὸς ἀπλήστου» (Σειρ 31:20). Δεν υπάρχει, λοιπόν, λόγος να προκαλεῖ κάποιος τόσο κακό στην υγεία του με το ανεξέλεγκτο φαγητό, αλλά να εκπαιδεύει τον εαυτό του να αρκείται στα λίγα: «ὡς ἱκανὸν ἀνθρώπῳ πεπαιδευμένῳ τὸ ὀλίγον...ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις σου γίνου ἐντρεχῆς, καὶ πᾶν ἄρρῶστημα οὐ μὴ σοι ἀπαντήσῃ» (Σειρ 31:19,22)³²⁴.

Έγινε αρκετά σαφές ότι οι κανόνες του διαιτολογίου δεν είχαν ως πρωταρχικό σκοπό να διασφαλίσουν τη δημόσια υγεία, όσο να προάγουν την αγιότητα του λαού και να διαφυλάξουν την πίστη του από τη λαίλαπα των ειδωλολατρικών πρακτικών. Ωστόσο, σε προληπτικό επίπεδο, οι κανόνες του διαιτολογίου τους προστάτευαν από σοβαρές επιδημίες. Αργότερα, η σοφολογική γραμματεία επεδίωκε να περάσει το ίδιο μήνυμα με άλλο τρόπο. Προσπαθούσε να εξηγήσει στον Ισραηλίτη ότι η αμαρτωλή ζωή και ο βιασμός της ανθρώπινης φύσης είχε αρνητικές συνέπειες στην υγεία, επειδή ήθελε να τον κινητοποιήσει στον αγώνα της αγιότητας από φιλότιμο και όχι από φόβο.

³²³ Βλ. Patrick W. Skehan, Alexander A. Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, The Anchor Bible, τόμ. 39, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1987, σ. 437.

³²⁴ Βλ. Patrick W. Skehan, Alexander A. Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, The Anchor Bible, τόμ. 39, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1987, σ. 389. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σοφία Σειράχ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 26, Αθήνα 1964, σσ. 143-144.

3.3.3 Κανονισμοί για το γάμο και την υγιεινή των δύο φύλων

Ακόμη, στο θέμα της σχέσης και της υγιεινής των δύο φύλων απαντώνται κανονισμοί και διατάξεις που βελτίωναν την ποιότητα της υγείας του λαού, εμπόδιζαν τις ασθένειες και βοηθούσαν στην αριθμητική αύξηση του.

Πρώτον, ένα τμήμα του «νόμου της αγιότητας» στόχευε στο να ρυθμίσει τους αιμομικτικούς γάμους μεταξύ των συγγενών στο λαό του Ισραήλ, ώστε να διαφυλαχθεί η ειρήνη και η αρμονία μέσα στην οικογένεια και η ειρήνη και συνοχή στο λαό³²⁵. Συγκεκριμένα, ο νόμος απαιτούσε από τους Εβραίους να διαλέγουν ως σύντροφό τους πρόσωπο από την ίδια πατριά ή φυλή. Έθετε όμως κάποιες απαγορεύσεις σχετικά με το βαθμό συγγένειας που μπορούσε να έχει το ανδρόγυνο, διαφυλάσσοντας την ειρήνη στην οικογένεια και προστατεύοντας το λαό από τους κινδύνους ασθενειών, λόγω της ενδογαμίας. Ειδικότερα, έξι βασικές απαγορεύσεις αναφέρονται στη δημιουργία σχέσης με συγγενή εξ αίματος (Λευ 18:7,9-13) και οκτώ απαγορεύσεις στη σύναψη γάμου με οικεία πρόσωπα (Λευ 18:8,14-18). Σήμερα, οι σύγχρονες μελέτες της γενετικής έχουν δείξει ότι όσο πιο κοντινή εξ αίματος είναι η σχέση του ανδρόγυνου, τόσο πιο πιθανό είναι να προκύψουν επιβλαβή ή θανατηφόρα γονίδια. Η συγγενομιξία μπορεί διαδοχικά να δημιουργήσει θανατηφόρα γονίδια και να οδηγήσει σε θανάτους απογόνων. Μετά βέβαια από αρκετές γενιές αιμομιξίας οι θάνατοι υποχωρούν, γιατί τα καταστρεπτικά γονίδια εξολοθρεύονται από τις γενιές. Επομένως, ακολουθώντας ο λαός του Ισραήλ σχολαστικά το βιβλικό νόμο, που προσδιόριζε τους επιτρεπόμενους βαθμούς συγγένειας στο γάμο, απέφευγε όλα τα γενετικά προβλήματα και τις ασθένειες που μπορούσαν να επιφέρουν σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο³²⁶.

Δεύτερον, ο λευιτικός «νόμος της καθαρότητας» όριζε με σαφήνεια και τα θέματα της γενετήσιας υγιεινής των δύο φύλων που είχαν σχέση με την έμμηνη κοιλική απώλεια αίματος της γυναίκας και την έγχυση σπέρματος του άνδρα (Λευ 15). Λόγω της απώλειας των δύο δυνάμεων της ζωής, του αίματος (Δευ 12:23) και του σπέρματος, οι γυναίκες και οι άνδρες θεωρούνταν ακάθαρτοι για όσο διάστημα είχαν αυτή την απώλεια³²⁷. Ακάθαρτοι θεωρούνταν και μετά τη συνεύρεσή τους, λόγω αυτής της απώλειας. Οι συμμετέχοντες θα πρέπει να πλένουν τον εαυτό τους και να αντιμετωπίζονται τελετουργικά ως

³²⁵ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Prophylactic Legislation for Israel», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 643. Βλ. J.R. Porter, *Leviticus*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1976, σ. 145.

³²⁶ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Prophylactic Legislation for Israel», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 643.

³²⁷ Βλ. Jacob Milgrom, *Leviticus*, A Continental Commentary, έκδ. Fortress Press, Minneapolis 2004, σ. 123.

ακάθαρτοι μέχρι το απόγευμα. Σκοπός του νόμου ήταν να αποκτήσουν την ηθική ευθύνη ο ένας απέναντι στον άλλο στο θέμα της γενετήσιας συμπεριφοράς και να μην επιδίδονται στην ασυδοσία, όπως οι γειτονικοί λαοί. Η ηθική καθαρότητα ήταν η πεμπτουσία της ζωής της εβραϊκής κοινότητας και τους καθιστούσε υπόλογους απέναντι στο Θεό³²⁸. Ένας τέτοιος νόμος είχε ολοφάνερους συνέπειες στην υγεία. Η ελεγχόμενη σχέση μεταξύ των δύο φύλων ελαχιστοποιούσε τον κίνδυνο μετάδοσης των αφροδίσιων νοσημάτων. Επίσης, ο καθαρισμός όποιου είχε έρθει σε επαφή, άμεσα ή έμμεσα, με κάθε είδους γενετήσιας έκκρισης προήγαγε τη δημόσια υγεία. Και γενικότερα, η σωστή υγιεινή αύξανε τη γονιμότητα ανδρών και γυναικών και συντελούσε σίγουρα στη γέννηση υγείων απογόνων, όπως ακριβώς το είχε υποσχεθεί ο Θεός στον Αβραάμ (Γεν 15:1 και 22:17)³²⁹.

Τρίτον, ειδικές διατάξεις του ίδιου νόμου αναφέρονταν στην προσωπική υγιεινή των γυναικών, οι οποίες υπέφεραν από ασυνήθιστη μακρόχρονη εμμηνόρροια, λόγω προβλημάτων της μήτρας. Σε αυτές τις περιπτώσεις η γυναίκα θεωρούνταν ακάθαρη για επτά μέρες μετά την παύση της εκροής. Μετά το διάστημα αυτό ακολουθούσαν οι τελετές καθαρότητας, οι οποίες σαφώς εξασφάλιζαν τα υψηλότερα επίπεδα προσωπικής υγιεινής (Λευ 15:25-30)³³⁰.

Τέταρτον, υπήρχαν ειδικές διατάξεις για την κάθαρση της γυναίκας μετά τη γέννηση του παιδιού της, εξαιτίας της μεταγεννητικής έκκρισης των λοχίων³³¹. Η ακαθαρσία διαρκούσε σαράντα μέρες, αν το νεογέννητο ήταν αγόρι και τις διπλάσιες μέρες, αν το νεογέννητο ήταν κορίτσι (Λευ 12:2-5). Η ακαθαρσία συνίστατο στην απώλεια αίματος, την πηγή της ζωής, καθώς η γυναίκα έχανε τη ζωτικότητα της και κατά κάποιον τρόπο αποχωριζόταν από τον Γιαχβέ που δίνει τη ζωή. Η ακαθαρσία αυτή κρατούσε τη γυναίκα μακριά από το ναό. Παρέμενε στην οικία της κατά το προαναφερθέν χρονικό διάστημα και κανείς δεν έπρεπε να την αγγίξει μέχρι που να ολοκληρωθούν οι μέρες του καθαρισμού της. Αυτός ο λόγος συγκρατούσε και την επιθυμία των ανδρών από το να έρθουν σε συνάφεια με τη γυναίκα τους, ώστε να μη μετέχουν της ακαθαρσίας και

³²⁸ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Prophylactic Legislation for Israel», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 643.

³²⁹ Βλ. John E. Hartley, *Leviticus*, Word Biblical Commentary, τόμ. 4, έκδ. Word Books Publisher, Dallas-Texas 1992, σσ. 213-215.

³³⁰ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Prophylactic Legislation for Israel», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 643.

³³¹ Βλ. John E. Hartley, *Leviticus*, Word Biblical Commentary, τόμ. 4, έκδ. Word Books Publisher, Dallas-Texas 1992, σ. 169.

μολυνθούν³³². Κατά μία άλλη πηγή, το χρονικό διάστημα της μη συνεύρεσης των γονέων μπορεί να ξεπερνούσε και τα τρία χρόνια, ένα διάστημα από τη σύλληψη ως τον απογαλακτισμό του παιδιού. Πάντως άσχετα με το πόσο ήταν τελικά το χρονικό διάστημα της αποχής των συζύγων, η περίοδος καθαρισμού από τα λόγια συνέβαλε τα μέγιστα στην ανάπαυση της γυναίκας και την επανάκτηση των δυνάμεών της από την ταλαιπωρία της εγκυμοσύνης και της γέννας. Όσο για τα νεογέννητα προστατεύονταν με τη γαλουχία για δύο ή περισσότερα χρόνια³³³.

Πέμπτον, ένα μέρος της νομοθεσίας προσπαθούσε να διαφυλάξει την πνευματική υγεία του ισραηλιτικού λαού από την απειλή των σεξουαλικών διαστροφών στις οποίες είχαν επιδοθεί τα γειτονικά ειδωλολατρικά έθνη. Αυτή η νομοθεσία διαφύλαττε ταυτόχρονα και τη φυσική υγεία από τις σεξουαλικά μεταδιδόμενες ασθένειες. Επί παραδείγματι, ο μωσαϊκός νόμος καταδίκασε την κτηνοβασία, η οποία ήταν ευρέως διαδεδομένη στους Χετταίους, τους Αιγυπτίους και άλλους λαούς και τη θεωρούσε αποκρουστική έως θανάτου: «πᾶν κοιμώμενον μετὰ κτήνους, θανάτῳ ἀποκτενεῖτε αὐτούς» (Εξ 22:19). Επίσης στο νόμο της αγιότητας, στο Λευιτικό, η ομοφυλοφιλία που ήταν κοινή πρακτική των περισσότερων θρησκειών της Μέσης Ανατολής, καταδικαζόταν από τους Εβραίους ως βδελυρή: «καὶ μετὰ ἄρσενος οὐ κοιμηθήσῃ κοίτην γυναικείαν, βδέλυγμα γὰρ ἐστὶ» (Λευ 18:22)³³⁴. Οι παραπάνω διαστροφές, της κτηνοβασίας και της ομοφυλοφιλίας, που παρατηρήθηκαν στους άλλους λαούς, οπωσδήποτε συνδέονταν με τη λατρεία των θεών. Ο ισραηλιτικός νόμος με αυτές τις διατάξεις, περιφρουρούσε τη μονοθεΐα των Ισραηλιτών, δηλαδή την πίστη τους στον έναν Θεό, τον Γιαχβέ. Διαφύλαττε και την πνευματική και ηθική υγεία του λαού, διότι η συνεύρεση με ζώο και με άνθρωπο του ίδιου φύλου, είναι σεξουαλική παρέκκλιση (σύμφωνα με το πρώτο κεφάλαιο της Γένεσης, όπου ο Θεός διαχώρισε τα είδη ανάλογα με τον τύπο τους), αλλά ταυτόχρονα

³³² Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχμ.), *Λευιτικόν*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 3, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2005, σ. 258.

³³³ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Prophylactic Legislation for Israel», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 643: Οι σύζυγοι μπορούσαν να προσφύγουν σε παλλακίδες τις οποίες είχαν τη δυνατότητα να εξασφαλίσουν οικονομικά ή σε πόρνες. Κι επειδή η πορνεία προσέβαλε τη Διαθήκη με τον Γιαχβέ, οι μη οικονομικά ευχερείς σύζυγοι αυτοπειθαρχούσαν ή υπέβαλαν το σώμα τους σε κακουχίες για να αποφύγουν την πορνεία.. Βλ. και στο John E. Hartley, *Leviticus*, Word Biblical Commentar, τόμ. 4, έκδ. Word Books Publisher, Dallas-Texas 1992, σσ. 169-170: Επίσης όλο αυτό το χρονικό διάστημα που απαιτούνταν για να καθαριστεί η νέα μητέρα από τα λόγια και να προσέλθει στο ναό ακολουθώντας το τυπικό της καθαρότητας ήταν πολύ σημαντικό και από την άποψη να μη θεωρήσει η ίδια τη γέννηση ως δικό της θεϊκό κατόρθωμα, αφού από μόνη της η γέννηση ήταν μία νίκη επί του θανάτου. Βλ. Madeleine S., J. Lane Miller, «Old Testament Hygiene», *Encyclopedia of Bible Life*, London 1979, σ. 73.

³³⁴ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Prophylactic Legislation for Israel», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 643.

προστάτευε και την φυσική υγεία του λαού, καθώς απαγόρευε τις σεξουαλικές διαστροφές που συνδέονται με τις σεξουαλικά μεταδιδόμενες ασθένειες³³⁵.

Από τους κανονισμούς για το γάμο, τη σχέση των δύο φύλων και τις σεξουαλικές διαστροφές είναι και πάλι ξεκάθαρο ότι θεμελιώδης στόχος του νομοθέτη ήταν να περιφρουρήσει την ενότητα του λαού, να προάγει την κοινωνική και οικογενειακή συνοχή, να διαφυλάξει την ηθική και νομική καθαρότητά του και φυσικά να τον προστατέψει από τις διαστροφές και την πίστη των πολυθεϊστικών λαών. Πέρα από όλους αυτούς τους λόγους είναι αυτονόητο ότι οι κανονισμοί αυτοί προάγουν την προστασία της υγείας και την πρόληψη των ασθενειών, αποδεικνύοντας σαφέστατα την πρόνοια του Θεού για τη διατήρηση και αύξηση του λαού Του.

3.3.4 Διατάξεις για την τήρηση του Σαββάτου

Το Σάββατο των Εβραίων ήταν η έβδομη μέρα της εβδομάδας κατά την οποία έπρεπε να παύουν κάθε εργασία τους και να λατρεύουν τον Θεό. Αυτή η θρησκευτική διάταξη είχε προεκτάσεις και στην υγεία τους. Η επιλογή της έβδομης μέρας ως ημέρας ανάπαυσης βασίστηκε στην εξαήμερη δημιουργία του κόσμου κατά την οποία ο Θεός τελείωσε το έργο της δημιουργίας και την έβδομη ημέρα αναπαύτηκε: «καὶ εὐλόγησεν ὁ Θεὸς τὴν ἡμέραν τὴν ἑβδόμην καὶ ἡγίασεν αὐτήν· ὅτι ἐν αὐτῇ κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἤρξατο ὁ Θεὸς ποιῆσαι» (Γεν 2:3). Κατά συνέπεια και το έθνος που δέχθηκε τη Διαθήκη του Θεού έπρεπε να αγιάζει την ημέρα αυτή με τη λατρεία του Θεού και την παύση κάθε εργασίας: «μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν σαββάτων ἀγιάζειν αὐτήν» (Εξ 20:8). Ο πρώτος λόγος για τον οποίο δόθηκε αυτή η εντολή στο όρος Σινά ήταν για να θυμίζει στους Ισραηλίτες το σεβασμό που όφειλαν να αποδίδουν στον Θεό-Δημιουργό τους, τόσο για την ίδια την ύπαρξή τους όσο και για την ιδιαίτερη φροντίδα με την οποία τους περιέβαλε ως έθνος και λαό. Έκφραση του σεβασμού τους ήταν η προσφορά ύμνου και δοξολογίας κατά την ξεχωριστή αυτή μέρα της λατρείας. Επίσης, η καθιέρωση της αργίας του Σαββάτου πρόσφερε στους ανθρώπους σωματική και ψυχική ξεκούραση από την κόπωση της εβδομαδιαίας εργασίας και ταυτόχρονα τους έδινε τη δυνατότητα να απολαμβάνουν τα προϊόντα του κόπου τους. Μαζί με αυτούς αναπαύονταν και τα ζωντανά τους, γιατί και αυτά δεν έπρεπε να χρησιμοποιούνται στις διάφορες εργασίες (Εξ 23:12), με αποτέλεσμα όλη η

³³⁵ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Εξοδος*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 2, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2005, σ. 473. Βλ. U.Cassuto, *A Commentary on the Book of Exodus*, μτφρ. από τα εβραϊκά Israel Abrahams, Jerusalem 1983, σσ. 257, 290.

δημιουργία να μην υπόκειται στην υπερβολική εκμετάλλευση από τον άνθρωπο. Ακόμη και η γη έπρεπε να παραμένει ακαλλιέργητη τον έβδομο χρόνο μετά τη συγκομιδή (Λευ 25:2-7), με αποτέλεσμα να ανανεώνεται το έδαφος για τις νέες καλλιέργειες³³⁶.

Η σύγχρονη ιατρική επιστήμη έχει αποδείξει σήμερα αυτό που εφάρμοζαν οι Ιουδαίοι τέσσερις χιλιάδες χρόνια πριν, ότι η ιδανική περίοδος εργασίας για την ομαλή λειτουργία του ανθρώπινου σώματος και πνεύματος είναι έξι συνεχόμενες μέρες εργασίας με μία ημέρα ανάπαυσης. Ωστόσο, υπάρχουν άνθρωποι που εργάζονται για μεγάλα χρονικά διαστήματα, χωρίς να έχουν τακτική ανάπαυση. Καταφέρνουν και επιβιώνουν, αλλά είναι αμφίβολο, αν εργάζονται στο μέγιστο των δυνατοτήτων τους. Οπωσδήποτε είναι ευάλωτοι στις ασθένειες και επιρρεπείς στον ψυχικό κλονισμό. Άρα, η βιβλική ιδέα της τήρησης της αργίας του Σαββάτου προφυλάσσει την υγεία σε σημαντικό βαθμό και προλαμβάνει ασθένειες³³⁷. Επίσης, αποτέλεσε ένα σημαντικό βήμα στην πρόοδο της ανθρωπότητας πολύ πριν τα εργατικά σωματεία αναγνωρίσουν σήμερα το δικαίωμα του εργαζομένου να απέχει από την εργασία του για ανάπαυση μία μέρα την εβδομάδα³³⁸.

Είναι πράγματι άξιο προσοχής και θαυμασμού όλο το νομοθετικό σύστημα του λαού Ισραήλ, γιατί και η πιο ανύποπτη διάταξή του ως προς τα θέματα υγιεινής, όπως για παράδειγμα η αργία του Σαββάτου, μπορούσε να κρύβει σημαντικές προεκτάσεις και συνέπειες στη διαφύλαξη της υγείας και ολοκληρίας του ανθρώπου.

³³⁶ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Prophylactic Legislation for Israel», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 642. Βλ. John E. Hartley, *Leviticus*, Word Biblical Commentary, τόμ. 4, έκδ. Word Books Publisher, Dallas-Texas 1992, σ. 376.

³³⁷ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Prophylactic Legislation for Israel», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 642.

³³⁸ Βλ. John E. Hartley, *Leviticus*, Word Biblical Commentary, τόμ. 4, έκδ. Word Books Publisher, Dallas-Texas 1992, σ. 376.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Η ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗ ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

4.1 Ορισμός της υγείας, της θεραπείας και της ίασης

Η υγεία είναι μία κατάσταση κατά την οποία το σώμα και η ψυχή του ανθρώπου δε νοσούν, αλλά λειτουργούν ομαλά, ώστε να παρέχουν ευζωία. Η θεραπεία είναι μία διαδικασία η οποία συνήθως περιλαμβάνει ιατρική, χειρουργική ή ψυχιατρική νοσηλεία πάνω σε μια παθολογική κατάσταση του σώματος ή της ψυχής και ολοκληρώνεται με τη λειτουργική αποκατάσταση και μερικές φορές την αναγέννηση ενός αρρωστημένου ή κατεστραμμένου μέρους του σώματος ή του πνεύματος του ανθρώπου³³⁹.

Η λέξη «**υγεία**» και όλα τα παράγωγά της χρησιμοποιήθηκε στην αρχαία ελληνική γλώσσα με κυριολεκτική και μεταφορική σημασία. Για παράδειγμα, ο «υγιής» από τον Όμηρο και μετά είναι: α) ο υγιής στο σώμα, ο δυνατός, ο δραστήριος, ο σώος, β) αυτός που έχει κατανόηση, ο λογικός, ο έξυπνος, ο σοβαρός, ο δίκαιος. Ομοίως το ρήμα «υγιαίνω», εκτός από το «έχω υγεία», σήμαινε «έχω τα λογικά μου». Από τον Αριστοτέλη κι έπειτα το «υγιαίνει» στην προστακτική συχνά χρησιμοποιούταν για καλό κατευόδιο και αποχαιρετισμό. Στην φιλοσοφία, οι όροι «υγιής» και «υγιαίνω» σε συνάφεια με τη λέξη «λόγος», χρησιμοποιήθηκαν για να περιγράψουν ότι μια ιδέα ή γνώμη είναι συνετή και λογική, σε αντιδιαστολή με την άρρωστη ιδέα, δηλαδή την ψεύτικη και λαθεμένη³⁴⁰. Το ίδιο και στην εβραϊκή σοφία το επίρρημα «ύγιως» συνοδευόμενο από τις λέξεις «λόγος» και «κρίση», σήμαινε το να κρίνει κάποιος ορθά και δίκαια³⁴¹.

Οι Ισραηλίτες έδιναν μεγάλη βαρύτητα στην υγεία και τη θεωρούσαν πολυτιμότερη και από τα πλούτη, επειδή στη σύντομη ζωή τους πάνω στη γη ήταν προτιμότερο να λαμβάνουν χαρά από ένα σώμα υγιές και να ζουν μέσα στη φτώχεια, παρά να έχουν στενοχώρια από ένα μαστιγωμένο από την ασθένεια

³³⁹ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «heal», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 640.

³⁴⁰ Βλ. Colin Brown, «ύγιης», *The New International Dictionary of New Testament Theology*, Vol 2 (G-Pre), εκδ. the Paternoster Press Ltd, Michigan 1975-1978, σ. 169.

³⁴¹ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τας Παροιμίας*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1962, σ. 300. Πρμ 24 (Μαθ 31):8: «άνοιγε σὸν στόμα λόγῳ Θεοῦ, καὶ κρῖνε πάντας ὑγιῶς». Βλ. Frank E. Gaebelin (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 5, έκδ. Zondervan Publishing House, Michigan 1991, σ. 1128: Δίκαιη ήταν η κρίση των βασιλέων προς τους φτωχούς και αδυνάτους που ζητούσαν τη βοήθειά τους (2 Βασ 14:4-11 και 3 Βασ 3:16-28).

σώμα και να ζουν μέσα στα πλούτη: «κρείσσων πτωχὸς ὑγιῆς καὶ ἰσχύων τῆ ἔξει ἢ πλούσιος μεμαστιγμένος εἰς σῶμα αὐτοῦ» (Σειρ 30:14). Ο μεγαλύτερος πλούτος ήταν γι' αυτούς η υγεία. Ακόμη και ο θάνατος ήταν προτιμότερος από μία ζωή γεμάτη αρρώστιες και ειδικά μακροχρόνιες αρρώστιες, επειδή γι' αυτούς ο θάνατος ήταν το τέλος της ζωής και μαζί με αυτόν τελείωναν και τα βάσανα: «κρείσσων θάνατος ὑπὲρ ζωῆν πικρὰν καὶ ἀνάπαυσις αἰῶνος ἢ ἀρρώστημα ἔμμονον» (Σειρ 30:17). Δεν είναι παράξενο που ο Τωβίτ και ο Ιώβ παρακαλούσαν τον Θεό να τους χαρίσει το θάνατο, για να απαλλαχθούν από τις δυστυχίες που έφερε η αρρώστια τους³⁴².

Ο σοφός Σολομών, όμως, στην πρώτη θέση της ιεραρχικής κλίμακας των αγαθών δεν τοποθετεί την υγεία, αλλά την απόκτηση της σοφίας του Θεού και εξηγεί τον λόγο γι' αυτή τη διαβάθμιση. Γι' αυτόν η σοφία είναι ένα θείο χάρισμα, το οποίο δεν μπορεί να συγκριθεί με κανέναν άλλο χάρισμα και καμία αρετή. Και αυτό δεν είναι απλά ένα σχήμα λόγου, αλλά πραγματικότητα της ζωής του, επειδή είχε κατανοήσει βαθιά την ασύγκριτη αξία της σοφίας του Θεού σε σχέση με ο,τιδήποτε άλλο. Ο ίδιος κατά την νεότητά του δεν είχε ζητήσει κανένα άλλο χάρισμα από το Θεό, παρά μόνο τη σοφία Του, η οποία και του χαρίστηκε, όπως ο ίδιος το βεβαίωσε στον ακόλουθο στίχο: «ἠϋξάμην, καὶ φρόνησις ἐδόθη μοι· ἔπεκαλεσάμην, καὶ ἦλθέ μοι πνεῦμα σοφίας» (Σολ 7:7). Ο Σολομών, λοιπόν, προτίμησε και αγάπησε τη σοφία πιο πολύ και από την υγεία και την ομορφιά: «ὑπὲρ ὑγιειαν καὶ εὐμορφίαν ἠγάπησα αὐτήν» (Σολ 7:10)³⁴³, επειδή κατάλαβε ότι ζώντας με τη σοφία αποκτούσε και όλα τα άλλα αγαθά που επιθυμούσε, πνευματικά και υλικά, ανάμεσα στα οποία και την υγεία, διότι η σοφία ήταν μητέρα που γεννούσε τα πάντα (Σολ 7:11-12)³⁴⁴.

Ωστόσο, η θέση του Σολομώντα ήταν μάλλον προνόμιο των λίγων. Ο απλός κόσμος περιέβαλε με ιδιαίτερη εκτίμηση την υγεία και αυτό φαίνεται πρωτίστως στον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούσε τη λέξη «υγεία» και τα παράγωγα της στον καθημερινό του λόγο.

Το ουσιαστικό «υγεία» χρησιμοποιήθηκε σε όρκους. Το βιβλίο της Γένεσης διασώζει τον όρκο του Ιωσήφ, όταν συνομιλούσε με τα αδέρφια του, που είχαν φτάσει στην Αίγυπτο τα δύσκολα χρόνια της πείνας, για να

³⁴² Βλ. Patrick W. Skehan, Alexander A. Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, The Anchor Bible, τόμ. 39, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1987, σ. 381.

³⁴³ Βλ. Ernest G. Clarke, *The Wisdom of Solomon*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1973, σ. 51.

³⁴⁴ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σολομών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 25, Αθήναι 1964, σ. 326.

αναζητήσουν τροφή. Ορκίστηκε στην υγεία του Φαραώ, για να τους προκαλέσει δέος και φόβο, ώστε να φέρουν στην Αίγυπτο και το μικρότερο αδελφό τους: «ἐν τούτῳ φανεῖσθε· νῆ τὴν ὑγίειαν Φαραώ, οὐ μὴ ἐξέλθητε ἐντεῦθεν, ἐὰν μὴ ὁ ἀδελφὸς ὑμῶν ὁ νεώτερος ἔλθῃ ὧδε» (Γεν 42:15). Στην αρχαιότητα και αργότερα στους λαούς των Ρωμαίων και των Περσών, ήταν συνηθισμένο φαινόμενο οι άνθρωποι να ορκίζονται στην υγεία των βασιλέων, επειδή τους θεωρούσαν θεούς. Στην Αίγυπτο ο Ιωσήφ δεν ορκίστηκε στην υγεία του Φαραώ, επειδή πίστευε στη θεότητά του, αλλά επειδή η υγεία του βασιλιά ήταν κάτι πολύτιμο για όλο το λαό και δεν μπορούσε κάποιος να ψεύδεται και ταυτόχρονα να ορκίζεται στο όνομα της υγείας του³⁴⁵.

Το ρήμα «υγιαίνω» χρησιμοποιήθηκε μέσα σε ερωτηματικές προτάσεις με τη σημασία του «ρωτώ να πληροφορηθώ για την υγεία και γενικότερα για τη ζωή κάποιου». Ο Ιακώβ, για παράδειγμα, ρώτησε τους ποιμένες που συνάντησε σε ένα πηγάδι στην περιοχή Χαρράν, αν ο Λάβαν υγιαίνει, δηλαδή αν είναι καλά στην υγεία και τη ζωή του: «εἶπε δὲ αὐτοῖς· γινώσκετε Λάβαν τὸν υἱὸν Ναχώρ; οἱ δὲ εἶπαν· γινώσκομεν. εἶπε δὲ αὐτοῖς· ὑγιαίνει; οἱ δὲ εἶπαν· ὑγιαίνει» (Γεν 29:5-6)³⁴⁶. Με παρόμοια σημασία χρησιμοποιείται το ίδιο ρήμα πάλι από τον Ιακώβ, όταν έστειλε τον Ιωσήφ στη Συχέμ, για να μάθει για την υγεία των αδελφών του και για τα ποίμνιά τους, διότι είχαν μετακινηθεί προς τα εκεί αναζητώντας νέα βοσκοτόπια: «εἶπε δὲ αὐτῷ Ἰσραὴλ· πορευθεὶς ἴδε, εἰ ὑγιαίνουσιν οἱ ἀδελφοί σου καὶ τὰ πρόβατα, καὶ ἀνάγγελόν μοι» (Γεν 37:14). Μία ακόμη φορά το ρήμα «υγιαίνω» απαντάται στο λόγο του Ιωσήφ προς τα αδέλφια του, όταν ήθελε να μάθει αν ο πατέρας τους υγιαίνει, εννοώντας πέρα από την υγεία και αν είναι ακόμα ζωντανός: «καὶ εἶπεν αὐτοῖς· εἰ ὑγιαίνει ὁ πατήρ ὑμῶν ὁ πρεσβύτερος, ὃν εἶπατε; ἔτι ζῆ; οἱ δὲ εἶπαν· ὑγιαίνει ὁ παῖς σου ὁ πατήρ ἡμῶν, ἔτι ζῆ» (Γεν 43:26-27). Ακριβώς με το ίδιο νόημα χρησιμοποιείται πολύ αργότερα στο βιβλίο του Τωβίτ, όπου εδώ η Έδνα, η γυναίκα του Ραγουήλ, ρωτάει να μάθει από τον Τωβία, αν ο πατέρας του υγιαίνει και ζει: «καὶ εἶπεν αὐτοῖς· γινώσκετε Τωβίτ τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν; οἱ δὲ εἶπον· γινώσκομεν. καὶ εἶπεν αὐτοῖς· ὑγιαίνει; οἱ δὲ

³⁴⁵ Βλ. ακόμη Γεν (42:16), περιέχει το ίδιο όρκο. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Γενεσις*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 1, έκδ. Βασιλ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 301. Βλ. επίσης στον Ιερεμία Φούντα (αρχιμ.), *Γένεσις*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 1, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2004, σ. 539: Η φράση «νή τὴν ὑγίειαν Φαραώ» ίσως να ήταν και μία επίσημη μορφή αιγυπτιακού όρκου, που συνεπάγεται βέβαια τη θεοποίηση του βασιλιά.

³⁴⁶ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Γένεσις*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 1, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2004, σσ. 166-167, 222,225, 275.

είπαν· καὶ ζῆ καὶ ὑγιαίνει. καὶ εἶπε Τωβίας· πατήρ μου ἐστὶ» (Τωβ 7:4-5)³⁴⁷.

Επίσης το «υγιαίνω» χρησιμοποιήθηκε και σε χαιρετισμούς προσώπων, ως απλός χαιρετισμός και ευχή για υγεία και ευημερία. Αυτός ήταν ο χαιρετισμός και η ευχή του βασιλιά Δαυίδ προς τον Νάβαλ, όταν κυνηγημένος από τον Σαούλ βρέθηκε στην περιοχή του και πήγε να του ζητήσει τροφή γι' αυτόν και τους ακόλουθούς του: «εἰς ὥρας· καὶ σὺ ὑγιαίνων, καὶ ὁ οἶκός σου, καὶ πάντα τὰ σὰ ὑγιαίνοντα» (1 Βασ 25:6)³⁴⁸. Το «υγιαίνω» χρησιμοποιόταν και σαν χαιρετισμός μαζί με ὅλη την κίνηση που συνόδευε ἕναν τέτοιο χαιρετισμό στον αρχαίο Ισραήλ: «καὶ εἶπεν Ἰωάβ τῷ Ἀμεσσαΐ· εἰ ὑγιαίνεις σὺ ἀδελφέ; καὶ ἐκράτησεν ἡ χεὶρ ἡ δεξιὰ Ἰωάβ τοῦ πῶγωνος Ἀμεσσαΐ τοῦ καταφιλήσαι αὐτόν» (2 Βασ 20:9). Με αὐτόν τον τρόπο χαιρέτισε ο Ἰωάβ, ο αρχηγός του στρατεύματος του βασιλιά Δαυίδ, τον Ἀμεσσαΐ ἕναν ἄλλον στρατηγὸ του βασιλιά³⁴⁹, τον οποίο ὅμως και σκότωσε. Αυτό δείχνει πόσο υποκριτικὸς και ψεύτικὸς ἦταν ο χαιρετισμός του.

Το «υγιαίνω» χρησιμοποιήθηκε και για το καλωσόρισμα. Ο Τωβίτ καλωσόρισε τον ἄγγελο που θα συνόδευε τον γιο του στην αποστολή στους Ραγούς της Μηδίας με τον χαιρετισμό της υγείας: «καὶ εἶπεν αὐτῷ· ὑγιαίνων ἔλθοις, ἀδελφέ, καὶ μὴ μοι ὀργισθῆς, ὅτι ἐζήτησα τὴν φυλὴν σου καὶ τὴν πατριάν σου ἐπιγνῶναι» (Τωβ 5:14)³⁵⁰. Με τον ἴδιο τρόπο καλωσόρισε και τη νύφη του, τη Σάρρα, την οποία του παρουσίασε ο γιος του Τωβίας: «καὶ ὡς ἤγγισεν Τωβίτ Σάρρα τῇ νύμφῃ αὐτοῦ, κατευλόγησεν αὐτὴν λέγων· ἔλθοις ὑγιαίνουσα, θύγατερ» (Τωβ 11:16)³⁵¹.

Επίσης το ρῆμα «υγιαίνω» χρησιμοποιήθηκε στη Γραφή ως κατευόδιο. Το κατευόδιο στην αρχαιότητα συνοδευόταν και με ὅλες τις ευχές που ἔδινε ο μεγαλύτερος στον μικρότερο. Για παράδειγμα, ὅταν ο Μωυσῆς ἔφυγε για την Αἴγυπτο μαζί με τη γυναίκα και τα παιδιά του, ζήτησε την ἄδεια του πεθεροῦ του

³⁴⁷ Βλ. J. C. Dancy, *The Shorter Books of Apocrypha*, The Cambridge Bible Commentary, ἑκδ. University Press, Cambridge 1972, σ. 43.

³⁴⁸ Βλ. Ἰωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Α' Βασιλειῶν*, Η Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τους Ο', τόμ. 8, Αθήναι 1957, σσ. 169-170.

³⁴⁹ Βλ. Henry Preserved Smith, *The Books of Samuel*, The International Critical Commentary, ἑκδ. T. & T. Clark LTD, Edinburgh 1977, σ. 369.

³⁵⁰ Βλ. Ἰωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Τωβίτ, Ιουδαίθ, Εσθήρ*, Η Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τους Ο', τόμ. 15, Αθήναι 1959, σ. 38. Βλ. Ἰωάννης Θ. Κολιτσάρας, *Η Παλαιὰ Διαθήκη*, τόμ. Γ', ἑκδ. Αδελφότης Θεολόγων η "Ζωή", Αθήναι 2003, σ. 128.

³⁵¹ Βλ. Ἰωάννης Θ. Κολιτσάρας, *Η Παλαιὰ Διαθήκη*, τόμ. Γ', ἑκδ. Αδελφότης Θεολόγων η "Ζωή", Αθήναι 2003, σ. 138.

Ιοθόρ. Αυτός με τον ήπιο και ειρηνικό του χαρακτήρα έδωσε την ευχή του στον Μωυσή, χρησιμοποιώντας τη φράση «βάδιζε υγιαίνων», εννοώντας όλες τις ευχές για μια υγιή και ευτυχισμένη ζωή: «έπορεύθη δὲ Μωυσῆς καὶ ἀπέστρεψε πρὸς Ἰοθὸρ τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ καὶ λέγει· πορεύσομαι καὶ ἀποστρέψω πρὸς τοὺς ἀδελφούς μου τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ὄψομαι, εἴ ἐτι ζῶσι. καὶ εἶπεν Ἰοθὸρ Μωυσῆ· βάδιζε υγιαίνων» (Εξ 4:18)³⁵². Παρόμοιο είναι και το κατευόδιο που έδωσε πολύ αργότερα ο Ραγουήλ στον γαμπρό του τον Τωβία, όταν του παρέδωσε για σύζυγο την κόρη του και τη μισή περιουσία του: «καὶ τότε λαβόντα τὸ ἥμισυ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ πορεύεσθαι μεθ' ὑγείας πρὸς τὸν πατέρα» (Τωβ 8:21)³⁵³. Επίσης, σαν κατευόδιο μπορεί να θεωρηθεί και η προσευχή του Ραγουήλ για τα τέκνα του, Τωβία και Σάρρα, που σύναψαν γάμο και θα αποχωρούσαν από το πατρικό σπίτι, για να ξεκινήσουν τη νέα τους οικογενειακή ζωή. Στην προσευχή του αυτή, που μοιάζει με κατευόδιο, περιλαμβάνεται αίτηση για υγεία. Αιτείται στον Θεό να χαρίσει στα τέκνα του φωτισμό, ενίσχυση, προστασία, υγεία, χαρά, ευφροσύνη και το έλεός Του μέχρι το τέλος της ζωής τους: «ποιήσον αὐτοῖς, δέσποτα, ἔλεος, συντέλεσον τὴν ζωὴν αὐτῶν ἐν ὑγείᾳ μετ' εὐφροσύνης καὶ ἐλέους» (Τωβ 8:17)³⁵⁴. Ακόμη, το «υγιαίνω» χρησιμοποιήθηκε ως κατευόδιο ειρήνης από τον βασιλιά Δαυίδ προς τους υπηκόους του. Ο βασιλιάς Δαυίδ με αυτόν τον τρόπο αποχαιρέτισε μία γυναίκα που ήρθε στο παλάτι του, για να του ζητήσει την επέμβασή του ως κριτή και δικαστή στην υπόθεσή της. Με το κατευόδιο της υγείας είναι σαν να της έλεγε να μείνει ήσυχη και ειρηνική, διότι της υποσχόταν έμμεσα ότι θα δίκαιε επιεικώς την υπόθεσή της: «καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς πρὸς τὴν γυναῖκα· υγιαίνουσα βάδιζε εἰς τὸν οἶκόν σου, κάγῳ ἐντελοῦμαι περὶ σοῦ» (2 Βασ 14:8)³⁵⁵.

Το «υγιαίνω» έλαβε ακόμη την έννοια του «είμαι ασφαλής, είμαι σώος και αβλαβής». Με αυτό το νόημα χρησιμοποιείται το ουσιαστικό «υγιής», στο βιβλίο του Ιησού του Ναυή, δηλώνοντας αυτόν που γυρίζει σώος και αβλαβής στην πατρίδα του μετά τον πόλεμο: «καὶ ἀπεστράφη πᾶς ὁ λαὸς πρὸς Ἰησοῦν εἰς Μακκηδὰ ὑγιεῖς, καὶ οὐκ ἔγρυξεν οὐδεὶς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ τῇ

³⁵² Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Έξοδος*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 2, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2005, σ. 343. Βλ. Frank E. Gaebelin (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 2, έκδ. Zondervan Publishing House, Michigan 1990, σ. 330.

³⁵³ Βλ. Ιωάννης Θ. Κολιτσάρας, *Η Παλαιά Διαθήκη*, τόμ. Γ', έκδ. Αδελφότης Θεολόγων η "Ζωή", Αθήναι 2003, σ. 134. Βλ. *Τωβ 8:21*.

³⁵⁴ Βλ. Μηνάς Γρ. Χαρίτος, *Τωβίτ (ομιλίες πέντε)*, Αθήναι 1939, σ. 41.

³⁵⁵ Βλ. P. Kyle McCarter, *II Samuel*, The Anchor Bible, τόμ. 9, έκδ. Doubleday, New York 1984, σ. 339. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Β' Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 9, Αθήναι 1957, σ. 86.

γλώσση αὐτοῦ» (Ιη 10:21). Οι Ισραηλίτες επέστρεψαν στον Ιησού του Ναυή υγιείς, αρτιμελείς και χωρίς τραυματισμούς, ύστερα από τη σκληρή και δύσκολη μάχη που διεξήγαγαν εναντίον των πέντε βασιλιάδων που επιτέθηκαν στους κατοίκους της Γαβαών³⁵⁶. Ακόμη, ο Τωβίτ υποσχέθηκε επιπλέον αμοιβή στον συνοδό άγγελο του γιου του, αν θα επέστρεφαν υγιείς και σώοι από το ταξίδι τους: «καὶ ἔτι προσθήσω σοι ἐπὶ τὸν μισθόν, ἐὰν ὑγιαίνοντες ἐπιστρέψητε» (Τωβ 5:16). Με τον ίδιο λόγο παρηγόρησε και τη γυναίκα του ότι το παιδί τους θα γυρίσει σώο και ασφαλής: «καὶ εἶπεν αὐτῇ Τωβίτ· μὴ λόγον ἔχε, ἀδελφή· ὑγιαίνων ἐλεύσεται, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ σου ὄψονται αὐτόν», γιατί θα συμπορεύεται μαζί του άγγελος Κυρίου «ἄγγελος γὰρ ἀγαθὸς συμπορεύσεται αὐτῷ, καὶ εὐδοθησεται ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, καὶ ὑποστρέψει ὑγιαίνων» (Τωβ 5:21-22). Πίστευε βαθιά μέσα του ο Τωβίτ ότι σε όλο το ταξίδι ο Θεός θα ήταν παρών δια του αγγέλου του και θα προστάτευε το παιδί του από τους κινδύνους³⁵⁷. Στη Σοφία Σειράχ χρησιμοποιήθηκε με παρόμοια σημασία το ουσιαστικό «υγιής», τη σημασία «του ζωντανού, αυτού που ζει, που δεν έχει πεθάνει». Ο σοφός συγγραφέας προτρέπει τους ζώντες και υγιείς να μετανοήσουν και να επιστρέψουν στον Κύριο, γιατί μόνο οι ζωντανοί με τη μετάνοια τους μπορούν να υμνήσουν και να δοξολογήσουν τον Κύριο, πριν τους προλάβει ο θάνατος και κατέβουν στον Άδη, εκεί όπου δεν ακούγεται ούτε δοξολογία ούτε αίνος: «ἀπὸ νεκροῦ ὡς μηδὲ ὄντος ἀπόλλυται ἔξομολόγησις· ζῶν καὶ ὑγιῆς αἰνέσει τὸν Κύριον» (Σειρ 17:28)³⁵⁸.

Επίσης το «υγιαίνω» χρησιμοποιήθηκε και στο γραπτό λόγο των Ιουδαίων στις επίσημες επιστολές τους, που είχαν εορταστικό περιεχόμενο. Χρησιμοποιήθηκε με την έννοια του χαιρετισμού και της εκδήλωσης θερμού ενδιαφέροντος για τον αποδέκτη της επιστολής. Αυτό φαίνεται σε μία επιστολή που έστειλαν οι Ιουδαίοι κάτοικοι της Ιερουσαλήμ στους Ιουδαίους της Αιγύπτου και στον Αριστόβουλο, Ιουδαίο άνδρα, που υπηρετούσε στην αυλή του βασιλιά Πτολεμαίου της Αιγύπτου: «οἱ ἐν Ιεροσολύμοις καὶ οἱ ἐν τῇ Ιουδαίᾳ καὶ ἡ γερουσία καὶ Ἰούδας Ἄριστοβούλῳ διδασκάλῳ Πτολεμαίου τοῦ βασιλέως, ὄντι δὲ ἀπὸ τοῦ τῶν χριστῶν ἱερέων γένους, καὶ τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ Ἰουδαίοις χαίρειν καὶ ὑγιαίνειν» (2 Μακ 1:10). Ο χαιρετισμός

³⁵⁶ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ιησούς του Ναυή*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 6, Αθήναι 1957, σσ. 53-54. Βλ. Frank E. Gaebelein (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ 3. έκδ. Zondervan Publishing House, Michigan 1992, σ. 305.

³⁵⁷ Βλ. Carey A. Moore, *Tobit*, The Anchor Bible, τόμ. 40Α, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1996, σσ. 188, 190.

³⁵⁸ Βλ. R.A.F. MacKenzie, S.J., *Sirach*, Old Testament Message, έκδ. Michael Glazier Inc., Wilmington-Daleware 1983, σ. 80.

«χαίρειν καὶ ὑγιαίνειν» δείχνει το ενδιαφέρον που έτρεφαν για τους συμπατριώτες τους και την ευχή που τους έδιναν για υγεία και χαρά³⁵⁹. Τον ίδιο χαιρετισμό με την ίδια σημασία χρησιμοποιούσαν στις επιστολές τους και οι Έλληνες, όπως αυτή που έγραψε ο Αντίοχος ο Επιφανής προς τους Ιουδαίους: «τοῖς χρηστοῖς Ιουδαίοις τοῖς πολίταις πολλὰ χαίρειν καὶ ὑγιαίνειν καὶ εὖ πράττειν βασιλεὺς καὶ στρατηγὸς Ἐπιφανὴς Ἄντιοχος» (2 Μακ 9:19). Επίσης, στις ελληνικές επιστολές απαντάται και η λέξη «έρρωσθε» με την έννοια του χαιρετισμού και σημαίνει «να υγιαίνετε, να είστε καλά». Συνήθως με αυτήν άνοιγε η επιστολή. Μπορεί, επίσης, να έμπαινε στη μέση της επιστολής ως αφόρμηση για να ειπωθεί κάτι στον δέκτη, ως συμμετοχή στη χαρά του δέκτη ή ως έκθεση της κατάστασης υγείας του αποστολέα: «εἰ έρρωσθε καὶ τὰ τέκνα καὶ τὰ ἴδια κατὰ γνώμην έστιν ὑμῖν» (2 Μακ 9:20). Συνήθως, όμως, χρησιμοποιόταν στο τέλος της επιστολής, σαν κατακλείδα του λόγου του αποστολέα, που ευχόταν στον αποδέκτη να έχει υγεία. Με αυτή την ευχή κλείνει η επιστολή του Λυσία προς τους Ιουδαίους: «έρρωσθε. έτους έκατοστοῦ τεσσαρακοστοῦ όγδόου, Διοσκορινθίου τετράδι καὶ εἰκάδι» (2 Μακ 11:21)³⁶⁰.

Τέλος, η λέξη «υγεία» χρησιμοποιήθηκε και με την έννοια της πλούσιας διατροφής. Με αυτό το νόημα απαντάται στο βιβλίο της Εσθήρ στο στίχο: «καὶ Μαρδοχαῖος καὶ Εσθήρ ἡ βασίλισσα έστησαν έαυτοῖς καθ' έαυτῶν, καὶ τότε στήσαντες κατὰ τῆς ὑγείας έαυτῶν καὶ τὴν βουλήν αὐτῶν» (Εσθ 9:30). Από το νόημα της ευρύτερης περικοπής συνάγεται ότι ο Μαρδοχαίος και η Εσθήρ νομοθέτησαν τη γιορτή των Πουρείμ σε ανάμνηση της σωτηρίας του έθνους τους από τον κίνδυνο του καταδικαστικού διατάγματος του Ξέρξη. Όρισαν νηστεία και στερήσεις πριν από την εορτή του θαυμαστού γεγονότος της σωτηρίας τους, νομοθετώντας έτσι κατά της υγείας τους, δηλαδή κατά των ανέσεων και της δίκαιάς τους. Η υγεία εδώ λαμβάνει την έννοια της άνεσης και της πλούσιας διατροφής του ανθρώπου³⁶¹.

Όσον αφορά στη λέξη «**θεραπεύω**», στην ελληνική γλώσσα η πρώτη σημασία της είναι «υπηρετώ κάποιον ανώτερό μου» και ακόμη «υπηρετώ τους θεούς», με την έννοια του σεβασμού απέναντί τους και της λατρευτικής

³⁵⁹ Βλ. Jonathan A. Goldstein, *II Maccabees*, The Anchor Bible, τόμ. 41A, έκδ. Doubleday, New York 1983, σσ. 165-166.

³⁶⁰ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Β' Μακκαβαίων*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 17, Αθήναι 1959, σσ. 114,132. Με την ίδια σημασία εμφανίζεται και στα χωρία 2 Μακ 11:28,33,38 και 3 Μακ 3:12-13.

³⁶¹ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις την Εσθήρ*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1978, σ. 102.

προσκύνησής τους. Η δεύτερη σημασία της λέξης «θεραπεύω» είναι «ενδιαφέρομαι και φροντίζω κάποιον». Από εδώ τελικά προέκυψε και η τρίτη σημασία του «θεραπεύω», η οποία χρησιμοποιείται σήμερα, και σημαίνει φροντίζω και μεριμνώ για κάποιον χρησιμοποιώντας συνήθως ιατρικά μέσα³⁶². Στην εβραϊκή γλώσσα η λέξη «θεραπεία» αποδίδεται με τον όρο *marpe*, που προέρχεται από τη ρίζα *gara* και σημαίνει την αποκατάσταση σε μία καλή φυσική ή ψυχολογική κατάσταση ή στον καλύτερο βαθμό υγείας ανάλογα με τα επιτρεπόμενα όρια της ηλικίας ή της ασθένειας³⁶³.

Επίσης, η λέξη «**ιάομαι**» από τον Όμηρο και μετά, με την κυριολεκτική έννοια, σημαίνει «θεραπεύω ιατρικά και αποκαθιστώ στην υγεία». Σημαίνει ακόμη θεραπεύω ψυχολογική ασθένεια. Χρησιμοποιείται και μεταφορικά, με τη σημασία του «ελευθερώνω από το κακό». Κατά ανάλογο τρόπο, τα ουσιαστικά «**ίασις**», «**ίαμα**» και «**ιατρός**» χρησιμοποιούνται κυριολεκτικά και μεταφορικά³⁶⁴.

Είναι φανερό ότι στην Παλαιά Διαθήκη οι όροι «θεραπεία» και «ίαση» με τα παράγωγά τους λαμβάνουν περισσότερες από μία σημασίες, οι οποίες είναι διαφορετικές από την έννοια της σωματικής ή ψυχικής αποκατάστασης της υγείας του ανθρώπου. Ωστόσο, όμως, οι περισσότερες αναφορές τους μέσα στο βιβλικό κείμενο σχετίζονται με την ιατρική θεραπεία, φυσική ή θαυματουργική.

4.2 Το ιατρικό επάγγελμα και οι φορείς της ίασης στον αρχαίο Ισραήλ

Στο βιβλίο της Γένεσης ο Θεός αναθέτει στον Αδάμ και την Εύα να φροντίζουν τη δημιουργία, τον εαυτό τους και ο ένας τον άλλο (Γεν 1:28). Αυτό σημαίνει ότι κάθε άνθρωπος εντέλλεται από το Θεό να είναι φορέας θεραπείας, δηλαδή να είναι υπεύθυνος για την προσωπική του θεραπεία και τη θεραπεία των άλλων. Με άλλα λόγια, ο ασθενής πρέπει να φροντίζει τον εαυτό του και να μην κρατά τη στάση του παθητικού αποδέκτη της θεραπευτικής αγωγής που εφαρμόζεται σ' αυτόν. Μόνο στην περίπτωση που αυτές οι ιαματικές ενέργειες υπολειπούνται ή δε λειτουργούν καθόλου απαιτείται η παρέμβαση του ιατρού³⁶⁵.

³⁶² Βλ. Colin Brown, «θεραπεύω», *The New International Dictionary of New Testament Theology*, Vol 2 (G-Pre), εκδ. the Paternoster Press Ltd, Michigan 1975-1978, σ. 164.

³⁶³ Βλ. Allen C. Myers (εκδ.), «Healing», *Bible Dictionary*, Grand Rapids Michigan 1975, σ. 470.

³⁶⁴ Βλ. Colin Brown, «**ιάομαι**», *The New International Dictionary of New Testament Theology*, Vol 2 (G-Pre), εκδ. the Paternoster Press Ltd, Michigan 1975-1978, σ. 166.

³⁶⁵ Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σσ. 48-49.

Ο ρόλος του ιατρού, όπως απεικονίζεται στην Παλαιά Διαθήκη την εποχή του πρώιμου ιουδαϊσμού, είναι συγκεχυμένος. Σε πολλά χωρία υπογραμμίζεται με απλοϊκό τρόπο ότι ο κατεξοχήν ιατρός είναι ο Θεός (Εξ 15:26, Δευ 32:39, Ψλ 29:3, Ησ 57:18-19) και γι' αυτό θεωρείται κατά κάποιον τρόπο αμαρτία να αναζητήσει κάποιος βοήθεια από τους ιατρούς (2 Παρ 16:12). Αυτή όμως η θέση απέχει από την πραγματικότητα, διότι κάποια άλλα κείμενα αποδεικνύουν ότι οι ιατροί υπήρχαν στον αρχαίο Ισραήλ και η παροχή ιατρικής βοήθειας και θεραπευτικής αγωγής δεν ήταν απαγορευμένη (Ησ 1:5-6, Ιερ 8:22, 26:11). Επίσης, το γεγονός ότι η δευτερονομιστική πίστη απαγόρευε τις πρακτικές μαγείας δε σημαίνει ότι απαγόρευε και την άσκηση της ιατρικής (Δευ 18:9-12)³⁶⁶.

Το βιβλίο της Σοφίας Σειράχ, που γράφτηκε την εποχή του όψιμου ιουδαϊσμού, απέδωσε θετική εκτίμηση στους ιατρούς και έδωσε μια πολύ εύστοχη απάντηση στο ζήτημα της θεραπείας των ασθενών. Από τη μια, εγκωμίασε το ιατρικό επάγγελμα και από την άλλη, το τοποθέτησε στη θέση που του αρμόζει. Η απάντηση που έδωσε στο ερώτημα 'ποιο είναι τελικά το πρόσωπο που προσφέρει θεραπεία και ίαση' εναρμονίζεται πλήρως με την πατροπαράδοτη πίστη του λαού της. Και αυτό το πρόσωπο δεν είναι παρά ο Δημιουργός των πάντων, ο Γιαχβέ, ο οποίος μέσω των ιατρών και των φαρμακευτικών βοτάνων ιατρεύει τους πάντες³⁶⁷.

Ο σοφός Σειράχ προσπάθησε να συνδυάσει την παραδοσιακή εβραϊκή πίστη με τον νεοεισαχθέντα τρόπο σκέψης των Ελλήνων. Την εποχή που γράφτηκε η Σοφία Σειράχ είχε διαδοθεί σε πολλές περιοχές η ελληνική επιστημονική γνώση και αυτό το γεγονός είχε προσθέσει αξία στην ιατρική επιστήμη. Παράλληλα, αυτή η γνώση δημιούργησε εντάσεις μέσα στους εβραϊκούς κύκλους, αλλά ο σοφός Σειράχ ενσωμάτωσε αρμονικά το καινούργιο στοιχείο στην πίστη των Εβραίων. Πολύ σοφά έδωσε αξία στους ιατρούς και τα φάρμακα, όχι γιατί είχαν από μόνοι τους αξία, αλλά γιατί έλαβαν την αξία από το Θεό να ωφελούν τους άλλους (Σειρ 38:1,4)³⁶⁸. Ο Θεός προίκισε τον ιατρό με το τάλαντο του ιατρεύειν και τον τίμησε με την ικανότητα να ανακαλύπτει τα μυστήρια της φύσης, για να ανακουφίζει τον πόνο και να θεραπεύει την αρρώστια: «καὶ αὐτὸς ἔδωκεν ἀνθρώποις ἐπιστήμην ἐνδοξάζεσθαι ἐν τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ» (Σειρ 38:6). Ακόμη ο Θεός με τη δημιουργική του πνοή

³⁶⁶ Βλ. Erkki Koskeniemi, *The Old Testament Miracle-Workers in Early Judaism*, έκδ. Mohr Siebeck, Germany 2005, σσ.20-22.

³⁶⁷ Πρβλ. Xavier-Leon Dufour, «Η Θεραπεία», *Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας*, μτφρ. από Γαλλικά υπό Σάββα Αγουρίδη, Αθήνα 1980, σ. 151.

³⁶⁸ Βλ. John G. Snaith, *Ecclesiasticus*, *The Cambridge Bible Commentary*, έκδ. University Press, Cambridge 1974, σ. 184.

έκτισε τα θεραπευτικά βότανα, τα οποία φέρουν πάντοτε τις θεραπευτικές ιδιότητες που πρόσταξε ο Δημιουργός τους (Σειρ 38:8). Άρα, η ίαση, σύμφωνα με τον σοφό Σειράχ, προέρχεται από τον Θεό δια μέσου του ιατρού και των βοτάνων: «παρὰ γὰρ Υψίστου ἐστὶν ἴασις... Κύριος ἐκτίσεν ἐκ γῆς φάρμακα...ἐν αὐτοῖς ἐθεράπευσε καὶ ἦρε τὸν πόνον αὐτοῦ» (Σειρ 38:2,4,7)³⁶⁹.

Ανάλογη με την πατρογονική πίστη και την παράλληλη πρόοδο του ιατρικού επαγγέλματος έπρεπε να είναι και η διαγωγή του ασθενούς. Δεν ήταν κατακριτέο να στραφεί στον ιατρό ούτε αυτό δήλωνε έλλειψη πίστης. Έπρεπε, όμως, παράλληλα να προσευχηθεί στον Θεό για τη θεραπεία του, διότι στην ιερή παράδοσή του Αυτός ήταν ο ιατρός των πάντων (Εξ 15:26, Ιώβ 5:18, Ωσ 6:1). Έπρεπε ακόμη να μετανοήσει για τις αμαρτίες του, να καθαρίσει την καρδιά του και τη ζωή του από αυτές και να προσφέρει τις αντίστοιχες θυσίες που όριζε ο νόμος του λαού του (Σειρ 38:9-11). Μαζί με αυτόν έπρεπε να προσεύχεται παράλληλα και ο ιατρός, ο οποίος αναγνωρίζοντας τα πεπερασμένα όριά του, ζητούσε τη συνδρομή του παντογνώστη Θεού, για να κάνει σωστή διάγνωση και να προσφέρει σωστή θεραπευτική αγωγή στον ασθενή: «καὶ γὰρ αὐτοὶ Κυρίου δεηθήσονται, ἵνα εὐδώσῃ αὐτοῖς ἀνάπαυσιν καὶ ἴασιν χάριν ἐμβιώσεως» (Σειρ 38:14). Τελικά, ο Θεός διαμέσου του ιατρού θα πρόσφερε την ίαση τον κατάλληλο καιρό για την κάθε ξεχωριστή περίπτωση ασθένειας³⁷⁰.

4.2.1 Ιατροί, ενταφιαστές, μαιείς

Στη μετάφραση των Ο΄ η λέξη «**ιατρός**» ως πρόσωπο σπάνια χρησιμοποιείται. Επίσης, στα αρχαία εβραϊκά δεν υπάρχει λέξη για το ουσιαστικό «ιατρός», μόνο οι μετοχές *rōrē'* και *rōrē'īm*, που σημαίνουν «θεραπευτής/θεραπευτές». Οι όροι αυτοί πολύ σπάνια αναφέρονται σε ανθρώπους θεραπευτές στην Παλαιά Διαθήκη, επειδή στον αρχαίο Ισραήλ ο κατεξοχήν ιατρός και θεραπευτής είναι ο Θεός. Αναφέρονται σε ανθρώπους κυρίως σε τρία σημεία του βιβλικού κειμένου (Γεν 50:2, 2 Παρ 16:12 και Ιώβ

³⁶⁹ Βλ. Patrick W. Skehan, Alexander A. Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, The Anchor Bible, τόμ. 39, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1987, σ. 442. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σοφία Σειράχ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 26, Αθήναι 1964, σσ. 171-172.

³⁷⁰ Βλ. Patrick W. Skehan, Alexander A. Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, The Anchor Bible, τόμ. 39, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1987, σσ. 442-443. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σοφία Σειράχ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 26, Αθήναι 1964, σσ. 172-173. Βλ. R.A.F. MacKenzie, S.J., *Sirach*, Old Testament Message, έκδ. Michael Glazier Inc., Wilmington-Daleware 1983, σ. 143. Βλ. Willem A. VanGemeren (εκδ.), «rp'», *New International Dictionary of the Old Testament Theology & Exegesis*, τόμ. 3, έκδ. Patemoster Press, Carlisle 1996, σ. 1171.

13:4). Οι Εβραίοι σπάνια μιλούσαν για τους ιατρούς, ακόμη κι αν υπήρχαν λίγοι καλοί και ευφυείς ιατροί στον Ισραήλ³⁷¹, επειδή η επικρατούσα πίστη ήταν ότι ο Θεός είναι ο ιατρός πάντων.

Ωστόσο, ακόμη κι αν η ιατρική ως επιστήμη δεν ήταν ιδιαίτερα ανεπτυγμένη στον πρώιμο Ισραήλ, η ύπαρξη των ιατρών ήταν αναμφίβολη. Αυτό αποδεικνύεται από διάφορα σημεία του βιβλικού κειμένου.

- Στο βιβλίο της Εξόδου, ο αρχαιότερος κώδικας του νόμου περιέχει μία διάταξη που αφορά στον τρόπο διαχείρισης των τραυματισμών μεταξύ δύο πολιτών και στα έξοδα νοσηλείας του ενός προς τον άλλο. Συγκεκριμένα ο νόμος αναφέρει ότι αν ένας τραυματίσει κάποιον άλλο σε λογομαχία, τότε αυτός που τραυμάτισε θα πρέπει να αποζημιώσει τον λαβωμένο για όσο διάστημα απουσιάζει από την εργασία του και να πληρώσει τα ιατρικά έξοδα στα οποία υποβλήθηκε, προκειμένου να αποκατασταθεί η υγεία του: «ἐὰν ἐξαναστὰς ὁ ἄνθρωπος περιπατήσῃ ἔξω ἐπὶ ῥάβδου, ἄθῳς ἔσται ὁ πατάξας· πλὴν τῆς ἀργίας αὐτοῦ ἀποτίσει καὶ τὰ ἰατρεία» (Εξ 21:19).³⁷²
- Επίσης, ο Τωβίτ συμβουλευθήκε τους γιατρούς για την τύφλωσή του, αλλά δεν μπόρεσε να θεραπευθεί: «ἐγενήθη λευκώματα ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς μου. καὶ ἐπορεύθην πρὸς ἰατρούς, καὶ οὐκ ὠφέλησάν με» (Τωβ 2:10)³⁷³.
- Ἀκόμη, οι προφῆτες στον προφητικό τους λόγο μιλούν για την περιποίηση των τραυμάτων και τη χρήση θεραπευτικών βοτάνων, υπονοώντας έτσι την παρουσία των ιατρών (Ησ 1:5-6, Ιερ 8:22, 26:11)³⁷⁴.

Το ερώτημα είναι με τι ακριβώς ασχολούνται οι ιατροί του πρώιμου Ιουδαϊσμού. Αν ληφθεί υπόψη ότι η ρίζα της λέξης «gor^eim» σημαίνει «διόρθωση, συρραφή», τότε οι ιατροί του Ισραήλ, την πρώιμη εποχή, πιθανώς ασχολούνταν με τη φροντίδα των τραυματιών πολέμου και είχαν επίσης την εμπειρική γνώση της χρήσης των βοτάνων³⁷⁵. Αυτό αποδεικνύεται και από την ιστορία, καθώς οι Ισραηλίτες πολλές φορές ενεπλάκησαν σε πολέμους, ειδικότερα μετά την εγκατάστασή τους στη γη Χαναάν και σίγουρα υπήρχε

³⁷¹ Βλ. Jack R. Lundbom, *Jeremia 1-20*, The Anchor Bible, τόμ. 21A, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1999, σ. 537.

³⁷² Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Ἐξοδος*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 2, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2005, σσ. 460-462, 466. Βλ. U.Cassuto, *A Commentary on the Book of Exodus*, μτφρ. από τα εβραϊκά Israel Abrahams, Jerusalem 1983, σ. 272.

³⁷³ Βλ. Ιωάννης Θ. Κολιτσάρας, *Η Παλαιά Διαθήκη*, τόμ. Γ', έκδ. Αδελφότης Θεολόγων η "Ζωή", Αθήνα 2003, σ. 122.

³⁷⁴ Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ἴαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 60.

³⁷⁵ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Healing in the OT», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 645.

ανάλογη φροντίδα για τους πληγωμένους πολέμου από το υποτυπώδες ιατρικό προσωπικό της εποχής. Αυτό φαίνεται από την έκθεση της ιστορίας του βασιλείου Ιούδα και Ισραήλ, όπου ο βασιλιάς Ιωράμ πληγώθηκε στον πόλεμο με τους Σύριους και επέστρεψε στην πόλη του για να του παρασχεθεί η ανάλογη βοήθεια: «καὶ ἐπέστρεψεν ὁ βασιλεὺς Ιωράμ τοῦ ἰατρευθῆναι ἐν Ιεζράελ ἀπὸ τῶν πληγῶν, ὧν ἐπάταξαν αὐτὸν ἐν Ρεμμώθ ἐν τῷ πολεμῆν αὐτὸν μετὰ Αζαήλ βασιλέως Συρίας· καὶ Οχοζίας υἱὸς Ιωράμ κατέβη τοῦ ἰδεῖν τὸν Ιωράμ υἱὸν Αχαάβ ἐν Ιεζράελ, ὅτι ἠρρώσκει αὐτός» (4 Βασ 8:29)³⁷⁶.

Σε ορισμένες περικοπές, στη μετάφραση των Ο΄, η έννοια «ιατρός» δεν αναφέρεται στον επιστήμονα, αλλά σε κάποιον μάγο παγανιστή ή σε κάποιον που δεν αξίζει να φέρει το όνομα αυτό. Η πρώτη πληροφορία έρχεται από το βιβλίο των Παραλειπομένων, όπου εκεί γράφεται ότι ο Ασά, ο βασιλιάς του Ιούδα, αρρώστησε και υπέφερε πάρα πολύ από τα πόδια του, αλλά αντί να στραφεί στον αληθινό Θεό, ζήτησε τη βοήθεια ιατρών, οι οποίοι πιθανότατα ήταν παγανιστές, δαιμονολόγοι, και όχι ιατροί (2 Παρ 16:12). Η δεύτερη πληροφορία έρχεται από το βιβλίο του Ιώβ, όπου εκεί ο Ιώβ κατηγορεί τους φίλους του, που ήρθαν να τον παρηγορήσουν, ότι ήταν άδικοι και ακατάρτιστοι ιατροί, επειδή δεν μπόρεσαν να του προσφέρουν σωστή βοήθεια (Ιωβ 13:4)³⁷⁷.

Στην ελληνική μετάφραση των Ο΄, η εβραϊκή λέξη «rōpē'īm», εκτός από «ιατροί/θεραπευτές», μεταφράζεται μία φορά ως **ενταφιαστές**. Αυτό απαντάται στο βιβλίο της Γένεσης, όπου εκεί γίνεται αναφορά στους Αιγύπτιους ενταφιαστές που φρόντισαν το νεκρό σώμα του Ιακώβ: «καὶ προσέταξεν Ιωσήφ τοῖς παισὶν αὐτοῦ τοῖς ἐνταφιασταῖς ἐνταφιάσαι τὸν πατέρα αὐτοῦ, καὶ ἐνταφίασαν οἱ ἐνταφιασταὶ τὸν Ισραήλ» (Γεν 50:2)³⁷⁸. Οι ενταφιαστές ήταν ειδικοί ιατροί για την ταρίχευση των σωμάτων στην Αίγυπτο³⁷⁹. Στην Αίγυπτο ήταν ανεπτυγμένη η πρακτική της ταρίχευσης, διότι πίστευαν στη μεταθανάτια ζωή και στο γεγονός ότι η ψυχή μετά το θάνατο κατοικεί εναλλάξ μία στο σώμα και μία στον ουρανό. Ο Ιωσήφ προφανώς ταρίχευσε τον πατέρα του, για να μπορέσει να συντηρηθεί κατά τη διάρκεια του

³⁷⁶ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Δ΄ Βασιλειῶν*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 11, Αθήναι 1958, σ. 61.

³⁷⁷ Βλ. I.Howard Marshall, A.R. Millard, J.I. Packer, D.J.Wiseman (εκδ.), «The treatment of disease», *New Bible Dictionary*, έκδ. Intervarsity Press, Leicester-England, Downers Grove-Illinois 1996, σ. 452.

³⁷⁸ Βλ. Thomas Worth Walker, *The metaphor of healing and the theology of the book of Hosea*, ProQuest Dissertations and Theses, 1997, σ. 38.

³⁷⁹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Γενεσις*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 1, έκδ. Βας. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 349.

μεγάλου ταξιδιού μέχρι τη Χαναάν, όπου εκεί θα ταφόνταν στους τάφους των προγόνων του³⁸⁰.

Επίσης, οι **μαίες** ήταν ίσως τα πιο κατηρτισμένα ιατρικώς πρόσωπα στον Ισραήλ, τουλάχιστον στο δικό τους τομέα. Δεν αναφέρονται συχνά στην Παλαιά Διαθήκη, εκτός δύο σημαντικών περιστάσεων, στις οποίες ήταν τα προεξέχοντα πρόσωπα. Ο λόγος της ελλιπούς μνημόνευσής τους στη Γραφή είναι γιατί το επάγγελμα της μαίας από τα αρχαία χρόνια θεωρούνταν αναμφισβήτητα υπαρκτό και δεδομένο. Το ένα περιστατικό μνημονεύεται στο βιβλίο της Γένεσης (Γεν 38:27-30), όπου μία μαία ξεγέννησε τα δίδυμα της Θάμαρ του Ιούδα. Σύμφωνα, λοιπόν, με τη διήγηση, ο τρόπος με τον οποίο ήταν μπλεγμένα τα σώματα των διδύμων μέσα στη μήτρα, δεν προϋπόθετε μία εύκολη γέννα. Ενώ είχε προβληθεί το χέρι του ενός γιου και ήταν βέβαιο ότι αυτός θα γεννηθεί πρώτος, τελικά τράβηξε το χέρι του μέσα και γεννήθηκε ο άλλος γιος. Οι ικανότητες μιας μαίας ήταν απαραίτητες, για να γυρίσουν τα σώματα στη σωστή θέση και να εξελιχθεί ο τοκετός φυσιολογικά. Αυτό έπραξε και η μαία της Θάμαρ και ίσως η επίτοκος να υποβλήθηκε και σε κάποια περινεοτομή. Η μαία είχε, οπωσδήποτε σπουδαίες ικανότητες, ώστε να μπορέσει να χειριστεί το σπάνιο φαινόμενο που συνέβη στον τοκετό της Θάμαρ. Και η ίδια έμεινε έκπληκτη μπροστά σ' αυτό το φαινόμενο και απευθυνόμενη στο γεννηθέντα πρώτο παιδί αναρωτήθηκε με απορία: «τί διεκόπη διὰ σὲ φραγμός; καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Φαρές» (Γεν 38:29)³⁸¹.

Επίσης, το βιβλίο της Εξόδου κάνει ιδιαίτερη μνεία στις μαίες των Εβραίων, για να τονίσει τον σπουδαίο ρόλο τους στη σωτηρία του ισραηλιτικού λαού από την καταδικαστική διαταγή του Φαραώ να σκοτώνονται τα αρσενικά βρέφη αμέσως μετά τη γέννησή τους³⁸². Ειδικότερα, οι δύο μαίες των Εβραίων βοηθούσαν τις επίτοκες να ξεγεννούν τα μωρά τους, αλλά δε σκότωναν τα αρσενικά βρέφη, όπως τους είχε διαταχθεί από τον Φαραώ. Τα άφηναν να ζήσουν φοβούμενες τον Θεό, αλλά και επειδή μία τέτοια πράξη ήταν αντίθετη με την ηθική τους. Για την ενέργεια τους αυτή ευλογήθηκαν από τον Θεό με πολυμελείς οικογένειες. Στον Φαραώ εξήγησαν ότι δεν προλάβαιναν να θανατώνουν τα αρσενικά νεογνά, επειδή οι Εβραίες επίτοκες γεννούσαν πολύ

³⁸⁰ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Γένεσις*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 1, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2004, σ. 562. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Γένεσις*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 1, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 353.

³⁸¹ Βλ. Madeleine S., J. Lane Miller, «Midwifery», *Encyclopedia of Bible Life*, London 1979, σ. 73. Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Γένεσις*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 1, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2004, σ. 235. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Γένεσις*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 1, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 280.

³⁸² Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Εξοδος*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 2, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2005, σ. 316.

γρήγορα, πριν προλάβουν να φτάσουν κοντά τους αυτές, σε αντίθεση με τις Αιγύπτειες επίτοκες που δεν το τολμούσαν αυτό. Άρα, είναι πιθανό ότι οι δύο Εβραίες μαιές ξεγεννούσαν και τις Αιγύπτειες γυναίκες. Επίσης το γεγονός ότι οι Εβραίες γεννούσαν χωρίς τη βοήθεια των μαμών πιθανολογείται και από τη θέση από την οποία γεννούσαν οι Εβραίες, τη χαμηλή, ελαφρώς γερμένη προς τα μπροστά θέση, που ήταν η πιο βοηθητική για τα τελευταία στάδια του τοκετού. Αυτή τη στάση μπορεί να την είχαν διδαχθεί από τις μαιές, για να μπορούν να γεννούν μόνες τους. Όλα αυτά είναι δείγματα του ότι οι Εβραίες μαιές γνώριζαν καλά την επιστήμη τους (Εξ 1:15-21)³⁸³. Το γεγονός ότι στο βιβλίο της Εξόδου αναφέρονται δύο ονόματα μαιών, της Σεπφώρας και της Φουά, μπορεί να σημαίνει τρία πράγματα: ή α) ότι ο συγγραφέας παρέλαβε από την παράδοση αυτά τα δύο ονόματα ή β) ότι αυτές ήταν οι ευσεβέστερες από τις υπόλοιπες, επειδή αρνούσαν να σκοτώνουν τα βρέφη ή γ) ότι δύο ήταν όντως οι μαιές των Εβραίων, καθώς οι ποιμενικοί λαοί συνήθιζαν να γεννούν χωρίς μαιές, παρά μόνο με τη βοήθεια των συγγενών ή των γειτόνων. Ίσως οι μαιές προσκαλούνταν μόνο από τις πλούσιες οικογένειες, για να προετοιμάζουν τις επίτοκες με κατάλληλες οδηγίες για την αυτομαίευση και αυτές εμφανίζονταν μετά τον τοκετό. Πιθανώς οι μαιές συνεννοούνταν με τις πελάτισσές τους και έρχονταν μετά τον τοκετό, αφού τις είχαν προετοιμάσει για αυτομαίευση. Η καταγωγή των μαιών, Σεπφώρας και Φουά, πρέπει να ήταν εβραϊκή, διότι αυτό δηλώνουν τα ονόματά τους, αλλά και το ότι από φόβο Θεού δε σκότωναν τα νεογνά. Αν, τελικά, η Σεπφώρα και η Φουά ήταν Αιγύπτειες μαιές, πιθανώς οι επίτοκες Εβραίες είχαν υποπτευθεί το σχέδιο του Φαραώ και καλούσαν τις μαιές μετά τον τοκετό³⁸⁴. Πάντως αυτό που έχει σημασία είναι ότι οι μαιές αποτελούσαν αναμφισβήτητα σημαντικά πρόσωπα στη ζωή του αρχαίου Ισραήλ και έσωσαν το λαό τους από βέβαιο αφανισμό.

Για πρώτη φορά βέβαια η αναφορά στη μαιά, ως προσώπου που βοηθάει την επίτοκο την ώρα του τοκετού, μνημονεύεται στο δεύτερο τοκετό της Ραχήλ, όταν γέννησε τον Βενιαμίν. Επρόκειτο για μία δύσκολη γέννα, με το πέρας της οποίας η Ραχήλ πέθανε. Εδώ φαίνεται ότι ο ρόλος της μαιάς, πέρα από πρακτικός, ήταν και ηθικός. Ενθάρρυνε την επίτοκο την κρίσιμη ώρα της δυστοκίας της με σοφά και ενθαρρυντικά λόγια: «ἐγένετο δὲ ἐν τῷ σκληρῶς

³⁸³ Βλ. Madeleine S., J. Lane Miller, «Midwifery», *Encyclopedia of Bible Life*, London 1979, σ. 73. Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Ἐξοδος*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 2, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2005, σσ. 316-317.

³⁸⁴ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ἡ Ἐξοδος*, Ἡ Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 2, Αθήναι 1964, σσ. 12-13.

αὐτὴν τίκτειν, εἶπεν αὐτῇ ἡ μαῖα· θάρσει, καὶ γὰρ οὗτός σοι ἐστὶν υἱός» (Γεν 35:17)³⁸⁵.

Από τα παραπάνω γίνεται σαφές ότι αυτό το οποίο απορρίπτεται στην πρώιμη περίοδο του ιουδαϊσμού δεν είναι η ιατρική, αλλά η χρήση της μαγείας και η προσφυγή στα είδωλα και στους ψεύτικους θεούς, για την αποκατάσταση της υγείας. Αυτά μολύνουν την ίδια την ιατρική³⁸⁶ και αυτά απαγορεύονταν από τον θρησκευτικό νόμο των Ιουδαίων. Στο βιβλίο της Εξόδου, όπου ο Θεός αποκαλύπτεται ως ο κατεξοχὴν ἰατρός του Ισραήλ «ἐγὼ γὰρ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου ὁ ἰώμενός σε» (Εξ 15:26), δεν το κάνει για να παραμερίσει το ανθρώπινο στοιχείο στη διαδικασία της ίασης, δηλαδή τους ιατρούς-ανθρώπους, αλλά για να πολεμήσει στη συνείδηση του λαού τους μάγους και τους ψεύτικους θεούς των άλλων λαών που παρουσιάζονται ως θεραπευτές³⁸⁷.

4.2.2 Ιερείς, προφῆτες-δίκαιοι, βασιλείς

Από τις μαρτυρίες της Γραφής είναι σαφές ότι η ύπαρξη και η υπηρεσία των ιατρών στον πρώιμο και ὄψιμο ιουδαϊσμό είναι δεδομένη, ἔστω και στον ελάχιστο βαθμό, ανάλογα με το επίπεδο γνώσεων της εποχής. Η ύπαρξη, όμως, των ιατρών στον αρχαίο Ισραήλ συμβαδίζει με την πίστη ότι ο Θεός είναι ο κύριος της ζωής και του θανάτου: «ἴδετε ἴδετε ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς πλὴν ἐμοῦ· ἐγὼ ἀποκτενῶ καὶ ζῆν ποιήσω, πατάξω κάγῳ ἰάσομαι, καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἐξελεῖται ἐκ τῶν χειρῶν μου» (Δευ 32:39) και με την πίστη ότι Αυτός κατεξοχὴν θεραπεύει: «ἐγὼ γὰρ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου ὁ ἰώμενός σε» (Εξ 15:26). Αυτή η πίστη οδήγησε στο να περιοριστεί ο ρόλος του ιατροῦ και να υψωθεί αὐτός του ιερέα και των άλλων ιερῶν προσώπων του Ισραήλ, ὅπως των προφητῶν. Γι' αὐτό, οι Ισραηλίτες, σε περίπτωση σοβαρῆς ἢ θανατηφόρας ασθένειας, στρέφονταν κυρίως στον ιερέα ἢ τον προφήτη και λιγότερο στον ἰατρό, διότι οι πρώτοι ἦταν αυτοὶ που μπορούσαν να βοηθήσουν ὥστε να γίνουν καλύτερες οι σχέσεις του αρρώστου με το Θεό και να αποκατασταθεῖ η υγεία του³⁸⁸. Αυτό ἦταν μια λογική ἀντίδραση, εφόσον για τον Ισραηλίτη η αρρώστια

³⁸⁵ Βλ. Ιωάννης Κολιτσάρας, *Η Παλαιά Διαθήκη*, τ. Α', ἔκδ. Ἀδελφότης Θεολόγων η «ΖΩΗ», Αθήναι 1997, σσ. 112-113. Βλ. Γεν 35: 16-18.

³⁸⁶ Βλ. Xavier-Leon Dufour, «Η Θεραπεία», *Λεξικό Βιβλικῆς Θεολογίας*, μτφρ. ἀπὸ Γαλλικά ὑπὸ Σάββα Ἀγουρίδη, Αθήνα 1980, σ. 151. Βλ. Λευ 20:6,27 και Δευ18:10-12.

³⁸⁷ Βλ. Willem A. VanGemeren (ἐκδ.), «rp'», *New International Dictionary of the Old Testament Theology & Exegesis*, τόμ. 3, ἔκδ. Patemoster Press, Carlisle 1996, σ. 1168.

³⁸⁸ Βλ. Madeleine S., J. Lane Miller, «Medicine in Israel», *Encyclopedia of Bible Life*, London 1979, σσ. 68ε.

του, κατά κύριο λόγο, ήταν αποτέλεσμα της αμαρτίας του. Συνεπώς, η φυσιολογική διαδικασία για την απόκτηση της υγείας του δεν ήταν να αναζητήσει τη βοήθεια και τη συμβουλή του ιατρού, αλλά να προσευχηθεί στο Θεό για τη θεραπεία του και τη συγχώρεση των αμαρτιών του³⁸⁹.

Οι **ιερείς**, λοιπόν, συγκαταλέγονται στα πρόσωπα τα οποία ασχολούνταν με την υγεία του λαού. Ο σκοπός τους δεν ήταν να θεραπεύσουν τις ασθένειες, γιατί δεν ήταν πραγματικοί ιατροί. Ο ρόλος τους ήταν να διακρίνουν τα σημάδια της εμφάνισης και της εξέλιξης των δερματικών παθήσεων και ειδικότερα της «λέπρας» (Λευ 13), με σκοπό να εποπτεύσουν συγκεκριμένες τελετές καθαρισμού για την επάνοδο του ασθενούς στη θρησκευτική κοινότητα³⁹⁰. Οι φορείς των δερματοπαθειών απευθύνονταν στους ιερείς, έδειχναν την ασθένειά τους και με τη σειρά τους οι ιερείς εκτιμούσαν αν έχει θεραπευθεί πλήρως η «λέπρα», ώστε να τους ζητήσουν την αρμόζουσα θυσία καθαρισμού: «οὗτος ὁ νόμος τοῦ λεπροῦ, ἥ ἂν ἡμέρα καθαρισθῆ· καὶ προσαχθήσεται πρὸς τὸν ἱερέα, καὶ ἐξελεύσεται ὁ ἱερεὺς ἔξω τῆς παρεμβολῆς, καὶ ὄψεται ὁ ἱερεὺς, καὶ ἰδοὺ ἴαται ἢ ἀφή τῆς λέπρας ἀπὸ τοῦ λεπροῦ» (Λευ 14:2-3)³⁹¹. Αυτή η διαδικασία μαρτυρείται και στην Καινή Διαθήκη από τον ίδιο το Χριστό, ο οποίος παραπέμπει τον θεραπευμένο λεπρό στους ιερείς, για να εκτιμήσουν την κατάστασή του και να του ορίσουν την προσφορά που θα έπρεπε να φέρει στο ναό: «καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἤψατο αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς λέγων· θέλω καθαρῖσθητι· καὶ εὐθέως ἐκαθαρίσθη αὐτοῦ ἡ λέπρα. καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· ὄρα μηδενὶ εἶπης, ἀλλὰ ὑπάγε σεαυτὸν δεῖξον τῷ ἱερεῖ καὶ προσένεγκον τὸ δῶρον ὃ προσέταξεν Μωσῆς, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς» (Μτ 8:3-4).

Οι **προφῆτες** ήταν ιερά και αξιοσέβαστα πρόσωπα στην ιστορία του ισραηλιτικού λαού, τα οποία εκλέγονταν από τον Θεό, για να επιτελέσουν μία συγκεκριμένη αποστολή. Μέσα στο πλαίσιο του προφητικού τους έργου περιλαμβάνονταν και η πρόρρηση της έκβασης μιας ασθένειας στα πρόσωπα

³⁸⁹ Βλ. Ronald E. Clements, *Exodus*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1972, σ. 155.

³⁹⁰ Βλ. Colin Brown, «ἰάομαι», *The New International Dictionary of New Testament Theology*, Vol 2 (G-Pre), εκδ. the Paternoster Press Ltd, Michigan 1975-1978, σ. 167.

³⁹¹ Βλ. Xavier-Leon Dufour, «Η Θεραπεία», *Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας*, μτφρ. από Γαλλικά υπό Σάββα Αγουρίδη, Αθήνα 1980, σ. 151.

που τους το ζητούσαν ή στα πρόσωπα που τους έστελνε ο Θεός να προφητεύσουν³⁹². Για παράδειγμα:

α) Ο βασιλιάς του βόρειου βασιλείου, Ιεροβοάμ, ήθελε να μάθει τι θα συμβεί με την ασθένεια του γιου του, Αβιά, και ρώτησε τον προφήτη Αχιά. Ο προφήτης τον πληροφόρησε ότι ο γιος του θα πεθάνει. Ο προφήτης Αχιά γνώριζε το θείο θέλημα από τον ίδιο το Θεό και το εξήγγειλε στον Ιεροβοάμ, επειδή ο ίδιος του το ζήτησε. Γνώριζε, όμως, και την αιτία του θανάτου του άρρωστου παιδιού, η οποία δεν ήταν άλλη από τις κακές πράξεις του πατέρα του. Ο πατέρας τιμωρήθηκε με το θάνατο του γιού του (3 Βασ 14:1-18)³⁹³.

β) Ο βασιλιάς του βόρειου βασιλείου, Οχοζίας, τραυματίστηκε σοβαρά, όταν έπεσε από το παράθυρο του υπερώου του παλατιού του. Δεν ήταν δύσκολο να συμβεί αυτό στην Ανατολή, διότι τα παράθυρα δεν είχαν τζάμια, αλλά ήταν μόνο περιφραγμένα με κάγκελα. Πιθανώς, ο Οχοζίας καθώς κατέβαινε από το υπερώο του παλατιού, έπεσε από το παράθυρο (4 Βασ 1:2)³⁹⁴. Η πρώτη του κίνηση ήταν να ανατρέξει στον ειδωλικό θεό Βάαλ για να μάθει τι θα απογίνει με την ασθένειά του, αν θα ζήσει ή όχι. Ο προφήτης Ηλίας, όμως, με καθοδήγηση του Θεού τον πρόλαβε πριν φτάσει στους ιερείς του Βάαλ και αφού τον εξουθένωσε για την ασέβειά του αυτή, τον πληροφόρησε για την εξέλιξη της ασθένειάς του. Δεν θα υπήρχε θεραπεία γι' αυτόν, αλλά από το κρεβάτι του πόνου θα οδηγούνταν στο θάνατο, γιατί αποστάτησε από τον αληθινό Θεό και στράφηκε στα είδωλα (4 Βασ 1:3-4)³⁹⁵.

γ) Ο προφήτης Ησαΐας γνωστοποίησε στον βασιλιά της Ιουδαίας, Εζεκία, ότι δε θα ζήσει από την ασθένεια που προσβλήθηκε. Ο Εζεκίας, όμως, σε αντίθεση με τους προαναφερθέντες βασιλείς, συγκλονίστηκε από αυτή την προειδοποίηση, συντρίφθηκε εσωτερικά, προσευχήθηκε στο Θεό και ο Γιαχβέ του χάρισε και άλλα χρόνια ζωής (Ησ 38:1-5)³⁹⁶.

392 Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Healing in the OT», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 645.

393 Βλ. Ιωάννης Χρ. Μούρτζιος, *Ερμηνεία και Θεολογία Βιβλικών Κειμένων*, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 166.

394 Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Δ' Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 11, Αθήναι 1958, σσ. 138-141.

395 Βλ. I.Howard Marshall, A.R. Millard, J.I. Packer, D.J.Wiseman (εκδ.), «The treatment of disease», *New Bible Dictionary*, έκδ. Intervarsity Press, Leicester-England, Downers Grove-Illinois 1996, σ. 452.

396 Βλ. I.Howard Marshall, A.R. Millard, J.I. Packer, D.J.Wiseman (εκδ.), «The treatment of disease», *New Bible Dictionary*, έκδ. Intervarsity Press, Leicester-England, Downers Grove-Illinois 1996, σ. 452.

δ) Ο προφήτης Νάθαν πληροφόρησε τον βασιλιά της Ιουδαίας, Δαβίδ, για την αρρώστια και το θάνατο του παιδιού, το οποίο γεννήθηκε από την παράνομη σχέση που είχε με τη γυναίκα του Ουρία, τη Βηρσαβεέ (2 Βασ 12:14)³⁹⁷.

ε) Ο προφήτης Ελισαίος προφήτευσε τη λέπρα του Γιεζί (4 Βασ 5:27)³⁹⁸ και σύμφωνα με τον Μ. Αθανάσιο η πρόρρηση αυτή ήταν θεία αποκάλυψη στον Ελισαίο που είχε καθαρή καρδιά³⁹⁹.

στ) Ακόμη και οι ειδωλολάτρες βασιλείς στρέφονταν στους προφήτες του Ισραήλ, προκειμένου να μάθουν την έκβαση της ασθένειάς τους, διότι τους ήταν γνωστή η δύναμη του Γιαχβέ. Αυτό δεν ήταν περίεργο φαινόμενο, αφού οι ειδωλολάτρες βασιλείς θεωρούσαν ότι αν ωφελούνταν από κάποιον θεό, θα τον πρόσθεταν κι αυτόν στο πάνθεό τους και θα πίστευαν και σ' αυτόν. Παράδειγμα αποτελεί ο βασιλιάς της Συρίας, υιός Άδερ, ο οποίος αναζήτησε να μάθει από τον προφήτη Ελισαίο για το αν θα θεραπευθεί από την αρρώστια του και αν τελικά θα ζήσει. Δεν είναι γνωστό το είδος της ασθένειας που τον ταλαιπωρούσε, αλλά φαίνεται ότι ήταν σοβαρή και μακροχρόνια. Ο προφήτης, ως άνθρωπος του Θεού, τον πληροφόρησε ότι θα θεραπευόταν από την ασθένειά του, αλλά τελικά θα πέθαινε από άλλη αιτία (4 Βασ 8:7-10)⁴⁰⁰.

Οι προφήτες εκτός από το ότι προέβλεπαν την έκβαση μιας ασθένειας, ως όργανα του Θεού, επιτελούσαν και θαυματουργικές θεραπείες. Αυτοί ουσιαστικά αναλάμβαναν το έργο της ίασεως και το ρόλο του ιατρού. Επιλεκτικά και επιγραμματικά, με θαυματουργική επέμβαση τους θεραπεύτηκε ο Ναιμάν ο Σύρος (4 Βασ 5:3-14) και ο βασιλιάς Εζεκίας (4 Βασ 20:1-7), αναστήθηκε ο γιος της χήρας από τα Σάρεπτα (3 Βασ 17:19-23), ο γιος της Σωμανίτιδας (4 Βασ 4:18-37) και ο νεκρός που ακούμπησε τον τάφο του προφήτη Ελισαίου (4 Βασ 13:21). Ακόμη ο προφήτης Ελισαίος εξουδετέρωσε το δηλητήριο στα μολυσμένα ύδατα της Ιεριχώ (4 Βασ 2:19-22) και στο φαγητό που μαγειρεύτηκε στα Γάλαγαλα από τους άλλους προφήτες (4 Βασ 4:38-40)⁴⁰¹. Οι προφήτες του Ισραήλ όταν επιτελούσαν θαυματουργικές θεραπείες κατόπιν αιτήσεως των νοσοούντων, δε

³⁹⁷ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Healing in the OT», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 645.

³⁹⁸ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Healing in the OT», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 645.

³⁹⁹ Βλ. Αθανάσιος Γ. Παπαρνάκης, *Ερμηνεία Κειμένων της Παλαιάς Διαθήκης κατά τους Πατέρες της Εκκλησίας*, τόμ. Α', έκδ. Γράφημα, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 139.

⁴⁰⁰ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Δ' Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 11, Αθήναι 1958, σσ. 56-57. Βλ. Volkmar Fritz, *1&2 Kings*, A Continental Commentary, μτφρ. Anselm Hagedorn, έκδ. Fortress Press, Minneapolis 2003, σ. 275.

⁴⁰¹ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Healing in the OT», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 645.

στηρίζονταν στις γνώσεις και την επιστημοσύνη τους, αλλά στη δύναμη του Θεού⁴⁰².

Οι Ισραηλίτες προκειμένου να αποκτήσουν την υγεία τους, δε στρέφονταν μόνο στους ιερείς και τους προφήτες, αλλά και στους μάγους, τους εγγαστρίμυθους και νεκρομάντις, τους επαοιδούς, τους φαρμακούς και γενικότερα τους παγανιστές της εποχής. Η μαγεία είχε εισχωρήσει στη ζωή των Ισραηλιτών από την Αίγυπτο, όπου εκεί ασκούσαν σε μεγάλη έκταση (Εξ 7:11, Γεν 41:8). Στο λαό Ισραήλ η μαγεία ασκούσαν και από άνδρες και από γυναίκες. Οι μάγοι με μυστηριώδεις φράσεις επικαλούνταν τα πνεύματα των νεκρών και ακόμη παρατηρούσαν τα ουράνια σώματα με σκοπό ανάμεσα στα άλλα να προφητεύσουν τα μέλλοντα ακόμη και σε θέματα υγείας. Επίσης προέβαιναν και στη θεραπεία διαφόρων ασθενειών με βότανα. Αυτή όμως ήταν μία ειδωλολατρική πρακτική που απέκοπτε το λαό από τον Γιαχβέ και τον έστρεφε στη δεισιδαιμονία για την αντιμετώπιση των διαφόρων προβλημάτων του. Γι' αυτό και στο Λευιτικό η μαγεία ήταν καταδικαστέα με την ποινή του θανάτου για όποιον την εξασκούσε (Λευ 20:27). Παρόλα αυτά η μαγεία είχε εισχωρήσει βαθιά στη λαϊκή θρησκεία του Ισραήλ και ταλάνιζε το λαό επί δεκαετίες. Μεταρρυθμιστικά μέτρα κατά αυτής είχε λάβει ο βασιλιάς Σαούλ, ο οποίος αποδυνάμωσε την ισχύ των μάγων και νεκρομάντις και αργότερα ο Ιωσίας, ο οποίος απομάκρυνε εκείνους που θυσίαζαν στους αστερισμούς και κατέφευγαν στη μαντική τους δύναμη για να γνωρίσουν το μέλλον⁴⁰³.

Στο μωσαϊκό νόμο είχαν τεθεί διατάξεις που απαγόρευαν τη μαντεία και τη μαγεία (Εξ 22:18, Λευ 19:26,31, και 20:6,27, Δευ 18:10-12), ώστε να μη στρέφονται οι Ισραηλίτες σε λανθασμένες πηγές ίασης και διακυβεύεται έτσι η αληθινή τους πίστη από την ειδωλολατρική πρακτική των σύγχρονων με αυτούς γειτονικών ανατολικών λαών⁴⁰⁴. Ταυτόχρονα το Δευτερονόμιο υπεραμύνεται της παρουσίας των προφητών στο λαό σε σχέση με όλους τους άλλους που

⁴⁰² Βλ. David Noel Freedman, Allen C. Myers, Astrid B. Beck (εκδ.), «Illness and health care», *Dictionary of the Bible*, Michigan/Cambridge U.K. 2000, σ. 630.

⁴⁰³ Βλ. Ιωάννης Χ. Μούρτζιος, *Θρησκευτικές μεταρρυθμίσεις στο βιβλικό Ισραήλ*, Θεσσαλονίκη 1999, σσ. 43-45,119,126.

⁴⁰⁴ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Έξοδος*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 2, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2005, σ. 472. Βλ. U.Cassuto, *A Commentary on the Book of Exodus*, μτφρ. από τα εβραϊκά Israel Abrahams, Jerusalem 1983, σσ. 255-256. Βλ. Ronald E. Clements, *Exodus*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1972, σ. 145. Πρβλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 126: Οι διατάξεις ήθελαν να προφυλάξουν τους Ισραηλίτες από την ψεύτικη ίαση, πρώτα από όλα την πνευματική κι έπειτα τη σωματική. Γι' αυτό, συστηνόταν στους ανθρώπους να αποφεύγουν να τρέχουν σε επαοιδούς και γόητες και εγγαστριμύθους για να βρουν την ίαση, αλλά να καταφεύγουν στο Θεό. Αν ακολουθούσαν τους επαοιδούς, αθετούσαν την ύπαρξη του Θεού, συντάσσονταν με τους δαίμονες, θανάτωναν τις ψυχές τους και αποκόμιζαν ανίατες αρρώστιες και θάνατο.

εμφανίζονταν κατά καιρούς για να τον εξαπατήσουν. Οι προφήτες ήταν τα πρόσωπα που κλήθηκαν από το Θεό για να τον οδηγήσουν στην αλήθεια που αποκάλυπτε ο Ίδιος (Δευ 18:15-20). Γι' αυτό και οι προφήτες, συναισθανόμενοι την αποστολή τους, ήρθαν πολλές φορές σε αντιπαλότητα και ρίξη με τους μάγους, τους νεκρομάντις, τους ψευδοπροφήτες και όλους όσους προσπαθούσαν να παραπλανήσουν το λαό και να τον βάλουν σε επικίνδυνα μονοπάτια που διακύβευαν την ίδια του τη ζωή⁴⁰⁵. Επίσης, συμβούλευαν το λαό να μη στρέφεται σε παγανιστικούς τρόπους ίασης, αλλά να μετανοεί και να αναζητεί την επανάκτηση της σχέσης του με το Γιαχβέ. Δεν ήταν μόνο οι προφήτες που το έκαναν αυτό, αλλά και άλλα πρόσωπα του λαού, όπως οι πατριάρχες και γενικότερα οι δίκαιοι, οι αγαπώντες τον Θεό.

Παρόλες, όμως, τις υποδείξεις των προφητών, των πατριαρχών και του νόμου, οι Ισραηλίτες επηρεάζονταν από τους γειτονικούς λαούς και στρέφονταν στις ειδωλολατρικές και δεισιδαιμονικές πρακτικές τους, και ως έθνος και ως πρόσωπα, προκειμένου να αποκτήσουν την υγεία τους. Για παράδειγμα:

α) Την περίοδο που οι Ισραηλίτες ήταν περιπλανώμενοι στην έρημο, στράφηκαν στους ψεύτικους θεούς των Μωαβιτών, για να εμποδίσουν την εξάπλωση μίας φοβερής επιδημίας, πιθανώς της βουβωνικής πανώλης, μεταξύ του λαού τους. Το περιστατικό περιγράφεται ως εξής στο βιβλίο των Αριθμών: η βουβωνική πανώλη είχε εξαπλωθεί αρχικά μεταξύ των Μωαβιτών στην πόλη Φογώρ. Οι Ισραηλίτες, εκείνη την περίοδο που ξέσπασε η πανώλη στους Μαδιανίτες, κατασκήνωναν στην περιοχή Σαττείν, κοντά στην πόλη Φογώρ. Οι άνδρες Ισραηλίτες συνευρέθηκαν με τις γυναίκες των Μαδιανιτών από τους οποίες και μολύνθηκαν (Αρ 25:1). Οι Μωαβίτες τους κάλεσαν σε προσφορά λατρείας στους θεούς τους και οι Ιουδαίοι από φόβο μήπως η ασθένεια εξαπλωθεί περισσότερο, συμμετείχαν στις θυσίες των ειδώλων τους. Θυσίασαν μαζί με τους Μαδιανίτες στα θυμωμένα πνεύματα των νεκρών, επειδή πίστευαν ότι αυτά είχαν προκαλέσει την ασθένεια, έφαγαν από τις θυσίες τους και μετείχαν σε οργιαστικές σεξουαλικές τελετές, προκειμένου να ευχαριστήσουν τα πνεύματα και να αποκτήσουν την υγεία τους (Αρ 25:2 και Ψλ 105:28). Έτσι όμως πρόδωσαν τον Γιαχβέ, με τον Οποίο είχαν βιώσει θαυμαστά και σωτήρια γεγονότα στην έρημο. Είναι βέβαια γνωστό από τη σύγχρονη ιατρική επιστήμη ότι η φυσική επαφή με αυτούς που φέρουν το μικρόβιο της πανώλης έχει χρόνο επώασης μία μέρα πριν οδηγήσει στο θάνατο. Έτσι η φυσική επαφή με τους μολυσμένους Μαδιανίτες μετέδωσε το μικρόβιο κατευθείαν στους πνεύμονες των Ισραηλιτών και η ασθένεια εξαπλώθηκε ραγδαία και έλαβε επιδημικές

⁴⁰⁵ Βλ. David Noel Freedman, Allen C. Myers, Astrid B. Beck (εκδ.), «Illness and health care», *Dictionary of the Bible*, Michigan/Cambridge U.K. 2000, σ. 630.

διαστάσεις με το θάνατο εικοσιτεσσάρων χιλιάδων ανθρώπων, όπως σημειώνει η Γραφή: «καὶ ἐγένοντο οἱ τεθνηκότες ἐν τῇ πληγῇ τέσσαρες καὶ εἴκοσι χιλιάδες» (Αρ 25:9). Τελικά, αυτό που οι Ισραηλίτες θεώρησαν ως θεραπεία τους (η συμμετοχή στις ειδωλολατρικές τελετές με δεσπόζον το οργιαστικό στοιχείο), ήταν ο θάνατός τους. Μάλιστα ένας Ισραηλίτης έφερε μία Μαδιανίτισσα στο σπίτι του για τελετουργική συνουσία, πιστεύοντας ότι με αυτό τον τρόπο θα ανατρέψει το κακό και μάλιστα αυτό το έκανε ενώπιον του Μωυσή και των αρχηγών του λαού που έκλαιγαν για τις αμαρτίες του λαού τους (Αρ 25:6). Φυσικά, η πανώλη δεν μπορούσε να εμποδιστεί με αυτόν τον τρόπο. Το τέλος της πληγής ήρθε με το θάνατο αυτού του ζευγαριού από τα χέρια του Φινεές, γιου του Ελεάζαρου, γιου του αρχιερέα Ααρών, ο οποίος μόλις είδε να συνεχίζεται αυτή η ανίερη πράξη βεβήλωσης της πίστης του Γιαχβέ, δεν μπόρεσε να αφήσει το κακό ατιμώρητο (Αρ 25:6-7). Αυτό που ανέκοψε την εξάπλωση της επιδημίας, δεν ήταν η προσκύνηση των ειδώλων, όπως πίστευαν οι Ισραηλίτες, αλλά μία πράξη που φαίνεται σκληρή στα μάτια των σύγχρονων ανθρώπων, αλλά που φανέρωνε την πίστη στον αληθινό Θεό, τον Γιαχβέ, και η οποία πραγματοποιήθηκε από τον εγγονό του αρχιερέα Ααρών, τον Φινεές⁴⁰⁶. Από όλο αυτό το επεισόδιο εξάγονται δύο συμπεράσματα. Πρώτον, ότι μία ασθένεια ή επιδημία έρχεται ως φυσική συνέπεια των αμαρτωλών πράξεων των ανθρώπων και όχι ως τιμωρία του Θεού. Δεύτερον, ένας τόσο σκληροτράχηλος λαός, όπως οι Εβραίοι, που χαρακτηρίζονται έτσι και από το ίδιο το Δευτερονόμιο (Δευ 9:5-6), αν δεν έβλεπε το θαύμα της σωτηρίας να συντελείται με αυτόν τον βάνουσο και άγριο τρόπο που χρησιμοποίησε ο Φινεές, δε θα μπορούσε να καταλάβει ότι η αποκλειστικότητα στη λατρεία του Γιαχβέ είχε επωφελείς συνέπειες για την υγεία του και για όλη την ύπαρξή του.

β) Το βιβλίο των Παραλειπομένων δίνει πληροφορίες για μια παρόμοια αντιμετώπιση της ασθένειας από τον Ασά, τον βασιλιά του Ιούδα: «καὶ ἐμαλακίσθη Ασὰ ἐν τῷ ἔτει τῷ ἐνάτῳ καὶ τριακοστῷ τῆς βασιλείας αὐτοῦ τοὺς πόδας, ἕως σφόδρα ἐμαλακίσθη· καὶ ἐν τῇ μαλακίᾳ αὐτοῦ οὐκ ἐζήτησε τὸν Κύριον, ἀλλὰ τοὺς ἰατρούς» (2 Παρ 16:12). Το χαρακτηριστικό στη δική του περίπτωση είναι ότι στράφηκε στους ιατρούς. Ο Θεοδώρητος Κύρου έδωσε δύο ερμηνείες για τους ιατρούς που αναφέρει το ιερό κείμενο. Πρώτον, ότι εδώ ως ιατροί καλούνταν οι επασιδοί και αυτοί που έκαναν μαγγανείες και δεύτερον, ότι απλά ο Ασά εναπόθεσε την ελπίδα του για

⁴⁰⁶ E. John Hamlin, *Judge*, International Theological Commentary, έκδ. William. B. Eerdmans Publ. Co & The Handsel Press Ltd, Grand Rapids-Edinburgh 1990, σσ. 169-170: Ίσως από όλο αυτό το περιστατικό της μόλυνσεως του ισραηλιτικού λαού από την επαφή με ξένους λαούς να προέκυψε αργότερα και ο νόμος της καθαρότητας που συνέβαλε τα μέγιστα για την παρεμπόδιση εξάπλωσης των επιδημιών.

ίαση μόνο στους ιατρούς και όχι στο Θεό. Η βοήθεια των ιατρών, όμως, δεν μπορεί να έχει καμία ισχύ, αν δε συναινεί το θέλημα του Θεού. Ο ιατρός μπορεί να προσφέρει τόσο όσο είναι το θέλημα του Θεού. Γι' αυτό, και ο Θεοδώρητος Κύρου επισημαίνει ότι οι ευσεβείς άνθρωποι δέχονται τη συμβουλή του γιατρού, ως υπουργού του Θεού, αλλά δεν εγκαταλείπουν και την ελπίδα τους στο Θεό⁴⁰⁷. Ο Ασά δεν κατηγορείται επειδή κατέφυγε στους ιατρούς, αλλά επειδή έδειξε εμπιστοσύνη μόνο σε αυτούς. (Άλλωστε την εποχή εκείνη η ιατρική ήταν περισσότερο μαγεία και λιγότερο επιστήμη)⁴⁰⁸. Αυτό επαληθεύεται και από τις άλλες επιλογές στη ζωή του, όπως για παράδειγμα, στον εμφύλιο πόλεμο με τον Ισραήλ δε ζήτησε βοήθεια του Θεού, αλλά της Συρίας. Αυτή ήταν η πάγια τακτική του⁴⁰⁹.

γ) Επίσης, ο βασιλιάς Οχοζίας στράφηκε αρχικά προς τον ειδωλολατρικό θεό Βάαλ, για να μάθει την έκβαση της ασθένειάς του, περιφρονώντας εντελώς τον αληθινό Θεό του Ισραήλ, τον Θεό των πατέρων του «ἀπέστειλεν ἀγγέλους καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς· δεῦτε καὶ ἐπιζητήσατε ἐν τῷ Βάαλ μύϊαν θεὸν Ακκαρῶν, εἰ ζήσομαι ἐκ τῆς ἀρρωστίας μου ταύτης» (4 Βασ 1:2)⁴¹⁰. Ο προφήτης Ηλίας, όμως, με καθοδήγηση του Θεού, τον πρόλαβε πριν φτάσει στους ιερείς του Βάαλ και αφού τον εξουθένωσε για την ασέβειά του αυτή, τον πληροφόρησε για την εξέλιξη της ασθένειάς του⁴¹¹.

δ) Το χάλκινο φίδι που κατασκεύασε ο Μωυσής στην έρημο για να σώζει τους Ισραηλίτες που δαγκώνονταν από τα αληθινά φίδια, αρχικά λειτούργησε ως θεραπευτικό εργαλείο που χάρισε ο Θεός στο λαό Του. Αργότερα, όμως, κατέληξε να λατρεύεται ως θεός μαζί με τους άλλους ειδωλολατρικούς θεούς που εισήγαγαν στο ναό τους. Γι' αυτό, και ο ευσεβής βασιλιάς των Ισραηλιτών, Εζεκίας, το κατέστρεψε μαζί με άλλα ειδωλολατρικά αγάλματα, όταν ανέβηκε στο θρόνο και προχώρησε στη θρησκευτική μεταρρύθμιση: «αὐτὸς ἐξῆρε τὰ ὕψηλὰ καὶ συνέτριψε τὰς στήλας καὶ ἐξωλέθρευσε τὰ ἄλση καὶ τὸν ὄφιν

⁴⁰⁷ Βλ. Θεοδώρητου Κύρου, *Εἰς τὰ ἀπορὰ τῆς θείας Γραφῆς- Εἰς τὴν τρίτην τῶν Βασιλειῶν*, PG 80,720.

⁴⁰⁸ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Β' Παραλειπομένων*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 13, Αθήναι 1958, σ. 80.

⁴⁰⁹ Βλ. Edward Lewis Curtis, *The Books of Chronicles*, The International Critical Commentary, έκδ. T. & T. Clark LTD, Edinburgh 1976, σ. 228.

⁴¹⁰ Βλ. David Noel Freedman, Allen C. Myers, Astrid B. Beck (εκδ.), «Illness and health care», *Dictionary of the Bible*, Michigan/Cambridge U.K. 2000, σσ. 629ε: Το ότι οι Ισραηλίτες ασχολούνταν και με τη μαγεία αποδεικνύεται και από γυναικεία αγαλματίδια, τα οποία βρέθηκαν κατά τη διάρκεια της Ισραηλιτικής ιστορίας σε σπίτια και χρησιμοποιούνταν σε τελετές γονιμότητας.

⁴¹¹ Βλ. 4 Βασ 1:3-6.

τὸν χαλκοῦν, ὃν ἐποίησε Μωυσῆς, ὅτι ἕως τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ἦσαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ θυμιῶντες αὐτῷ» (4 Βασ 18:4)⁴¹².

Εκτός από τους ιερείς και τους προφῆτες, το ρόλο του ιατροῦ κατά κάποιον τρόπο αναλάμβαναν και οι **βασιλεῖς**. Οι βασιλεῖς στον αρχαῖο Ἰσραὴλ ἦταν πρόσωπα που συγκέντρωναν πολλές εξουσίες. Εἶχαν την εξουσία να κυβερνοῦν, να δικάζουν, ἀκόμα και να θεραπεύουν⁴¹³. Η ιστορία κατέδειξε ὅτι, ως πρόσωπα χρισμένα ἀπὸ το Γιαχβέ να υπηρετοῦν το λαό Του, μπορούσαν να μεσολαβούν μεταξύ λαοῦ και Θεοῦ, για να αποσοβούνται κίνδυνοι ασθενειῶν και επιδημιῶν που ἐπλητταν το λαό.

Ο βασιλιάς Δαυὶδ με τη μουσική του ανακούφιζε τον βασιλιά Σαοῦλ ἀπὸ τις δυσάρεστες ψυχικές καταστάσεις που του δημιουργούσε το δαιμονικό πνεῦμα που τον κατεῖχε. Εἶναι γενικότερα γνωστό ὅτι η μουσική βοηθάει τον ἄνθρωπο να αντιμετωπίσει κάποιες ψυχικές ασθένειες, ὅπως τη μελαγχολία, την ταραχή, το ἀγχος και πολλές ἄλλες. Στην περίπτωση του Σαοῦλ, ο βασιλιάς καταλαμβάνοταν περιοδικά ἀπὸ πονηρό πνεῦμα, το οποίο του προκαλοῦσε διάφορες ψυχικές ασθένειες. Ο νεαρός τότε Δαυὶδ, που εἶχε χρησθεῖ βασιλιάς ἀπὸ το Γιαχβέ και εἶχε το Πνεῦμα του Θεοῦ μαζί του, μπορούσε να ησυχάζει το πονηρό πνεῦμα, ψάλλοντας και παίζοντας κιθάρα για τον Σαοῦλ. Ο Δαυὶδ εἶχε ο ἴδιος τη χάρη του Πνεύματος του Θεοῦ και τη μετέδιδε μέσω της μουσικής. Ο Σαοῦλ δεν ησυχάζε ἀπὸ τη μουσική, ἀλλὰ ἀπὸ τη χάρη του Θεοῦ που του μεταδιδόταν μέσω της ἀγάπης του Δαυὶδ: «καὶ ἐγενήθη ἐν τῷ εἶναι πνεῦμα πονηρὸν ἐπὶ Σαοῦλ καὶ ἐλάβανε Δαυὶδ τὴν κινύραν καὶ ἐψάλλον ἐν χειρὶ αὐτοῦ. καὶ ἀνέψυχε Σαοῦλ, καὶ ἀγαθὸν αὐτῷ. καὶ ἀφίστατο ἀπ' αὐτοῦ τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν» (1 Βασ 16:23)⁴¹⁴. Ἀκόμη, ο Μ. Αθανάσιος σημειώνει ὅτι η μελωδική ἀπαγγελία των ψαλμῶν, που γαλήνευε την ψυχή του Σαοῦλ ἀπὸ την ταραχή που του δημιουργούσαν τα πάθη και το πονηρό πνεῦμα, εἶχε τη δύναμη της ἀγαθῆς ἐνέργειας, ἐπειδὴ οἱ ψαλμοὶ ἦταν προσευχητικές ὠδές με θεολογικό περιεχόμενο και ὄχι ἀπλὰ καθημερινὰ ἄσματα⁴¹⁵.

Ἀκόμη, ο βασιλιάς Δαυὶδ ἐγινε ο μεσάζοντας μεταξύ λαοῦ και Θεοῦ, για να σταματήσει μία θανατηφόρα επιδημία που θέριζε το λαό, ἐξαιτίας κάποιων

⁴¹² Βλ. David Noel Freedman, Allen C. Myers, Astrid B. Beck (εκδ.), «Illness and health care», *Dictionary of the Bible*, Michigan/Cambridge U.K. 2000, σ. 630.

⁴¹³ Βλ. Henry Mckeaning, *Amos, Hosea, Micah*, The Cambridge Bible Commentary, ἐκδ. University Press, Cambridge 1971, σ. 107.

⁴¹⁴ Βλ. Ἰωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Α' Βασιλειῶν*, Η Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τους Ο', τόμ. 8, Αθήναι 1957, σσ. 116-117.

⁴¹⁵ Βλ. Αθανάσιος Γ. Παπαρνάκης, *Ερμηνεία Κειμένων της Παλαιᾶς Διαθήκης κατὰ τους Πατέρες της Εκκλησίας*, τόμ. Α', ἐκδ. Γράφημα, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 128.

αμαρτιών του. Το ιερό κείμενο σημειώνει ότι η επιδημία ξεκίνησε από τη ματαιόδοξη ενέργεια του Δαυίδ να διενεργήσει απογραφή στο λαό του και από κάποια αμαρτία που είχε διαπράξει ο λαός νωρίτερα. Η επιδημία θέρισε εβδομήντα χιλιάδες κόσμο. Το βιβλικό κείμενο αναφέρει ότι ο Γιαχβέ έδωσε στον βασιλιά Δαυίδ, δια μέσου του προφήτη Γάδ, τη δυνατότητα να επιλέξει ο ίδιος την τιμωρία του λαού του μέσα από τρεις επιλογές, την πείνα, την εχθρική καταπίεση και την επιδημία. Επέλεξε τη θανατηφόρα νόσο, γιατί ήταν προτιμότερο, όπως λέει ο ίδιος ο Δαυίδ, να πέσει στα χέρια του Κυρίου παρά στα χέρια των ανθρώπων (1 Παρ 21:13)⁴¹⁶. Τελικά, ο Θεός σταμάτησε την καταστροφή του λαού από τη θανατηφόρο νόσο για δύο λόγους. Πρώτον, ο ίδιος ο βασιλιάς Δαυίδ μετανόησε για την αρίθμηση του λαού που είχε διενεργήσει και σήκωσε το βάρος της αμαρτίας πάνω του, όπως φαίνεται στα λόγια της προσευχής του: «καὶ εἶπε Δαυὶδ πρὸς Κύριον...ἰδοὺ ἐγὼ εἶμι ἡδίκησα καὶ ἐγὼ εἶμι ὁ ποιμὴν ἑκακοποίησα, καὶ οὗτοι τὰ πρόβατα τί ἐποίησαν; γενέσθω δὴ ἡ χεὶρ σου ἐν ἐμοὶ καὶ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς μου» (2 Βασ 24:17). Δεύτερον, έχτισε θυσιαστήριο προς τιμὴν του Θεού στο αλώνι του Ορνά του Ιεβουσαίου, έξω από την Ιερουσαλήμ, κατόπιν εντολῆς του προφήτη Γαδ, όπου πρόσφερε σ' αυτό ειρηνικές θυσίες και αμέσως σταμάτησε η εξάπλωση της επιδημίας: «καὶ ὤκοδόμησεν ἐκεῖ Δαυὶδ θυσιαστήριον Κυρίῳ. καὶ ἀνήνεγκεν ὀλοκαυτώσεις καὶ εἰρηνικάς...καὶ ἐπήκουσε Κύριος τῇ γῆ, καὶ συνεσχέθη ἡ θραῦσις ἐπάνωθεν Ἰσραὴλ» (2 Βασ 24:25). Οι Ισραηλίτες με ελπίδα έτρεξαν στο θυσιαστήριο να προσφέρουν θυσίες τους και να βρουν θεραπεία μετά το κάλεσμα του βασιλιά τους. Και πράγματι βρήκαν. Ο βασιλιάς έγινε ο μεσάζοντας μεταξύ λαού και Θεού, για να επιτευχθεί η συμφιλίωση και να δοθεί ίαση. Το θυσιαστήριο του Δαυίδ αποτέλεσε και μία προτύπωση της θυσίας του Χριστού στο σταυρό, κάτω από τον οποίο βρίσκουν καταφύγιο, συγχώρεση και σωτηρία όλοι οι άνθρωποι⁴¹⁷.

Επίσης, ο βασιλιάς Εζεκίας απέτρεψε με τις ενέργειές του πιθανή επιδημία του λαού. Μόλις ολοκλήρωσε τη θρησκευτική μεταρρύθμιση, με την καταστροφή όλων των ειδωλολατρικών αφιερωμάτων στην περιοχή της

⁴¹⁶ Βλ. 2 Βασ 24:1-17. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Α Παραλειπομένων*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 12, Αθήναι 1958, σσ. 113-116. Βλ. Ivor Powell, *David: His Life and Times, A Biographical Commentary*, Michigan 1990, σσ. 339-340. Βλ. Michael Wilcock, *The Message of Chronicles, The Bible Speaks Today*, έκδ. Inter-Varsity Press, Leicester-Illinois 1987, σ. 90. Βλ. Ιωάννης Χρ. Μούρτζιος, *Η παράδοση για τον Δαβίδ στην Παλαιά Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 2006, σσ. 70-71, 81.

⁴¹⁷ Πρβλ. Ivor Powell, *David: His Life and Times, A Biographical Commentary*, Michigan 1990, σσ. 347. Βλ. Michael Wilcock, *The Message of Chronicles, The Bible Speaks Today*, έκδ. Inter-Varsity Press, Leicester-Illinois 1987, σ. 91: Ο Θεός μεταστρέφει την αμαρτία του ανθρώπου σε καλό και σε ευλογία, αφού προηγηθεί η μετάνοια και μάλιστα η μετάνοια ενός βασιλιά. Ο Δαυίδ έχτισε τον πρώτο ναό στην Ιερουσαλήμ μέσα από τα συντρίμια της θανατηφόρου νόσου, τον οποίο ολοκλήρωσε αργότερα ο γιος του Σολομών.

Ιουδαίας και της Σαμάρειας, αποφάσισε να γιορτάσει με μεγαλοπρέπεια το Πάσχα στην πρωτεύουσα Ιερουσαλήμ. Γι' αυτό, προσκάλεσε σε αυτή τη χαρά μαζί με τους Ιουδαίους και όλες τις υπόλοιπες φυλές του Ισραήλ. Δεν ήταν όμως δυνατόν όλοι όσοι παραβρέθηκαν στην εορτή να είναι έτοιμοι και καθαροί από νομικής απόψεως να γιορτάσουν το Πάσχα. Σύμφωνα με τους κανονισμούς του Λευιτικού, μία τέτοια παρακοή του νόμου, δηλαδή εισόδου στο ναό για τον εορτασμό του Πάσχα, χωρίς να πληρούνται οι νομικές προϋποθέσεις καθαρότητας, θα έπρεπε να καταλήξει σε επιδημία ή πληγή για το λαό. Γνωρίζοντας ο ευσεβής βασιλιάς Εζεκίας όλα αυτά, ικέτευσε με θερμή προσευχή τον Θεό των πατέρων του να συγχωρέσει όσους κατευθύνθηκαν στο ναό νομικά ακάθαρτοι, αλλά ωστόσο με καθαρή καρδιά για να Τον λατρεύσουν. Και το βιβλικό κείμενο σημειώνει ότι ο Θεός άκουσε την προσευχή του Εζεκία και «ιάσατο τὸν λαόν» (2 Παρ 30:20). Το «ιάσατο» εδώ δεν έχει έννοια της θεραπείας από κάποια ασθένεια, αλλά της μη προσβολής από κάποια ασθένεια⁴¹⁸. Επίσης το «ιάσατο» λαμβάνει και την έννοια της συγχώρεσης. Ο Θεός συγχώρεσε την εξωτερική ακαθαρσία του λαού Του και τον δέχτηκε στο ναό, επειδή είδε την εσωτερική καθαρότητα και τη διάθεση της καρδιάς του, η οποία ήταν η έμπρακτη πίστη σ' Αυτόν, με την αποστρόφη και το γκρέμισμα των ειδώλων⁴¹⁹. Είναι σαφές ότι ο Γιαχβέ απέτρεπε τα χείριστα για το λαό Του με τη μεσιτεία των βασιλέων, αλλά και την εθνική μετάνοια.

Τα δύο προαναφερθέντα περιστατικά, με τις μεσιτείες των δύο βασιλέων, του Δαυίδ και του Εζεκία, είναι κατ' ουσίαν θαυματουργικές θεραπείες του Θεού προς το λαό Του. Όμως, δε λογίζονται ως τέτοιες στη διεθνή θεολογική επιστημονική βιβλιογραφία. Ωστόσο, δεν παύουν πραγματικά να είναι θαυματουργικές θεραπευτικές επεμβάσεις του Θεού, αφού εμποδίστηκε με θαυματουργικό τρόπο η εξάπλωση επιδημιών.

4.2.3 Οικογένεια, συγγενείς, φίλοι

Η οικογένεια, οι συγγενείς και οι φίλοι είναι τρεις ξεχωριστές ομάδες ανθρώπων, οι οποίες αναφέρονται στην Παλαιά Διαθήκη ως σημαντικά πρόσωπα που πρόσφεραν τη βοήθεια και τη στήριξη τους στον ασθενή της Βίβλου. Δεν είναι βέβαια ιατροί, αλλά μπορούν να νοηθούν ως φορείς της

⁴¹⁸ Βλ. Sara Japhet, *I&II Chronicles*, The Old Testament Library, έκδ. John Knox Press, Westminster 1993, σ. 953. Βλ. 2 Παρ κεφ. 29 και 30.

⁴¹⁹ Βλ. Michael Wilcock, *The Message of Chronicles*, The Bible Speaks Today, έκδ. Inter-Varsity Press, Leicester-Illinois 1987, σ. 131. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Β' Παραλειπομένων*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 13, Αθήνα 1958, σ. 248.

θεραπείας και υπεύθυνοι για τη θαρραλέα αντιμετώπιση της ασθένειας από το προσφιλές πρόσωπό τους.

Πρώτα από όλα, η **οικογένεια** ήταν ο κύριος φροντιστής του αρρώστου σε όλες τις βιβλικές περιόδους. Ένα παράδειγμα έρχεται από την βασιλική οικογένεια του Δαβίδ, όπου ο Αμνών, ο πρωτότοκος γιος του βασιλιά, παρίστανε τον άρρωστο, για να κερδίσει τη φροντίδα της ετεροθαλούς αδελφής του, Θημάρ: «καὶ εἶπεν αὐτῷ Ἰωναδὰβ· κοιμήθητι ἐπὶ τῆς κοίτης σου καὶ μαλακίσθητι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ πατήρ σου τοῦ ἰδεῖν σε, καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτόν· ἐλθέτω δὴ Θημάρ ἡ ἀδελφή μου καὶ ψωμισάτω με καὶ ποιησάτω κατ' ὄφθαλμούς μου βρώμα, ὅπως ἴδω καὶ φάγω ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῆς» (2 Βασ 13:5-6)⁴²⁰.

Ακόμη, η **επίσκεψη των φίλων και των συγγενών** προς τα ασθενή πρόσωπα ήταν πολύ σημαντική πράξη, επειδή με το ενδιαφέρον και τη συμπαράστασή τους συντελούσαν οπωσδήποτε στη βελτίωση της κατάστασής τους. Καταρχήν, η επίσκεψη των ασθενών επαινείται ως πράξη στη Σοφία Σειράχ, η οποία παρακινεί τον πιστό λαό να μην αμελεί το θρησκευτικό νόμο της αγάπης: «μὴ ὀκνεῖ ἐπισκέπτεσθαι ἄρρωστον, ἐκ γὰρ τῶν τοιούτων ἀγαπηθήσῃ» (Σειρ 7:35). Η φροντίδα και η επίσκεψη των ασθενών ήταν μία σημαντική υποχρέωση των πιστών Ισραηλιτών. Με αυτήν ο πιστός Εβραῖος αποκτούσε δύο πράγματα. Πρώτον, είχε την ικανοποίηση ότι εκπληρώνει το νόμο του Θεού, ο οποίος ζητάει την αγάπη προς τον πλησίον (Λευ 19:18) και δεύτερον, κέρδιζε την αγάπη των ανθρώπων σε ανταπόδοση της καλοσύνης του και άρχιζε να αισθάνεται και ο ίδιος την αγάπη του Θεού στη ζωή του. Η επίσκεψη των αρρώστων καταγράφεται και ως ιστορικό συμβάν στη ζωή του Ιώβ, όπου κατά την περίοδο της ασθένειάς του οι τρεις φίλοι του τον επισκέφθηκαν, για να του προσφέρουν παρηγοριά με τους λόγους τους, ανεξάρτητα αν πέτυχαν το σκοπό τους ή όχι (Ιώβ 2:11-13)⁴²¹.

⁴²⁰ Βλ. David Noel Freedman, Allen C. Myers, Astrid B. Beck (εκδ.), «Illness and health care», *Dictionary of the Bible*, Michigan/Cambridge U.K. 2000, σ. 631.

⁴²¹ Βλ. Patrick W. Skehan, Alexander A. Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, The Anchor Bible, τόμ. 39, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1987, σ. 208. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σοφία Σειράχ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 26, Αθήνα 1964, σ. 38. Βλ. επίσης στο Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ιώβ-Οι Ψαλμοί*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 8, έκδ. Ορθόδοξος Χριστιανική Αδελφότητα «Λυδία», Θεσσαλονίκη 1986, σ. 200, όπου γίνεται μία αναφορά επίσκεψης σε ασθενή στον Ψαλμό 40. Ο βασιλιάς Δαβίδ λέει ότι τον επισκέφθηκαν κρυφοί εχθροί του σε καιρό ασθένειας με υποκριτική συμπάθεια και συμπόνια, και όχι με σκοπό να τον παρηγορήσουν, αλλά με σκοπό να διαδόσουν συκοφαντίες για το πρόσωπό του και τον θρόνο του «καὶ εἰσεπορεύετο τοῦ ἰδεῖν, μάτην ἐλάλει· ἡ καρδία αὐτοῦ συνήγαγεν ἄνομίαν ἑαυτῷ, ἐξεπορεύετο ἔξω καὶ ἐλάλει ἐπὶ τὸ αὐτὸ» (Ψλ 40:7).

Ο ίδιος ο Ιώβ όταν ήταν υγιής, υπήρξε παρηγορητής των ασθενούντων. Επισκεπτόταν τους ασθενείς και γλύκαινε τον πόνο της ψυχής τους. Το γνώρισμα της καλοσύνης και της συμπόνιας του, μαρτυρεί ένας από τους τρεις φίλους του, ο Ελιφάζ ο Θαιμανίτης: «σὺ ἐνουθέτησας πολλοὺς καὶ χεῖρας ἀσθενοῦς παρεκάλεσας, ἀσθενοῦντάς τε ἐξανέστησας ῥήμασιν, γόνασί τε ἀδυνατοῦσι θάρσος περιέθηκας» (Ιώβ 4:3-4). Ο Ελιφάζ μαρτυρεί ότι όταν ο Ιώβ ευημερούσε, πάντα προσέτρεχε κοντά στους ασθενείς και αδυνάτους και με τα λόγια του, τους στήριζε, τους γέμιζε με ελπίδα και τους ανάσταινε. Ήταν άνθρωπος με αληθινό ενδιαφέρον για τους πάσχοντες. Ο λόγος του ήταν λόγος νουθεσίας και παρηγορίας, ο οποίος έβγαινε μέσα από τη συμπονετική καρδιά του και γ' αυτό μπορούσε να αναστήσει και να γεμίσει με αισιοδοξία τους ανθρώπους που είχαν χάσει το θάρρος τους εξαιτίας ασθενειών και θλίψεων⁴²². Μιλώντας και ο ίδιος για τον εαυτό του, έλεγε ότι δεν στεκόταν αδιάφορα απέναντι στις δυσκολίες των συνανθρώπων του, αλλά προσπαθούσε να τους ανακουφίσει τον πόνο: «ὄφθαλμὸς ἤμην τυφλῶν ποὺς δὲ χλωῶν» (Ιώβ 29:15)⁴²³.

Αντίθετα, στην ασθένειά του ο Ιώβ δεν είχε παρηγορητές. Οι συγγενείς και οι φίλοι του όχι μόνο δεν τον επισκέφθηκαν, αλλά και απομακρύνθηκαν από κοντά του για να μην αντικρίζουν το αποτρόπαιο θέαμα που δημιουργούσαν οι πληγές του. Πόσο μάλλον να τον στήριζαν ψυχικά: «ἐβδελύξαντο δέ με οἱ εἰδότες με· οὐς δὴ ἠγαπήκειν, ἐπανέστησάν μοι» (Ιώβ 19:19)⁴²⁴. Ακόμη και οι τρεις φίλοι που τον επισκέφθηκαν για να τον στηρίξουν και να απαλύνουν τον πόνο της ψυχής του, δεν υπήρξαν καλοί παρηγορητές. Ο ίδιος ο Ιώβ, ο πονεμένος και εξουθενωμένος από την αρρώστια, ακούγοντας τα λόγια και τις παρατηρήσεις τους, είπε ότι ήταν «ἰατροὶ ἄδικοι καὶ ἰαταὶ κακῶν πάντες» (Ιώβ 13:4). Άδικος ιατρός θεωρείται αυτός που, είτε εξαιτίας της απειρίας του είτε εξαιτίας της κακοήθειάς του, δεν προσφέρει την αρμόζουσα βοήθεια στους κάμνοντες. Μάλιστα αντί για ωφέλεια, μπορεί να προκαλέσει βλάβη. Ύστερα από αυτή την άσχημη εμπειρία που είχε μαζί τους ο Ιώβ, συμβούλευε ότι αν κάποιος δεν μπορούσε με τα λόγια του να προσφέρει ουσιαστική βοήθεια στον πάσχοντα, καλύτερα θα ήταν να σωπαίνει, όπως ο κωφός, ο οποίος αναγκαστικά σωπαίνει, επειδή δεν μπορεί να ακούσει και να αποκριθεί. Αυτό θεωρείται

⁴²² Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εις τον Ιώβ*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1980, σ. 52. Βλ. David Atkinson, *The Message of Job, The Bible Speaks Today*, έκδ. Inter-Varsity Press, Leicester-Illinois 1991, σ. 42.

⁴²³ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εις τον Ιώβ*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1980, σσ. 177-179, 246-247.

⁴²⁴ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εις τον Ιώβ*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1980, σσ. 177-179, 246-247.

πραγματική σοφία και βοήθεια προς στον πάσχοντα: «είη δὲ ὑμῖν κωφεῦσαι, καὶ ἀποβήσεται ὑμῖν εἰς σοφίαν» (Ιώβ 13:5)⁴²⁵. Σε αντίθεση με όλους αυτούς ο Ιώβ υπήρξε πραγματικά οικτίρμων και ελεήμων απέναντι στους ενδεείς και ασθενείς.

Γι' αυτό η Σοφία Σειράχ συμβουλεύει τον καθένα να αναζητάει με τη βοήθεια του Θεού να έχει πιστούς φίλους, γιατί ένας πιστός φίλος είναι φάρμακο ζωής. Ο πιστός και καλός φίλος δε θα παρατήρει τον φίλο του, όταν βρίσκεται υπό το καθεστώς δύσκολων περιστάσεων, είτε ασθένειας είναι είτε οτιδήποτε άλλου. Η στήριξή του με τα λόγια και τα έργα του θα είναι βάλαμο, που θα θεραπεύει τον δοκιμαζόμενο άνθρωπο, ο οποίος εκτός από την θεία παρηγοριά θα έχει και την ανθρώπινη βοήθεια από έναν πιστό φίλο: «φίλος πιστὸς φάρμακον ζωῆς, καὶ οἱ φοβούμενοι Κύριον εὐρήσουσιν αὐτόν» (Σειρ 6:16)⁴²⁶.

Είναι επίσης αξιοσημείωτο ότι η κατά τα άλλα σκληρή νομοθεσία της Πεντατεύχου δείχνει μεγάλη ευαισθησία προς τον άνθρωπο που βρίσκεται υπό το καθεστώς των ειδικών αναγκών. Υποστηρίζει ότι αν δεν υπάρχει κάποιος άνθρωπος που να βοηθά και να στηρίζει τον έχοντα ειδικές ανάγκες, τότε αυτός έχει βοηθό του τον Θεό. Αν μάλιστα ο άλλος εκμεταλλεύεται και αδικεί τον τυφλό ή τον κωφό, τότε θα έχει να αντιμετωπίσει τον ίδιο το Θεό: «οὐ κακῶς ἐρεῖς κωφὸν, καὶ ἀπέναντι τυφλοῦ οὐ προσθήσεις σκάνδαλον, καὶ φοβηθήσῃ Κύριον τὸν Θεὸν σου· ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν» (Λευ 19:14). Αυτές οι αναπηρίες θεωρούνταν ότι προέρχονταν από το Θεό, γι' αυτό και όποιος υπέπιπτε στην πράξη να περιπαίξει τους κωφούς ή τους τυφλούς ήταν σαν να πρόσβαλε το Θεό⁴²⁷. Ἐπρεπε λοιπόν να φοβηθεί τον Θεό και να μην πράξει τα παραπάνω, διότι ο κάθε αδύνατος, και στην προκειμένη περίπτωση ο τυφλός και ο κωφός, ήταν υπό τη προστασία του Θεού, ο Οποῖος θα προσέτρεχε στη βοήθεια και στην υπεράσπισή του και θα απαντούσε αναλόγως στους εμπαικτές του⁴²⁸.

Από τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι στην εποχή της Παλαιάς Διαθήκης ο κάθε φορέας θεραπείας είχε να παίξει το δικό του ξεχωριστό και συγκεκριμένο

⁴²⁵ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον Ιώβ*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1980, σσ. 130-131. Βλ. Ευσέβιος Βίττης (αρχιμ.), *Βιος και πολιτεία του δίκαιου και πολυάθλου Ιώβ*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Μονής Οσίου Γρηγορίου, Άγιον Όρος 2011, σ. 286.

⁴²⁶ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σοφία Σειράχ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 26, Αθήναι 1964, σ. 31.

⁴²⁷ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Λευϊτικόν*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 3, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2005, σ. 292.

⁴²⁸ Βλ. Jacob Milgrom, *Leviticus*, A Continental Commentary, έκδ. Fortress Press, Minneapolis 2004, 229.

ρόλο σ' αυτό που λέγεται θεραπεία του αρρώστου και αποκατάσταση της υγείας του. Τα όρια στα οποία μπορούσε να κινηθεί ο κάθε φορέας ήταν σαφή και ευδιάκριτα. Ο καθένας προσπαθούσε να θεραπεύσει μία συγκεκριμένη πλευρά του νοσούντα. Οι ιατροί, οι ενταφιαστές και οι μαίες ασχολούνται με τις ορατές, οργανικές αιτίες της ασθένειας. Οι ιερείς, οι προφήτες και οι βασιλείς επεδίωκαν να εξαλείψουν την αόρατη, πνευματική αιτία της ασθένειας, δηλαδή την αμαρτία. Η οικογένεια, οι συγγενείς και οι φίλοι μεριμνούσαν για την ψυχολογική υποστήριξη του πάσχοντα. Όλοι μαζί συνέθεσαν το παζλ ενός ολιστικού συστήματος αποκατάστασης της υγείας του ασθενούς. Το αξιωματικό στοιχείο σε αυτό το σύστημα ίασης και αποκατάστασης είναι ότι όσο ο κάθε φορέας ζούσε με τις εντολές του Θεού, υπακούοντας και εφαρμόζοντας τις, τόσο η θεραπεία που πρόσφερε στον τομέα του είχε αποτελέσματα, καθώς πίσω από τον πιστό και ευσεβή φορέα ενεργούσε πάντα η ιαματική δύναμη του Θεού, ο Οποίος θεωρείται, στην ιερή νομοθεσία του Ισραήλ, ο μόνος αληθινός και πραγματικός ιατρός.

4.3 Ο Γιαχβέ, η πηγή της ίασης

Αυτό το οποίο διακηρύσσεται σαφέστατα στην Παλαιά Διαθήκη είναι ότι ο κατεξοχήν ιατρός του ανθρώπου είναι ο Γιαχβέ. Αυτό αναγγέλλεται σε όλα τα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης, και στα ιστορικά και στα προφητικά και στα ποιητικά. Στο βιβλίο της Εξόδου έχει γραφεί ο αυθεντικός λόγος «έγώ γάρ είμι Κύριος ὁ Θεός σου ὁ ἰώμενός σε» (Εξ 15:26), ένας λόγος που απευθύνεται στο λαό του Ισραήλ για να του γνωστοποιήσει ότι αυτός ο οποίος κρατάει τη θεραπεία όλων στα χέρια Του είναι ο Θεός. Ομοίως στο Δευτερονόμιο, στην ωδή του Μωυσή, αναφέρεται ο στίχος: «ἴδετε ἴδετε ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς πλὴν ἐμοῦ· ἐγὼ ἀποκτενῶ καὶ ζῆν ποιήσω, πατάξω κάγω ἰάσομαι, καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἐξελεῖται ἐκ τῶν χειρῶν μου» (Δευ 32:39). Διακηρύττεται θαυμαστώσ ότι ο Θεός είναι ο κύριος της ζωής και του θανάτου και ότι απ' Αυτόν εξαρτώνται όλα. Αυτός ελέγχει την αρρώστια και τη γιατρεία. Αυτός επιτρέπει τα πλήγματα, αλλά Αυτός είναι πάλι που σώζει, θεραπεύει και αποκαθιστά. Πρώτα προκαλεί πόνο, όπως ο χειρουργός, και στο τέλος θεραπεύει ολοκληρωτικά⁴²⁹. Ακόμη και στο προφητικό κήρυγμα δηλώνεται η ίδια θέση: «πορευθῶμεν καὶ ἐπιστρέψωμεν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, ὅτι αὐτὸς ἤρπακε καὶ ἰάσεται

⁴²⁹ Βλ. Thomas C. Oden (εκδ.), *Ancient Christian Commentary on Scripture*, τόμ. III, έκδ. InterVarsity Press, Illinois 2001, σσ. 335-336. Βλ. Frank E. Gaebelien (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 3, έκδ. Zondervan Publishing House, Michigan 1992, σ. 214.

ἡμᾶς, πατάξει καὶ μοτώσει ἡμᾶς» (Ωσ 6:1)⁴³⁰. Και στο βιβλίο του Ιώβ η ίδια πίστη διακηρύσσεται, ότι ο Θεός πρώτα επιτρέπει το πλήγμα και μετά δίνει την ίαση: «αὐτὸς γὰρ ἀλγεῖν ποιεῖ καὶ πάλιν ἀποκαθίστησιν· ἔπαισε, καὶ αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἴσσαντο» (Ιώβ 5:18). Δεν επιτρέπει, όμως, να προκληθεί τραύμα αθεράπευτο, γιατί επιθυμεί την επιστροφή και την ίαση των ανθρώπων και ό,τι επιτρέπει, το κάνει από πατρική αγάπη και όχι από οργή. Μόνο με αυτόν τον τρόπο οι άνθρωποι συνέρχονται από τις παρεκτροπές τους και αποσπάται η καρδιά τους από τη ματαιότητα του κόσμου και θεραπεύονται⁴³¹.

Ο Δαυίδ σε έναν από τους ψαλμούς τους ομολογεί την παραπάνω αλήθεια, την οποία ο ίδιος βίωσε στη ζωή του. Στον ταραχώδη βίο του γεύθηκε τα ελέη του Θεού, γι' αυτό και η λεπτή ψυχή του δεν μπορούσε να μην ξεχυθεί σε έναν γλυκύτατο ύμνο και σε μια ηχηρή δοξολογία προς τον σωτήρα και λυτρωτή του. Στον Ψαλμό 102 η ψυχή του ευλογεί συνεχώς τον Κύριο και κραυγάζει σε όλους ότι Αυτός είναι ο μόνος αληθινός ιατρός της ψυχής και του σώματος: «εὐλόγει, ἡ ψυχή μου, τὸν Κύριον καὶ μὴ ἐπιλανθάνου πάσας τὰς ἀνταποδόσεις αὐτοῦ· τὸν εὐίλατεύοντα πάσας τὰς ἀνομίας σου, τὸν ἰώμενον πάσας τὰς νόσους σου» (Ψλ 102:2-3)⁴³². Δεν λέει απλά ότι ο Θεός συγχωρεῖ τις αμαρτίες, αλλά ότι συγχωρεῖ όλες τις αμαρτίες και τις συγχωρεῖ πλήρως και ολοκληρωτικά. Δε λέει απλά ότι ο Θεός θεραπεύει μόνο το ηθικό κακό, την αμαρτία, αλλά θεραπεύει και το φυσικό κακό, τη νόσο και μάλιστα γιατρεύει όλες τις αρρώστιες. Τα λόγια αυτά δεν τα λέει τυχαία ο Δαυίδ ούτε για να δημιουργήσει εντυπώσεις, αλλά είναι απόσταγμα της προσωπικής του πείρας⁴³³.

Επίσης, στα ποιητικά-διδασκτικά βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης ο Θεός παρουσιάζεται ως η πηγή όλων των ευλογιών. Από Αυτόν προέρχεται η ίαση, το φως, η ζωή και κάθε ευλογία «ἀνυψῶν ψυχὴν καὶ φωτίζων ὀφθαλμούς, ἴασιν διδούς, ζωνὴν καὶ εὐλογίαν» (Σειρ 34:17)⁴³⁴. Αυτός αποστέλλει το λόγο

⁴³⁰ Βλ. Βλ. Xavier-Leon Dufour, «Η Θεραπεία», *Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας*, μτφρ. από Γαλλικά υπό Σάββα Αγουρίδη, Αθήνα 1980, σ. 151.

⁴³¹ Βλ. David Noel Freedman, Allen C. Myers, Astrid B. Beck (εκδ.), «Illness and health care», *Dictionary of the Bible*, Michigan/Cambridge 2000, σ. 629. Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον Ιώβ*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1980, σσ. 65-66. Βλ. Ευσέβιος Βίττης (αρχιμ.), *Βίος και πολιτεία του δίκαιου και πολυάθλου Ιώβ*, τόμ. Β', έκδ. Ιερά Μονή Οσίου Γρηγορίου, Άγιον Όρος 2011, σσ. 76-77.

⁴³² Πρβλ. I.Howard Marshall, A.R. Millard, J.I. Packer, D.J.Wiseman (εκδ.), «Miracles and healing», *New Bible Dictionary*, έκδ. Intersity Press, Leicester-England, Downers Grove-Illinois 1996, σ. 453.

⁴³³ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ιώβ-Οι Ψαλμοί*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 8, έκδ. Ορθόδοξος Χριστιανική Αδελφότητα «Λυδία», Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 461-462.

⁴³⁴ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σοφία Σειράχ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 26, Αθήναι 1964, σ. 157.

Του και όλα πραγματοποιούνται, ανάμεσα στα οποία και η ίαση των ασθενών: «ἀπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ ἴασατο αὐτοὺς καὶ ἐρρῦσατο αὐτοὺς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν» (Ψλ 106:20). Δίνει την παντοδύναμη εντολή Του και όλα πραγματοποιούνται. Δίνει, όμως, την εντολή της ίασης κατόπιν θελήσεως και ταπεινώσεως αυτών που ασθενούν και εγγίζουν ακόμη και τις πύλες του θανάτου: «πᾶν βρωμα ἐβδελύξατο ἡ ψυχὴ αὐτῶν, καὶ ἤγγισαν ἕως τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου· καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτοὺς, καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἔσωσεν αὐτοὺς» (Ψλ 106:18-19)⁴³⁵.

Ο Θεός, λοιπόν, είναι ο πραγματικός ιατρός, που φέρνει την ίαση σε όλα τα επίπεδα. Ο άνθρωπος-ιατρός είναι πεπερασμένος και αδυνατεί πολλές φορές να προσφέρει την ίαση. Όσες προσπάθειες κι αν κάνει για την ανακούφιση του αρρώστου, αυτός θα καταλήξει στο θάνατο, είτε είναι απλός άνθρωπος είτε είναι βασιλιάς: «μακρὸν ἀρρώστημα σκώπτει ἰατρός· καὶ βασιλεὺς σήμερον, καὶ αὐριον τελευτήσῃ» (Σειρ 10:10). Αν και σκοπός του ιερού κειμένου εδώ είναι να δείξει την ταπείνωση της αλαζονείας των βασιλέων από την ασθένεια⁴³⁶, παράλληλα δείχνει και την ανεπάρκεια των ιατρών μπροστά στην αρρώστια και το θάνατο. Η τελευταία σκέψη παρουσιάζεται πολύ εύστοχα στον ψαλμό: «μὴ τοῖς νεκροῖς ποιήσεις θαυμάσια; ἢ ἰατροὶ ἀναστήσουσι, καὶ ἔξομολογήσονταί σοι;» (Ψλ 87:11). Οι ιατροί δεν μπορούν πολλές φορές ούτε να θεραπεύσουν, πολύ δε περισσότερο να αναστήσουν νεκρό ή τον εαυτό τους. Αυτό είναι πέρα από τις ανθρώπινες δυνάμεις⁴³⁷. Αυτό μπορεί να πηγάσει μόνο από τον «ἴασιν διδούς, ζωὴν καὶ εὐλογίαν» (Σειρ 34:17).

Γίνεται, λοιπόν, φανερό ότι στην Παλαιά Διαθήκη ως πηγή της ιαματικής δύναμης νοείται πάντοτε ο Θεός, ενώ φορείς της ίασης και της θεραπείας είναι όλοι όσοι προσφέρουν την ιατρική φροντίδα στον ασθενή και ο ίδιος ο ασθενής. Γι' αυτό και ο τελευταίος δεν θα πρέπει να εμπιστεύεται τον κάθε φορέα ίασεως ως πηγή, αλλά ως φορέα⁴³⁸.

⁴³⁵ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ιώβ-Οι Ψαλμοί*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 8, έκδ. Ορθόδοξος Χριστιανική Αδελφότητα «Λυδία», Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 491-492.

⁴³⁶ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σοφία Σειράχ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 26, Αθήναι 1964, σσ. 45-46.

⁴³⁷ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ιώβ-Οι Ψαλμοί*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 8, έκδ. Ορθόδοξος Χριστιανική Αδελφότητα «Λυδία», Θεσσαλονίκη 1986, σ. 407.

⁴³⁸ Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 47.

4.4 Φυσική θεραπεία και θαυματουργική θεραπεία

Γενικότερα, στην Παλαιά Διαθήκη η θεραπεία μιας ασθένειας αποδίδεται στην επέμβαση του Θεού, ακόμη και στην περίπτωση που γίνεται χρήση ιατρικών μέσων, διότι, όπως αναλύθηκε παραπάνω, ήταν ισχυρή η πίστη ότι ο Γιαχβέ είναι ο πραγματικός ιατρός, που θεραπεύει είτε μέσω των υπόλοιπων φορέων ίασης είτε άμεσα με θαύμα. Συνεπώς, κάθε πραγματική θεραπεία πιστευόταν ότι προέρχεται από το Θεό είτε γινόταν φυσικά είτε θαυματουργικά.

Στην Παλαιά Διαθήκη αναφέρονται φυσικές θεραπείες και θεραπείες που έγιναν με θαυματουργικό τρόπο. Οι φυσικές θεραπείες είναι λίγες στον αριθμό, ενώ οι θαυματουργικές είναι περισσότερες και περιγράφονται με περισσότερες λεπτομέρειες στο ιερό κείμενο. Στις φυσικές θεραπείες χρησιμοποιούνταν διάφορα φυσικά μέσα που συντελούσαν στην αποκατάσταση της υγείας, όπως φυσικοί καρποί που ενίσχυαν τη γονιμότητα (Γεν 30:14), επίδεσμοι για τα κατάγματα (Ιεζ 30:21), βάλαμο ρητίνης για την επούλωση των πληγών (Ιερ 26:11)⁴³⁹. Οι επιδημίες, βέβαια, ήταν πολύ δύσκολο να θεραπευθούν φυσικά. Οι Ισραηλίτες και οι υπόλοιποι λαοί της περιοχής δε μπορούσαν να γιατρευτούν εύκολα από αυτές, εκτός αν κάποιος είχε προσβληθεί στο παρελθόν από κάποια επιδημία και είχε χτίσει την άμυνα του οργανισμού του⁴⁴⁰.

Εκτός από τις σωματικές ασθένειες και οι ψυχικές ασθένειες ήταν δυνατόν να θεραπευθούν με φυσικό τρόπο. Ίσως ο Θεός θεράπευσε τον Κάιν με φυσικό τρόπο μέσα από την ασθένεια του. Αν ο αδελφοκτόνος είχε μετανοήσει για την πράξη του, ενδεχομένως θα είχε θεραπευθεί αμέσως από τα πάθη που τον βάραιναν. Όμως, από τη διήγηση της ζωής του φαίνεται ότι έμεινε ασθενής και αθεράπευτος ως το τέλος, διότι και μετά τον έλεγχο του από τον Θεό, αυτός αντί να μετανοήσει, εξέφραζε συνεχώς τις τύψεις και την απελπισία του (Γεν 4:9-14). Ούτε ίχνος μετάνοιας είχε ούτε ίχνος λύπης για την αμαρτία του ούτε την παραμικρή επιθυμία να κερδίσει και πάλι την προστασία του Θεού. Το μόνο που κέρδιζε από την αμετανόητη στάση του ήταν να αισθάνεται βαριά την τιμωρία του και σκληρό το Γιαχβέ που την επέβαλε. Έτσι, παρέμεινε όλη του τη ζωή «στένων καὶ τρέμων ἐπὶ τῆς γῆς» (Γεν 4:12)⁴⁴¹. Μέσα, όμως, από αυτή την ασθένεια, ο Θεός πραγματικά βοήθησε τον Κάιν να θεραπευθεί με φυσικό

⁴³⁹ Βλ. David Noel Freedman, Allen C. Myers, Astrid B. Beck (εκδ.), «Illness and health care», *Dictionary of the Bible*, Michigan/Cambridge 2000, σ. 629.

⁴⁴⁰ Βλ. Madeleine S., J. Lane Miller, «Old Testament Diseases», *Encyclopedia of Bible Life*, London 1979, σ. 72. Βλ. Mordechai Cogan, Hayim Tadmor, *II Kings*, The Anchor Bible, τόμ. 11, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1988, σσ. 239, 251.

⁴⁴¹ Βλ. Donald Grey Barnhouse, *Genesis*, A Devotional Commentary, τόμ. 1, έκδ. Zoudervan Publishing House, Grand Rapids-Michigan 1970, σ. 37.

τρόπο. Αφού ο ίδιος δε θέλησε να θεραπεύσει τον εαυτό του, έπρεπε να το κάνει ο Θεός. Το τρέμουλο, η φυσική παράλυση, ο φόβος και το βασανιστήριο των τύψεων που δεν τον εγκατέλειψαν ποτέ, ουσιαστικά τον συγκρατούσαν από το να ξαναπέσει στην ίδια ή παρόμοια αμαρτία. Του υπενθύμιζαν συνεχώς το έγκλημα που είχε διαπράξει και τον βοηθούσαν να αυτοελέγχεται, ώστε να μην ξαναφονεύσει⁴⁴². Ακόμη, ο Θεός επέτρεψε ο Κάιν να τρέμει και να βρίσκεται σε σάλο, όχι μόνο για να θυμάται την ανόσια πράξη που έκανε και να μην την επαναλάβει, αλλά και για να αποτελεί παράδειγμα προς αποφυγή. Όσοι θα τον έβλεπαν σε αυτή την κατάσταση δεν θα τολμούσαν να κάνουν το ίδιο. Επίσης, ο Θεός δεν έφερε σύντομα το θάνατό του, για να καταλάβει ότι η ζωή του με την ασθένεια θα ήταν βαρύτερη κι από το θάνατο και να εννοήσει έτσι ότι η πράξη του φόνου ήταν πραγματικά απεχθής στα μάτια του Θεού και των ανθρώπων. Δυστυχώς, ίδιος από μόνος του αρνούταν επανειλημμένα να το ομολογήσει ακόμη και στον εαυτό του⁴⁴³. Ο Θεός, λοιπόν, με αυτή την ασθένεια θεράπευε σιγά-σιγά την ψυχή του Κάιν, αλλά και την ψυχή των υπολοίπων.

Ακόμη, στην Παλαιά Διαθήκη αναφέρονται ασθένειες, που θεραπεύτηκαν και με τους δύο τρόπους, και φυσικά και θαυματουργικά. Για παράδειγμα, η λέπρα ήταν μία δερματοπάθεια που μπορούσε να θεραπευτεί φυσικά, καθώς στο Λευιτικό γίνεται αναφορά στους ιερείς που διαπίστωναν τον καθαρισμό των λεπρών και ετοιμάζαν όλα τα σχετικά για τη θυσία που έπρεπε οι θεραπευμένοι να προσφέρουν στο Θεό (Λευ κεφ. 13 και 14). Όμως η λέπρα θεραπευόταν και θαυματουργικά, όπως στην περίπτωση του Ναϊμάν, ο οποίος θεραπεύτηκε με θαύμα μέσα στα νερά του Ιορδάνη, ένα σημείο που πραγματοποιήθηκε με την προφητική μεσιτεία και τη θεία δύναμη (4 Βασ 5:1-19)⁴⁴⁴.

Στη Γραφή ως «θαύμα» χαρακτηρίζεται η κατάσταση κατά την οποία μία ξαφνική παρέμβαση της θείκης δύναμης ανατρέπει, αναστέλλει ή τροποποιεί τη φυσική λειτουργία των πραγμάτων. Θαυματουργική θεραπεία είναι η θεραπεία μιας αρρώστιας, η οποία συμβαίνει χωρίς τη χρήση ιατρικών μέσων και σε απάντηση της πίστης του ασθενούς ανατρέπεται η χειροτέρευση της ασθένειάς τους. Η θεραπεία διά θαύματος είναι ακαριαία, τέλεια και μόνιμη και δεν έχει

⁴⁴² Βλ. Thomas C. Oden (εκδ.), *Ancient Christian Commentary on Scripture*, τόμ. Ι, έκδ. InterVarsity Press, Illinois 2001, σ. 108.

⁴⁴³ Βλ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Ομιλίες εις την Γένεσιν*, PG 53, 161-162.

⁴⁴⁴ Βλ. Xavier-Leon Dufour, «Λέπρα», *Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας*, μτφρ. από Γαλλικά υπό Σάββα Αγουρίδη, Αθήνα 1980, σ. 605.

πισωγύρισμα. Μόνο όταν ανασταίνονται οι νεκροί είναι φυσικό ότι αργότερα θα ξαναπεθάνουν⁴⁴⁵.

Ο σκοπός των θαυματουργικών θεραπειών στην Παλαιά Διαθήκη, όπως και των υπόλοιπων θαυμάτων, ήταν να καταστήσουν αυθεντικό και να εικονίσουν το λόγο εκείνων που τις πραγματοποιούσαν. Άρα, ο σκοπός της θεραπείας μέσω θαυμάτων ήταν θεολογικός-σωτηριολογικός και όχι ιατρικός. Για παράδειγμα, ο Μωυσής ξήρανε το χέρι του κάνοντάς το να φαίνεται σαν το χιόνι και αμέσως το θεράπευσε, για να αποδείξει στους Ισραηλίτες τον λόγο που προηγουμένως τους είπε ότι αυτός θα ήταν ο απεσταλμένος του Θεού, που θα τους ελευθέρωνε από το ζυγό των Αιγυπτίων⁴⁴⁶. Επομένως, στην Παλαιά Διαθήκη η θαυματουργική θεραπεία δε γίνεται με σκοπό την επίδειξη της δύναμης αυτού που την επιτελεί, αλλά είναι σημείο της παρουσίας του Θεού στη ζωή των ανθρώπων και της αυθεντικής επεμβάσεώς Του στην ιστορία τους για τη σωτηρία τους και την επιστροφή τους στην αλήθεια. Γι' αυτό, οι προφήτες και οι δίκαιοι που επιτελούσαν τις θεραπείες ήταν τα όργανα του Θεού, που με τη θερμή προσευχή λάμβαναν τη δύναμη να θαυματουργούν, για να γνωρίσει ο λαός τον Θεό, την αλήθεια και την αξιοπιστία των λόγων Του⁴⁴⁷ και συνεπώς να ιαθεί ψυχικά και σωματικά.

Οι θαυματουργικές θεραπείες που σημειώνονται στην Παλαιά Διαθήκη και αναγνωρίζονται ως τέτοιες από τη διεθνή επιστημονική θεολογική βιβλιογραφία είναι οι παρακάτω:

1) Η θαυματουργική γέννηση του Ισαάκ, του Ιακώβ, του Ιωσήφ, του Σαμψών και του Σαμουήλ

Η γέννηση του Ισαάκ από τον Αβραάμ και τη Σάρρα έγινε με θαυματουργικό τρόπο, αφού και οι δύο ήταν προχωρημένοι σε ηλικία και ήταν φύσει αδύνατο για τη Σάρρα να τεκνοποιήσει (Γεν 17:16-17). Ο Θεός όμως θεράπευσε τη στειρότητά της. Έδωσε ο Ίδιος με την παρουσία Του την υπόσχεση της τεκνοποίησης στον Αβραάμ και τη Σάρρα, όταν τους επισκέφθηκε στη δρυ

⁴⁴⁵ Βλ. I.Howard Marshall, A.R. Millard, J.I. Packer, D.J.Wiseman (εκδ.), «Miracles and healing», *New Bible Dictionary*, έκδ. Intersity Press, Leicester-England, Downers Grove-Illinois 1996, σ. 453.

⁴⁴⁶ Βλ. I.Howard Marshall, A.R. Millard, J.I. Packer, D.J.Wiseman (εκδ.), «Miracles and healing», *New Bible Dictionary*, έκδ. Intersity Press, Leicester-England, Downers Grove-Illinois 1996, σ. 453: Αντίστοιχα και οι θαυματουργικές θεραπείες του Χριστού σκοπό είχαν να φανερώσουν την άφιξη της Βασιλείας του Θεού στη γη. Για παράδειγμα, ο Χριστός θεράπευσε έναν άρρωστο από τους πολλούς που βρισκόταν στη Βηθεσδά. Ο ένας ήταν αρκετός για να διδαχθεί ο κόσμος την πνευματική αλήθεια. Αν σκοπός του Χριστού ήταν να θεραπεύει τους ασθενείς, τότε θα τους είχε θεραπεύσει όλους όσους βρίσκονταν κατάκοιτοι στη κολυμβήθρα Βηθεσδά (Ιω 5:3). Ακόμη, η θεραπεία του παραλυτικού ήταν μια απόδειξη και μια εικόνα ότι είχε θεραπευθεί και η ψυχή του (Λκ 5:18-26).

⁴⁴⁷ Βλ. Ιωάννης Χρ. Μούρτζιος, *Ερμηνεία και Θεολογία Βιβλικών Κειμένων*, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 200.

Μαμβρή. Μάλιστα, το ιερό κείμενο σημειώνει ότι η Σάρρα κρυφογέλασε με απιστία, όταν άκουσε την αγγελία αυτή βρισκόμενη πίσω από την πόρτα. Και αυτό δείχνει πόσο απίθανο θεωρούσε να συμβεί ένα τέτοιο γεγονός: «έπαναστρέφω ἡξω πρὸς σὲ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον εἰς ὥρας, καὶ ἔξει υἱὸν Σάρρα ἢ γυνὴ σου...Αβραὰμ δὲ καὶ Σάρρα πρεσβύτεροι προβεβηκότες ἡμερῶν, ἔξέλιπε δὲ τῇ Σάρρα γίνεσθαι τὰ γυναικεῖα...ἐγέλασε δὲ Σάρρα ἐν ἑαυτῇ, λέγουσα· οὐπὼ μὲν μοι γέγονεν ἕως τοῦ νῦν, ὁ δὲ κύριός μου πρεσβύτερος» (Γεν 18:10-12). Ὅμως για τον Θεό τίποτα δεν ήταν αδύνατο και ακριβώς σ' αυτό το λόγο και την υπόσχεση που έδωσε στον Αβραάμ βρισκόταν και η δύναμη του θαύματος. Επίσης, για τον Θεό τίποτα δεν ήταν άγνωστο. Το ότι γνώριζε πως αντέδρασε η Σάρρα στην ανακοίνωση του αναπάντεχου νέου στον Αβραάμ, ενώ δεν ήταν παρούσα, ήταν δηλωτικό ότι ο Θεός θα επιτελούσε το θαύμα: «τί ὅτι ἐγέλασε Σάρρα ἐν ἑαυτῇ, λέγουσα· ἄρα γε ἀληθῶς τέξομαι; ἐγὼ δὲ γεγήρακα. μὴ ἀδυνατήσῃ παρὰ τῷ Θεῷ ῥῆμα; εἰς τὸν καιρὸν τοῦτον ἀναστρέψω πρὸς σὲ εἰς ὥρας· καὶ ἔσται τῇ Σάρρα υἱός» (Γεν 18:13-14). Είναι πραγματικά θαυμαστό γεγονός η τεκνοποιία της Σάρρας και γίνεται θαυμαστότερο, αν σκεφτεί κανείς ότι ο Θεός έκανε από μία στείρα να προέλθει ολόκληρο το γένος των Εβραίων⁴⁴⁸.

Επίσης, η Ρεβέκκα, η γυναίκα του Ισαάκ και μετέπειτα μητέρα του Ιακώβ ήταν στείρα. Συνέλαβε μετά την προσευχή του συζύγου της Ισαάκ, η οποία γινόταν επί πολλά χρόνια, αν ληφθεί υπόψη ότι παντρεύτηκε στα σαράντα του και απέκτησε τους γιους του στα εξήντα του (Γεν 25:20,26). Η πατρότητα του Ισαάκ, λοιπόν, ήταν καρπός πίστεως και προσευχής: «ἐδέετο δὲ Ἰσαὰκ Κυρίου περὶ Ρεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ὅτι στείρα ἦν· ἐπήκουσε δὲ αὐτοῦ ὁ Θεός, καὶ συνέλαβεν ἐν γαστρὶ Ρεβέκκα ἢ γυνὴ αὐτοῦ» (Γεν 25:21)⁴⁴⁹.

Ἄτεκνη και στείρα ήταν και η Ραχήλ, η μία από τις συζύγους του Ιακώβ. Αυτή προσπάθησε να αποκτήσει παιδιά χρησιμοποιώντας τα μήλα μανδραγόρας, που ήταν γνωστοί καρποί την εποχή εκείνη για τη λύση της ατεκνίας (Γεν 30:14)⁴⁵⁰. Η Ραχήλ έλαβε τα μήλα από την αδελφή της, τη Λεία,

⁴⁴⁸ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Γενεσις*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 1, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 134.

⁴⁴⁹ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Γένεσις*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 1, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2004, σσ. 473-474. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Γενεσις*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 1, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 194.

⁴⁵⁰ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο': Η Γενεσις*, τόμ. 1, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 224-225. Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Γένεσις*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 1, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2004, σ. 494.

αλλά το ιερό κείμενο δε διευκρινίζει ότι συνέλαβε, επειδή έφαγε τα μήλα μανδραγόρας, αλλά επειδή ο Θεός ευλόγησε να γίνει μητέρα: «έμνήσθη δέ ο Θεός τῆς Ραχήλ, καὶ ἐπήκουσεν αὐτῆς ὁ Θεός καὶ ἀνέωξεν αὐτῆς τὴν μήτραν» (Γεν 30:22). Ο Θεός άκουσε τον πόθο της Ραχήλ και άνοιξε τη μήτρα της, όχι την περίοδο που έφαγε τα μήλα, αλλά αργότερα και της χάρισε τον Ιωσήφ και τον Βενιαμίν. Το επεισόδιο με τα μήλα των μανδραγόρων είχε ήδη λησμονηθεί⁴⁵¹. Τα παιδιά της Ραχήλ γεννήθηκαν, όταν ο Θεός το θέλησε και όχι όταν η Ραχήλ προσπάθησε με διάφορα τεχνάσματα να αποκτήσει παιδιά⁴⁵².

Στείρα και άτεκνη ήταν και η γυναίκα του Μανωέ από τη φυλή Δαν και μητέρα του Κριτή Σαμψών (Κρ 13:2). Άγγελος Κυρίου παρουσιάστηκε στη γυναίκα του Μανωέ και της ανακοίνωσε ότι θα συλλάβει και θα γεννήσει γιο: «καὶ ὥφθη ἄγγελος Κυρίου πρὸς τὴν γυναῖκα, καὶ εἶπε πρὸς αὐτήν· ἴδου σὺ στείρα καὶ οὐ τέτοκας, καὶ συλλήψη υἱόν» (Κρ 13:3) και της έδωσε οδηγίες από τι να προσέχει, διότι το παιδί αυτό θα ήταν Ναζιραίος, δηλαδή αφιερωμένος στο Θεό από την κοιλιά της μητέρας του (Κρ 13:4-5). Όλα αυτά τα γεγονότα από μόνα τους δηλώνουν ότι πρόκειται περί θαύματος⁴⁵³. Είναι παρατηρημένο στην ιστορία του Ισραήλ ότι τα παιδιά που γεννιούνταν από άτεκνους γονείς, ήταν προορισμένα από τον Θεό να εκπληρώσουν ένα μεγάλο σκοπό⁴⁵⁴.

Ο Ελκανά από τη φυλή Εφραΐμ είχε δύο συζύγους, την Άννα και την Φεννάνα. Η Φεννάνα είχε παιδιά, ενώ η Άννα ήταν στείρα. Η στειρότητα ήταν συχνό φαινόμενο στις γυναίκες και μείωνε την κοινωνική τους θέση σε σχέση με όσες είχαν παιδιά. Αυτό φαίνεται πολύ καθαρά στον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπιζε το πρόβλημα η Άννα· ήταν πολύ θλιμμένη για την ατεκνία της: «ὅτι οὐκ ἔδωκεν αὐτῇ Κύριος παιδίον κατὰ τὴν θλίψιν αὐτῆς καὶ κατὰ τὴν ἀθυμίαν τῆς θλίψεως αὐτῆς, καὶ ἠθύμει διὰ τοῦτο, ὅτι συνέκλεισε Κύριος τὰ περὶ τὴν μήτραν αὐτῆς τοῦ μὴ δοῦναι αὐτῇ παιδίον» (1 Βασ 1:6). Ίσως σ' αυτό συνέβαλαν και τα περιπαικτικά σχόλια της Φεννάνας σύμφωνα με το εβραϊκό κείμενο⁴⁵⁵. Όταν επισκέφθηκε μία χρονιά τη σκηνή του μαρτυρίου στη

⁴⁵¹ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Γένεσις*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 1, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2004, σ. 494.

⁴⁵² Βλ. Στέργιος Ν. Σάκκος, *Γένεσις*, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 118.

⁴⁵³ Βλ. Michael Wilcock, *The Message of Judges, The Bible Speaks Today*, έκδ. Inter-Varsity Press, Leicester-Illinois 1992, σ. 131.

⁴⁵⁴ Βλ. George F. Moore, *Judge*, The International Critical Commentary, έκδ. T. & T. Clark LTD, Edinburgh 1989, σ. 316.

⁴⁵⁵ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Α΄ Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 8, Αθήναι 1957, σ. 15. Βλ. David Noel Freedman, Allen C. Myers, Astrid B. Beck (εκδ.), «Illness and health care», *Dictionary of the Bible*, Michigan/Cambridge 2000, σ. 629.

Σηλώ για προσκύνηση, η Άννα άφησε τον πόνο της ψυχής της να ξεχυθεί σε προσευχή και ο Θεός απάντησε στην προσευχή της χαρίζοντας της ένα τέκνο, τον Σαμουήλ, ο οποίος μάλιστα θα έπαιζε σημαντικό ρόλο στην ιστορία του λαού Ισραήλ. Ο Σαμουήλ υπήρξε ο τελευταίος κριτής και προφήτης του Θεού πριν το θεοκρατικό έθνος του Ισραήλ μετατραπεί σε μοναρχική βασιλεία. Ήταν συνηθισμένο φαινόμενο στον Ισραήλ το μεγαλείο ενός προσώπου να αρχίζει από τη γέννησή του ακόμη, με τις θαυμαστές καταστάσεις που τη συνόδευαν (1 Βασ 1:19-20)⁴⁵⁶.

Η λύση της ατεκνίας που πραγματώθηκε σε τόσες περιπτώσεις γυναικών της Παλαιάς Διαθήκης διαλαλείται τρανώς και σε έναν δοξολογικό ψαλμό στο ψαλτήρι: «τίς ὡς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν;...ὁ κατοικίζων στεῖραν ἐν οἴκῳ, μητέρα ἐπὶ τέκνοις εὐφραينوμένην» (Ψλ 112:5,9). Δεν είναι αδύνατο για τον Θεό να εγκαταστήσει την πρώτην στείρα στον οίκο της ως μητέρα με πολλά παιδιά⁴⁵⁷.

2) Η θεραπεία του οίκου του Αβιμέλεχ από την ατεκνία

Επιγραμματικά το επεισόδιο που συνέβη μεταξύ του βασιλιά των Γεράρων Αβιμέλεχ και του ζεύγους Αβραάμ και Σάρρας έχει ως εξής: όταν ο Αβραάμ πήγε προσωρινά να κατοικήσει στα Γέραρα με τη σύζυγό του, παρουσίασε στους κατοίκους της πόλης τη γυναίκα του, Σάρρα, ως αδερφή του από φόβο μήπως τον σκοτώσουν. Στην περιοχή εκείνη υπήρχε η συνήθεια οι βασιλείς να παίρνουν τις γυναίκες στα χαρέμια τους και τους συζύγους να τους σκοτώνουν, ενώ τους αδελφούς να τους περιποιούνται. Πράγματι ο βασιλιάς της πόλης Αβιμέλεχ επιθύμησε τη Σάρρα για σύζυγό του και την έβαλε στο χαρέμι του. Πριν όμως τη γνωρίσει από κοντά, ο Θεός παρουσιάστηκε στον ύπνο του και τον προειδοποίησε να μην αγγίξει τη Σάρρα, διότι ήταν γυναίκα του Αβραάμ, διαφορετικά θα πέθαινε για την αμαρτία του αυτή. Ο Αβιμέλεχ ομολόγησε με ταπείνωση την άγνοιά του για το γεγονός και επέστρεψε τη Σάρρα στον Αβραάμ. Όλο το διάστημα που η Σάρρα βρισκόταν στο παλάτι, οι γυναίκες και οι δούλες του Αβιμέλεχ και ο ίδιος ο Αβιμέλεχ δοκιμάζονταν από ατεκνία, από αδυναμία συλλήψεως και τοκετού. Ο Θεός επέτρεψε να συμβεί αυτό στον οίκο του Αβιμέλεχ, επειδή στην παιδοποιία αδικήθηκε ο Αβραάμ από τη στέρηση της γυναίκας του όλο το διάστημα που ζούσαν στα Γέραρα. Την ατεκνία έλυσε ο

⁴⁵⁶ Charles Conroy, *1-2 Samuel, 1-2 Kings, Old Testament Message*, έκδ. Michael Glazier Inc., Wilmington-Daleware 1983, σ. 21

⁴⁵⁷ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ιώβ-Οι Ψαλμοί*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 8, έκδ. Ορθόδοξος Χριστιανική Αδελφότητα «Λυδία», Θεσσαλονίκη 1986, σ. 514.

Αβραάμ, ο οποίος προσευχήθηκε στο Θεό και ο Γιαχβέ θεράπευσε την ανικανότητα να συλλαμβάνουν και να γεννούν παιδιά⁴⁵⁸.

Από την όλη διήγηση αυτό στο οποίο πρέπει να επικεντρωθεί η προσοχή είναι ότι ο Θεός θεράπευσε τον Αβιμέλεχ και το παλάτι του διά της προσευχής του δούλου Του Αβραάμ: «προσηύξατο δὲ Αβραάμ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἰάσατο ὁ Θεὸς τὸν Αβιμέλεχ καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ τὰς παιδίσκας αὐτοῦ, καὶ ἔτεκον» (Γεν 20:17). Ο Αβραάμ με την προσευχή του αποκατέστησε την υγεία του Αβιμέλεχ και του παλατιού του: «προφήτης ἐστὶ καὶ προσεύξεται περὶ σοῦ καὶ ζήση» (Γεν 20:7). Αν και ο Αβραάμ με την απιστία του απέναντι στο Θεό και την εξαπάτηση του Αβιμέλεχ και των κατοίκων της πόλης Γέραρα είχε αμαρτήσσει ενώπιον του Θεού, ο Θεός δεν έπαψε να τον υπερασπίζεται, να τον ονομάζει προφήτη και να του δίνει το χάρισμα της ιάσεως των άλλων⁴⁵⁹. Ο Αβραάμ, λοιπόν, κατονομάστηκε προφήτης από τον Γιαχβέ, όχι επειδή είχε προφητεύσει κάτι, αλλά επειδή ήταν ο άνθρωπος του Θεού. Προφήτης δεν είναι μόνο αυτός που προλέγει τα μελλούμενα, αλλά και ο άνθρωπος που είναι στενά συνδεδεμένος με το Θεό και ως εκ τούτου αποτελεί αδιαμφισβήτητα ένα πρόσωπο που μπορεί να πρεσβεύει για τους άλλους⁴⁶⁰. Άλλωστε, ο Θεός είχε υποσχεθεί στον υπηρέτη του Αβραάμ ότι στο πρόσωπό του θα ευλογηθούν όλες οι φυλές της γης: «ένευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς» (Γεν 12:3)⁴⁶¹. Και συνεπώς ο πατριάρχης μπορούσε να προσεύχεται για όλες τις φυλές και με την προσευχή του να συμβάλει στην ίασή τους, όπως συνέβη με τον αλλοεθνή Αβιμέλεχ και τον οίκο του.

3) Η θεραπεία της ξηράς χείρας του Μωυσή

Ο Μωυσής θα επιτελούσε ένα θαύμα μπροστά στους Ισραηλίτες ως απόδειξη ότι τον εξέλεξε και τον απέστειλε ο Θεός, για να τους ελευθερώσει από

⁴⁵⁸ Βλ. Γεν 20: 1-16. Βλ. Στέργιος Ν. Σάκκος, «Αβραάμ και Αβιμέλεχ», *Γένεσις*, Θεσσαλονίκη 1971, σσ. 73-74. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Γένεσις*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 1, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 161. Βλ. Frank E. Gaebelin (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 2, Zondervan Publishing House, έκδ. Michigan 1990, σ. 162: Ο Θεός είπε στον Αβιμέλεχ ότι θα πεθάνει αυτός και ο οίκος του: «ὅτι ἀποθανῆ σὺ καὶ πάντα τὰ σά» (Γεν 20:7). Ήταν φυσικό επακόλουθο να συμβεί αυτό, αφού ο Θεός είχε κλείσει τη μήτρα κάθε γυναίκας στο παλάτι του: «ὅτι συγκλείων συνέκλεισε Κύριος ἔξωθεν πᾶσαν μήτραν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Αβιμέλεχ» (Γεν 20:18).

⁴⁵⁹ Βλ. C.H. Mackintosh, *Σχόλια ἐπὶ τοῦ Βιβλίου τῆς Γενέσεως*, μτφρ. εκ του γαλλικού, Αθήναι 1959, σσ. 164-165.

⁴⁶⁰ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Γένεσις*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 1, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 159. Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Γένεσις*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 1, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2004, σ. 452.

⁴⁶¹ Βλ. Frank E. Gaebelin (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 2, Zondervan Publishing House, έκδ. Michigan 1990, σ. 161.

τη δουλεία του Φαραώ και να τους οδηγήσει έξω από την Αίγυπτο στη γη της Παλαιάς Διαθήκης. Το θαύμα συνίστατο στο ότι ο Θεός θα έφερνε ένα είδος λέπρας στο χέρι του Μωυσή και αμέσως θα τη θέραπευε: «εἶπε δὲ αὐτῷ Κύριος πάλιν· εἰσένεγκον τὴν χεῖρά σου εἰς τὸν κόλπον σου. καὶ εἰσήνεγκε τὴν χεῖρα αὐτοῦ εἰς τὸν κόλπον αὐτοῦ· καὶ ἐξήνεγκε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐκ τοῦ κόλπου αὐτοῦ, καὶ ἐγενήθη ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὡσεὶ χιών καὶ εἶπε πάλιν· εἰσένεγκον τὴν χεῖρά σου εἰς τὸν κόλπον σου. καὶ εἰσήνεγκε τὴν χεῖρα εἰς τὸν κόλπον αὐτοῦ· καὶ ἐξήνεγκεν αὐτὴν ἐκ τοῦ κόλπου αὐτοῦ, καὶ πάλιν ἀπεκατέστη εἰς τὴν χρόαν τῆς σαρκὸς αὐτῆς» (Εξ 4:6-7). Το εβραϊκό κείμενο γράφει ότι η χείρα του Μωυσή έγινε «λευκή σαν χιόνι». Αυτή ήταν η πιο κοινή λέπρα της εποχής και θεωρούνταν αθεράπευτη. Όταν έφτανε στην πλήρη ανάπτυξή της, το δέρμα και οι τρίχες σε όλο το σώμα γίνονταν λευκά σαν το χιόνι. Το θαύμα, λοιπόν, της θεραπείας του λεπρού χεριού δήλωνε γιατρεία από μία δύσκολη ασθένεια. Αυτό το θαυμαστό σημείο που θα πραγματοποιούσε ο Μωυσής είχε εκτός των άλλων και συμβολική σημασία. Εικόνιζε την κατάσταση του Ισραήλ, ο οποίος κάτω από τη δουλεία και την εξαθλίωση των Αιγυπτίων έμοιαζε με το λεπρό χέρι του Μωυσή, που θα το θέραπευε ο Θεός⁴⁶². Το θαύμα αυτό μπορεί να είχε και ηθικές προεκτάσεις. Ίσως, ο Θεός το χρησιμοποίησε, για να διδάξει στο Μωυσή ότι, όπως θέραπευσε την άρρωστη σάρκα του, μπορούσε να θέραπεύσει και την ηθική του ατέλεια με τη χάρη Του που συγχωρεί⁴⁶³. Με το θαύμα αυτό επαληθεύεται η θέση της Πεντατεύχου ότι ο Γιαχβέ επιτρέπει την ασθένεια και Αυτός πάλι τη θέραπεύει. Δεν υπάρχει και δεν μπορεί να δοθεί καμία φυσική εξήγηση για την ξαφνική αλλαγή στο δέρμα του χεριού του Μωυσή ούτε για την άμεση αποκατάστασή του⁴⁶⁴. Και φυσικά, το θαύμα που επιτελείται εδώ δεν εμπίπτει στη σφαίρα της μαγείας, αλλά είναι καθαρά ενέργεια της δυνάμεως του Θεού, που σκοπό έχει να καταστήσει αυθεντικό το λόγο του Θεού πρώτα στον ίδιο το Μωυσή κι έπειτα στο λαό, για να αρχίσει πλέον να πραγματοποιείται το σχέδιο σωτηρίας του λαού και όχι απλά για να κερδίσει ο Θεός ή ο μάγος του Μωυσή τις εντυπώσεις του λαού.

⁴⁶² Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Έξοδος*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 2, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2005, σ. 339. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Έξοδος*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 2, Αθήναι 1964, σ. 26.

⁴⁶³ Βλ. F.B. Meyer, *Μωυσής ο υπηρέτης του Θεού*, μτφ. Ξ.Λ., έκδ. Ο Λόγος, Αθήναι 19-?, σ. 35.

⁴⁶⁴ Βλ. William H.C. Propp, *Exodus 1-18*, The Anchor Bible, τόμ. 2, έκδ. Doubleday, New York 1999, σ. 209. Βλ. Ronald E. Clements, *Exodus*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1972, σ. 27.

4) Η προστασία των Ισραηλιτών από τις πληγές του Φαραώ

Η σωτηρία των Ισραηλιτών από τις πληγές του Φαραώ στην Αίγυπτο μπορεί να εκληφθεί ως «θαύμα προστασίας», δηλαδή ενώ οι Αιγύπτιοι ασθενούσαν από τις πληγές που έστελνε ο Θεός, οι Ισραηλίτες απέφευγαν την ασθένεια με θαυματουργικό τρόπο. Εδώ δηλαδή συνέβαινε το παράδοξο φαινόμενο η ασθένεια να εμποδίζεται θαυματουργικά, αντί να θεραπεύεται θαυματουργικά⁴⁶⁵.

Ίσως θα μπορούσε να θεωρηθεί θαύμα προστασίας και το θαυμαστό γεγονός που σημειώνει ο ψαλμωδός στον ψαλμό 104 και το οποίο αναφέρεται στις ευεργεσίες του λαού Ισραήλ κατά την πορεία του στην έρημο. Το κείμενο σημειώνει ότι κανένας από τους Ισραηλίτες που πορεύτηκαν στην έρημο δεν ήταν ασθενής στους πόδες, ώστε να μη μπορεί να πορευθεί στο δρόμο της ελευθερίας: «καὶ ἐξήγαγεν αὐτούς...καὶ οὐκ ἦν ἐν ταῖς φυλαῖς αὐτῶν ὁ ἀσθενῶν» (Ψλ 104:37)⁴⁶⁶. Μικροί, μεγάλοι, νέοι και γέροι, ὅλοι πορεύονταν σ' αυτό το δρόμο της ελευθερίας με υγεία, εκτός των στιγμών που ο ίδιος ο λαός απέστρεφε το πρόσωπό του από τον Γιαχβέ και λάτρευε τα είδωλα ή γόγγυζε εναντίον Του ή δεν Τον εμπιστευόταν.

5) Τα πικρά νερά της Μερρά που έγιναν γλυκά και πόσιμα

Το θαύμα με τα πικρά νερά της Μερρά που έγιναν γλυκά δεν αναφέρεται στη θαυματουργική θεραπεία κάποιας σωματικής ή ψυχικής ασθένειας. Απλά ήταν η αφορμή για να αναγγελθεί στους Ισραηλίτες κάτι πολύ σημαντικό, αυτό που αναγγέλθηκε και στους πρωτοπλάστους, ότι δηλαδή όποιες αρρώστιες θα τους ταλαιπωρούσαν στο μέλλον, θα ήταν αποτέλεσμα της αμαρτίας τους και της ανυπακοής τους στις εντολές του Θεού. Αυτήν την αλήθεια ο λαός μπορούσε να την καταλάβει μόνο με την πρώτη δυσκολία που θα συναντούσε μετά την έξοδό του από την Αίγυπτο. Πράγματι, ο λαός περιπλανήθηκε τρεις μέρες στην έρημο χωρίς νερό και όταν έφτασε στην περιοχή Μερρά, βρήκε πικρό νερό. Με αυτήν την πρώτη δυσκολία που συνάντησε στην έρημο, γόγγυσε αμέσως κατά του Θεού και του Μωυσή, ενώ δε θα έπρεπε να αντιδράσει έτσι, διότι μέχρι τότε είχε βιώσει πολλά και θαυμαστά γεγονότα στην Αίγυπτο. Ο Μωυσής με την ανεξικακία του προσευχήθηκε και ζήτησε το έλεος και τη βοήθεια του Θεού, ο Οποίος του έδειξε τον θαυματουργικό τρόπο με τον οποίο θα γλύκανε τα νερά

⁴⁶⁵ Βλ. I.Howard Marshall, A.R. Millard, J.I. Packer, D.J.Wiseman (εκδ.), «Miraculous healing», *New Bible Dictionary*, έκδ. Intervarsity Press, Leicester-England, Downers Grove-Illinois 1996, σ. 453. Βλ. Εξ 9:6-7,26 και 12:27-30.

⁴⁶⁶ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ιώβ-Οι Ψαλμοί*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 8, έκδ. Ορθόδοξος Χριστιανική Αδελφότητα «Λυδία», Θεσσαλονίκη 1986, σ. 479.

της Μερρά (Εξ 15:25). Σημασία σε αυτό το θαύμα δεν έχει ο τρόπος που έγινε, αλλά οι συνέπειές του. Με αυτό το θαύμα ο Θεός ήθελε να προγυμνάσει το λαό Του στην υπακοή, ώστε σε κάθε δυσκολία που θα συναντούσε στο μέλλον, να μην πειράζεται και να μη γογγύζει, αλλά να στρέφεται σ' Αυτόν, που είναι η πηγή της ζωής και να ζητά βοήθεια από Εκείνον⁴⁶⁷. Εδώ οι Ισραηλίτες έμαθαν ότι μετά την απελευθέρωσή τους από την Αίγυπτο και την πορεία τους προς τη γη της Επαγγελίας, χρειάζονταν οπωσδήποτε την καθοδήγηση του Θεού, όχι μόνο για να επιβιώνουν στην έρημο, αλλά και για να ζήσουν το υπόλοιπο της ζωής τους ειρηνικά και ευτυχισμένα. Η δυσκολία της ερήμου και το πρώτο θαύμα μέσα στη νέα τους πορεία, ήταν μια καλή προετοιμασία για να αποδεχτούν το νόμο του Θεού, ως κατευθυντήριο άξονα της ζωής τους⁴⁶⁸. Αυτό το μάθημα τους δίδαξε ο Θεός με το θαύμα στη Μερρά και τους έδωσε παράλληλα ένα νόμο και μια υπόσχεση: «ἐὰν ἀκοῇ ἀκούσης τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐναντίον αὐτοῦ ποιήσης καὶ ἐνωτίση ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ καὶ φυλάξης πάντα τὰ δικαίωματα αὐτοῦ, πᾶσαν νόσον, ἣν ἐπήγαγον τοῖς Αἰγυπτίοις, οὐκ ἐπάξω ἐπὶ σέ· ἐγὼ γὰρ εἶμι Κύριος ὁ Θεός σου ὁ ἰώμενός σε» (Εξ 15:26). Από εδώ και στο εξής η υπακοή στις εντολές Του θα έφερνε θεραπεία από οποιαδήποτε ασθένεια, ενώ η ανυπακοή και η αποστασία από το Θεό θα έφερνε τις πληγές των Αιγυπτίων και κάθε άλλο κίνδυνο που μπορούσε να απειλήσει το λαό⁴⁶⁹. Από αυτό το χρονικό σημείο, λοιπόν, άρχισε να διαμορφώνεται στη συνείδηση του ισραηλιτικού λαού η πίστη ότι ο Θεός είναι αυτός που επιτρέπει την ασθένεια και αυτός που αληθινά γιατρεύει.

6) Η ίαση των Ισραηλιτών από τα δῆγματα των φιδιών στην έρημο

Παρά το εμπειρικό μάθημα που διδάχθηκαν με τα πικρά νερά της Μερρά, οι Ισραηλίτες σε όλη την πορεία τους στην έρημο συχνά διαμαρτύρονταν στον Θεό για τις δύσκολες συνθήκες που βίωναν εκεί· την έλλειψη νερού, φαγητού και τον κορεσμό από το μάννα. Η ευγνωμοσύνη τους ήταν μηδενική σε όλες τις ευεργεσίες του Θεού, από τη θαυματουργική απελευθέρωσή τους από την Αίγυπτο μέχρι την ασφαλή διαβίωσή τους στην έρημο. Πάλι μόνο με την προσωπική εμπειρία της ασθένειας και του θανάτου στην έρημο μπορούσαν να συνειδητοποιήσουν ότι ο μόνος αληθινός προστάτης τους ήταν ο Θεός. Έτσι

⁴⁶⁷ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Έξοδος*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 2, Αθήναι 1964, σ. 26.

⁴⁶⁸ Βλ. U.Cassuto, *A Commentary on the Book of Exodus*, μτφρ. από τα εβραϊκά Israel Abrahams, Jerusalem 1983, σ. 184.

⁴⁶⁹ Βλ. Frank E. Gaebelain (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 2, έκδ. Zondervan Publishing House, Michigan 1990, σ. 399. Βλ. William H.C. Propp, *Exodus 1-18*, The Anchor Bible, τόμ. 2, έκδ. Doubleday, New York 1999, σ. 578. Βλ. U.Cassuto, *A Commentary on the Book of Exodus*, μτφρ. από τα εβραϊκά Israel Abrahams, Jerusalem 1983, σσ. 184-185.

όταν εμφανίστηκαν τα δηλητηριώδη φίδια, τα οποία μόλις τους δάγκωναν αμέσως πέθαιναν, τότε άρχισαν να συνέρχονται από την αγνώμονη διάθεσή τους. Ταπεινώθηκαν και ζήτησαν από το Μωυσή να μεσιτεύσει στον Θεό, για να τους συγχωρήσει και να τους σώσει (Αρ 21:7). Άλλωστε, το λέει και ψαλμωδός σε έναν ψαλμό του, ο λαός αυτός στρεφόταν στο Θεό μόνο όταν τον είχε ανάγκη: «όταν απέκτεινεν αυτούς, τότε έξεζήτουν αυτόν καὶ επέστρεφον καὶ ὠρθηρίζον πρὸς τὸν Θεόν» (Ψλ 77:34). Ο Θεός, όμως, πάντα τους άκουγε και γινόταν ο βοηθός και ο λυτρωτής τους. Έτσι άκουσε και την προσευχή του δούλου του Μωυσή και του έδωσε εντολή να κατασκευάσει ένα χάλκινο ομοίωμα φιδιού και να το υψώσει σε ένα εμφανές σημείο, ώστε όποιος από τους δαγκωμένους Ισραηλίτες το κοίταζε να θεραπεύεται: «καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Μωυσῆν· ποιήσον σεαυτῶ ὄφιν. καὶ θές αὐτὸν ἐπὶ σημείου, καὶ ἔσται ἐὰν δάκη ὄφεις ἄνθρωπον, πᾶς ὁ δεδηγμένος ἰδὼν αὐτὸν ζήσεται» (Αρ 21:8). Μόνο θεϊκή δύναμη μπορούσε να προσφέρει μια τέτοιου είδους θεραπεία. Πραγματικά, όταν ο Θεός διατάζει κάτι, δίνει και τη δύναμη για να πραγματοποιηθεί. Δεν ήταν βέβαια το άψυχο, χάλκινο φίδι που θεράπευε τους Ισραηλίτες, αλλά ο ίδιος ο Θεός⁴⁷⁰.

Το επεισόδιο αυτό αναφέρεται επίσης στο βιβλίο της Σοφίας Σολομώντος, στο οποίο εξηγείται ακριβώς ο θαυματουργικός τρόπος θεραπείας των δαγκωμένων από τα φίδια Ισραηλιτών: «ὁ γὰρ ἐπιστραφεὶς οὐ διὰ τὸ θεωρούμενον ἐσώζετο, ἀλλὰ διὰ σὲ τὸν πάντων σωτῆρα» (Σολ 16:7). Η θεραπεία δε γινόταν από το άψυχο φίδι, αλλά από τον Θεό που είναι σωτήρας όλων. Η θεραπεία δε στηριζόταν σε κάποια μαγική πράξη, όπως συνέβαινε στους ειδωλολατρικούς λαούς, αλλά είχε πνευματική βάση, εξαρτώμενη από τη στάση των ίδιων των δακνυμένων. Όσο κοιτούσαν το φίδι και ύψωναν ταυτόχρονα την καρδιά και την ελπίδα τους στο Θεό, θεραπεύονταν. Και ήταν αυτός ο λόγος του Θεού που δόθηκε στο Μωυσή και ενεργοποίησε όλη τη θεραπεία: «οὔτε βοτάνη οὔτε μάλαγμα ἑθεράπευσεν αὐτούς, ἀλλὰ ὁ σὸς, Κύριε, λόγος ὁ πάντας ἰώμενος» (Σολ 16:12)⁴⁷¹.

Σ' αυτό το γεγονός η χριστιανική εκκλησία είδε την προτύπωση του Χριστού και τη σωτηρία που πρόσφερε στο ανθρώπινο γένος με τη σταύρωσή

⁴⁷⁰ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Οι Αριθμοί*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 4, Καλαμαί 1955, σσ. 115-116. Βλ. James Hastings (εκδ.), *Genesis to Numbers*, The Great texts of the Bible, τόμ. 1, έκδ. Eedermant Publishing Company, Michigan 1958, σσ. 397-398.

⁴⁷¹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σολομών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 25, Αθήνα 1964, σσ. 363-364. Βλ. Ernest G. Clarke, *The Wisdom of Solomon*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1973, σσ. 105-106. Βλ. David Winston, *The Wisdom of Solomon*, The Anchor Bible, τόμ. 43, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1979, σ. 295.

Του. Όπως το χάλκινο φίδι υψώθηκε σε μία ράβδο και όσοι το έβλεπαν με μετάνοια και πίστη θεραπεύονταν από τον Θεό και όχι φυσικά από το χάλκινο φίδι, έτσι και ο Υιός του ανθρώπου υψώθηκε στο σταυρό, ώστε όποιος πιστεύει σ' Αυτόν να αποκτήσει την αιώνια ζωή⁴⁷². Μάλιστα, η χριστιανική εκκλησία ερμήνευσε αυτό το θαύμα της Παλαιάς Διαθήκης χριστολογικά. Εφόσον ο Χριστός προτυπωνόταν στον χάλκινο όφι επί Παλαιάς Διαθήκης, Αυτός θαυματουργούσε και θεράπευε τους Ισραηλίτες, όπως ακριβώς θαυματουργούσε και κατά την φανερή παρουσία του επί της γης. Ο ένας Θεός, κατά τη χριστιανική εκκλησία, που ενεργεί σε όλη την ανθρώπινη ιστορία, συνδέει την Παλαιά με την Καινή Διαθήκη και είναι ο ιατρός πάντων⁴⁷³.

7) Η θεραπεία της λέπρας της Μαριάμ, αδελφής του Μωυσή

Η Μαριάμ και ο Ααρών, τα αδέρφια του Μωυσή, ζηλοτύπησαν τον αδελφό τους για το χάρισμα της προφητείας και της ιδιαίτερης μεταχείρισης που τύγχανε από τον Θεό και παραπονέθηκαν ενώπιον του Γιαχβέ γι' αυτήν, κατά τη γνώμη τους, την αδικία. Εφόσον και σ' αυτούς είχε δοθεί το χάρισμα της προφητείας (Εξ 4:10-16, 15:20), βρίσκονταν στην ίδια θέση με τον Μωυσή και άρα θα έπρεπε να έχουν και αυτοί την ίδια μεταχείριση με αυτόν (Αρ 12:1-2)⁴⁷⁴. Η αδελφή του, η Μαριάμ, αμέσως μετά τα κακοήθη αυτά λόγια προσβλήθηκε από «λέπρα». Σύμφωνα με την ερμηνεία του Θεοδωρήτου, προσβλήθηκε από λέπρα μόνο η Μαριάμ, επειδή ο Ααρών ήταν πρεσβύτερος στην ηλικία και είχε το αξίωμα της αρχιεροσύνης. Δεν μπορούσε αυτός που ήταν η ρίζα των ιερέων να μολυνθεί με αυτή την ασθένεια, που θα τον καταστούσε ακάθαρμο σύμφωνα με το νόμο και όνειδος για το γένος των ιερέων. Αρκούσε μόνο παιδαγωγηθεί δια του φόβου με αυτό που έπαθε η αδελφή του και να καταλάβει την αμαρτία του⁴⁷⁵. Βλέποντας την αδελφή του σε αυτή την κατάσταση, αμέσως κατάλαβε ότι ο Θεός τους τιμωρεί για την ασέβεια τους και αμέσως ικέτευσε τον αδικημένο Μωυσή να μεσολαβήσει γι' αυτούς στο Θεό: «καὶ εἶπεν Ααρών πρὸς Μωυσῆν· δέομαι, Κύριε, μὴ συνεπιθῆ ἡμῖν ἀμαρτίαν, διότι ἠγνοήσαμεν καθ' ὅτι ἡμάρτομεν» (Αρ 12:11)⁴⁷⁶. Ο Μωυσής ως πρᾶος και ανεξίκακος

⁴⁷² Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Οι Αριθμοί*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 4, Καλαμαί 1955, σσ. 115-116. Βλ. James Hastings (εκδ.), *Genesis to Numbers*, The Great texts of the Bible, τόμ. 1, έκδ. Eedermard Publishing Company, Michigan 1958, σσ. 397-398.

⁴⁷³ Βλ. Στέργιος Ν. Σάκκος, *Ο Σταυρός εις την Π. Διαθήκη*, έκδ. Ορθοδόξου Ιεραποστολικής Αδελφότητας "ο Σταυρός", Αθήναι 1969, σ. 89.

⁴⁷⁴ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Οι Αριθμοί*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 4, Καλαμαί 1955, σ. 69. Βλ. John Sturdy, *Numbers*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1976, σ. 90.

⁴⁷⁵ Βλ. Θεοδωρήτου Κύρου, *Εις τα άπορα της θείας Γραφής-Εις τους Αριθμούς*, PG 80, 376.

⁴⁷⁶ Βλ. John Sturdy, *Numbers*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1976, σ. 92. Βλ. Baruch A. Levine, *Numbers 1-20*, The Anchor Bible, τόμ. 4A, έκδ. Doubleday, New York

άνθρωπος προσευχήθηκε στο Θεό για τη θεραπεία της αδερφής του: «ὁ Θεὸς δέομαί σου, ἴασαι αὐτήν» (Αρ 12:13) και ο Θεός άκουσε την προσευχή του ταπεινού δούλου Του και θεράπευσε παραχρήμα τη Μαριάμ. Προς συνεισημό της, όμως, έδωσε εντολή να την απομακρύνουν επτά μέρες από την κατασκήνωση μέχρι τον νομικό καθαρισμό της, όπως επιβαλλόταν σε όλους τους θεραπευθέντες «λεπρούς» (Αρ 12:14-15)⁴⁷⁷. Και σ' αυτό το θαύμα παρατηρείται ότι η ασθένεια χτύπησε αιφνιδιαστικά τη Μαριάμ, γεγονός που δεν μπορεί να εξηγηθεί ιατρικά. Επίσης, θεραπεύτηκε με θαυματουργικό τρόπο, με την αγαθή μεσολάβηση και προσευχή του προσώπου που η ίδια κατηγορήσε. Ο Θεός, με όλο αυτό το περιστατικό, ήθελε να φωτιστούν οι δούλοι Του, Ααρών και Μαριάμ, και να κατανοήσουν ότι ο καθένας τους τιμήθηκε με μία συγκεκριμένη αποστολή και ο καθένας από αυτούς έπρεπε να τιμήσει την αποστολή του.

8) Η σωτηρία των Ισραηλιτών από την άγνωστη πληγή που προκλήθηκε εξαιτίας του αποστάτη Κορέ

Δεν είναι γνωστή η πληγή που έπληξε τους περισσότερους από 14.000 επαναστατημένους Ισραηλίτες κατά του Μωυσή και Ααρών, εξαιτίας της δυσαρέσκειας που είχε γεμίσει στην ψυχή τους ο αποστάτης εκ της λευιτικής φυλής Κορέ, που διεκδικούσε την ιερωσύνη. Είναι γνωστό όμως ότι το θανατικό αναχαίτιστηκε από την προσευχή του Μωυσή και του Ααρών και τη θυσία θυμιάματος που πρόσφερε ο Ααρών βρισκόμενος ανάμεσα στο λαό που πέθαινε από τη θανατηφόρα πληγή (Αρ 17:6-15)⁴⁷⁸. Με το θαυμαστό αυτό γεγονός της αναχαίτισης της εξάπλωσης της επιδημίας μετά την προσφορά θυμιάματος από τον Ααρών, ο Θεός ήθελε να δείξει στο λαό ότι το πρόσωπό που είχε επιλέξει και χρήσει για το αξίωμα του ιερέα ήταν ο Ααρών και όχι ο Κορέ ή κάποιος άλλος. Αυτός ανάμεσα από όλες τις φυλές του Ισραήλ είχε καθιερωθεί ως ο αρχιερέας του λαού Ισραήλ και αυτός ήταν ταγμένος να υπηρετεί στο θυσιαστήριο και να είναι ο μεσάζοντας μεταξύ λαού και Θεού, που θα διοχέτευε τη συγχώρηση και την ευλογία του Θεού στο λαό⁴⁷⁹. Επομένως, ο ιερέας ως μεσίτης και εκλεγμένο όργανο του Θεού μπορούσε να επιτελεί τέτοιες θαυματουργικές πράξεις, οι οποίες κατά μία έννοια θεωρούνται ιάσεις, αφού ήταν θαύματα προστασίας του λαού από επιδημίες. Η Σοφία Σολομώντος σημειώνει ότι το θανατικό ανάμεσα

1993, σ. 332. Βλ. James Burton Coffman, *Commentary on Leviticus and Numbers*, James Burton Coffman Commentaries, τόμ. 3, έκδ. A C U Press, Abilene-Texas 1987, σ. 370.

⁴⁷⁷ Βλ. George Buchanan Gray, *Numbers*, International Critical Commentary, έκδ. T. & T. Clark LTD, Edinburgh 1986, σ. 128. Βλ. John Sturdy, *Numbers*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1976, σ. 92. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Οι Αριθμοί*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 4, Καλαμαί 1955, σσ. 70-71.

⁴⁷⁸ Βλ. James Burton Coffman, *Commentary on Leviticus and Numbers*, James Burton Coffman Commentaries, τόμ. 3, έκδ. A C U Press, Abilene-Texas 1987, σσ. 416-417.

⁴⁷⁹ Βλ. Προκοπίου Γαζαίου, *Σχόλια εις τους Αριθμούς*, PG 87, 841.

στο λαό σταμάτησε θαυματουργικά, με τη θερμή προσευχή ενός άμεμπτου και δίκαιου ανθρώπου, στην οποία ο Θεός δεν μπορούσε να αντισταθεί παρόλη τη δίκαιη αγανάκτησή Του, καθώς και με την προσφορά θυμιάματος που θεωρούνταν ιλαστήριο μέσο: «σπεύσας γὰρ ἀνὴρ ἄμεμπτος προεμάχησεν τὸ τῆς ἰδίας λειτουργίας ὄπλον, προσευχὴν καὶ θυμιάματος ἔξιλασμον κομίσας, ἀντέστη τῷ θυμῷ καὶ πέρασ ἐπέθηκε τῇ συμφορᾷ, δεικνὺς ὅτι σὸς ἐστὶν θεράπων. ἐνίκησε δὲ τὸν χόλον οὐκ ἰσχυῖ τοῦ σώματος, οὐχ ὄπλων ἐνεργείᾳ, ἀλλὰ λόγῳ τὸν κολάζοντα ὑπέταξεν ὄρκους πατέρων καὶ διαθήκας ὑπομνήσας» (Σολ 18:21-22)⁴⁸⁰.

9) Η θεραπεία της ξηράς χείρας του Ιεροβοάμ

Ο Ιεροβοάμ, ο πρώτος βασιλιάς του Ισραήλ μετά το θάνατο του Σολομώντα, είχε εισάγει ειδωλολατρικές μεταρρυθμίσεις στο θυσιαστήριο του Θεού. Γι' αυτό, ένας άνθρωπος του Θεού είχε έρθει κατόπιν διαταγής του Θεού στο θυσιαστήριο της Βαιθήλ, για να δώσει προφητεία σχετικά με τη μελλοντική καταστροφή του θυσιαστηρίου και όλων των ειδωλολατρικών θυσιαστηρίων την εποχή της βασιλείας του Ιωσία. Το σημείο της γνησιότητας της προφητείας του ήταν ότι εκείνη την ώρα θα διαρρηγνυόταν το θυσιαστήριο και όλη η τέφρα και το λίπος των ζώων θα χυνόταν έξω. Ο βασιλιάς Ιεροβοάμ βρισκόταν τότε στο θυσιαστήριο για να προσφέρει θυσία και μόλις άκουσε αυτά τα λόγια, άπλωσε το χέρι του και διέταξε τη σύλληψη του ανθρώπου του Θεού. Το χέρι του ξεράθηκε αμέσως, παράλυσε και έγινε άκαμπο σαν το σίδηρο. Ίσως η ξαφνική αυτή ασθένεια να ήταν υστερική παράλυση. Ταυτόχρονα το θυσιαστήριο διερράγη και διασκορπίστηκαν όλες οι θυσίες έξω από αυτό. Ο βασιλιάς μετά τα δύο αυτά θαυμαστά γεγονότα, ζήτησε από τον προφήτη να μεσολαβήσει για να τον θεραπεύσει ο Θεός. Ο προφήτης προσευχήθηκε και το χέρι του Ιεροβοάμ αποκαταστάθηκε υγιές: «καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς Ιεροβοὰμ τῷ ἀνθρώπῳ τοῦ Θεοῦ· δεήθητι τοῦ προσώπου Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, καὶ ἐπιστρεψάτω ἡ χεὶρ μου πρὸς ἐμέ. καὶ ἐδεήθη ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ τοῦ προσώπου Κυρίου, καὶ ἐπέστρεψε τὴν χεῖρα τοῦ βασιλέως πρὸς αὐτόν, καὶ ἐγένετο καθὼς τὸ πρότερον» (3 Βασ 13:6)⁴⁸¹. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι ουσιαστικά

⁴⁸⁰ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σολομών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 25, Αθήναι 1964, σ. 376.

⁴⁸¹ Βλ. Ιωάννης Χρ. Μούρτζιος, *Ερμηνεία και Θεολογία Βιβλικών Κειμένων*, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 169: Αυτό το σημείο, το να ξηραίνεται το χέρι κάποιου, ήταν ένα συμβολικό σημείο του Θεού, που σκοπό είχε να ενισχύσει το λόγο του Θεού και ταυτόχρονα να θέσει σε κίνηση τον προφητικό λόγο. Αυτό θυμίζει και το χέρι του Μωϋσή που έγινε λευκό σαν το χιόνι και επανήρθε θαυματουργικά στην αρχική του κατάσταση (Εξ 4:6-7). Βλ. Madeleine S., J. Lane Miller, «Old Testament Diseases», *Encyclopedia of Bible Life*, London 1979, σ. 71.

η προφητεία αυτή δόθηκε από τον άνθρωπο του Θεού, για να αφυπνιστεί ο Ιεροβοάμ από τις εσφαλμένες θρησκευτικές μεταρρυθμίσεις του και να αποσύρει ό,τι ειδωλολατρικό είχε εισάγει στην πατροπαράδοτη πίστη του. Αυτός, ωστόσο, άπλωσε το χέρι του προς τιμωρία του προφήτη, το οποίο ξεράθηκε και ταυτόχρονα το θυσιαστήριο σχίστηκε στα δύο. Από αυτά τα γεγονότα ο Ιεροβοάμ το μόνο που κατάλαβε ήταν ότι αυτός είχε μεν τη βασιλική εξουσία, αλλά δεν είχε τη δύναμη και το χάρισμα του προφήτη να προφητεύει και να επιτελεί θαύματα. Γι' αυτό και δεν οδηγήθηκε στην πραγματική μετάνοια και την αλλαγή της στάσης του⁴⁸². Μόνο ικέτευσε τον προφήτη για την ίαση της χειρός του και όχι για τη συγχώρεση της παρανομίας του (του κτισίματος του ειδωλολατρικού θυσιαστηρίου). Η συνείδησή του αφυπνίστηκε μόνο μέχρι του σημείου να ζητήσει την ίαση του σώματός του. Ούτε αργότερα, όταν η φιλανθρωπία του Θεού, του πρόσφερε την ίαση του σώματος, δεν οδηγήθηκε στη μετάνοια. Τόσο αναισθητη ήταν η καρδιά του μπροστά στον προφητικό λόγο και στον ίδιο το Θεό⁴⁸³.

10) Η θεραπεία του Ναιμάν του Σύρου

Ο Ναιμάν ο αρχιστράτηγος της Συρίας είχε προσβληθεί από «λέπρα». Με τη λέξη «λέπρα» οι βιβλικοί συγγραφείς εννοούσαν διάφορες δερματοπάθειες μεγαλύτερης ή μικρότερης σοβαρότητας και όχι απαραίτητα τη νόσο του Χάνσεν. Η «λέπρα» του Ναιμάν δεν ήταν τόσο σοβαρή, διότι το κείμενο αναφέρει ότι δεν ήταν απομονωμένος, αλλά υπηρετούσε στη βασιλική αυλή (4 Βασ 5:1,5). Ο Ναιμάν πληροφορήθηκε ότι ένας προφήτης του Ισραήλ, ο Ελισαίος, μπορούσε να τον θεραπεύσει και κατευθύνθηκε προς αυτόν, για να ζητήσει τη βοήθειά του. Ο Ελισαίος του διεμήνυσε με αγγελιοφόρο ότι θα θεραπευθεί από την ασθένειά του, όταν λουσθεί επτά φορές στον Ιορδάνη. Αρχικά ο Ναιμάν δεν ήθελε να υπακούσει σε αυτή την εντολή από περηφάνια, επειδή ο προφήτης δεν καταδέχτηκε να τον συναντήσει ο ίδιος και επειδή ίσως περίμενε κάποια ίαση με μαγικό ή παγανιστικό τρόπο. Μία τέτοια εντολή του φάνηκε ίσως άνευ θεραπευτικής δυνάμεως και ισχύς. Κατόπιν, όμως, των παραινέσεων των δούλων του, το ξανασκέφτηκε, ταπεινώθηκε και εκτέλεσε την οδηγία του προφήτη. Λούσθηκε στον Ιορδάνη και αμέσως καθαρίστηκε από τη λέπρα. Δεν ήταν βέβαια τα νερά του ποταμού που θεράπευσαν τον Ναιμάν, αφού ο Ιορδάνης δεν ήταν τόσο καθαρός ποταμός όσο τα ποτάμια της Συρίας, όπως μονολογούσε και ο ίδιος ο Ναιμάν, μετά το άκουσμα αυτής της οδηγίας

⁴⁸² Βλ. Gene Rice, *1 Kings*, International Theological Commentary, έκδ. WM.B.Eerdmans Publishing CO-The Handsel Press LTD, Grand Rapids-Edinburgh 1990, σσ. 110-112.

⁴⁸³ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Γ' Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 10, Αθήναι 1958, σσ. 131-132. Βλ. 3 Βασ 13:1-6.

του Ελισαίου. Ήταν η δύναμη του λόγου του Θεού που θαυματούργησε διά του προφήτη του (4 Βασ 5:8-14)⁴⁸⁴, την οποία αναγνώρισε και ο ίδιος ο Ναϊμάν: «καὶ ἐπέστρεψε πρὸς Ελισαίε αὐτὸς καὶ πᾶσα ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ, καὶ ἦλθε καὶ ἔστη ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ εἶπεν· ἴδου δὴ ἐγνώκα ὅτι οὐκ ἔστι Θεὸς ἐν πάσῃ τῇ γῆ, ὅτι ἀλλ' ἢ ἐν τῷ Ἰσραήλ» (4 Βασ 5:15). Ο Ναϊμάν μετά τη θεραπεία του έγινε προσήλυτος, δηλαδή ασπάστηκε την πίστη των Ιουδαίων, αναγνωρίζοντας τη θεότητα του Γιαχβέ ως μοναδική στον τότε γνωστό κόσμο και φέρνοντας τη νέα λατρεία στην πατρίδα του (4 Βασ 5:17-19). Είναι, λοιπόν, φανερό ότι ο Θεός δεν περιόρισε τα θεραπευτικά θαύματά Του μόνο στον αρχαίο Ἰσραήλ, αλλά σταθερά έκανε γνωστό το Ὄνομά Του ανάμεσα στα ειδωλολατρικά έθνη, με τις θαυματουργικές θεραπείες που επιτελούσε δια των προφητῶν του, όπως αυτές που επιτέλεσε δια του Ηλία και Ελισαίου⁴⁸⁵.

11) Η ανάσταση του γιου της χήρας από τα Σάρεπτα της Σιδωνίας

Σε λίγες γραμμές το χρονικό του θαύματος έχει ως εξής: η χήρα από τα Σάρεπτα της Σιδωνίας ήταν μία γυναίκα που είχε φιλοξενήσει στο σπίτι της τον προφήτη Ηλία. Η χήρα είχε έναν γιο, ο οποίος αρρώστησε βαριά και πέθανε. Η γυναίκα ζήτησε τη βοήθεια του προφήτη Ηλία, ο οποίος θαυματούργησε και ανέστησε το γιο της. Το ορατό σημείο του θαύματος ήταν η πνοή του προφήτη τρεις φορές προς το παιδί και το αόρατο σημείο ήταν η προσευχή του προς τον Θεό. Ο Θεός άκουσε την προσευχή του δούλου του και χάρισε τη ζωή στο νεκρό παιδί. Αυτός ο οποίος ανέστησε το παιδί δεν ήταν ο προφήτης, αλλά ο Θεός μέσω του προφήτη: «καὶ ἐνεφύσησε τῷ παιδαρίῳ τρίς καὶ ἐπεκαλέσατο τὸν Κύριον καὶ εἶπε· Κύριε ὁ Θεὸς μου, ἐπιστραφήτω δὴ ἡ ψυχὴ τοῦ παιδαρίου τούτου εἰς αὐτόν. καὶ ἐγένετο οὕτως, καὶ ἀνεβόησεν τὸ παιδάριον» (3 Βασ 17:21)⁴⁸⁶.

Βέβαια, ο Θεός επιτέλεσε αυτό το θαύμα, επειδή η γυναίκα έδειξε μεγάλη πίστη. Αν και δεν ήταν Ἰσραηλίτισσα, αλλά μια αλλόθρησκη γυναίκα, αναγνώρισε στον Ηλία τη θεϊκή δύναμη. Τον φιλοξενούσε στο σπίτι της και του

⁴⁸⁴ Βλ. Mordechai Cogan, Hayim Tadmor, *II Kings*, The Anchor Bible, τόμ. 11, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1988, σσ. 259-260. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Δ΄ Βασιλειῶν*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 11, Αθήναι 1958, σσ. 34-37.

⁴⁸⁵ Βλ. Mordechai Cogan, Hayim Tadmor, *II Kings*, The Anchor Bible, τόμ. 11, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1988, σ. 67.

⁴⁸⁶ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Γ΄ Βασιλειῶν*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 10, Αθήναι 1958, σ. 165. Βλ. Charles Conroy, *1-2 Samuel, 1-2 Kings*, Old Testament Message, έκδ. Michael Glazier Inc., Wilmington-Daleware 1983, σσ. 178-179. Βλ. Volkmar Fritz, *1&2 Kings*, A Continental Commentary, μτφρ. Anselm Hagedorn, έκδ. Fortress Press, Minneapolis 2003, σσ. 184-185. Βλ. Mordechai Cogan, *I Kings*, The Anchor Bible, τόμ. 10, έκδ. Yale University Press, New York 2001, σ. 432.

πρόσφερε τροφή και στέγη όσο διαρκούσε η ανομβρία και η πείνα στην πατρίδα του. Το διάστημα που ο προφήτης ζούσε στο σπίτι της, η γυναίκα σίγουρα επωφελούνταν από τη διδασκαλία του και η ψυχή της φωτιζόταν. Δείγμα αυτού του φωτισμού ήταν ότι κατηγόρησε τον εαυτό της για το θάνατο του γιου της, επειδή με τη διδασκαλία του Ηλία, προφανώς αποκαλύφθηκαν μέσα της οι αμαρτίες και οι αδικίες που είχε διαπράξει στη ζωή της και κατάλαβε ότι οι αμαρτίες, επέσυραν την τιμωρία του Θεού. Πάνω σε αυτή την πίστη και σ' αυτή τη μετάνοια στηρίχθηκε ο Θεός και επιτέλεσε το θαύμα μέσω του προφήτη Του. Ο Ηλίας πρώτα προσευχήθηκε προς τον Κύριο για το νεκρό παιδί, έπειτα εμφύσησε τρεις φορές στο πρόσωπό του και το παιδί επανήλθε στη ζωή. Ο αριθμός τρία δήλωνε το μυστήριο της Αγίας Τριάδας, το οποίο ήταν άγνωστο την εποχή της Παλαιάς Διαθήκης, και φανέρωνε ότι στο όνομα της Αγίας Τριάδας, δηλαδή στο όνομα του Θεού, ο προφήτης ανέστησε τον γιο της χήρας. Δια της προσευχής και του εμφυσήματος ο προφήτης επανέφερε την ψυχή του παιδιού στο σώμα του, κατά μίμηση του Δημιουργού, ο Οποίος όταν έπλασε τον άνθρωπο εμφύσησε στο πρόσωπό του δίνοντάς του πνοή ζωής. Βέβαια, ο προφήτης δε δημιούργησε άλλη ψυχή, αλλά ανέστησε την ήδη υπάρχουσα με τη δύναμη του Θεού (3 Βασ 17:17-24)⁴⁸⁷.

12) Η θαυματουργική γέννηση του παιδιού της Σωμανίτιδας και η ανάστασή του

Άτεκνη ήταν η Σωμανίτιδα γυναίκα που φιλοξένησε στο σπίτι της τον προφήτη Ελισαίο. Στο πρόσωπό του αναγνώρισε την αγιότητα και την παρουσία του Θεού και με σεβασμό τον φιλοξένησε πολλές φορές στον οίκο της (4 Βασ 4:8-10). Από την καλοσύνη της αυτή είδε ένα θαύμα στη ζωή της, από άτεκνη πληροφορήθηκε από τον προφήτη ότι θα γεννήσει υιό, παρόλο που ο σύζυγός της ήταν μεγάλος σε ηλικία. Ο προφήτης ήταν ο μεσάζοντας του Θεού, που ανακοίνωσε την απόφαση και βουλή του Θεού στη γυναίκα: «καὶ εἶπεν Ελισαίε πρὸς αὐτήν· εἰς τὸν καιρὸν τοῦτον, ὡς ἡ ὥρα, ζῶσα σὺ περιειληφυῖα υἱὸν» (4 Βασ 4:16), όπως και παλαιότερα ο Θεός είχε ανακοινώσει με τον ίδιο τρόπο τη γέννηση του Ισαάκ στον Αβραάμ και τη Σάρρα. Αυτή είναι μία ακόμη περίπτωση ατεκνίας από τις πολλές στην Παλαιά Διαθήκη, οι οποίες κατέληξε διά θαύματος στην τεκνοποίηση, όχι τώρα μιας γυναίκας που ανήκε στον περιούσιο

⁴⁸⁷ Βλ. Θεοδωρήτου Κύρου, *Εἰς τὰ ἀπορὰ τῆς θείας Γραφῆς- Εἰς τὴν τρίτην τῶν Βασιλειῶν*, PG 80, 728. Βλ. Ἱερά Γυναικεία Μονὴ Προφήτου Ἡλίου Σερρών, *Ὁ προφήτης Ἡλίας: ἀγιοπατερικὴ προσέγγιση*, Ἀθήνα 2000, σσ. 94-95,99-100.

λαό, αλλά μιας αλλοεθνούς και αλλοθρήσκου⁴⁸⁸. Ο προφήτης και σε αυτή την περίπτωση ήταν ο άγιος υπηρέτης του Θεού, το μέσο που χρησιμοποίησε ο Γιαχβέ για να ανακουφίσει τη λύπη των ανθρώπων και να χαρίσει υγεία, ευημερία και ζωή⁴⁸⁹.

Η γυναίκα αυτή έζησε και ένα δεύτερο θαύμα, την ανάσταση του νεκρού παιδιού της, του μονάκριβου γιου που της είχε χαρίσει ο Θεός θαυματουργικά δια του προφήτη Του. Το παιδί εικάζεται πέθανε από ηλίαση ή κάποια άλλη ασθένεια που τον πρόσβαλε στο κεφάλι όσο ήταν στον αγρό μαζί με τον πατέρα του. Η μητέρα του μετά τη διαπίστωση του θανάτου του παιδιού της έτρεξε με ακλόνητη πίστη στον προφήτη Ελισαίο, τόσο για να εκφράσει τον πόνο και τη στενοχώρια της, όσο και για να ζητήσει τη βοήθεια του. Η πείρα της από τη δύναμη του προφήτη, της έδινε ελπίδα ότι ίσως να μπορούσε ακόμη και να τον αναστήσει. Ο Ελισαίος επιτέλεσε το θαύμα με την προσευχή του και τη σωματική επαφή (4 Βασ 4:33-34). Με την προσευχή του παρακάλεσε τον Θεό να ενεργήσει και να χαρίσει τη ζωή στο παιδί, επειδή Αυτός ως δημιουργός της ζωής είναι ο μόνος που μπορεί να δώσει πίσω τη ζωή⁴⁹⁰. Με τη σωματική επαφή ο προφήτης ακούμπησε τους οφθαλμούς του στους οφθαλμούς του νεκρού, το στόμα του στο στόμα του νεκρού, τα χέρια του στα χέρια του νεκρού και ο Θεός διαμέσου αυτής της ορατής και συμβολικής κίνησης του προφήτη, ενήργησε με τη χάρη Του και ο νεκρός απέκτησε ξανά τη ζωή⁴⁹¹.

13) Η ανάσταση του νεκρού από το νεκρό λείψανο του Ελισαίου

Όταν ο προφήτης Ελισαίος πέθανε, οι Ισραηλίτες τον έθαψαν σε έναν τόπο. Τον επόμενο χρόνο εισέβαλαν στη χώρα ληστές Μωαβίτες. Οι Ισραηλίτες εκείνη την ώρα έθαβαν έναν νεκρό, αλλά μόλις είδαν τους επιδρομείς, κατελήφθησαν από φόβο, έριξαν τον νεκρό πάνω στον τάφο του Ελισαίου και τράπηκαν σε φυγή. Ο νεκρός μόλις άγγιξε τα οστά του Ελισαίου αναστήθηκε (4 Βασ 13:20-21)⁴⁹². Ο Θεός με αυτό το θαύμα, την ανάσταση του νεκρού που

⁴⁸⁸ Βλ. Volkmar Fritz, *1&2 Kings*, A Continental Commentary, μτφρ. Anselm Hagedorn, έκδ. Fortress Press, Minneapolis 2003, σ. 251. Βλ. Θεοδωρήτου Κύρου, *Εις τα άπορα της θείας Γραφής-Εις την τετάρτην των Βασιλειών*, PG 80, 753.

⁴⁸⁹ Βλ. Charles Conroy, *1-2 Samuel, 1-2 Kings*, Old Testament Message, έκδ. Michael Glazier Inc., Wilmington-Daleware 1983, σ. 203.

⁴⁹⁰ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Δ΄ Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 11, Αθήναι 1958, σσ. 28-31. Βλ. Volkmar Fritz, *1&2 Kings*, A Continental Commentary, μτφρ. Anselm Hagedorn, έκδ. Fortress Press, Minneapolis 2003, σσ. 251-252. Βλ. Θεοδωρήτου Κύρου, *Εις τα άπορα της θείας Γραφής- Εις την τετάρτην των Βασιλειών*, PG 80, 753.

⁴⁹¹ Βλ. Θεοδωρήτου Κύρου, *Εις τα άπορα της θείας Γραφής- Εις την τετάρτην των Βασιλειών*, PG 80, 756.

⁴⁹² Βλ. Ιωάννης Θ. Κολιτσάρας, *Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Εβδομήκοντα*, τόμ. Β΄, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων η "Ζωή", Αθήναι 1997, σ. 438.

άγγιξε τα οστά του Ελισαίου, ήθελε να τιμήσει τη μνήμη του προφήτη Του, ο οποίος σε όλη τη ζωή του ήταν αφοσιωμένος σ' Αυτόν και να δείξει ότι η δύναμη του Θεού ενεργεί ακόμη και μέσα από ένα νεκρό σώμα που ανήκει σε άνθρωπο που έζησε ευσεβώς και δίκαια⁴⁹³.

14) Η εξυγίανση των υδάτων από τον προφήτη Ελισαίο

Το θαύμα που επιτέλεσε ο προφήτης Ελισαίος με την εξυγίανση των υδάτων της Ιεριχώ είχε άμεσο αντίκτυπο στην υγεία των κατοίκων της περιοχής. Το νερό της πόλεως δεν ήταν πόσιμο, αντιθέτως προκαλούσε βλάβες στην υγεία και δεν βοηθούσε τη γη να καρποφορήσει. Ο προφήτης πραγματοποίησε το θαύμα με τη δύναμη του λόγου του Θεού και με μία συμβολική πράξη, το ρίψιμο αλατιού στις πηγές της πόλεως: «καὶ ἐξῆλθεν Ελισαιέ εἰς τὴν διέξοδον τῶν ὑδάτων καὶ ἔρριπεν ἐκεῖ ἄλα καὶ εἶπε· τὰδε λέγει Κύριος· ἴαμαι τὰ ὕδατα, οὐκ ἔσται ἔτι ἐκεῖθεν θάνατος καὶ ἀτεκνουμένη» (4 Βασ 2:21). Τα ὕδατα ἰάθηκαν ἀπὸ τὴν δύναμη τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ διαμέσου τοῦ προφήτη καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν ελάχιστη ποσότητα τοῦ αλατιοῦ που ἔριξε στις πηγές. Ὅσο και αν το αλάτι ἔχει ἀπολυμαντικὲς ιδιότητες, δεν μπορούσε μία μικρὴ ποσότητα αλατιοῦ να εξυγιάνει ολόκληρη τὴν πηγὴ. Αυτό ἦταν μία συμβολικὴ κίνηση τοῦ προφήτη, για να κάνει το θαύμα πιο παραστατικό⁴⁹⁴. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ὅτι το θαύμα ἐγίνε κατόπιν τῆς αἴτησης τῶν ἀνθρώπων τῆς περιοχῆς καὶ τῆς πίστεως τους στο πρόσωπο τοῦ Ελισαίου, ὡς ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ (4 Βασ 2:19)⁴⁹⁵.

15) Η εξυγίανση του φαγητού από τα δηλητηριώδη χόρτα

Κατὰ τὴν περίοδο που τὰ Γάλαγα μαστίζονταν ἀπὸ τὴν πείνα, οἱ ἀνθρώποι ζούσαν με ὅ,τι ἐβρίσκαν στο δάσος. Ἐτσι ζούσαν καὶ οἱ προφῆτες που ἀκολουθοῦσαν τὸν Ελισαίο. Ο προφήτης με ἓνα θαύμα προστάτεψε τὴν υγεία τῶν ἀκόλουθων προφητῶν τοῦ ἀπὸ δηλητηριώδη χόρτα που περισυνέλεξαν καὶ μαγεῖρεψαν για να χορτάσουν τὴν πείνα τους. Οἱ προφῆτες δε γνώριζαν ὅτι αὐτὰ ἦταν δηλητηριώδη. Ὄταν τὰ δοκίμασαν, γεύθηκαν τὴν πικράδα τους καὶ προφανῶς υπέστησαν τὶς ἀμεσες συνέπειές τους στὴν υγεία τους, με ἀποτέλεσμα να μὴ μποροῦν να συνεχίσουν τὴν βρώση τους. Τότε ο Ελισαίος φανερώνοντας για ἄλλη μία φορὰ τὴ δόξα καὶ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ,

⁴⁹³ Βλ. Ἰωὴλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Δ' Βασιλειῶν*, Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Ο', τόμ. 11, Αθήναι 1958, σ. 95. Πρβλ. J. Robinson, *The Second Book of Kings*, The Cambridge Bible Commentary, ἐκδ. University Press, Cambridge 1976, σ. 125.

⁴⁹⁴ Βλ. Volkmar Fritz, *1&2 Kings*, A Continental Commentary, μτφρ. Anselm Hagedorn, ἐκδ. Fortress Press, Minneapolis 2003, σσ. 237-238. Βλ. Θεοδωρήτου Κύρου, *Εἰς τὰ ἀποκρυφὰ τῆς θείας Γραφῆς- Εἰς τὴν τετάρτην τῶν Βασιλειῶν*, PG 80,757.

⁴⁹⁵ Βλ. Charles Conroy, *1-2 Samuel, 1-2 Kings*, Old Testament Message, ἐκδ. Michael Glazier Inc., Wilmington-Daleware 1983, σ. 198.

πραγματοποίησε ένα ακόμη θαύμα. Με τη χρήση του αλευριού, εξυγίανε το φαγητό, αποδυναμώνοντας τη δηλητηριώδη ουσία δια της δυνάμεως του Θεού. Η ρίψη του αλευριού ήταν μία συμβολική πράξη. Η θεία χάρη ενήργησε το θαύμα διά του προφήτη: «καὶ εἶπε· λάβετε ἄλευρον καὶ ἐμβάλετε εἰς τὸν λέβητα· καὶ εἶπεν Ελισαίε πρὸς Γιεζι τὸ παιδάριον· ἔγχει τῷ λαῷ καὶ ἐσθιέτωσαν· καὶ οὐκ ἐγενήθη ἐτι ἐκεῖ ῥῆμα πονηρὸν ἐν τῷ λέβητι» (4 Βασ 4:38-41)⁴⁹⁶.

16) Η θεραπεία του βασιλιά Εζεκία

Ο βασιλιάς Εζεκίας αν και ήταν ένας από τους ευσεβέστερους βασιλείς του ισραηλιτικού λαού, ασθένησε τόσο βαριά, ώστε θα έφτανε στο θάνατο (4 Βασ 20:1). Ο προφήτης Ησαΐας πληροφόρησε το βασιλιά ότι η ασθένεια από την οποία προσβλήθηκε θα τον οδηγούσε αναπόφευκτα στο θάνατο: «τάδε λέγει Κύριος· τάξαι περὶ τοῦ οἴκου σου, ἀποθνήσκεις γὰρ σὺ καὶ οὐ ζήσῃ» (Ησ 38:1). Αυτή όμως η πρόρρηση επέδρασε στον Εζεκία ως φάρμακο, διότι συντρίφθηκε εσωτερικά, έκλαψε πικρά και προσευχήθηκε θερμά στο Θεό για τη ζωή του. Μετά τη στάση του αυτή, ο Θεός επενέβη και τον θεράπευσε θαυματουργικά με τον προφήτη Του⁴⁹⁷. Ο προφήτης Ησαΐας χρησιμοποίησε για τη θεραπεία μια αρμαθιά ξερά σύκα. Γενικά, τα ξερά σύκα χρησιμοποιούνταν στην αρχαιότητα ως μέσο θεραπείας. Στη θαυματουργική θεραπεία του Εζεκία, όμως, δεν λήφθηκαν ως θεραπευτικό μέσο από τον προφήτη, αλλά ως ορατό σύμβολο ιάσεως. Άλλωστε δεν θα μπορούσε το σύκο να προσφέρει τόσο άμεση θεραπεία και μάλιστα σε μία επιθανάτια χαρακτηριζόμενη νόσο. Ο Εζεκίας θεραπεύτηκε άμεσα, αφού, σύμφωνα με το κείμενο, μετά τις τρεις μέρες του καθαρισμού του, μπορούσε να εισέλθει στο ναό⁴⁹⁸. Ο προφήτης χρησιμοποίησε αυτό το φυσικό υλικό, τοποθετώντας το πάνω στα έλκη του Εζεκία, για να δείξει ότι για τη θεραπεία μιας ασθένειας πρέπει να συνδυάζονται δύο στοιχεία, η προσευχή και πίστη στο Θεό με την προσφυγή στην ιατρική επιστήμη. Κι επειδή το θαύμα και η θεραπεία ήταν ουσιαστικά του Θεού και όχι του σύκου, ο προφήτης το τονίζει αυτό στον Εζεκία, λέγοντάς του ότι ο Θεός του πρόσφερε

⁴⁹⁶ Βλ. Θεοδωρήτου Κύρου, *Εἰς τὰ ἄπορα τῆς θείας Γραφῆς- Εἰς τὴν τετάρτην τῶν Βασιλειῶν*, ΡG 80, 757. Βλέπε επίσης για τη δηλητηριώδη ἄγρια τουλίπα στον Ιωήλ Γιαννακόπουλο (αρχιμ.), *Δ' Βασιλειῶν*, Η Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Ο', τόμ. 11, Αθήναι 1958, σ. 32: Η «τολύπη ἀγρίαν» εἶναι ἓνα εἶδος ἀγριοκολοκύθας που ἔχει σχῆμα τουλύπας. Ἐχει καρποὺς σε σχῆμα πεπονιοῦ και μέγεθος πορτοκαλιοῦ. Η γέυση εἶναι ἀλμυρὴ και προκαλεῖ διάρροια, ἐμετό και κωλικόπονο.

⁴⁹⁷ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εἰς τὸν προφήτην Ησαΐαν*, ἐκδ. Ἀδελφότης Θεολόγων "Ὁ Σωτήρ", Αθήναι 1990, σσ. 421-422, 428.

⁴⁹⁸ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Δ' Βασιλειῶν*, Η Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Ο', τόμ. 11, Αθήναι 1958, σσ. 145-146. Βλ. Volkmar Fritz, *1&2 Kings*, A Continental Commentary, μτφρ. Anselm Hagedorn, ἐκδ. Fortress Press, Minneapolis 2003, σ. 381. Βλ. Νικόλαος Π. Βασιλειάδης, *Αρχαιολογία και Ἁγία Γραφή*, Αθήναι 1999, σ. 202

την ίαση σε απάντηση της προσευχής του: «τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Δαυὶδ τοῦ πατρὸς σου· ἤκουσα τῆς προσευχῆς σου, εἶδον τὰ δάκρυά σου· ἰδοὺ ἐγὼ ἰάσομαι σε, τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ ἀναβήσῃ εἰς οἶκον Κυρίου» (4 Βασ 20:5)⁴⁹⁹. Επίσης, το ὅτι ἡ θεραπεία ἐγίνε θαυματουργικά, ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Εζεκίας ζήτησε ἀπόδειξη ἀπὸ τὸν Θεὸ ὅτι θὰ τὸν θεράπευε καὶ ὁ Θεὸς τὸν διαβεβαίωσε γιὰ τὴν θεραπεία του με ἓνα θαυμαστὸ σημεῖο που συνέβη στα στοιχεῖα τῆς φύσης, ἡ σκιά του ἡλίου ὀπισθοχώρησε δέκα βαθμούς (4 Βασ 20:9-11)⁵⁰⁰.

17) Ἡ θεραπεία τοῦ Τωβίτ ἀπὸ τὴν τύφλωση καὶ τῆς Σάρρας ἀπὸ τὸ δαιμονικὸ πνεῦμα

Υπάρχει διχογνωμία ὡς πρὸς τὸ ἀν ἡ ἰαση τοῦ Τωβίτ ἐγίνε με φυσικὸ ἢ με θαυματουργικὸ τρόπο. Σύμφωνα με τὴ διήγηση τοῦ βιβλικοῦ κειμένου, ὁ Τωβίτ θεράπευτηκε ἀπὸ τὴ χολή ἐνός ψαριοῦ, τὸ ὁποῖο ἀλίευσε ὁ γιὸς του ὁ Τωβίας, ὅταν διανυκτέρευε μαζί με τὸν ἄγγελο Ραφαήλ στὸν ποταμὸ Τίγρη. Ὁ Τωβίας ἀφαίρεσε τὴ χολή, τὴν καρδιά καὶ τὸ ἥπαρ τοῦ ψαριοῦ, κατόπιν ὑποδείξεως τοῦ ἀγγέλου, ἐπειδὴ αὐτὰ τὰ ὄργανα μποροῦσαν νὰ χρησιμοποιηθοῦν σὲ κάποιες συγκεκριμένες θεραπείες. Γιὰ παράδειγμα, με τὴ χολή μποροῦσε νὰ θεραπευθεῖ τὸ «λευκῶμα» τῶν ματιῶν: «ἢ δὲ χολή, ἐγγρῖσαι ἄνθρωπον, ὃς ἔχει λευκῶματα ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ ἰαθήσεται» (Τωβ 6:9). Οἱ θιασώτες τῆς φυσικῆς θεραπείας ὑποστηρίζουν ὅτι στὴν ἀρχαία Ἑγγὺς Ἀνατολή, ὅπως Ἀσσυρία, Αἴγυπτος καὶ ἀλλοῦ, πραγματοποιοῦνταν με ὄργανα ζῶων παρόμοιες θεραπείες⁵⁰¹. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, οἱ ὑποστηρικτὲς τῆς θαυματουργικῆς θεραπείας θεωροῦν ὅτι ἡ χολή τοῦ ἰχθύος δὲν μποροῦσε ἀφ' ἐαυτῆς νὰ ἔχει τὴ δύναμη νὰ θεράπευσει τὴν τύφλωση καὶ μάλιστα τόσο ἀμεσα ὡς συνέβη στὸν Τωβίτ, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ θεραπευτικὴ ιδιότητα δόθηκε στὴ χολή ἀπὸ τὸ Θεὸ γιὰ τὴ συγκεκριμένη θεραπεία. Τὸ ἱερό κείμενο περιγράφει τὴν θεραπεία ὡς ἐξῆς: ἀφοῦ πατέρας καὶ γιὸς συναντήθηκαν καὶ ἀλληλοασπάστηκαν, ὁ Τωβίας μίλησε στὸν πατέρα του γιὰ τὸ θεραπευτικὸ φάρμακο που εἶχε φέρει. Μετὰ ἐχρῖσε τοὺς ὀφθαλμούς του πατέρα του με τὴ χολή καὶ ἀμέσως ὁ Τωβίτ αἰσθάνθηκε ἰσχυρὸ κνησμό. Ἐτριψε τὰ μάτια του ἐνστικτωδῶς καὶ τὰ «λευκῶματα» ἔπεσαν ὡς λέπια ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμούς του. Ἐπειτα παραχρῆμα ἀρχισε νὰ βλέπει (Τωβ 11:9-

⁴⁹⁹ Βλ. Nolan B. Harmon (ἐκδ.), *The Interpreter's Bible*, τόμ. III, ἐκδ. Abingdon Press, Nashville 1982, σ. 306.

⁵⁰⁰ Βλ. I. Howard Marshall, A.R. Millard, J.I. Packer, D.J. Wiseman (ἐκδ.), «Miracles and healing», *New Bible Dictionary*, ἐκδ. Intervarsity Press, Leicester-England, Downers Grove-Illinois 1996, σ. 453.

⁵⁰¹ Βλ. Carey A. Moore, *Tobit*, *The Anchor Bible*, τόμ. 40A, ἐκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1996, σσ. 201-202. Βλ. *Τωβ* 6: 1-9,

12)⁵⁰². Επίσης, το βιβλικό κείμενο σημειώνει ότι ο Θεός έστειλε τον άγγελό Του, τον Ραφαήλ, για να θεραπεύσει τον Τωβίτ και τη νύφη του Σάρρα: «καὶ νῦν ἀπέστειλέν με ὁ Θεὸς ἰάσασθαί σε καὶ τὴν νύμφην σου Σάρραν» (Τωβ 12:14)⁵⁰³. Συνεπώς, η θεραπεία ήταν θαυματουργική, καθώς τα περισσότερα στοιχεία συνηγορούν προς αυτήν την κατεύθυνση.

Μαζί με τον Τωβίτ θεραπεύθηκε και η νύφη του Σάρρα, η οποία δεν μπορούσε να δημιουργήσει οικογένεια, γιατί ένα δαιμονικό πνεύμα, ο Ασμοδαίος σκότωνε όλους τους άνδρες της την πρώτη νύχτα του γάμου τους (Τωβ 3:8). Ο Ασμοδαίος ήταν το όνομα του σατανά την εποχή του Τωβίτ και στα εβραϊκά σήμαινε την καταστροφή *samad*=καταστρέφω. Αυτό το δαιμόνιο σκότωνε τους άνδρες της Σάρρας, γιατί προσέρχονταν στο γάμο είτε από έντονο σαρκικό πάθος είτε για να αποκτήσουν την τεράστια περιουσία του πατέρα της, σύμφωνα με τη μετάφραση της Βουλγάτας. Η απογοήτευση της Σάρρας και από τους επτά θανάτους ήταν μεγάλη και γι' αυτό το μόνο που της απέμενε ήταν να στραφεί στον Θεό και να ζητήσει από Εκείνον τη λύτρωσή της. Η προσευχή της είχε ακριβώς το ίδιο πνεύμα με την προσευχή του Τωβίτ. Γι' αυτό και ο Θεός έστειλε τον άγγελο Ραφαήλ, για να θεραπεύσει και τους δύο. Και η θεραπεία ήταν θαυματουργική. Ο Τωβίας χρησιμοποίησε την καρδιά και το ήπαρ του ψαριού για να απομακρύνει το δαιμονικό πνεύμα την πρώτη νύχτα του γάμου τους και ο άγγελος Ραφαήλ αλυσόδεσε με πνευματικά δεσμά τον δαίμονα, όπως δύναται να κάνει το ένα πνεύμα στο άλλο, για να μην μπορεί να ξαναενοχλήσει τη Σάρρα. Σε αυτή τη θεραπεία σημαντικό ρόλο έπαιξε και η στάση και συμπεριφορά του Τωβία. Δεν ήταν επίδοξος σαν τους προηγούμενους άνδρες της, αλλά έτρεφε αγνά αισθήματα γι' αυτήν και την αγάπησε αληθινά. Αυτό φαίνεται έντονα στη δοξολογική και γεμάτη πίστη προσευχή του προς τον Θεό την ημέρα του γάμου τους: «καὶ νῦν, Κύριε, οὐ διὰ πορνείαν ἐγὼ λαμβάνω τὴν ἀδελφὴν μου ταύτην, ἀλλ' ἐπ' ἀληθείας ἐπίταξον ἐλεῆσαι με καὶ αὐτὴ συγκαταγερᾶσαι» (Τωβ 8:7)⁵⁰⁴.

18) Η θεραπεία του Ναβουχοδονόσορα από την ψυχική νόσο

Δεν είναι ακριβώς γνωστή η νόσος από την οποία έπασχε Ναβουχοδονόσορας, σίγουρα πάντως αφορούσε το μέρος της ψυχής του και όχι το σώμα του. Και σίγουρα η θεραπεία του έγινε με τη θαυματουργική επέμβαση

⁵⁰² Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Τωβίτ, Ιουδαίθ, Εσθήρ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 15, Αθήναι 1959, σσ. 57-58.

⁵⁰³ Βλ. Carey A. Moore, *Tobit*, The Anchor Bible, τόμ. 40Α, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1996, σ. 268.

⁵⁰⁴ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Τωβίτ, Ιουδαίθ, Εσθήρ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 15, Αθήναι 1959, σσ. 28-30, 48-50.

του Θεού, αφού πουθενά στο κείμενο δεν αναφέρεται η επέμβαση ιατρού. Αντίθετα, οι άνθρωποι τον είχαν απομονώσει από την κοινωνία τους και τον άφησαν να ζει στην κοινωνία των θηρίων και να τρέφεται με την τροφή τους. Από αυτή τη ζώδη κατάσταση συνήλθε, όταν ύψωσε τα μάτια του προς τον ουρανό. Η κίνησή του αυτή δήλωνε ότι ο βασιλιάς είχε φτάσει στο έσχατο σημείο ταπείνωσης και αναζητούσε πλέον τη βοήθεια του Θεού, πράγμα που σημαίνει ότι αναγνώριζε την παντοδυναμία και βασιλεία του Θεού και όχι τη δική του. Αυτό συνέβη όταν συμπληρώθηκε ο χρόνος που είχε οριστεί στο όραμα του Δανιήλ για τη θεραπεία του «ἐπὶ τὰ καιροὶ ἀλλαγῆσονται» (Δν 4:29). Χρειαζόταν αυτό το χρονικό διάστημα για να φτάσει ο βασιλιάς στο σημείο να αναγνωρίσει τη μηδαμινότητά του και να στραφεί στον επουράνιο βασιλιά. Από τη στιγμή που ύψωσε το βλέμμα του στον ουρανό, η μορφή και το λογικό του άλλαξαν. Η μορφή του έγινε πάλι ανθρώπινη και το λογικό του συνήλθε από την περηφάνια και άρχισε να δοξάζει και να υμνολογεί τον Θεό, τον μόνο αληθινό βασιλιά που ζει στους αιώνες και κυβερνά τα σύμπαντα: «καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν ἡμερῶν ἐγὼ Ναβουχοδοноσορ τοὺς ὀφθαλμούς μου εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνέλαβον, καὶ αἱ φρένες μου ἐπ' ἐμὲ ἐπεστράφησαν, καὶ τῷ Ὑψίστῳ ἠύλογησα καὶ τῷ ζῶντι εἰς τὸν αἰῶνα ἤνεσα καὶ ἐδόξασα, ὅτι ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν» (Δν 4:31). Ο Θεός μαζί με την υγεία του αποκατέστησε και τη βασιλεία του, διότι πως είναι δυνατόν εκείνοι που τον έδιωξαν όταν αρρώστησε όντας ισχυρός και βασιλιάς, να τον επαναφέρουν πίσω όταν ήταν πια ανίσχυρος και ταπεινωμένος: «καὶ οἱ τύραννοί μου καὶ οἱ μεγιστᾶνές μου ἐζήτησαν με, καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν μου ἐκραταιώθην, καὶ μεγαλωσὺνη περισσοτέρα προσετέθη μοι» (Δν 4:33)⁵⁰⁵.

19) Η θεραπεία του Ιώβ από τα έλκη

Στις θαυματουργικές θεραπείες συγκαταλέγεται σίγουρα και η θεραπεία του Ιώβ, ο οποίος έπασχε από την πιο αποκρουστική μορφή «λέπρας», που περιγραφόταν από οδυνηρές πληγές και σάπισμα των σαρκών του⁵⁰⁶. Ο Ιώβ ήταν ένας αληθινά δίκαιος και ευσεβής άνθρωπος, ο οποίος υπέστη αυτή την πληγή από τον διάβολο, για να αναδειχθεί η αληθινή αγάπη του στον Θεό⁵⁰⁷. Ο Θεός δικαίωσε τον Ιώβ και φανέρωσε την αθωότητά του δημόσια, μπροστά στους φίλους του και σε όλους τους συγγενείς του, αποκαθιστώντας την υγεία του, την

⁵⁰⁵ Βλ. ΕΠΕ, *Ι. Χρυσοστόμου Έργα*, τόμ. 8, έκδ. «Γρηγόριος Παλαμάς», Θεσσαλονίκη 1983, σσ. 599-603.

⁵⁰⁶ Βλ. *Ιώβ* 2:7-8, 9γ, 13.

⁵⁰⁷ Βλ. *Ιώβ* 2:1-7.

οικογένειά του και την περιουσία του (Ιώβ 42:10-17)⁵⁰⁸. Και έζησε ο Ιώβ μετά την πληγή της ασθένειάς του εκατόν εβδομήντα χρόνια, αντικρύζοντας εγγόνια μέχρι τετάρτης γενεάς⁵⁰⁹. Δεν περιγράφεται στο βιβλικό κείμενο ο τρόπος της θεραπείας του, παρά μόνο αναφέρεται ότι ο Θεός ευλόγησε τα έσχατα του Ιώβ περισσότερο από τα προηγηθέντα χρόνια του⁵¹⁰. Αυτό και μόνο το σημείο είναι δηλωτικό της θαυματουργικής επέμβασης του Θεού στη ζωή του Ιώβ.

Όλες οι παραπάνω θαυματουργικές θεραπείες δεν μπορεί να είναι μύθοι και μυθεύματα των συγγραφέων της Παλαιάς Διαθήκης. Στο μύθο τα θαύματα περιγράφονται με απλοϊκό τρόπο, τα γεγονότα κυλούν υπερβολικά ομαλά και τα πρόσωπα δεν αμφιταλαντεύονται μπροστά στις κρίσιμες αποφάσεις της ζωής τους, ούτε διακατέχονται από αντιφατικά κίνητρα στις ενέργειές τους. Αντίθετα, η περιγραφή των θαυμάτων στην Αγία Γραφή δεν είναι τόσο απλοποιημένη. Τα γεγονότα δεν εξομαλύνονται και τα κίνητρα των προσώπων δεν είναι αντιφατικά. Τα πρόσωπα που μετέχουν του θαύματος δεν είναι απλοί θεατές και αποδέκτες του θαύματος, αλλά ενεργητικά συμμετέχουν στη θεραπεία τους με τις εσωτερικές συγκρούσεις που βιώνουν, τη μετάνοια και τη διάθεση αλλαγής της ζωής τους, τα οποία προσφέρουν στο Θεό τους⁵¹¹. Ακόμη, οι βιβλικές θεραπείες έχουν όλες λογικό χαρακτήρα και δεν ακολουθούν τη μαγική πρακτική με τα ξόρκια των ειδωλολατρικών λαών⁵¹².

Είναι χρήσιμη σε αυτό το σημείο μία σύντομη σύγκριση των θαυματουργικών θεραπειών του ειδωλολατρικού κόσμου με αυτών του ιουδαϊκού, για να φωτιστεί περισσότερο το θέμα της θαυματουργικής ιάσεως έτσι όπως το αντιλαμβάνονταν οι δύο αυτοί διαφορετικοί κόσμοι και να αποδειχθεί ότι τα θαύματα της Παλαιάς Διαθήκης δεν ήταν μυθεύματα και φαντασιώσεις των ανθρώπων της εποχής, αλλά πραγματικότητα της ζωής τους. Ειδικότερα, η σύγκριση θα γίνει με τα θαύματα ασθενειών στην αρχαία Ελλάδα την εποχή του Ασκληπιού που έζησε τους ίδιους χρόνους με τους προφήτες της Παλαιάς Διαθήκης. Ο Ασκληπιός ήταν γνωστός είτε ως γιατρός είτε ως ο θεός της ιατρικής. Σ' αυτόν προσέτρεχαν πολλοί για να βρουν ανακούφιση από τους πόνους τους και να θεραπευθούν από τις ασθένειές τους. Έκανε πολλές θεραπείες στα γνωστά ασκληπιεία, δηλαδή στα κέντρα στα οποία λατρευόταν το

⁵⁰⁸ Βλ. Σταύρος Ε. Καλαντζάκης, *Εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 2006, σσ. 584-585, 596.

⁵⁰⁹ Βλ. *Ιώβ* 42:16-17.

⁵¹⁰ Βλ. *Ιώβ* 42:12.

⁵¹¹ Βλ. Βασίλης Αντωνόπουλος, *Από τη Γη της Επαγγελίας στη Βασιλεία των Ουρανών: ο Αβραάμ στο κατά Λουκάν Ευαγγέλιο*, Αθήνα 2008, σ. 37.

⁵¹² Βλ. Carey A. Moore, *Tobit*, *The Anchor Bible*, τόμ. 40Α, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1996, σ. 131.

πρόσωπό του και τα οποία λειτουργούσαν ως θεραπευτήρια⁵¹³. Οι διαφορές του δικού του τρόπου θεραπείας από το θαύμα των προφητών συνοψίζονται στα ακόλουθα:

Όταν θεράπευε ο Ασκληπιός απαιτούσε κάποια αμοιβή, κατόπιν συμφωνίας, η οποία αν δεν του δινόταν, επέσυρε μια τιμωρία με θαυματουργικό τρόπο, για να συνετίσει το πρόσωπο που δεν τήρησε το λόγο του. Επίσης, οι ιερείς των προσκυνημάτων πρόβαλαν σε μεγάλο βαθμό τα θαύματα, επιδιώκοντας να κάνουν μεγαλύτερη τη φήμη και τα έσοδα του προσκυνήματος. Αντίθετα, στα θαύματα της Παλαιάς Διαθήκης οι προφήτες δεν απαιτούσαν αμοιβή για το θαύμα που επιτελούσαν. Αυτό που απαιτούσαν ήταν η μετάνοια του αρρώστου και η επιστροφή του στον Θεό. Γι' αυτό και οι περιγραφές των θαυμάτων στην Παλαιά Διαθήκη δεν είχαν σκοπό να αυξήσουν τα έσοδα των προφητών, αλλά σκόπευαν να ενθαρρύνουν τους Ιουδαίους στην τήρηση του Νόμου⁵¹⁴. Σε κανένα θαύμα της Βίβλου, από όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, δε γίνεται λόγος για χρήματα, παρά μόνο στη θεραπεία του Ναϊμάν του Σύρου. Αλλά κι εκεί δεν ήταν ο προφήτης Ελισαίος που ζήτησε τα χρήματα για αμοιβή, αλλά ήταν ο θεραπευμένος Ναϊμάν αυτός που ήθελε να τα προσφέρει, ως ένδειξη ευχαριστίας για τη θεραπεία του. Ακόμη, όμως, και αυτά τα χρήματα της ευγνωμοσύνης, δεν έγιναν δεκτά από τον αφιλόγυρο προφήτη του Θεού.

Ο Ασκληπιός χρησιμοποιούσε ιατρικά μέσα στις θεραπείες του, όπως δίαιτες, φάρμακα και εντριβές, που μπορούσαν να ελεγχθούν επιστημονικά. Αυτά τα ιατρικά μέσα φαίνεται ότι χρησιμοποιούνταν κατά κόρον στα Ασκληπιεία της Επιδαύρου και της Κω, τα οποία λειτουργούσαν ως θεραπευτικά κέντρα στην αρχαία Ελλάδα. Αντίθετα, στις θαυματουργικές θεραπείες της Παλαιάς Διαθήκης υπάρχει το στοιχείο της απλότητας. Χρησιμοποιείται πρώτιστα η προσευχή του ασθενούς ή κάποιου άλλου προσώπου αντ' αυτού και σπάνια γίνεται χρήση φαρμάκων ή βοτάνων⁵¹⁵. Ακόμη και σε θεραπείες που χρησιμοποιήθηκαν βότανα ή άλλα φυσικά θεραπευτικά υλικά, δεν ήταν αυτά το μέσο που πραγμάτωσε την ίαση του ασθενούς, αλλά η μετάνοια του αρρώστου, μαζί με την προσευχή και τη μεσιτεία των προφητών. Τα υλικά μέσα που χρησιμοποιήθηκαν, όπως σύκα, αλάτι, αλεύρι, νερά Ιορδάνη ποταμού, είχαν συμβολικό χαρακτήρα, ώστε να καταστήσουν αντιληπτή τη θαυματουργική ενέργεια του Θεού στον άρρωστο διά ορατών στοιχείων.

⁵¹³ Βλ. Πρώτη, «Ασκληπιός», *Παγκόσμια Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 3, έκδ. Πρώτη-Β.Φλούδος, Θεσσαλονίκη 1983/84, σσ. 320-322.

⁵¹⁴ Πρβλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σσ. 193-196.

⁵¹⁵ Πρβλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σσ. 196-197.

Στις θεραπείες του Ασκληπιού υπήρχε περίοδος αναμονής του ασθενούς από τη στιγμή που εφαρμοζόταν κάποια θεραπευτική αγωγή μέχρι την ίασή του και χρησιμοποιούνταν συχνά η μέθοδος της κοίμησης. Στην Παλαιά Διαθήκη οι ιάσεις πραγματοποιούνταν ευθύς αμέσως μετά την προσευχή του προφήτη για τον ασθενή. Ο άρρωστος ήταν πάντα σε κατάσταση εγρήγορσης και όχι κοίμησης, αφού και ο ίδιος λάμβανε μέρος στην ίασή του με την αγωνία, την προσευχή και τη μετάνοιά του⁵¹⁶. Συνεπώς, οι ιάσεις που πρόσφερε ο Ασκληπιός δεν ήταν θαυματουργικές, αλλά απλές θεραπείες.

Οι θεραπείες του Ασκληπιού γίνονταν με την πατημασιά του θεού ή του αλόγου του πάνω στο άρρωστο μέλος και με αυτό το άγγιγμα ο ασθενής θεραπευόταν. Όλα αυτά συνέβαιναν μέσα στο όνειρο. Επίσης αναφέρονται το γλείψιμο ή το δάγκωμα της ιερής χήνας ή του ιερού σκύλου ή του ιερού φιδιού. Ακόμη όσες θεραπείες γίνονταν με λόγο είχαν το μαγικό στοιχείο. Στην Παλαιά Διαθήκη κάποιες ιάσεις έγιναν με την επίθεση των χειρών των προφητών ή το εμφύσημα στον άρρωστο, αλλά όλες με το λόγο των προφητών μέσα στον οποίο υπήρχε η δύναμη του Θεού. Γι' αυτό και οι προφύτες, που επιτελούσαν τα θαύματα δια της προσευχής και του λόγου, δεν επικαλούνταν το δικό τους όνομα και δε στηρίζονταν στη δική τους δύναμη, αλλά επικαλούνταν το όνομα του Θεού⁵¹⁷. Αντίθετα, οι ιάσεις του Ασκληπιού που παρουσιάζονται ως θαύματα, με την εισαγωγή του μαγικού και παγανιστικού στοιχείου, ήταν προφανώς μυθεύματα, με σκοπό να ελκύσουν πελάτες στα θρησκευτικά-θεραπευτικά κέντρα.

Ο Ασκληπιός απαιτούσε αυστηρά την πίστη στο πρόσωπό του για να επιτελέσει το θαύμα. Όσοι δεν πίστευαν στην ιαματική του δύναμη, πρώτα ντροπιάζονταν κι έπειτα θεραπεύονταν. Για παράδειγμα, στη θεραπεία ενός ανάπηρου, ο Ασκληπιός, μπορούσε πρώτα να σπάσει το μπαστούνι του ασθενούς κι έπειτα να του ζητήσει να ανέβει μία σκάλα, για να δείξει την πίστη στο πρόσωπό του. Αν ο άρρωστος φοβόταν να το κάνει, τον επέπληττε και γελούσε μαζί του μέχρι να το πραγματοποιήσει. Στην Παλαιά Διαθήκη ο Θεός απαιτούσε πίστη από τον ασθενή, αλλά σε καμία περίπτωση η όλη διαδικασία της ίασης δεν λάμβανε αυτόν το φαιδρό χαρακτήρα και δε γινόταν για να δημιουργηθούν εντυπώσεις. Η πίστη του αρρώστου ήταν προαπαιτούμενος παράγοντας για τη θεραπεία, επειδή με αυτήν εκφραζόταν η εμπιστοσύνη του στον Θεό. Δεν ήταν επιφανειακή και συμφεροντολογική πίστη μόνο και μόνο για την απόκτηση της υγείας του σώματος. Ήταν μια αληθινή πίστη, που εξέφραζε μια βαθιά προσωπική σχέση, μια σχέση ζωής μεταξύ του ασθενούς και του

⁵¹⁶ Πρβλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 197.

⁵¹⁷ Πρβλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σσ. 197-198,202.

Γιαχβέ, με σκοπό να μπορέσει ο πάσχων να αποκτήσει την πληρότητα της υγείας του⁵¹⁸.

Τα θαύματα στον ειδωλολατρικό χώρο ήταν αυτοσκοπός και αφορούσαν κυρίως στην απαλλαγή από το σωματικό πόνο, ενώ τα θαύματα που γίνονταν στον ιουδαϊκό χώρο δεν περιορίζονταν μόνο στην απομάκρυνση των συμπτωμάτων κάποιας νόσου, αλλά άνοιγαν ορίζοντες σε έναν άλλο τρόπο ζωής και δημιουργούσαν μια ορμή για συνεχή πνευματική ανάταση⁵¹⁹.

Τέλος, στην Παλαιά Διαθήκη υπήρχε η εσχατολογική διάσταση της ίασης με το θάνατο του Μεσσία, ενώ στα θαύματα του Ασκληπιού δεν υπάρχουν ανάλογες μαρτυρίες⁵²⁰.

Από τις παραπάνω διαφορές δύο είναι τα συμπεράσματα που εξάγονται. Πρώτον, ο Ασκληπιός και οι συνεργάτες του ασχολούνταν κυρίως με θεραπευτικές τεχνικές, προκειμένου να προσφέρουν ανακούφιση του πόνου ή θεραπεία σε όσους επισκέπτονταν τα λατρευτικά-θεραπευτικά κέντρα τους και δεύτερον, τα θαύματα που αναφέρονται στο όνομά του ήταν ανθρώπινα μυθεύματα, για να προσελκύουν κόσμο στα θεραπευτικά κέντρα και να γεμίζουν τα ταμεία τους.

Οι βιβλικοί συγγραφείς είχαν βαθιά κατανοήσει τη διαφορά μεταξύ του Γιαχβέ και των ψεύτικων θεών που ήταν κατασκευάσματα των ανθρώπων. Αυτό το μήνυμα προσπαθούσαν πάντοτε να περάσουν στα γραπτά τους κείμενα, ώστε να προφυλάξουν το λαό από το να εμπιστευθεί θεούς που δεν μπορούσαν να του προσφέρουν σωτηρία και ίαση. Αυτό σχολιάζει ο Ιερεμίας στην επιστολή του προς τους αιχμάλωτους Ιουδαίους στη Βαβυλώνα. Τους εφιστούσε την προσοχή να μην παρασύρονται από τα είδωλα των εθνικών λαών, αλλά να διατηρούν την πίστη τους στον αληθινό Θεό και να τηρούν τα προστάγματά Του. Για να μπορέσει να τους πείσει, υπογράμμισε τις διαφορές μεταξύ των ειδώλων και του Γιαχβέ, προβάλλοντας κυρίως τη θεραπευτική δύναμη του Θεού. Τους έγραφε ότι τα είδωλα δεν ήταν σε θέση να αποκαταστήσουν το φως στον τυφλό σε αντίθεση με τον Θεό του Ισραήλ που είχε χαρίσει την ίαση σε πολλούς: «άνθρωπον τυφλὸν εἰς ὄρασιν οὐ μὴ περιστήσωσιν» (Επιστολή Ιερ. στ. 36). Αυτό το αναγνώριζαν ακόμη και οι προσκυνητές των ειδώλων, αφού κι αυτοί όταν έφερναν κάποιον κωφάλαλο ενώπιον του θεού Βήλ για να τον θεραπεύσει, αυτός δεν μπορούσε να το κάνει: «ἔτι δὲ καὶ αὐτῶν τῶν Χαλδαίων

⁵¹⁸ Πρβλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σσ. 198-199.

⁵¹⁹ Πρβλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σσ. 200-201.

⁵²⁰ Πρβλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 202.

ἀτιμαζόντων αὐτά, οἷ, ὅταν ἴδωσιν ἐνεὸν οὐ δυνάμενον λαλῆσαι, προσενεγκάμενοι τὸν Βῆλον ἀξιοῦσι φωνῆσαι, ὡς δυνατοῦ ὄντος αὐτοῦ αἰσθέσθαι» (Επιστολή Ιερ. στ. 40)⁵²¹. Οι απλοί και ειλικρινείς με τον εαυτό τους άνθρωποι μπορούσαν να αναγνωρίσουν που είναι το θαύμα και που η φαντασία, όπως οι απλοί Χαλδαίοι του παραπάνω στίχου, αλλά και ο βασιλιάς τους Ναβουχοδονόσορας μπόρεσε να αναγνωρίσει το θαύμα, αφού πρώτα πέρασε από την κόλαση της αρρώστιας, ταπεινώθηκε και βγήκε υγιής και ζωντανός.

Από όλες τις παραπάνω θαυματουργικές θεραπείες γίνεται κατανοητό ότι όταν ο Θεός προσφέρει την ίαση του σώματος, προσφέρει ταυτόχρονα και τη ίαση της ψυχής, αρχίζοντας με τη συγχώρεση των αμαρτιών. Πρώτα θεραπεύει την ψυχή κι έπειτα το σώμα. Αυτή η ενιαία γραμμή σωτηρίας άρχιζε από την Παλαιά Διαθήκη και συνέχιζε στην Καινή. Στην Καινή Διαθήκη οι θαυματουργικές ιάσεις του Ιησού μπορεί να ήταν αποκαταστάσεις της φυσικής υγείας, αλλά Αυτός συστηματικά τις ερμήνευε ως έκφραση της σωστικής φροντίδας του Θεού, γιατί θεράπευε ολόκληρο τον άνθρωπο και όχι μόνο ένα μέρος, το σώμα⁵²². Για παράδειγμα, στη θεραπεία του παραλυτικού, ο Ιησούς ταύτισε την άφεση των αμαρτιών με τη θεραπεία, αφού πρώτα χάρισε στον παράλυτο τη συγχώρεση των αμαρτιών του και μετά τη σωματική του ίαση. Αντιμετώπιζε πάντα τον νοσούντα ολιστικά, ως μια αδιαίρετη ενότητα⁵²³. Έτσι αντιμετωπίζεται ο ασθενής και στην Παλαιά Διαθήκη.

4.5 Οι προϋποθέσεις της θαυματουργικής θεραπείας

Το χαρακτηριστικό σε όλες τις θαυματουργικές ιάσεις της Παλαιάς Διαθήκης είναι ότι πρώτα αφορούσαν στη θεραπεία της ψυχής από την αμαρτία και μετά στη θεραπεία του σώματος. Αυτό ήταν αναμενόμενο, αν λάβει κανείς υπόψη ότι η κυριότερη αιτία στην οποία οι άνθρωποι της Παλαιάς Διαθήκης απέδιδαν τις ασθένειες ήταν η αμαρτία. Γι' αυτό και οι προφήτες, που τις περισσότερες φορές, αυτοί επιτελούσαν τα θαύματα, έλεγχαν το λαό και τον κάθε Ισραηλίτη για την αμαρτία του και κήρυτταν τη μετάνοια και την επιστροφή στην αληθινή ζωή της ευσέβειας. Αυτό το δρόμο επιδείκνυαν, ως το μοναδικό, για την ανάκτηση της χαμένης υγείας, για την αληθινή ίαση και όχι απλώς για την απαλλαγή από τα συμπτώματα της ασθένειας. Η μετάνοια, η

⁵²¹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ιερεμίας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 19, Αθήνα 1961, σ. 442.

⁵²² Πρβλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σσ. 41,43.

⁵²³ Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 54.

αλλαγή του παθογόνου τρόπου ζωής και η απαλλαγή από τις αμαρτίες αποτελούσε το κλειδί για την αποκατάσταση της διασαλευμένης υγείας τους και μιας θεραπείας καθ' ολοκληρία. Άλλωστε, ο σκοπός της θαυματουργικής θεραπείας δεν ήταν ιατρικός, αλλά σωτηριολογικός, δηλαδή ο Θεός με το θαύμα δε στόχευε στην ίαση του πονεμένου σώματος, αλλά στην ίαση ολόκληρης της ανθρώπινης φύσης.⁵²⁴

Στους ψαλμούς η συγχώρεση των αμαρτιών και η ίαση συνδέονται άμεσα⁵²⁵. Ο Ψαλμός 102 τοποθετεί αυτές τις δύο λυτρωτικές ενέργειες του Θεού, δηλαδή τη συγχώρεση και τη ίαση του ασθενούς σε παράλληλη θέση «εύλόγει, ή ψυχή μου, τὸν Κύριον...τὸν εὐίλατεύοντα πάσας τὰς ἀνομίας σου, τὸν ἰώμενον πάσας τὰς νόσους σου» (Ψλ 102:2-3), για να δείξει ακριβώς ότι η αρρώστια είναι αποτέλεσμα της αμαρτίας και ότι η λογική οδός προς τη θεραπεία είναι η συγχώρεση της αμαρτίας. Εξάλλου είναι δεδομένη πλέον στον ιατρικό κόσμο η αλληλεπίδραση σώματος και ψυχής, με άγνωστο βέβαια τον βαθμό στον οποίο συμβαίνει αυτό. Αυτός ο στίχος, όμως, μπορεί να ερμηνευτεί με έναν ευρύτερο τρόπο. Όχι με τη στενή έννοια ότι πίσω από τις αρρώστιες πρέπει να αναζητούνται κρυμμένες αμαρτίες, αλλά ότι ο Θεός που συγχωρεί, θέλει να σηκώσει όλο το φορτίο του ανθρώπου, θέλει να τον θεραπεύσει σωματικά και ψυχικά και να του χαρίσει την εσχατολογική ελπίδα του καινού κόσμου⁵²⁶. Ουσιαστικά η ίαση είναι η αποκατάσταση της σχέσεως του ανθρώπου με το Θεό, όπως εκφράζεται και στο στίχο «Κύριε, ἐλέησόν με, ἴασαι τὴν ψυχὴν μου, ὅτι ἡμαρτὸν σοι» (Ψλ 40:5)⁵²⁷. Το «ἴασαι τὴν ψυχὴν μου» είναι εβραϊσμός και σημαίνει «θεράπευσε τη ζωή μου», αφού η ψυχή εδώ είναι η ζωή⁵²⁸.

Δεν είναι μόνο οι προφήτες και το ψαλτήρι που έδειχναν στο λαό αυτό το δρόμο ίασης, αλλά και η ιερή νομοθεσία της Πεντατεύχου. Ο ασθενής ευθυνόταν σε μεγάλο βαθμό για την αρρώστια του, εξαιτίας της αμαρτίας του και γι' αυτό απαιτούνταν πρωτίστως η δική του συνεισφορά στην προσπάθεια αποκατάστασης της υγείας του. Έπρεπε να προχωρήσει σε μια διαφορετική επιλογή ζωής, η οποία θα βασιζόταν στην πίστη και την υπακοή του Θεού: «ἐὰν

⁵²⁴ Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σσ. 119-121.

⁵²⁵ Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 60.

⁵²⁶ Βλ. Daniel J. Simundson, «Health and Healing in the Bible», *Word & World*, Vol II, Number 4, 332-333. Πρβλ Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 60. Βλ. Thomas Worth Walker, *The metaphor of healing and the theology of the book of Hosea*, ProQuest Dissertations and Theses, 1997, σσ. 40-41.

⁵²⁷ Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 60.

⁵²⁸ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ιώβ-Οι Ψαλμοί*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 8, έκδ. Ορθόδοξος Χριστιανική Αδελφότητα «Λυδία», Θεσσαλονίκη 1986, σ. 199.

ἀκοῆ ἀκούσης τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐναντίον αὐτοῦ ποιήσης καὶ ἐνωτίση ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ καὶ φυλάξης πάντα τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, πᾶσαν νόσον, ἣν ἐπήγαγον τοῖς Αἰγυπτίοις, οὐκ ἐπάξω ἐπὶ σέ· ἐγὼ γὰρ εἶμι Κύριος ὁ Θεός σου ὁ ἰώμενός σε» (Εξ 15:26). Εάν δεν προχωρούσε σε αυτή την αλλαγή ζωής, δε θα μπορούσε ούτε να αποκτήσει την υγεία του ούτε να τη διατηρήσει. Επιμένοντας στην παλαιά αντίληψη και συνεχίζοντας να ζει σύμφωνα με τον παλαιό τρόπο ζωής του, υπονόμει και αρνιόταν ουσιαστικά τη θεραπευτική παρέμβαση του Θεού, επειδή ο Θεός όταν θεραπεύει, θέλει να προσφέρει μόνιμη θεραπεία. Αυτό μπορούσε να συμβεί μόνο όταν ο ασθενής με αγαθή προαίρεση και πίστη άλλαζε τη ζωή του και υπάκουε σε νόμους που ήταν φορείς ζωής και υγείας⁵²⁹.

Το Δευτερονόμιο περιγράφει κι αυτό με σαφήνεια τα δύο βήματα που έπρεπε να ακολουθούν οι Ισραηλίτες και σαν έθνος και σαν οικογένειες και σαν άτομα, προκειμένου να ιαθούν από τις ασθένειες τους. Το πρώτο ήταν η αναγνώριση των αμαρτιών και η μετάνοια, το δεύτερο ήταν επιστροφή στο Θεό και η αλλαγή ζωής. Πρώτον, ο λαός έπρεπε να αφήσει τις αισθήσεις του να λειτουργήσουν και να αναγνωρίσει ότι ο λόγος για τον οποίο βρίσκεται υπό βασάνων, δεν ήταν αποτέλεσμα της μοίρας, αλλά μια αναπόφευκτη συνέπεια της ανυπακοής του στη Διαθήκη του Κυρίου. Με άλλα λόγια να αναγνωρίσει ότι η αμαρτία του τον οδήγησε στην ασθένεια: «καὶ ἔσται ὡς ἂν ἔλθωσιν ἐπὶ σέ πάντα τὰ ῥήματα ταῦτα, ἡ εὐλογία καὶ ἡ κατάρρα, ἣν ἔδωκα πρὸ προσώπου σου, καὶ δέξῃ εἰς τὴν καρδίαν σου ἐν πᾶσιν τοῖς ἔθνεσιν, οὐ ἂν σε διασκορπίσῃ Κύριος ἐκεῖ» (Δευ 30:1). Δεύτερον, ο λαός αφού αναγνώριζε το λόγο που βρίσκεται υπο βασάνων, θα καταλάβαινε τον τρόπο με τον οποίο έπρεπε να ενεργήσει. Έπρεπε να επιστρέψει στον Κύριο της Διαθήκης με μετανοημένη καρδιά και να αφοσιωθεί με όλη του την ψυχή σ' Αυτόν, υπακούοντας στα λόγια Του, τα οποία εκφράζονται στο βιβλίο του Νόμου: «καὶ ἐπιστραφήσῃ ἐπὶ Κύριον τὸν Θεόν σου καὶ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς αὐτοῦ κατὰ πάντα, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαί σοι σήμερον, ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου» (Δευ 30:2). Τότε ο Θεός θα συγχωρούσε τις αμαρτίες του, θα τον αποκατέστηε στην παλιά του κατάσταση και θα τον επανέφερε από την εξορία: «ἰάσεται Κύριος τὰς ἀμαρτίας σου καὶ ἐλεήσει

⁵²⁹ Πρβλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σσ. 172, 174-177.

σε καὶ πάλιν συνάξει σε ἐκ πάντων τῶν ἔθνῶν, εἰς οὓς διεσκόρπισέ σε Κύριος ἐκεῖ» (Δευ 30:3)⁵³⁰.

Οι ίδιες προϋποθέσεις ίασης μνημονεύονται και στη δοξολογική προσευχή του Σολομώντα, όταν αποπεράτωσε το ναό της Ιερουσαλήμ. Ο χρονικογράφος, που διασώζει την προσευχή, αναφέρει ότι για να χαριστεί στους νοσούντες η ίαση έπρεπε: α) να συναισθανθούν και να ντραπούν για τις αμαρτίες τους ενώπιον του Θεού, δηλαδή να μετανοήσουν: «ἐὰν ἐντραπῆ ὁ λαός μου ἐφ' οὓς τὸ ὄνομά μου ἐπικέκληται ἐπ' αὐτούς» (2 Παρ 7:14) και β) να επιστρέψουν στον Θεό εμπράκτως, αποφεύγοντας τα πονηρά έργα τους και ξαναγυρίζοντας στο δρόμο της αρετής: «καὶ προσεῦξωνται καὶ ζητήσωσι τὸ πρόσωπόν μου καὶ ἀποστρέψωσιν ἀπὸ τῶν ὁδῶν αὐτῶν τῶν πονηρῶν» (2 Παρ 7:14). Τότε ο ίδιος ο Θεός διαβεβαιώνει ότι «ἴλεως ἔσομαι ταῖς ἀμαρτίαις αὐτῶν καὶ ἴασομαι τὴν γῆν αὐτῶν» (2 Παρ 7:14). Η τελευταία πρόταση είναι μία γενικότερη έκφραση που σημαίνει ότι ο Θεός θα ανακούφιζε τον λαό από όλες τις πληγές και τις μάστιγες που τον ταλαιπωρούσαν⁵³¹.

Σε όλες τις προαναφερόμενες περιπτώσεις των θαυματουργιών που πραγματοποιήθηκαν στο χώρο και στο χρόνο της Παλαιάς Διαθήκης, η μετάνοια και η αλλαγή ζωής ήταν τα στοιχεία που δεν έλειπαν από καμία θεραπεία. Η μετάνοια συντελείτο μέσα στην καρδιά του ασθενούς με τον αυτοέλεγχο του και εξωτερικεύταν με την αλλαγή της ζωής του. Μια αληθινή μετάνοια αποτελούσε αυτόματα αφετηρία για μια καινούργια ζωή. Το μέσο με το οποίο εκφραζόταν αυτή η μετάνοια ήταν η προσευχή. Δεν μπορούσε ένας μετανοημένος και συντετριμμένος από τις αμαρτίες άνθρωπος να μην ξεχυθεί σε προσευχή, μέσα στην οποία ομολογούσε την αμαρτία του και αιτούνταν την ίασή του. Και δεν μπορούσε ένας αληθινά προσευχόμενος άνθρωπος, ο οποίος αναζητούσε ουσιαστικά την επικοινωνία του με τον Θεό να μην έχει μέσα του στοιχεία μετάνοιας. Αυτή η σχέση μεταξύ των δύο, μετάνοιας και προσευχής, απεικονίστηκε χαρακτηριστικά στους ψαλμούς, οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν στην κοινή λατρεία, αλλά και στην προσωπική προσευχή.

Ο Ψαλμός 37 του βασιλιά Δαυίδ συγκαταλέγεται στους ψαλμούς ασθενείας και εμπεριέχει το στοιχείο της μετάνοιας μαζί με την καρτερικότητα στις δυσκολίες της ασθένειας. Ο Δαυίδ ασθενεί και αυτό πιστεύει ότι οφείλεται στις αμαρτίες του (Ψλ 37:4). Η μετάνοιά του είναι πια δεδομένη τη στιγμή που

⁵³⁰ Βλ. Peter C. Craigie, *The Book of Deuteronomy*, The New International Commentary on the Old Testament, έκδ. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids-Michigan 1976, σσ. 363-364.

⁵³¹ Βλ. Sara Japhet, *I&II Chronicles*, The Old Testament Library, έκδ. John Knox Press, Westminster 1993, σσ. 614-615.

προσεύχεται και εκφράζεται σε όλο τον ψαλμό από την αρχή ως το τέλος. Τα λόγια του: «ἐγὼ εἰς μάστιγας ἕτοιμος, καὶ ἡ ἀλγηδὼν μου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διαπαντός» (Ψλ 37:18) δείχνουν έναν βαθιά συντετριμμένο άνθρωπο, ο οποίος δεν ενδιαφέρεται τόσο πολύ για τη θεραπεία του, όσο για την αποκατάσταση της σχέσης του με τον Θεό. Σε ολόκληρη την προσευχή του δε ζητάει πουθενά την ίαση, αντίθετα δηλώνει ότι είναι έτοιμος να υποφέρει όλες τις δοκιμασίες που θα του στείλει ο Θεός, διότι αξίζει να πάσχει για όσα έπραξε. Με την καρτερικότητά του απέναντι στην ασθένεια επιζητεί περισσότερο από όλα την επανασύνδεσή του με το Θεό, από τον οποίο αισθάνεται αποξενωμένος. Γι' αυτό άλλωστε συνέχεια υπενθυμίζει στον εαυτό του την αμαρτία του και την εξομολογείται ενώπιον του Θεού: «ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ ἀναγγελωῶ καὶ μεριμνήσω ὑπὲρ τῆς ἀμαρτίας μου» (Ψλ 37:19). Αν και πουθενά στην προσευχή του δε φαίνεται ότι ιάθηκε, ο ψαλμωδός δε σταματά να προσεύχεται, να στηρίζει την ελπίδα του στο έλεος του Θεού και να αποζητά πρώτα την αποκατάσταση της σχέσης μαζί Του: «μὴ ἐγκαταλίπῃς με, Κύριε· ὁ Θεὸς μου, μὴ ἀποστῆς ἀπ' ἐμοῦ· πρόσχες εἰς τὴν βοήθειάν μου, Κύριε τῆς σωτηρίας μου» (Ψλ 37:22-23)⁵³².

Οι ευσεβεῖς Ισραηλίτες συνήθιζαν πάντα να προσφέρουν ύμνο ευχαριστίας και δοξολογίας στο Γιαχβέ μετά τη θεραπεία από κάποια ασθένεια. Πριν όμως από την ευχαριστία προηγούνταν η μετάνοια. Μία προσευχή ευχαριστίας, στην οποία προηγήθηκε η μετάνοια και η αίτηση για ίαση, αποτελεί ο Ψαλμός 29, ο οποίος γράφτηκε πιθανώς από τον Δαυίδ, όταν λυτρώθηκε από κάποια ασθένειά του. Μαζί με την έκφραση της ευχαριστίας του βαδίζει και η δοξολογία του Θεού, καθώς είναι αδύνατον σε περιπτώσεις ίασης από βαριά ασθένεια να μη διεγερθεί και η διάθεση του ανθρώπου να δοξάσει Αυτόν που τον λύτρωσε από τον πόνο. Ο ποιητής αυτής της ωδής, λοιπόν, προσευχήθηκε και ζήτησε την βοήθεια του Θεού σε μία περίοδο που η υγεία του ήταν σε κρίσιμη κατάσταση και ο Θεός αμέσως τον θεράπευσε. Μάλιστα πρέπει να ήταν τόσο σοβαρή η ασθένειά του, ώστε σχεδόν έγινε νεκράνάσταση, αφού ο ασθενής κόντευε να φτάσει στον Άδη: «Κύριε ὁ Θεὸς μου, ἐκέκραξα πρὸς σε, καὶ ἴασω με· Κύριε, ἀνήγαγες ἐξ ᾄδου τὴν ψυχὴν μου, ἔσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον» (Ψλ 29:3-4). Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι η στάση του ασθενούς πριν αρρωστήσει ήταν υπερήφανη και αλαζονική: «ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ εὐθηνίᾳ μου· οὐ μὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα» (Ψλ 29:7). Ζώντας μέσα στην ευημερία του, θεωρούσε ότι τίποτα δεν μπορούσε να σαλέψει την

⁵³² Βλ. Peter C. Craigie, *Psalms 1-50*, Word Biblical Commentary, τόμ. 19, έκδ. Word Books Publisher, Texas 1983, σσ. 304-305. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ιώβ-Οι Ψαλμοί*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 8, έκδ. Ορθόδοξος Χριστιανική Αδελφότητα «Λυδία», Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 186-187.

ευτυχία και τη δύναμή του. Ξέχασε τον Θεό, τον δωρεοδότη του και μόνο μέσα από τον πόνο και τη θανατηφόρα αρρώστια, μπορούσε να συνειδητοποιήσει την φθαρτότητά του και να συνέλθει από την περηφάνια του. Ο πόνος και η αρρώστια του δίδαξαν την ταπείνωση και τον έφεραν στην κατάσταση της μετάνοιας για όλη την προηγούμενη στάση ζωής του. Αν δεν είχε προηγηθεί η μετάνοια του, δεν θα ξεχυνόταν η καρδιά του σ' αυτόν τον ύμνο δοξολογίας προς το Θεό, αλλά πάλι θα δόξαζε τον εαυτό του⁵³³.

Στην Παλαιά Διαθήκη διασώζονται, επίσης, προσευχές που έγιναν από συγκεκριμένα πρόσωπα εν ασθενεία, οι οποίες, όμως, δε χρησιμοποιήθηκαν στην κοινή λατρεία όπως οι ψαλμοί. Μία προσωπική προσευχή ήταν αυτή του βασιλιά Εζεκία, που διασώζεται στο βιβλίο του προφήτη Ησαΐα, και η οποία εξωτερικεύθηκε όταν ο βασιλιάς πληροφορήθηκε τον επικείμενο θάνατό του από τον Ησαΐα. Η προσευχή του δεν ήταν προσευχή ενός αμαρτωλού ανθρώπου, όπως υπήρξαν οι προκάτοχοί του βασιλείς, αλλά ενός προσώπου που έζησε με πίστη, ευσέβεια και ακεραιότητα ενώπιον του Θεού και του νόμου Του. Ενθυμούμενος τα λόγια που έχουν γραφτεί από τον προφήτη: «όταν άποστραφείς στενάξης, τότε σωθήση» (Ησ 30:15), στράφηκε προς τον ναό της Ιερουσαλήμ και συλλογιζόμενος τη ζωή του είπε: «μνήσθητι, Κύριε, ως έπορεύθην ενώπιόν σου μετὰ ἀληθείας, έν καρδίᾳ ἀληθινῇ, καὶ τὰ ἀρεστὰ ενώπιόν σου έποίησα· καὶ έκλαυσεν Εζεκίας κλαυθμῶ μεγάλῳ» (Ησ 38:3). Ζητούσε ουσιαστικά από το Θεό να του χαρίσει την υγεία ως επιβράβευση για την ευσεβή ζωή του. Άλλωστε, ο ίδιος ο Κύριος είχε υποσχεθεί στο λαό του ότι θα είχε πολλές ευλογίες, ανάμεσα στις οποίες μακροήμερευση και υγεία, όσο θα τηρούσε τις εντολές. Γι' αυτό ο Εζεκίας είχε μεγάλη θλίψη και πόνο για τον πρόωρο θάνατό του. Ήταν πικρά τα δάκρυα της καρδιάς και των οφθαλμών του. Τόσο πολύ άξιζε, σύμφωνα με το νόμο της ανταπόδοσης, αυτήν την τιμωρία του Θεού για τη ζωή του; Αυτή η ταπεινή προσευχή του Εζεκία, που έκρυβε μεγάλη παρρησία, αλλά και ελπίδα προς το Θεό, ήταν προσευχή ενός πραγματικά δίκαιου ανθρώπου που δεν μπορούσε να μείνει αναπάντητη⁵³⁴. Και φυσικά ο Εζεκίας δεν πίστευε ότι ήταν αναμάρτητος ενώπιον του Θεού, όπως ομολόγησε στη συνέχεια της προσευχής του: «είλου γάρ μου τήν ψυχήν, ίνα μή άπόληται, καὶ άπέρριψας όπίσω μου πάσας τὰς άμαρτίας» (Ησ

⁵³³ Βλ. Peter C. Craigie, *Psalms 1-50*, Word Biblical Commentary: τόμ. 19, έκδ. Word Books Publisher, Texas 1983, σσ. 251-255. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ιώθ-Οι Ψαλμοί*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 8, έκδ. Ορθόδοξος Χριστιανική Αδελφότητα «Λυδία», Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 142-144.

⁵³⁴ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Δ' Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 11, Αθήνα 1958, σ. 145. Βλ. J. Robinson, *The Second Book of Kings*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1976, σ. 193. Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 120. Πρβλ. Mordechai Cogan, Hayim Tadmor, *II Kings*, The Anchor Bible, τόμ. 11, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1988, σ. 254.

38:17). Ύστερα από αυτήν τη ταπεινή στάση του, δεν μπορούσε ο Θεός να μην επέμβει και να μην τον γιατρεύσει από τη θανατηφόρα νόσο. Του χάρισε επιπλέον άλλα δεκαπέντε χρόνια ζωής⁵³⁵.

Επίσης, αξιομνημόνευτος είναι και ο τρόπος με τον οποίο αντιμετώπισαν τις ασθένειές τους ο Ιώβ και ο Τωβίτ. Αυτά τα πρόσωπα βρίσκονταν σε δεινότερη θέση από τον Εζεκία ή όλους εκείνους τους ασθενείς που είχαν λάβει κάποια πληροφόρηση για την εξέλιξη της ασθένειάς τους. Ο Ιώβ και ο Τωβίτ περπατούσαν σαν τυφλοί στο άγνωστο και χωρίς τη συμπαράσταση του οικογενειακού τους περιβάλλοντος. Κι όμως αντιμετώπισαν την κατάστασή τους με τέτοιο τρόπο που ο Θεός τους χάρισε την ίαση. Και για τους δυο η προσευχή και η απλοϊκή συνομιλία με το Θεό ήταν το καταφύγιο τους για τις δύσκολες ώρες και ο φορέας που του έδινε υπομονή, θάρρος και σοφία στην πάλη με την ασθένεια. Ιδιαίτερα ο Ιώβ, που ταλαιπωρούνταν από μία πολύ δύσκολη νόσο, επικοινωνούσε με το Θεό μέσω της προσευχής και με την ταπείνωσή του μπροστά στο θείο μεγαλείο (Ιωβ 38:8-40:3) έμαθε να συμβιώνει με την ασθένειά του μέχρι τη στιγμή που τελικά ο Θεός τον θεράπευσε⁵³⁶.

Ακόμη και στους αλλόφυλους ειδωλολάτρες υπήρχε η δυνατότητα της θεραπείας από επιδημίες και ασθένειες, αρκεί να ακολουθούσαν κι αυτοί το δρόμο της αναγνώρισης της δυνάμεως του Γιαχβέ και της διόρθωσης των σφαλμάτων τους. Ένα ζωντανό παράδειγμα από την βιβλική ιστορία αποτελούν οι Φιλισταίοι, οι οποίοι πλήχθηκαν από κάποια επιδημία, όταν έκλεψαν την Κιβωτό της Διαθήκης από τους Ισραηλίτες και την τοποθέτησαν στις πόλεις και τους ναούς τους. Αυτοί πρώτα αναγνώρισαν ότι η επιδημία οφειλόταν στην παρουσία της Κιβωτού στις πόλεις τους, επειδή κατάλαβαν ότι μέσα σ' αυτήν κατοικούσε ο Θεός, ο Οποίος τους τιμωρούσε για την ανίερη πράξη τους. Ουσιαστικά αναγνώρισαν τη δύναμη του Γιαχβέ σε σχέση με τους δικούς τους θεούς και την αδυναμία του να αιχμαλωτιστεί με τα δεσμά ανθρώπων. Έπειτα σκέφτηκαν να επιστρέψουν την Κιβωτό της Διαθήκης στους Ισραηλίτες, προσφέροντας παράλληλα αποζημίωση για το λάθος που διέπραξαν. Ήταν τακτική των αρχαίων λαών να πλησιάζουν τους θεούς τους με κάποια προσφορά ή θυσία, για να τους εξευμενίσουν. Έτσι μαζί με την Κιβωτό επέστρεψαν ως αφιερώματα στο Θεό, χρυσά ομοιώματα εδρών και ποντικών, αποδίδοντας την πρέπουσα τιμή και δόξα στο Γιαχβέ. Αυτή και μόνο η κίνηση των Φιλισταίων, η αναγνώριση της δυνάμεως του Θεού και η επανόρθωση του λάθους τους, ενώ

⁵³⁵ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ησαΐαν*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων "Ο Σωτήρ", Αθήναι 1990, σ. 421-422, 428.

⁵³⁶ Πρβλ. Keith Warrington, «Healing and Suffering in the Bible», *International Review of Mission*, Jan-Apr 2006, 95, 376/377, 156.

ήταν ειδωλολάτρες, δείχνει ότι δεν ήταν άκαμπτοι απέναντι στο Θεό και δεν επιθυμούσαν να σκληρύνουν περισσότερο την καρδιά τους, όπως είχαν πράξει στο παρελθόν ο Φαραώ και οι Αιγύπτιοι. Αντιλαμβάνονταν ότι η παραμονή της Διαθήκης στον τόπο τους, θα παρόργιζε τον Θεό και θα τους συνέβαιναν χειρότερα πράγματα (1 Βασ 6:1-9).⁵³⁷

Υπάρχουν και περιστατικά ασθενών, που ενώ απηύθυναν θερμές προσευχές προς τον Θεό, με μετάνοια και συντριβή καρδιάς και αλλαγή ζωής, δε θεραπεύτηκαν. Η απάντηση του Θεού ήταν αρνητική στις προσευχές τους. Ένα παράδειγμα αποτελεί ο βασιλιάς Δαβίδ, ο οποίος προσευχήθηκε θερμά για τη ζωή και την υγεία του γιου που απέκτησε με τη Βηρσαβεέ, αλλά δεν εισακούστηκε. Ο γιος του τελικά πέθανε⁵³⁸. Και το ερώτημα που προκύπτει είναι για ποιο λόγο το παιδί πέθανε, αφού ο πατέρας του είχε μετανοήσει για την αμαρτία που διέπραξε; Για ποιο λόγο ο Θεός δε δέχτηκε τη μετάνοιά του; Το ότι ο Θεός φαίνεται σαν να μην ακούει τις προσευχές των μετανοημένων παιδιών Του, δε σημαίνει ότι δεν τους έχει συγχωρήσει και δε θέλει να τους θεραπεύσει. Ο Θεός, κατά τα λόγια του προφήτη Ιωήλ, «ἐλεήμων καὶ οἰκτιρῶν ἐστὶ, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος καὶ μετανοῶν ἐπὶ ταῖς κακίαις» (Ιλ 2:13), ελεεί και συγχωρεί τους ειλικρινά μετανοούντες. Όμως ενδέχεται για λόγους παιδαγωγίας να μην άρει κάποια ασθένεια ή θεομηνία, καθώς η εκάστοτε μάστιγα κρίνεται από τον πάνσοφο και καρδιογνώστη Θεό ως περισσότερο σωτηριώδης και θεραπευτική για τους ανθρώπους που εμπλέκονται⁵³⁹.

Ερευνώντας το περιστατικό με το άρρωστο παιδί του Δαυίδ παρατηρούμε ότι, ενώ οι βιβλικοί προπάτορες μπορεί να είχαν αρνητική πληροφορία για την εξέλιξη της ασθένειας των ιδίων ή προσφιλών προσώπων τους, δεν εγκατέλειπαν την προσευχή ούτε φυσικά άφηναν τη μετάνοιά τους για το μέλλον. Για παράδειγμα, ο βασιλιάς Δαυίδ, ο οποίος αν και έλαβε το μήνυμα από τον προφήτη Νάθαν ότι ο γιος του, τον οποίο θα γεννούσε η Βηρσαβεέ, θα πέθαινε, εξαιτίας της μοιχείας και του φόνου που διέπραξε, αισθάνθηκε την ανάγκη να προσευχηθεί στον Θεό για το παιδί του, για να του χαριστεί η υγεία και η ζωή⁵⁴⁰. Προχώρησε με πίστη, με μετάνοια και συντριβή καρδιάς και με

⁵³⁷ Βλ. Joyce G. Baldwin, *1 and 2 Samuel*, Tyndale Old Testament Commentaries 8, έκδ. Inter-Varsity Press, Leicester-Illinois 1988, σσ. 74-76. Βλ. Madeleine S., J. Lane Miller, «Old Testament Diseases», *Encyclopedia of Bible Life*, London 1979, σσ. 71ε. Βλ. Frank E. Gaebelin (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 3, έκδ. Zondervan Publishing House, Michigan 1992, σ. 604.

⁵³⁸ Πρβλ. Daniel J. Simundson, «Health and Healing in the Bible», *Word & World*, Vol II, Number 4, 335.

⁵³⁹ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ιωήλ*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1993, σ. 42.

⁵⁴⁰ Βλ. Daniel J. Simundson, «Health and Healing in the Bible», *Word & World*, Vol II, Number 4, σ. 334.

προσευχή γνωρίζοντας ότι η αγάπη και η ευσπλαχνία του Θεού μπορούσε να χαρίσει τη ζωή στο παιδί του. Εμπλούτισε την προσευχή του με σωματική σκληραγωγία, νηστεύοντας και ενδυόμενος το σάκο, για να την καταστήσει ισχυρότερη. Παρόλα αυτά το παιδί του πέθανε από την αρρώστια που το χτύπησε⁵⁴¹. Κανονικά θα έπρεπε να είχε πεθάνει ο Δαβίδ, επειδή σύμφωνα με το μωσαϊκό νόμο, αυτός που διέπραττε μοιχεία, θα έπρεπε να πεθάνει μαζί με τη γυναίκα που μοίχευσε (Λευ 20:10). Αν ο βασιλιάς Δαβίδ διέφευγε μιας τέτοιας τιμωρίας, ενώ όλοι οι άλλοι απλοί πολίτες τιμωρούνταν σύμφωνα με το νόμο, τότε ο Θεός θα ήταν άδικος και δε θα είχε την υπακοή του λαού, επειδή δε θα τηρούσε τις υποσχέσεις Του και θα παραβίαζε ο ίδιος το νόμο που έδωσε. Όμως, ο Θεός δεν είναι προσωπολήπτης. Δεν μεροληπτεί υπέρ των πλουσίων ή των βασιλιάδων. Γι' αυτό και δε μεροληπτεί υπέρ του Δαβίδ. Μπορεί η αγάπη του Θεού να μην άλλαξε προς το πρόσωπο του Δαβίδ, η δικαιοσύνη Του όμως απαιτούσε την ανταπόδοση. Συγχώρεσε την αμαρτία του, όταν ο Δαβίδ μετάνιωσε, αλλά προχώρησε στην τιμωρία του. Τον τιμώρησε με τις ίδιες πράξεις που ο ίδιος προκάλεσε στους άλλους. Αντί όμως να πεθάνει ο ίδιος, όπως όριζε ο νόμος, πέθανε ο γιος του, που γεννήθηκε από την παράνομη σχέση της μοιχείας. Η ενοχή του μεταβιβαζόταν στο παιδί του. Οι Ισραηλίτες πίστευαν ότι η ενοχή μπορούσε να μεταβιβαστεί σε κάποιον άλλο. Γι' αυτό κατά την ημέρα του Εξιλασμού, όταν ο λαός πρόσφερε θυσία για την αμαρτία, όλες οι αμαρτίες περνούσαν στον αποδιοπομπαίο τράγο, ο οποίος αφηνόταν ελεύθερος στην ύπαιθρο και δεν ξαναερχόταν στην πόλη. Έτσι και στην περίπτωση του Δαβίδ ο Θεός πέρασε την ενοχή του Δαβίδ πάνω στο παιδί, σαν να ήταν ο αποδιοπομπαίος τράγος και αποδόθηκε δικαιοσύνη και στα μάτια του λαού. Αυτή την απόδοση της δικαιοσύνης την αισθάνθηκε και ο ίδιος ο Δαβίδ, γιατί η προσευχή και η θλίψη του, που εκφράστηκε με τη νηστεία και την ένδυση με σάκο, δεν ήταν θλίψη συναισθηματική, αλλά θλίψη μετάνοιας για την αμαρτία που ο ίδιος είχε διαπράξει, εμποτισμένη βέβαια με την ελπίδα ότι ο Θεός θα τον ελεήσει και θα του χαρίσει το παιδί. Γι' αυτό, όταν το παιδί πέθανε, αισθάνθηκε και ο ίδιος ότι η δικαιοσύνη του Θεού αποδόθηκε και άλλαξε αμέσως την πένθιμη ενδυμασία του, σταμάτησε να νηστεύει και εισήλθε στο ναό για να προσκυνήσει και να δοξάσει τον Θεό. Και ήταν πια βεβαιωμένος ότι το παιδί του τύχαινε μιας άλλης ζωής, στην οποία θα τον ακολουθούσε κι αυτός στο μέλλον: «καὶ νῦν τέθνηκεν· ἵνατί τοῦτο ἐγὼ νηστεύω; μὴ δυνήσομαι ἐπιστρέψαι αὐτὸν ἔτι; ἐγὼ πορευέσομαι πρὸς αὐτόν, καὶ αὐτὸς οὐκ ἀναστρέψει πρὸς με» (2 Βασ 12:23). Συνεπώς, ο Θεός άκουγε την προσευχή του Δαβίδ για ίαση

⁵⁴¹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Β' Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 9, Αθήναι 1957, σσ. 72-73. Βλ. Joyce G. Baldwin, *1 and 2 Samuel*, Tyndale Old Testament Commentaries 8, έκδ. Inter-Varsity Press, Leicester-Illinois 1988, σσ. 239-240.

και ακούει γενικά τις προσευχές των μετανοημένων αμαρτωλών, αλλά η απάντησή Του δεν είναι πάντα η αναμενόμενη, δηλαδή η σωματική ίαση ή η σωτηρία. Μάλλον για τον Γιαχβέ προέχει η ίαση ψυχών όλων των εμπλεκομένων⁵⁴².

Ένας ψαλμός που απεικονίζει πολύ παραστατικά αυτή τη μη απόκριση του Θεού στις προσευχές ενός ασθενούς είναι ο Ψαλμός 87. Αυτός χαρακτηρίζεται ως ο θλιβερότερος από όλους τους ψαλμούς, γιατί ενώ παρουσιάζει τους πόνους και τους στεναγμούς ενός δικαίου, τερματίζεται με μία απότομη πικρία, που δείχνει ότι η προσευχή του ασθενούς έχει μείνει αναπάντητη. Ο ευσεβής συντάκτης του ψαλμού, αν και δεν κάνει πουθενά λόγο για το είδος της ασθένειάς του, φαίνεται από τα συμφραζόμενα ότι υποφέρει από λέπρα προχωρημένου βαθμού, που τον κρατά απομονωμένο από τους συνανθρώπους του και τον οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια στο θάνατο. Γι' αυτό εικάζεται ότι ο συντάκτης του ψαλμού μπορεί να ήταν ο Ιώβ. Η θλίψη του εκφράζεται σε όλο τον ψαλμό, αλλά ωστόσο υπάρχουν σημεία στην προσευχή του που καταδεικνύουν ότι η ελπίδα του δεν είναι ολότελα χαμένη. Αρχίζει την προσευχή του έχοντας βαθιά πίστη ότι ο σωτήρας του είναι ο Θεός, ακόμη κι αν δεν του έχει δώσει κάποιο θετικό μήνυμα ότι θα τον γλιτώσει από τα βάσανα: «Κύριε ὁ Θεὸς τῆς σωτηρίας μου, ἡμέρας ἐκέκραξα καὶ ἐν νυκτὶ ἐναντίον σου... κάγω πρὸς σε, Κύριε, ἐκέκραξα, καὶ τὸ πρωὶ ἢ προσευχὴ μου προφθάσει σε» (Ψλ 87:2,14). Από τα λόγια του αυτά φαίνεται ότι είναι ολοκληρωτικά αφοσιωμένος στον Θεό, από το πρωί μέχρι το βράδυ και σ' Αυτόν μόνο βλέπει τη ζωή και τη σωτηρία. Είναι απογοητευμένος, βέβαια, που ο Θεός αποστρέφει το πρόσωπό Του και δεν του απαντάει με κάποια ενέργειά Του. Όμως, η απογοήτευσή του δεν παύει να έχει θεοκεντρική κατεύθυνση. Ο ίδιος δεν παύει να στρέφεται προς τον Θεό και αυτό γιατί σίγουρα στο παρελθόν θα είχε γευθεί την αγαθότητα και την παρουσία του Θεού, όπως φαίνεται από τα ρητορικά ερωτήματα που θέτει: «μὴ διηγῆσεταιί τις ἐν τάφῳ τὸ ἔλεός σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν τῇ ἀπωλείᾳ;» (Ψλ 87:12). Ποιος μπορεί να διηγηθεί τα έργα του ελέους Του στον Άδη και να βροντοφωνάξει την αλήθειά Του ανάμεσα στους νεκρούς; Κανένας. Αυτός όμως που είναι ζωντανός και σαφώς τα έχει δοκιμάσει μπορεί να το κάνει. Εντούτοις, ο Θεός εξακολουθεί να είναι απών

⁵⁴² Βλ. 2 Βασ 12. Βλ. Ivor Powell, *David: His Life and Times, A Biographical Commentary*, Michigan 1990, σσ. 246-249. Βλ. για τη συλλογική ευθύνη και την κληρονομική ενοχή στο σύγγραμμα του Σταύρου Ε. Καλαντζάκη, *Καρδιά Καινή και Πνεύμα Καινόν*, Θεσσαλονίκη 2003, σσ. 126-127: Οι Ισραηλίτες πίστευαν ότι η ενοχή μπορεί να μεταβιβαστεί σε κάποιον άλλο, επειδή η ιστορική τους πορεία (νομαδική ζωή, καταπίεση, απελευθέρωση, περιπλάνηση, απόκτηση πατρίδας) τους ένωσε και δημιούργησε μέσα τους την υποχρέωση της ομαδικής αλληλεγγύης. Έβλεπαν την οικογένεια και τη φυλή τους ως ένα πρόσωπο, του οποίου ο καθένας αποτελεί ένα μέρος και άρα η συνέπεια της αμαρτίας μπορεί να μεταβιβαστεί.

μέχρι το τέλος και ο ευσεβής αυτός άνθρωπος τελειώνει την προσευχή του με μια πικρία και χωρίς να βλέπει κάπου φως και ελπίδα σωτηρίας. Κι όμως μέσα στη θλίψη του και εφόσον είναι ακόμη ζωντανός, η ελπίδα του παραμένει εστιασμένη στον Θεό και αυτό που τον κρατά ακόμα στη ζωή είναι η επικοινωνία μαζί Του, ενώ βρίσκεται στο χείλος του θανάτου και σωματικά και ψυχικά⁵⁴³.

Το ίδιο και οι προφήτες δεν εγκατέλειπαν την προσευχή ακόμη κι αν ο Γιαχβέ θεωρούσε ότι προσεύχονται μάταια για σκληροτράχηλους ανθρώπους που δεν έχουν μετάνοια (Ιερ 11:14, 14:11-12). Οι θρηνικοί ψαλμοί το ίδιο ακριβώς εκφράζουν, τη μη εγκατάλειψη της προσευχής ακόμη και κάτω από τις πιο απέλπιδες συνθήκες: «ὁ Θεὸς, ὁ Θεὸς μου, πρόσχες μοι· ἵνα τί ἐγκατέλιπές με;... ὁ Θεὸς μου, κεκράξομαι ἡμέρας, καὶ οὐκ εἰσακούση, καὶ νυκτός, καὶ οὐκ εἰς ἄνοιαν ἔμοι» (Ψλ 21:1-2). Ο Θεός φαίνεται να μην ακούει τις προσευχές, αλλά πάντα ακούει και πάντα προσφέρει τη βοήθειά Του με διάφορες μορφές. Μπορεί να μην δώσει τη θεραπεία, αλλά πάντα προσφέρει: 1) τη δυνατότητα στους ανθρώπους να εκφράζουν τα συναισθήματά τους, το φόβο, την απογοήτευση, την αμφιβολία, τη μοναξιά τους σε Αυτόν που είναι η ζωή (όπως ο Δαβίδ) και 2) τη βεβαιότητα ότι δεν είναι μόνοι στον πόνο και τη δυστυχία τους, αλλά έχουν στήριγμα το Θεό, γιατί η προσευχή είναι ένας τρόπος να Τον πλησιάζουν, όταν δεν ξέρουν που αλλού μπορούν να Τον βρουν κι έτσι να κρατούν ανοιχτούς τους διαύλους επικοινωνίας μαζί Του (όπως ο Ιώβ)⁵⁴⁴.

Τέλος, υπάρχουν περιπτώσεις ασθενών στην Παλαιά Διαθήκη που ζήτησαν από το Θεό να τους θεραπεύσει και δε θεραπεύτηκαν, όχι επειδή ήταν αδύναμος ο Θεός να το κάνει, αλλά επειδή δεν το ζήτησαν με μετάνοια και με την απαραίτητη αλλαγή στάσης και ζωής. Ζήτησαν τη θεραπεία μόνο φαινομενικά. Εμπόδισαν οι ίδιοι τον Θεό να ενεργήσει στη ζωή τους, επειδή δε συνέπραξαν με τη μετάνοια και τη ζωή τους στη θέληση του Θεού να τους θεραπεύσει⁵⁴⁵. Εκτός από αυτούς, υπάρχουν περιπτώσεις ασθενών που δεν ιάθηκαν, επειδή δεν πίστεψαν στη δύναμη του Θεού. Τα παραδείγματα που ακολουθούν είναι αποκαλυπτικά.

⁵⁴³ Βλ. Frank E. Gaebelin (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 5, Zondervan Publishing House, έκδ. Michigan 1991, σσ. 567-569. Βλ. Marvine E. Tate, *Psalms 51-100*, Word Biblical Commentary, τόμ. 20, έκδ. Word Books Publisher, Texas 1990, σσ. 401-402, 405. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ιώβ-Οι Ψαλμοί*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 8, έκδ. Ορθόδοξος Χριστιανική Αδελφότητα «Λυδία», Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 405-409.

⁵⁴⁴ Βλ. Daniel J. Simundson, «Health and Healing in the Bible», *Word & World*, Vol II, Number 4, 335-336.

⁵⁴⁵ Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σσ. 179-180.

Η Σοφία Σολομώντος διαφωτίζει περισσότερο το θέμα παραθέτοντας δίπλα-δίπλα δύο περιστατικά, όπου στο ένα παρέχεται ίαση και στο άλλο όχι. Το ένα περιστατικό αναφέρεται στους Αιγυπτίους, οι οποίοι θανατώθηκαν από ζώα που δε θεωρούνται θανατηφόρα και το άλλο αναφέρεται στους Ιουδαίους οι οποίοι θεραπεύθηκαν από δήγματα δηλητηριωδών φιδιών, που θεωρούνται άκρως θανατηφόρα. Ειδικότερα, η πληγή με τις ακρίδες ονομάστηκε από τον Φαραώ θανατηφόρο πλήγμα (Εξ 10:17), επειδή στους περισσότερους από αυτούς τα δήγματα των ακρίδων ήταν θανατηφόρα. Δε βρέθηκε κανένα μέσο θεραπείας γι' αυτούς, επειδή ο Φαραώ και ο λαός του πίστευαν στη δύναμη των δικών τους ειδωλικών θεών, που δεν ήταν άλλοι από τα ίδια τα ζωντανά πλάσματα από τα οποία θανατώθηκαν. Δεν ήταν άξιοι να θεραπευθούν από τον Θεό, επειδή ποτέ δεν έδειξαν αληθινή μετάνοια, παρά μόνο μια επιφανειακή μεταμέλεια, η οποία ουσιαστικά ισοδυναμούσε με εμπαιγμό του Θεού. Ήταν άξιοι να θανατωθούν από τους ψεύτικους θεούς τους, για να ταπεινωθεί η περηφάνια τους και να φανεί η αδυναμία των θεών τους: «οὐχ εὐρέθη ἴαμα τῆ ψυχῆ αὐτῶν, ὅτι ἄξιοι ἦσαν ὑπὸ τοιούτων κολασθῆναι» (Σολ 16:9). Από την άλλη μεριά, οι Ιουδαίοι θεραπεύθηκαν από τα δήγματα των φιδιών, επειδή συναισθάνθηκαν την αμαρτία τους, την ομολόγησαν ενώπιον του Θεού και ζήτησαν με ταπείνωση το έλεος Του, το οποίο ο Θεός το έστειλε και τους θεράπευσε: «τοὺς δὲ υἱοὺς σου οὐδὲ ἰοβόλων δρακόντων ἐνίκησαν ὀδόντες, τὸ ἔλεος γὰρ σου ἀντιπαρῆλθε καὶ ἰάσατο αὐτούς» (Σολ 16:10)⁵⁴⁶. Βέβαια και οι Ισραηλίτες πολλές φορές αμάρτησαν κατά την περιπλάνηση τους στην έρημο, όμως δεν είχαν εμπαικτική διάθεση προς τον Θεό, όπως ο Φαραώ και οι Αιγύπτιοι κατά την περίοδο των δέκα πληγών. Όσες φορές κι αυτοί είχαν εμπαικτική διάθεση, δεν έβρισκαν θεραπεία, όπως φαίνεται στο παράδειγμα που ακολουθεί.

Ένας ακόμη άνθρωπος από την Παλαιά Διαθήκη, ο οποίος δε βρήκε γιατροιά, επειδή δεν μετανόησε, ήταν ο βασιλιάς Ιεροβοάμ. Το περιστατικό της ασθένειας δεν αφορούσε στον ίδιο, αλλά στο γιο του. Ο Ιεροβοάμ είχε ζητήσει από τον προφήτη Αχιά να πληροφορηθεί για την εξέλιξη της ασθένειας του γιου του, το είδος της οποίας δεν αναφέρεται στη Γραφή. Η απάντηση που πήρε ήταν ότι το παιδί του θα πέθαινε, εξαιτίας των αμαρτιών του ίδιου. Ο θάνατος του γιου του ήταν η αρχή της τιμωρίας του Ιεροβοάμ για τις αμαρτίες του. Ο Ιεροβοάμ δεν τιμωρήθηκε μόνο με το θάνατο του γιου του, αλλά και με την εξολόθρευση ολόκληρης της οικογένειάς του και τη στέρηση της ταφής τους (3 Βασ 14:10-11). Εξαιτίας των αμαρτιών του βασιλέως, υπέφερε με εξορία και

⁵⁴⁶ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σολομών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 25, Αθήναι 1964, σσ. 347, 361-362, 364.

όλος ο λαός, γιατί ακολούθησε το παράδειγμα του βασιλιά του, προσκυνώντας τα είδωλα που αυτός εισήγαγε (3 Βασ 14:15-16). Ενώ ο Θεός τον ανέδειξε και τον ύψωσε στο αξίωμα του βασιλιά, αυτός ασέβησε περισσότερο από όλους τους προηγούμενους αρχηγούς του ισραηλιτικού λαού και παρέσυρε πολλούς στην ειδωλολατρία⁵⁴⁷. Στην όλη διήγηση αυτό που προκαλεί το ενδιαφέρον είναι η πίστη του Ιεροβοάμ ότι ο προφήτης Αχιά μπορούσε να προβλέψει το μέλλον του γιού του, και ενδόμυχα ίσως η ελπίδα του ότι ο προφήτης μπορούσε να θεραπεύσει το παιδί του, όπως είχε θεραπευθεί στο παρελθόν και το δικό του χέρι. Ίσως και η προσφορά δώρων στον προφήτη απέβλεπε σ' αυτό (3 Βασ 14:3). Η θεραπεία, όμως, δεν έγινε. Και ενδεχομένως ο λόγος ήταν η αμετανοησία του πατέρα και η εμμονή του στην ειδωλολατρία και σε μια ζωή χωρίς τον Γιαχβέ. Ο Ιεροβοάμ ήθελε μόνο να είναι όλα εξωτερικά καλά. Ακόμη και την υγεία του γιου του, την ήθελε για την υστεροφημία του, διότι πιθανότατα απέβλεπε στη διαδοχή του θρόνου⁵⁴⁸. Δεν τον ενδιέφερε πραγματικά η σχέση του με τον Θεό και η επιστροφή στην αληθινή ζωή που Αυτός προσφέρει διά των εντολών Του.

Ακόμη, όμως, και δίκαιοι άνθρωποι δεν βρήκαν θαυματουργική ίαση, επειδή δεν εμπιστεύτηκαν τη δύναμη του Θεού. Είναι η περίπτωση του ισχνόφωνου και βραδύγλωσσου Μωυσή. Είναι γνωστό από τη διδασκαλία της Παλαιάς Διαθήκης ότι ο Θεός χαρίζει στον άνθρωπο τη ζωή και τον φέρνει από την ανυπαρξία στην ύπαρξη, Αυτός δίνει τα σωματικά και πνευματικά χαρίσματα και Αυτός επιτρέπει να υπάρχουν σωματικά ελαττώματα και ασθένειες, διότι όλα εξυπηρετούν με παιδαγωγικό τρόπο το σοφό σχέδιο Του για τον καθένα. Η αλήθεια αυτή παρουσιάζεται σε μία στιχομυθία που είχε ο Μωυσής με το Θεό, στην οποία ο πρώτος προβάλλει την αντίρρησή του στο πόσο ικανός είναι να περατώσει την αποστολή του ως «ισχνόφωνος καὶ βραδύγλωσσος» (Εξ 4:10) και η απάντηση του Θεού έρχεται σαν κεραυνός: «τίς ἔδωκεν στόμα ἀνθρώπῳ, καὶ τίς ἐποίησε δύσκωφον καὶ κωφόν, βλέποντα καὶ τυφλόν; οὐκ ἐγὼ ὁ Θεός; καὶ νῦν πορεύου, καὶ ἐγὼ ἀνοιξω τὸ στόμα σου, καὶ συμβιβάσω σε, ὃ μέλλεις λαλῆσαι» (Εξ 4:11-12)⁵⁴⁹. Ο Θεός ουσιαστικά με αυτά τα λόγια υποσχόταν στο Μωυσή ότι Αυτός με την παντοδυναμία Του μπορούσε να διορθώσει τα ελαττώματα και τις αναπηρίες που για κάποιο λόγο είχε επιτρέψει να υπάρχουν. Αυτός μπορούσε να καταστήσει ικανό τον Μωυσή

⁵⁴⁷ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Γ' Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 10, Αθήναι 1958, σσ. 138-141.

⁵⁴⁸ Βλ. Gene Rice, *1 Kings*, International Theological Commentary, έκδ. WM.B.Eerdmans Publishing CO-The Handsel Press LTD, Grand Rapids-Edinburgh 1990, σσ. 117-118. Βλ. Volkmar Fritz, *1&2 Kings*, A Continental Commentary, μτφρ. Anselm Hagedorn, έκδ. Fortress Press, Minneapolis 2003, σσ. 154-155.

⁵⁴⁹ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Έξοδος*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 2, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2005, σ. 341.

να φέρει σε πέρας την αποστολή του, δίνοντάς του ευφράδεια λόγου και φωτισμό⁵⁵⁰. Ο Θεός ήταν έτοιμος να του δώσει το χάρισμα της ρητορείας και να θεραπεύσει την όποια ατέλεια του ή τελοσπάντων ήταν έτοιμος να τον καταστήσει γενικά ικανό να υπηρετήσει την αποστολή την οποία του ανέθεσε, αλλά ο Μωυσής δεν εμπιστεύθηκε τους λόγους και τη δύναμη του Θεού: «δέομαι, Κύριε, προχείρισαι δυνάμενον άλλον, ὄν ἀποστελεῖς» (Εξ 4:13). Κι έτσι έχασε το χάρισμα της ευφράδειας και τη θεραπεία του λόγου που προτίθετο ο Θεός να του χαρίσει. Αντ' αυτού ο αδελφός του ο Ααρών ορίστηκε από το Θεό να είναι ο βοηθός και ο εισηγητής του⁵⁵¹.

Από αυτή τη διήγηση δεν πρέπει να μείνει η εντύπωση ότι ο Θεός είναι άδικος και σκληρός απέναντι σε μερικούς ανθρώπους. Σε έναν ισχνόφωνο Μωυσή, που για κάποιο λόγο επέτρεψε να γεννηθεί με αυτή την αδυναμία, ανατέθηκε μία μεγάλη αποστολή. Μέσα από την αδυναμία του Μωυσή, ο οποίος εξετέλεσε με επιτυχία την αποστολή του, φανερώθηκε η δύναμη και η δόξα του Θεού. Μέσα από την κάθε αδυναμία των ανθρώπων μπορεί να αποκαλυφθεί η δύναμη του Θεού, αρκεί ο καθένας είτε έχει χαρίσματα είτε ελαττώματα να τα εμπιστεύεται στο Θεό και να ζει σύμφωνα με το θέλημά Του. Και ανάλογα με την πίστη που εναποθέτει ο κάθε άνθρωπος στον Θεό, λαμβάνει και το δώρημα. Τα χαρίσματα μπορεί να αυξηθούν και να καρποφορήσουν, αλλά μπορεί και να χαθούν. Τα ελαττώματα μπορεί να εξακολουθήσουν να υπάρχουν, μπορεί όμως και να εξαλειφθούν. Τα πάντα μπορεί να κάνει ο Θεός, μόνο χρειάζεται την πίστη του ανθρώπου⁵⁵².

Ποια θα είναι η θεραπεία που θα λάβει ο καθένας εξαρτάται από τον ίδιο και πάντα θα είναι για την ωφέλεια του. Ο σοφός Εκκλησιαστής γράφει: «τοῖς πᾶσιν χρόνος καὶ καιρὸς τῷ παντὶ πράγματι ὑπὸ τὸν οὐρανόν» (Εκ 3:1). Αυτό σημαίνει ότι για όλα τα γεγονότα που συμβαίνουν στον κόσμο και στον κάθε άνθρωπο ορίζεται κατάλληλος καιρός που θα πραγματοποιηθούν. Ο άνθρωπος δεν γνωρίζει ποιος είναι ο κατάλληλος καιρός που πρέπει να πράξει κάποια έργα. Ωστόσο, πράττει. Δεν είναι υποταγμένος στη μοίρα του και υποχείριος των περιστάσεων, αλλά φροντίζει για τη ζωή του μέσα στην Πρόνοια του Θεού, ο οποίος προνοεί για όλη τη δημιουργία από την αρχή της ως τα έσχατά της. Αυτό το έργο του Θεού αδυνατεί να το κατανοήσει ο άνθρωπος,

⁵⁵⁰ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Εξοδος*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 2, Αθήναι 1964, σσ. 27-28.

⁵⁵¹ Βλ. F.B. Meyer, *Μωυσής ο υπηρέτης του Θεού*, μτρφ. Ξ.Λ., έκδ. Ο Λόγος, Αθήναι Αθήναι 19-?, σ. 36. Βλ. William H.C. Propp, *Exodus 1-18*, The Anchor Bible, τόμ. 2, έκδ. Doubleday, New York 1999, σ. 212.

⁵⁵² Πρβλ. Thomas C. Oden (εκδ.), *Ancient Christian Commentary on Scripture*, τόμ. III, έκδ. InterVarsity Press, Illinois 2001, σσ. 27-28.

αλλά μέσα σε αυτό ζει και πράττει⁵⁵³. Και ο Θεός ανάλογα με τη ζωή και τη συμπεριφορά του καθενός, σε άλλον επιτρέπει το θάνατο, άλλον τον θεραπεύει θαυματουργικά από την ασθένεια και άλλους τους ανασταίνει από τους νεκρούς, πάντα με σκοπό την ολική ίαση και σωτηρία τους⁵⁵⁴.

4.6 Τα μέσα της θαυματουργικής θεραπείας

Η θεραπεία στον αρχαίο Ισραήλ έχει κυρίως θαυματουργικό χαρακτήρα. Όλες σχεδόν οι ιάσεις που είναι καταγεγραμμένες στην Παλαιά Διαθήκη έχουν γίνει με θαυματουργικό τρόπο. Αυτό δε σημαίνει ότι δεν έγιναν και φυσικές ιάσεις. Για να πραγματοποιηθεί όμως το θαύμα σε όλες τις θαυματουργικές ιάσεις απαιτούνταν κάποιες προϋποθέσεις, όπως η μετάνοια και η αλλαγή ζωής και χρησιμοποιούνταν κάποια μέσα, τα οποία απέρρεαν από τη θρησκευτική πίστη των Ισραηλιτών και συνδέονταν με τις παραπάνω προϋποθέσεις. Τέτοια μέσα θεραπείας ήταν το προσκύνημα στους ιερούς χώρους του Γιαχβέ, η χρήση ιερών αντικειμένων, η προσωπική ή ομαδική προσευχή στο ναό, η προσευχή μακριά από το ναό, η προσφορά ελεημοσύνης και αγάπης, η προσευχή των δίκαιων προσώπων για τους ασθενείς, η χρήση του θυμιάματος και η προσφορά θυσιών. Οι ιάσεις δεν προέρχονταν από αυτά τα μέσα θεραπείας, αλλά από τον Θεό. Απλά οι ασθενείς έπρεπε με κάποιον ορατό τρόπο να επικοινωνήσουν με το θείο στοιχείο, να εκφράσουν την πίστη τους σ' Αυτό και να ζητήσουν τη βοήθειά Του. Και ο μόνος ορατός τρόπος για να εκφραστεί η πίστη τους ήταν να λάβει ένα σχήμα μέσα στη μονοθεϊστική θρησκεία του Ισραήλ, όπως ήταν αυτά τα μέσα, ώστε να αποφευχθεί η χρήση ειδωλολατρικών πρακτικών.

Ένας τρόπος με τον οποίο οι ασθενείς Ισραηλίτες μπορούσαν να αποκτήσουν την υγεία τους ήταν το προσκύνημα στους ιερούς τόπους του Γιαχβέ. Αυτή ήταν μία πράξη ευπρόσδεκτη από το Θεό και σύμφωνη με τους όρους της Διαθήκης, διότι οι Ισραηλίτες δεν κατέφευγαν στους ναούς των ψεύτικων θεών και στις πρακτικές των άλλων λαών για να βρουν θεραπεία ούτε στους μάγους, τους μάντεις και τους λαοπλάνους, αλλά στον ίδιο το Γιαχβέ. Ένα ζωντανό παράδειγμα αποτελεί η Άννα η σύζυγος του Ελκανά, η οποία ήταν άτεκνη. Η επιθυμία της να αποκτήσει παιδί ήταν τόσο μεγάλη, ώστε κάθε χρόνο πραγματοποιούσε ένα ιερό προσκύνημα στη Σηλώ, στη Σκηνή του Μαρτυρίου,

⁵⁵³ Βλ. Kathleen A. Farmer, *Proverbs & Ecclesiastes*, International Theological Commentary, έκδ. WM.B.Eerdmans Publishing CO-The Handsel Press LTD, Grand Rapids-Edinburgh 1991, σσ. 160-161. Βλ. *Εκ* 3:11,14-15.

⁵⁵⁴ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ησαΐας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 18, έκδ. Βασίλης Ρηγόπουλος, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 276.

μαζί με τον άντρα της και την άλλη σύζυγό του. Εκεί στον ιερό χώρο του Θεού, η Άννα εναπόθετε την ελπίδα της και την ιερή επιθυμία της για απόκτηση παιδιού. Με πίστη, δάκρυα και θερμή προσευχή ζητούσε από το Θεό να άρει την ατεκνία της, πράγμα το οποίο έγινε. Ο Θεός άκουσε τη θερμή ικεσία της, η οποία είχε συνδυαστεί με το ιερό προσκύνημα στον τόπο που βρισκόταν η Σκηνή του Μαρτυρίου και της χάρισε παιδί (1 Βασ 1)⁵⁵⁵.

Επίσης, ο Γιαχβέ πρόσφερε στους Ισραηλίτες ιερά αντικείμενα που λειτουργούσαν ως θεραπευτικά μέσα, όπως συνέβη με το χάλκινο φίδι που κατασκεύασε ο Μωυσής στην έρημο, ύστερα από παραίνεση του Θεού, για να θεραπεύει τους Ισραηλίτες που δαγκώνονταν από τα φίδια (Αρ 21:6-9)⁵⁵⁶. Δεν ήταν το χάλκινο φίδι που τους θεράπευε, αλλά η δύναμη του Θεού, που ενεργούσε θεραπευτικά σε όσους Ισραηλίτες ατένιζαν τον όφι με πίστη. Αυτό το ιερό αντικείμενο οι Ιουδαίοι το μετέφεραν μαζί τους στη Χαναάν σε ανάμνηση του γεγονότος της σωτηρίας τους στην έρημο. Εκτός από δοξολογική ανάμνηση, το χάλκινο φίδι αποτέλεσε και σύμβολο, το οποίο συνέβαλε και στην πνευματική θεραπεία του λαού Ισραήλ, καθώς τους θύμιζε ότι με την υπακοή στις εντολές του θείου νόμου έρχεται η ίαση, η ευεργεσία και η σωτηρία: «είς γὰρ ὑπόμνησιν τῶν λογίων σου ἐνεκεντριζοντο καὶ ὀξέως διεσῶζοντο, ἵνα μὴ εἰς βαθεΐαν ἐμπεσόντες λήθην ἀπερίσπαστοι γένωνται τῆς σῆς εὐεργεσίας» (Σολ 16:11)⁵⁵⁷. Αργότερα, όμως, οι Ισραηλίτες, επηρεαζόμενοι από τις ειδωλολατρικές πρακτικές των γειτονικών λαών, επιδόθηκαν σε μαγείες και οργιαστικές θυσίες προς αυτό το ιερό λείψανο, με αποτέλεσμα ο ευσεβής βασιλιάς Εζεκίας να το καταστρέψει το 727 π.Χ. στο πλαίσιο της θρησκευτικής του μεταρρύθμισης (4 Βασ 18:4)⁵⁵⁸. Ομοίως, ένα ακόμη ιερό λείψανο που δόθηκε από το Γιαχβέ προς θεραπεία των ασθενών ήταν και τα οστά του προφήτη Ελισαίου, στα οποία ο Θεός χάρισε τη δύναμη να θαυματοουργούν⁵⁵⁹.

Από τη θαυματοουργική ιστορία του Ισραήλ ως μέσο θεραπείας λογιζόταν ακόμη και η προσφορά θυμιάματος και ειρηνικών θυσιών από τους ιερείς και

⁵⁵⁵ Βλ. David Noel Freedman, Allen C. Myers, Astrid B. Beck (εκδ.), «Illness and health care», *Dictionary of the Bible*, Michigan/Cambridge U.K. 2000, σ. 630.

⁵⁵⁶ Βλ. David Noel Freedman, Allen C. Myers, Astrid B. Beck (εκδ.), «Illness and health care», *Dictionary of the Bible*, Michigan/Cambridge U.K. 2000, σ. 630.

⁵⁵⁷ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σολομών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 25, Αθήναι 1964, σσ. 363-364. Βλ. Ernest G. Clarke, *The Wisdom of Solomon*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1973, σσ. 105-106. Βλ. David Winston, *The Wisdom of Solomon*, The Anchor Bible, τόμ. 43, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1979, σ. 295.

⁵⁵⁸ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Οι Αριθμοί*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 4, Καλαμαί 1955, σ. 116. Βλ. James Burton Coffman, *Commentary on Leviticus and Numbers*, James Burton Coffman Commentaries, τόμ. 3, έκδ. A C U Press, Abilene-Texas 1987, σ. 454.

⁵⁵⁹ 4 Βασ 13:20-21.

βασιλείς του λαού. Αυτά τα δύο ήταν τα ορατά ιλαστήρια μέσα που χρησιμοποίησαν αντίστοιχα ο Ααρών (Αρ 17:11-13) και ο Δαβίδ (2 Βασ 24:25), για να σταματήσουν τις επιδημίες που έπλητταν το λαό τους. Βέβαια, η Γραφή σημειώνει ότι αυτά δεν ήταν παρά μόνο τα ορατά μέσα, με τα οποία διοχετευόταν η χάρη του Θεού στον ασθενούντα και πληττόμενο λαό. Πριν από τη χρήση τους είχε προηγηθεί η μετάνοια και η θερμή προσευχή των μεσαζόντων του Θεού, ως αγαπητική διάθεση προς το λαό τους, που διήγηρε το έλεος του Θεού για την θεραπευτική επέμβασή Του. Λόγω αυτής της αγαπητικής διάθεσης, ο Θεός προστάτευε τον Ααρών και τον Δαβίδ, ώστε να μη νοσήσουν από τις θανατηφόρες επιδημίες (Αρ 17:10 και 2 Βασ 24:17). Η ιστορία της Παλαιάς Διαθήκης επιβεβαιώνει τα λόγια ενός σύγχρονου ερμηνευτή, του ιερέα Φιλόθεου Φάρου ότι «ο εκκλησιαστικός τρόπος υπάρξεως είναι ανάγκη καίρια της ανθρωπίνης φύσεως, γι' αυτό όταν ο άνθρωπος ζη εκκλησιαστικά, δηλαδή όταν στρέφεται προς τον άλλο, όταν προσφέρεται σ' αυτόν και ενώνεται με αυτόν, δεν νοσεί»⁵⁶⁰.

Μέσο θεραπείας αποτέλεσε και η προσωπική ή ομαδική προσευχή στο ναό. Επί βασιλείας Σολομώντα, όταν χτίστηκε ο ιερός ναός της Ιερουσαλήμ και μεταφέρθηκε εκεί η Σκηνή του Μαρτυρίου με την Κιβωτό της Διαθήκης, ο καινούργιος ναός αποτέλεσε τον τόπο από τον οποίο μπορούσε να ξεκινήσει η θεραπευτική διαδικασία. Ο Σολομών στη δοξολογική του προσευχή την ημέρα των εγκαινίων του ναού, ζήτησε από τον Θεό να εισακούει την προσευχή του λαού ή του καθενός ξεχωριστά που θα γινόταν σ' αυτόν τον καινούργιο ναό, στην περίπτωση που κάποια φοβερή μάστιγα ή θλίψη έπληττε το λαό: «λιμὸς ἐὰν γένηται ἐπὶ τῆς γῆς, θάνατος ἐὰν γένηται...καὶ πᾶσα προσευχὴ καὶ πᾶσα δέησις, ἢ ἐὰν γένηται παντὶ ἀνθρώπῳ καὶ παντὶ λαῶ σου Ἰσραὴλ, ἐὰν γινῶ ἄνθρωπος τὴν ἀφῆν αὐτοῦ καὶ τὴν μαλακίαν αὐτοῦ καὶ διαπετάσῃ τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς τὸν οἶκον τοῦτον, καὶ σὺ εἰσακούσῃ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐξ ἐτοιμοῦ κατοικητηρίου σου καὶ ἰλάσῃ καὶ δώσεις ἀνδρὶ κατὰ τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, ὡς ἂν γινῶς τὴν καρδίαν αὐτοῦ, ὅτι μόνος γινώσκεις τὴν καρδίαν υἱῶν ἀνθρώπων» (2 Παρ 6:28-30). Τόσο η ομαδική προσευχή όσο και η προσωπική προσευχή του καθενός, η οποία θα γινόταν με συναίσθηση της αμαρτίας μέσα στην καρδιά: «ἐὰν γινῶ ἄνθρωπος τὴν ἀφῆν αὐτοῦ καὶ τὴν μαλακίαν αὐτοῦ» (2 Παρ 6:29), θα εισακουόταν από τον Θεό στο ουράνιο κατοικητήριό Του και θα λάμβανε ο καθένας κατά την καρδιά

⁵⁶⁰ Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ἰαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 138.

του⁵⁶¹. Ο χρονικογράφος πρόσθεσε παρακάτω την πληροφορία ότι ο Θεός απάντησε θετικά σ' αυτό το αίτημα του Σολομώντα και εξέλεξε τον τόπο αυτό ως οίκο για την προσφορά θυσίας (2 Παρ 7:12). Δεν γράφει ως οίκο προσευχής, επειδή θεωρεί ότι ο πρωταρχικός ρόλος του ναού ήταν η προσφορά θυσίας. Ουσιαστικά όμως μέσα στη θυσία γίνεται και η προσευχή. Ο ναός, λοιπόν, ήταν ο τόπος στον οποίο οι Ισραηλίτες μπορούσαν να καταφεύγουν, να προσεύχονται και να ζητούν το έλεος και τη βοήθεια του Θεού, όταν πλήττονταν από κάποια θανατηφόρα νόσο ή από άλλες θεομηνίες⁵⁶².

Η προσευχή που γινόταν μακριά από το ναό αποτελούσε και αυτή μέσο θεραπείας. Στην ίδια δοξολογική προσευχή του Σολομώντα, η οποία διασώζεται στο βιβλίο των Βασιλειών, αναγγέλλεται παράλληλα ότι δεν ήταν απαραίτητο να πάει κάποιος στο ναό για να προσευχηθεί και να απαλλαχθεί από την ασθένειά του ή οποιαδήποτε άλλη συμφορά. Απλά μπορούσε να εκτείνει ικετευτικά τα χέρια προς το ναό από το μέρος στο οποίο βρισκόταν και αυτό ήταν αρκετό για να λάβει τη θεραπεία, ανάλογα βέβαια με τη διάθεση της καρδιάς του (3 Βασ 8:29-39)⁵⁶³. Σ' αυτή την προσευχή των εγκαινίων του ναού που απηύθυνε ο Σολομών, παραμερίστηκε κατά κάποιο τρόπο το θυσιαστικό τελετουργικό και δόθηκε έμφαση στην προσευχή έξω από το ναό, καθώς ο Θεός δεν υπόκειται πια σε τοπικούς περιορισμούς, αλλά τοποθετείται στο ουράνιο κατοικητήριό Του, από όπου μπορεί να ακούει όλες τις προσευχές ως καρδιογνώστης και να απαντάει σ' αυτές: «καὶ σὺ εἰσακούσῃ ἐν τῷ τόπῳ τῆς κατοικῆσεώς σου ἐν οὐρανῷ καὶ ποιήσεις καὶ ἴλεως ἔσῃ» (3 Βασ 8:30). Στην προσευχή αυτή τονίστηκε η παρουσία μόνο του Ονόματος του Θεού στο ναό «εἰς τὸν τόπον, ὃν εἶπας· ἔσται τὸ ὄνομά μου ἐκεῖ, τοῦ εἰσακούειν τῆς προσευχῆς, ἥς

⁵⁶¹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Β' Παραλειπομένων*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 13, Αθήναι 1958, σσ. 33-34. Βλ. Sara Japhet, *I&II Chronicles*, The Old Testament Library, έκδ. John Knox Press, Westminster 1993, σσ. 596-597.

⁵⁶² Βλ. Sara Japhet, *I&II Chronicles*, The Old Testament Library, έκδ. John Knox Press, Westminster 1993, σσ. 614-615.

⁵⁶³ Βλ. David Noel Freedman, Allen C. Myers, Astrid B. Beck (εκδ.), «Illness and health care», *Dictionary of the Bible*, Michigan/Cambridge 2000, σ. 630. Βλ. Δημήτριος Β. Καϊμάκης, *Ο ναός του Σολομώντα: Ιστορία-Θεολογία*, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 89. Βλ. ακόμη Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Δ' Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 11, Αθήναι 1958, σ. 127: Ο ευσεβής βασιλιάς Εζεκίας προσπάθησε κι αυτός να επαναφέρει το λαό Ισραήλ στην πίστη και τη ζωή των πατέρων του, ενώνωντάς τον και συγκεντρώνοντάς τον στην λατρεία του Θεού στην Ιερουσαλήμ. Γι' αυτό απομάκρυνε ό,τι ήταν εμπόδιο στην τελειότητα της λατρείας του Θεού. Κατέστρεψε τα αγάλματα των ψεύτικων θεών, σταμάτησε τη λατρεία τους, που λάμβανε χώρα μέσα στα ιερά άλση και ακόμη κατέστρεψε το χάλκινο φίδι που ύψωσε ο Μωυσής στην έρημο, επειδή οι Ισραηλίτες είχαν χάσει το αληθινό νόημα της ύπαρξής του στο ναό και προσέφεραν σ' αυτό θυσίες με ειδωλολατρική διάθεση. Βλ. Ιωάννης Χ. Μούρτζιος, *Θρησκευτικές μεταρρυθμίσεις στο βιβλικό Ισραήλ*, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 161: Μέλημα επίσης του Ιωσία ήταν η συγκέντρωση της λατρείας στο ναό της Ιερουσαλήμ και αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι προχώρησε στην εξαφάνιση των άλλων τοπικών ιερών της χώρας και εκκαθάρισε το ναό και τη λατρεία από τα ειδωλολατρικά στοιχεία. Έτσι η Ιερουσαλήμ έγινε πάλι το λατρευτικό κέντρο για τον πιστό Ισραηλίτη.

προσεύχεται ὁ δοῦλός σου» (3 Βασ 8:29) και ὄχι η φυσική ἢ συμβολική παρουσία Του μέσα ἀπὸ τὴν Κιβωτὸ τῆς Διαθήκης, ὅπως γινόταν παλαιότερα με τὶς θεοφάνειες. Ο ναός δεν ἦταν πια ὁ τόπος στὸν ὁποῖο μπορούσε νὰ περιοριστεῖ ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸ σημεῖο ἀπὸ τὸ ὁποῖο διοχετευόταν ἡ ἐνέργειά Του στὸ λαό⁵⁶⁴. Πράγματι, ἡ θαυματουργικὴ θεραπεία τοῦ βασιλιά Εζεκία ἐγίνε με προσευχὴ ἀπὸ μακριά. Ο βασιλιάς Εζεκίας ὅταν ἀσθένησε, δεν πήγε στὸ ναὸ γιὰ νὰ προσευχηθεῖ, ἀλλὰ προσευχήθηκε θερμὰ και με δάκρυα στὸν τόπο ὅπου βρισκόταν, στὸ παλάτι του, και ὁ Θεὸς τὸν ἀκούσε και τὸν θεράπευσε: «καὶ ἀπέστρεψεν Εζεκίας πρὸς τὸν τοῖχον καὶ ἠύξατο πρὸς Κύριον» (4 Βασ 20:2). Μετὰ επισκέφθηκε τὸ ναὸ ὡς ἐνδειξὴ ευχαριστίας (4 Βασ 20:5)⁵⁶⁵.

Βέβαια στὴν προϊσραηλιτικὴ ἐποχὴ, ὅπου δεν υπήρχε ἀκόμη οὔτε ὁ ναός οὔτε ἡ Σκηνὴ τοῦ Μαρτυρίου με τὴν Κιβωτὸ τῆς Διαθήκης, ἡ ὁποία θεωροῦνταν τὸ σύμβολο τῆς διαρκούς παρουσίας τοῦ Γιαχβέ, οἱ ἄνθρωποι ἀπευθύνονταν στὸν Θεὸ ἀμεσα ἀπὸ τὸν τόπο ὅπου βρισκόνταν. Γιὰ παράδειγμα, ὁ Αβραάμ προσευχήθηκε γιὰ τὴν ἰαση τοῦ Αβιμέλεχ μέσα στὸν αλλοεθνὴ τόπο στὸν ὁποῖο ζούσε: «προσηύξατο δὲ Αβραάμ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἰάσατο ὁ Θεὸς τὸν Αβιμέλεχ καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ τὰς παιδίσκας αὐτοῦ, καὶ ἔτεκον» (Γεν 20:17). Ἀνάλογα με τὶς συνθήκες διαβίωσης, ἀλλάζε ὁ τρόπος με τὸν ὁποῖο παρουσιαζόταν ὁ Γιαχβέ στὸ λαὸ Του και ὁ λατρευτικὸς τρόπος ἀπὸ τὸν ὁποῖο μπορούσε ὁ λαὸς νὰ ἀπευθύνει τὴν προσευχὴ του και νὰ ζητᾷ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ⁵⁶⁶.

Ἐπίσης, ἡ προσφορὰ ἐλεημοσύνης και ἀγάπης στὸν πλησίον ἦταν ἕνας ἀκόμη παράγοντας που διασφάλιζε τὴν ἰαση. Ὁ προφῆτης Ησαΐας ἐξηγεῖ ὅτι ἡ ἀγάπη εἶναι ἡ ἀληθινὴ θρησκεία τὴν ὁποία ζητᾷ ὁ Θεὸς ἀπὸ τὰ τέκνα Του και βεβαιώνει ὅτι ὅταν τὴν προσφέρουν στους ἄλλους, θα βρουν κι αὐτοὶ γρήγορα ἰαση. Ἡ ἀληθινὴ ἀγάπη συνίστατο στὸ νὰ ψωμίζουν τὸν πεινασμένο, νὰ στεγάζουν τὸς φτωχοὺς, νὰ ντύνουν τὸς μὴ ἔχοντες ἐνδύματα, νὰ μὴ περιφρονοῦν τὸς συγγενεῖς που ἔχουν ἀνάγκη: «διάθρυπτε πεινῶντι τὸν ἄρτον σου καὶ πτωχοὺς ἀστέγους εἴσαγε εἰς τὸν οἶκόν σου· ἐὰν ἴδῃς

⁵⁶⁴ Βλ. Αθανασίου Γ. Παπαρνάκη, *Ἡ ἐπὶ κληση τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 2006, σσ. 102,128,133-135: Οἱ Ἰουδαῖοι εἶχαν ἀρχίσει νὰ μὴ ἀποκλείουν πια τὸ ἐνδεχόμενο ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρὸν «ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω;» (Ψλ 138,7).

⁵⁶⁵ Βλ. David Noel Freedman, Allen C. Myers, Astrid B. Beck (εκδ.), «Illness and health care», *Dictionary of the Bible*, Michigan/Cambridge 2000, σ. 630.

⁵⁶⁶ Πρβλ. Δημήτριος Β. Καϊμάκης, *Ὁ ναός τοῦ Σολομώντα: Ἱστορία-Θεολογία*, Θεσσαλονίκη 2002, σσ. 83-84.

γυμνόν, περίβαλε, καὶ ἀπὸ τῶν οἰκείων τοῦ σπέρματός σου οὐχ ὑπερόψει. τότε ῥαγήσεται πρῶϊμον τὸ φῶς σου, καὶ τὰ ἰάματά σου ταχῶς ἀνατελεῖ» (Ησ 58:7-8). Επιπλέον, ἡ ελεημοσύνη ἔπρεπε νὰ γίνεται πρόθυμα καὶ νὰ πηγάζει ἐκ ψυχῆς. Ὁ πεινασμένος δεν πρέπει ἀπλῶς νὰ χορτάσει ἀπὸ τὸ ψωμὶ που θὰ του δόσεις, ἔλεγε ὁ προφήτης, ἀλλὰ νὰ χορτάσει καὶ ἡ ψυχὴ του ἀπὸ τὴν ἐγκάρδια υποδοχὴ σου, τὴ συμπάθειά σου καὶ τὴν ἀγάπη σου, που θὰ συνοδεύει τὴν δωρεά σου: «καὶ δῶς πεινῶντι τὸν ἄρτον ἐκ ψυχῆς σου καὶ ψυχὴν τεταπεινωμένην ἐμπλήσης, τότε ἀνατελεῖ ἐν τῷ σκότει τὸ φῶς σου, καὶ τὸ σκότος σου ὡς μεσημβρία. καὶ ἔσται ὁ Θεὸς σου μετὰ σοῦ διαπαντός· καὶ ἐμπλησθήσῃ καθάπερ ἐπιθυμεί ἡ ψυχὴ σου, καὶ τὰ ὀσᾶ σου πιανθήσεται, καὶ ἔσῃ ὡς κῆπος μεθῶν καὶ ὡς πηγὴ ἣν μὴ ἐξέλιπεν ὕδωρ καὶ τὰ ὀσᾶ σου ὡς βοτάνη ἀνατελεῖ καὶ πιανθήσεται καὶ κληρονομήσουσι γενεὰς γενεῶν» (Ησ 58:10-11). Ὁ ἄνθρωπος που βαδίζει σὲ αὐτὸν τὸν δρόμο, δε θὰ ἔχει ξηρά καὶ εὐθραυστα ὀστά, ἀλλὰ λιπαρά καὶ ἰσχυρά καὶ ὅλος ὁ οργανισμὸς του θὰ εἶναι γερός. Καὶ ἐπιπλέον ἡ ψυχὴ του θὰ εἶναι γεμάτη με θεία χαρίσματα, μία πνευματικὴ τροφὴ που θὰ τον τρέφει συνέχεια⁵⁶⁷.

Για τὴν προσφορὰ ελεημοσύνης, ὡς μέσο ἀπόκτησης ζωῆς καὶ υγείας, κάνει λόγο καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Τωβίτ: «ἐλεημοσύνη γὰρ ἐκ θανάτου ῥύεται, καὶ αὐτὴ ἀποκαθαριεῖ πᾶσαν ἁμαρτίαν· οἱ ποιοῦντες ἐλεημοσύνας καὶ δικαιοσύνας πλησθήσονται ζωῆς, οἱ δὲ ἁμαρτάνοντες πολέμιοι εἰσι τῆς ἑαυτῶν ζωῆς» (Τωβ 12:9-10). «Μεγάλῃ εἶναι ἡ δύναμις τῆς Ελεημοσύνης. Ἡ ελεημοσύνη ἐκ θανάτου σώζει τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὸν καθαρίζει ἀπὸ πᾶσαν ἁμαρτίαν. Καὶ οἱ ποιοῦντες ἐλεημοσύνας καὶ ἐκτελοῦντες δικαιοσύνας θὰ ζήσωσι πολλὰ ἔτη ἐπὶ τῆς γῆς καὶ θὰ κληρονομήσουσι ζωὴν τὴν αἰώνιον. Ὅσοι δε ἁμαρτάνουσι καὶ ἀδικοῦσι τοὺς ἄλλους, ὅσοι πλεονεκτοῦσι καὶ εἶναι ἀνελεήμονες καὶ σκληροκάρδιοι πρὸς τοὺς ἄλλους, οἱ τοιοῦτοι εἶναι ἐχθροὶ καὶ πολέμιοι τῆς τε σωματικῆς καὶ ψυχικῆς τῶν σωτηρίας»⁵⁶⁸. Παρόμοιο εἶναι καὶ τὸ νόημα τῆς σοφῆς ῥήσης τοῦ παροιμιαστή: «τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἀγαθὸν ποιεῖ ἄνθρωπος ἐλεήμων, ἐξολλυεὶ δὲ αὐτοῦ σῶμα ὁ ἀνελεήμων» (Πρμ 11:17), που σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος που ἐλεεῖ τοὺς ἄλλους κάνει σὲν πραγματικότητᾱ

⁵⁶⁷ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εἰς τὸν προφήτην Ησαΐαν*, ἐκδ. Αδελφότης Θεολόγων "Ὁ Σωτήρ", Αθήναι 1990, σσ. 650-653.

⁵⁶⁸ Βλ. Μηνάς Γρ. Χαρίτος, *Τωβίτ (ὁμιλίαι πέντε)*, Αθήναι 1939, σ. 53.

μεγάλο καλό στον εαυτό του. Ο δε άσπλαχνος και ανελεήμων καταστρέφει την επίγεια ζωή του και την ψυχή του⁵⁶⁹.

Με την αγάπη τους κέρδισαν την ανάσταση των τέκνων τους οι δύο γυναίκες, η χήρα από τα Σάρεπτα της Σιδωνίας και η Σωμανίτιδα. Και οι δύο φιλοξένησαν στους οίκους τους, τον προφήτη Ηλία και Ελισαίο αντίστοιχα, με απλότητα καρδιάς και ανιδιοτελή αγάπη, προσφέροντάς τους τροφή και στέγη, όταν οι προφύτες βρίσκονταν σε ανάγκη (3 Βασ 17:9-16, 4 Βασ 4:8-10). Γι' αυτό και πληρώθηκαν με ζωή. Βέβαια, οι δύο γυναίκες δεν κέρδισαν μόνο την ανάσταση των παιδιών τους, αλλά και τη συναναστροφή με αγίους ανθρώπους του Θεού, από τους οποίους διδάχθηκαν ρήματα ζωής και υγείας.

Ένα ακόμη μέσο που χάρισε τη θεραπεία σε πολλούς αρρώστους στην Παλαιά Διαθήκη υπήρξε η προσευχή των δίκαιων προσώπων για τους ασθενείς συνανθρώπους τους, σε συνδυασμό πάντα με τη μετάνοια των ασθενών για την αμαρτία τους. Ο Θεός άκουγε την προσευχή των δικαίων για τον άρρωστο και αποζητούσε παράλληλα τη μετάνοια του αρρώστου, για να του προσφέρει τη θεραπεία. Ένα από τα πολλά παραδείγματα είναι η περίπτωση του Αβιμέλεχ, για τον οποίο προσευχήθηκε ο Αβραάμ και θεραπεύτηκε αυτός και η οικογένειά του από την ατεκνία (Γεν 20:17-18). Πριν την προσευχή του Αβραάμ, ο Αβιμέλεχ με πολύ ταπεινό φρόνημα αναγνώρισε αμέσως το λάθος στο οποίο θα είχε υποπέσει, όταν του το φάνέρωσε ο Θεός στον ύπνο (Γεν 20:4)⁵⁷⁰. Ακόμη ένα παράδειγμα αποτελούν και οι Αιγύπτιοι, οι οποίοι υπέφεραν από τις φοβερές πληγές, εξαιτίας των αμαρτιών τους. Αυτοί γιατρεύονταν με την προσευχή του ευσεβούς Μωυσή, αν και δεν είχαν πραγματική μετάνοια, παρά μόνο μεταμέλεια. Ο ίδιος ο Φαραώ ζητούσε την επέμβαση του Μωυσή για την απαλλαγή τους από την κάθε πληγή (Εξ 8:4)⁵⁷¹. Και φυσικά οι προσευχές των προφητών για τους ασθενούντες χάρισαν τις θαυματουργικές ιάσεις σε όσους από αυτούς πραγματικά μετανούσαν.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η στάση του βασιλιά της Περσίας, του Δαρείου, απέναντι στο θέμα της προσευχής για την προστασία της υγείας του. Ο Δαρείος, όταν με το διάταγμά του άφησε τους Ιουδαίους αιχμαλώτους να επιστρέψουν στην πατρίδα τους, είχε ζητήσει την προσευχή τους για τη ζωή και την ευημερία της βασιλικής του οικογένειας: «όπως προσφέρωνται σπονδαί

⁵⁶⁹ Βλ. Horst Dietrich Preub, *Θεολογία της Παλαιάς Διαθήκης*, τομ. Α, μτφρ. Ιωάννης Μούρτζιος, Θεσσαλονίκη 2011, σσ. 357-365. Βλ. Ιωάννης Θ. Κολιτσάρας, *Η Παλαιά Διαθήκη*, τόμ. Δ', έκδ. Αδελφότης Θεολόγων η "Ζωή", Αθήναι 2005, σ. 128.

⁵⁷⁰ Βλ. Geoffrey W. Bromiley (εκδ.), «Healing in the OT», *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol 2:E-J, Exeter 1982, σ. 647.

⁵⁷¹ Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 104.

τῶ Θεῶ τῶ ὑψίστῳ ὑπὲρ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν παιδῶν καὶ προσεύχωνται περὶ τῆς αὐτῶν ζωῆς» (1 Εσδ 6:30). Μέσα σ' αυτή την προσευχή σίγουρα υπονοείται και το αίτημα της διαφύλαξης της υγείας τους. Ο Δαρείος ήταν από τους βασιλείς που βοήθησε τους επαναπατρισθέντες Ιουδαίους να ανοικοδομήσουν το ναό και την πόλη Ιερουσαλήμ, στηρίζοντάς τους οικονομικά και εφοδιάζοντάς τους με όλα τα απαραίτητα υλικά και ζώα για τις θυσίες τους. Ο Δαρείος ήταν ένας ειδωλολάτρης βασιλιάς, ο οποίος σεβόταν τις θρησκείες των άλλων λαών που ζούσαν στις κατακτημένες επαρχίες τους και επιθυμούσε αυτοί να ακολουθούν κατά γράμμα το τυπικό της λατρείας τους, επειδή φοβόταν να μην εξαγριωθεί ο θεός στον οποίο πίστευε ο κάθε λαός και πλήξει την ευημερία του. Μέσα στον πολυθεϊστικό κόσμο, ήθελε να έχει την εύνοια του κάθε θεού που λατρευόταν μέσα στην αυτοκρατορία του. Αυτός ήταν και ο λόγος για τον οποίο έκανε όλες αυτές τις προσφορές στους Ιουδαίους και ζήτησε την προσευχή τους για τον ίδιο και την οικογένειά του μέσα στο ναό⁵⁷². Οι Εβραίοι σίγουρα θα προσεύχονταν για τον βασιλιά Δαρείο, αν και ήταν ειδωλολάτρης, διότι με αυτόν τον τρόπο θα ήταν σε θέση να αποπερατώσουν το έργο τους. Μερικοί ίσως και να εναντιώθηκαν σ' αυτό, γιατί αυτό σήμαινε συνεργασία με έναν ειδωλολάτρη. Όμως, οι προπάτορες τους πολλές φορές προσευχήθηκαν και είχαν φιλικές σχέσεις με αυτούς που είχαν διαφορετική πίστη, όπως ο Αβραάμ προσευχήθηκε για τον Αβιμέλεχ (Γεν 20:17), ο Ιακώβ ευλόγησε τον Φαραώ (Γεν 47:10)⁵⁷³, ο προφήτης Ιερεμίας προσευχήθηκε για τα άλλα ειδωλολατρικά έθνη (Ιερ 29:7)⁵⁷⁴.

Συμπερασματικά, τα μέσα θεραπείας του βιβλικού κόσμου μπορούν να συνοψισθούν σε ένα, την αγάπη, το οποίο θεωρείται το πρωταρχικό φάρμακο που θεραπεύει τον άρρωστο της Παλαιάς Διαθήκης. Πρώτα από όλα η αγάπη του Θεού, ο οποίος σπλαχνίζεται τον ασθενούντα και καταβάλλει κάθε προσπάθεια να τον θεραπεύσει, χαρίζοντάς του λατρευτικούς χώρους και ιερά αντικείμενα που λειτουργούν θεραπευτικά, πρώτα για την ψυχή κι έπειτα για το σώμα του. Δεύτερον, η αγάπη και η συμπόνια του ανθρώπου προς το συνάνθρωπό του που ασθενεί και η λαχτάρα του να γίνει καλά ο άρρωστος που βρίσκεται δίπλα του, οι οποίες εκφράζονται στην προσευχή του για τον

⁵⁷² Βλ. F. Charles Fensham, *The Books of Ezra and Nehemiah*, The New International Commentary on the Old Testament, έκδ. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids-Michigan 1982, σσ. 89-90. Βλ. 1 Εσδ 6:22-33.

⁵⁷³ Βλ. Fredrick Carlson Holmgren, *Ezra & Nehemiah*, International Theological Commentary, έκδ. WM. B. Eerdmans Publ. Co & The Handsel Press Ltd, Grand Rapids-Edinburgh 1987, σσ. 45-46.

⁵⁷⁴ Βλ. F. Charles Fensham, *The Books of Ezra and Nehemiah*, The New International Commentary on the Old Testament, έκδ. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids-Michigan 1982, σ. 90.

άρρωστο, αποδεικνύονται θεραπευτικά φάρμακα δια των οποίων ο Θεός χαρίζει την ίαση⁵⁷⁵.

Κλείνοντας αυτήν την ενότητα, η ιδέα που αποκομίζεται από το ιερό κείμενο είναι ότι η θεραπεία που προσφέρει ο Θεός είναι κάτι περισσότερο από απλή φυσική αποκατάσταση. Οι θαυματουργικές θεραπείες της Βίβλου δεν μπορούν να ερμηνευθούν μόνο φυσικά, με την έννοια ότι ο Θεός προσφέρει την ίαση μόνο στο σώμα. Από την παράθεση της ιστορίας ο Θεός φαίνεται ότι προσφέρει την ολιστική νίκη πάνω στην αρρώστια και τον πόνο. Κανένας άνθρωπος μετά την πτώση δεν έμεινε αθάνατος με το σώμα σε αυτή τη ζωή. Ακόμη και ο προφήτης Ηλίας και ο Ενώχ μετατέθηκαν με το σώμα τους στην άλλη ζωή. Ακόμη και ο Λάζαρος πέθανε, αναστήθηκε και ξαναπέθανε. Το σώμα φθείρεται και όλοι οι άνθρωποι πεθαίνουν. Σε κανέναν δεν έχει δοθεί η υπόσχεση ότι θα έχει καλή υγεία σε όλη του τη ζωή. Σε όλους όμως έχει δοθεί η υπόσχεση ότι ο Θεός λογαριάζει για τον άνθρωπο μια ζωή με υγεία και ολοκληρία. Γι' αυτό η αρρώστια και ο πόνος δεν πρέπει να φέρνει τον άνθρωπο στην απογοήτευση, στην αμφιβολία για την αγαθότητα του Θεού ή στην αμφιβολία για τη δική του αξία ενώπιον του Θεού. Αντίθετα, πρέπει να σκέφτεται ότι η ασθένεια που οδηγεί στο θάνατο μπορεί μερικές φορές να είναι η καλύτερη θεραπεία, ίσως και η μόνη θεραπεία που μπορεί να του δοθεί στην κατάσταση που βρίσκεται, γιατί ο Θεός ενεργεί αιώνια και όχι πεπερασμένα και ο άνθρωπος μπορεί να πετύχει την υγεία καθ' ολοκληρία σε μια ζωή πέρα από αυτήν που ζει στον παρόντα κόσμο⁵⁷⁶.

⁵⁷⁵ Πρβλ. Θρ. Κετσέας, «Οι διάφορες πλευρές της αρρώστειας στην Καινή Διαθήκη», *Ακτίνες* (Φεβ 1989), 87.

⁵⁷⁶ Βλ. Daniel J. Simundson, «Health and Healing in the Bible», *Word & World*, Vol II, Number 4, 336-337.

ΜΕΡΟΣ Β΄

Η ΗΘΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΑΣΘΕΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

Η ΑΣΘΕΝΕΙΑ ΚΑΙ Η ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΜΑΡΤΙΑ

5.1 Έννοια, αιτία και συνέπειες της αμαρτίας

Τα ποιητικά και τα προφητικά βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης παρουσιάζουν την αμαρτία ως ασθένεια που ταλαιπωρεί τον άνθρωπο και ως αλυσίδα που τον περισφίγγει και δεν τον αφήνει να ζήσει: «σειραΐς δὲ τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτιῶν ἕκαστος σφίγγεται» (Πρμ 5:22). Ως εκ τούτου, η αμαρτία είναι μία νόσος, που δεν προσβάλλει το σώμα του ανθρώπου, αλλά την ψυχή του. Αρχικά προσβάλλει το νου και ο νους με την προαίρεσή του επιλέγει την αμαρτία. Ως άμεσο επακόλουθο έρχεται η διαστρέβλωση της σκέψης, της αίσθησης και της πράξης του ανθρώπου και στο τέλος η αιχμαλωσία του, η οποία καταλήγει πολλές φορές στην εμφανή ασθένεια, είτε σωματική είτε ψυχική⁵⁷⁷. Συνεπώς, η αμαρτία προσβάλλει την ψυχή του ανθρώπου κι έχει φοβερές συνέπειες στην πνευματική και ηθική του διάσταση. Καθιστά άρρωστο το νου και την καρδιά του, δηλαδή ολόκληρη την ψυχή του και απαιτεί άμεση αντιμετώπιση, για να μην φτάσει ο άνθρωπος να νοσήσει με ορατές σωματικές ή ψυχικές ασθένειες.

Το ότι η αμαρτία προσβάλλει την πνευματική διάσταση του ανθρώπου φαίνεται και από τις έννοιες που προσλαμβάνει η λέξη «αμαρτία» στην εβραϊκή γλώσσα. Η λέξη έχει διάφορες ρίζες στα εβραϊκά και σημαίνει αποτυχία, παράβαση, παρανομία, ασέβεια και αποστασία. Η ρίζα hattat σημαίνει την «αποτυχία σε κάποιον σκοπό»⁵⁷⁸ και η ρίζα chatha' σημαίνει «παραβαίνω», η ρίζα 'anah σημαίνει «παρανομώ», η ρίζα rasha' σημαίνει «ασεβώ» και η ρίζα maradh σημαίνει «αποστατώ»⁵⁷⁹.

Η αμαρτία ως αποστασία ανιχνεύεται στο βιβλίο της Γένεσης με την παρακοή και αποστασία των πρωτοπλάστων από το Θεό. Εδώ εντοπίζονται οι απαρχές της. Από τότε εξαπλώθηκε σε όλο το γένος των ανθρώπων. Ο Αδάμ και η Εύα παράκουσαν την αληθινή εντολή του Θεού και υπάκουσαν στα ψεύδη του διαβόλου, με όλες τις συνέπειες που είχε αυτή η ενέργεια στη σωματική και ψυχική τους υγεία. Στη συνέχεια η αρρωστημένη φύση των πρωτοπλάστων

⁵⁷⁷ Βλ. Ιωάννης Κ. Αγγελόπουλος, *Η αμαρτία*, Αθήναι 2002, σ. 30-31.

⁵⁷⁸ Βλ. Γεώργιος Σπ. Παπαδάκης, *Γενική Επισκόπησης της σχέσεως αμαρτίας και σωματικών νόσων εις το περιβάλλον της Κ. Διαθήκης*, Ριζάρειος Εκκλησιαστική Παιδεία, τομ. Α , Εν Αθήναις 1978, σσ. 223-224

⁵⁷⁹ Βλ. Ιωάννης Χρ. Μούρτζιος, *Η μεταιχμαλωσιακή ιουδαϊκή κοινότητα, ιστορία-θεολογία*, Θεσσαλονίκη 2012, σ. 116.

μεταδόθηκε και στους υπόλοιπους ανθρώπους μέσω του μυστηρίου της γέννησης: «έζησε δὲ Ἀδὰμ τριάκοντα καὶ διακόσια ἔτη, καὶ ἐγέννησε κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ καὶ ἐπωνόμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Σηθ» (Γεν 5:3)⁵⁸⁰. Από τότε κάθε άνθρωπος, φέροντας πάνω του τις συνέπειες της αμαρτίας, δεν ἔμεινε ανεπηρέαστος ἀπὸ αὐτήν. Ἡ αμαρτία εξαπλώθηκε σε ὅλους και σε ὅλες τις εποχές. Γι' αὐτὸ και ὁ Ἰωβ αναρωτιέται: «τίς γὰρ καθαρὸς ἔσται ἀπὸ ῥύπου; ἀλλ' οὐθεὶς» (Ἰωβ 14:4) και ὁ Παροιμιστής επαναλαμβάνει: «τίς καυχῆσεται ἀγνὴν ἔχειν τὴν καρδίαν; ἢ τίς παρρησιάσεται καθαρὸς εἶναι ἀπὸ ἀμαρτιῶν;» (Πρμ 20:9) και ὁ Ψαλμωδὸς τονίζει: «πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν, οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἑνός» (Ψλ 13:3). Αὐτὸ που τονίζει ὁ Ψαλμωδὸς συνέβη ιδιαίτερα τὴν ἐποχὴ του Νώε, πρὶν τὴ μεγάλη καταστροφή, ὅπου ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἀπέκλιναν ἀπὸ τὴ φυσικὴ τους πορεία. Σκοτίστηκε ὁ νους τους, μολύνθηκε ἡ καρδιά τους και ἡ θέληση ὅλων στράφηκε πρὸς τὸ κακό: «ἐπληθύνθησαν αἱ κακίαι τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς καὶ πᾶς τις διανοεῖται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ πάσας τὰς ἡμέρας» (Γεν 6:5)⁵⁸¹.

Ἡ ἀποστασία τῶν πρωτοπλάστων ἀπὸ τὸν Θεὸ ἀποτελεῖ τὴ ρίζα και τὴν αἰτία τῆς αμαρτίας και τῆς εἰσαγωγῆς τῆς στον κόσμον. Κατὰ ἀνάλογο τρόπο και ἡ αμαρτία του κάθε ἀνθρώπου ἐντοπίζεται στην ἀποστασία του ἀπὸ τὸν Θεὸ. Κάθε φορὰ που διαπράττεται μία αμαρτία εἶναι σαν να επαναλαμβάνεται τὸ ἴδιο ἀμάρτημα τῆς Γένεσης με παρόμοιες συνέπειες⁵⁸². Ὁ σοφὸς Σολομὸν ἀποδίδει τὴν κακία και τὴν αμαρτία τῶν ἀνθρώπων πρῶτιστα στην ἀρνητικὴ διάθεσή τους ἀπέναντι στο Θεὸ και στο να γνωρίσουν τὰ μυστήρια του Θεοῦ και τὸν πραγματικὸ προορισμὸ του ἀνθρώπου. Ἀρνούνται να πιστέψουν ὅτι δημιουργήθηκαν κατ' εἰκόνα Θεοῦ, για να ἔχουν κοινωνία με τὸν Δημιουργὸ Τους και να ἐλπίζουν ὅτι με τὴ δίκαια ζωὴ τους θα ἔχουν ἀνταμοιβὴ ἀπὸ Αὐτὸν και δια Αὐτοῦ θα νικήσουν τὸ θάνατο (Σολ 2:22-23). Γι' αὐτούς ὁ θάνατος δεν ἔχει ἴση, δεν βλέπουν νεκρανάσταση και θεωροῦν ὅτι κανεὶς δεν μπορεῖ να ξεφύγει ἀπὸ αὐτόν: «ὀλίγος ἔστι καὶ λυπηρὸς ὁ βίος ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἴασις ἐν τελευτῇ ἀνθρώπου, καὶ οὐκ ἐγνώσθη ὁ ἀναλύσας ἐξ ἄδου» (Σολ 2:1). Αὐτὴ ἡ νοοτροπία, τους οδηγεῖ στην ἀσεβὴ ζωὴ, με ἀποτέλεσμα να

⁵⁸⁰ Βλ. Φιλάρετος Ἀπ. Βιτάλης (ἀρχιμ.), «Ἡ Ἀμαρτία κατὰ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη», *Ἀπόστολος Βαρνάβας* (1982)364,367-369: Για τὴς συνέπειες τῆς αμαρτίας βλέπε και στα χωρία *Σολ* 2:23εξ, *Σειρ* 25:24 και *Ψλ* 50:7 και *Ἰωβ* 14:4.

⁵⁸¹ Βλ. Φιλάρετος Ἀπ. Βιτάλης (ἀρχιμ.), «Ἡ Ἀμαρτία κατὰ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη», *Ἀπόστολος Βαρνάβας* (1982)369-370.

⁵⁸² Βλ. Νίκος Ἀ. Ματσούκας, *Δογματικὴ και Συμβολικὴ Θεολογία Β*, Φιλοσοφικὴ και Θεολογικὴ Βιβλιοθήκη-3, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 209.

τυφλώνονται και να μη μπορούν να δουν την αλήθεια. Η τύφλωση γίνεται μόνιμη και αθεράπευτη: «ἀπετύφλωσε γὰρ αὐτοὺς ἢ κακία αὐτῶν» (Σολ 2:21)⁵⁸³. Ἔτσι μπαίνουν σ' ἓνα φαύλο κύκλο και ζουν με συνεχή μοχθηρία, έχοντας ως νόμο τη δύναμη τους, με την οποία καταπιέζουν τους άλλους, επειδή σ' αυτόν τον κόσμο, κατά την πίστη τους, η αδυναμία έχει αποδειχθεί ανωφελής: «τὸ γὰρ ἀσθενὲς ἀχρηστον ἐλέγχεται» (Σολ 2:11)⁵⁸⁴.

Στην Παλαιά Διαθήκη σημειώνονται πολλών ειδών αμαρτίες. Την εποχή του Μωυσή που δόθηκαν οι δέκα εντολές στο όρος Σινά και επεκτάθηκαν με τη μωσαϊκή νομοθεσία, αμαρτία ήταν η παράβαση συγκεκριμένου θεσμικού κανόνα⁵⁸⁵. Ἦταν η παράβαση συγκεκριμένων θρησκευτικών διατάξεων που αναφέρονταν στις θυσίες, στην τήρηση του Σαββάτου, στο νομικό και τελετουργικό τυπικό, στις κοινωνικές και ηθικές σχέσεις των ανθρώπων⁵⁸⁶. Στην πρώιμη προφητική περίοδο, την εποχή των Κριτών και των βασιλέων του Ισραήλ και του Ιούδα, ως χειρότερη αμαρτία θεωρούνταν η ειδωλολατρία⁵⁸⁷. Στην ύστερη προφητική περίοδο, οι προφῆτες παράλληλα με την πνευματική πορνεία πρόβαλαν και τις ηθικές αμαρτίες, ανάλογα με την εποχή στην οποία έζησε και τα προβλήματα που αντιμετώπισε ο καθένας⁵⁸⁸. Στηλίτευαν την απανθρωπιά και την αδικία, την καταπίεση των φτωχών, τη διαφθορά των ιερέων, των ψευδοπροφητών και των αρχόντων, την εμπιστοσύνη στην ανθρώπινη πολιτική ασφάλεια και την περιφρόνηση του Θεού⁵⁸⁹. Γενικότερα, σε όλα τα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης, από τα ιστορικά μέχρι τα προφητικά και ποιητικά, μπορούν να αναζητηθούν όλες οι αμαρτίες και να διακριθούν σε βδελυρές και θανάσιμες, σε μικρές και μεγάλες και σε πολλές άλλες⁵⁹⁰. Δεν έχει, όμως, νόημα σε αυτό το σημείο, η σύνταξη ενός πλήρους καταλόγου με τις αμαρτίες αυτές, όσο η διερεύνηση των συνεπειών τους στην πνευματική υγεία του ανθρώπου.

⁵⁸³ Βλ. Ernest G. Clarke, *The Wisdom of Solomon*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1973, σσ. 23,27.

⁵⁸⁴ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σολομών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 25, Αθήναι 1964, σσ. 306-307.

⁵⁸⁵ Βλ. Αθανάσιος Παπαρνάκης, «Ασθένεια και Αμαρτία στη Βιβλική Θεολογία», *Πρακτικά Ι' Πανελληνίου Λειτουργικού Συμποσίου Στελεχών Ιερών Μητροπόλεων*, Αθήναι 2009, σσ. 60-73.

⁵⁸⁶ Βλ. Φιλάρετος Απ. Βιτάλης (αρχιμ.), «Η Αμαρτία κατά την Παλαιά Διαθήκη», *Απόστολος Βαρνάβας* (1982)365.

⁵⁸⁷ Βλ. George Barker Stevens, «The prophetic teaching concerning sin», *The Biblical World*, Vol. 27, No 6(Jun. 1906) 425.

⁵⁸⁸ Βλ. Αθανάσιος Παπαρνάκης, «Ασθένεια και Αμαρτία στη Βιβλική Θεολογία», *Πρακτικά Ι' Πανελληνίου Λειτουργικού Συμποσίου Στελεχών Ιερών Μητροπόλεων*, Αθήναι 2009, σσ. 60-73.

⁵⁸⁹ Βλ. George Barker Stevens, «The prophetic teaching concerning sin», *The Biblical World*, Vol. 27, No 6(Jun. 1906) 425-437.

⁵⁹⁰ Πρβλ. Φιλάρετος Απ. Βιτάλης (αρχιμ.), «Η Αμαρτία κατά την Παλαιά Διαθήκη», *Απόστολος Βαρνάβας* (1982) 405, 407-408.

Πρώτη και κύρια συνέπεια της αμαρτίας στον άνθρωπο είναι η ασθένεια. Σύμφωνα με την προφητική διδασκαλία του Ησαΐα, η αμαρτία του λαού και του κάθε προσώπου (Ησ 1:4) καταλήγει στην ασθένεια, η οποία καταστρέφει την ανθρώπινη φύση: «τί ἔτι πληγῆτε προστιθέντες ἀνομίαν; πᾶσα κεφαλή εἰς πόνον καὶ πᾶσα καρδιά εἰς λύπην. ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ολοκληρία» (Ησ 1:5-6)⁵⁹¹.

Η ασθένεια που προκαλεί η αμαρτία στην ανθρώπινη ψυχή ποικίλλει ανάλογα με το είδος της αμαρτίας που την προσβάλλει. Πάντως η γενική ασθένεια είναι η λύπη. Ο προφήτης Ησαΐας εξηγεί ότι οι εμμένοντες στην αμαρτία ζουν σε μία συνεχή ταραχή και δεν βρίσκουν ούτε ανάπαυση ούτε χαρά στην ψυχή τους. Μέσα στην καρδιά βασιλεύει η λύπη και επιπλέον αυξάνει η σήψη που οδηγεί στην αποσύνθεση: «οἱ δὲ ἄδικοι οὕτως κλυδωνισθήσονται καὶ ἀναπαύσασθαι οὐ δυνήσονται. οὐκ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεβέσιν, εἶπε Κύριος ὁ Θεός» (Ησ 57:20-21)⁵⁹². Και ο Σοφός Σειράχ θεωρεί ότι ο άνθρωπος που εκθέτει τον εαυτό του σε αμαρτωλές καταστάσεις, που του δημιουργούν λύπη, δεν αποκομίζει καμία ωφέλεια. Καταπονεί την ψυχική και σωματική του υγεία και λιγοστεύει έτσι τις ημέρες της ζωής του: «λύπην μακρὰν ἀπόστησον ἀπὸ σοῦ· πολλοὺς γὰρ ἀπώλεσεν ἡ λύπη, καὶ οὐκ ἔστιν ὠφέλεια ἐν αὐτῇ» (Σειρ 30:23). Αντίθετα, η χαρά και η ψυχική ηρεμία προσφέρουν στον άνθρωπο ζωή και μακροήμερευση: «εὐφροσύνη καρδίας ζωὴ ἀνθρώπου, καὶ ἀγαλλίαμα ἀνδρὸς μακροήμερευσις» (Σειρ 30:22), γεγονός που αποδεικνύεται σήμερα από τη σύγχρονη ψυχολογία και την ιατρική επιστήμη⁵⁹³. Επομένως, η γενική συνέπεια της αμαρτίας είναι ο λυπηρός και ταραχώδης βίος, που αυτό εν τέλει σημαίνει χειρότερη ποιότητα υγείας και ζωής.

Μία ακόμη συνέπεια της αμαρτίας είναι το πάθος, που προκύπτει από την επανάληψη της αμαρτίας και προσβάλλει κι αυτό την υγεία του ανθρώπου. Ο Ιερεμίας εξηγεί ότι όταν η αμαρτία ριζώσει μέσα στον άνθρωπο, τότε δύσκολα αποβάλλεται, όπως είναι σχεδόν αδύνατον να αλλάξει χρώμα ο Αιθίοπας ή η λεοπάρδαλη τα ποικίλματά της: «εἰ ἀλλάξεται Αἰθίοψ τὸ δέρμα αὐτοῦ καὶ πάρδαλις τὰ ποικίλματα αὐτῆς, καὶ ὑμεῖς δυνήσεσθε εὖ ποιῆσαι μεμαθηκότες τὰ κακὰ» (Ιερ 13:23). Ο νόμος και δύναμη της συνήθειας

⁵⁹¹ Βλ. Αθανάσιος Παπαρνάκης, «Ασθένεια και Αμαρτία στη Βιβλική Θεολογία», *Πρακτικά 1΄ Πανελληνίου Λειτουργικού Συμποσίου Στελεχών Ιερών Μητροπόλεων*, Αθήνα 2009, σσ. 73-79.

⁵⁹² Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ησαΐαν*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήνα 1990, σσ. 645-646.

⁵⁹³ Βλ. Patrick W. Skehan, Alexander A. Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, The Anchor Bible, τόμ. 39, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1987, σσ. 381-382. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σοφία Σειράχ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 26, Αθήνα 1964, σσ. 138-139.

ισχυροποιούν την αμαρτία στον έσω άνθρωπο, την καθιστούν δεύτερη φύση του και τότε χρειάζεται να καταβάλει μεγάλη προσπάθεια για να την διώξει από πάνω του:⁵⁹⁴. Ο Ησαΐας εξηγεί εκτενέστερα τον τρόπο με τον οποίο εδραιώνεται και ριζώνει η αμαρτία μέσα άνθρωπο και μετατρέπεται σε πάθος: «έπαχύνθη γάρ ή καρδιά του λαού τούτου, και τοίς ώσιν αύτων βαρέως ήκουσαν και τούς όφθαλμούς αύτων έκάμμυσαν μήποτε ίδωσι τοίς όφθαλμοίς και τοίς ώσιν άκούσωσι και τή καρδιά συνώσι» (Ησ 6:10). Η καρδιά του αμαρτωλού παχαίνει από τη διάπραξη της αμαρτίας, με αποτέλεσμα τα εσωτερικά μάτια και αυτιά του να μη λειτουργούν κανονικά. Έτσι δεν μπορεί ούτε να δει ούτε να ακούσει ούτε να κατανοήσει την κατάσταση στην οποία βρίσκεται. Μπορεί ακόμη, λόγω της βεβαρημένης συνείδησής του, όταν ακούει έναν θεραπευτικό θείο λόγο, να καταφρονεί τα λεγόμενα ή να εθελουφλεί ή να αντιστέκεται και να μην υπακούει σ' αυτόν κι έτσι να παραμένει στην κατάσταση της αμαρτίας, την οποία επαναλαμβάνει αδιάκοπα και την καθιστά δεύτερη φύση του⁵⁹⁵.

Πολλά είναι τα πάθη που δημιουργούνται στην ψυχή και πληθώρα παθών καταγράφεται στη σοφολογική γραμματεία του Ισραήλ. Αναφορά θα γίνει σε ένα πάθος από το βιβλίο του Εκκλησιαστή, όπου ο ίδιος ο συγγραφέας το χαρακτηρίζει αρρώστια. Θεωρεί αρρώστια της ψυχής τη συσσώρευση και τη φύλαξη του πλούτου: «έστιν άρρωστία ήν είδον ύπό τόν ήλιον πλοῦτον φυλασσόμενον τῷ παρ' αύτοῦ είς κακίαν αύτοῦ» (Εκ 5:12). Είναι αρρώστια και πάθος η συσσώρευση και διαφύλαξη του πλούτου, επειδή δεν αφήνει τον άνθρωπο να χαρεί τη ζωή. Με υπερβολικό κόπο και μόχθο αγωνίζεται να κάνει περιουσία και μετά δεν ησυχάζει, αλλά σκέφτεται με αγωνία πως θα τη διαφυλάξει και θα την αυξήσει. Όλη αυτή η διαδικασία στην οποία υποβάλλεται ο πλούσιος είναι μεγάλη παραφροσύνη και ματαιότητα, αν σκεφτεί το φυσικό νόμο που επικρατεί στον κόσμο: ότι ο άνθρωπος γυμνός γεννιέται και γυμνός απέρχεται. Ως ματαιότητα, λοιπόν, χαρακτηρίζεται η αδυσώπητη προσπάθειά του για συσσώρευση υλικών αγαθών και επιπλέον ενδέχεται να του προκαλέσει μεγαλύτερη δυστυχία, αν κάποια κακιά στιγμή χαθεί ο πλούτος, τον οποίο απέκτησε με κόπο (Εκ 5:13-15). Αντίθετα, η ευτυχία στηρίζεται σε μια απλή, αλλά πολύ σοφή ενέργεια, την καθημερινή απόλαυση των αγαθών, που αποκτώνται με τίμια εργασία. Ο Θεός που χαρίζει τα αγαθά στον εργαζόμενο άνθρωπο, ο Θεός χαρίζει και την ευφροσύνη από την απόλαυσή τους (Εκ 5:17-

⁵⁹⁴ Βλ. George Barker Stevens, «The prophetic teaching concerning sin», *The Biblical World*, Vol. 27, No 6(Jun. 1906) 425-437.

⁵⁹⁵ Βλ. Ιωάννης Χρ. Μούρτζιος, *Η μεταίχμαλωσιακή ιουδαϊκή κοινότητα, ιστορία-θεολογία*, Θεσσαλονίκη 2012, σ. 117. Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ησαΐαν*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1990, σ. 94.

19)⁵⁹⁶. Ο Θεός πληρώνει την καρδιά του ανθρώπου με ευφροσύνη, όταν ο άνθρωπος ικανοποιεί τις ανάγκες του με όσα χρειάζεται και δε γίνεται δούλος του χρήματος. Όταν όμως ο άνθρωπος μαζεύει και καταναλώνει περισσότερα από όσα έχει ανάγκη, αιχμαλωτίζεται από την επιθυμία του και δυστυχεί⁵⁹⁷.

Επίσης και ο σοφός Σειράχ αναφέρει ότι η περισσή μέριμνα, η ζήλεια και ο θυμός είναι τρεις καταστάσεις-πάθη της ψυχής, που λιγοστεύουν τις μέρες ζωής του ανθρώπου: «ζήλος καὶ θυμὸς ἐλαττοῦσιν ἡμέρας, καὶ πρὸ καιροῦ γῆρας ἄγει μέριμνα» (Σειρ 30:24). Η ζήλεια τον κατατρώνει, όπως η σκουριά το σίδηρο και ο θυμός τον εκδικείται, καθώς προσπαθεί να τιμωρήσει τους άλλους και η περισσή μέριμνα τον γηράσκει πρόωρα. Και τα τρία ελαττώνουν τις ημέρες της ζωής του ανθρώπου⁵⁹⁸.

Συνοψίζοντας λοιπόν, η αμαρτία ξεκίνησε από τον Παράδεισο με την προαίρεση του πρωτοπλάστου και συνεχίστηκε στο διάβα των αιώνων με τον κάθε άνθρωπο να επαναλαμβάνει ό,τι και ο προπάτοράς του. Δημιούργησε πολλές δυσλειτουργίες στην ανθρώπινη ψυχή, την αρρώστια και τα πάθη, οι οποίες ζητούσαν επίμονα την αποκατάστασή τους. Ο μόνος που μπορούσε να διαχειριστεί την ανθρώπινη ψυχή ήταν φυσικά ο Δημιουργός της, ο Οποίος και της φανέρωσε τον τρόπο της ίασης και σωτηρίας της με τους απεσταλμένους Του σε κάθε εποχή ανθρώπους.

5.2 Ο Ιατρός της ψυχής και οι φορείς της ίασης

Έγινε αντιληπτό από τις θαυματουργικές θεραπείες που επιτέλεσε ο Θεός διά των προφητών Του στους ανθρώπους της Παλαιάς Διαθήκης ότι Αυτός είναι ο κατεξοχήν ιατρός των σωματικών και ψυχικών ασθενειών. Πριν όμως τις ορατές ιάσεις που πρόσφερε, είχαν προηγηθεί οι αόρατες ιάσεις, δηλαδή αυτές που αφορούσαν στο αόρατο μέρος του ανθρώπου, στην ψυχή του. Είχαν προηγηθεί οι ιάσεις της ψυχής από την αμαρτία. Αυτό ακριβώς παρουσιάζουν τα προφητικά και ποιητικά βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης, τον Γιαχβέ ως τον

⁵⁹⁶ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σολομών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 25, Αθήναι 1964, σσ. 210-211. Βλ. ακόμη Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σοφία Σειράχ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 26, Αθήναι 1964, σ. 140: Παρόμοια αναφορά στη Σοφία Σειράχ (31:1-6): Η αγρυπνία και η μέριμνα για την απόκτηση του πλούτου δαπανά τη σωματική υγεία του ανθρώπου, γιατί η στέρση του ύπνου θα διεγείρει βαριά νόσο.

⁵⁹⁷ Βλ. Thomas C. Oden (εκδ.), *Ancient Christian Commentary on Scripture*, τόμ. ΙΧ, έκδ. InterVarsity Press, Illinois 2005, σ. 245.

⁵⁹⁸ Βλ. Patrick W. Skehan, Alexander A. Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, The Anchor Bible, τόμ. 39, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1987, σσ. 381-382. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σοφία Σειράχ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 26, Αθήναι 1964, σσ. 138-139.

κατεξοχήν ιατρό που θεραπεύει την ασθένεια που προκαλεί η αμαρτία στην ψυχή του ανθρώπου, δηλαδή στο νου και την καρδιά του.

Το έργο του Γιαχβέ ως έργο ιάσεως των ψυχών από την αμαρτία περιέγραψε προπάντων ο προφήτης Ησαΐας στο πρόσωπο του Μεσσία⁵⁹⁹. Ο ίδιος ο Μεσσίας όταν βρέθηκε στη συναγωγή των Ιουδαίων (Λκ 4:21), επιβεβαίωσε ότι την προφητεία του Ησαΐα που αναγιγνωσκόταν εκείνη την ημέρα στη συναγωγή, ως εκπληρωθείσα στο πρόσωπό Του: «Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἔμε, οὐ εἶνεκεν ἔχρισέ με· εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρῦξαι ἀιχμαλώτοις ἄφεςιν καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν» (Ησ 61:1). Αυτή η προφητεία περιγράφει την πολυποίκιλη αποστολή του Μεσσία στον κόσμο. Ο Μεσσίας χρίσθηκε με το Πνεῦμα κατά το ανθρώπινον, διότι ως Θεός ήταν πάντα ενωμένος με το Πνεῦμα, και έπειτα άρχισε το έργο Του επί της γης. Ήρθε να ευαγγελισθεί στους πτωχούς, να προσφέρει την ίαση στους συντετριμμένους, να κηρύξει άφεση στους αιχμαλώτους και να δώσει ανάβλεψη στους τυφλούς. Τι σημαίνουν όλα αυτά; Κατά τους παλαιούς ερμηνευτές οι συντετριμμένοι στην καρδιά είναι οι άνθρωποι που ασθενούν στο νου τους και δεν μπορούν να αντισταθούν στις προσβολές των παθών, είναι δηλαδή οι διεφθαρμένοι στο λογικό μέρος της ψυχής. Κατά τους σύγχρονους ερμηνευτές είναι αυτοί που πενθούν και βρίσκονται σε θλίψη, ίσως λόγω των αμαρτιών τους. Όποιοι και αν είναι αυτοί, ο χρισμένος Μεσσίας επαγγέλλεται σ' αυτούς την ίαση και την άφεση των αμαρτιών. Οι αιχμάλωτοι είναι αυτοί που τελούν υπό την δουλεία της αμαρτίας και των παθών και έχουν εκπέσει της αρχικής ελευθερίας. Οι τυφλοί είναι αυτοί που έχουν υποστεί την πνευματική τύφλωση και αγνοούν το Θεό. Σ' αυτούς λοιπόν τους ασθενείς έρχεται ο Μεσσίας και χαρίζει την ίαση υπό την έννοια της ελευθερίας και του φωτός⁶⁰⁰. Άρα, ο Μεσσίας, εκτός από γιατρός των σωματικών και ψυχικών ασθενειών, είναι πρώτιστα γιατρός του πνεύματος του ανθρώπου, δηλαδή του νου και της καρδιάς του, δηλαδή ολόκληρης της ψυχής του.

Ο προφήτης μίλησε και για τον τρόπο με το οποίο προσφέρει αυτήν την ίαση ο χρισμένος Μεσσίας και Δούλος του Γιαχβέ στους ανθρώπους. Ο Ησαΐας έγραψε ότι οι μώλωπες που έφερε στο σώμα Του ήταν θεραπευτικοί: «τῶ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν» (Ησ 53:5). Πρόκειται βέβαια για τους μώλωπες που προκλήθηκαν από τις μαστιγώσεις και τα ραπίσματα που δέχτηκε ο

⁵⁹⁹ Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 129.

⁶⁰⁰ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ησαΐαν*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1990, σσ. 680-681. Βλ. Frank E. Gaebelin (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 6, έκδ. Zondervan Publishing House, Michigan 1986, σ. 333.

Μεσσίας οδηγούμενος στη σταύρωση. Αυτοί οι μώλωπες Του θεράπευσαν τα πλήγματα που δέχεται η ψυχή του κάθε ανθρώπου από την αμαρτία. Πως είναι δυνατόν από τους μώλωπες να έρθει η ίαση; Επειδή, όπως εξηγεί ο Ησαΐας: «Κύριος βούλεται καθαρίσαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς» (Ησ 53:10). Ο Κύριος καθάρισε την πληγή του Δούλου Του, την οποία εξαιτίας της ενοχής και της αμαρτίας των ανθρώπων έλαβε πάνω Του. Τον καθάρισε από την πληγή, για να δείξει ότι είναι αθώος και μη υποκείμενος στο θάνατο. Αυτό πραγματοποιήθηκε την ημέρα που Τον ανέστησε από τον θάνατο και διακήρυξε πλέον σε όλους την αθωότητα και την αγιότητά Του. Και πως η δική Του νίκη επί του θανάτου συνδέεται με την ίαση των ανθρώπων; Ο προφήτης διακηρύττει ότι «ἐὰν δῶτε περὶ ἁμαρτίας, ἡ ψυχὴ ὑμῶν ὄψεται σπέρμα μακρόβιον» (Ησ 53:10), δηλαδή εάν ο άνθρωπος προσφέρει θυσία μετανοίας υπέρ της αμαρτίας του, όπως ο Δούλος του Γιαχβέ πρόσφερε εξιλαστήρια θυσία τον εαυτό Του, τότε η ψυχή του ανθρώπου θα δεί μακρόβιο σπέρμα, δηλαδή θα αναγεννηθεί και θα απολαύσει την αιώνια ζωή, όπως και η ανθρώπινη φύση του Μεσσία αναστήθηκε στην αιώνια ζωή⁶⁰¹, εκεί όπου δε θα υφίσταται πλέον η αμαρτία.

Για τον χρισμένο Μεσσία μίλησε και ο Παροιμιστής και τον ονόμασε Σοφία. Στο βιβλίο των Παροιμιών παρουσιάζεται η Σοφία του Θεού ως πρόσωπο, που μιλάει και αποκαλύπτει τα μυστήρια που συνδέονται με αυτήν. Πρόκειται για το μυστήριο της αποκαλύψεως του δευτέρου προσώπου της Αγίας Τριάδας, για το οποίο ομιλεί και ο Ιωάννης ο Ευαγγελιστής στην αρχή του Ευαγγελίου του και ο απόστολος Παύλος σε διάφορα χωρία των επιστολών του (Α΄ Κορ 1:24,30, Κολ 1:15,2:3, Εβρ 1:2). Στις Παροιμίες τα στοιχεία που συνηγορούν για την ταύτιση της Σοφίας με πρόσωπο είναι η αλήθεια για την προαιώνια ύπαρξή της και για τη συνδημιουργία της κτίσης με τον Κύριο. Ως προς το πρώτο στοιχείο, το ιερό κείμενο λέει: «Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ...πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με» (Πρμ 8:22,25), που σημαίνει ότι η Σοφία είναι ξεχωριστό πρόσωπο από τον Γιαχβέ, το οποίο προέρχεται από Αυτόν δια της γεννήσεως πριν ακόμη υπάρξουν όλα τα κτίσματα. Ως προς το δεύτερο στοιχείο, το ιερό κείμενο αναφέρει: «ἠνίκα ἠτοίμαζεν τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ...ἤμην παρ' αὐτῷ ἀρμόζουσα» (Πρμ 8:27,30), που σημαίνει ότι η Σοφία μαζί με τον Θεό δημιουργούσε όλο τον κόσμο και συνάρμοζε όλο το οικοδόμημα της δημιουργίας. Η Σοφία, λοιπόν, είναι ο ίδιος ο Θεός που χαρίζει ζωή σε όποιον άνθρωπο φυλάξει τις εντολές Της, διότι όποιος βάζει τα βήματά του στο δρόμο Της οδηγείται στη ζωή «μακάριος...άνθρωπος

⁶⁰¹ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ησαΐαν*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1990, σσ. 602-603, 606-607.

ὅς τὰς ἐμὰς ὁδοὺς φυλάξει...αὶ γὰρ ἕξοδοί μου ἕξοδοι ζωῆς» (Πρμ 8:34,35)⁶⁰².

Επίσης, ο προφήτης Βαρούχ αναφέρεται στη σοφία του Θεού λέγοντας «μετὰ τοῦτο ἐπὶ τῆς γῆς ὥφθη καὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη» (Βαρ 3:38). Από τους παλαιούς ερμηνευτές κάποιιοι λαμβάνουν ως υποκείμενο του «ὥφθη» τον Θεό και ἄλλοι τη σοφία. Στην πρώτη περίπτωση η Σοφία εἶναι πρόσωπο, εἶναι ο Υἱός και Λόγος του Θεού, το δεύτερο πρόσωπο της Αγίας Τριάδας, που ἐγίνε και ἄνθρωπος και φανερώθηκε μεταξύ των ἀνθρώπων. Στη δεύτερη περίπτωση η σοφία εἶναι ἀπλά η θεία σοφία που χαρίζεται ἀπό τον Θεό στους ἀνθρώπους. Ὅμως, και αὐτή η ερμηνεία δεν ἀφαιρεῖ τη μεσσιακότητα του χωρίου, ἀφού αὐτή η σοφία ἐζήσε μεταξύ των ἀνθρώπων της Παλαιᾶς Διαθήκης και ἐνσαρκώθηκε ἀργότερα στο πρόσωπο του Χριστοῦ (Πρμ 8:19, Σολ 7:22, Σειρ 24:5)⁶⁰³.

Ακόμη, στους Ψαλμούς λέγεται ὅτι ο Θεός «ἀπέστειλεν τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ ἴασατο αὐτοὺς καὶ ἐρρύσατο αὐτοὺς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν» (Ψλ 106:20). Σύμφωνα με την ἀλληγορική ερμηνεία του χωρίου, ο λόγος που ἀπέστειλε ο Θεός εἶναι ο ἀληθινός Λόγος που κατέβηκε ἀπό τον οὐρανό και δίνει ζωή και ἴαση σε ὅσους τρέφονται με Αὐτόν. Εἶναι ὁμως και το ρῆμα του Θεού που περιέχει τη θεία σοφία και τη θεία ἀλήθεια. Αὐτό το ρῆμα εἶναι πολύ πολύτιμο για το νου και την καρδιά του ἀνθρώπου, εἶναι λόγος θεραπευτικός. Ὅταν οἱ ἀνθρωποὶ ἀκολουθοῦν τον Λόγο και το λόγο και ζουν σύμφωνα με αὐτόν και πραγματοποιοῦν τα ἔργα του Θεού, τότε τρέφονται με τροφή που χαρίζει ἴαση και αἰώνια ζωή. Ὅταν δεν τηροῦν το λόγο του Θεού, τότε ἀρρωσταίνουν. Αντίθετα, ὅταν ἀρχίσουν πάλι να τον τηροῦν, τότε θεραπεύονται⁶⁰⁴.

Με ἄλλα λόγια, οἱ ἀνθρωποὶ εἶναι φορεῖς της ἴασης τους. Αὐτό σημαίνει ὅτι ως δούλοι της ἀμαρτίας εἶναι οἱ ἴδιοι υπεύθυνοι να ἐργαστοῦν στον εαυτό τους για την ἴασή τους. Οἱ ἄλλοι ἀνθρωποὶ που ἐμφοροῦνται ἀπό το πνεῦμα της σοφίας του Θεού, οἱ δίκαιοι και εὐσεβεῖς και ἀγωνιζόμενοι στο δρόμο του Γιαχβέ, εἶναι συμπορευτές και βοηθοὶ αὐτῶν που εἶναι ὑπόδουλοι στην ἀμαρτία

⁶⁰² Βλ. Ἰωήλ Γιαννακόπουλος (ἀρχιμ.), *Σολομών*, Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τους Ο΄, τόμ. 25, Αθήναι 1964, σσ. 55-58. Για το «ἐκτίσέ με», το οποίο οἱ Αρειανοὶ το θεωροῦσαν ως ἀπόδειξη ὅτι ο Χριστός εἶναι κτίσμα του Πατρός, βλέπε τη συζήτηση που γίνεται στο ἴδιο ερμηνευτικό σύγγραμμα και στο σύγγραμμα Αθανάσιος Γ. Παπαρνάκης, *Ερμηνεία Κειμένων της Παλαιᾶς Διαθήκης κατὰ τους Πατέρες της Ἐκκλησίας*, τόμ. Α΄, ἐκδ. Γράφημα, Θεσσαλονίκη 2009, σσ. 213-221.

⁶⁰³ Βλ. Ἰωήλ Γιαννακόπουλος (ἀρχιμ.), *Ὁ προφήτης Ἰερεμίας*, Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τους Ο΄, τόμ. 19, Αθήναι 1961, σ. 382.

⁶⁰⁴ Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Ἡ ἴαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σσ. 142-144.

και συμβάλλουν στην ίαση τους με τη σοφία και τη ζωή τους. Με αυτή την έννοια είναι και αυτοί φορείς της ίασης.

Σύμφωνα με τη σοφολογική γραμματεία της Παλαιάς Διαθήκης, ο άνθρωπος που αγωνίζεται κατά της αμαρτίας, για να αποκτήσει τη χαμένη υγεία της ψυχής του, είναι ευεργετικό να έχει δίπλα του σοφούς και ενάρετους συμπορευτές που θα μπορούν με τα σοφά λόγια τους να τον στηρίξουν. Ο Παροιμιστής ρητά λέει ότι η προσφορά ενός καλού λόγου στο συνάνθρωπο που πάσχει μπορεί να θεραπεύσει την ψυχή του: «είσιν οἱ λέγοντες τιτρώσκουσι μαχαίρα, γλῶσσαι δὲ σοφῶν ἰῶνται» (Πρμ 12:18). Αντίθετα, υπάρχουν άνθρωποι που χρησιμοποιώντας το λόγο τους μπορούν να πληγώσουν την καρδιά του συνανθρώπου τους περισσότερο από την πληγή που προξενεί ένα μαχαίρι. Η πληγή μπορεί μάλιστα να είναι τόσο βαθιά που να μην ιατρεύεται ποτέ, δηλαδή ο κακός λόγος μπορεί να έχει προκαλέσει τέτοιον πόνο στην ψυχή που δεν μπορεί να λησμονηθεί εύκολα. Από την άλλη πλευρά, η γλώσσα των συνετών και σοφών ανθρώπων δύναται ακόμη και να ιατρεύει τις πληγωμένες από τα πάθη ψυχές⁶⁰⁵. Τα λόγια των σοφών είναι θεραπευτικά, επειδή εμφορούνται από τη σοφία του Θεού και είναι αξιόπιστα, αληθινά, ευγενικά, ενθαρρυντικά και προσφέρουν πνευματική ανάταση⁶⁰⁶. Παρόμοιο είναι και το νόημα της ρήσης: «ἴασις γλῶσσης δένδρον ζωῆς, ὃ δὲ συντηρῶν αὐτὴν πλησθήσεται πνεύματος» (Πρμ 15:4). Υπάρχουν λόγια τα οποία προσφέρουν ζωή και λόγια τα οποία συντρίβουν ψυχές. Η αγαθή γλώσσα είναι αληθινός ιατρός, ενώ η διεστραμμένη προκαλεί πόνο⁶⁰⁷. Και πάλι ακριβώς αυτό δηλώνει ο στίχος: «κηρία μέλιτος λόγοι καλοῖ, γλύκασμα δὲ αὐτοῦ ἴασις ψυχῆς» (Πρμ 16:24). Ο καλός λόγος, αυτός δηλαδή που κινείται μέσα στο πλαίσιο της ευσέβειας και της αρετής, μπορεί να θεραπεύσει τα ψυχικά πάθη, είτε φανερά είτε κρυφά, όπως το μέλι προσφέρει γλυκασμό⁶⁰⁸.

Ο Παροιμιστής συμπληρώνει το παραπάνω νόημα λέγοντας ότι ο καλός λόγος μπορεί να έχει και τη μορφή ελέγχου προκειμένου να θεραπεύσει. Θα πρέπει όμως ο άνθρωπος που νοσεί από την αμαρτία να μην είναι δύσκαμπτος, αλλά σεμνός και ταπεινός, ώστε να δέχεται τον καλοπροαίρετο έλεγχο του σοφού ανθρώπου και να θεραπεύεται: «κρείσσων ἀνὴρ ἐλέγχων ἀνδρὸς

⁶⁰⁵ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τας Παροιμίας*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1962, σ. 117.

⁶⁰⁶ Βλ. Frank E. Gaebelien (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 5, έκδ. Zondervan Publishing House, Michigan 1991, σ. 971.

⁶⁰⁷ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τας Παροιμίας*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1962, σσ. 141-142.

⁶⁰⁸ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τας Παροιμίας*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1962, σ. 159.

σκληροτραχήλου, ἕξαπίνης γὰρ φλεγομένου αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἴασις» (Πρμ 29:1). Διαφορετικά δε θα βρει την ἴαση της ψυχῆς του. Δε θα θεραπευθεῖ ἀπὸ το κακό που εδρεύει μέσα του. Ο ἔλεγχος των ἄλλων εἶναι ἓνα φάρμακο που προφυλάσσει την ψυχὴ ἀπὸ τον κίνδυνο της εμμονῆς στην αμαρτία και αποτελεί παιδαγωγία που οδηγεῖ στην ἀρετή. Ἀν ο σκληροτράχηλος ἄνθρωπος ἀρνείται αὐτό το φάρμακο, τότε ὅταν θα κυριευθεῖ ἡ καρδιά του ἀπὸ τα πάθη και θα σκληρύνει ἡ ψυχὴ του, κανένα φάρμακο δεν θα μπορέσει να του γιατρέψει την πληγή, δηλαδή να τον ἐλευθερώσει ἀπὸ την αμαρτία και το πάθος⁶⁰⁹.

Ἐκτός ἀπὸ τα σοφὰ λόγια που θεραπεύουν, ο Ἐκκλησιαστής προσθέτει ὅτι και ἡ συμπεριφορά και ἀντιμετώπιση του σοφοῦ και συνετοῦ ἀνθρώπου μπορεῖ να θεραπεύσει τους ἄλλους και να συντελέσει στην ἀποτροπὴ πολλῶν κακῶν, που προκύπτουν ἀπὸ αμαρτωλές καταστάσεις. Για παράδειγμα, ο σοφός και σώφρον ἄνθρωπος μπροστὰ σε ἓναν θυμῶδη και ὀργισμένο ἄρχοντα δε θα ἀντιδράσει με θυμὸ και ὀργή, ἀλλὰ με ἡρεμία, γαλήνη, ψυχραιμία και ἀταραξία. Συγκρατώντας ο ἴδιος το θυμὸ του και μη ἀνταπαντώντας στον ὀργισμένο ἀνώτερό του, δεν θα του δώσει ἀφορμὴ για νέο ξέσπασμα ὀργῆς, ἀλλὰ θα κατευνάσει το πνεῦμα του ἀνωτέρου του και δε θα ἐπακολουθήσουν λυπηρὰ ἐπεισόδια. Ἀντίθετα, ἡ ἀπάντηση με ὀργή και θυμὸ δεν θεραπεύει κανέναν ἀπὸ τους δύο. Αὐτὸ ἐννοεῖ ο Ἐκκλησιαστής ὅταν λέει: «ἐὰν πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος ἀναβῆ ἐπὶ σε, τόπον σου μὴ ἀφῆς, ὅτι ἴαμα καταπαύσει ἁμαρτίας μεγάλας» (Ἐκ 10:4). Ἡ λέξη «ἴαμα» ἐδῶ εἶναι ἡ γαλήνη και ἡ ἡρεμία που μέσα τους φέρουν την ἴαση⁶¹⁰.

Για τὴ σωστὴ συμπεριφορά μιλάει και ο Παροιμιστής, ο ὁποῖος λέει ὅτι ο πρᾶος και ὑπομονετικός ἄνθρωπος γίνεται ἰατρός και τῆς δικῆς του καρδιάς και των ἄλλων: «πραῦθυμος ἀνὴρ καρδιάς ἰατρός, σῆς δὲ ὀστέων καρδία αἰσθητική» (Πρμ 14:30). Πρᾶος εἶναι ο ἄνθρωπος που ἔχει αὐτοκυριαρχία. Ἡ πραότητα διδάσκει το μυστικὸ με το ὁποῖο διατηρεῖται ἡ γαλήνη μέσα σ' ἓνα διαρκῶς συνταρασσόμενο περιβάλλον και γιατρεύει τὴν ψυχὴ ὄχι μόνο του ἀνθρώπου που φέρει τὴν πραότητα, ἀλλὰ και ὅσων εἶναι γύρω του. Ἀντίθετα, ὁποῖος κυβερνάται ἀπὸ τὴν ὀργή, το θυμὸ, τὴ ζήλια και γενικά τις αἰσθήσεις του, τότε τρέφει μέσα του ἓνα σκουλήκι που κατατρῶει ἀκόμη και τα κόκκαλά του⁶¹¹.

⁶⁰⁹ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εἰς τὰς Παροιμίας*, ἐκδ. Ἀδελφότης Θεολόγων «Ὁ Σωτήρ», Ἀθήναι 1962, σ. 275. Βλ. Frank E. Gaebelien (ἐκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 5, ἐκδ. Zondervan Publishing House, Michigan 1991, σ. 1111.

⁶¹⁰ Βλ. Ἰωήλ Γιαννακόπουλος (ἀρχιμ.), *Σολομών*, Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τους Ὁ', τόμ. 25, Ἀθήναι 1964, σ. 230.

⁶¹¹ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εἰς τὰς Παροιμίας*, ἐκδ. Ἀδελφότης Θεολόγων «Ὁ Σωτήρ», Ἀθήναι 1962, σ. 139. Βλ. Frank E. Gaebelien (ἐκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 5, ἐκδ.

Η προφητική αποκάλυψη και σοφολογική γραμματεία του αρχαίου Ισραήλ φρόντισε να καθοδηγήσει το λαό στην αλήθεια και να του δείξει πρώτα από όλα ότι ο Γιαχβέ, εκτός από ιατρός των σωματικών και ψυχικών ασθενειών του, είναι και ιατρός των ψυχών του. Επιπλέον φρόντισε να του μιλήσει για τη σοφία του Θεού και τους σοφούς ανθρώπους ως πυξίδα προσανατολισμού στο δρόμο της θεραπείας του από την αμαρτία. Και διαχώρισε τη σοφία του Θεού από τη σοφία του κόσμου, επειδή η μεν πρώτη, ως οντολογική ιδιότητα του Θεού, έχει θεραπευτική δύναμη, ενώ η δεύτερη, ως δημιούργημα του πεπερασμένου ανθρώπου, που εικονίζει βέβαια τη σοφία του Θεού, μπορεί να οδηγήσει ακόμη και σε ασθένειες⁶¹².

5.3 Ο δρόμος και οι προϋποθέσεις ίασης της ψυχής από την αμαρτία

Είναι πλέον αποδεδειγμένο ότι η Σοφία του Θεού πραγματοποίησε, διαμέσου των προφητών της, τις θαυματουργικές θεραπείες των ανθρώπων που έζησαν την εποχή της Παλαιάς Διαθήκης. Οι ίασεις αυτές συνίσταντο σε δύο ειδών, στη θεραπεία των ψυχών από την αμαρτία και στη φυσική θεραπεία του σώματος. Και αυτό γιατί ο Γιαχβέ έβλεπε τον άνθρωπο ολιστικά και ήθελε να προσφέρει την ίαση σε ολόκληρη την ανθρώπινη φύση. Ουσιαστικά, με τις θαυματουργικές ίασεις ήθελε να πετύχει την ίαση του ανθρώπινου νου, για να μπορεί ο άνθρωπος να ζει μια ζωή με υγεία καθ' ολοκληρία και όχι μια ζωή μόνο με σωματική υγεία. Άρα, σκοπός του Θεού ήταν να φωτίσει τον άνθρωπο να καταλάβει, μέσα από την ασθένειά του, ότι έπρεπε να πεθάνει ως προς την αμαρτία, για να βρει ίαση σε όλη τη φύση του.

Το να πεθάνει κάποιος ως προς την αμαρτία, αναγνωρίζεται και στη φυσική διαδικασία της περιτομής των Εβραίων. Η περιτομή ως επικύρωση της συμφωνίας μεταξύ Θεού και περιούσιου λαού, σήμαινε ουσιαστικά το θάνατο του Ισραηλίτη ως προς την αμαρτία και την αποστασία από τον Γιαχβέ. Στο βιβλίο του Ιησού του Ναυή, η περιτομή παρουσιάζεται ακριβώς με αυτόν τον τρόπο, σαν ένας τραυματισμός με την ακολουθούμενη επούλωσή του και μιλώντας συμβολικά σαν ένας θάνατος της παλαιάς ζωής και σαν μία ανάσταση στη νέα ζωή του Γιαχβέ: «περιτμηθέντες δὲ ἡσυχίαν εἶχον αὐτόθι καθήμενοι ἐν τῇ παρεμβολῇ, ἕως ὑγιάσθησαν» (Ιη 5:8). Οι χριστιανοί θεολόγοι ερμηνευτές είδαν αργότερα στην περιτομή τον τύπο του βαπτίσματος της Καινής Διαθήκης (Ρω 6:3-5, Κολ 2:11-13), είδαν ένα θάνατο με την ακολουθούμενη

Zondervan Publishing House, Michigan 1991, σ. 990. Βλ. R.N.Whybray, *The Book of Proverbs*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1972, σ. 85.

⁶¹² Βλ. Σολ 6:24, 7:22-30, 9:13-19, 10:9. Βλ. Πρμ 3:19.

ανάσταση, είδαν τον βαπτισμένο να πεθαίνει ως προς την αμαρτία και να γεννιέται στη νέα εν Χριστώ ζωή⁶¹³. Άρα, για να πεθάνει η ψυχή ως προς την αμαρτία και να αρχίσει να ζει μια ζωή με νόημα και υγεία, απαιτείται μία σοβαρή προσπάθεια από μέρους του ανθρώπου με συγκεκριμένα βήματα και προϋποθέσεις.

Το πρώτο βήμα που πρέπει να κάνει ο αμαρτωλός για να εκκινήσει τη διαδικασία της ίασης του από την αμαρτία και τα πάθη είναι να επιστρέψει στο Θεό. Αυτό είναι αυτονόητο, αν σκεφτεί κανείς ότι η πρωταρχική αιτία της αμαρτίας είναι η αποστασία από το Θεό. Σ' αυτό το αρχικό στάδιο θα πρέπει να επιστρέψει στον Θεό με το νου του και να συνειδητοποιήσει ότι αμάρτησε, επειδή απομακρύνθηκε ο νους του από τον Θεό. Αυτό εξηγεί ο προφήτης Ησαΐας στο στίχο: «μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τοῖς ὤσιν ἀκούσωσι καὶ τῆ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσομαι αὐτούς» (Ησ 6:10). Εδώ ο προφήτης ταυτίζει την ίαση των αμαρτωλών με την επιστροφή τους στον Θεό. Όταν η ψυχή επιστρέψει στον Θεό, τότε σταματάει να αμαρτάνει και αρχίζει σταδιακά να θεραπεύεται. Αντίθετα, όταν αποστρέφεται τον Θεό, τότε αρχίζει να αμαρτάνει και αρρωσταίνει. Σταδιακά τυφλώνεται, δε διακρίνει την αμαρτία της και παράλληλα κωφεύει στο θεραπευτικό λόγο του Θεού, είτε από αδυναμία είτε από προαίρεση και τελικά αρρωσταίνει. Άρα, επιστροφή της ψυχής στο Θεό σημαίνει να θέλει να δει και να θέλει να ακούσει αυτά που θα την βοηθήσουν να αλλάξει πορεία και να ιαθεί⁶¹⁴.

Η Σοφία Σειράχ δε μένει μόνο στην τύφλωση και την κώφωση που προξενεί η αμαρτία, αλλά θεωρεί ότι το μέγεθος της συμφοράς που φέρνει είναι μεγαλύτερο. Την παρομοιάζει με δίστομο ρομφαία της οποίας το πλήγμα είναι θανατηφόρο, δεν έχει ίαση: «ὡς ῥομφαία δίστομος πᾶσα ἄνομία, τῆ πληγῆ αὐτῆς οὐκ ἔστιν ἰασις» (Σειρ 21:3). Γι' αυτό και υποδεικνύει στον άνθρωπο που αμαρτάνει, να μη συνεχίσει την αμαρτία, αλλά να προσευχηθεί αμέσως στο Θεό για την ήδη διαπραχθείσα αμαρτία του και να σταματήσει ως εκεί. Η προσευχή του, δηλαδή, να αποτελέσει το εμπόδιο στη συνέχιση της αμαρτίας: «τέκνον, ἡμαρτες, μὴ προσθῆς μηκέτι καὶ περὶ τῶν προτέρων σου δεήθητι» (Σειρ 21:1)⁶¹⁵.

⁶¹³ Βλ. E. John Hamlin, *Joshua: Inheriting the Land*, International Theological Commentary, έκδ. WM. B. Eerdmans Publ. Co & The Handsel Press Ltd, Grand Rapids-Edinburgh 1983, σσ. 33-34.

⁶¹⁴ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ησαΐαν*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1990, σ. 94.

⁶¹⁵ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σοφία Σειράχ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 26, Αθήναι 1964, σ. 92.

Η Παλαιά Διαθήκη παρουσιάζει πολλά ζωντανά παραδείγματα ανθρώπων που αμάρτησαν, αλλά επέστρεψαν στο Θεό και ιάθηκαν, όπως ο βασιλιάς Δαβίδ. Εδώ, όμως, θα αναφερθεί η περίπτωση του προφήτη Ιερεμία, του οποίου η αμαρτία δεν ήταν σαν του Δαβίδ (φόνος και μοιχεία), αλλά ωστόσο δεν έπαυε να είναι και αυτή μία αμαρτία, και μάλιστα ενός ανθρώπου που συνομιλούσε και είχε την τακτική αποκάλυψη του Θεού. Η αμαρτία του συνίστατο στο ότι ο προφήτης ολιγοψύχησε και γόγγυξε έναντι του Θεού για το βαρύ προφητικό του έργο. Η υπομονή του κάμφθηκε από την καταδίωξη των εχθρών του, την απομόνωση από τους άλλους και ίσως τη μη δημιουργία οικογένειας, εξαιτίας της αποστολής του. Ο πόνος που του προκαλούσαν όλα αυτά του φαινόταν βαρύς, ατελείωτος και η πληγή του αθεράπευτη. Η πληγή του δεν ήταν βέβαια σωματική, αλλά ψυχική. Ο πόνος του εκφράστηκε με το παράπονο: «ίνα τί οί λυποῦντές με κατισχύουσί μου; ἢ πληγή μου στερεά, πόθεν ἰαθήσομαι; γινομένη ἐγενήθη μοι ὡς ὕδωρ ψευδές οὐκ ἔχον πίστιν» (Ιερ 15:18). Ο προφήτης όμως άδικα παραπονιόταν στο Θεό, διότι η αιτία του προβλήματος του δεν ήταν ο Θεός, αλλά η καρδιά του, η λιποψυχία του και η αμφιβολία του για την πρόνοια του Θεού. Ο Γιαχβέ, όμως, που γνώριζε τα μύχια της καρδιάς του, του αποκάλυψε τον τρόπο με τον οποίο μπορούσε να βγει από το φαύλο κύκλο της αμαρτίας του: «ἐὰν ἐπιστρέψῃς, καὶ ἀποκαταστήσω σε, καὶ πρὸ προσώπου μου στήσῃ» (Ιερ 15:19). Έπρεπε να επιστρέψει την καρδιά του στο Θεό, να αφήσει κατά μέρος τις αμφιβολίες που είχε σχετικά με την πρόνοια του Θεού και οι οποίες του δημιουργήθηκαν από τη δοκιμασία και τη δυσκολία της αποστολής του και να ξαναεμπιστευτεί τον Θεό του. Τότε θα άρχιζε και πάλι να αισθάνεται τη θεία εύνοια, να χαίρεται με την αποστολή και την εκπλήρωση του προφητικού του έργου του. Πρώτα, όμως, απαιτούνταν ο δικός του προσωπικός αγώνας, η δική του εσωτερική πάλη επιστροφής στο Θεό⁶¹⁶.

Ο προφήτης Ιερεμίας πραγματικά πάλεψε εσωτερικά και αγωνίστηκε να ξεπεράσει την εσωτερική του κρίση ως προς το προφητικό του αξίωμα. Του ήταν δύσκολο να σηκώσει όλο αυτό το βάρος ενώπιον ενός λαού που όχι απλώς κώφευε στο κήρυγμά του, αλλά επιπλέον τον λοιδορούσε για όσα έλεγε και τον βασάνιζε. Τελικά μέσα από την προσωπική του πάλη κατάφερε να ανακτήσει την εμπιστοσύνη του στο Θεό και να αναφωνήσει αυτό που ο νόμος του Μωυσή έγραψε, ότι ο μόνο ιατρός είναι ο Γιαχβέ. Αυτό εξέφραζε με τη χαριτωμένη παράκληση του: «ΐασαί με, Κύριε, καὶ ἰαθήσομαι· σωσόν με καὶ σωθήσομαι· ὅτι καύχημά μου σὺ εἶ» (Ιερ 17:14). Με τη μετάνοιά του, αφέθηκε τελείως στην πρόνοια του Θεού και άρχισε να αισθάνεται πραγματικά

⁶¹⁶ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ιερεμίας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 19, Αθήναι 1961, σσ. 136-138.

ότι η μοναδική του ελπίδα ήταν ο Κύριος, γιατί οι άνθρωποι μόνο ειρωνείες του απέδιδαν. Και φυσικά στην παράκλησή του όταν ζητούσε ίαση, δεν εννοούσε σωματική, αλλά πνευματική ίαση, για να μπορεί να φέρει σε πέρας το δύσκολο προφητικό του έργο. Ζήτησε, επίσης, σωτηρία και εννοούσε σωτηρία από τους εχθρούς του, γιατί αναγνώρισε πλέον ότι σωτήρας και γιατρός του ήταν μόνο ο Θεός⁶¹⁷.

Το δεύτερο βήμα μετά την επιστροφή του νου στο Θεό είναι να συναισθανθεί ο αμαρτωλός την κατάστασή του και να την εξομολογηθεί τόσο στον εαυτό του όσο και στο Θεό. Κατεχοχὴν στο βιβλίο των Ψαλμών, που είναι βιβλίο προσευχής και περισυλλογής, γίνεται πλειστάκις εξαγόρευση αμαρτιών από ανθρώπους της εποχής που αμάρτησαν πολύ, και μάλιστα βασιλείς, όπως ο Δαβίδ. Με συντριβή ο τελευταίος αναφώνησε την αμαρτία του σε πολλούς ψαλμούς: «ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ γινώσκω, καὶ ἡ ἁμαρτία μου ἐνώπιόν μου ἔστιν διὰ παντός» (Ψλ 50:5), «τὴν ἁμαρτίαν μου ἐγνώρισα καὶ τὴν ἀνομίαν μου οὐκ ἐκάλυψα· εἶπα ἐξαγορεύσω κατ' ἐμοῦ τὴν ἀνομίαν μου τῷ Κυρίῳ· καὶ σὺ ἀφῆκας τὴν ἀσέβειαν τῆς ἁμαρτίας μου» (Ψλ 31:5) και «ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ ἀναγγεῶ καὶ μεριμνήσω ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας μου» (Ψλ 37:19). Δεν ήταν μόνο ο βασιλιάς Δαβίδ, αλλά και απλοί άνθρωποι της Παλαιάς Διαθήκης που αμάρτησαν και συναισθάνθηκαν την ενοχή τους μπροστά στον Κύριο, όπως η χήρα γυναίκα από τα Σάρεπτα της Σιδώνας, η οποία φιλοξένησε τον καταδιωκόμενο προφήτη Ηλία στο σπίτι της, και ο οποίος θαυματούργησε και ανέστησε το παιδί της. Αυτή η χήρα με πλήρη συναίσθηση ομολόγησε την αμαρτία της «καὶ εἶπε πρὸς Ηλίου· τί ἐμοὶ καὶ σοί, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ; εἰσήλθες πρὸς με τοῦ ἀναμνήσαι τὰς ἀδικίας μου καὶ θανατῶσαι τὸν υἱόν μου;» (3 Βασ 17:18)⁶¹⁸.

Το τρίτο βήμα μετά τη συναίσθηση και την εξομολόγηση της αμαρτίας είναι η έμπρακτη μετάνοια. Ο προφήτης Ησαΐας ιδιαίτερα το υπογραμμίζει στο λόγο του: «λουσασθε καὶ καθαροὶ γίνεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου, παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, μάθετε καλὸν ποιεῖν, ἐκζητήσατε κρίσιν, ῥύσασθε ἀδικούμενον, κρίνατε ὀρφανῶ καὶ δικαιώσατε χήραν» (Ησ 1:16-17). Δεν

⁶¹⁷ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ιερεμίας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 19, Αθήναι 1961, σ. 146. Βλ. Frank E. Gaebelien (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 6, έκδ. Zondervan Publishing House, Michigan 1986, σ. 487.

⁶¹⁸ Βλ. Φιλάρετος Απ. Βιτάλης (αρχιμ.), «Η Αμαρτία κατά την Παλαιά Διαθήκη», *Απόστολος Βαρνάβας* 44(1983)6: Παρόμοια εξαγόρευση κάνει ο Δαβίδ στους στίχους: «καὶ εἶπε Δαβὶδ τῷ Νάθαν· ἠμάρτηκα τῷ Κυρίῳ» (2 Βασ 12:13), «εἶπε Δαβὶδ πρὸς Κύριον· ἠμάρτον σφόδρα, ὃ ἐποίησα νῦν, Κύριε· παραβίβασον δὴ τὴν ἀνομίαν τοῦ δούλου σου, ὅτι ἐμωράνθην σφόδρα» (2 Βασ 24:10).

αρκεί μόνο η επιστροφή του νου στο Θεό και η αναγνώριση και εξομολόγηση των αμαρτιών για τη θεραπεία της ψυχής, αλλά είναι απαραίτητη και η αποστροφή της αμαρτωλής ζωής, η παύση κάθε πονηρίας και αμαρτίας. Ύστερα από μία τέτοια αλλαγή ζωής, ο Θεός καθαρίζει, θεραπεύει και ανακαινίζει την ψυχή⁶¹⁹. Αυτή η έμπρακτη μετάνοια σημαίνει ουσιαστικά επιστροφή στο Θεό όχι μόνο με το νου, αλλά και με τη ζωή, δηλαδή με την τήρηση των εντολών Του, οι οποίες θεραπεύουν και ανακαινίζουν, επειδή έχουν μέσα τους δύναμη ζωής.

Οι σοφοί και οι προφήτες του Ισραήλ έδωσαν τα κριτήρια της αληθινής μετάνοιας, την αλλαγή ζωής. Δε γινόταν δεκτή από τον Θεό μία μετάνοια του λαού που στηριζόταν απλά σε τυπολατρική προσφορά θυσιών για την εξιλέωση και τη συγχώρεση των αμαρτιών του, χωρίς αλλαγή ζωής. Ήταν απαραίτητο πριν από την προσφορά θυσίας, ο Ισραηλίτης να έχει «πνεῦμα συντετριμμένον καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην» (Ψλ 50:18) και μετά να προσφέρει τη θυσία. Αν απουσίαζε αυτό το στοιχείο και μαζί η έμπρακτη μετάνοια, που συνίστατο στο να βαδίζει ο άνθρωπος στην αγαθή οδό του Κυρίου (Ιερ 6:16), τότε όλες οι θυσίες του μεταβάλλονταν σε τυπολατρία και αποτελούσαν βδέλυγμα μπροστά στο Θεό, όπως τονίζει και ο προφήτης Ιερεμίας: «τὰ ὀλοκαυτώματα ὑμῶν οὐκ εἰσιν δεκτὰ καὶ αἱ θυσίαι ὑμῶν οὐχ ἡδυνάν μοι» (Ιερ 6:20). Ακόμη και η γιορτή του εξιλασμού, που ήταν η ημέρα αφέσεως των αμαρτιών, δεν ευαρεστούσε το Θεό, αν εξέλιπε από την ψυχή του λαού η μετάνοια και η αλλαγή ζωής. Κατά την εορτή του Εξιλασμού ο αρχιερέας αγίαζε με προσφορά θυμιάματος τα μέρη του ναού και μετά εισερχόταν στα άγια των αγίων και ράντιζε τα πάντα με το αίμα του θυσιασμένου ζώου. Κατά την έξοδό του από τα άγια εξομολογούνταν δημόσια τις αμαρτίες του ισραηλιτικού λαού έχοντας το δεξί του χέρι πάνω στον τράγο Αζαζέλ και στο τέλος της εξομολογήσεως τον απόπεμπε στην έρημο για να κατασπαραχθεί από τα θηρία, ώστε να εξαφανισθούν όλα τα εθνικά αμαρτήματα. Ακόμη όμως και αυτή η κατεξοχήν εορτή της συγχωρήσεως ήταν βδελυρή για τον Θεό: «καὶ τὰς νομηνίας ὑμῶν καὶ τὰς ἐορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχή μου ἐγενήθητέ μοι εἰς πλησμονήν οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν» (Ησ 1:14)⁶²⁰, αν ο λαός παρέμενε στην αμαρτία του.

Το ουσιώδες, λοιπόν, σε όλη τη διαδικασία θεραπείας της ψυχής από την αμαρτία είναι αυτό που εξηγεί ο Παροιμισιαστής με τους σοφούς λόγους του, ότι

⁶¹⁹ Βλ. Φιλάρετος Απ. Βιτάλης (αρχιμ.), «Η Αμαρτία κατά την Παλαιά Διαθήκη», *Απόστολος Βαρνάβας* 44(1983)7-8.

⁶²⁰ Βλ. Φιλάρετος Απ. Βιτάλης (αρχιμ.), «Η Αμαρτία κατά την Παλαιά Διαθήκη», *Απόστολος Βαρνάβας* 44(1983)8-9. Και στην προφητεία του Αμώς, ο Θεός φανερώνει ότι δεν γίνονται δεκτές οι θυσίες περί αμαρτιών χωρίς μετάνοια (Αμ 5:22).

δηλαδή ο αμαρτωλός θα πρέπει ο ίδιος να εργάζεται πάνω στον εαυτό του, για να αρχίσει να αισθάνεται τη θεραπεία της ψυχής του από τις πληγές που προξενούν τα βέλη της αμαρτίας: «ὁ μὴ ἰώμενος ἑαυτὸν ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ ἀδελφός ἐστι τοῦ λυμαινομένου ἑαυτὸν» (Πρμ 18:9). Αυτός ο οποίος δεν ιατρεύει τον εαυτό του με τα έργα του, μοιάζει με εκείνον που αυτοκτονεί. Η θεραπεία των παθών και των πληγών που προξενεί η αμαρτία δεν έρχεται δια μαγείας. Ο ίδιος ο άνθρωπος πρέπει να αρχίσει να θεραπεύει τον εαυτό του, δηλαδή να καταβάλει προσπάθεια εργαζόμενος πάνω στα πάθη του, για να δει κάποτε την ίαση της ψυχής του να γίνεται πραγματικότητα. Αν δεν ασχοληθεί με τον εαυτό του, λέει ο Παροιμιαστής, τότε μοιάζει πραγματικά με αυτόν που αυτοκτονεί, με αυτόν που αφαιρεί τη ζωή του με τα χέρια του⁶²¹, γιατί τα πάθη και η αμαρτία προσφέρουν το θάνατο της ψυχής.

Το όργανο που έχει ο άνθρωπος για να εργαστεί πάνω στον εαυτό του και να νικήσει τα πάθη είναι ο σώφρων και ηγεμόνας νου. Ο συγγραφέας του τέταρτου βιβλίου των Μακκαβαίων εξηγεί ότι όταν ο άνθρωπος έχει ασθενή λογισμό, κυριαρχείται από τα πάθη: «τινὰς παθοκρατεῖσθαι διὰ τὸν ἀσθενῆ λογισμόν» (4 Μακ 7:20). Μπορεί να ισχυροποιήσει το λογισμό του, όταν ακολουθεί τη ζωή της ευσέβειας κι έχει την πίστη ότι μετά το θάνατο δεν πεθαίνει, αλλά ζει εν τω Θεώ, όπως ο Αβραάμ, ο Ισαάκ και ο Ιακώβ (4 Μακ 7:18-19)⁶²². Αυτό έκαναν και οι μάρτυρες της πίστης την εποχή των Μακκαβαίων, οι οποίοι αγωνίστηκαν στον εαυτό τους και νίκησαν όχι τα δικά τους πάθη, αλλά αυτά που τους προκάλεσαν οι άλλοι. Κατάφεραν να δαμάσουν το νου και να τον κάνουν πραγματικό ηγεμόνα στα πάθη και στα φριχτά βασανιστήρια του σώματος, με τον αγαθό λογισμό της υπακοής στο Θεό των πατέρων τους: «δυνατὸς γὰρ ὁ σώφρων νοῦς, ὡς ἔφην, νικήσαι τὰς τῶν παθῶν ἀνάγκας καὶ σβέσαι τὰς τῶν οἴστρων φλεγμονὰς καὶ τὰς τῶν σωματίων ἀλγηδόνας καθ' ὑπερβολὴν οὔσας καταπαλαῖσαι καὶ τῇ καλοκάγαθίᾳ τοῦ λογισμοῦ ἀποπτύσαι πάσας τὰς τῶν παθῶν ἐπικρατείας» (4 Μακ 3:17-18)⁶²³. Παράδειγμα ζωντανό αποτελούν οι επτά αδελφοί με τη μητέρα τους, οι οποίοι με αυτόν τον τρόπο κατάφεραν να καταφρονήσουν τα πάθη και να γίνουν

⁶²¹ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τας Παροιμίας*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1962, σ. 174. Βλ. ακόμη Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 127: Αν ο ασθενής δεν αλλάξει τρόπο ζωής, οποιοδήποτε αγιαστικό μέσο και αν χρησιμοποιήσει δε θα φέρει την ίαση.

⁶²² Βλ. Edited James H. Charlesworth, *The Old Testament Pseudepigrapha*, τόμ. 2, έκδ. Doubleday & Company, New York 1985, σ. 553. Βλ. Ιωάννης Κολιτσάρας, *Η Παλαιά Διαθήκη*, τ. Ε', έκδ. Αδελφότης Θεολόγων η «ΖΩΗ», Αθήναι 2005, σ. 539.

⁶²³ Βλ. Edited James H. Charlesworth, *The Old Testament Pseudepigrapha*, τόμ. 2, έκδ. Doubleday & Company, New York 1985, σ. 547. Βλ. Ιωάννης Κολιτσάρας, *Η Παλαιά Διαθήκη*, τ. Ε', έκδ. Αδελφότης Θεολόγων η «ΖΩΗ», Αθήναι 2005, σ. 530.

κύριοι των πόνων τους: «ἦσαν γὰρ περίφρονες τῶν παθῶν καὶ αὐτοκράτορες τῶν ἀλγηδόνων» (4 Μακ 8:28). Και ὅπως ἔλεγαν οἱ ἴδιοι, ὅσα βασανιστήρια καὶ ἀν τους προκαλοῦσαν στο σῶμα, δὲν μποροῦσαν νὰ ἀγγίξουν τὴν ψυχὴ τους (4 Μακ 10:4)⁶²⁴.

Επιστέγασμα καὶ επισφράγισμα ὅλης αὐτῆς τῆς προσπάθειας που κάνει ο ἀμαρτωλός, γιὰ νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὴν ἀσθένεια τῆς ἀμαρτίας, εἶναι ἡ ἀφεση τῶν ἀμαρτιῶν που χαρίζει ο Θεός, ἡ ὁποία εἶναι ἡ ἀληθινὴ ἴαση καὶ ἀνακαίνιση τῆς ψυχῆς, ὅπως εἶπε ο Ησαΐας: «καὶ ἔὰν ὡσιν αἱ ἀμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν, ὡς χιόνα λευκανῶ, ἔὰν δὲ ὡσιν ὡς κόκκινον, ὡς ἔριον λευκανῶ» (Ἠσ 1:18). Ἡ δωρεά, ὁμῶς, τῆς ἀφέσεως προϋποθέτει ἓνα ἀκόμη πράγμα, τὴ συγχώρεση τῶν ἄλλων. Αὐτός που ζητᾷ τὴ συγχώρηση καὶ τὴν ἴασή του, πρέπει ὁποσδήποτε νὰ συγχωρεῖ τὸν πλησίον του. Ἐνας ἄνθρωπος που ὀργίζεται με τὸ συνάνθρωπό του καὶ δὲν τὸν συγχωρεῖ, δὲν μπορεῖ νὰ περιμένει ἀπὸ τὸν Θεό νὰ τὸν συγχωρέσει καὶ νὰ θεραπεύσει τὰ δικά του πληγωμένα αἰσθήματα καὶ τὶς δικές του ἀμαρτίες: «ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ συντηρεῖ ὀργήν, καὶ παρὰ Κυρίου ζητεῖ ἴασιν;» (Σειρ 28:3)⁶²⁵.

Σε ὅλα τὰ βήματα που περιγράφηκαν παραπάνω γιὰ τὴν ἴαση τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ἡ ἀπαραίτητη προϋπόθεση εἶναι ἡ ταπείνωση. Ἀν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει ταπείνωση, δὲ θὰ βρεῖ μετάνοια καὶ ἴαση. Ἡ Σοφία Σειράχ διατυπώνει τὸ θέμα τῆς μὴ ἰάσεως τοῦ υπερηφάνου ὡς ἐξῆς: «ἐπαγωγῆ ὑπερηφάνου οὐκ ἔστιν ἴασις, φυτὸν γὰρ πονηρίας ἐρρίζωκεν ἐν αὐτῷ» (Σειρ 3:28). Ὁ υπερήφανος δὲ θὰ βρεῖ ἴαση ὁποιαδήποτε δυστυχία καὶ ἀν περνᾷ, εἴτε ἀσθένεια εἶναι εἴτε ὁ,τιδήποτε ἄλλο. Αὐτὸ συμβαίνει ἐπειδὴ οἱ υπερήφανοι, οἱ ἀλαζόνες καὶ οἱ πείσμονες ἄνθρωποι δὲν παραδέχονται τὴν ἀμαρτία τους. Ἡ υπερηφάνεια τους τυφλώνει καὶ δὲ δέχονται καμία διόρθωση τῆς συμπεριφορᾶς τους καὶ καμία συμβουλή ἀπὸ τοὺς δίκαιους καὶ εὐσεβεῖς που ἀκολουθοῦν τὶς θεῖες ἐντολές. Τὸ κακὸ ριζώνει μέσα τους καὶ καθιστᾷ τὴ βλάβη μόνιμη καὶ τὴ δυστυχία τοῦ υπερόπτη ἀθεράπευτη καὶ μὴ ἰάσιμη⁶²⁶.

Παρόμοια διατύπωση ὑπάρχει στο νόμο τῶν Ἰσραηλιτῶν. Ὁ υπερήφανος καὶ ἀλαζόνας δὲν μπορεῖ νὰ ἐξιλεωθεῖ καὶ νὰ συγχωρεθεῖ, ἀλλὰ θὰ

⁶²⁴ Βλ. Ἰωάννης Κολιτσάρας, *Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη*, τ. Ε', ἐκδ. Ἀδελφότης Θεολόγων ἡ «ΖΩΗ», Αθήναι 2005, σσ. 543,545.

⁶²⁵ Βλ. Patrick W. Skehan, Alexander A. Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, The Anchor Bible, τόμ. 39, ἐκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1987, σ. 364. Βλ. Ἰωήλ Γιαννακόπουλος (ἀρχιμ.), *Σοφία Σειράχ*, Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Ο', τόμ. 26, Αθήναι 1964, σ. 127.

⁶²⁶ Βλ. Patrick W. Skehan, Alexander A. Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, The Anchor Bible, τόμ. 39, ἐκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1987, σσ. 164-165. Βλ. Ἰωήλ Γιαννακόπουλος (ἀρχιμ.), *Σοφία Σειράχ*, Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Ο', τόμ. 26, Αθήναι 1964, σ. 22.

εξολοθρευθεί: «καὶ ψυχὴ, ἥτις ποιήσει ἐν χειρὶ ὑπερηφανίας ἀπὸ τῶν αὐτοχθόνων ἢ ἀπὸ τῶν προσηλύτων, τὸν Θεὸν οὗτος παροξυνεῖ, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς». Ο ἄνθρωπος, ο οποίος ἀπὸ πείσμα καὶ ὑπερηφάνεια ἀμαρτάνει ἐν συνείδητα καὶ ἐγωιστικὰ ἐναντι τῶν συνανθρώπων του, αὐτὸς ἐξοργίζει τὸν Θεὸ καὶ θα ἐξολοθρευθεῖ ἐκ μέσου τοῦ λαοῦ (Αρ 15:30). Ἡ ἐννοια τοῦ «ἐξολοθρευθήσεται» στὴν εβραϊκὴ σκέψη σήμαινε τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ ἀμαρτωλοῦ ἀπὸ τὴ συναγωγή καὶ τὴν περιοχὴ ποῦ κατοικοῦσε ὁ λαός. Ἀργότερα σήμαινε τὸν πρόωρο θάνατο ἢ τὴν ἀπώλεια τῆς κοινωνικῆς τοῦ θέσης καὶ τελικὰ τὸν θάνατο⁶²⁷. Δὲν μπορεῖ, λοιπόν, νὰ δοθεῖ συγχώρηση στὸν υπερήφανο, σὲ αὐτὸν ποῦ ἀμαρτάνει ἐκούσια καὶ ὀρθώνεται καταφρονητικὰ στους θεῖους νόμους, διότι δὲν ἔχει στοιχεῖα μετάνοιας μέσα του καὶ ὁ ἴδιος δὲν θέλει νὰ συγχωρεθεῖ, ἀλλὰ προτιμᾷ νὰ διατηρεῖ τὸ νόμο τῆς ἀμαρτίας μέσα του: «ὅτι τὸ ῥῆμα Κυρίου ἐφάυλισε καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ διεσκέδασεν· ἐκτριψεὶ ἐκτριβήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη, ἡ ἀμαρτία αὐτῆς ἐν αὐτῇ» (Αρ 15:31)⁶²⁸.

Τὸ ἴδιο ἐννοεῖ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκάς, ὅταν γράφει στὸν ὕμνο τῆς Παναγίας «καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ εἰς γενεὰς γενεῶν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν» (Λκ 1:50), δηλαδὴ τὸ ἔλεος καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ δὲν προσφέρονται ἀδιάκριτα πρὸς ὅλους, παρὰ μόνο «τοῖς φοβουμένοις αὐτόν». Αὐτὸ δε σημαίνει ὅτι ὁ Θεὸς ἐπιλέγει κάποιους ἀνθρώπους καὶ ἀπορρίπτει κάποιους ἄλλους. Ὁ λόγος Του ἀπευθύνεται σὲ ὅλους, καὶ μόνο ὅσοι τὸν δεχτοῦν στὴ ζωὴ τους καὶ φέρουν καρπούς ἀξιους τῆς μετάνοιας, αἰσθάνονται τὴν ἀγάπη καὶ τὸ ἔλεος Του⁶²⁹.

Αὐτὴ τὴν ἰδέα ἐκφράζει στὴ δοξολογικὴ ᾠδὴ τῆς καὶ ἡ στείρα Ἄννα, ἡ ὁποία βίωσε τὸ θαῦμα τῆς τεκνοποίησης. Αναφέρει ὅτι πολλὲς ἀντιθέσεις μπορεῖ νὰ συμβαίνουν στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἀπὸ αὐτὲς οἱ ταπεινοὶ βιώνουν χαρὰ, ἐνῶ οἱ περήφανοι βιώνουν λύπη. Ταυτόχρονα, ὅμως, ὑπονοεῖ καὶ μία ἄλλη ἰδέα, ὅτι ὁ Θεὸς βλέποντας τὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων, ἀμαρτωλὴ ἢ ἀγωνιστικὴ κατὰ τῆς ἀμαρτίας, προσφέρει στὸν καθένα ἀνάλογα με τὶς ἀνάγκες τῆς ψυχῆς του καὶ πάντα με γνώμονα τὴν ἰασὴ του: «τόξον δυνατῶν ἡσθένησε, καὶ ἀσθενοῦντες περιεζώσαντο δύναμιν...στεῖρα ἔτεκεν ἑπτὰ καὶ ἡ πολλὴ ἐν τέκνοις ἡσθένησεν» (1 Βασ 2:4-5). Ὁ Θεὸς μπορεῖ νὰ φέρει

⁶²⁷ Βλ. Baruch A. Levine, *Numbers 1-20, The Anchor Bible*, τόμ. 4Α, ἐκδ. Doubleday, New York 1993, σ. 466. Βλ. Ἰωάννης Θ. Κολιτσάρας, *Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη*, τόμ. Α', ἐκδ. Ἀδελφότης Θεολόγων ἡ "Ζωή", Ἀθήναι 1997, σ. 381.

⁶²⁸ Βλ. Ἰωὴλ Γιαννακόπουλος (ἀρχιμ.), *Οἱ Ἀριθμοί*, Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Ο', τόμ. 4, Καλαμαὶ 1955, σ. 87.

⁶²⁹ Βλ. Βασίλης Ἀντωνόπουλος, *Ἀπὸ τὴ Γη τῆς Ἐπαγγελίας στὴ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν: ὁ Ἀβραάμ στὸ κατὰ Λουκάν Εὐαγγέλιο*, Ἀθήνα 2008, σσ. 68, 129.

έτσι τις καταστάσεις της ζωής, ώστε οι δυνατοί να χάσουν το σθένος τους και οι αδύναμοι να αποκτήσουν ισχύ, η στείρα να αποκτήσει παιδιά και η πολύτεκνη να χάσει όλα τα παιδιά της. Ο παντοδύναμος Θεός μπορεί να αλλάξει εντελώς τη ζωή των ανθρώπων, πάντοτε με σκοπό τη σωτηρία και την ίασή τους, ανάλογα με τη στάση που αυτοί κρατούν. Όταν έχουν μία υπερήφανη και αλαζονική στάση, μπορεί να ταπεινωθούν με θλίψεις, για να συνέλθουν και να αρχίσει η διαδικασία ίασης της ψυχής τους ή όταν έχουν μια ταπεινή και σεμνή στάση, να αμειφθούν με χαρές και ευλογίες, για να συνεχίσουν την ανοδική πορεία τους⁶³⁰.

5.4 Η σοφία του Θεού και η ίαση της ψυχής από την αμαρτία

Είναι σαφές ότι η θεραπεία της ψυχής από την αμαρτία και τα πάθη χαρίζεται από τον Θεό σε εκείνον που βαδίζει συνειδητά και αγωνιστικά στο δρόμο αυτό. Ο Γιαχβέ δεν άφησε μόνο τον άνθρωπο σε αυτό τον αγώνα, αλλά στάθηκε δίπλα του με τους φωτισμένους ανθρώπους Του και του έδειξε τα μέσα και τα φάρμακα που θα τον βοηθήσουν να γιατρευτεί από την αρρώστια που προκαλεί η αμαρτία. Τα μέσα θεραπείας που προτείνονται από τους εμποτισμένους με τη θεία σοφία βιβλικούς συγγραφείς είναι οι θεόσδοτες εντολές και η κρυμμένη μέσα σε αυτές θεϊκή σοφία. Βέβαια, δεν είναι εύκολο να δοθεί συγκεκριμένη φαρμακευτική αγωγή για την αρρώστια της ψυχής, επειδή δεν είναι ορατή στους οφθαλμούς, όπως για παράδειγμα συμβαίνει με την επούλωση μιας πληγής. Η θεραπευτική αγωγή εξαρτάται κάθε φορά από τις αμαρτίες και τα πάθη που προσβάλλουν την ψυχή. Άλλο φάρμακο θα χρειαστεί η ψυχή για να πολεμήσει το μικρόβιο της ζήλειας και άλλο του θυμού. Γι' αυτό και οι θείες εντολές ποικίλουν και θεραπεύουν διάφορες αμαρτίες. Για κάθε πάθος υπάρχουν οι κατάλληλες θεϊκές εντολές και οι κατάλληλοι θεϊκοί λόγοι που λειτουργούν ως φάρμακο, επειδή είναι σίγουρο και βέβαιο ότι για κάθε ασθένεια ο Δημιουργός και Ιατρός των ψυχών όρισε το κατάλληλο φάρμακο⁶³¹. Οι ζωηφόρες θείες εντολές βρίσκονται διάσπαρτες μέσα στην Παλαιά Διαθήκη και αν συγκεντρωθούν και ταξινομηθούν σε ευρύτερες ομάδες, μπορούν να αποτελέσουν ένα καλό σύστημα πρόληψης και θεραπείας της ψυχής από τις ασθένειες-πάθη που δημιουργεί η αμαρτία.

⁶³⁰ Βλ. Frank E. Gaebelien (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 3, έκδ. Zondervan Publishing House, Michigan 1992, σσ. 580-581. Βλ. επίσης Peter R. Ackroud, *The First Book of Samuel*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1971, σ. 31. Βλ. Ιωάννης Θ. Κολιτσάρας, *Η Παλαιά Διαθήκη*, τόμ. Β', έκδ. Αδελφότης Θεολόγων η "Ζωή", Αθήνα 1997, σ. 156.

⁶³¹ Πρβλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 144.

Ειδικότερα, ο Παροιμιστής, ο σοφός Σολομώντας και ο σοφός Σειράχ παρουσιάζουν αυτό το γενικό πλαίσιο θεραπείας, το οποίο συνίσταται στο να προσπαθεί ο άνθρωπος να μη στηρίζεται στη δική του πεπερασμένη σοφία, αλλά να ακολουθεί την αιώνια σοφία του Θεού, η οποία εκφράζεται στις δοσμένες εντολές Του και η οποία προσθέτει υγεία και μακροζωία στο σώμα και την ψυχή του. Με άλλα λόγια, η υπακοή και η τήρηση των θεόδοτων εντολών θεραπεύουν την νοσούσα ψυχή, αλλά και την προστατεύουν από τη νόσο της αμαρτίας. Αυτές οι συμβουλές που ακούγονται από τα βήθη των αιώνων ήταν πολύτιμες για το λαό Ισραήλ, αλλά είναι χρήσιμες και για το σύγχρονο άνθρωπο, που βάλλεται από τις ίδιες αμαρτίες:

- «υιέ, μη παραρρυής, τήρησον δὲ ἐμήν βουλήν καὶ ἐννοιαν, ἵνα ζήσῃ ἡ ψυχή σου, καὶ χάρις ἧ περὶ σῶ τραχήλῳ. ἔσται δὲ ἴασις ταῖς σαρκί σου καὶ ἐπιμέλεια τοῖς σοῖς ὀστέοις» (Πρμ 3:21-22). Ο άνθρωπος που τηρεί τις εντολές του Θεού, χωρίς να ξεφεύγει ούτε στιγμή από το δρόμο αυτό, θα έχει ζωντανή και υγιή ψυχή, πάντοτε αγωνιζόμενη κατά της αμαρτίας. Θα κοσμεῖται ακόμη με την ομορφιά της θείας χάριτος και σοφίας και τέλος θα απολαμβάνει τη σωματική υγεία⁶³².
- «υιέ, ἐμῆ ῥήσει πρόσεχε, τοῖς δὲ ἐμοῖς λόγοις παράβαλλε σὸν οὖς, ὅπως μὴ ἐκλίπωσί σε αἱ πηγαὶ σου, φύλασσε αὐτάς ἐν καρδίᾳ· ζῶν γὰρ ἔστι τοῖς εὐρίσκουσιν αὐτάς καὶ πάσῃ σαρκὶ ἴασις» (Πρμ 4:20-22). Ο άνθρωπος που ακούει προσεκτικά τους λόγους της θείας σοφίας, που τους παρακολουθεί με ἀγρυπνο οφθαλμό και τους φυλάσσει στην καρδιά του, ὥστε ταπεινά να συμμορφώνεται με αυτούς, τότε βρίσκει σ' αυτούς τη ζωή και την ἴαση. Υγιαίνει ο ἔσω ἄνθρωπος, πνευματικά, αλλά υγιαίνει και ο ἔσω ἄνθρωπος σωματικά⁶³³.
- «ὄς καταφρονεῖ πρᾶγματος, καταφρονηθήσεται ὑπ' αὐτοῦ· ὁ δὲ φοβούμενος ἐντολήν, οὗτος ὑγιαίνει» (Πρμ 13:13). Ομοίως αυτός που καταφρονεῖ ἔστω και μία από τις εντολές του Θεού, θα στερηθεῖ την ωφέλεια που αυτή προσφέρει. Αν ὁμως δεν καταφρονεῖ καμία, τότε υγιαίνει⁶³⁴. Κατὰ τον Δίδυμο Αλεξανδρείας, αυτό λέγεται για την υγεία της ψυχῆς και ὄχι του σώματος, διότι υπάρχουν πολλοί που φυλάσσουν τις εντολές, αλλά νοσούν σωματικά και πολλοί που τις παραβαίνουν, αλλά

⁶³² Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εἰς τὰς Παροιμίας*, ἐκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1962, σσ. 33-34. Βλ. Frank E. Gaebelin (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 5, ἐκδ. Zondervan Publishing House, Michigan 1991, σ. 920.

⁶³³ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εἰς τὰς Παροιμίας*, ἐκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1962, σσ. 43-44. Βλ. Frank E. Gaebelin (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 5, ἐκδ. Zondervan Publishing House, Michigan 1991, σσ. 925-926.

⁶³⁴ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εἰς τὰς Παροιμίας*, ἐκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1962, σ. 124.

υγιαίνουν σωματικά. Αυτοί που τις τηρούν, όμως, έχουν πάντα μία υγιή ψυχή⁶³⁵.

- «μη ίσθι φρόνιμος παρὰ σεαυτῶ, φοβοῦ δὲ τὸν Θεὸν καὶ ἔκκλινε ἀπὸ παντὸς κακοῦ· τότε ἴασις ἔσται τῷ σώματί σου καὶ ἐπιμέλεια τοῖς ὀστέοις σου» (Πρμ 3:7-8). Ὅποιος δε στηρίζεται στον εαυτό του, αλλά φοβάται τον Θεό και αποφεύγει την αμαρτία, προφυλάσσει όχι μόνο την ψυχή του, αλλά απολαμβάνει πλούσια υγεία στο σώμα του και έχει δυνάμεις, ώστε να εργάζεται τα καλά έργα, διότι σώμα και ψυχή είναι αλληλένδετα μέρη της ανθρώπινης φύσης⁶³⁶. Πρωτίστως, βέβαια, ο φόβος του Θεού και η εμπιστοσύνη στη θεϊκή σοφία, θεραπεύουν το πνεύμα του ανθρώπου, που συχνά μέσα στη Γραφή περιγράφεται και με όρους του φυσικού σώματος⁶³⁷.
- «εὐλογία Κυρίου ἐπὶ κεφαλῆν δικαίου· αὕτη πλουτίζει, καὶ οὐ μὴ προστεθῆ αὐτῇ λύπη ἐν καρδίᾳ» (Πρμ 10:22). Η σοφία του Θεού απαλλάσσει τον άνθρωπο από την ψυχική νόσο της λύπης και της απελπισίας, όχι επειδή οι δίκαιοι και οι σοφοί που την ακολουθούν είναι απαλλαγμένοι από τις θλίψεις, αλλά επειδή όπως λέει το ιερό κείμενο δέχονται τις θλίψεις αλύπως, ενισχυόμενοι από την ευλογία του Κυρίου⁶³⁸.
- «σοφία δὲ τοὺς θεραπεύσαντας αὐτὴν ἐκ πόνων ἐρρύσατο» (Σολ 10:9). Ὅσοι δέχονται και υπηρετούν τη θεία σοφία, απαλλάσσονται από ζημιογόνα και ανεπανόρθωτα σφάλματα. Αντίθετα, όσοι αγνοούν τη σοφία του Θεού, παραμένουν μέσα στα πεπερασμένα όριά τους και οδηγούνται από την πνευματική τυφλότητά τους. Η ιστορία του ανθρώπινου γένους από αρχής του κόσμου μέχρι τον ερχομό του Χριστού έχει δείξει πολλά παράδειγμα ανθρώπων που παραμέρισαν τη θεία σοφία και ζημιώθηκαν στη ζωή τους, αφήνοντας στις επόμενες γενεές το παράδειγμα της αφροσύνης τους και των σφαλμάτων τους⁶³⁹.
- «στέφανος σοφίας φόβος Κυρίου ἀναθάλλων εἰρήνην καὶ ὑγίαιαν ἰάσεως...καὶ οἱ κλάδοι αὐτῆς μακροημέρευσις» (Σειρ 1:18,20). Η πλήρης υγεία και μακροημέρευση μπορεί να αποκτηθεί, όταν ο άνθρωπος κερδίζει την πραγματική σοφία, η οποία δεν είναι άλλη από την σοφία του Θεού. Η

⁶³⁵ Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ἴαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 103.

⁶³⁶ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τας Παροιμίας*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1962, σσ. 27-28.

⁶³⁷ Βλ. Frank E. Gaebelin (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 5, έκδ. Zondervan Publishing House, Michigan 1991, σ. 917.

⁶³⁸ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σολομών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 25, Αθήναι 1964, σ. 67.

⁶³⁹ Βλ. Ernest G. Clarke, *The Wisdom of Solomon*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1973, σσ. 70-71. Βλ. Ιωάννης Κολιτσάρας, *Η Παλαιά Διαθήκη*, τ. Δ΄, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων η «ΖΩΗ», Αθήναι 2005, σ. 243. Βλ. Σολ 10.

αρχή και το τέλος, η ουσία και η πληρότητα της θείας σοφίας βρίσκεται στο φόβο του Θεού⁶⁴⁰. Ο σοφός συγγραφέας όταν λέει φόβος Κυρίου δεν εννοεί φυσικά τον τρόμο και τον δουλοπρεπή φόβο, αλλά έναν βαθύ σεβασμό που απορρέει από την μεγαλειότητα, τη δικαιοσύνη και την αγαθότητα του Θεού και συνδυάζεται με την αφοσίωση και ευγνωμοσύνη του ανθρώπου προς Αυτόν. Ο φόβος αυτός είναι ουσιαστικά η «θεοσέβεια»⁶⁴¹.

Παρόμοια με τους σοφούς του Ισραήλ εκφράζεται και ο μακάριος Δαβίδ, ο οποίος διακηρύττει και με τα λόγια και με τη ζωή του ότι οι οδοί του Γιαχβέ προφυλάσσουν τον άνθρωπο από την αρρώστια της αμαρτίας, ενώ οι οδοί που απομακρύνουν από τον Γιαχβέ κρύβουν πτώσεις και δημιουργούν νόσους. Συμβουλεύει μέσα από την εμπειρία της πολυτάραχης ζωής του ότι ο νόμος του Θεού πολλές φορές τον προφύλαξε από επικίνδυνα ολισθήματα στη ζωή του και του χάρισε μια υγιή εσωτερική ζωή. Λέει χαρακτηριστικά: «έπλάτυνας τὰ διαβήματά μου ὑποκάτω μου, καὶ οὐκ ἠσθένησαν τὰ ἴχνη μου» (Ψλ 17:37). Αυτός που παιδαγωγήθηκε από τον Κύριο σε όλη του τη ζωή με ποικίλους τρόπους, δεν αισθάνθηκε κλονισμό στα σκέλη του, ούτε σκόνταψε σε κάποιο εμπόδιο για να πέσει, επειδή, όπως λέει ο ίδιος: «έφύλαξα τὰς ὁδοὺς Κυρίου καὶ οὐκ ἠσέβησα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ μου, ὅτι πάντα τὰ κρίματα αὐτοῦ ἐνώπιόν μου, καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ οὐκ ἀπέστησαν ἀπ' ἐμοῦ» (Ψλ 17:22-23)⁶⁴². Αντίθετα, οι εχθροί του, των οποίων η μοναδική σκέψη ήταν πως θα του προξενήσουν κάποιο κακό, κλονίστηκαν, ταλαντεύτηκαν και έπεσαν μέσα στην ίδια την παγίδα τους. Έτσι ερμηνεύεται το «ἠσθένησαν καὶ ἔπεσαν» στον ψαλμό: «ἐν τῷ ἐγγίξειν ἐπ' ἐμὲ κακοῦντας τοῦ φαγεῖν τὰς σάρκας μου, οἱ θλίβοντές με καὶ οἱ ἐχθροί μου, αὐτοὶ ἠσθένησαν καὶ ἔπεσαν» (Ψλ 26:2)⁶⁴³.

⁶⁴⁰ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σοφία Σειράχ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 26, Αθήναι 1964, σ. 14. Παρόμοιο νόημα απαντάνται και στα χωρία (Πρμ 9:10-11, 10:27, 13:14, 19:16).

⁶⁴¹ Βλ. R.A.F. MacKenzie, S.J., *Sirach*, Old Testament Message, έκδ. Michael Glazier Inc., Wilmington-Daleware 1983, σ. 26. Βλ. Patrick W. Skehan, Alexander A. Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, The Anchor Bible, τόμ. 39, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1987, σ. 145.

⁶⁴² Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ιώβ-Οι Ψαλμοί*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 8, έκδ. Ορθόδοξος Χριστιανική Αδελφότητα «Λυδία», Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 91,94,129. Βλ. επίσης στο ίδιο σύγγραμμα ότι και το «οὐ μὴ ἀσθενήσω» του Ψαλμού 25:1 «κρίνον με, Κύριε, ὅτι ἐγὼ ἐν ἀκακίᾳ μου ἐπορεύθην καὶ ἐπὶ τῷ Κυρίῳ ἐλπίζων, οὐ μὴ ἀσθενήσω» αποδίδεται ακριβῶς με την ίδια έννοια «δε θα ταλαντευθῶ, δε θα σαλευθῶ, δε θα κλονισθῶ», γιατί πορεύθηκα με αμνησικακία.

⁶⁴³ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ιώβ-Οι Ψαλμοί*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 8, έκδ. Ορθόδοξος Χριστιανική Αδελφότητα «Λυδία», Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 132-133. Βλ. επίσης στο ίδιο σύγγραμμα ότι με την ίδια έννοια χρησιμοποιείται το ρήμα «ασθενῶ» **α)** στον Ψαλμό 9,4: «ἐν τῷ ἀποστραφῆναι τὸν ἐχθρὸν μου εἰς τὰ ὀπίσω, ἀσθενήσουσι καὶ ἀπολοῦνται ἀπὸ προσώπου σου». Η υπογραμμισμένη φράση είναι εβραϊσμός και σημαίνει «σκόνταψαν και έπεσαν», δηλαδή στην προκειμένη περίπτωση οι εχθροί του καταστράφηκαν και **β)** στον Ψαλμό 106,12: «καὶ ἐταπεινώθη ἐν κόποις ἡ καρδία αὐτῶν, ἠσθένησαν, καὶ οὐκ ἦν ὁ βοηθῶν».

Γι' αυτό ο Παροιμισιαστής έρχεται να δικαιώσει τον Δαυίδ και να πει ότι ο δίκαιος όσες φορές κι αν ατυχήσει στη ζωή του, στο τέλος θα ευτυχήσει, ενώ αυτός ο οποίος πράττει το κακό, δε θα μπορέσει να μη σκοντάψει κάποια φορά πάνω στην αδικία του: «έπτάκις γάρ πεσεΐται δίκαιος καὶ ἀναστήσεται, οἱ δὲ ἄσεβεῖς ἀσθενήσουσιν ἐν κακοῖς» (Πρμ 24:16)⁶⁴⁴. Αυτός που ζει και ακολουθεῖ ταπεινά τις ἄγιες εντολές του Θεού, προφυλάσσεται σε ὅλη του τη ζωή από κακοτοπιές, εδραιώνει καλές συνήθειες και αυτοελέγχεται, με αποτέλεσμα να προστατεύει την υγεία της ψυχής του.

Αυτές είναι και οι υποθήκες του Ματθαῖα του Μακκαβαίου τις οποίες ἄφησε στα παιδιά του, για να ενισχύσει το ηθικό τους να συνεχίσουν τον αγώνα εναντίον των Ελλήνων κατακτητῶν. Τους στήριξε αναφέροντας τα παραδείγματα των προγόνων τους, οι οποίοι ακολούθησαν με ζήλο το νόμο του Θεού, στήριξαν την ελπίδα τους σ' Αυτόν και απέφυγαν ὅλες τις σκοπέλους: «πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπ' αὐτὸν οὐκ ἀσθενήσουσι» (1 Μακ 2:61). Το «οὐκ ἀσθενήσουσιν» είναι εβραϊσμός, χρησιμοποιεῖται πολύ συχνά στο εβραϊκό κείμενο και σημαίνει προσκρούω, σκοντάφτω και κατόπιν πέφτω⁶⁴⁵.

Παρόμοια είναι και η αγγελία του προφήτη Ωσηέ: «τίς σοφὸς καὶ συνήσει ταῦτα; ἢ συνετὸς καὶ ἐπιγνώσεται αὐτά; ὅτι εὐθεῖαι αἱ ὁδοὶ τοῦ Κυρίου, καὶ δίκαιοι πορεύονται ἐν αὐταῖς, οἱ δὲ ἄσεβεῖς ἀσθενήσουσιν ἐν αὐταῖς» (Ωσ 14:10). Κατά τον Θεοφύλακτο Βουλγαρίας η έννοια του «ἀσθενήσουσιν», που αναφέρεται στους ασεβεῖς, σημαίνει ότι αυτοί δεν μπορούν να πορευθῶν στην οδό του Κυρίου, διότι ως αποστάτες ουσιαστικά του Θεού δεν επιθυμοῦν να ζουν σύμφωνα με τις εντολές Του και δεν ἔχουν τη δύναμη να το κάνουν⁶⁴⁶. Ομοίως, κατά τον Κύριλλο Αλεξανδρείας αυτοί οι οποίοι ρέπουν στη φαυλότητα και την αμαρτία, ασθενούν, δηλαδή δεν ἔχουν τη δύναμη να κατορθώσουν την αρετή, διότι οι ίδιοι δεν ἔχουν τιμήσει αυτήν την αρχή⁶⁴⁷. Το να περπατά κανείς στο δρόμο του Γιαχβέ σημαίνει να υιοθετεῖ έναν τρόπο συμπεριφοράς εναρμονισμένο με το θέλημα Του, ο οποίος οδηγεί σε μία

Αυτοί οι οποίοι ήταν αιχμάλωτοι, εξαιτίας της περιφρόνησης των εντολών του Θεού, γεύθηκαν την ταπείνωση της επηρμένης τους καρδιάς και εξαντλήθηκαν σωματικά ή ὅπως λέει το εβραϊκό κείμενο σαλεύθηκαν και ἔτρεμαν τα πόδια τους: Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄: Ἰώβ-Οι Ψαλμοί*, τόμ. 8, έκδ. Ορθόδοξος Χριστιανική Αδελφότητα «Λυδία», Θεσσαλονίκη 1986, σ. 55,491.

⁶⁴⁴ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τας Παροιμίας*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1962, σ. 230. Βλ. Frank E. Gaebelien (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 5, έκδ. Zondervan Publishing House, Michigan 1991, σ. 1075.

⁶⁴⁵ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Α΄ Μακκαβαίων*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 16, Αθήναι 1959, σσ. 48-49.

⁶⁴⁶ Βλ. Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Εξήγησις εις τον προφήτην Ωσηέ*, PG 126, 817.

⁶⁴⁷ Βλ. Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εξήγησις υπομνηματική εις τον Ωσηέ*, PG 71, 328.

ζωή ευτυχίας και ευημερίας. Αντίθετα, αυτός που ασεβεί και αμαρτάνει και δεν ακολουθεί την οδό του Κυρίου, σκοντάφτει πάνω στις εντολές και πέφτει σε ολοσχερή καταστροφή⁶⁴⁸.

Από όλες τις παραπάνω ρήσεις γίνεται αντιληπτό ότι οι εντολές του Θεού δεν είναι μόνο κάποια σοφά λόγια που αν τα ακολουθήσει κάποιος στη ζωή του, θα είναι υγιής. Είναι λόγια μέσα στα οποία υπάρχει η θεραπευτική δύναμη του Θεού και η ζωή, γι' αυτό και λειτουργούν θεραπευτικά και αγιαστικά σε όσους τα τηρούν. Πολύ συχνά οι προφήτες διαλαλούν αυτό ακριβώς, ότι δηλαδή μέσα στις εντολές και τα προστάγματα του Θεού υπάρχει η ζωή «καὶ ἔδωκα αὐτοῖς τὰ προστάγματά μου καὶ τὰ δικαιώματά μου ἐγνώρισα αὐτοῖς, ὅσα ποιήσει αὐτὰ ἄνθρωπος καὶ ζήσεται ἐν αὐτοῖς» (Ιεζ 20:11). Οι εντολές του Θεού δόθηκαν στο Σινά και η τήρησή τους έχει ζωή, δηλαδή μακροήμερευση, ευτυχία και αιώνια ζωή⁶⁴⁹. Γι' αυτό και η προσκόλληση στους όρους της Διαθήκης, φέρνει την ειρήνη και τη χαρά, που είναι το υπόστρωμα για τη διατήρηση της ψυχικής και σωματικής υγείας⁶⁵⁰. Κι αν ο θάνατος στην αντίληψη της Παλαιάς Διαθήκης θεωρούνταν το τέλος της ζωής, άρα και της υγείας, τότε είναι σοφό και συνετό να ακολουθεί ο καθένας τα προστάγματα του Κυρίου, γιατί αυτά από τη μια προσφέρουν ζωή και από την άλλη απομακρύνουν τον άνθρωπο από τις παγίδες του θανάτου «πρόσταγμα Κυρίου πηγή ζωῆς, ποιεῖ δὲ ἐκκλίνειν ἐκ παγίδος θανάτου» (Πρμ 14:27)⁶⁵¹. Δεν αποτελούν απλά τροφή, αλλά γλυκιά και θρεπτική τροφή. Όπως το μέλι είναι γλυκό για τον φάρυγγα, έτσι και η σοφία του Θεού είναι γλυκιά και θρεπτική τροφή για την ψυχή: «φάγε μέλι, υἱέ, ἀγαθὸν γὰρ κηρίον, ἵνα γλυκανθῆ σου ὁ φάρυγξ· οὕτως αἰσθήσῃ σοφίαν τῆ σῆ ψυχῆ» (Πρμ 24:13-14)⁶⁵².

Αξίζει κανείς να επιδοθεί σε αυτόν τον αγώνα, γιατί μέσα σ' αυτόν θα βρει την αληθινή ζωή. Αντίθετα, όπως σοφά διακηρύσσει ο Εκκλησιαστής το να επιδίδεται ο άνθρωπος μόνο στην εργασία με την οποία θα εξασφαλίσει τα

⁶⁴⁸ Βλ. William Rainey Harper, *Amos and Hosea*, International Critical Commentary on the Holy Scriptures of Old and New Testaments, τόμ. 10, έκδ. T& T. Clark, Edinburgh 1936, σ. 417. Βλ. Hans Walter Wolff, *A Commentary on the Book of the Prophet Hosea*, μτφρ. στα αγγλικά από Gary Stansell, έκδ. Fortress Press, Philadelphia 1989, σ. 240.

⁶⁴⁹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ιεζεκιήλ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 20, Αθήνα 1962, σ. 155. Βλ και στον Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 142: Ο Ωριγένης ομολογεί ότι ο σκοπός για τον οποίο δόθηκε ο νόμος και οι προφήτες είναι η ίαση της ανθρωπότητας.

⁶⁵⁰ Πρβλ Θρ. Κετσέας, «Οι διάφορες πλευρές της αρρώστειας στην Καινή Διαθήκη», Ακτίνες (Φεβ 1989), σ. 87.

⁶⁵¹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σολομών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 25, Αθήνα 1964, σ. 88.

⁶⁵² Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σολομών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 25, Αθήνα 1964, σ. 139.

απαραίτητα της επιβίωσής του, τότε αυτό που αποκομίζει όλες τις ημέρες της ζωής του είναι κόπος και πόνος και όσα προβλήματα συνεπάγεται η βιοπάλη: «πᾶσαι αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ἀλγημάτων» (Εκ 2:23). Ακόμη και οι νύχτες του μπορεί να είναι άγρυπνες, λόγω των μεριμνών και των υποθέσεων του. Ολόκληρη η ζωή του καταντάει ένα άλγος, το οποίο είναι μάταιο σύμφωνα με το σκεπτικό του Εκκλησιαστή «καὶ γε τοῦτο ματαιότης ἐστίν» (Εκ 2:23), εκτός αν το εμποτίσει με τη σοφία του Θεού⁶⁵³.

Επομένως, είναι πολύ σημαντική η απόκτηση της θείας σοφίας για την διατήρηση της σωματικής, ψυχικής και πνευματικής υγείας του ανθρώπου και γι' αυτό η σοφολογική γραμματεία της Παλαιάς Διαθήκης ανατρέχει στους τρόπους με τους οποίους μπορεί κανείς να την αποκτήσει. Ο Παροιμισιαστής θεωρεί ότι πρώτα από όλα ο άνθρωπος που επιθυμεί τη θεία σοφία θα πρέπει να έχει αγαθή διάθεση στο να γνωρίσει και να κατανοήσει τα θεία πράγματα «τὸ δε γνῶναι νόμον διανοίας ἐστὶν ἀγαθῆς» (Πρμ 9:10)⁶⁵⁴. Ἐπειτα χρειάζεται να συναναστρέφεται με σοφούς ανθρώπους, να ακούει από αυτούς τα θεία πράγματα και τα σοφά γνωμικά και να μελετά συνεχώς το νόμο του Κυρίου: «ἐν πλήθει πρεσβυτέρων στήθι, καὶ τίς σοφός, αὐτῷ προσκολληθήτι. πᾶσαν διήγησιν θείαν θέλε ἀκροᾶσθαι... διανοοῦ ἐν τοῖς προστάγμασιν Κυρίου καὶ ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ μελέτα διὰ παντός» (Σειρ 6:34,35,37)⁶⁵⁵. Δεν αρκεί, όμως, μόνο να μελετά τον νόμο, αλλά χρειάζεται και να τον τηρεί «σύνεσις δὲ ἀγαθὴ πᾶσι τοῖς ποιοῦσι αὐτήν» (Πρμ 1:7). Η σοφία/σύνεση αποβαίνει ωφέλιμη μόνο σε εκείνους που εφαρμόζουν τα προστάγματα της⁶⁵⁶. Μαζί με την προσωπική μελέτη όλων των εντολών και την εφαρμογή τους, απαιτείται και η ταπεινή και επίμονη προσευχή, της οποίας κύριο αίτημά θα πρέπει να είναι η συγχώρεση των αμαρτιών, επειδή οι αμαρτίες είναι το εμπόδιο για την απόκτηση της σοφίας (Σειρ 39:1-5). Μετά από όλα αυτά, αν ο Κύριος κρίνει ότι ο αναζητητής της σοφίας είναι άξιος και έτοιμος να τη λάβει, τότε θα του τη δωρίσει απλόχερα «ἐὰν Κύριος ὁ μέγας θελήσῃ, πνεύματι συνέσεως ἐμπλησθήσεται» (Σειρ 39:6)⁶⁵⁷. Και φυσικά ο άνθρωπος

⁶⁵³ Βλ. Ηρ. Παπαδημητρίου, Νικ. Π. Βασιλειάδης, *Υπόμνημα εις τον Εκκλησιαστήν*, Αθήναι 1969, σ. 24. Βλ. Παναγιώτης Ι. Μπρατσιώτης, *Ο Εκκλησιαστής*, Αθήναις 1951, σ. 39. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σολομών, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄*, τόμ. 25, Αθήναι 1964, σ. 197.

⁶⁵⁴ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σολομών, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄*, τόμ. 25, Αθήναι 1964, σ. 60.

⁶⁵⁵ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σοφία Σειράχ, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄*, τόμ. 26, Αθήναι 1964, σσ. 33-34.

⁶⁵⁶ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σολομών, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄*, τόμ. 25, Αθήναι 1964, σ. 19.

⁶⁵⁷ Βλ. Patrick W. Skehan, Alexander A. Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, The Anchor Bible, τόμ. 39, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1987, σ. 452.

θα έχει πετύχει τότε το πολυπόθητο, να έχει μια ψυχή γεμάτη υγεία, η οποία θα τρέφει με υγεία και το σώμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

Η ΕΘΝΙΚΗ ΑΣΘΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΣΤΟ ΠΡΟΦΗΤΙΚΟ ΚΗΡΥΓΜΑ

6.1 Η ασθένεια του λαού Ισραήλ

Η ασθένεια της αμαρτίας δεν πλήττει μόνο τα μεμονωμένα πρόσωπα, αλλά και ολόκληρους λαούς. Ο λαός Ισραήλ ήταν ένας προνομιούχος λαός από τη γέννησή του, καθώς ξεκίνησε τη ζωή του με τις καλύτερες προϋποθέσεις για να αποφύγει την αμαρτία, επειδή σύναψε Διαθήκη με το Γιαχβέ και έλαβε τις σοφές εντολές Του για την πορεία του στον κόσμο. Πάραυτα, ο ευνοημένος αυτός λαός υπέπεσε πολλές φορές στην αμαρτία⁶⁵⁸, για την οποία πίστευε ότι ήταν μεταβιβαστέα, δηλαδή πίστευε ότι η προσωπική αμαρτία των γονέων κληρονομούνταν στα παιδιά και στις επόμενες γενεές μέχρι τρίτης και τετάρτης γενεάς. Πρακτικά αυτό σήμαινε στη συνείδησή του ότι ο Θεός τιμωρεί και παιδεύει τους απογόνους του λαού με αρρώστιες, θανάτους, θλίψεις, πολέμους, συμφορές και υποδουλώσεις στους εχθρούς, για αμαρτήματα που έχουν διαπράξει οι πατέρες του: «ἐγὼ εἶμι Κύριος ὁ Θεὸς σου, Θεὸς ζηλωτῆς, ἀποδιδοὺς ἄμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεὰν τοῖς μισοῦσί με» (Δευ 5:9)⁶⁵⁹. Υπήρχε, δηλαδή, σύνδεση της αμαρτίας του λαού με τις συμφορές που υφίστατο.

Η αμαρτία, όμως, δεν έμενε ανεξέλεγκτη. Όλοι οι προφῆτες έλεγχαν επανειλημμένα το λαό για τις αμαρτίες του και τον προειδοποιούσαν⁶⁶⁰ για τις συμφορές που θα τον έπλητταν, με απώτερο σκοπό να τον οδηγήσουν στην εθνική μετάνοια. Στους ελεγκτικούς λόγους τους χρησιμοποιούσαν αλληπάλληλα τους όρους «ασθένεια» «πληγή», «νόσος», «οδύνη», για να χαρακτηρίσουν με αυτούς τις εξωτερικές θλίψεις και εθνικές συμφορές που θα ταλαιπωρούσαν το λαό, καθώς και τις εσωτερικές αμαρτίες που τύφλωναν την ψυχή του. Οι τελευταίες ουσιαστικά αποτελούσαν τις αιτίες των συμφορών του. Έτσι παρομοίασαν με ασθένειες και τις αιτίες και τα αποτελέσματα των αμαρτιών του, γιατί και τα δύο οδηγούσαν ολόκληρο το έθνος σε μία συνεχή κατάσταση δυσλειτουργίας και αδυναμίας. Μάλιστα σε όλες τις προφητείες τους τονίζοταν πάντα αυτή η αιτιώδης σχέση μεταξύ των αμαρτιών του λαού και των εθνικών

⁶⁵⁸ Βλ. Γεν 12:1-3.

⁶⁵⁹ Βλ. Φιλάρετος Απ. Βιτάλης (αρχιμ.), «Η Αμαρτία κατά την Παλαιά Διαθήκη», *Απόστολος Βαρνάβας* (1982)370,411-412.

⁶⁶⁰ Βλ. Νικόλαος Π. Βασιλειάδης, *Αρχαιολογία και Αγία Γραφή*, Αθήναι 1999, σ. 81: Οι προφῆτες του Ισραήλ, συνήθως, στην πύλη των πόλεων εξήγγελλαν τις προφητείες τους. Οι πύλες των παλαιστινιακών πόλεων ήταν τόπος συναντήσεων, συζητήσεων και συναλλαγών.

συμφορών του. Πρώτα ο λαός νοσούσε εσωτερικά με τις αμαρτίες του και μετά εξωτερικά με τις συμφορές του.

Οι προφήτες ακολουθούσαν ένα μεθοδευμένο σχέδιο για την εσωτερική θεραπεία του λαού τους. Πρώτα στηλίτευαν τις συγκεκριμένες αμαρτίες του, ώστε να μπορέσει να αντιληφθεί την ασθένειά του. Αν δεν μετανοούσε, ο λαός άκουγε και τις προρρήσεις για μελλοντικές θλίψεις και συμφορές που θα τον έπλητταν, ώστε να φοβηθεί και να αφυπνιστεί η συνείδησή του. Παράλληλα άκουγε και τις προρρήσεις για την μελλοντική ιασή του, μήπως και φιλοτιμηθεί και μετανοήσει από καρδιάς για τις πράξεις του. Οι φωτισμένοι προφήτες έκριναν κάθε φορά το ύφος του λόγου που θα χρησιμοποιούσαν, αν θα ήταν ελεγκτικό ή παρακλητικό, ανάλογα με την κατάσταση στην οποία βρισκόταν ο λαός τους και την οποία έβλεπαν με τα διορατικά και φυσικά τους μάτια. Τελικά, αν ο λαός μετανοούσε, γλίτωνε τις συμφορές. Αν δεν μετανοούσε, έπρεπε να γευθεί τις εξωτερικές θλίψεις, για να αντιληφθεί την εσωτερική νοσούσα κατάστασή του και να αρχίσει να θεραπεύεται, πρώτα από την περηφάνια του κι έπειτα από όλες τις ασθένειες που την ακολουθούσαν. Μαζί με την ταπείνωση άκουγε και πάλι το παρακλητικό κήρυγμα των προφητών, που περιλάμβανε τις προρρήσεις για τη μελλοντική εθνική αποκατάστασή του, με σκοπό να ενθαρρυνθεί, να τονωθεί ηθικά και να οδηγηθεί στη μετάνοια. Βέβαια, ο λαός Ισραήλ σπάνια άκουγε τα κηρύγματα των προφητών του και γι' αυτό τις περισσότερες φορές υπέστη τις δυσάρεστες συνέπειες των αμαρτιών του.

Όλες αυτές οι προειδοποιήσεις και οι προρρήσεις των προφητών για τη νοσούσα κατάσταση του Ισραήλ είχαν προεκτάσεις και στα άλλα έθνη και τακτικά γίνονταν προβλέψεις και για το μέλλον των άλλων λαών. Η ιδιαίτερη εκλογή του ισραηλιτικού λαού ως περιούσιου λαού δε σημαίνει ότι ο Θεός δεν ενδιαφερόταν για τα άλλα έθνη. Αντίθετα, με την εκλογή του ισραηλιτικού λαού και την καθοδήγησή του στο βάθος τους χρόνου, προνοούσε για τη σωτηρία όλων των εθνών μέσα από την ιστορία του λαού αυτού, επειδή, όπως γράφει και το ψαλτήρι, είναι ο «μόνος Ὑψιστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν» (Ψλ 82:18) και όχι απλά ένας τοπικός και εθνικός θεός, δημιουργημάτων της φαντασίας του ισραηλιτικού λαού, όπως ήταν οι άλλοι θεοί⁶⁶¹.

⁶⁶¹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Έξοδος*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 2, Αθήναι 1964, σ. 113. Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Έξοδος*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 2, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2005, σ. 445.

6.1.1 Οι αμαρτίες του λαού

Οι προφήτες αντικρίζοντας την αποστασία του λαού τους και όλες τις αμαρτωλές παρεκτροπές του, προσπαθούσαν με τα κηρύγματά τους να τον συνετίσουν και να τον επαναφέρουν από τη ζωή της αποστασίας στη ζωή της υπακοής. Αρχικά, χρησιμοποίησαν δριμύτατα ελεγκτικά κηρύγματα, επειδή η καρδιά του ήταν πωρωμένη. Τον στηλίτευσαν για τις αμαρτίες του και τον έλεγξαν για τα ατοπήματά του, φανερώνοντας ταυτόχρονα και το δρόμο της επιστροφής στις θεόδοτες εντολές. Στο γραπτό τους λόγο χρησιμοποίησαν τον όρο της ασθένειας και άλλους παρόμοιους, για να δείξουν ότι οι αμαρτίες του λαού ήταν πραγματικά μια εσωτερική αιμορραγούσα πληγή. Από τον Ωσηέ μέχρι τον Μαλαχία, οι αμαρτίες που καταγράφηκαν ήταν η αποστασία από τον Γιαχβέ και η λατρεία των ειδώλων, η πνευματική πορνεία, η παραβίαση των εντολών και η μη υπακοή και τήρηση του νόμου, η παρέκκλιση από το δρόμο του Θεού και η νόθα διδασκαλία του θείου νόμου από τους λευίτες, η πνευματική τύφλωση και κώφωση που προερχόταν από την περιφρόνηση του Θεού και την απειθαρχία στο κήρυγμα μετανοίας, η ηθική παρακμή, η πολιτική αναταραχή, η διαφθορά, οι φόνοι και οι αδικίες. Όλες αυτές οι περιγραφές των αμαρτιών μαζί με τις προφητείες των εθνικών συμφορών στόχευαν στο να διεγείρουν τη διάθεση του λαού προς μετάνοια και να τον οδηγήσουν από τη ζωή της αποστασίας στη ζωή τη υπακοής.

Στον προφήτη Ωσηέ απαντώνται οι έννοιες «νόσος» και «οδύνη», δύο ιατρικοί όροι, που περιγράφουν την εσωτερική κατάσταση που βίωνε ως έθνος καθολικά και ο Εφραΐμ και ο Ιούδας: «καὶ εἶδεν Εφραΐμ τὴν νόσον αὐτοῦ καὶ Ἰούδας τὴν οδύνην αὐτοῦ» (Ωσ 5:13). Η νόσος και η οδύνη ήταν η ταραγμένη πολιτική κατάσταση και η κοινωνική ανωμαλία που βίωναν τα δύο βασίλεια, το ισραηλιτικό και το ιουδαϊκό, κατά τη διάρκεια και μετέπειτα του εμφυλίου συροεφραϊμικού πολέμου⁶⁶². Η νόσος των δύο βασιλείων δεν ήταν μόνο πολιτική, αλλά και θρησκευτική και ηθική. Οι λαοί νοσούσαν και ως προς την πίστη τους στον Γιαχβέ και ως προς την ηθική τους ζωή⁶⁶³. Είχαν αντικαταστήσει τη λατρεία του Θεού με τη λατρεία των ειδώλων (Ωσ 4:17-18), παραβιάζαν επανειλημμένα τις εντολές του Θεού (Ωσ 5:10-11) και διήγαν μία ζωή χωρίς ηθικούς φραγμούς (Ωσ 4:2,11)⁶⁶⁴.

⁶⁶² Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Ωσηέ-Αμώς*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 31-32, Μάνδρα Αττικής 1992, σ. 87.

⁶⁶³ Βλ. William Rainey Harper, *Amos and Hosea*, International Critical Commentary on the Holy Scriptures of Old and New Testaments, τόμ. 10, έκδ. T & T. Clark, Edinburgh 1936, σ. 277.

⁶⁶⁴ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Ωσηέ-Αμώς*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 31-32, Μάνδρα Αττικής 1992, σσ. 87-88.

Ο προφήτης Μιχαίας παρομοίασε με «πληγή» την πνευματική πορνεία των φυλών Ισραήλ και Ιούδα: «ὅτι κατεκράτησεν ἡ πληγὴ αὐτῆς, διότι ἦλθεν ἕως Ιούδα καὶ ἤψατο ἕως πύλης λαοῦ μου, ἕως Ιερουσαλήμ» (Μιχ 1:9). Αυτή η πληγή ξεκίνησε από την Σαμάρεια, την πρωτεύουσα του βόρειου βασιλείου και έφτασε μέχρι την Ιερουσαλήμ, την πρωτεύουσα του νότιου βασιλείου. Η πνευματική πορνεία της Σαμάρειας ήταν η ειδωλολατρία της, η προσφορά θυσίας και αφιερωμάτων στα αγάλματα και στα είδωλα που είχαν τοποθετηθεί μέσα στο ναό της Σαμάρειας και πιθανώς η ύπαρξη ιεροδούλων που ήταν προσκολλημένες στη λατρεία των ειδώλων της Σαμάρειας έναντι μισθώματος (Μιχ 1:7)⁶⁶⁵.

Ο προφήτης Ηλίας δε μίλησε για ασθένεια, αλλά για αναπηρία των ψευδοπροφητών του ισραηλιτικού λαού. Τους χαρακτήρισε χωλούς και από τα δύο πόδια, γιατί από τη μια μεριά προσκυνούσαν τον Θεό και από την άλλη λάτρευαν και υπηρετούσαν τα είδωλα. Συνδύαζαν και τις δύο λατρείες και δεν ήθελαν να αφιερωθούν εξ' ολοκλήρου ούτε στον Θεό ούτε στον Βάαλ: «καὶ εἶπεν αὐτοῖς Ηλίου· ἕως πότε ὑμεῖς χωλανεῖτε ἐπ' ἀμφοτέραις ταῖς ἰγνύαις; εἰ ἔστι Κύριος ὁ Θεός, πορεύεσθε ὀπίσω αὐτοῦ· εἰ δὲ ὁ Βάαλ, πορεύεσθε ὀπίσω αὐτοῦ» (3 Βασ 18:21)⁶⁶⁶. Αυτή η συμπεριφορά παρομοιάστηκε από τον προφήτη με αναπηρία και αστάθεια, όχι βέβαια των κάτω άκρων, αλλά της ψυχής. Οι Ισραηλίτες και οι ψευδοπροφῆτες τους ήταν ασταθείς στην πίστη και παρόλα αυτά δεν άκουγαν τις νουθεσίες και τη διδασκαλία των αληθινών προφητών, οι οποίοι δίδασκαν ότι δεν ήταν δυνατόν να λατρεύουν τους ψεύτικους θεούς και ταυτόχρονα να υπηρετούν τον Θεό του Ισραήλ⁶⁶⁷.

Ο προφήτης Ησαΐας χρησιμοποίησε και αυτός ιατρικούς όρους για να περιγράψει την εσωτερική νοσούσα κατάσταση στην οποία βρισκόταν όλο το έθνος. Η περιγραφή αυτή τοποθετείται χρονικά κατά το τέλος του συροεφραιμικού πολέμου, όπου η χώρα του Ιούδα είχε υποστεί πολλές καταστροφές. Από τα πόδια ως την κεφαλή το έθνος ήταν πληγωμένο, δεν είχε ακεραιότητα και ολοκληρία: «τί ἔτι πληγῆτε προστιθέντες ἀνομίαν; πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόνον καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην. ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς

⁶⁶⁵ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Οι 12 μικροί προφῆτες*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 22, Αθήναι 1963, σσ. 135-137. Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Μιχαίας-Ιωήλ-Οβδιού*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 33-35, Μάνδρα Αττικής 1993, σσ. 38-41.

⁶⁶⁶ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Γ' Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 10, Αθήναι 1958, σσ. 170-171.

⁶⁶⁷ Βλ. Nolan B. Harmon (εκδ.), *The Interpreter's Bible*, τόμ. III, έκδ. Abingdon Press, Nashville 1982, σ. 154.

οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ολοκληρία, οὔτε τραῦμα οὔτε μῶλωψ οὔτε πληγὴ φλεγμίνουσα· οὐκ ἔστιν μάλαγμα ἐπιθεῖναι οὔτε ἔλαιον οὔτε καταδέσμους» (Ησ 1:5-6). Η κεφαλή συμβόλιζε το βασιλιά και τους ἄρχοντες, η καρδιά τους ιερεῖς και τους δασκάλους και οι πόδες τον λαό. Όλοι νοσοῦσαν, ἀπό τον αφανή χωρικό μέχρι τον επιφανή ἄρχοντα. Η αρρώστια τους δεν ἦταν σωματική, ἀλλά ηθική. Απουσίαζαν ἀπό τη ζωή τους οι ηθικές αρχές. Μόνο διαφθορά, φόννοι, αἷμα και ὅλα αὐτά πίσω ἀπό το κάλυμμα μιας νεκρῆς πίστεως και θρησκείας. Παρόλη τη σοβαρότητα του τραύματος, που οδηγούσε ὅλο τον οργανισμό στο θάνατο, δε δόθηκε καμία φροντίδα για τη θεραπεία της πληγῆς. Δεν ἐγινε καμία ἀπόπειρα για την ἀνόρθωση και μεταρρύθμιση του ἔθνους⁶⁶⁸.

Ο Σοφονίας στην προφητεία του μίλησε για πνευματική τύφλωση, η οποία θα συνέβαινε την ημέρα του Κυρίου. Οι ερμηνευτές θεωροῦν ὅτι ως ημέρα του Κυρίου, κατὰ τον προφήτη, ἦταν η ημέρα της ἄλωσης της Ιερουσαλήμ ἀπό τους Βαβυλωνίους ἢ ἀκόμη η ημέρα που θα γίνει η μέλλουσα κρίση. Σε αὐτή την ημέρα του Κυρίου, εἴτε ιστορική εἴτε εσχατολογική, ο Θεός θα χτυπήσει τους ἀνθρώπους με πολλές συμφορές και θα βαδίζουν σαν τυφλοί: «καὶ ἐκθλίψω τοὺς ἀνθρώπους, καὶ πορεύσονται ὡς τυφλοί, ὅτι τῷ Κυρίῳ ἐξήμαρτον» (Σφν 1:17). Η τύφλωση στην οποία ἀναφέρεται ο προφήτης δεν ἦταν η τύφλωση των φυσικῶν οφθαλμῶν, ἀλλά η τύφλωση του νου, που καθιστᾶ ἀδύναμους τους ἀνθρώπους να δουν ἀπό πού προέρχεται η σωτηρία τους, ὅπως ο τυφλός ἔχει ἀδυναμία στην αυτοεξυπηρέτησή του. Αἰτία ὅλων των δεινῶν, ἀλλά και της πνευματικῆς τύφλωσης, ἦταν η ἀμαρτία του Ιουδαϊκού λαοῦ και των ἀρχόντων ἐνώπιον του Κυρίου με τη θρησκευτική και ηθική διαφθορά του⁶⁶⁹.

Επίσης, ο προφήτης Ιερεμίας ἀποκάλυψε και ἐλέγξε την πνευματική κώφωση και τύφλωση των συμπατριωτῶν του Ιουδαίων: «ὄφθαλμοὶ αὐτοῖς καὶ οὐ βλέπουσιν, ὦτα αὐτοῖς καὶ οὐκ ἀκούουσιν» (Ιερ 5:21). Με τα λόγια αὐτά, ο Θεός, δια του προφήτη, ἀπευθυνόταν σε ἕναν λαό που ἀπό τη γέννησή του γνώρισε τις ευεργεσίες του Γιαχβέ στην ἐθνική του ιστορία και εἶδε την κυριότητα, τη δύναμη και τον ἐλέγχό Του ἐπὶ των στοιχείων της φύσης (Ιερ 5:22-24). Εντούτοις, ο λαός αὐτός περιφρόνησε σκόπιμα τις υποδείξεις των προφητῶν του για ἀποστροφή της ἀσέβειας και ἐπιστροφή στο δρόμο των ἐντολῶν, ἐπειδὴ

⁶⁶⁸ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ησαΐας*, Η Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τους Ο', τόμ. 18, ἐκδ. Βασίλης Ρηγόπουλος, Θεσσαλονίκη 1970, σσ. 23,26-27. Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εἰς τον προφήτην Ησαΐαν*, ἐκδ. Αδελφότης Θεολόγων "Ο Σωτήρ", Αθήναι 1990, σσ. 20-22.

⁶⁶⁹ Βλ. Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εξήγησις υπομνηματικὴ εἰς τον προφήτην Σοφονίαν*, PG 71, 968. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Οι 12 μικροὶ προφῆτες*, Η Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τους Ο', τόμ. 22, Αθήναι 1963, σ. 277. Βλ. Σταύρος Ε. Καλαντζάκης, *Εισαγωγή στην Παλαιὰ Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 781.

αυτό βόλευε την ανήθικη ζωή του: «τῷ δὲ λαῷ τούτῳ ἐγενήθη καρδία ἀνήκοος καὶ ἀπειθής, καὶ ἐξέκλιναν καὶ ἀπήλθοσαν... ἰδοὺ τὸ ῥῆμα Κυρίου ἐγένετο αὐτοῖς εἰς ὄνειδισμόν, οὐ μὴ βουληθῶσιν αὐτὸ ἀκοῦσαι» (Ιερ 5:23, 6:10). Παρέμεινε τυφλός και κωφός καταντώντας σαν τα άψυχα είδωλα που προσκυνούσε⁶⁷⁰.

Ο προφήτης Ιερεμίας προείπε ακόμη ότι ο ίδιος αυτός λαός, ο οποίος λησμόνησε τον Θεό και πρόσφερε θυμίαμα στα είδωλα, εκτός από την πνευματική τύφλωση, θα ασθενούσε και εσωτερικά: «ἀσθενήσουσιν ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν σχοίνους αἰωνίους τοῦ ἐπιβῆναι τρίβους οὐκ ἔχοντας ὁδὸν εἰς πορείαν» (Ιερ 18:15). Αυτό σήμαινε ότι η οδός της ειδωλολατρίας που οι Ιουδαίοι βάδιζαν, θα τους κλόνιζε πνευματικά και θα έχαναν το δρόμο της σωτηρίας, επειδή άφησαν τον πατροπαράδοτο δρόμο της σοφίας και της γνώσης που απέρρευε από την υπακοή στη Διαθήκη που σύναψαν με το Γιαχβέ⁶⁷¹. Σήμαινε επίσης ότι θα κλονίζονταν και σωματικά, επειδή θα πορεύονταν μια ξένη οδό, δύσκολη και δύσβατη, την οδό της αιχμαλωσίας⁶⁷².

Με τύφλωση και κώφωση χαρακτηρίζονται οι Ιουδαίοι και την εποχή του Ιεζεκιήλ: «υἱὲ ἀνθρώπου, ἐν μέσῳ τῶν ἀδικιῶν αὐτῶν σὺ κατοικεῖς, οἱ ἔχουσιν ὀφθαλμοὺς τοῦ βλέπειν καὶ οὐ βλέπουσι καὶ ὠτα ἔχουσι τοῦ ἀκοῦειν καὶ οὐκ ἀκούουσιν, διότι οἶκος παραπικραίνων ἐστίν» (Ιεζ 12:2). Την εποχή του Ιεζεκιήλ, οι εσωτερικές αυτές αναπηρίες των κατοίκων της Ιερουσαλήμ προκλήθηκαν από την απειθαρχία τους στο κήρυγμα μετάνοιας του προφήτη και στον προφητικό λόγο του για την επικείμενη αιχμαλωσία. Ενώ είχαν μάτια για να βλέπουν και αυτιά για να ακούν, αυτοί αρνούσαν να υπακούσαν και να δουν. Για περισσότερο από ένα χρόνο ο προφήτης μετέφερε με λόγια και με έργα το μήνυμα της τελικής πτώσης της Ιερουσαλήμ στο ξίφος των Βαβυλωνίων, αλλά οι Ιουδαίοι δε λάμβαναν υπόψη τα λόγια του, δεν μετανοούσαν και ήλπιζαν ότι η Ιερουσαλήμ θα ζήσει και όσοι είχαν εξοριστεί θα επέστρεφαν γρήγορα στην αγία πόλη τους⁶⁷³.

⁶⁷⁰ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ιερεμίας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 19, Αθήναι 1961, σσ. 70,76. Βλ. J.A. Thompson, *The Book of Jeremiah*, The New International Commentary on the Old Testament, έκδ. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids-Michigan 1980, σσ. 247,257.

⁶⁷¹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ιερεμίας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 19, Αθήναι 1961, σ. 153. Βλ. J.A. Thompson, *The Book of Jeremiah*, The New International Commentary on the Old Testament, έκδ. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids-Michigan 1980, σ. 438.

⁶⁷² Βλ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εξηγήσεις εις τον Ιερεμίαν Προφήτην*, PG 64, 921.

⁶⁷³ Βλ. Moshe Greenberg, *Ezekiel 1-20*, The Anchor Bible, τόμ. 22, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1983, σσ. 208-209.

Ο προφήτης Μαλαχίας χρησιμοποίησε και αυτός το ρήμα «ασθενώ» για να μιλήσει όχι για σωματική ασθένεια, αλλά για πνευματική, εννοώντας το σκανδαλισμό των πιστών Ιουδαίων από τη νωθρότητα της φυλής Λευί στην εφαρμογή του θείου νόμου: «ὕμεῖς δὲ ἐξεκλίνατε ἐκ τῆς ὁδοῦ καὶ ἡσθενήσατε πολλοὺς ἐν νόμῳ, διεφθείρατε τὴν διαθήκην τοῦ Λευί, λέγει Κύριος παντοκράτωρ» (Μαλ 2:8). Ειδικότερα, η φυλή του Λευί, την εποχή του προφήτη, είχε παρεκκλίνει από την οδό του Κυρίου και με το κακό παράδειγμά της και τη μη ορθή διδασκαλία της κλόνιζε πολλούς στην πίστη και στην υπακοή του νόμου. Οι απλοί άνθρωποι ταύτιζαν την πίστη τους με τα πρόσωπα των ιερέων και όχι με το πρόσωπο του Γιαχβέ και αναζητούσαν στις παρεκτροπές των ιερέων και Λευιτών δικαιολογία για τις δικές τους παρεκτροπές. Αυτή τη συμπεριφορά της φυλής Λευί την αντιδιαστέλλει ο προφήτης με τους παλαιότερους Λευίτες, οι οποίοι με το προσωπικό τους παράδειγμα και τη διδασκαλία του νόμου, επέστρεφαν πολλούς από την αμαρτωλή ζωή στην ευθεία οδό (Μαλ 2:6)⁶⁷⁴.

Δύο συμπεράσματα εξάγονται από το ελεγκτικό κήρυγμα των προφητών για τις αμαρτίες του λαού Ισραήλ. Πρώτον, οι Ισραηλίτες και Ιουδαίοι ήταν ένας λαός που νοσούσε εσωτερικά από τις αμαρτίες του συνεχώς, παρόλο που είχε για οδηγό του το νόμο του Κυρίου. Δεύτερον, ο λαός αυτός δε συνετιζόταν εύκολα από τα κηρύγματα των προφητών για τις ηθικές και θρησκευτικές του παρακτροπές. Ήταν λαός σκληροκάρδιος και αμετανόητος. Έπρεπε να υποστεί εθνικές καταστροφές, για να ξυπνήσει από το λήθαργο της αμαρτίας, να πάψει να συμπεριφέρεται αλαζονικά απέναντι στον Γιαχβέ, που τον περιέθαλπε με πατρική στοργή από τη γέννησή του και να επιστρέψει στην υγιή και αρμονική ζωή, που οριοθετούνταν από τη θεϊκή σοφία.

6.1.2 Οι εθνικές συμφορές του λαού

Είναι γνωστό ότι οι προφύτες προσπάθησαν με κάθε τρόπο να σώσουν το λαό τους. Όταν δεν αρκούσε ο έλεγχος της αμαρτίας, τότε κατέφευγαν στην φοβέρα των μελλοντικών θλίψων. Οι προρρήσεις που αφορούσαν στις εξωτερικές θλίψεις και εθνικές συμφορές του λαού ήταν ένα ακόμη μέσο που

⁶⁷⁴ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Μαλαχίαν*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1994, σσ. 38-40. Βλ. Frank E. Gaebelin (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 7, Zondervan Publishing House, έκδ. Michigan 1985, σ. 715: Στο εβραϊκό κείμενο η έκφραση «πολλοὺς ἡσθενήσατε ἐν νόμῳ» μεταφράζεται «έχετε γίνει εμπόδιο ώστε πολλοί να σκοντάψουν». Οι ιερείς που έπρεπε να είναι οι φύλακες του νόμου είχαν οδηγήσει τους ανθρώπους μακριά από τον ευθύ δρόμο.

χρησιμοποίησαν οι προφῆτες για να θεραπεύσουν όλους από τη νοσούσα κατάσταση της αμαρτίας. Όλες αυτές οι προφητείες συνέθεσαν μία ενιαία γραμμή αντιμετώπισης της νόσου της αμαρτίας του λαού, τόσο από τους παλαιότερους όσο και από τους νεότερους χρονικά προφῆτες της Παλαιάς Διαθήκης. Σε αυτές τις προρρήσεις, οι εθνικές συμφορές χαρακτηρίστηκαν ως ασθένεια του λαού και επιγραμματικά συνοψίζονται στις εξής: πόλεμος, υποτέλεια, αιχμαλωσία, εξορία, καταστροφή και λεηλασία πόλεων, κατάλυση αυτοκρατοριών και συντριβή στρατιωτικών δυνάμεων, συντριβή περηφάνιας και αλαζονείας ολόκληρων λαών, έλλειψη ιερέων και παύση των θυσιών, έλλειψη βασιλέων και προφητών, πανικός από επιθέσεις του εχθρού, φόβος, τρόμος, δειλία, παραλυμένος νους από τις καταστροφές του πολέμου, κλονισμός της ελπίδας, του θάρρους και του ηθικού ενός λαού, έλλειψη εσωτερικής ειρήνης, ανάπαυσης και ελπίδας, αναστάτωση της καρδιάς και θλίψη. Αυτή την εικόνα που δίνουν οι προφῆτες, συμπληρώνουν και δύο αναφορές από τα ιστορικά βιβλία του Δευτερονομίου και των Μακκαβαίων.

Στον προφήτη Ωσηέ, για παράδειγμα, η ασθένεια σήμαινε την κατατρόπωση στον πόλεμο και την υποτέλεια στους άλλους λαούς. Ο προφήτης προείδε την ασθένεια και των δύο φυλών, του Ισραήλ και του Ιούδα και έγραψε: «καὶ Ἰσραὴλ καὶ Εφραὶμ ἀσθενήσουσιν ἐν ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν, καὶ ἀσθενήσει καὶ Ἰούδας μετ' αὐτῶν» (Ωσ 5:5). Οι Πατέρες της Εκκλησίας ερμήνευσαν τον στίχο λέγοντας ότι η ασθένεια της φυλής Ισραήλ και της φυλής Ιούδα ήταν η ήττα τους σε καιρό πολέμου με τους Πέρσες και τους Σύριους και η υποτέλειά τους στους Βαβυλωνίους σε καιρό αιχμαλωσίας⁶⁷⁵.

Αναφερόμενος ιδιαίτερα στη φυλή Ισραήλ, ο Ωσηέ, προφήτεψε και πάλι την ασθένειά της στο στίχο: «ἐπιστράφηθι, Ἰσραὴλ, πρὸς Κύριον τὸν Θεόν σου, διότι ἡσθένησαν ἐν ταῖς ἀδικίαις σου» (Ωσ 14:2). Κατά τους Πατέρες της Εκκλησίας η ασθένεια του λαού, για την οποία μίλησε σε προηγούμενη προφητεία του ο Ωσηέ, δε θα συνίστατο μόνο σε απλή ήττα από τους εχθρούς του, αλλά σε ολοκληρωτική παράδοση σ' αυτούς. Αυτοί θα λεηλατούσαν και θα κατέστρεφαν την πρωτεύουσα Σαμάρεια και θα φόνευαν τον λαό, εξαιτίας των αδικιών του⁶⁷⁶.

Ο προφήτης Ωσηέ προείπε και για την έλλειψη καθοδήγησης και στήριξης του λαού: «ὅπως μηδεὶς μήτε δικάζεται μήτε ἐλέγχη μηδεὶς· ὁ δὲ λαὸς

⁶⁷⁵ Βλ. Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εξήγησις υπομνηματική εις τον Ωσηέ*, PG 71, 144. Βλ. Θεοδωρήτου Κύρου, *Ερμηνεία εις τον προφήτην Ωσηέ*, PG 81, 1577. Βλ. Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *Εξήγησις εις τον Ωσηέ*, PG 126, 660.

⁶⁷⁶ Βλ. Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *Εξήγησις εις τον Ωσηέ*, PG 126, 805.

μου ὡς ἀντιλεγόμενος ἱερεὺς. καὶ ἀσθενήσεις ἡμέρας, καὶ ἀσθενήσει ὁ προφήτης μετὰ σοῦ· νυκτὶ ὡμοίωσα τὴν μητέρα σου» (Ωσ 4:4-5). Σύμφωνα με την ερμηνεία του Κυρίλλου Αλεξανδρείας το ρήμα «ασθενώ» αναφέρεται στο λαό, ο οποίος θα στερούνταν της παρουσίας των ιερέων και της προσφοράς θυσιών για κάποιο χρονικό διάστημα, εξαιτίας των αμαρτιών στις οποίες είχε περιπέσει, όπως ο αντιλεγόμενος ιερέας παύεται από τα ιερατικά του καθήκοντα σύμφωνα με το μωσαϊκό νόμο, όταν τον βαραίνει κάποιο σωματικό ελάττωμα ή κάποια σοβαρή αμαρτία. Η ασθένεια του λαού δεν θα ήταν μόνο η έλλειψη ιερέων, αλλά και προφητών και βασιλέων, με αποτέλεσμα να μην έχει καθοδήγηση και στήριξη από πουθενά⁶⁷⁷. Ομοίως και ο Θεοφύλακτος Βουλγαρίας ερμηνεύει ότι την ασθένεια από τη μεριά του λαού και εξηγεί ότι θα συνίστατο στο ότι δεν θα είχε για κάποιο χρονικό διάστημα ιερείς για να προσφέρει τις θυσίες του και προφήτες για να τον καθοδηγούν. Επιπλέον ερμηνεύει την ασθένεια και από την πλευρά των ιερέων και ψευδοπροφητών. Και οι ιερείς και οι ψευδοπροφήτες θα ασθενούσαν ως προς την κακία και τα εγκλήματά τους κατά την ημέρα που θα έλαμπε το φως της θείας γνώσεως, δηλαδή δε θα μπορούσαν πια να τα υλοποιούν. Μέχρι τότε μέσα στη νύκτα και το σκοτάδι της αγνωσίας θα ήταν ισχυροί και δυνατοί στην κακία τους⁶⁷⁸.

Επίσης, ο προφήτης Σοφονίας περιέγραψε το μέλλον της φυλής Ιούδας και της πόλης Ιερουσαλήμ με τον όρο της ασθένειας. Το μέλλον τους δε θα ήταν ευοίωνο, εξαιτίας της εισόδου ξένων ειδωλολατρικών στοιχείων στη θρησκεία τους. Ειδικότερα, έγραψε: «ἐκλιπέτω ἄνθρωπος καὶ κτήνη, ἐκλιπέτω τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ οἱ ἰχθύες τῆς θαλάσσης, καὶ ἀσθενήσουσιν οἱ ἀσεβεῖς καὶ ἐξαρῶ τοὺς ἀνόμους ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, λέγει Κύριος» (Σφν 1:3). Κατά την ερμηνεία του Κυρίλλου Αλεξανδρείας η οργή του Θεού θα ξεσπούσε στο λαό της Ιουδαίας, λόγω των αμαρτιών του και μαζί με το δικό του αφανισμό και την ερήμωση της χώρας του, ο προφήτης υπερβολικά μιλώντας, εξήγησε ότι θα χάνονταν και όλα τα ζώα της γης, από τα κτήνη και τα πτηνά του ουρανού ως τους ιχθύες της θαλάσσης. Όμως, διευκρίνισε ότι η οργή του Θεού δε θα ξεσπούσε αδιάκριτα σε όλους, ώστε να χαθεί ο δίκαιος μαζί με τον άδικο και ο ευσεβής μαζί με τον ασεβή, αλλά η οργή του θα ξεσπούσε 1) στους ασεβείς, οι οποίοι θα «ασθενούσαν», δηλαδή θα έχαναν την ελευθερία και τη δύναμή τους, όταν θα έπεφταν στα χέρια των εχθρών και 2) στους ανόμους, οι οποίοι θα εκριζώνονταν από τη γη τους και θα γίνονταν αιχμάλωτοι και δούλοι⁶⁷⁹. Ο Θεόδωρος Μοψουεστίας ερμήνευσε το «ασθενήσουσιν οι ασεβείς»

⁶⁷⁷ Βλ. Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εξήγησις υπομνηματική εις τον Ωσηέ*, PG 71, 120.

⁶⁷⁸ Βλ. Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *Εξήγησις εις τον Ωσηέ*, PG 126, 636-637.

⁶⁷⁹ Βλ. Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εξήγησις υπομνηματική εις τον προφήτην Σοφονίαν*, PG 71, 948-949: Ο Κύριλλος Αλεξανδρείας ερμηνεύει το κείμενο ιστορικά. Βλ. επίσης Marvin A. Sweeney, «A Form-

ως την αιτία της απώλειας όλης της γης της Ιουδαίας. Η ασέβεια, δηλαδή, και η παρανομία των Ιουδαίων θα ήταν η αιτία της πτώσης της χώρας στους εχθρούς και της αιχμαλωσίας του λαού⁶⁸⁰. Ο στίχος αυτός μπορεί να λέχθηκε από το Σοφονία και με εσχατολογική διάσταση, δηλαδή ο προφήτης να εννοεί την τελική κρίση του Θεού, κατά την οποία όλοι όσοι πράττουν το κακό θα κριθούν, «θα ασθενήσουν». Ο Σοφονίας πίστευε ότι η μεγαλύτερη αμαρτία του ανθρώπου είναι η περηφάνια, η οποία τον οδηγεί στην αποστασία από τον Θεό και γι' αυτό η τελική κρίση ουσιαστικά θα αναφέρεται στους υπερήφανους⁶⁸¹.

Ο Ιερεμίας στην προφητεία του αναφέρει ότι η ασθένεια από την οποία θα ασθενούσαν όλοι οι Ιουδαίοι, ακόμη και τα παιδιά τους δεν ήταν κάποια σωματική ασθένεια, αλλά η εισβολή και η καταστροφή των ιουδαϊκών πόλεων από τους Βαβυλωνίους και η αιχμαλωσία του λαού από τον πιο μικρό μέχρι τον πιο μεγάλο: «διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος· ἴδου ἐγὼ δίδωμι ἐπὶ τὸν λαὸν τοῦτον ἀσθένειαν, καὶ ἀσθενήσουσιν ἐν αὐτῷ πατέρες καὶ υἱοὶ ἅμα, γείτων καὶ ὁ πλησίον αὐτοῦ ἀπολοῦνται... ἴδου λαὸς ἔρχεται ἀπὸ βορρᾶ, καὶ ἔθνη ἐξεγερθήσονται ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς» (Ιερ 6:21-22). Το εβραϊκό

Critical Reassessment of the Book of Zephaniah», *Catholic Biblical Quarterly*, 53 (3Jl) (1991) 392-393. Το άρθρο προχωρά σε μία γενική κριτική του βιβλίου του προφήτη Σοφονία και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι δεν αναφέρεται στην εσχατολογική κρίση του κόσμου, αλλά στην ιστορική κρίση των λαών και των εθνών στην εκάστοτε χρονική περίοδο. Ο προφήτης περιγράφοντας τα δεινά που θα χτυπούσαν τους ασεβείς, ίσως ήθελε να παρακινήσει τους κατοίκους της Ιερουσαλήμ και Ιουδαίας να επιλέγουν να ζουν ευσεβώς και δικαίως και να αφήσουν τον ασεβή και μοχθηρό τρόπο ζωής τους. Βλ. Michael De Roche, «Zephaniah I 2-3: The “Sweeping” of Creation», *Vetus Testamentum*, 30 (1Ja) (1980) 107-108. Και αυτό το άρθρο θεωρεί ότι κατά κύριο λόγο ο προφήτης αναφέρεται στην κρίση του Ισραήλ και όχι στην παγκόσμια κρίση. Βέβαια, επειδή ο Σοφονίας αναφέρεται και στον αφανισμό της δημιουργίας, η προφητεία του λαμβάνει παγκόσμιο χαρακτήρα. Γι' αυτό ο ερμηνευτής θεωρεί ότι η φράση «και ασθενήσουσιν οι ασεβείς» είναι μία αυθαίρετη προσθήκη στο κείμενο, η οποία προφανώς προστέθηκε από κάποιον μετέπειτα αντιγραφέα. Βλ. επίσης Greg. A. King, “The Day of the Lord in Zephaniah”, *Bibliotheca sacra*, 152 (605 Ja-Mr) (1995) 31. Το άρθρο αυτό θεωρεί ότι το βιβλίο του προφήτη Σοφονία έχει και ιστορική και εσχατολογική χροιά, επειδή πρώτον περιγράφει όσα συνέβησαν στην ιστορία και δεύτερον η εκάστοτε ιστορική διαδρομή ενός λαού αποτελεί ένα κομμάτι της τελικής πορείας της ιστορίας. Ο στίχος (1:3) δείχνει ότι κατά την τελική κρίση το κακό και η αμαρτία θα εξαλειφθούν από την γη, αν δεχθούμε την προσθήκη του ασθενήσουσιν οι ασεβείς. Βλ. επίσης James Burton Coffman Commentaries, *Commentary on the minor prophets*, τόμ. 3, έκδ. A C U Press, Abilene-Texas 1984, σ. 131-132. Ο Σοφονίας εξαπολύει την κρίση προς το λαό του Ιούδα και την Ιερουσαλήμ και τα άλλα έθνη. Όλες αυτές όμως οι κρίσεις είναι σαν την τελική Κρίση κατά την οποία ο ίδιος ο άνθρωπος θα κατηγορηθεί για την αμαρτία του.

⁶⁸⁰ Βλ. Θεοδώρου Μοψουεστίας, *Ερμηνεία Σοφονίου του προφήτου*, PG 66, 452. Βλ. J.J.M.Roberts, *Nahum, Habakkuk and Zephaniah*, The Old Testament Library, έκδ. John Knox Press, Westminster 1991, σ. 170. Η υπόλοιπη δημιουργία ακολουθεί την μοίρα των ανθρώπων και οδηγείται στην απώλεια, εξαιτίας της υποτέλειάς της στην εξουσία του ανθρώπου, η οποία του δόθηκε από τον Θεό (Γεν 1:26,28, 9:1-3 Ψλ 8:7-9).

⁶⁸¹ Βλ. O. Palmer Robertson, *The books of Nahum, Habakkuk and Zephaniah*, The New International Commentary on the Old Testament, έκδ. William B. EERDMANS Publishing Company, Grand Rapids-Michigan 1990, σ. 259. Βλ. John D.W. Waatts, *Joel, Obadiah, Nahum, Habakkuk and Zaphaniah*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1975, σσ. 154-155.

κείμενο μιλάει για λίθο προσκόμματος αντί για ασθένεια. Ο λίθος αυτός ήταν οι εχθροί Βαβυλώνιοι⁶⁸².

Επίσης, στους θρήνους του ο Ιερεμίας χρησιμοποίησε το «ασθενώ», για να δηλώσει την πτώση των τειχών της Ιερουσαλήμ, εννοώντας βέβαια την πτώση της πόλης στους Χαλδαίους: «καὶ ἐπένησεν τὸ προτείχισμα, καὶ τείχος ὁμοθυμαδὸν ἠσθένησεν» (Θρ 2:8)⁶⁸³. Παράλληλα, στο θρήνο του για την καταστροφή της Ιερουσαλήμ, ο προφήτης χρησιμοποίησε τις λέξεις «θλίψη και πίκρα», επειδή ήθελε να δείξει ότι οι εξωτερικές θλίψεις, όπως ο πόλεμος, η αιχμαλωσία, η αρρώστια θα είχαν πολλαπλές συνέπειες και στην καρδιά των κατοίκων της, όπως θλίψη, αναστάτωση και μεγάλη πίκρα: «ὶδε, Κύριε, ὅτι θλίβομαι· ἡ κοιλία μου ἐταράχθη, καὶ ἡ καρδία μου ἐστράφη ἐν ἐμοί, ὅτι παραπικραίνουσα παρεπικρανθην· ἔξωθεν ἠτέκνωσέ με μάχαιρα ὡσπερ θάνατος ἐν οἴκῳ» (Θρ 1:20)⁶⁸⁴.

Στην προφητεία του Ιεζεκιήλ, η μετοχή «ασθενούντες» αναφέρεται στους πανικοβλημένους Ιουδαίους, που είχαν απομείνει στην Ιερουσαλήμ και θα έβλεπαν τη μεγάλη καταστροφή της πόλης τους και θα σκοτώνονταν από το ξίφος του κατακτητή: «ἡ τρίτη ῥομφαία τραυματιῶν ἐστίν, ῥομφαία τραυματιῶν ἡ μεγάλη καὶ ἐκστήσει αὐτούς, ὅπως θραυσθῆ ἡ καρδία καὶ πληθυνθῶσιν οἱ ἀσθενοῦντες ἐπὶ πᾶσαν πύλην αὐτῶν· παραδέδονται εἰς σφάγια ῥομφαίας, εὖ γέγονεν εἰς σφαγὴν, εὖ γέγονεν εἰς στίλβωσιν» (Ιεζ 21:14-15)⁶⁸⁵.

Ακόμη και στο Δευτερονόμιο δίνεται η προειδοποίηση στους Ισραηλίτες ότι δε θα εξέλειπαν οι ψυχικές ασθένειες από την εξορία και το διασκορπισμό τους στα έθνη: «ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐκείνοις οὐκ ἀναπαύσει σε, οὐδ' οὐ μὴ γένηται στάσις τῷ ἴχνει τοῦ ποδός σου, καὶ δώσει σοι Κύριος ἐκεῖ καρδίαν ἄθυμοῦσαν καὶ ἐκλείποντας ὀφθαλμοὺς καὶ τηκομένην ψυχὴν» (Δευ 28:65). Οι ψυχικές ασθένειες συνίσταντο σε μια αγωνιώδη ζωή, γεμάτη

⁶⁸² Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ιερεμίας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 19, Αθήναι 1961, σσ. 79,106: Παρόμοιο νόημα έχει και η λέξη «πληγή» και «τραύμα» στον στίχο: «οὐαὶ ἐπὶ συντριμματί σου, ἀλγερὰ ἡ πληγὴ σου, ἀγῶ εἶπα· ὄντως τοῦτο τὸ τραῦμά μου καὶ κατέλαβέ με» (Ιερ 10:19).

⁶⁸³ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ιερεμίας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 19, Αθήναι 1961, σ. 408.

⁶⁸⁴ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ιερεμίας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 19, Αθήναι 1961, σ. 404.

⁶⁸⁵ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ιεζεκιήλ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 20, Αθήναι 1962, σσ. 168-169. Βλ. Frank E. Gaebelien (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 6, έκδ. Zondervan Publishing House, Michigan 1986, σ. 843.

φόβο, συνεχή κίνδυνο, χωρίς ελπίδα, ειρήνη και ανάπαυση. Για τους Ισραηλίτες η ειρήνη, η αρμονία και η ισορροπία ήταν όνειρο, λαχτάρα και προσδοκία, επειδή έζησαν μια μεγάλη περίοδο της ζωής τους μέσα στην περιπλάνηση, κάτω από αντίξοες συνθήκες στην έρημο και υπό τη συνεχή αγωνία του πολέμου. Όλα αυτά συνιστούσαν μια ψυχολογική πίεση γι' αυτούς⁶⁸⁶.

Επίσης, στην ιστορική διήγηση του πρώτου βιβλίου των Μακκαβαίων περιγράφεται η κατάσταση του ηθικού κλονισμού και της απελπισίας που γεύθηκαν οι νέοι και οι νέες Ισραηλίτισσες, όταν λεηλατήθηκε ο ναός των Ιεροσολύμων και συλήθηκαν τα ιερά αντικείμενά του από τον Αντίοχο τον Επιφανή. Έτσι ερμηνεύεται το «ήσθენησαν» στο στίχο: «καὶ ἐστέναξαν ἄρχοντες καὶ πρεσβύτεροι, παρθένοι καὶ νεανίσκοι ἡσθένησαν, καὶ τὸ κάλλος τῶν γυναικῶν ἠλλοιώθη» (1 Μακ 1:26)⁶⁸⁷. Και αργότερα, από την αντίπαλη πλευρά, οι κάτοικοι της Αντιόχειας έχασαν το ηθικό και το θάρρος τους όταν η πόλη τους καταλείφθηκε από τους Ιουδαίους την εποχή των Μακκαβαίων: «καὶ εἶδον οἱ ἀπὸ τῆς πόλεως ὅτι κατεκράτησαν οἱ Ιουδαῖοι τῆς πόλεως ὡς ἠβούλοντο, καὶ ἡσθένησαν ταῖς διανοίαις αὐτῶν καὶ ἐκέκραξαν πρὸς τὸν βασιλέα μετὰ δεήσεως» (1 Μακ 11:49).

Όμως, δεν προειδοποιούνται μόνο οι Ιουδαίοι για την καταστροφή τους, αλλά και τα έθνη, ώστε κι αυτά να αναθεωρήσουν τον αμαρτωλό τρόπο του βίου τους. Ο Ησαΐας προφήτεψε τη συντριβή της δύναμης του βαβυλωνιακού κράτους λέγοντας: «πατάξας ἔθνος θυμῶ, πληγῆ ἀνιάτω, παίων ἔθνος πληγὴν θυμοῦ, ἢ οὐκ ἐφείσατο» (Ησ 14:6). Ανιάτος πληγή θα ήταν η κατάλυση της βασιλείας των Βαβυλωνίων και η ερημία της βασιλικής πόλεως, εξαιτίας της αμαρτωλότητας του έθνους. Όπως αυτό έδινε ανηλεή χτυπήματα στους άλλους λαούς, με τον ίδιο τρόπο θα χτυπιόταν τώρα και αυτό⁶⁸⁸.

Ο προφήτης Ναούμ προφήτεψε την καταστροφή της πόλης Νινευή και τον αφανισμό του έθνους των Ασσυρίων, δηλαδή ενός ειδωλολατρικού λαού, ο οποίος πολλές φορές κυρίεψε τον λαό Ισραήλ. Ο προφήτης χρησιμοποίησε το ρήμα «ασθενώ» για να δείξει τον πανικό των αρχόντων της Νινευή από την απρόσμενη επίθεση του εχθρού: «καὶ μνησθήσονται οἱ μεγιστᾶνες αὐτῶν

⁶⁸⁶ Βλ. S.R.Driver, *Deuteronomy*, International Critical Commentary, έκδ. T. & T. Clark LTD, Edinburgh 1986, σσ. 318-319. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Το Δευτερονόμιον*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 5, Καλαμαί 1955, σ. 138. Βλ. Anthony Phillips, *Deuteronomy*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1973, σ. 193.

⁶⁸⁷ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Α΄ Μακκαβαίων*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 16, Αθήναι 1959, σ. 26.

⁶⁸⁸ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ησαΐαν*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων "Ο Σωτήρ", Αθήναι 1990, σ. 184.

καὶ φεύξονται ἡμέρας καὶ ἀσθενήσουσιν ἐν τῇ πορείᾳ αὐτῶν καὶ σπεύσουσιν ἐπὶ τὰ τείχη αὐτῆς καὶ ἐτοιμάσουσι τὰς προφυλακὰς αὐτῶν» (Νμ 2:6). Με αυτό το στίχο περιγράφει την εικόνα των πανικόβλητων Νινευιτών και ιδιαιτέρως των αρχόντων της Νινευή, οι οποίοι δεν θα ήταν προετοιμασμένοι για την επίθεση του απρόσμενου εχθρού τους. Μόλις οι αντίπαλοι θα εισέβαλαν στην πόλη, μόνο τότε οι στρατιώτες την Νινευή θα έσπευδαν στα τείχη, για να προστατέψουν την πρωτεύουσα, αλλά τελικά δεν θα τα κατάφερναν. Η ασθένεια τους, λοιπόν, ήταν η αδυναμία τους να περιφρουρήσουν την πόλη και τους κατοίκους της, εξαιτίας της αμέλειας τους να προετοιμάσουν την άμυνά τους για κάποια απρόσμενη επίθεση του εχθρού⁶⁸⁹.

Ένας πόλεμος δεν επιφέρει μόνο υλική καταστροφή, αλλά έχει σοβαρές επιπτώσεις τόσο στη σωματική όσο και στην ψυχική υγεία των ανθρώπων⁶⁹⁰. Πολύ συχνά στην εβραϊκή ποίηση η ψυχολογική αδυναμία του ανθρώπου περιγράφεται με όρους φυσικής αδυναμίας⁶⁹¹. Μία τέτοια γλαφυρή περιγραφή έδωσε ο προφήτης Ναούμ, προλέγοντας την καταστροφή της Νινευή και τον τρόπο των κατοίκων της: «έκτιναγμὸς καὶ ἀνατιναγμὸς καὶ ἐκβρασμὸς καὶ καρδίας θραυσμὸς καὶ ὑπόλυσις γονάτων καὶ ὠδίνες ἐπὶ πᾶσαν ὄσφυν, καὶ τὸ πρόσωπον πάντων ὡς πρόσκαυμα χύτρας» (Νμ 2:11). Η ολοκληρωτική καταστροφή της Νινευή θα γεννούσε και θα έσπερνε τον πανικό και τον τρόπο στην καρδιά των κατοίκων της. Το ηθικό τους θα παρέλυε και αυτό θα φαινόταν στα πρόσωπά τους που θα γίνονταν χλωμά και μαύρα από το παγωμένο αίμα που δημιουργεί ο τρόμος⁶⁹². Μαζί με την καρδιά, που θα είχε γεμίσει με δειλία, θα παρέλυαν και τα σώματα⁶⁹³. Τα γόνατα θα έτρεμαν από το σύγκρου που θα τους προκαλούσε η θέα της κατεστραμμένης και ερειπωμένης πόλης και ο νους θα σταματούσε να έχει λογισμούς. Οι Ασσύριοι δε θα μπορούσαν πια να σταθούν ὀρθοί⁶⁹⁴. Αυτοί που επί γενεές γενεών σκορπούσαν

⁶⁸⁹ Βλ. O. Palmer Robertson, *The books of Nahum, Habakkuk and Zephaniah*, The New International Commentary on the Old Testament, έκδ. William B. EERDMANS Publishing Company, Grand Rapids-Michigan 1990, σσ. 89-90. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ιεζεκιήλ, Δανιήλ, Μικροί Προφήται*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 7, έκδ. Ορθοδόξου Χριστιανικής Αδελφότητας «Λυδία», Θεσσαλονίκη 1986, σ. 236.

⁶⁹⁰ Βλ. O. Palmer Robertson, *The books of Nahum, Habakkuk and Zephaniah*, The New International Commentary on the Old Testament, έκδ. William B. EERDMANS Publishing Company, Grand Rapids-Michigan 1990, σ. 94.

⁶⁹¹ Βλ. Frank E. Gaebelin (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 7, Zondervan Publishing House, έκδ. Michigan 1985, σ. 477.

⁶⁹² Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ιεζεκιήλ, Δανιήλ, Μικροί Προφήται*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 7, έκδ. Ορθοδόξου Χριστιανικής Αδελφότητας «Λυδία», Θεσσαλονίκη 1986, σ. 238.

⁶⁹³ Βλ. Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εξήγησις υπομνηματική εις τον προφήτην Ναούμ*, PG 71, 820.

⁶⁹⁴ Βλ. Θεοδώρου Μοψουεστίας, *Ερμηνεία Ναούμ του προφήτου*, PG 66, 413.

το φόβο στους άλλους λαούς, θα γεύονταν τον ίδιο πόνο σε όλο του το μεγαλείο⁶⁹⁵.

Και ο Ιερεμίας προφήτευσε την ασθένεια της μεγάλης και περήφανης Βαβυλώνας, που δεν ήταν άλλη από την πτώση της: «καὶ ἀσθενήσει ἡ ὕβρις σου καὶ πεσεῖται, καὶ οὐδεις ἔσται ὁ ἀνιστῶν αὐτήν· καὶ ἀνάψω πῦρ ἐν τῷ δρυμῷ αὐτῆς, καὶ καταφάγεται πάντα τὰ κύκλω αὐτῆς» (Ιερ 27:32). Το ρήμα «ασθενώ» έχει εδώ την έννοια του ταπεινώνομαι και με αυτό ο προφήτης ήθελε να πει ότι η περηφάνια των Βαβυλώνιων βασιλέων και του λαού θα έπεφτε με την καταστροφή και την ερήμωση όλης της χώρας⁶⁹⁶. Είχε αποκτήσει τόσο μεγάλη περηφάνια και αλαζονεία η Βαβυλώνα από τις καταστροφές που είχε προκαλέσει στους άλλους λαούς και από τη δύναμη που είχε αποκτήσει, ώστε με κάποιο τρόπο έπρεπε να θεραπευθεί. Αυτό μπορούσε να γίνει μόνο με το αν η ίδια υφίστατο παρόμοια κατάσταση. Τόσο δεινή θα ήταν η κατάσταση στην οποία θα περιερχόταν, ώστε ο προφήτης Ιερεμίας καλούσε τους Ισραηλίτες ή πιθανότερα όλους τους άλλους λαούς που είχαν εμπορικές σχέσεις με τη Βαβυλώνα να θρηνήσουν τη συμφορά της και μαζί με το θρήνο τους να προσφέρουν θεραπευτικό βάλαμο: «θρηνεῖτε αὐτήν, λάβετε ῥητίνην τῆ διαφθορᾶ αὐτῆς, εἴ πως ἰαθήσεται» (Ιερ 28:8). Και αυτό το θεραπευτικό βάλαμο, μεταφρασμένο σε πολιτικούς όρους, ήταν η στρατιωτική στήριξη των Βαβυλωνίων κατά την επερχόμενη επέλαση των Μήδων (Ιερ 28:11). Κανένας λαός όμως δεν μπόρεσε να βοηθήσει τη Βαβυλώνα, γιατί η κακία της ήταν τόσο μεγάλη και οι αδικίες που είχαν υποστεί τόσες πολλές, που ήταν αδύνατο να τη βοηθήσουν. Δεν μπορούσε να μην αποδοθεί δικαιοσύνη από τον δικαιοκρίτη Θεό. Έτσι καμία επέμβαση και καμία ιατρική βοήθεια δεν μπορούσε να σταματήσει την οργή Του: «ἰατρεύσαμεν τὴν Βαβυλῶνα, καὶ οὐκ ἰάθη· ἐγκαταλίπωμεν αὐτήν καὶ ἀπέλθωμεν ἕκαστος εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ, ὅτι ἠγγικεν εἰς οὐρανὸν τὸ κρίμα αὐτῆς, ἐξῆρεν ἕως τῶν ἀστρῶν» (Ιερ 28:9). Όλοι οι εθνικοί λαοί που ήταν υπό το καθεστώς των Βαβυλωνίων, όχι μόνο δε θα τη βοηθούσαν, αλλά βλέποντας την καταστροφή της θα διασκορπίζονταν στις πατρίδες τους⁶⁹⁷.

⁶⁹⁵ Βλ. O. Palmer Robertson, *The books of Nahum, Habakkuk and Zephaniah*, The New International Commentary on the Old Testament, έκδ. William B. EERDMANS Publishing Company, Grand Rapids-Michigan 1990, σ. 95.

⁶⁹⁶ Βλ. Jack R. Lundbom, *Jeremiah 37-52*, The Anchor Bible, τόμ. 21C, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1964, σ. 413. Βλ. Walter Brueggemann, *Jeremiah 26-52*, International Theological Commentary, έκδ. W.M. B. Eerdmans Publ. Co & The Handsel Press Ltd, Grand Rapids-Edinburgh 1991, σ. 266.

⁶⁹⁷ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ιερεμίας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 19, Αθήναι 1961, σσ. 268-269. Βλ. Jack R. Lundbom, *Jeremiah 37-52*, The Anchor Bible, τόμ. 21C, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1964, σσ. 440-442.

Ο Ιεζεκιήλ προφήτευσε την πτώση της ειδωλολατρικής Αιγύπτου, η οποία ήταν η αντίπαλος δύναμη των Βαβυλωνίων. Η προφητεία του απευθυνόταν ιδιαίτερα στους εξόριστους στη Βαβυλώνα Ιουδαίους και σε όσους είχαν απομείνει στην Ιερουσαλήμ, ώστε να μην τρέφουν ελπίδες ότι η σωτηρία τους θα ερχόταν από την Αίγυπτο. Η συντριβή του αιγυπτιακού στρατού θα ήταν τόσο μεγάλη, ώστε δε θα μπορούσε να ιαθεί, δηλαδή να αναλάβει τις δυνάμεις του ξανά. Ο στρατός του Φαραώ, που παρομοιάστηκε με βραχίονα, συντρίφθηκε το 586 π.Χ., όταν ήρθε σε υπεράσπιση της Ιερουσαλήμ, για να ελευθερώσει την πόλη από τους Βαβυλωνίους, κατόπιν του καλέσματος του Σεδεκία. Μετά την ήττα του στην Ιουδαία, δεν μπόρεσε να ανασυνταχθεί. Κατατροπώθηκε ολοκληρωτικά όταν οι Βαβυλώνιοι εισέβαλαν στην Αίγυπτο: «υιὲ ἀνθρώπου, τοὺς βραχίονας Φαραώ βασιλέως Αἰγύπτου συνέτριψα, καὶ ἰδοὺ οὐ κατεδέθη τοῦ δοθῆναι ἴασιν, τοῦ δοθῆναι ἐπ' αὐτὸν μάλαγμα, τοῦ δοθῆναι ἰσχὺν ἐπιλαβέσθαι μαχαίρας» (Ιεζ 30:21)⁶⁹⁸.

Το συμπέρασμα όλων αυτών των προφητειών είναι ότι ο Γιαχβέ δεν είναι ένας τυχαίος θεός που κυβερνά και εξουσιάζει μόνο τον λαό Του, όπως συμβαίνει με τους άλλους θεούς. Είναι ο Θεός που κατευθύνει την ιστορία του κόσμου, προς κάποιο σκοπό, που δεν είναι άλλος από τη θεραπεία και σωτηρία του. Διευθύνει όλους τους λαούς με κριτήριο τη σωτηρία τους, ανάλογα με τις ενέργειες και τις αμαρτίες που διαπράττουν. Όπως προφητεύει για το λαό Του, έτσι προφητεύει και για τους άλλους λαούς και η προφητεία του γνωστοποιείται σε όλους. Όπως κρίνει τον περιούσιο λαό Του, έτσι κρίνει και όλα τα έθνη. Κρίνει όλους με δικαιοσύνη, ανεξάρτητα αν είχε ή δεν είχε συνάψει διαθήκη μαζί τους, αφού όλοι είναι δημιουργήματά Του και για όλους φροντίζει ως Δημιουργός τους. Το κριτήριο με το οποίο κρίνει όλα τα έθνη είναι η υπερηφάνεια, η αλαζονεία και η ύβρις, επειδή αυτή είναι η αμαρτία, η οποία τυφλώνει και δημιουργεί πνευματικές αρρώστιες σε όλους. Αυτήν περισσότερο από όλες βδελύσσεται και πολεμάει ο Κύριος. Άλλωστε η υπακοή ή μη υπακοή στη Διαθήκη, αυτό ακριβώς σημαίνει και για τον Ισραήλ⁶⁹⁹. Κρίνει και καταδικάζει ουσιαστικά την περηφάνια, γιατί μόνο με δυνατά γεγονότα ένας λαός μπορεί να ταπεινωθεί και να θεραπευθεί από την αλαζονεία του, ώστε να μην απωλεσθεί

⁶⁹⁸ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ιεζεκιήλ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 20, Αθήνα 1962, σ. 239, βλ. John B. Taylor, *Ezekiel*, Tyndale Old Testament Commentaries 20, έκδ. InterVarsity Press, Leicester-Illinois 1969, σ. 204. Βλ. Bruce Vawter, Leslie J. Hoppe, *Ezekiel*, International Theological Commentary, έκδ. WM. B. Eerdmans Publ. Co & The Handsel Press Ltd, Grand Rapids-Edinburgh 1991, σ. 141.

⁶⁹⁹ Βλ. Jack R. Lundbom, *Jeremiah 37-52*, The Anchor Bible, τόμ. 21C, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1964, σ. 413. Βλ. Walter Brueggemann, *Jeremiah 26-52*, International Theological Commentary, έκδ. WM. B. Eerdmans Publ. Co & The Handsel Press Ltd, Grand Rapids-Edinburgh 1991, σ. 266.

μέσα στη ματαιότητά του, αλλά να οδηγηθεί στη σωτηρία και ευημερία με τους άλλους λαούς. Σκοπός του Θεού δεν είναι να κάνει πολέμους και να συντρίβει τα έθνη, αλλά να αποτρέπει την αμαρτία και να φωτίζει συνολικά τους λαούς να ζουν ειρηνικά και αρμονικά μεταξύ τους μέσα στην ευλογία Του. Αποτέλεσμα τούτου είναι οι ειδωλολατρικοί λαοί, βλέποντας τις ήττες τους και τις εθνικές συμφορές τους, να αντιλαμβάνονται ότι οι θεοί τους είναι ψεύτικοι και αδυνατούν να τους βοηθήσουν, ενώ ο Θεός του Ισραήλ έχει αληθινή δύναμη⁷⁰⁰.

Παρενθετικά, το παράδειγμα που ακολουθεί από την ιστορία του ισραηλιτικού λαού είναι αντιπροσωπευτικό των παραπάνω συμπερασμάτων και φανερώνει την αγάπη και την πρόνοια του Θεού για τους λαούς. Η πρόνοια του Θεού φροντίζει, ώστε οι λαοί μέσα από την κάμινο των θλίψεων τους να ετοιμαστούν για κάτι καλύτερο που θα έρθει στο μέλλον. Παράδειγμα αποτελούν οι θλίψεις και τα δοκιμασίες των Ισραηλιτών, όταν ήταν αιχμάλωτοι στην Αίγυπτο. Τόσα πολλά και μεγάλα ήταν τα βάσανα του λαού στην Αίγυπτο, που συχνά κραύγαζαν στο Θεό για βοήθεια από τον πόνο και την οδύνη τους. Η Γραφή ανθρωπομορφικά μιλώντας βάζει το Θεό να ακούει την κραυγή τους: «καὶ νῦν ἴδου κραυγὴ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἤκει πρὸς με, κἀγὼ ἐώρακα τὸν θλιμμόν, ὃν οἱ Αἰγύπτιοι θλίβουσιν αὐτούς» (Εξ 3:9). Μόνο, όμως, επί της εποχής του Μωυσή έφτασε η κραυγή των Ισραηλιτών στα αυτιά του Θεού; Όχι βέβαια. Ο Θεός πάντα προσέχει σε όλα όσα συμβαίνουν πάνω στη γη. Απλά οι Εβραίοι έπρεπε να ωριμάσουν μέσα στις θλίψεις τους και να ανδρωθεί ο Μωυσής μέσα στα βασιλικά ανάκτορα με την αιγυπτιακή σοφία, ώστε να είναι όλοι έτοιμοι να ελευθερωθούν με τη βοήθειά του. Έπρεπε να φτάσει ο κατάλληλος καιρός για να είναι όλοι και όλα έτοιμα. Επίσης, οι Ισραηλίτες, προκειμένου να ιδρύσουν αργότερα το δικό τους βασίλειο, έπρεπε να παραμείνουν στην Αίγυπτο όλα αυτά τα χρόνια και να μαθητεύσουν σ' αυτό το οργανωμένο κράτος, στο οποίο άκμαζαν οι τέχνες, οι επιστήμες και οι χειρονακτικές εργασίες. Έπρεπε ακόμη να υποστούν τις δυσκολίες της δουλειάς, ώστε να μην επηρεαστούν από την ειδωλολατρεία των Αιγυπτίων και να αποκτήσουν υπομονή για τις δυσκολίες που θα ακολουθούσαν⁷⁰¹. Ο Θεός μέσα από τις θλίψεις τους, τους προετοίμαζε για το καλύτερο που θα ερχόταν στο μέλλον.

⁷⁰⁰ Πρβλ. Βλ. Daniel I. Block, *The book of Ezekiel-chapters 25-48*, The New International Commentary on the Old Testament, έκδ. William B. EERDMANS Publishing Company, Grand Rapids-Michigan 1998, σσ. 177-178.

⁷⁰¹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Έξοδος*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 2, Αθήναι 1964, σσ. 13-14, 21-22.

6.2 Η έννοια της εθνικής θεραπείας

Οι προφήτες, εκτός από το ελεγκτικό και προειδοποιητικό κήρυγμα, χρησιμοποίησαν και την παρακλητική μέθοδο, για να φιλοτιμήσουν το λαό τους στην από καρδιάς μετάνοια. Δε μίλησαν μόνο για τις ασθένειές του, αλλά και για τη μελλοντική εθνική του αποκατάσταση. Στις προφητείες τους χρησιμοποίησαν συμβολική γλώσσα, προερχόμενη και πάλι από τον ιατρικό χώρο, για να μιλήσουν για την ολοκληρωτική του θεραπεία. Λέξεις όπως «ίαση», «γιατρεία», «συνούλωση», «υγεία» αναφέρονταν τόσο στην εθνική του αποκατάσταση, όσο και στην εσωτερική του αποκατάσταση και την ειρήνευση της ζωής του. Τουτέστιν, κατ' αναλογία με αυτό που χαρακτήρισαν ως ασθένεια, προφήτευσαν και την αντίστοιχη θεραπεία.

Ειδικότερα, η εθνική αποκατάσταση του λαού περιλάμβανε την ανασύνταξη των πολιτικών και στρατιωτικών του δυνάμεων, τη νίκη εναντίον των εχθρών του, την απελευθέρωση και την επιστροφή του από την αιχμαλωσία, τον επαναπατρισμό του, την απόδοση σ' αυτόν της πατρίδας και των πόλεων του, το κτίσιμο των κατεστραμμένων πόλεων του, την αριθμητική αύξησή του, την απελευθέρωση του από την τυραννία σκληρών αρχόντων και την προστασία των αδυνάτων του από τους αδικούντες τους. Ακόμη, αναφερόμενοι οι προφήτες στην εθνική αποκατάσταση του λαού, αναφέρονταν ταυτόχρονα και στην εσωτερική του ίαση από την αμαρτία. Επιγραμματικά, με αυτήν εννοούσαν τη συγχώρηση των αμαρτιών του λαού, την παράκληση της ψυχής του, την εσωτερική χαρά και ειρήνη του, την εσωτερική ανακαίνισή του. Επιπλέον, οι προφήτες στην εσωτερική ίαση του λαού έδιναν και εσχατολογικό νόημα, το οποίο αναφετόταν στην αποκατάσταση της ανθρωπότητας στα έσχατα.

Τα προφητικά κείμενα που μιλούν για την εθνική και εσωτερική αποκατάσταση του λαού, από τον Ωσηέ μέχρι τους τελευταίους προφήτες της Παλαιάς Διαθήκης, φέρουν το χαρακτηριστικό γνώρισμα της ελπίδας και της προσδοκίας για ένα καλύτερο μέλλον. Παρεμβλήθηκαν από τους προφήτες ανάμεσα στις δυσοίωνες προφητείες τους για τις εθνικές συμφορές, για να αποτελέσουν κι αυτά ένα κήρυγμα μετάνοιας προς το λαό. Για να του δείξουν ότι η επιστροφή στο δρόμο του Γιαχβέ, δε θα ήταν χωρίς χαρμόσυνη κατάληξη και να τον ωθήσουν έτσι σε μια προσπάθεια επιστροφής στην πατροπαράδοτη πίστη του, από την οποία είχε γευθεί ως λαός πολλές χαρές.

Ο Ωσηέ αναφέρθηκε στο παρελθόν του λαού Ισραήλ, για να του υπενθυμίσει τις θεραπευτικές επεμβάσεις του Θεού, όταν ήταν αιχμάλωτος στην Αίγυπτο και να ξυπνίσει το φιλότημό του: «καὶ ἐγὼ συνεπόδισα τὸν Εφραὶμ, ἀνέλαβον αὐτὸν ἐπὶ τὸν βραχίονά μου, καὶ οὐκ ἔγνωσαν ὅτι ἱάμαι

αύτους» (Ωσ 11:3). Κατά τους ξένους σύγχρονους ερμηνευτές το «ΐαμαι» εδώ σημαίνει «λυτρώνω» και αναφέρεται στους χρόνους που η πατρική αγάπη του Θεού ελευθέρωσε τον ισραηλιτικό λαό από την αιχμαλωσία των Αιγυπτίων⁷⁰². Κατά τον Κύριλλο Αλεξανδρείας το «ΐαμαι», εκτός από την κατά κράτος νίκη του Ισραήλ στην Αίγυπτο με τις πληγές του Φαραώ, περιλαμβάνει και τη νίκη έναντι όλων των άλλων λαών που συνάντησε στο διάβα του μέχρι την κατάκτηση της γης Χαναάν, όπως Χετταίους, Ευαίους, Αμορραίους, Χανααναίους και Ιεβουσαίους⁷⁰³.

Επίσης ο προφήτης Ωσηέ μίλησε και για την ίαση των κατοικιών του λαού Ισραήλ, αναφερόμενος φυσικά στις πόλεις που κατοικούσαν: «ΐάσομαι τὰς κατοικίας αὐτῶν, ἀγαπήσω αὐτοὺς ὁμολόγως, ὅτι ἀπέστρεψω τὴν ὀργήν μου ἀπ' αὐτοῦ» (Ωσ 14:5). Κατά τον Θεοφύλακτο Βουλγαρίας οι πόλεις των Ισραηλιτών με όλες τις επιθέσεις, που είχαν δεχθεί, είχαν στερηθεί κάθε είδους αγαθό και είχαν απολέσει το κάλλος τους. Ο Γιαχβέ θα αποκαθιστούσε και την υγεία και την ομορφιά των παλαιών πόλεων του λαού και θα επέστρεφε τον αιχμαλωτισθέντα λαό από την εξορία στις πόλεις του, στις οποίες θα κατοικούσε πλέον ασφαλῆς⁷⁰⁴. Επίσης, ο Θεόδωρος Μοψουεστίας ερμήνευσε την ίαση των κατοικιών ως την απόδοση των παλαιών πόλεων του Ισραήλ στην εξουσία του λαού⁷⁰⁵.

Ο προφήτης Ησαΐας χρησιμοποίησε το ρήμα «ΐάσομαι» για να μιλήσει για την ανόρθωση της φυλής Ιούδα από τους διάφορους πολέμους που αντιμετώπισε, όταν βασιλιάς της ήταν ο Άχαζ: «καὶ ἐρεῖς αὐτῶ· φύλαξαι τοῦ ἡσυχάσαι καὶ μὴ φοβοῦ, μηδὲ ἡ ψυχὴ σου ἀσθενεῖτω ἀπὸ τῶν δύο ξύλων τῶν δαλῶν τῶν καπνιζομένων τούτων· ὅταν γὰρ ὀργὴ τοῦ θυμοῦ μου γένηται, πάλιν ΐάσομαι» (Ησ 7:4). Με το «μηδὲ ἡ ψυχὴ σου ἀσθενεῖτω ἀπὸ τῶν δύο ξύλων τῶν δαλῶν» ο Θεός ζητούσε από τον Άχαζ να μη δειλιάζει μπροστά στους εχθρούς του, επειδή θα ανόρθωνε τη φυλή Ιούδα από τις ήττες που υπέστη από τους εχθρούς της και γενικότερα θα την προστάτευε από τις απειλές τους, του Ρασείμ βασιλέα του αραμαϊκού κράτους και του Φακεέ βασιλέα των Ισραηλιτών⁷⁰⁶.

⁷⁰² Βλ. William Rainey Harper, *Amos and Hosea*, International Critical Commentary on the Holy Scriptures of Old and New Testaments, τόμ. 10, έκδ. T & T. Clark, Edinburgh 1936, σ. 363. Βλ. Hans Walter Wolff, *A Commentary on the Book of the Prophet Hosea*, μτφρ. στα αγγλικά από Gary Stansell, έκδ. Fortress Press, Philadelphia 1989, σ. 199.

⁷⁰³ Βλ. Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εξήγησις υπομνηματική εις τον Ωσηέ*, PG 71, 265.

⁷⁰⁴ Βλ. Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *Εξήγησις εις τον προφήτην Ωσηέ*, PG 126, 809.

⁷⁰⁵ Βλ. Θεοδώρου Μοψουεστίας, *Ερμηνεία Ωσηέ του προφήτου* PG, 66, 209.

⁷⁰⁶ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ησαΐαν*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1990, σ. 99.

Επίσης, σε μία άλλη συνάφεια χρησιμοποίησε το ρήμα «ιάσομαι» για να μιλήσει για την εθνική αποκατάσταση του λαού του, αλλά και την εσχατολογική ίαση των λαών. Ήταν συχνό φαινόμενο μία προφητεία που θα εκπληρωνόταν σε ένα συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο να έχει ταυτόχρονα και εσχατολογικό περιεχόμενο: «καὶ ἔσται τὸ φῶς τῆς σελήνης ὡς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἔσται ἑπταπλάσιον ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ὅταν ἰάσῃται Κύριος τὸ σύντριμμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ τὴν ὀδύνην τῆς πληγῆς σου ἰάσεται» (Ησ 30:26). Το «σύντριμμα του λαού και η οδύνη της πληγής του» ήταν το πλήγμα που υπέστη ο ιουδαϊκός λαός με τη Βαβυλώνια αιχμαλωσία. Κατ' αντιστοιχία η «ίαση» που θα πρόσφερε ο Γιαχβέ στο λαό Του θα ήταν η απελευθέρωσή του από τους Βαβυλωνίους⁷⁰⁷.

Ομοίως, και η ακόλουθη προφητεία αναφέρεται στην αποκατάσταση του λαού Ισραήλ στη χώρα του, αλλά και στην εσχατολογική αποκατάσταση των λαών με την ανάσταση των νεκρών: «ἀναστήσονται οἱ νεκροί, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, καὶ εὐφρανθήσονται οἱ ἐν τῇ γῆ· ἡ γὰρ δρόσος ἢ παρὰ σοῦ ἵμα αὐτοῖς ἔστιν, ἡ δὲ γῆ τῶν ἀσεβῶν πεσεῖται» (Ησ 26:19). Η ιστορική ερμηνεία αναφέρεται στον ισραηλιτικό λαό που όντας στην βαβυλώνια αιχμαλωσία ήταν σαν νεκρός. Όσον καιρό ήταν διασκορπισμένος στα έθνη και είχε εγκαταλείψει την πατρίδα του, ήταν σαν να είχε τοποθετηθεί στον τάφο. Αυτός ο νεκρός λαός, λοιπόν, θα ανασταίνόταν και θα έβγαινε από τον τάφο, σύμφωνα με την προφητεία του Ησαΐα, όταν θα επέστρεφε στην χώρα του Χαναάν⁷⁰⁸.

Ο προφήτης Ζαχαρίας προείδε το μέλλον του λαού Ισραήλ μετά την αιχμαλωσία. Φανέρωσε ότι ο Θεός θα έδινε δύναμη στους αδύναμους Ισραηλίτες, όπως έδωσε δύναμη στο Δαβίδ, και θα νικούσαν τους εχθρούς τους: «καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ὑπερασπιεῖ Κύριος ὑπὲρ τῶν κατοικούντων Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἔσται ὁ ἀσθενῶν ἐν αὐτοῖς ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ὡς οἶκος Δαυὶδ» (Ζαχ 12:8). Πιθανώς η προφητεία αναφέρεται στην εποχή των Μακκαβαίων, όπου οι Ιουδαίοι έγιναν πολύ γνωστοί για τις νίκες τους εναντίον

⁷⁰⁷ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ησαΐαν*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1990, σσ. 347-348.

⁷⁰⁸ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ησαΐαν*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1990, σ. 294.

των Ελλήνων και διάφοροι λαοί, όπως οι Ρωμαίοι και οι Σπαρτιάτες, αναζητούσαν συμμαχίες μαζί τους⁷⁰⁹.

Ανάλογη εθνική θεραπεία καταγράφεται και στο βιβλίο των Ψαλμών. Ο Ψαλμός 146, ο οποίος γράφτηκε μετά την επάνοδο των Ιουδαίων από την αιχμαλωσία της Βαβυλώνας και κατά τη διάρκεια του κτισίματος των τειχών της Ιερουσαλήμ επί Νεεμία, βλέπει τον Θεό ως Αυτόν που γιατρεύει την εθνική τους συμφορά: «οἰκοδομῶν Ιερουσαλήμ ὁ Κύριος, καὶ τὰς διασπορὰς τοῦ Ἰσραὴλ ἐπισυνάξει, ὁ ἰώμενος τοὺς συνττριμμένους τὴν καρδίαν καὶ δεσμεύων τὰ συντρίμματα αὐτῶν» (Ψλ 146:2-3). Οι Ιουδαίοι είχαν συντριβεί κυριολεκτικά από τη βαβυλώνια αιχμαλωσία και από τη διασπορά τους στα διάφορα έθνη, μακριά από την πατρίδα τους. Τώρα όμως έβλεπαν τον Θεό να ανοίγει δρόμους επιστροφής. Από εκεί που ήταν όλα κλειστά και σκοτεινά, χωρίς ελπίδα σωτηρίας από πουθενά, βλέπουν τον Θεό να τους επαναφέρει στην πατρική τους γη. Με την επιστροφή τους στη γη Χαναάν, τους θεραπεύει εθνικά και οπωσδήποτε ψυχικά, ρίχνοντας βάλσαμο στην πικραμένη τους καρδιά και θεραπεύοντας τις πληγές της εξορίας⁷¹⁰.

Επίσης το ρήμα «ιάομαι» χρησιμοποιήθηκε και στο βιβλίο του Ιώβ από τον ίδιο σε έναν από τους λόγους του προς τον Σωφάρ τον Μιναίο, για να εξηγήσει ότι ο Θεός απαλλάσσει τους καταπιεσμένους από τη σκληρή τυραννία υπερήφανων αρχόντων: «ἐκχέων ἀτιμίαν ἐπ' ἄρχοντας, ταπεινοὺς δὲ ἰάσατο» (Ιώβ 12:21). Ο Θεός ιάται τους ταπεινούς, δηλαδή ελευθερώνει και εξυψώνει αυτούς που έχουν περιπέσει στα χέρια τρομοκρατούντων αρχόντων και κατεξευτελίζει τους υπερήφανους και αγέρωχους τοπικούς άρχοντες και κυβερνήτες που τρομάζουν και καταπιézουν τους λαούς τους⁷¹¹.

Το «ιάσασθαί» που σημειώνει ο προφήτης Ωσηέ στο ακόλουθο χωρίο έχει διπλή ερμηνεία, αναφέρεται και στην εθνική αποκατάσταση και στην εσωτερική θεραπεία του λαού: «έν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ εἶδον φρικῶδη ἐκεῖ, πορνείαν τοῦ Εφραὶμ· ἐμίανθη Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα. ἄρχου τρυγᾶν σεαυτῶ έν τῷ ἐπιστρέφειν με τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ μου έν τῷ ἰάσασθαί με

⁷⁰⁹ Βλ. Θεοδωρήτου Κύρου, *Ερμηνεία εις τον προφήτην Ζαχαρίαν*, PG 81, 1944. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Οι 12 μικροί προφῆτες*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 22, Αθήνα 1963, σσ. 368-369.

⁷¹⁰ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ιώβ-Οι Ψαλμοί*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 8, έκδ. Ορθόδοξος Χριστιανική Αδελφότητα «Λυδία», Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 623-624. Βλ. W.O.E. Oesterley, *The Psalms*, London 1955, σσ. 579-580.

⁷¹¹ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον Ιώβ*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήνα 1980, σ. 128. Βλ. Ευσέβιος Βίττης (αρχιμ.), *Βίος και πολιτεία του δίκαιου και πολύαθλου Ιώβ*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Μονής Οσίου Γρηγορίου, Άγιον Όρος 2011, σ. 277.

τὸν Ἰσραήλ» (Ὡσ 6:10-11). Κατὰ τους ξένους ερμηνευτές σημαίνει τη συγχώρηση του λαοῦ Ἰσραήλ και τον ερχομὸ μιας περιόδου ευλογίας⁷¹². Κατὰ τους παλαιούς ερμηνευτές το «ἰάσασθαί» σημαίνει την επιστροφή του λαοῦ Ἰσραήλ ἀπὸ την Βαβυλώνα και την παρηγοριά που θα ἔδινε ο Θεός στο λαό για τους πόνους και τις θλίψεις που βίωσε ὅσο ἦταν αιχμάλωτος⁷¹³.

Διπλή σημασία λαμβάνει και το «ιασάμην» στην προφητεία του Ησαΐα: «τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ ἔώρακα καὶ ἰασάμην αὐτὸν καὶ παρεκάλεσα αὐτὸν καὶ ἔδωκα αὐτῷ παράκλησιν ἀληθινὴν, εἰρήνην ἐπ' εἰρήνη τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς οὔσι. καὶ εἶπε Κύριος· ἰάσομαι αὐτούς» (Ἡσ 57:18-19). Οι ἀόριστοι εἶναι προφητικοί και δηλώνουν ως γεγονός αὐτό που πρόκειται να συμβεῖ στο μέλλον. Ο Θεός βλέποντας τη μετάνοια του λαοῦ του (τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ ἔώρακα), θα γιάτρευε τις πληγές της αμαρτίας του (57:17). Οι πληγές αὐτές ἦταν τα θλιβερά γεγονότα και οι μάστιγες που γέμισαν το Ἰσραηλιτικὸ ἔθνος με θλίψεις. Ὅλα αὐτά τα θλιβερά γεγονότα θα τα επανόρθωνε και επιπλέον θα γιάτρευε τον πόνο του λαοῦ του, που δημιούργησε η αμαρτία μέσα στην ψυχή του. Θα ἔδινε ἀληθινὴ παράκληση στην κάθε μετανοημένη ψυχή, που εἶναι η πολλαπλασιαζόμενη χαρά της αἰώνιας ζωῆς και η αἰώνια εἰρήνη, τόσο των Ἰουδαίους ἐξ' αἵματος ὅσο και των ἐθνικῶν⁷¹⁴.

Ο Θεός προς το τέλος της πολιορκίας της Ἰερουσαλήμ ἀπὸ τους Βαβυλωνίους ἀνήγγειλε διὰ του προφήτη Ἰερεμία τη διπλὴ μελλοντικὴ θεραπεία στο λαό Του: «ἰδοὺ ἐγὼ ἀνάγω αὐτῆ συνουλώσω καὶ ἰάμα καὶ φανερώσω αὐτοῖς εἰσακοῦειν καὶ ἰατρεύσω αὐτὴν καὶ ποιήσω αὐτοῖς εἰρήνην καὶ πίστιν» (Ἰερ 40:6). Σύμφωνα με τους ερμηνευτές δύο ειδῶν θεραπείες θα πρόσφερε ο Θεός στον λαό του τον Ἰσραήλ, μία ἐξωτερικὴ και μία ἐσωτερικὴ. Η ἐξωτερικὴ ἦταν η επιστροφή και η μόνιμη ἐγκατάσταση των αιχμαλώτων Ἰουδαίων στην Ἰερουσαλήμ και τα περίχωρα αὐτῆς καθώς και η ἀνοικοδόμηση της πόλεως: «καὶ ἀποστρέψω τὴν ἀποικίαν Ἰούδα καὶ τὴν ἀποικίαν Ἰσραήλ καὶ οἰκοδομήσω αὐτούς» (Ἰερ 40:7). Η ἐσωτερικὴ ἦταν η συγχώρηση ὅλων των αμαρτιῶν και ἀνομιῶν που διέπραξαν οι Ἰουδαῖοι και η ἐσωτερικὴ ἀνακαίνιση των ψυχῶν τους: «καὶ καθαρῶ αὐτούς ἀπὸ πασῶν τῶν ἀδικιῶν αὐτῶν, ὧν ἡμάρτοσάν μοι, καὶ οὐ μὴ μνησθήσομαι ἀμαρτιῶν αὐτῶν, ὧν ἡμάρτον

⁷¹² Βλ. William Rainey Harper, *Amos and Hosea*, International Critical Commentary on the Holy Scriptures of Old and New Testaments, τόμ. 10, ἐκδ. T & T. Clark, Edinburgh 1936, σ. 292. Βλ. Hans Walter Wolff, *A Commentary on the Book of the Prophet Hosea*, μτφρ. στα ἀγγλικά ἀπὸ Gary Stansell, ἐκδ. Fortress Press, Philadelphia 1989, σ. 123.

⁷¹³ Βλ. Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Εξήγησις εις τον προφήτην Ὡσηέ*, PG 126, 685.

⁷¹⁴ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ησαΐαν*, ἐκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1990, σσ. 644-645.

μοι καὶ ἀπέστησαν ἀπ' ἐμοῦ» (Ιερ 40:8). Ο Κύριος θα πρόσφερε τέλεια και ολοκληρωμένη ἰαση στον λαό Του⁷¹⁵.

Ομοίως, ο προφήτης Ιεζεκιήλ με τα αποκαλυπτικά οράματα που του φανέρωσε ο Θεός, μίλησε για την καθολική εθνική θεραπεία του λαού. Είδε έναν ποταμό που τα νερά του ήταν φορείς ζωής και υγείας. Αυτός ο ποταμός πήγαζε από την είσοδο του ναού, κατευθυνόταν νοτιοανατολικά της χώρας από το ένα άκρο ως το άλλο, με τον όγκο των υδάτων του να αυξάνεται σταδιακά και στις όχθες του να μεγαλώνει πλήθος δέντρων και φυτών. Ο ποταμός διέσχισε την περιοχή της Γαλιλαίας, περνούσε από την κοιλάδα του Ιορδάνη και κατευθυνόταν προς τη Νεκρά Θάλασσα, στην οποία ήταν οι εκβολές του. Ο ποταμός αυτός θα εξυγίανε τα νερά της Νεκράς Θάλασσας και θα τη γέμιζε με πλήθος ψαριών «καὶ ἦρχετο ἕως ἐπὶ τὴν θάλασσαν ἐπὶ τὸ ὕδωρ τῆς διεκβολῆς, καὶ ὑγιάσει τὰ ὕδατα. καὶ ἔσται πᾶσα ψυχὴ τῶν ζώων τῶν ἐκζεόντων ἐπὶ πάντα, ἐφ' ἃ ἂν ἐπέλθῃ ἐκεῖ ὁ ποταμὸς, ζήσεται. καὶ ἔσται ἐκεῖ ἰχθὺς πολὺς σφόδρα, ὅτι ἦκει ἐκεῖ τὸ ὕδωρ τοῦτο, καὶ ὑγιάσει καὶ ζήσεται· πᾶν ἐφ' ὃ ἂν ἐπέλθῃ ὁ ποταμὸς ἐκεῖ, ζήσεται» (Ιεζ 47:8-9). Επίσης τα καρποφόρα δέντρα στις όχθες του ποταμού θα πρόσφεραν όλες τις εποχές καρπούς προς τροφή και τα φύλλα τους θα είχαν θεραπευτικές ιδιότητες: «τὰ ὕδατα αὐτῶν ἐκ τῶν ἀγίων ταῦτα ἐκπορεύεται, καὶ ἔσται ὁ καρπὸς αὐτῶν εἰς βρωσιν καὶ ἀνάβασις αὐτῶν εἰς ὑγίειαν» (Ιεζ 47:12)⁷¹⁶. Αυτό το ελπιδοφόρο όραμα δεν αναφέρεται βέβαια στο φυσικό τοπίο της περιοχής και δεν μπορεί να ερμηνευθεῖ ρεαλιστικά, επειδή πολλές από τις περιγραφές του δεν ανταποκρίνονται στη φυσική πραγματικότητα και δεν αντικατοπτρίζουν φυσικά φαινόμενα⁷¹⁷. Η ερμηνεία του οράματος μάλλον πρέπει να ενταχθεῖ στο ιστορικό πλαίσιο της εποχής, αλλά και στο απώτερο μέλλον της μεσσιακής εποχής, με πολλά στοιχεία συμβολικά και αλληγορικά. Στο άμεσο μέλλον ο προφήτης αναφερόταν στον λαό Ισραήλ, στο νέο Ισραήλ που θα επέστρεφε από την αιχμαλωσία και θα εγκαθιστούσαν στη γη των πατέρων του. Με αφετηρία το ναό μέσα στον οποίο θα φανεωνόταν και πάλι η δόξα του Θεού, η γη του Ισραήλ θα μεταμορφωνόταν ολοκληρωτικά και από ασθενής, λόγω των πληγών που της προκάλεσαν οι επιδρομείς, θα γινόταν υγιής. Από νεκρή, λόγω της

⁷¹⁵ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ιερεμίας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 19, Αθήναι 1961, σσ. 293-294. Βλ. Walter Brueggemann, *Jeremiah 26-52*, International Theological Commentary, έκδ. WM. B. Eerdmans Publ. Co & The Handsel Press Ltd, Grand Rapids-Edinburgh 1991, σσ. 94-95. Βλ. Jack R. Lundbom, *Jeremia 21-36*, The Anchor Bible, τόμ. 21B, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1964, σ. 532.

⁷¹⁶ Βλ. Σταύρος Ε. Καλαντζάκης, *Καρδιά Καινή και Πνεύμα Καινόν*, Θεσσαλονίκη 2003, σσ. 433-434.

⁷¹⁷ Βλ. Daniel I. Block, *The book of Ezekiel-chapters 25-48*, The New International Commentary on the Old Testament, έκδ. William B. EERDMANS Publishing Company, Grand Rapids-Michigan 1998, σσ. 700-701.

ερήμωσής της, θα επανερχόταν στη ζωή. Όλο αυτό θα συνέβαινε θαυματουργικά με την επέμβαση του Θεού που θα αποκαταστούσε το λαό Του και θα τον αύξανε αριθμητικά. Και η ζωογόνος δύναμη του Θεού, που συμβολίζεται με τα ύδατα του ποταμού, θα εξυγίαινε στο πέρασμά της τα πάντα και θα χάριζε πλούτο υλικών και πνευματικών αγαθών⁷¹⁸.

Ακόμη, ο προφήτης Ιεζεκιήλ προφήτευσε τον ερχομό της εποχής του καλού Ποιμένα, ως μίας γλυκιάς εποχής κατά την οποία θα προσφέρεται στοργικά η ίαση των ψυχών. Η εποχή αυτή τοποθετείται χρονικά στο εγγύτερο μέλλον με τον επαναπατρισμό των Ιουδαίων από τα έθνη και τη διαποίμανσή τους από τον Γιαχβέ και στο απώτερο μέλλον στη Μεσσιακή εποχή κατά την οποία ο Μεσσίας θα ποιμαίνει όλα τα πρόβατά Του, τα οποία απαρτίζουν την εκκλησία, Ιουδαίους και εθνικούς. Και στις δύο αυτές εποχές ο λαός θα ποιμαίνεται από τον καλό Ποιμένα, ο οποίος υπόσχεται ότι «τὸ ἀπολωλὸς ζητήσω καὶ τὸ πλανώμενον ἐπιστρέψω καὶ τὸ συντετριμμένον καταδήσω καὶ τὸ ἐκλείπον ἐνισχύσω καὶ τὸ ἰσχυρὸν φυλάξω καὶ βοσκήσω αὐτὰ μετὰ κρίματος» (Ιεζ 34:16). Ο καλός Ποιμένας θα φροντίζει για το λογικό ποίμνιό του. Το συντετριμμένο και πληγωμένο πρόβατο, που είναι ο πληγωμένος από την αμαρτία άνθρωπος, θα τύχει ιδιαίτερης μέριμνας. Ο Θεός-Ποιμένας θα επιδέσει και θα φροντίσει τις πληγές που του δημιουργούν οι αμαρτίες, δίνοντας συγχώρεση και άφεση των παραπτωμάτων του και χαρίζοντάς του καινούργια ελπίδα. Αυτό θα συμβεί και στις δύο εποχές και στην Παλαιά Διαθήκη με τους παλινοσοτούντες Ιουδαίους και στην Καινή Διαθήκη με όλους τους λαούς⁷¹⁹. Το άλλο χαρακτηριστικό του καλού Ποιμένα θα είναι η δικαιοσύνη κατά τη διαποίμανση των προβάτων, όπου θα θέσει τέρμα στην αδικία και την εκμετάλλευση των αδύνατων και φτωχών πολιτών από τους δυνατούς και ευημερούντες πολίτες, που καρπώνονται άπληστα για τον εαυτό τους τα αγαθά και τη γη: «ἴδου ἐγὼ διακρινῶ ἀνὰ μέσον προβάτου ἰσχυροῦ καὶ ἀνὰ μέσον προβάτου ἀσθενοῦς» (Ιεζ 34:20). Ο Θεός θα θέσει τέρμα στην αδικία και θα προστατέψει τους ασθενείς⁷²⁰.

⁷¹⁸ Βλ. Σταύρος Ε. Καλαντζάκης, *Καρδιά Καινή και Πνεύμα Καινόν*, Θεσσαλονίκη 2003, σσ. 438-440 . Βλ. John B. Taylor, *Ezekiel*, Tyndale Old Testament Commentaries 20, έκδ. Inter-Varsity Press, Leicester-Illinois 1969, σσ. 278-280. Βλ. Bruce Vawter, Leslie J. Hoppe, *Ezekiel*, International Theological Commentary, έκδ. WM. B. Eerdmans Publ. Co & The Handsel Press Ltd, Grand Rapids-Edinburgh 1991, σσ. 207-208. Βλ. Daniel I. Block, *The book of Ezekiel-chapters 25-48*, The New International Commentary on the Old Testament, έκδ. William B. EERDMANS Publishing Company, Grand Rapids-Michigan 1998, σ. 701.

⁷¹⁹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ιεζεκιήλ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 20, Αθήναι 1962, σσ. 267-269.

⁷²⁰ Βλ. John B. Taylor, *Ezekiel*, Tyndale Old Testament Commentaries 20, έκδ. Inter-Varsity Press, Leicester-Illinois 1969, σσ. 221-222.

Συνοψίζοντας τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, γίνεται φανερό ότι οι προφήτες περιγράφουν λεπτομερειακά την εθνική αποκατάσταση του λαού τους, ενώ όταν αναφέρονται στην εσωτερική ίασή του, δεν εξηγούν με λεπτομέρεια σε τι συνίσταται αυτή, παρά μόνο δίνουν το γενικό περίγραμμα ίασης και το τελικό καρπό της θεραπείας, που είναι η συγχώρεση των αμαρτιών και η ανακαίνιση των ψυχών. Πάντως το χαρακτηριστικό των περισσότερων προφητικών χωρίων είναι ότι χρησιμοποιούν το ρήμα «ιάσομαι», στο πρώτο ενικό πρόσωπο, για να δηλώσουν ότι η θεραπεία και ίαση προσφέρεται αποκλειστικά από τον Γιαχβέ.

6.3 Μέσα και προϋποθέσεις ίασης του λαού από την αμαρτία

Αυτό που γίνεται φανερό μέσα από τα βιβλία των προφητών είναι η μεγάλη αγωνία του Γιαχβέ να δεχτεί ο λαός Του τη θεραπεία που θέλει να του προσφέρει από τις αρρώστιες που έχει επιφέρει πάνω του η αμαρτία. Αυτό το κάνει χρησιμοποιώντας το κήρυγμα μετάνοιας των προφητών ή τις εθνικές συμφορές. Επειδή τις περισσότερες φορές η συνείδηση του λαού ήταν φιμωμένη, έπρεπε κάποιος εξωτερικός παράγοντας να την αφυπνίσει. Τον ρόλο της αφύπνισης των συνειδήσεων αναλάμβαναν οι προφήτες, που με τα κεραυνοβόλα κηρύγματά τους ασκούσαν έλεγχο στον Ισραήλ για τις αμαρτίες του, αλλά και στα μεμονωμένα πρόσωπα που διέπρατταν μεγάλες αμαρτίες. Όσοι έβρισκαν μετάνοια μέσα στην καρδιά τους με τα κηρύγματα των προφητών και άλλαζαν τη ζωή τους, γλίτωναν από βέβαιο θάνατο, ασθένεια ή άλλη θλίψη. Τρανταχτό παράδειγμα ήταν οι κάτοικοι της Νινευή, οι οποίοι μετά το κήρυγμα μετάνοιας του προφήτη Ιωνά, μετανόησαν για την αμαρτωλή ζωή τους και σώθηκαν⁷²¹. Αν ο λαός δεν έβρισκε μετάνοια με τα κηρύγματα των προφητών, ο Γιαχβέ χρησιμοποιούσε σκληρότερα μέσα για την αφύπνιση των συνειδήσεων του, όπως εξωτερικές θλίψεις και βάσανα, επειδή η περηφάνια δεν πλήττεται πάντα με τα λόγια και τις σοφές συμβουλές.

Ειδικότερα, οι προφήτες μέσα από τα κηρύγματά τους δίδασκαν τον λαό τον τρόπο με τον οποίο μπορούσε να θεραπευθεί από τις ηθικές ασθένειες, για να ελπίζει και στην εθνική του αποκατάσταση. Του ερμήνευαν ότι οι εθνικές συμφορές του ήταν αποτέλεσμα της αμαρτίας του και γι' αυτό τα μέσα που του πρότειναν, για να απαλλαγθεί από τις θλίψεις και τα βάσανα, είχαν πνευματικό χαρακτήρα και όχι πολιτικό, όπως η αληθινή νηστεία, οι αληθινές προσφορές και η κοινή λατρεία. Του έδειχναν τις προϋποθέσεις που έπρεπε να πληρεί, ως

⁷²¹ Βλ. Φιλάρετος Απ. Βιτάλης (αρχιμ.), «Η Αμαρτία κατά την Παλαιά Διαθήκη», *Απόστολος Βαρνάβας* 44(1983)7-8.

λαός που εξαρτά τη ζωή και ύπαρξή του από το Γιαχβέ, προκειμένου να γιατρευτεί από τις αμαρτίες του. Ήταν δριμύτατοι κήρυκες της αληθινής μετάνοιας, της αποστροφής της ειδωλολατρίας και επιστροφής στο Θεό, της αλλαγής της ζωής του και της υπακοής στις εντολές του Γιαχβέ. Τον φώτιζαν με τα κηρύγματά τους να αλλάξει τη διάθεση και τα κίνητρα των πράξεών του, όταν αυτά δεν είχαν το στοιχείο της αγάπης προς τον Γιαχβέ, αλλά του συμφέροντος. Κύριος σκοπός τους ήταν να οδηγήσουν τον λαό στην αληθινή και ελεύθερη ζωή και όχι απλά να τον βοηθήσουν να λυτρωθεί από τα εξωτερικά βάσανα, χωρίς να έχει λυτρωθεί από τα εσωτερικά πάθη. Οι ίδιοι προσεύχονταν με συντριβή για τα αμαρτήματα του λαού τους και ζητούσαν από τον Θεό τη μετάνοια και θεραπεία του.

Ο προφήτης Ωσηέ στον κηρυγματικό του λόγο προς τον ισραηλιτικό λαό, κάνοντας μία ιστορική αναδρομή στο παρελθόν του, καταδεικνύει μία περίπτωση εθνικής ασθένειας την οποία θεράπευσε ο Θεός χωρίς να απαιτεί κάτι από το λαό του: «καὶ ἐγὼ συνεπόδισα τὸν Εφραὶμ, ἀνέλαβον αὐτὸν ἐπὶ τὸν βραχίονά μου, καὶ οὐκ ἔγνωσαν ὅτι ἴαμαι αὐτούς» (Ωσ 11:3). Ήταν η περίοδος που οι Ισραηλίτες ήταν δούλοι στο Φαραώ και που η πατρική αγάπη του Θεού, τους κάλεσε από τη δουλεία της Αιγύπτου για να τους κάνει λαό και να τους μάθει να στέκονται στα πόδια τους και να περπατούν. Τότε για πρώτη φορά ο Γιαχβέ γιάτρεψε τον πόνο του λαού του, χωρίς να θέτει απαραίτητη προϋπόθεση τη μετάνοια. Τον γιάτρεψε, επειδή ο λαός του ήταν νήπιο και είχε ανάγκη τη στήριξη του πατέρα του: «ὅτι νήπιος Ἰσραὴλ, καὶ ἐγὼ ἠγάπησα αὐτὸν καὶ ἔξ Αἰγύπτου μετεκάλεσα τὰ τέκνα αὐτοῦ. καθὼς μετεκάλεσα αὐτούς, οὕτως ἀπώχοντο ἐκ προσώπου μου· αὐτοὶ τοῖς Βααλεὶμ ἔθουον καὶ τοῖς γλυπτοῖς ἔθουμιων» (Ωσ 11:1-2). Παρόλα αυτά, όταν ο λαός άρχισε να μεγαλώνει και να ωριμάζει, πρόδωσε το Γιαχβέ το σωτήρα του και άρχισε να θυσιάζει στα είδωλα του Βάαλ⁷²².

Δεν είναι μόνο η αγάπη του Γιαχβέ για το λαό του, που κάνει τα πάντα για να τον σώσει. Είναι και η αγάπη των προφητών για το λαό τους, που προσεύχονται για την ίαση των συντριμμάτων του λαού τους. Οι προφάτες δεν προσεύχονται μόνο για την σωματική υγεία και ίαση των μεμονωμένων προσώπων, αλλά προσεύχονται ακόμη και για την πνευματική υγεία και θεραπεία του λαού τους και την αποσόβηση των εθνικών του κινδύνων. Για παράδειγμα, ο προφήτης Ιερεμίας αγωνιά για το λαό του, για την αναίσθητη καρδιά του απέναντι στα κηρύγματα μετάνοιας του, για τη συνεχιζόμενη

⁷²² Βλ. Thomas Worth Walker, *The metaphor of healing and the theology of the book of Hosea*, ProQuest Dissertations and Theses, 1997, σ. 135.

αμαρτωλή συμπεριφορά του, για τη μέλλουσα καταστροφή του από τους Βαβυλωνίους και όλα αυτά τον παρακινούν σε συνεχή προσευχή και δέηση για τη σωτηρία του. Ο Θεός όμως επανειλημμένα του συστήνει να μην προσεύχεται, διότι η προσευχή του δεν μπορεί πια να ανοίξει τα μάτια των συμπατριωτών του. Μόνο οι ίδιοι αν έπιναν το ποτήρι που πρόσφεραν στους άλλους με τις αδικίες τους και αν στέλνονταν στην εξορία για να γίνουν δούλοι των ψεύτικων ειδώλων που θεοποίησαν μέσα στην ίδια την πατρίδα τους, μόνο τότε θα αντιλαμβάνονταν το ύψος της αμαρτίας τους και θα συνέρχονταν από την πώρωσή τους: «καὶ σὺ μὴ προσεύχου περὶ τοῦ λαοῦ τούτου καὶ μὴ ἄξιου τοῦ ἔλεηθῆναι αὐτούς καὶ μὴ εὐχου καὶ μὴ προσέλθης μοι περὶ αὐτῶν, ὅτι οὐκ εἰσακούσομαι... οὐχ ὄραξ τί αὐτοὶ ποιούσιν ἐν ταῖς πόλεσιν Ιουδα καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς Ιερουσαλήμ;» (Ιερ 7:16-17)⁷²³.

Νωρίτερα και ο προφήτάνας Δαυίδ προσευχήθηκε για το λαό του πολλές φορές και σε έναν από τους ψαλμούς του παρακαλούσε τον Θεό για την ίαση των συντριμμάτων της γης του, της Παλαιστίνης: «συνέσεισας τὴν γῆν καὶ συνετάρραξας αὐτήν· ἴασαι τὰ συντρίμματα αὐτῆς ὅτι ἔσαλεύθη» (Ψλ 59:4). Ζητούσε από τον Θεό να θεραπεύσει το λαό του από την αιφνίδια εισβολή των Ιδουμαίων στην πατρίδα του. Ζητούσε ουσιαστικά να συντρίψει ο Γιαχβέ τους Ιδουμαίους, που προκάλεσαν τόσο πόνο και τέτοιες καταστροφές στο λαό του⁷²⁴.

Ακόμη, η προσευχή των ιερέων μαζί με την ιερή σύναξη του λαού στη λατρεία και την εθνική άσκηση της νηστείας ήταν τα πνευματικά μέσα που είχε ο λαός στη διάθεσή του, για να αποτρέψει τις εθνικές συμφορές. Ο προφήτης Ιωήλ κάλεσε πρώτα τους ιερείς κι έπειτα τον ίδιο το λαό να προσευχηθεί για τα δεινά που τον βρήκαν, την ξηρασία και την επιδρομή της ακρίδας. Κάλεσε πρώτα τους ιερείς να συμμετέχουν στο πένθος του λαού τους, περιζώνοντας τον εαυτό

⁷²³ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ιερεμίας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 19, Αθήναι 1961, σσ. 70,85-86. Βλ. J.A. Thompson, *The Book of Jeremiah*, The New International Commentary on the Old Testament, έκδ. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids-Michigan 1980, σ. 284. Βλ. ακόμη Φιλάρετος Απ. Βιτάλης (αρχιμ.), «Η Αμαρτία κατά την Παλαιά Διαθήκη», *Απόστολος Βαρνάβας* 44(1983)7: Οι προφῆτες ως δίκαιοι και καθαροί άνθρωποι συναισθάνονται τις ανομίες του λαού τους και ξεσπούν σε θρήνους,. Ο Ιερεμίας γράφει «εἰ αἰ ἄμαρτια ἡμῶν ἀντέστησαν ἡμῖν, Κύριε, ποιήσον ἡμῖν ἕνεκεν σοῦ, ὅτι πολλὰ αἰ ἄμαρτια ἡμῶν ἐναντίον σοῦ, ὅτι σοὶ ἡμάρτομεν (Ιερ 14:7). Και ο Δανιήλ με πόνο ψυχῆς προσεύχεται και λέει «ἡμάρτομεν, ἠδικήσαμεν, ἠνομήσαμεν καὶ ἀπέστημεν καὶ ἔξεκλίναμεν ἀπὸ τῶν ἐντολῶν σου καὶ ἀπὸ τῶν κριμάτων σου. καὶ οὐκ εἰσηκούσαμεν τῶν δούλων σου τῶν προφητῶν, οἱ ἐλάλουν ἐν τῷ ὀνόματί σου πρὸς τοὺς βασιλεῖς ἡμῶν καὶ ἄρχοντας ἡμῶν καὶ πατέρας ἡμῶν, καὶ πρὸς πάντα τὸν λαὸν τῆς γῆς» (Δν 9:5-6). Οι θρήνοι μπορούν να αποσπᾶσουν το ἔλεος του Θεοῦ μόνο στην περίπτωση που ο λαός μετανοήσει.

⁷²⁴ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ψαλμοί*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 8, έκδ. Ορθόδοξος Χριστιανική Αδελφότητα «Λυδία», Θεσσαλονίκη 1986, σ. 281.

τους με σάκους, θρηνώντας και αναπέμποντας προσευχές στο Θεό, για να παύσει την όποια μάστιγα έπληττε το λαό, επειδή αυτοί κατείχαν μία σημαντική θέση στην κοινωνία του ισραηλιτικού λαού και ήταν τα πρόσωπα που σε περιπτώσεις δημόσιων συμφορών έπρεπε πρώτοι να σηκώσουν το βάρος του λαού (Ιλ 1:13). Χρησιμοποίησε την έκφραση «κηρύξατε θεραπείαν», για να τους ζητήσει κατά δεύτερον να καλέσουν την κοινότητα του Ισραήλ σε «σύνοδο» και «συνάθροιση» μέσα στο ναό, να προσφέρουν όλοι μαζί κοινή θυσία και να αναπέμψουν κοινή προσευχή στο Θεό, ώστε να σταματήσει η καταστροφή της γης από την επιδρομή των ακριδών και την ξηρασία που είχε επέλθει στη χώρα τους⁷²⁵. Την πρώτη φορά ο προφήτης κάλεσε τους ιερείς σε θρήνο και στο να ορίσουν ημέρα νηστείας και ιερής σύναξης των πρεσβυτέρων του λαού «ἀγιάσατε νηστείαν, κηρύξατε θεραπείαν, συναγάγετε πρεσβυτέρους πάντας κατοικοῦντας γῆν εἰς οἶκον Θεοῦ ὑμῶν καὶ κεκράξατε πρὸς Κύριον ἔκτενω̄ς» (Ιλ 1:14) και τη δεύτερη φορά κάλεσε σε νηστεία και ιερή σύναξη τους ανθρώπους όλων των ηλικιών, από τα νήπια που θηλάζουν μέχρι τους γέροντες, ακόμη και τους νεόνυμφους: «σαλπίσσατε σάλπιγγι ἐν Σιών, ἀγιάσατε νηστείαν, κηρύξατε θεραπείαν, συναγάγετε λαόν, ἀγιάσατε ἐκκλησίαν, ἐκλέξασθε πρεσβυτέρους, συναγάγετε νήπια θηλάζοντα μαστούς, ἐξελθέτω νυμφίος ἐκ τοῦ κοιτῶνος αὐτοῦ καὶ νύμφη ἐκ τοῦ παστοῦ αὐτῆς» (Ιλ 2:15-16). Ο προφήτης βλέποντας ότι ο λαός είχε εγκαταλείψει την προσευχή και τη λατρεία, ήθελε να ενσταλάξει μέσα του την πίστη ότι όσο κι αν ήταν σκοτεινές και δύσκολες οι στιγμές που περνούσε ή όσο κι αν αισθανόταν ότι ο Θεός τον έχει εγκαταλείψει, δεν θα έπρεπε να αφήνει το έργο της προσευχής. Η προσευχή πάντοτε φέρνει αποτελέσματα⁷²⁶. Όταν μία μάστιγα πλήττει έναν ολόκληρο λαό, όπως συμβαίνει σ' αυτή την περίπτωση, πρέπει να είναι κοινή η αφύπνιση του λαού, κοινή η επιστροφή του στο Θεό, κοινή η συνάθροιση στο ναό για προσφορά της ιερής λατρείας, κοινή η προσευχή, κοινή η νηστεία, μέσα σε ατμόσφαιρα αληθινής μετάνοιας, με διάρρηξη των καρδιών και όχι με διάρρηξη των ιματίων (Ιλ 2:12-15)⁷²⁷. Ο Ιωήλ καλούσε ουσιαστικά το λαό σε έναν αληθινό θρήνο μετάνοιας που θα απευθυνόταν στον Θεό για συγχώρηση των αμαρτιών του και όχι απλώς σε ένα θρήνο για την καρποφορία της γης του⁷²⁸.

⁷²⁵ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ιωήλ*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1993, σσ. 22-24.

⁷²⁶ Βλ. Elie Assis, *The Structure and Meaning of the Locust Plague Oracles in Joel 1,2-2,17*, ZAW 122.Bd.DOI 10.1515/ZAW.2010.028, σσ. 403-404, 415.

⁷²⁷ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ιωήλ*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1993, σσ. 24, 40-43.

⁷²⁸ Βλ. Frank E. Gaebelien (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 7, έκδ. Zondervan Publishing House, Michigan 1985, σσ. 243, 250-251.

Επομένως, η μόνη βοήθεια προς έναν απελπισμένο και ταλαιπωρημένο λαό μπορεί να προέλθει από τον Θεό, αφού προηγηθεί η μετάνοιά του. Αυτό το είχαν κατανοήσει βαθιά οι προφήτες και γι' αυτό στην προσευχή τους για το λαό ζητούσαν συνεχώς μετάνοια. Ο προφήτης Ιερεμίας στους θρήνους του ζητάει πρώτα μετάνοια κι έπειτα εθνική αποκατάσταση. Ζητάει μετάνοια από τον Θεό, επειδή η μετάνοια είναι δώρο του Θεού κι έπειτα την αποκατάσταση στις παλαιές ημέρες της χρυσής εποχής τους: «ἐπίστρεψον ἡμᾶς, Κύριε, πρὸς σε, καὶ ἐπιστραφησόμεθα· καὶ ἀνακαίνισον ἡμέρας ἡμῶν καθὼς ἔμπροσθεν» (Θρ 5:21)⁷²⁹.

Για άλλη μια φορά από την ιστορία της Παλαιάς Διαθήκης επαληθεύεται ότι η μετάνοια σώζει και θεραπεύει, τόσο τον άνθρωπο ξεχωριστά όσο και ολόκληρους λαούς. Η Νινευή την εποχή του προφήτη Ιωνά είχε εξοκείλει στο κακό, λατρεύοντας τα είδωλα και δουλεύοντας στην αμαρτία. Σώθηκε όμως από βέβαιη καταστροφή μετά το κήρυγμα μετανοίας του προφήτη Ιωνά, τον οποίο απέστειλε ο Θεός προς φωτισμό του ειδωλολατρικού έθνους. Οι Νινευίτες, που ουσιαστικά ήταν ειδωλολάτρες, άκουσαν το κήρυγμα του Ιωνά για την καταστροφή της πόλης τους και μετανόησαν πραγματικά και έμπρακτα, διότι δεν έμειναν μόνο στη νηστεία, την ομολογία της ενοχής τους, στον κοπετό και το θρήνο, αλλά υιοθέτησαν μία σταθερή απόφαση αλλαγής της αμαρτωλής ζωής τους, την οποία και πραγματοποίησαν: «καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὰ ἔργα αὐτῶν, ὅτι ἀπέστρεψαν ἀπὸ τῶν ὁδῶν αὐτῶν τῶν πονηρῶν» (Ιων 3:10). Η αληθινή μετάνοιά τους, άλλαξε και την απόφαση του Θεού για την καταστροφή τους: «μετενόησεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τῇ κακίᾳ, ἣ ἐλάλησεν τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἐποίησεν» (Ιων 3:10)⁷³⁰. Το ιερό κείμενο δεν προσδιορίζει ποια θα ήταν ακριβώς η καταστροφή τους.

Επίσης, ο προφήτης Ησαΐας μιλάει για την ίαση ενός ολόκληρου λαού, ο οποίος δεν ήταν ο περιούσιος λαός του Θεού, αλλά το ειδωλολατρικό έθνος των Αιγυπτίων, το οποίο αξιώθηκε της εσωτερικής ίασης, αφού πρώτα πλήχθηκε από την οργή του Κυρίου, για να φτάσει στη μετάνοια: «καὶ πατάξει κύριος τοὺς Αἰγυπτίους πληγῇ καὶ ἰάσεται αὐτούς ἰάσει, καὶ ἐπιστραφήσονται πρὸς Κύριον, καὶ εἰσακούσεται αὐτῶν καὶ ἰάσεται αὐτούς» (Ησ 19:22). Αυτή η προφητεία αναφέρεται στην κατάλυση της βασιλείας των Αιγυπτίων από τους Ρωμαίους (πληγῇ μεγάλη) και στην ίαση του έθνους από την ειδωλολατρία και τον αλληλοσπαραγμό με τα άλλα έθνη. Η ίαση πραγματοποιήθηκε την εποχή του

⁷²⁹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ιερεμίας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 19, Αθήναι 1961, σ. 431. Βλ. *Ιων* 3.

⁷³⁰ Βλ. Π.Ν. Τρεμπέλας, *Ο προφήτης Ιωνάς*, Αθήναι 1962, σσ. 10-11, 68-69.

Μεσσία, κατά την οποία οι Αιγύπτιοι διδάχθηκαν την αγάπη και τη ζωή της ευσέβειας, επέστρεψαν προς τον Κύριο και ιάθηκαν εσωτερικά, γευόμενοι τη χαρά του να είναι υπό τον πνευματικό ζυγό του Θεού και όχι των ψεύτικων θεών ή των άλλων λαών⁷³¹.

Η μετάνοια είναι η απαραίτητη προϋπόθεση που έθεσε και ο προφήτης Ιερεμίας για τη θεραπεία των συντριμμάτων του λαού του. Όρισε τη μετάνοια ως προς την εγκατάλειψη των θυσιών στα ψεύτικα είδωλα και την επιστροφή στην αληθινή λατρεία του Γιαχβέ. Μόνο τότε μπορούσαν να γιατρευτούν τα τραύματα του, που ήταν όλα τα δεινά και βάσανα που επέφερε η αμαρτία-αποστασία πάνω του: «έπιστράφητε, υιοί, έπιστρέφοντες, καὶ ἰάσομαι τὰ συντρίμματα ὑμῶν. ἴδου δοῦλοι ἡμεῖς ἐσόμεθά σοι, ὅτι σὺ κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν εἶ» (Ιερ 3:22). Απαιτούσε, όμως, αληθινή μετάνοια και ειλικρινή επιστροφή, η οποία δε θα συνίστατο απλά στο θρήνο και τον κοπετό που μπορεί να προερχόταν μόνο από τα δεινά που υπέφεραν, αλλά στην ειλικρινή αναγνώριση της αποστασίας τους και την εξομολόγηση των αμαρτιών τους. Αυτήν την εξομολόγηση παρουσίασε στους επόμενους στίχους ο προφήτης, βάζοντας στα χείλη των Ιουδαίων την ομολογία, με ευθύτητα καρδιάς, ότι η σωτηρία του Ισραήλ δεν μπορούσε να προέλθει από τους ειδωλολατρικούς τόπους των βουνών στους οποίους θυσίαζαν τα γεννήματά τους και οι οποίοι διέψευσαν τις προσδοκίες τους, αλλά μόνο από τον Κύριο και Θεό τους (Ιερ 3:23-24)⁷³².

Η μετάνοια σώζει και θεραπεύει όταν είναι αληθινή. Στην ιστορία του ισραηλιτικού λαού υπήρχαν φορές που η μετάνοια του δεν είχε βάθος, αλλά ήταν παροδική και εφήμερη, όπως πολύ εύστοχα παρουσίασε ο προφήτης Ωσηέ στο βιβλίο του: «πορευθῶμεν καὶ ἐπιστρέψωμεν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, ὅτι αὐτὸς ἤρπακε καὶ ἰάσεται ἡμᾶς, πατάξει καὶ μοτώσει ἡμᾶς· ὑγιᾶσει ἡμᾶς μετὰ δύο ἡμέρας, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ ἐξαναστησόμεθα καὶ ζησόμεθα ἐνώπιον αὐτοῦ» (Ωσ 6:1-2). Ο παραπάνω μονόλογος των λαών Ισραήλ και Ιούδα, περιορίζεται μόνο στην αναγνώριση της παντοδυναμίας του Γιαχβέ, χωρίς να υπάρχει ἴχνος μετάνοιας σ' αυτόν. Οι δύο λαοί αναγνώριζαν ότι ο Γιαχβέ μπορεί να πατάξει, μπορεί και να θεραπεύσει, και μάλιστα να θεραπεύσει σε σύντομο χρονικό διάστημα, από την άλλη, όμως, πουθενά μέσα

⁷³¹ Βλ. Προκοπίου Γαζαίου, *Επιτομή των εις τον προφήτην Ησαΐαν καταβεβλημένων διαφόρων εξηγήσεων*, PG 87, 2153-2155.

⁷³² Βλ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εξήγησις εις τον Ιερεμίαν Προφήτην*, PG 64, 792. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ιερεμίας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 19, Αθήναι 1961, σ. 55. Βλ. Jack R. Lundbom, *Jeremia 1-20*, The Anchor Bible, τόμ. 21A, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1999, σσ. 321-322. Βλ. Frank E. Gaebelien (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 6, έκδ. Zondervan Publishing House, Michigan 1986, σ. 403. (Ιερεμίας). Βλ. *Ιερ 3*.

στο μονόλογό τους δε διακρίνεται η αληθινή μετάνοια, που θα τους καταστούσε άξιους της ίασης που προσφέρει Γιαχβέ⁷³³. Δεν ομολόγησαν καν ότι αμάρτησαν, απλά παραδέχτηκαν ότι χτυπήθηκαν από Αυτόν και ότι Αυτός μπορούσε να τους σώσει και να τους θεραπεύσει, όταν θα επέστρεφαν κοντά Του. Εξέφρασαν τη βεβαιότητα ότι θα έρθει κοντά τους, όπως η νύχτα διαδέχεται τη μέρα και όπως η βροχή ποτίζει τη γη (Ωσ 6:3), αλλά δεν προέβηκαν σε καμία ομολογία της αμαρτίας και ανυπακοής τους⁷³⁴. Ήλπιζαν ότι με τη μετάνοια που εκφράζεται απλά με τα χείλη, με την επίσκεψη στο ναό και με την προσφορά θυσίας και ψαλμού, ο Θεός θα τους απάλλαζε από τη συμφορά σε σύντομο χρονικό διάστημα, μέσα σε δύο ημέρες. Ο Θεός όμως απορρίπτει αυτή τη νοοτροπία και χωρίς να απογοητεύσει το λαό, του υπέδειξε την αληθινή οδό της μετάνοιας «έλεος θέλω καὶ οὐ θυσίαν καὶ ἐπίγνωσιν Θεοῦ ἢ ὀλοκαυτώματα» (Ωσ 6:6), η οποία θα οδηγούσε στη θεραπεία-σωτηρία⁷³⁵.

Είναι φανερό ότι η αγάπη του λαού προς τον Γιαχβέ στηριζόταν σε μία επιπόλαια, εφήμερη και συμφεροντολογική μετάνοια, όπως την περιγράφει ο Ωσηέ στον στίχο: «τὸ δὲ ἔλεος ὑμῶν ὡς νεφέλη πρωινή καὶ ὡς δρόσος ὀρθρινὴ πορευομένη» (Ωσ 6:4), η οποία έμοιαζε με την πρωινή δροσιά που γρήγορα παρέρχεται. Ο λαός θρηνούσε περισσότερο για τα αγαθά που έχασε (ιερείς, προφῆτες, άρχοντες) και για τον κίνδυνο που εγκυμονούσε από τις εχθρικές δυνάμεις, παρά για τις αμαρτίες που διέπραξε και για τις απιστίες του απέναντι στο Θεό. Γι' αυτό στις λατρευτικές του εκδηλώσεις πρόσφερε πομπώδεις θυσίες, «μετὰ προβάτων καὶ μόσχων πορεύονται τοῦ ἐκζητῆσαι τὸν Κύριον καὶ οὐ μὴ εὕρωσιν αὐτόν, ὅτι ἐκκέκλικεν ἀπ' αὐτῶν» (Ωσ 5:6), πιστεύοντας ότι με αυτόν τον τρόπο θα αποσπούσε την εύνοια και τη βοήθεια του Κυρίου. Όμως, ο Θεός δεν μπορούσε να δεχτεί κούφιας θυσίες, χωρίς αληθινό περιεχόμενο, χωρίς αγάπη προς τον πλησίον και χωρίς γνώση και εφαρμογή του θελήματός Του: «έλεος θέλω καὶ οὐ θυσίαν καὶ ἐπίγνωσιν Θεοῦ ἢ ὀλοκαυτώματα» (Ωσ 6:6). Αυτά έλειπαν από την καθημερινή ζωή του λαού. Δεν είχε τη σώζουσα και θεραπευτική μετάνοια, αυτή που προέρχεται από μια ειλικρινή ψυχή και οδηγεί στην ανάπλαση του εσωτερικού κόσμου του ανθρώπου, σε μια αναγεννημένη ζωή με βαθιά

⁷³³ Βλ. William Rainey Harper, *Amos and Hosea*, International Critical Commentary on the Holy Scriptures of Old and New Testaments, τόμ. 10, έκδ. T& T. Clark, Edinburgh 1936, σσ. 282-283. Βλ. Hans Walter Wolff, *A Commentary on the Book of the Prophet Hosea*, μτφρ. στα αγγλικά από Gary Stansell, έκδ. Fortress Press, Philadelphia 1989, σ. 117.

⁷³⁴ Βλ. Thomas Worth Walker, *The metaphor of healing and the theology of the book of Hosea*, ProQuest Dissertations and Theses, 1997, σσ. 97-99.

⁷³⁵ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Ωσηέ-Αμώς*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 31-32, Μάνδρα Αττικής 1992, σσ. 91-92.

επίγνωση του Θεού και αγάπη προς τον πλησίον⁷³⁶. Γι' αυτό και ο προφήτης συμβούλευε τους Ισραηλίτες να εκφράσουν τη μετάνοιά τους με λόγους, δηλαδή με σταθερές αποφάσεις για αλλαγή ζωής και όχι με κούφιας θυσίες και ολοκαυτώματα άνευ περιεχομένου: «ἐπιστράφηθι, Ισραήλ, πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν σου, διότι ἠσθένησαν ἐν ταῖς ἀδικίαις σου. λάβετε μεθ' ἑαυτῶν λόγους καὶ ἐπιστράφητε πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ὑμῶν· εἶπατε αὐτῷ, ὅπως μὴ λάβητε ἀδικίαν καὶ λάβητε ἀγαθὰ, καὶ ἀνταποδώσομεν καρπὸν χειλέων ἡμῶν» (Ωσ 14:2-3)⁷³⁷.

Το ίδιο εξήγησε στο λαό του, αργότερα, και ο προφήτης Ησαΐας. Η νηστεία, που αποτέλεσε ένα μέσο αναζήτησης του ελέους του Γιαχβέ από μέρους των Ισραηλιτών, για την αντιμετώπιση των θλίψεων τους, ήταν συχνά επιφανειακή. Ο Θεός επέκρινε, διά των προφητών Του, αυτού του είδους τη νηστεία και την τήρηση της λατρείας και ζητούσε επανειλημμένα από το λαό Του να επιδείξει έργα άξια μετανοίας, όπως να μην αδικεί και να μην εκμεταλλεύεται τους φτωχούς, να μοιράζεται το ψωμί με τους πεινασμένους, να φροντίζει τους αστέγους, να ντύνει τους φτωχούς (Ησ 58:3-9). Μόνο τότε ο Θεός μπορούσε να δεχτεί τη νηστεία του και, όπως γράφει ο Ησαΐας, να χαρίσει την ίαση: «τότε ῥαγήσεται πρῶϊμον τὸ φῶς σου, καὶ τὰ ἰάματά σου ταχὺ ἀνατελεῖ, καὶ προπορεύσεται ἔμπροσθέν σου ἡ δικαιοσύνη σου, καὶ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ περιστελεῖ σε» (Ησ 58:8). Μόνο όταν οι καταπιεστές της κοινότητας μεταστρέφονταν και δεν εκμεταλλεύονταν, αλλά συμπαραστέκονταν στους καταπιεσμένους, η νηστεία και η προσφορά της λατρείας τους δεν ήταν μάταιες. Μόνο τότε καρπώνονταν τα δώρα του Θεού, που ανάμεσα στα άλλα ήταν και η ανακούφιση της ψυχής και η σωματική υγεία «καὶ ἔσται ὁ Θεὸς σου μετὰ σοῦ διαπαντός· καὶ ἐμπλησθήσῃ καθάπερ ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ σου, καὶ τὰ ὀσπᾶ σου πιανθήσεται, καὶ ἔσῃ ὡς κῆπος μεθῶν καὶ ὡς πηγὴ ἣν μὴ ἐξέλιπεν

⁷³⁶ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Ωσηέ-Αμώς*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 31-32, Μάνδρα Αττικής 1992, σσ. 22-24, 37-38. Βλ. Frank E. Gaebelin (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 7, Zondervan Publishing House, έκδ. Michigan 1985, σ. 195.

⁷³⁷ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Ωσηέ-Αμώς*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 31-32, Μάνδρα Αττικής 1992, σ. 170. Βλ. William Rainey Harper, *Amos and Hosea*, International Critical Commentary on the Holy Scriptures of Old and New Testaments, τόμ. 10, έκδ. T & T. Clark, Edinburgh 1936, σ. 411. Βλ. ακόμη Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Εξήγησις εις τον προφήτην Ωσηέ*, PG 126: 805,808: Ο προφήτης δε ζητάει ούτε χρυσό ούτε άργυρο ούτε άλλο αγαθό, αλλά ικετήριους λόγους μετανοίας, που ομολογούν τη μεγαλειότητα του Κυρίου και απορρίπτουν τα είδωλα τα οποία κάποτε είχαν αποδεχτεί σαν θεούς.

ὕδωρ καὶ τὰ ὄστᾱ σου ὡς βοτάνη ἀνατελεῖ καὶ πιανθήσεται, καὶ κληρονομήσουσι γενεὰς γενεῶν» (Ησ 58:11)⁷³⁸.

Στην περίπτωση που ο λαός δεν μετανοούσε για τις αμαρτίες του και δεν αποστρεφόταν τις κακίες του, ο Θεός μεταχειριζόταν σκληρότερους τρόπους και μέσα, για να επαναφέρει το λαό στη μετάνοια. Οι θλίψεις, οι συμφορές και τα βάσανα ήταν το μέσο του Θεού για να αφυπνίσει συνειδήσεις. Ο προφήτης Ιερεμίας, με μία συμβολική κίνηση, τη συντριβή ενός πήλινου δοχείου, αυτό ακριβώς δίδασκε στο λαό της Ιερουσαλήμ. Ο Θεός θα τους συνέτριβε, όπως συντρίβεται και θρυμματίζεται ένα πήλινο δοχείο, το οποίο δεν μπορεί έπειτα εύκολα να συγκολληθεί: «καὶ ἐρεῖς· τάδε λέγει Κύριος· οὕτως συντρίψω τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ τὴν πόλιν ταύτην, καθὼς συντρίβεται ἄγγος ὄστράκινον, ὃ οὐ δυνήσεται ἰαθῆναι ἔτι» (Ιερ 19:11). Ο λαός των Ιουδαίων δεν είχε αλλάξει την αμαρτωλή συμπεριφορά του, παρά τη συνεχή και επίμονη κλήση του Ιερεμίας για μετάνοια και αλλαγή ζωής. Αυτή άλλωστε ήταν η αποστολή του, να φωτίσει το σκοτισμένο νου των συμπατριωτών του, ώστε να επιστρέψουν στην οδό της ζωής και της αλήθειας που τους φανέρωσε ο Γιαχβέ. Ειδάλλως, μόνοι τους επέλεγαν το σκληρό δρόμο των θλίψεων, των δοκιμασιών και της καταστροφής, για να φτάσουν όσοι απέμεναν ζωντανοί στο δρόμο της ίασης. Γι' αυτό και ο προφήτης χρησιμοποίησε αυτή την παραστατική εικόνα του πήλινου δοχείου, κατόπιν εντολής του Θεού, για να τους δείξει ότι ο λαός θα απορριπτόταν σκληρά στη μοίρα του, για να μπορέσει μέσα από τη ζωή να βρει τη μετάνοια⁷³⁹.

Συγκεκριμένο παράδειγμα μη μετανοούσας και ανυπάκουης ψυχής στα παραγγέλματα του Γιαχβέ δια των προφητών ήταν ο βασιλιάς Σεδεκίας. Ο προφήτης Ιεζεκιήλ στο λόγο του χρησιμοποίησε την αλληγορική εικόνα, της ασθενούς αμπέλου, για να δείξει σε πόσο κρίσιμη κατάσταση βρισκόταν η Ιουδαία, όταν ήταν κάτω από την βαβυλωνιακή εξάρτηση επί της βασιλείας του Σεδεκία: «καὶ ἀνέτειλεν καὶ ἐγένετο εἰς ἄμπελον ἀσθενοῦσαν καὶ μικρὰν τῷ μεγέθει τοῦ ἐπιφαίνεσθαι αὐτήν... τοῦ γενέσθαι εἰς βασιλείαν ἀσθενῆ τὸ καθόλου μὴ ἐπαίρεσθαι τοῦ φυλάσσειν τὴν διαθήκην αὐτοῦ καὶ ἰστάνειν αὐτήν» (Ιεζ 17:6,14). Η χώρα της Ιουδαίας, πέρα από το ότι ήταν μικρή σε έκταση, παρομοιάστηκε και με ασθενή ἀμπέλο, επειδή ἔπαψε να εἶναι αυτόνομη δύναμη και ἔγινε υποτελής στη Βαβυλώνα. Ο Ναβουχοδονόσορας εἶχε

⁷³⁸ Βλ. Ιωάννης Χρ. Μούρτζιος, *Η μεταίχμαλωσιακή ιουδαϊκή κοινότητα, ιστορία-θεολογία*, Θεσσαλονίκη 2012, σσ. 103-110.

⁷³⁹ Βλ. Frank E. Gaebelien (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 6, έκδ. Zondervan Publishing House, Michigan 1986, σ. 498.

επιβάλλει στο βασιλιά Σεδεκία μία συνθήκη με όρους που έπρεπε να τηρεί, για να ζήσει το κράτος του με ειρήνη. Σκοπός του βέβαια ήταν να δημιουργήσει έναν αδύναμο και ανίσχυρο λαό, ώστε να μπορεί η Βαβυλώνα να βρίσκεται μέσα στην Παλαιστίνη και να αποτελεί ένα αντίβαρο στην επεκτεινόμενη αιγυπτιακή κυριαρχία. Ο Σεδεκίας δεν τήρησε τους όρους της συνθήκης και στράφηκε στην πολιτική δύναμη της Αιγύπτου. Αυτή η προδοσία όμως του κόστισε την αιχμαλωσία και τη ζωή. Ουσιαστικά ο Σεδεκίας τυφλός και κωφός, δεν άκουγε τους προφήτες που του έλεγαν να τηρεί τους όρους της συνθήκης και να μείνει στην υποτέλεια, διότι η χώρα του θα είχε μεγαλύτερο όφελος από αυτή τη συνθήκη. Αυτός έπραξε τα αντίθετα στρεφόμενος στους Αιγυπτίους. Προδίδοντας τη συμφωνία υποτέλειας με το Ναβουχοδονόσορα, ήταν σαν να πρόδιδε τη διαθήκη με το Θεό, γιατί ο Βαβυλώνιος βασιλιάς ήταν όργανο στα χέρια του Θεού προς παιδαγώγηση του λαού του Ισραήλ (Ιεζ 17:15-16). Και έθεσε τον εαυτό του και τη χώρα σε χειρότερη κατάσταση⁷⁴⁰.

Ο προφήτης Ιεζεκιήλ εισήγαγε ένα καινούργιο στοιχείο στην πίστη των Ισραηλιτών όσον αφορά στην εθνική τους ίαση και σωτηρία, το οποίο ήταν άκρως πρωτοποριακό για την παράδοσή τους. Δε μίλησε για εθνική μετάνοια και σωτηρία, αλλά για προσωπική μετάνοια και σωτηρία. Εξατομίκευσε τη σωτηρία και ίαση λέγοντας ότι από εδώ και πέρα ο καθένας θα σωζόταν και θα θεραπευόταν από θανατηφόρες νόσους ή θανάτους δια ξίφους ή όποιες άλλες συμφορές, ανάλογα με την προσωπική του ευσέβεια. Αν υπήρχε ανάμεσά τους ένας Νώε, ένας Ιώβ ή ένας Δανιήλ, οι οποίοι υπήρξαν δίκαιοι στη ζωή τους, αυτοί δε θα μπορούσαν να σώσουν κανέναν από τον λαό, παρά μόνο τον εαυτό τους. Αυτά τα δίκαια πρόσωπα ούτε τα παιδιά τους θα μπορούσαν να σώσουν, αν αυτά δεν ήταν ευσεβή: «ή καὶ θάνατον ἐπαποστείλω ἐπὶ τὴν γῆν... τοῦ ἐξολεθρεῦσαι ἐξ αὐτῆς ἄνθρωπον καὶ κτῆνος, καὶ Νῶε καὶ Δανιήλ καὶ Ιῶβ ἐν μέσῳ αὐτῆς, ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος, ἐὰν υἱοὶ ἢ θυγατέρες ὑπολειφθῶσιν, αὐτοὶ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτῶν ῥύσσονται τὰς ψυχὰς αὐτῶν» (Ιεζ 14:19-20). Ο Ιεζεκιήλ διαβεβαίωνε με αυτή την προφητεία ότι από εδώ και πέρα ο καθένας θα ήταν προσωπικά υπεύθυνος για την τύχη του και δε θα επηρέαζε με την αρετή ή την κακία του την τύχη του έθνους και της κοινότητας. Αυτή ήταν η καινούργια διαθήκη που σύναπτε ο Θεός με τον λαό

⁷⁴⁰ Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄: Ο προφήτης Ιεζεκιήλ*, τόμ. 20, Αθήναι 1962, σ. 133-137. Βλ. John B. Taylor, *Ezekiel*, Tyndale Old Testament Commentaries 20, έκδ. Inter-Varsity Press, Leicester-Illinois 1969, σ. 143-146. Βλ. Frank E. Gaebelien (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 6, έκδ. Zondervan Publishing House, Michigan 1986, σ. 820-822.

Του, σύμφωνα με την οποία ήθελε να τους δείξει ότι θα τους αντιμετώπιζε περισσότερο ως πρόσωπα και λιγότερο ως έθνος⁷⁴¹.

Ο προφήτης Ιεζεκιήλ, ο οποίος ζούσε ήδη στην εξορία, ήθελε να προετοιμάσει το λαό του για τη νέα πραγματικότητα που θα αντιμετώπιζε. Με την εθνική καταστροφή και το διασκορπισμό του λαού στα έθνη ήταν δύσκολο να διατηρηθεί η πίστη και η λατρεία στον αληθινό Θεό. Γι' αυτό, προσπάθησε να καλλιεργήσει μέσα στον κάθε Ισραηλίτη την προσωπική ευθύνη που έπρεπε να αναλάβει από εδώ και πέρα, ώστε να διαφυλάξει την ψυχή του από την αμαρτία και να κρατήσει τη λατρεία του Θεού ζωντανή, με την προσωπική του προσευχή. Οι Ιουδαίοι έπρεπε να αντιληφθούν ότι για την επικρατούσα κατάσταση του έθνους τους δεν ευθύνονταν συνολικά ως ανώνυμο πλήθος, αλλά ο καθένας χωριστά είχε μερίδιο ευθύνης για όλα τα συμβάντα⁷⁴².

Γίνεται σαφές ότι η εθνική μετάνοια είναι ο απαραίτητος όρος που απαιτεί ο Γιαχβέ, για να απαλλάξει από τα δεινά τον ισραηλιτικό λαό και τους άλλους λαούς. Αυτή έπρεπε να διαποτίζει και την προσευχή και τη νηστεία και την προσφορά λατρείας του λαού Ισραήλ. Έπρεπε να είναι αληθινή και όχι ψεύτικη, διότι η πρώτη έσωζε, ενώ η δεύτερη κόλαζε. Η ειλικρινής μετάνοια προερχόταν από την πραγματική αναζήτηση του Γιαχβέ, από τον βαθύ πόνο του λαού ότι παρέβηκε τη συμφωνία και τις εντολές Του και από ισχυρή επιθυμία να επιστρέψει σ' Αυτόν. Αντίθετα, η επιπόλαια μετάνοια προερχόταν από τη συμφεροντολογική αναζήτηση του Γιαχβέ, μόνο και μόνο για να ξεπεραστούν οι δυσκολίες και οι ανάγκες της στιγμής. Ο λαός Ισραήλ και οι γειτονικοί λαοί, των οποίων η ιστορία συγχρωτίζεται μοιραία με του περιούσιου λαού, πλειστάκις είχαν την εφήμερη μετάνοια και ανάγκαζαν τον Θεό να επιτρέψει μεγάλες συμφορές, για να αφυπνίσει τις συνειδήσεις τους. Μετανοούσαν, σώζονταν και πάλι έκαναν τα ίδια λάθη. Δεν μάθαιναν από τα λάθη του παρελθόντος, επειδή ως γνωστόν ο μεταπτωτικός άνθρωπος δεν ήταν εύκολο να δαμάσει το θηρίο που λέγεται εγωλατρία και εγωπάθεια.

⁷⁴¹ Βλ. Bruce Vawter, Leslie J. Hoppe, *Ezekiel*, International Theological Commentary, έκδ. WM. B. Eerdmans Publ. Co & The Handsel Press Ltd, Grand Rapids-Edinburgh 1991, σσ. 87-88. Βλ. ακόμη Ιερ 38:30 «ἀλλ' ἢ ἕκαστος ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἀμαρτίᾳ ἀποθανεῖται, καὶ τοῦ φαγόντος τὸν ὄμφακα αἰμωδιάσουσιν οἱ ὀδόντες αὐτοῦ».

⁷⁴² Βλ. Σταύρος Ε. Καλαντζάκης, *Καρδιά Καινή και Πνεύμα Καινόν*, Θεσσαλονίκη 2003, σσ. 123-124,132.

6.4 Λανθασμένοι τρόποι αναζήτησης της εθνικής ίασης

Ο λαός του Ισραήλ, εκτός από το γεγονός ότι δεν είχε αληθινή μετάνοια, πολλές φορές πορεύθηκε σε δρόμους διαφορετικούς από αυτούς που του πρότειναν οι προφήτες για την εθνική ίαση του. Για παράδειγμα, στράφηκε στις πολιτικές δυνάμεις της εποχής και αγνόησε εντελώς την προστασία του Γιαχβέ, περιφρόνησε το κήρυγμα των προφητών και υπάκουσε στη στρεβλή καθοδήγηση των ψευδοπροφητών και των άνομων ιερέων, πειθαρχούσε τυφλά στα αμαρτωλά κελεύσματα των πολιτικών αρχηγών του και δεν είχε πραγματική επίγνωση του Γιαχβέ. Τα άλλα έθνη παρέβλεψαν εντελώς τις προρρήσεις των προφητών του Ισραήλ για την τύχη τους. Εξαιτίας όλων αυτών των λανθασμένων ενεργειών, οι λαοί της Βίβλου έζησαν κάτω από αντίξοες συνθήκες. Και ενώ είχαν το προνόμιο να γνωρίζουν τι θα τους συμβεί στο μέλλον, επειδή είχαν τους προφήτες που ήταν αξιόπιστα στο λόγο τους πρόσωπα, αυτοί τους περιφρονούσαν και προτιμούσαν να πορευθούν σαν να ήταν τυφλοί. Η εγωπάθειά τους έγινε ο λίθος του προσκόμματος, πάνω στον οποίο προσέκρουαν και έπεφταν, με αποτέλεσμα να τους θεραπεύει η οδυνηρή εμπειρία της ζωής και όχι η λογική.

Καταρχήν, πολλές φορές ο Ισραήλ δε ζήτησε τη βοήθεια του Θεού, για να ξεπεράσει τις εξωτερικές θλίψεις και επιθέσεις των εχθρών του, αλλά αναζήτησε την συμπαράσταση και αρωγή των άλλων λαών. Όταν ο λαός του Εφραΐμ βρισκόταν στη μέση εμφυλίου πολέμου με τον αδελφό Ιουδαϊκό λαό, προκειμένου να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες του εμφυλίου πολέμου, στράφηκε προς τη μεγάλη πολιτική δύναμη των Ασσυρίων, προσπαθώντας να εξασφαλίσει τη βοήθεια της, επειδή πίστευε ότι έτσι θα σωνόταν από τη δεινή κατάσταση στην οποία είχε περιπέσει: «καὶ ἔπορεύθη Εφραΐμ πρὸς Ἀσσυρίους καὶ ἀπέστειλε πρέσβεις πρὸς βασιλέα Ιαρείμ· καὶ αὐτὸς οὐκ ἠδυνάσθη ἰάσασθαι ὑμᾶς, καὶ οὐ μὴ διαπαύσῃ ἐξ ὑμῶν ὀδύνη» (Ωσ 5:13). Ο προφήτης όμως κήρυττε ότι η ίαση, δηλαδή η διακοπή του πολέμου και η ειρήνη και η ευημερία των λαών Εφραΐμ και Ιούδα δεν μπορούσε να επιτευχθεί με την προσφυγή στις ξένες πολιτικές δυνάμεις και τη χρήση της υλικής βίας, αλλά με την προσφυγή στην «πολιτική δύναμη» του Γιαχβέ. Άλλωστε, οι ξένες δυνάμεις ήταν αυτές που προκάλεσαν όλα τα τραύματα και τα νοσήματα στους δύο λαούς⁷⁴³. Δεν πρόσφερε τίποτα θετικό στον Ισραήλ και τον Ιούδα η συμμαχία με άλλα έθνη (όπως τους Αιγυπτίους και τους Ασσυρίους). Αντιθέτως, η επιστροφή και αφοσίωση των δύο λαών στον Γιαχβέ, η υπακοή στο νόμο και στο λόγο του Γιαχβέ, που φανερώνεται μέσω των προφητών Του, ήταν η μόνη πολιτική

⁷⁴³ Βλ. Millard C. Lind, «Expository Articles: Hosea 5:8-6:6», *Interpretation*, 38 (4 O) (1984) 399.

δύναμη που μπορούσε να αποσοβήσει τις ξένες απειλές και να τους σώσει από τους κινδύνους. Μία στροφή προς τον Γιαχβέ δεν ισοδυναμούσε με την απομόνωσή τους από τα άλλα έθνη, αλλά με την παρέμβαση μιας πραγματικής πολιτικής δύναμης και αληθινής θρησκείας στον υπόλοιπο κόσμο⁷⁴⁴.

Ακόμη, ο προφήτης Ιερεμίας, την εποχή της βαβυλώνιας αιχμαλωσίας, διαπιστώνει ότι κανένας από τους φίλους και συμμάχους των Ιουδαίων δε μπόρεσε να τους βοηθήσει πραγματικά. Από τη μια, η κατάσταση του λαού Ισραήλ μετά την αιχμαλωσία ήταν όπως ενός ανθρώπου που υποφέρει από μία πολύ επώδυνη πληγή και πιθανώς θανατηφόρα· έτσι βίωναν οι Ιουδαίοι την πρωτόγνωρη εμπειρία της εξορίας: «είπε Κύριος· άνεστησα σύντριμμα, άλγηρὰ ή πληγή σου» (Ιερ 37:12). Από την άλλη, οι εθνικοί λαοί με τους οποίους συμάχησε η φυλή Ιούδα και των οποίων τα είδωλα προσκυνούσε, δεν υπερασπίστηκαν και δε βοήθησαν τον λαό στη δύσκολη κατάσταση της εξορίας του. Κανένας από αυτούς τους συμμάχους της, όπως για παράδειγμα οι Αιγύπτιοι ή οι Ασύριοι, δεν ανέλαβε να γιατρέψει την πληγή του Ιούδα, δηλαδή να στηρίξει το λαό στη δύσκολη ώρα του πολέμου και να αποτρέψει την αιχμαλωσία και την απέλασή του. Ίσως γιατί και η αυτοκρατορία αυτών των εθνών είχε ένα παρόμοιο και απεχθές τέλος. Ακόμη και αν έγινε κάποια προσπάθεια θεραπείας, δεν είχε το ποθούμενο αποτέλεσμα: «ούκ έστι κρίνων κρίσιν σου, είς άλγηρὸν ίατρεύθης, ώφέλεια σοι ούκ έστι» (Ιερ 37:13). Ο μόνος ιατρός και αρωγός, στον οποίο έπρεπε να στραφεί ο Ιουδαϊκός λαός, ήταν ο Γιαχβέ. Αυτός θα γιάτρευε τις εθνικές πληγές, όταν έφτανε το πλήρωμα του χρόνου και όταν όλοι οι δήθεν σύμμαχοι είχαν εγκαταλείψει την Ιουδαία: «ότι άνάξω τὸ ίάμά σου, άπὸ πληγῆς ὄδυνηρᾶς ίατρεύσω σε, φησὶ Κύριος, ὅτι Εσπαρμένη έκλήθης· θήρευμα ὑμῶν έστιν, ὅτι ζητῶν ούκ έστιν αὐτην» (Ιερ 37:17)⁷⁴⁵. Και είναι γνωστός από την ιστορία ο θαυματουργικός τρόπος με τον οποίο ο διασκορπισμένος στα έθνη λαός συγκεντρώθηκε και ξανακατοίκησε στην Ιουδαία.

⁷⁴⁴ Βλ. Millard C. Lind, «Expository Articles: Hosea 5:8-6:6», *Interpretation*, 38 (4 Ο) (1984) 399-400. Βλ. William Rainey Harper, *Amos and Hosea*, International Critical Commentary on the Holy Scriptures of Old and New Testaments, τόμ. 10, έκδ. T& T. Clark, Edinburgh 1936, σ. 278.

⁷⁴⁵ Βλ. Walter Brueggemann, *Jeremiah 26-52*, International Theological Commentary, έκδ. WM. B. Eerdmans Publ. Co & The Handsel Press Ltd, Grand Rapids-Edinburgh 1991, σσ. 51-54. Βλ. Jack R. Lundbom, *Jeremia 21-36*, The Anchor Bible, τόμ. 21B, έκδ. Doubleday & Company Inc., New York 1964, σσ. 395-402. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ιερεμίας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 19, Αθήναι 1961, σσ. 268-269, 315: Ο Φαραώ προσπάθησε να βοηθήσει την Ιερουσαλήμ όταν οι Χαλδαίοι την πολιορκούσαν. Τότε ο Ναβουχοδονόσορας στράφηκε εναντίον του Φαραώ για ένα έτος, τον νίκησε κι έπειτα πολιορκούσε πάλι την Ιερουσαλήμ την οποία και κατέλαβε. Γι΄ αυτό ούτε οι φίλοι της Ιερουσαλήμ δεν κατάφεραν να την γιατρέψουν (Ιερ 44:7-8).

Δεύτερον, περιφρόνησε το κήρυγμα των αληθινών προφητών και υπάκουσε τυφλά στην στρεβλή καθοδήγηση των ψευδοπροφητών και άνομων ιερέων. Υπήρχαν περίοδοι στην ιστορία του Ισραήλ που οι προφύτες και οι ιερείς δεν ασκούσαν σωστά το λειτούργημά τους ενώπιον του λαού, δηλαδή δε φρόντιζαν για τη σωστή κατεύθυνση του λαού, όταν παρέκλινε από τον ευθύ δρόμο. Ολιγωρούσαν για την ηθική και πνευματική υγεία του. Και αυτό συνέβαινε, επειδή και οι ίδιοι ασθενούσαν. Δεν ήταν αληθινοί προφύτες και ιερείς. Ήταν ψευδοπροφύτες και άνομοι ιερείς που τελούσαν πολλές αυθαιρεσίες. Αυτούς πολλές φορές αποδοκίμασε ο Γιαχβέ διά στόματος των προφητών Του: «ἀπὸ ἱερέως καὶ ἕως ψευδοπροφήτου πάντες ἐποίησαν ψευδῆ. καὶ ἰῶντο τὸ σύντριμμα τοῦ λαοῦ μου ἐξουθενοῦντες καὶ λέγοντες· εἰρήνη – εἰρήνη. καὶ ποῦ ἐστὶν εἰρήνη;» (Ιερ 6:13-14). Αυτοί μόνο επιφανειακά θέραπευαν τις πληγές του λαού, ψευδολογώντας και λέγοντας ότι όλα είναι καλά, ότι ειρήνη και ευημερία βασιλεύει στη χώρα και στην προσωπική ζωή του καθενός, ενώ τίποτε από αυτά στην πραγματικότητα δε συνέβαινε. Δε τους έδειχναν τα έλκη των παρανομιών, των αδικιών και της αποστασίας τους από τον Θεό. Συγκάλυπταν τα αμαρτήματά τους και μαζί συγκάλυπταν και το προειδοποιητικό κήρυγμα του Ιερεμία για την οργή του Γιαχβέ που σε λίγο θα ξεσπούσε πάνω τους⁷⁴⁶. Θρηνούσε ο προφύτες και δεν μπορούσε να σκεφτεί και να φέρει κάποιο παρόμοιο παράδειγμα δυστυχίας από την αρχαιότητα που να πλησίαζε το ύψος της δυστυχίας της Ιερουσαλήμ: «τί μαρτυρήσω σοι ἢ τί ὁμοιώσω σοι θύγατερ Ιερουσαλημ; τίς σώσει σε καὶ παρακαλέσει σε, παρθένος θύγατερ Σιων; ὅτι ἐμεγαλύνθη ποτήριον συντριβῆς σου· τίς ἰάσεταιί σε;» (Θρ 2:13). Καμία ανθρώπινη σοφία και δύναμη δεν μπορούσε να θεραπεύσει την ερήμωση και απόγνωση αυτού του κατεστραμμένου πλέον λαού. Αν οι ψευδοπροφύτες είχαν διδάξει με τη ζωή και το λόγο τους την αλήθεια, τότε θα μπορούσε να είχε αποφευχθεί η συντριβή της Ιερουσαλήμ (Θρ 2:14)⁷⁴⁷.

Ο προφύτες Ζαχαρίας, επίσης, σημειώνει ότι η λανθασμένη καθοδήγηση δεν μπορούσε να φέρει θεραπεία στον ασθενούντα λαό. Οι μάντις και οι ιερείς που είχαν επιδοθεί στην προσκύνηση των ειδώλων πριν από την αιχμαλωσία, δεν καθοδηγούσαν σωστά το λαό. Τον απομάκρυναν από το δρόμο του Θεού και τον οδηγούσαν σε επικίνδυνα μονοπάτια που κατέληξαν στην αιχμαλωσία του

⁷⁴⁶ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφύτες Ιερεμία*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 19, Αθήναι 1961, σ. 77. Βλ. Frank E. Gaebelin (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 6, έκδ. Zondervan Publishing House, Michigan 1986, σ. 422.

⁷⁴⁷ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφύτες Ιερεμία*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 19, Αθήναι 1961, σ. 409. Βλ. Matthew Henry, *Matthew Henry's Commentary on the whole Bible*, τόμ. IV, έκδ. Fleming H. Revell Company, Old Tappan 197-?, σσ. 725-726.

και σε όλα τα δεινά: «διότι οί άποφθεγγόμενοι έλάλησαν κόπους, και οί μάντιες όράσεις ψευδεΐς, και τὰ ένύπνια ψευδή έλάλουν, μάτια παρεκάλουν· δια τοϋτο έξηράνθησαν ως πρόβατα και έκακώθησαν, διότι οϋκ ήν ίασις» (Ζαχ 10:2). Ο προφήτης Ζαχαρίας εξήγησε ότι ο λαός δεν μπορούσε να βρει γιατρεία, επειδή δεν είχε σωστούς ποιμένες (θρησκευτικούς ή πολιτικούς άρχοντες, σύμφωνα με το εβραϊκό κείμενο). Την ευθύνη της μη ιάσιμης κατάστασής του είχε και ο ίδιος ο λαός, γιατί δεν άκουγε τους αληθινούς προφήτες που έστελνε ο Θεός σε κάθε εποχή, αλλά ακολουθούσε τις ψεύτικες προφητείες των λαοπλάνων αρχηγών. Πλανήθηκε πίσω από τους ξένους θεούς που του παρουσίασαν και ως αποτέλεσμα εξορίστηκε στους ξένους τόπους για να τους λατρεύσει. Στην εξορία, όμως, δεν είχε πάλι ούτε βασιλιά να τον κυβερνά, ούτε ιερέα να μεσολαβεί γι' αυτόν στο Θεό και να του διδάσκει το νόμο Του, ούτε κάποιον που να ενδιαφέρεται γι' αυτόν και να τον κρατά ενωμένο. Γι' αυτό ήταν δύσκολο να ιαθεί⁷⁴⁸.

Ο ίδιος προφήτης στο βιβλίο του αναγνωρίζει ότι η κατάσταση που επικρατούσε στο παρελθόν, την εποχή του Ιερεμία και Ιεζεκιήλ, σε σχέση με τους ψευδοπροφήτες, τους ιερείς και τους άρχοντες επικρατεί και μεταιχμαλωσιακά, στη δική του εποχή, με όλους τους παραπάνω να κάνουν λανθασμένη χρήση του ρόλου τους και να αποδεικνύονται άφρονοι ποιμένες: «διότι ίδου έγω έξεγείρω ποιμένα επί την γήν· τὸ έκλιμπάννον οϋ μη έπισκέψηται και τὸ εσκορπισμένον οϋ μη ζητήση και τὸ συντετριμμένον οϋ μη ίάσηται και τὸ όλόκληρον οϋ μη κατευθύνη και τὰ κρέα τῶν έκλεκτῶν καταφάγεται και τοϋς άστραγάλους αϋτῶν έκστρέψει» (Ζαχ 11:16). Ο Θεός θα επέτρεπε να υπάρχουν αυτοί οι άφρονοι ποιμένες και μεταιχμαλωσιακά. Αυτοί δε θα είχαν τα χαρακτηριστικά του καλού ποιμένα, όπως τη φροντίδα για την εύρεση του περιπλανώμενου προβάτου, τη θεραπεία του τραυματισμένου και ασθενικού αρνιού και την εξασφάλιση της τροφή του υγιούς προβάτου. Αντίθετα, θα σκέφτονταν πως να απομυζήσουν περισσότερο το κοπάδι των λογικών προβάτων. Γι' αυτό και ο Θεός τέτοιους ποιμένες θα τους καταστούσε κάποτε αδύναμους να λειτουργούν, αφαιρώντας τις φυσικές και πνευματικές τους ικανότητες: «ὁ βραχίων αϋτοϋ ξηραϊνόμενος

⁷⁴⁸ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Οι 12 μικροί προφήτες*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 22, Αθήναι 1963, σ. 356. Βλ. Matthew Henry, *Matthew Henry's Commentary on the whole Bible*, τόμ. IV, έκδ. Fleming H. Revell Company, Old Tappan 197-?, σ. 1448. Βλ. David L. Petersen, *Zechariah 9-14 and Malachi*, The Old Testament Library, έκδ. John Knox Press, Westminster 1995, σσ. 71-73.

ξηρανθήσεται, καὶ ὁ ὀφθαλμὸς ὁ δεξιὸς αὐτοῦ ἐκτυφλούμενος ἐκτυφλωθήσεται» (Ζαχ 11:17)⁷⁴⁹.

Τρίτον, ο προφήτης Ιεζεκιήλ κατηγορεῖ ως υπεύθυνους για την πτώση του Ιουδαϊκού λαοῦ τους πολιτικούς αρχηγούς του, τους οποίους βέβαια ο λαός εμπιστευόταν και ἀκούγε προσεκτικά. Εξαιτίας αυτῶν ο λαός ἐγινε λεία των ἐθνῶν, ἔχασε την πίστη του και διασκορπίστηκε στα ἔθνη. Στην επιχειρηματολογία του αὐτὴ χρησιμοποίησε το μεταφορικό σχῆμα του ποιμένα και του ποιμνίου, το οποίο ἦταν ευρέως γνωστό στην ἀρχαία Ἑγγύς Ανατολή και στους Ἑβραίους ἀπὸ την εποχὴ του Μωυσή. Παρομοίασε τους πολιτικούς ηγέτες με ποιμένες, οι οποίοι ὁμως ἀντὶ να ἐκτρέφουν, να περιθάλπουν και να φροντίζουν το ποίμνιό τους, αὐτοὶ το ἀπομυζούσαν με τον χειρότερο τρόπο. Ζούσαν σε βάρος του λαοῦ τους ἐκμεταλλευόμενοι τις οικονομίες του με φόρους και δεκάτες, ἀντὶ να φροντίζουν τα ἀδύναμα και ἀνυπεράσπιστα μέλη της κοινότητας. Δεν ἐνίσχυαν το ἀδύνατο πρόβατο, δε θεράπευαν το ἀσθενές, δεν ἐπίδεναν το πληγωμένο, δεν ἐπέστρεφαν το περιπλανώμενο, δε φρόντιζαν για την τροφή του υγιούς: «τὸ ἡσθηνηκὸς οὐκ ἐνισχύσατε καὶ τὸ κακῶς ἔχον οὐκ ἐσωματοποιήσατε καὶ τὸ συντετριμμένον οὐ κατεδήσατε καὶ τὸ πλανώμενον οὐκ ἐπεστρέψατε καὶ τὸ ἀπολωλὸς οὐκ ἐζητήσατε καὶ τὸ ἰσχυρὸν κατειργάσασθε μόχθω» (Ιεζ 34:4)⁷⁵⁰. Κατὰ τον Θεοδώρητο Κύρου, τα ἀσθενή, ἀδύναμα και πληγωμένα πρόβατα ἦταν αὐτοὶ που εἶχαν περιπέσει στην προσκύνηση των εἰδώλων, τους οποίους οι κακοὶ ποιμένες δεν τους πρόσφεραν την ἀρμόζουσα θεραπεία, δηλαδή την ἐπιστροφή τους στον Θεό. Ἰσχυρά και υγιή πρόβατα ἦταν οι θεῖοι προφῆτες, οι οποίοι ἦταν θωρακισμένοι με τὴ δύναμη της ἀρετῆς, ἀλλὰ υπέφεραν πολλὰ βάσανα και διακωμωδήσεις για τις προφητείες τους ἀπὸ τους κακοὺς ποιμένες⁷⁵¹.

Τέταρτον, ο Ὡση ἐντοπίζει την αἰτία της καθυστέρησης της ἐθνικῆς ἰάσης των Ἰσραηλιτῶν στο γεγονός ὅτι ἀγνοοῦσαν τον ἴδιο τον Θεό στον οποίο πίστευαν: «οὐκ ἔδωκαν τὰ διαβούλια αὐτῶν τοῦ ἐπιστρέψαι πρὸς τὸν Θεὸν αὐτῶν, ὅτι πνεῦμα πορνείας ἐν αὐτοῖς ἐστὶ, τὸν δὲ Κύριον οὐκ ἐπέγνωσαν» (Ὡσ 5:4). Στο πρῶτο μέρος του στίχου σημειώνει ὅτι αὐτὸς που

⁷⁴⁹ Βλ. Ἰωήλ Γιαννακόπουλος (ἀρχιμ.), *Οἱ 12 μικροὶ προφῆτες*, Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τους Ο΄, τόμ. 22, Αθήνα 1963, σ. 365. Βλ. Carol L. Meyers and Eric M. Meyers, *Zechariah 9-14*, The Anchor Bible, τόμ. 25C, ἐκδ. Doubleday, New York 1993, σσ. 283-284, 291-292.

⁷⁵⁰ Βλ. Daniel I. Block, *The book of Ezekiel-chapters 25-48*, The New International Commentary on the Old Testament, ἐκδ. William B. EERDMANS Publishing Company, Grand Rapids-Michigan 1998, σσ. 279-284. Βλ. Ἰωήλ Γιαννακόπουλος (ἀρχιμ.), *Ὁ προφήτης Ιεζεκιήλ*, Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τους Ο΄, τόμ. 20, Αθήνα 1962, σσ. 264-265. Βλ. Θεοδωρήτου Κύρου, *Ἑρμηνεία της προφητείας του θείου Ιεζεκιήλ*, PG 81, 1152.

⁷⁵¹ Βλ. Θεοδωρήτου Κύρου, *Ἑρμηνεία της προφητείας του θείου Ιεζεκιήλ*, PG 81, 1153.

αμαρτάνει είναι αιχμάλωτος της αμαρτίας και δύσκολα επιστρέφει στον Κύριο. Οι πράξεις του δεν του επιτρέπουν να αναζητήσει τον Θεό. Στο δεύτερο μέρος προχωράει ακόμη βαθύτερα, λέγοντας ότι δεν είναι η δύναμη της συνήθειας που δεν επιτρέπει στον αμαρτωλό να επιστρέψει στον Κύριο, αλλά το ότι δεν γνωρίζει πραγματικά ποιος είναι ο Κύριος⁷⁵². Ο Ωσηέ θεωρούσε ότι ο λαός του Ισραήλ δε γνώριζε καλά τον ίδιο τον Γιαχβέ και τον χαρακτήρα της διδασκαλίας Του, γι' αυτό έπεφτε σε πορνεία, είτε πνευματική είτε ηθική και δεν μπορούσε να έχει τον έλεγχο του εαυτού του⁷⁵³. Ο Ισραηλιτικός λαός δεν ήταν αδιάφορος θρησκευτικά λαός, αλλά ακολουθούσε έναν πλανεμένο δρόμο αναζήτησης του Θεού. Νόμιζε ότι με τις θυσίες, τις οποίες πρόσφερε με οργιαστικό τρόπο (Ωσ 4:11-14), επηρεασμένο από τη χαναανίτικη λατρεία, θα έβρισκε το Θεό. Αλλά ο προφήτης διακήρυττε ότι ήταν ανώφελη αυτή η λατρεία (Ωσ 6:7)⁷⁵⁴.

Πέμπτον, ολόκληρα έθνη δε βρήκαν ίαση, επειδή αγνόησαν τα προφητικά κηρύγματα. Η Νινευή την εποχή του Ιωνά σώθηκε από την καταστροφή, επειδή μετανόησε από τα κηρύγματα του προφήτη. Όμως, την εποχή του προφήτη Ναούμ αγνόησε τις προφητείες του για τη συντριβή της και έγινε δακτυλοδεικτούμενη από όλα τα έθνη με την καταστροφή της. Ο προφήτης στον τελευταίο στίχο της προφητείας του λέει για τη Νινευή και τη δυναστεία των Ασσυρίων: «οὐκ ἔστιν ἰάσις τῇ συντριβῇ σου, ἐφλέγμανεν ἡ πληγὴ σου· πάντες οἱ ἀκούοντες τὴν ἀγγελίαν σου κροτήσουσι χεῖρας ἐπὶ σέ· διότι ἐπὶ τίνα οὐκ ἐπῆλθεν ἡ κακία σου διαπαντός;» (Νμ 3:19). Ο Θεοφύλακτος Βουλγαρίας ερμήνευσε το στίχο, λέγοντας ότι το έθνος των Ασσυρίων θα συντριβόταν ολοκληρωτικά και θα σταματούσε να υπάρχει από προσώπου γης. Θα έπεφτε από το ύψος της προηγούμενης δόξας και δυνάμεώς του. Οι βασιλείς και οι σατράπες του θα εξοντώνονταν και ο λαός θα τρεπόταν σε φυγή, διότι δε θα είχε πλέον ποιμένες να τον καθοδηγούν. Μεγάλη θα ήταν και η οδύνη της πόλεως από την καταστροφή της, καθώς θα έβλεπε να χάνεται η παλαιά, ένδοξη αφθονία και τα πλούτη της⁷⁵⁵.

⁷⁵² Βλ. Derek Kidner, *The Message of Hosea*, The Bible Speaks Today, έκδ. Inter-Varsity Press, Leicester-Illinois 1981, σ. 59.

⁷⁵³ Βλ. William Rainey Harper, *Amos and Hosea*, International Critical Commentary on the Holy Scriptures of Old and New Testaments, τόμ. 10, έκδ. T & T. Clark, Edinburgh 1936, σ. 270. Βλ. Henry Mckeating, *Amos, Hosea, Micah*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1971, σ. 104.

⁷⁵⁴ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Ωσηέ-Αμός*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 31-32, Μάνδρα Αττικής 1992, σ. 83.

⁷⁵⁵ Βλ. Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *Εξήγησις εις τον προφήτην Ναούμ*, PG 126, 1045. Βλ. O. Palmer Robertson, *The books of Nahum, Habakkuk and Zephaniah*, The New International Commentary on the Old Testament, έκδ. William B. EERDMANS Publishing Company, Grand Rapids-Michigan 1990, σσ. 129-130,132. Πράγματι η Νινευή καταστράφηκε το 612 π.Χ., την καταστροφή της οποίας

Είναι αναγκαίο να αποσαφηνιστεί ότι ο λόγος για τον οποίο δεν βρήκε ιαση ο λαός των Ασσυρίων ήταν η αμετανοησία του στα ελεγκτικά κηρύγματα του προφήτη Ναούμ. Η σκληρότητα και η κτηνωδία του είχε απλωθεί σε πολλούς λαούς. Οι μονάρχες του συνεχώς επέσυραν καταστροφές στα έθνη και ο Γιαχβέ συνεχώς έδειχνε μακροθυμία προς όλους αυτούς τους βασιλείς της Ασσυρίας που υπήρξαν βασανιστές των άλλων λαών. Εξάλλου, εκατό χρόνια πριν την παρουσία του προφήτη Ναούμ, ο προφήτης Ιωνάς στάλθηκε από τον Θεό στη Νινευή για να διακηρύξει την καταστροφή της μέσα σε τρεις μέρες, αν οι κάτοικοι και οι άρχοντές της δεν μετανοούσαν για τις αμαρτίες τους. Τότε οι άνθρωποι μετανόησαν και η καταστροφή αποτράπηκε. Τώρα, οι προρρήσεις του προφήτη Ναούμ για την καταστροφή της Νινευή δεν εισακούστηκαν. Αυτές οι προρρήσεις δεν μπορεί να μην ανακοινώθηκαν στους κατοίκους της πόλης και του τότε βασιλιά της, πιθανώς του Ασουρμπανιπάλ, αφού η αποστολή των προφητών ήταν να κηρύττουν άφοβα το λόγο του Θεού. Συνεπώς, οι άρχοντες της Νινευή ήταν γνώστες και της ιστορίας του λαού τους και της προφητείας του Ναούμ και γι' αυτό ήταν αναπολόγητοι για την αμετανοησία τους⁷⁵⁶. Η τελική πτώση της πόλης δεν οφειλόταν στην έλλειψη ενδιαφέροντος του Γιαχβέ για τα έθνη, διότι ο Γιαχβέ έσωσε τη Νινευή στο παρελθόν. Η πτώση της πόλης οφειλόταν στη μετέπειτα απομάκρυνση των Ασσυρίων από τον Γιαχβέ⁷⁵⁷.

Εν κατακλείδι, όσο κι αν τα προφητικά κηρύγματα παρουσιάζουν τη σκληρότητα του Γιαχβέ, αφήνουν έναν γλυκό απόηχο της αγάπης και τρυφερότητας Του για τους λαούς Του. Τι άλλο μπορεί να σημαίνουν τα λόγια «μη θελήσει θελήσω τὸν θάνατον τοῦ ἀνόμου, λέγει Κύριος, ὡς τὸ ἀποστρέψαι αὐτὸν ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς πονηρᾶς καὶ ζῆν αὐτόν;» (Ιεζ 18:23). Στέλνει συχνά τους προφήτες Του στους λαούς, για να κηρύττουν τη σωτηρία μετάνοια και να δίνει ευκαιρίες συλλογισμού και επανεκτίμησης των έργων τους, σε βασιλείς και απλοϊκούς ανθρώπους. Ίσως κάποια φορά τα σωτηριώδη λόγια των προφητών να αφύπνιζαν την ψυχή τους και να αποτελούσαν έναυσμα για την αποστροφή των πονηρῶν τους έργων: «ἴσως ἀκούσονται καὶ ἀποστραφήσονται ἕκαστος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς, καὶ παύσομαι ἀπὸ τῶν κακῶν, ὧν ἐγὼ λογίζομαι τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς ἕνεκεν τῶν πονηρῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτῶν» (Ιερ 33:3). Ακόμα κι αν δε

χειροκρότησαν ὅλοι οι λαοί του τότε γνωστού κόσμου, γιατί είχαν γευθεί την κακότητά της. Κάτι ανάλογο συνέβη και με την πτώση της ναζιστικής Γερμανίας και τον θάνατο του Αδόλφου Χίτλερ.

⁷⁵⁶ Βλ. O. Palmer Robertson, *The books of Nahum, Habakkuk and Zephaniah*, The New International Commentary on the Old Testament, έκδ. William B. EERDMANS Publishing Company, Grand Rapids-Michigan 1990, σ. 106, 129-132.

⁷⁵⁷ Βλ. Julia M. O'Brien, «Nahum-Habakkuk-Zephaniah: Reading the "Former Prophets" in the Persian Period», *Interpretation*, 61 (2007) (2 Ap) 174.

συνετίζονταν με τη σωστή συμβουλή, η αγάπη του Θεού, δεν μπορούσε να αφαιρέσει την ελευθερία τους και να τους οδηγήσει με τη βία στην αποκεκαλυμμένη αλήθεια Του. Έπρεπε να παγιδευτούν στα ίδια τους τα έργα, για να καταλάβουν ότι η ίαση και η σωτηρία δεν έρχεται μέσα από την αμαρτία τους, αλλά από την απάρνηση της αμαρτίας. Κάποιες φορές μόνο οι συνέπειες των αμαρτιών τους μπορούσαν να τους γιατρέψουν. Και τότε η ίαση που αποκτούσαν γινόταν μονιμότερη και διαρκής. Μόνο όταν ασθενεί η φύση του ανθρώπου ή όταν οι λαοί χάνουν την ευημερία τους, αρχίζουν να ταπεινώνονται και να λυτρώνονται από την αμαρτία τους, που είναι χειρότερη και από την ασθένεια ή την όποια συμφορά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο

Η ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΦΥΣΗΣ ΣΤΑ ΕΣΧΑΤΑ

Το σχέδιο του Θεού για την ανθρωπότητα από την αρχή της δημιουργίας της ήταν να φτάσει στο καθ' ομοίωσιν, δηλαδή να μιμηθεί το θείο πρότυπο και να ομοιάσει κατά χάριν σ' αυτό (Γεν 1:26-27)⁷⁵⁸. Αυτός ο σκοπός δε σταμάτησε να υπάρχει ακόμη και όταν ο άνθρωπος αμάρτησε και ασθένησε. Ίσως από τότε θα μπορούσε το καθ' ομοίωσιν να σημαίνει την προσπάθεια του ανθρώπου να έχει μια ζωή με υγεία καθ' ολοκληρία, εφόσον έπρεπε να καθυποτάξει την υλική του φύση στην πνευματική, με τη συνεχή και αδιάκοπη ηθική του καλλιέργεια και υπακοή στους πνευματικούς νόμους του Θεού, που είναι εγγεγραμμένοι στη συνείδησή του και χαρίζουν υγεία⁷⁵⁹. Οι προφύτες επαγγέλλονταν τη ζωή με υγεία καθ' ολοκληρία για τη μεσσιακή εποχή και τα έσχατα, λέγοντας ότι αναμένεται η καινή εποχή κατά την οποία ο Θεός θα έρθει ως γιατρός, για να φέρει την υγεία και την ίαση στο παρόν και στο μέλλον. Οι προφητείες αναφέρονται στον Μεσσία που θα έρθει να φανερώσει με τη ζωή Του και τις θεραπείες, που θα επιτελέσει στους ασθενείς και δυστυχισμένους, την αρχή της Βασιλείας του Θεού επί της γης (Ησ 30:26, Μαλ 4:2). Σ' αυτά τα κείμενα, οι προφύτες χρησιμοποιούν τη λέξη «ίαση», με ευρύτερη σημασία από αυτήν της απλής φυσικής αποκατάστασης. Σημαίνει την ίαση ολόκληρης της ανθρώπινης φύσης, επειδή ο Μεσσίας δεν θα έρθει για να περιορίσει την ελπίδα επί της παρούσης ζωής και του παρόντος κόσμου, αλλά για να εκτείνει την ελπίδα στα έσχατα και να ετοιμάσει τον κόσμο για τη δόξα που έρχεται⁷⁶⁰.

Είναι πολύ χαρακτηριστική η εσχατολογική προφητεία του Ησαΐα που αναφέρεται στη θεραπεία και την απαλλαγή των ανθρώπων από τις φυσικές ασθένειες τόσο κατά τη μεσσιακή εποχή όσο και στα έσχατα. Ο Μεσσίας θα έρθει στη γη και θα επιτελέσει μία σειρά από θαυματουργικές θεραπείες που θα είναι το προμήνυμα της ερχόμενης βασιλείας του Θεού: «ἴδου ὁ Θεὸς ἡμῶν κρίσιν ἀνταποδίδωσι καὶ ἀνταποδώσει, αὐτὸς ἥξει καὶ σώσει ἡμᾶς. τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὦτα κωφῶν ἀκούσονται. τότε ἀλεῖται ὡς ἔλαφος ὁ χωλός, τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογιλάλων, ὅτι ἐρράγη ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ καὶ φάραγξ ἐν γῆ διψώση» (Ησ 35:4-6). Στη καινή βασιλεία και στον καινό κόσμο, που θα εγκαινιάσει ο Μεσσίας με τον ερχομό

⁷⁵⁸ Βλ. Σταύρος Ε. Καλαντζάκης, *Ερμηνεία περικοπών την Παλαιάς Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 51.

⁷⁵⁹ Βλ. Νικόλαος Π. Μπρατσιώτης, *Ανθρωπολογία της Παλαιάς Διαθήκης*, Αθήναι 1996, σσ. 292-295.

⁷⁶⁰ Βλ. Daniel J. Simundson, «Health and Healing in the Bible», *Word & World*, Vol II, Number 4, (2006) 338-339.

Του και θα συνεχιστεί στα έσχατα, δε θα υπάρχουν πια τυφλοί, κωφοί, χωλοί. Κάθε είδους αναπηρία θα εκλείψει. Δεν θα υπάρχει ακόμη ούτε κραυγή πόνου ούτε δάκρυα, αλλά ευφροσύνη και αγαλλίαση: «έσται γάρ ο ούρανός καινός και ή γή καινή, και ού μη μνησθώσι τών προτέρων, ούδ' ού μη έπέλθη αύτών έπί την καρδιαν, άλλ' εύφροσύνην και άγαλλιαμα εύρήσουσιν έν αύτῃ· ότι ίδου έγώ ποιω άγαλλιαμα Ιερουσαλήμ και τον λαόν μου εύφροσύνην...και ούκέτι μη άκουσθῃ έν αύτῃ φωνή κλαυθμοϋ ούδε φωνή κραυγῆς» (Ησ 65:17-19)⁷⁶¹.

Οι προαναφερθείσες μεσσιακές προφητείες της Παλαιάς Διαθήκης εκπληρώνονται στο πρόσωπο του Ιησού, όπως αποδεικνύεται και από τη χρησιμοποίηση των ίδιων χωρίων στην Καινή Διαθήκη από τον ίδιο τον Ιησού: «και άποκριθείς ο 'Ιησοϋς έίπεν αύτοίς· Πορευθέντες άπαγγείλατε 'Ιωάννη ά είδετε και ήκούσατε· τυφλοί άναβλέπουσι και χωλοί περιπατοϋσι, λεπροί καθαρίζονται, κωφοί άκούουσι, νεκροί έγείρονται, πτωχοί εύαγγελίζονται» (Λκ 7:22). Ο Ιησούς απάντησε στους μαθητές του Ιωάννη του Βαπτιστή με έμμεσο, αλλά κατηγορηματικό τρόπο ότι τα σημεία που επιτελεί ο ίδιος ταυτίζονται με τα θαύματα που αναφέρει στην προφητεία του ο Ησαΐας⁷⁶². Εφάρμοσε αυτό το χωρίο στον εαυτό του με τις θαυματουργικές θεραπείες που έκανε (Μτ 11:5). Έδωσε το φως στους τυφλούς (Μτ 9:27), θεράπευσε κωφούς (Μκ 7:34), ανόρθωσε χωλούς και ανέστησε νεκρούς. Όλες αυτές οι θεραπείες δεν αναφέρονταν μόνο στο σώμα, αλλά σε όλο τον άνθρωπο. Πρώτα θεράπευε την ψυχή και μετά το σώμα. Φώτισε όλη την οικουμένη να μπορεί να βλέπει την αλήθεια κι έτσι από χωλή την έκανε να περπατάει προς Αυτόν. Όλα αυτά τα θαύματα δε σταμάτησαν μετά το θάνατό Του, αλλά συνέχισαν να σημειώνονται μέσα στην Εκκλησία Του⁷⁶³. Συνεπώς, η προφητεία αυτή εκπληρώθηκε μερικώς στα μεσσιακά χρόνια, αποστολικά και μετέπειτα χρόνια και αναμένεται η πλήρης εκπλήρωσή της στα έσχατα. Ανάλογη είναι και μία άλλη προφητεία του Ησαΐα, η οποία αναφέρεται στον χρισμένο Μεσσία που θα είχε το Πνεύμα του Θεού και θα εκπλήρωνε τις υποσχέσεις του Θεού για την πλήρη αποκατάστασή του λαού του: «Πνεϋμα Κυρίου έπ' έμε, οϋ έίνεκεν έχρισέ με· εύαγγελισασθαι πτωχοίς άπέσταλκέ με, ίάσασθαι τούς

⁷⁶¹ Βλ. Xavier-Leon Dufour, «Η Θεραπεία», *Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας*, μτφρ. από Γαλλικά υπό Σάββα Αγουρίδη, Αθήνα 1980, σ. 152. Colin Brown, «ΐάομαι», *The New International Dictionary of New Testament Theology*, Vol 2 (G-Pre), εκδ. the Paternoster Press Ltd, Michigan-USA 1975-1978, σ. 168.

⁷⁶² Βλ. Αθανάσιος Γ. Παπαρνάκης, *Ερμηνεία Κειμένων της Παλαιάς Διαθήκης κατά τους Πατέρες της Εκκλησίας*, τόμ. Α', έκδ. Γράφημα, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 294. Βλ. Μτ 11:3-6.

⁷⁶³ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ησαΐαν*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων "Ο Σωτήρ", Αθήνα 1990, σσ. 390-391. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ησαΐας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 18, έκδ. Βασίλης Ρηγόπουλος, Θεσσαλονίκη 1970, σσ. 258-259.

συντετριμμένους την καρδίαν, κηρύξαι αίχμαλώτοις άφεςιν καὶ τυφλοῖς ανάβλεψιν» (Ησ 61:1)⁷⁶⁴.

Επίσης, ο Ησαΐας σε μία ακόμη προφητεία του αναφέρεται στην εσχατολογική ίαση που θα προσφέρει ο Θεός στους ανθρώπους: «καὶ ἔσται τὸ φῶς τῆς σελήνης ὡς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἔσται ἑπταπλάσιον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ὅταν ἰάσηται κύριος τὸ σύντριμμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ καὶ τὴν ὀδύνην τῆς πληγῆς σου ἰάσεται» (Ησ 30:26). Η πρόρρηση αυτή, εκτός του ότι σχετίζεται με την επιστροφή του ιουδαϊκού λαού από τη Βαβυλώνα, δείχνει και τη μελλοντική ίαση όλων των λαών. Το εσχατολογικό περιεχόμενο που δίνει ο προφήτης στο «ιάσομαι» αφορά στην ίαση των ψυχών από τις πληγές και τα συντρίμματα που δημιουργεί η αμαρτία, την οποία ίαση θα προσφέρει ο Μεσσίας επί της γης σε όσους πιστεύουν σ' Αυτόν. Η προφητεία, όμως, αυτή θα επαληθευθεί πλήρως την ημέρα της Κρίσεως, κατά την οποία η ιαματική χάρις του Θεού θα περιλούσει κάθε θεοφιλή ψυχή και θα γιατρέψει εξ' ολοκλήρου τις πληγές της αμαρτίας⁷⁶⁵.

Ο ίδιος προφήτης σε μία άλλη προφητεία του χαρακτήρισε ως ίαση την ανάσταση των νεκρών: «ἀναστήσονται οἱ νεκροὶ καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις καὶ εὐφρανθήσονται οἱ ἐν τῇ γῆ ἢ γὰρ δρόσος ἢ παρὰ σοῦ ἴαμα αὐτοῖς ἔστιν ἢ δὲ γῆ τῶν ἀσεβῶν πεσεῖται» (Ησ 26:19). Η πρόρρηση αυτή, εκτός από την ιστορική ερμηνεία (επιστροφή του λαού Ισραήλ στην χώρα του μετά το διασκορπισμό του στα ἔθνη), ἔχει και εσχατολογική ερμηνεία. Αναφέρεται: 1) στην πνευματική ανάσταση των νεκρών από την αμαρτία με τη δύναμη του ευαγγελίου του Χριστού, 2) στον τελικό θρίαμβο των δικαίων, δηλαδή της Εκκλησίας του Χριστού, που θα επικρατήσει νικώντας τους εχθρούς της και θα δοξασθεῖ, 3) στην καθολική ανάσταση των νεκρών κατά την οποία οι δίκαιοι θα αναστηθούν ἔνδοξοι και θα συζήσουν μακάριοι με την Κεφαλή τους, τον Χριστό. Η λέξη «δρόσος» είναι η λέξη-κλειδί, που αναφέρεται στο λόγο του Θεού ἢ τη χάρη του Θεού ἢ τον μονογενή Λόγο του Θεού και αποτελεί την πηγή της ίασης. Αυτή η δρόσος, είτε ως θείος λόγος είτε ως θεία χάρη είτε ως το αἷμα του Χριστού, θα πέσει στους ανθρώπους και θα τους προσφέρει ίαση, δηλαδή συγχώρηση των αμαρτιῶν, θεραπεία των ψυχῶν και ανάσταση εκ νεκρῶν⁷⁶⁶.

⁷⁶⁴ CoLin Brown, «ἰάσομαι», *The New International Dictionary of New Testament Theology*, Vol 2 (G-Pre), εκδ. the Paternoster Press Ltd, Michigan 1975-1978, σ. 168.

⁷⁶⁵ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ησαΐαν*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1990, σσ. 347-348.

⁷⁶⁶ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ησαΐαν*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1990, σ. 294.

Ο Ησαΐας προφήτευσε, επίσης, ότι κατά τη μεσσιακή εποχή, θα γεννηθούν πνευματικά και υγιή τέκνα από τη σείρα ιουδαϊκή και ισραηλιτική κοινότητα. Από τη σείρα κοινότητα προήλθε η νέα Ιερουσαλήμ, δηλαδή η Εκκλησία, η οποία γεννήθηκε την ημέρα της Πεντηκοστής, κατά την οποία τρεις χιλιάδες ψυχές πίστεψαν στο Θεό, από το κήρυγμα του αποστόλου Πέτρου, και αναγεννήθηκαν πνευματικά με την κάθοδο του Αγίου Πνεύματος: «τίς ἤκουσε τοιοῦτο, καὶ τίς ἐώρακεν οὕτως; ἢ ὕδινε γῆ ἐν ἡμέρᾳ μιᾶ, ἢ καὶ ἐτέχθη ἔθνος εἰς ἅπαξ; ὅτι ὕδινε καὶ ἔτεκε Σιών τὰ παιδιά αὐτῆς... ἰδοὺ ἐγὼ γεννώσαν καὶ στείραν ἐποίησα; εἶπεν ὁ Θεὸς σου» (Ησ 66:8-9). Η νέα Σιών με τη σειρά της θα γεννήσει αθρόα πλήθος εθνών που θα πιστεύουν και θα ακολουθούν τον αληθινό Θεό, έχοντας πληρότητα υγείας⁷⁶⁷.

Αντίστοιχο είναι και το όραμα του προφήτη Ιεζεκιήλ με το ζωηφόρο ποτάμι που ξεκινάει από το ναό της Ιερουσαλήμ και απλώνεται σε όλη την οικουμένη (Ιεζ 47:8-12). Αυτό το όραμα εκτός από την ιστορική του ερμηνεία, ερμηνεύεται και αλληγορικά. Η αλληγορική ερμηνεία τοποθέτησε το όραμα χρονικά στη Μεσσιακή εποχή και είδε στο ζωογόνο και θεραπευτικό ύδωρ που εξερχόταν από το ναό της Ιερουσαλήμ, το πνευματικό νερό που πήγαζε από τους Ιουδαίους και δεν παρέμενε μόνο σ' αυτούς, αλλά απλωνόταν σε όλη την οικουμένη, προσφέροντας τη σωτηρία σε όλα έθνη. Αυτό το ύδωρ ξεχυνόταν με σκοπό την πνευματική αναγέννηση των λαών και συμβόλιζε το κήρυγμα του Χριστού που ξεκίνησε από τη Γαλιλαία των εθνών και έφτανε μέχρι τις περιοχές της Μεσογείου θαλάσσης, της οποίας τα ύδατα εξυγίανε, δηλαδή εξυγίανε τις μυθικές διδασκαλίες των Ελλήνων. Όλα τα δέντρα που ποτίζονταν από τα ζωογόνα νερά του ποταμού, συμβολίζουν τους αγίους, οι οποίοι ποτίζονταν από το θείο κήρυγμα και έφεραν μέσα τους τους καρπούς της αρετής και είχαν την κατά Θεόν υγεία, επειδή συνεχώς εφάρμοζαν του θείου νόμου⁷⁶⁸. Αυτό το ζωντανό νερό, το κήρυγμα του Χριστού, όχι μόνο τότε, αλλά σε όλες τις εποχές αναζωογονεί τις ψυχές που είναι νεκρές από την αμαρτία και τις χαρίζει υγεία, όσο ποτίζονται με αυτό⁷⁶⁹.

Στο ίδιο προφητικό όραμα, ο ποταμός με τα ζωογόνα νερά εκβάλλει στη Νεκρά Θάλασσα, αλλά υπάρχουν περιοχές σ' αυτήν οι οποίες δε θα ιαθούν. Θα παραμείνουν με το αλάτι και δεν θα υπάρξει σ' αυτές ίχνος ζωής: «καὶ ἐν τῇ

⁷⁶⁷ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ησαΐαν*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων "Ο Σωτήρ", Αθήναι 1990, σσ. 729-730.

⁷⁶⁸ Βλ. Θεοδωρήτου Κύρου, *Ερμηνεία της προφητείας του θείου Ιεζεκιήλ*, PG 81, 1240-1245.

⁷⁶⁹ Βλ. Walther Zimmerli, *Ezekiel 2*, Hermeneia: A Critical and Historical Commentary on the Bible, μτφρ από γερμανικά σε αγγλικά από τον James D. Martin, έκδ. Fortress Press, Philadelphia 1983, σ. 515.

διεκβολῆ αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ ἐπιστροφῇ αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ ὑπεράρσει αὐτοῦ οὐ μὴ ὑγιάσωσιν· εἰς ἄλλας δέδονται» (Ιεζ 47:11). Το αλάτι ὅμως της Νεκρᾶς Θάλασσας ἦταν χρήσιμο συστατικό στη ζωὴ των Εβραίων μαζί με ὅλα τα μεταλλικά στοιχεία που περιείχε⁷⁷⁰. Σύμφωνα με την ερμηνεία του Θεοδωρήτου Κύρου οι περιοχές της Νεκρᾶς θάλασσας που δε θα ιαθούν συμβολίζουν τους ράθυμους ανθρώπους, οι οποίοι ακοῦν με επιπολαιότητα το λόγο του Θεοῦ και δεν τον εφαρμόζουν στη ζωὴ τους. Αυτοὶ δεν μπορούν να τύχουν θεραπείας. Γίνονται ὅμως αλάτι για τους ἄλλους, δηλαδή γι' αὐτοὺς που αγωνίζονται στο δρόμο της αγιότητος, επειδὴ οι τελευταῖοι και μέσα ἀπὸ την αμαρτία των ἄλλων μπορούν να βρουν ωφέλεια⁷⁷¹.

Ο προφήτης Μαλαχίας, κλείνοντας τον κύκλο των προφητῶν, μίλησε κι αὐτός για την εσχατολογικὴ ἰαση που θα φέρει στις φτερούγες του ο Κύριος κατὰ την ἡμέρα της Κρίσεως: «ἰδοὺ ἡμέρα Κυρίου ἔρχεται καιομένη ὡς κλίβανος καὶ φλέξει αὐτούς, καὶ ἔσονται πάντες οἱ ἄλλογενεῖς καὶ πάντες οἱ ποιοῦντες ἄνομα καλάμη, καὶ ἀνάψει αὐτούς ἡ ἡμέρα ἡ ἐρχομένη, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ οὐ μὴ ὑπολειφθῆ ἔξ αὐτῶν ῥίζα οὐδὲ κλῆμα. καὶ ἀνατελεῖ ὑμῖν τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά μου ἥλιος δικαιοσύνης καὶ ἰασίς ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ, καὶ ἐξελεύσεσθε καὶ σκιρτήσετε ὡς μοσχάρια ἐκ δεσμῶν ἀνειμένα» (Μαλ 4:1-2). Εδὼ πρόκειται για μία προφητεία ἡ ὁποία αναφέρεται στην επικείμενη ἡμέρα του Κυρίου. Σύμφωνα με τους ερμηνευτὲς αὐτῆς ἡ ἡμέρα α) εἶναι ἡ δευτέρα παρουσία του Κυρίου, στην ὁποία ο Μεσσίας θα ἔρθει ἐν δόξει, β) ἀλλὰ μπορεῖ να ἐννοηθεῖ και ἡ πρώτη περίοδος παρουσίας Του, θεωρούμενη ὡς μία ἡμέρα. Εἴτε πρόκειται για τὴ Δευτέρα εἴτε για τὴν Πρῶτη Παρουσία, ο Κύριος ἐμφανίζεται σαν ἥλιος δικαιοσύνης και μάλιστα πτερωτός, που στις φτερούγες του, δηλαδή στις ακτίνες του φέρνει τὴν «ἰαση». Ἄν πρόκειται για τὴ Δευτέρα Παρουσία, τότε ἡ «ἰαση» εἶναι ἡ ἀνάσταση των νεκρῶν και ἡ μετάβαση των ευσεβῶν ἀπὸ τὴ δυστυχία στην αἰώνια ευδαιμονία. Ἄν πρόκειται για τὴν Πρῶτη Παρουσία, τότε ἡ «ἰαση» εἶναι ἡ θεραπεία που ο Χριστὸς χάρισε στις ψυχές των ἀνθρώπων με τα πνευματικὰ χαρίσματα που ἔφερε στις φτερούγες Του. Εἶναι, ἐπίσης, ἡ κάθε εἶδος προστασία που πηγάζει ἀπὸ τον σταυρό, στον ὁποῖο ο Χριστὸς ἀπλωσε σαν φτερούγες τα χέρια Του, για να προσκαλέσει τους ἀνθρώπους στη νέα ζωὴ. Και τέλος εἶναι ἡ λύτρωση ἀπὸ τα παρόντα κακά που πλήττουν τους

⁷⁷⁰ Βλ. John B. Taylor, *Ezekiel*, Tyndale Old Testament Commentaries 20, ἔκδ. Inter-Varsity Press, Leicester-Illinois 1969, σ. 280.

⁷⁷¹ Βλ. Θεοδωρήτου Κύρου, *Ερμηνεία της προφητείας του θείου Ιεζεκιήλ*, PG 81, 1244-1245.

ανθρώπους⁷⁷². Οι ξένοι ερμηνευτές, θεωρούν ότι ο Θεός, που απεικονίζεται σαν τον ήλιο της δικαιοσύνης και φέρνει στις πτέρυγές του την ίαση, έρχεται να βοηθήσει και να φωτίσει τους δικαίους, όπως ο ήλιος ανατέλλει μετά τη σκοτεινή νύχτα⁷⁷³. Πάντως, η ίαση, όποια μορφή και αν πάρει, πηγάζει από τον Ήλιο της Δικαιοσύνης και είναι βεβαία.

Ένα παράδειγμα ανθρώπου της Παλαιάς Διαθήκης που δεν υπέστη τη φθορά του θανάτου, αλλά γεύθηκε την ίαση που φέρνει στις φτερούγες του ο Κύριος, είναι ο Ενώχ. Η ιουδαϊκή παράδοση προβάλλει τον Ενώχ ως έναν από τους ευσεβέστερους ανθρώπους της γης (Σειρ 44:16 και Εβρ 11:5)⁷⁷⁴ και ταυτόχρονα δίνει την πληροφορία ότι δεν μπορούσε να βρεθεί το σώμα του, επειδή ο Θεός τον μετέθεσε σε άλλη ζωή: «εὐηρέστησεν Ενώχ τῷ Θεῷ καὶ οὐχ εὐρίσκετο, ὅτι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεός» (Γεν 5:24). Ο Ενώχ «περιεπάτησε με τον Θεόν», όπως λέει και το εβραϊκό κείμενο. Η ζωή της πίστεως ήταν αυτή που τον διαχώρισε από το φρόνημα του υπόλοιπου κόσμου της εποχής του και τον κόλλησε στο Θεό και γι' αυτό δεν άκουσε το «απέθανε», αλλά το «μετετέθη τοῦ μὴ ἰδεῖν θάνατον, καὶ οὐχ ἠὺρίσκετο, διότι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεός» (Εβ 11:5)⁷⁷⁵. Η αρπαγή και η ανάληψη του Ενώχ δείχνει ότι ο Θεός προορίζει τον άνθρωπο για μία άλλη ζωή, ανώτερη και αιώνια, χωρίς θάνατο και αρρώστια. Αυτή του δωρίζεται σαν βραβείο, όταν ακολουθεί μια πορεία σαν του Ενώχ⁷⁷⁶. Η ανάληψη του Ενώχ επιβεβαιώνει τα όσα είπαν πολύ αργότερα οι προφῆτες για τη μέλλουσα ανάσταση και τον καινό κόσμο.

Παρόμοιο είναι και το βίωμα του προφήτη Ηλία. Το σώμα του προφήτη δε γνώρισε τη φθορά του θανάτου, γιατί ο Θεός του χάρισε την ανάληψη «ὡς

⁷⁷² Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Μαλαχίαν*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1994, σσ. 73-75.

⁷⁷³ Βλ. Rex Mason, *The Books of Haggai, Zechariah and Malachi*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1977, σ. 158: Ο ίδιος σχολιαστής υποστηρίζει ότι η απεικόνιση του Θεού σαν τον ήλιο με πτέρυγες είναι μοναδική στην Παλαιά Διαθήκη και πιθανώς ο προφήτης έχει επηρεαστεί από τους ψαλμούς και ειδικότερα από τον ψαλμό (Ψλ 29:6), ο οποίος μιλάει για τη βοήθεια του Θεού που έρχεται με την ανατολή: «ὅτι ὄργῃ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ, καὶ ζωὴ ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ· τὸ ἐσπέρας ἀύλισθήσεται κλαυθμὸς καὶ εἰς τὸ πρωὶ ἀγαλλίασις». Επίσης αυτή η απεικόνιση μπορεί να προέρχεται και από τον ηλιακό περρωτό δίσκο της Αιγυπτιακής και Μεσοποταμίας τέχνης, όπου ο θεός ήλιος ήταν γνωστός ως ο δικαστής ανάμεσα στο πάνθεο. Βλ. Frank E. Gaebelien (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 7, Zondervan Publishing House, έκδ. Michigan 1985, σ. 724.

⁷⁷⁴ Βλ. Ιερεμίας Φούντας (αρχιμ.), *Γένεσις*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 1, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2004, σ. 397.

⁷⁷⁵ Βλ. C.H. Mackintosh, *Σχόλια επί του Βιβλίου της Γενέσεως*, μτφρ. εκ του γαλλικού, Αθήναι 1959, σσ. 63-64.

⁷⁷⁶ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Η Γενεσις*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 1, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 76.

είς τὸν οὐρανόν» με το σώμα του, όπως διηγείται ο συγγραφέας του βιβλίου των Βασιλειῶν: «καὶ ἐγένετο αὐτῶν πορευομένων, ἔπορευόντο καὶ ἐλάλουν· καὶ ἴδου ἄρμα πυρὸς καὶ ἵπποι πυρὸς καὶ διέστειλαν ἀνὰ μέσον ἀμφοτέρων, καὶ ἀνελήφθη Ἡλιοῦ ἐν συσσεισμῶ ὡς εἰς τὸν οὐρανόν» (4 Βασ 2:11). Είναι μεγάλο μυστήριο η μετάστασή του, το οποίο δεν μπορεί να εξηγηθεί με την ανθρώπινη λογική. Δεν είναι όμως καθόλου παράδοξο για τη γεμάτη θείο ζήλο προσωπικότητα του προφήτη. Αδιάκοπος ήταν ο αγώνας του για να επιστρέψει ο λαός του στον Θεό και να επαναφέρει την αληθινή λατρεία στη ζωή του. Για τον αγώνα του, για την αγία ζωή του και για το ζήλο του, ο Θεός τον δόξασε με την εν σώματι ανάληψή του⁷⁷⁷.

Ο Ενώχ και ο Ηλίας ἐζήσαν ἕναν ευσεβή και δίκαιο βίο και δε γεύτηκαν το θάνατο. Οι μάρτυρες της πίστης, την εποχή των Μακκαβαίων, πίστευαν ακράδαντα σ' αυτή τη ζωή μετά το θάνατο και πίστευαν ότι θα αποκτήσουν πάλι τα σώματά τους υγιή με την ανάσταση των νεκρών (2 Μακ 7:27-29). Όσο για την ψυχή τους πίστευαν ότι εφόσον αυτή είναι κοντά στον Θεό, θα γευθεί ανάσταση ζωής, ενώ για τους ανθρώπους που είναι μακριά από το Θεό, η ανάστασή τους δε θα είναι προς ζωήν, όπως συνέβαινε με τους δήμιούς τους: «καὶ γενόμενος πρὸς τὸ τελευτᾶν οὕτως ἔφη· αἰρετὸν μεταλλάσσοντας ὑπ' ἀνθρώπων τὰς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προσδοκᾶν ἐλπίδας πάλιν ἀναστήσεσθαι ὑπ' αὐτοῦ· σοὶ μὲν γὰρ ἀνάστασις εἰς ζωὴν οὐκ ἔσται» (2 Μακ 7:14). Πίστευαν ότι ο καθένας θα λάβει ανάλογα με τις πράξεις του, αφού είναι υπεύθυνος και υπόλογος γι' αυτές⁷⁷⁸.

Ο προφήτης Ιεζεκιήλ προσπάθησε κι αυτός να διδάξει στο λαό του ότι ο καθένας είναι υπεύθυνος για τις πράξεις τους και ότι η αμαρτία της κάθε ψυχής βαραίνει την ίδια και δε μεταβιβάζεται στους απογόνους της: «ὅτι πᾶσαι αἱ ψυχὰι ἐμαὶ εἰσιν, ὃν τρόπον ἡ ψυχὴ τοῦ πατρὸς, οὕτως καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ υἱοῦ, ἐμαὶ εἰσιν· ἡ ψυχὴ ἡ ἀμαρτάνουσα, αὕτη ἀποθανεῖται» (Ιεζ 18:4). Όλες οι ψυχές ανήκουν στο Θεό, αλλά η καθεμιά αντιμετωπίζεται από Αυτόν ξεχωριστά και ανεξάρτητα από την άλλη. Η καθεμιά έχει άμεση σχέση με το Θεό και δεν εξαρτάται από τη διαγωγή των προγόνων της, αλλά θα κριθεί ανάλογα με τις πράξεις της. Γράφοντας ο Ιεζεκιήλ ότι η αμαρτάνουσα ψυχή θα πεθάνει, σίγουρα αναφερόταν στον φυσικό θάνατο του ανθρώπου, γιατί την εποχή της Παλαιάς Διαθήκης η μεγαλύτερη τιμωρία για τον άνθρωπο ήταν ο πρόωρος

⁷⁷⁷ Βλ. Ιερά Γυναικεία Μονή Προφήτου Ηλίου Σερρών, *Ο προφήτης Ηλίας: αγιοπατερική προσέγγιση*, Αθήνα 2000, σσ. 232-233, 241, 244.

⁷⁷⁸ Βλ. John R. Bartlett, *The First and Second Books of the Maccabees*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1973, σσ. 272-276.

θάνατός του. Οι άνθρωποι δεν είχαν ακούσει και δεν πίστευαν στην ανάσταση, εκτός λίγων εξαιρέσεων. Όμως, ο φυσικός θάνατος είναι ένα γεγονός που έρχεται σε όλους τους ανθρώπους και στους δίκαιους και στους ασεβείς. Άρα, ο προφήτης όταν εδώ μιλάει για το θάνατο της αμαρτάνουσας ψυχής, προφανώς αναφέρεται και σε έναν άλλο θάνατο, τον πνευματικό θάνατο, που είναι ο χωρισμός της ψυχής από το Θεό⁷⁷⁹.

Ο ίδιος προφήτης παρατείνοντας το λόγο του διαλύει όλες τις παρανοήσεις που δημιουργούνται από αυτήν την τελευταία σκέψη και εξηγεί τι σημαίνει ζωντανή ψυχή και πως μένει ζωντανή. Πρώτα απ' όλα ξεκαθαρίζει ότι ο Θεός δεν επιθυμεί το θάνατο του αμαρτωλού, αλλά τη μετάνοιά του, διότι δε δημιούργησε τον άνθρωπο για να τον κολάσει, αλλά για να του μεταδώσει ζωή: «μη θελήσει θελήσω τὸν θάνατον τοῦ ἀνόμου, λέγει Κύριος, ὡς τὸ ἀποστρέψαι αὐτὸν ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς πονηρᾶς καὶ ζῆν αὐτόν» (Ιεζ 18:23). Γι' αυτό έστειλε προφῆτες και αποστόλους και έδωσε γραπτούς νόμους. Γι' αυτό υπόσχεται την υγεία ή απειλεί με θάνατο την αμαρτάνουσα ψυχή. Όχι επειδή επιθυμεί το θάνατο, αλλά για να ελευθερώσει τον άνθρωπο από τα δεινά της αμαρτίας. Αν ήθελε το θάνατο, τότε θα είχε αφήσει τον άνθρωπο μόνο του, χωρίς καμία καθοδήγηση. Επειδή όμως ο άνθρωπος δημιουργήθηκε ελεύθερος, πρέπει μόνος του να επιλέγει την οδό της δικαιοσύνης και όταν πίπτει και αμαρτάνει, να ανορθώνεται πάλι και να οδεύει στη σωτήρια οδό της δικαιοσύνης (Ιεζ 18:21). Διαφορετικά, αν εμμένει στην οδό της αδικίας του, τότε αναγκαστικά πεθαίνει μέσα σ' αυτήν (Ιεζ 18:24)⁷⁸⁰. Ο Θεός δεν μπορεί να παραβιάσει την ελευθερία του. Είναι στη δική του ευχέρεια και επιλογή να αποφεύγει το θάνατο και να βιώνει τη ζωή του με υγεία καθ' ολοκληρία από τον παρόν αιώνα μέχρι τα έσχατα που θα δοθεί στην τέλεια μορφή της.

⁷⁷⁹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ιεζεκιήλ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 20, Αθήναι 1962, σσ. 141-142. Βλ. G.A.Cooke, *Ezekiel*, The International Critical Commentary, έκδ. T. & T. Clark LTD, Edinburgh 1985, σ. 197.

⁷⁸⁰ Βλ. Θεοδωρήτου Κύρου, *Ερμηνεία της προφητείας του θείου Ιεζεκιήλ*, PG 81, 976-977. Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ο προφήτης Ιεζεκιήλ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 20, Αθήναι 1962, σσ. 145-146. (Ιεζ 18,21): «καὶ ὁ ἀνόμος ἐὰν ἀποστρέψῃ ἐκ πασῶν τῶν ἀνομιῶν αὐτοῦ, ὧν ἐποίησε, καὶ φυλάξῃται πάσας τὰς ἐντολάς μου καὶ ποιήσῃ δικαιοσύνην καὶ ἔλεος, ζῶν ζήσεται οὐ μὴ ἀποθάνῃ» και (Ιεζ 18:24): «ἐν δὲ τῷ ἀποστρέψαι δικαίον ἐκ τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ καὶ ποιήσῃ ἀδικίαν κατὰ πάσας τὰς ἀνομίας, ἃς ἐποίησεν ὁ ἀνόμος, πᾶσαι αἱ δικαιοσύναι αὐτοῦ, ἃς ἐποίησεν οὐ μὴ μνησθῶσιν· ἐν τῷ παραπτώματι αὐτοῦ, ᾧ παρέπεσε, καὶ ἐν ταῖς ἀμαρτίαις αὐτοῦ, αἷς ἤμαρτεν, ἐν αὐταῖς ἀποθανεῖται».

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η Παλαιά Διαθήκη είναι ένα θεολογικό βιβλίο, το οποίο όταν γραφόταν από τους βιβλικούς συγγραφείς είχε κύριο σκοπό να κρατήσει τη μονοθεΐα αλώβητη μέσα στη λαίλαπα του πολυθεϊσμού και να διαφυλάξει την αποκεκαλυμμένη αλήθεια του Θεού ζωντανή στις συνειδήσεις των ανθρώπων. Έχοντας αυτόν τον πρωτεύοντα σκοπό στο μυαλό τους, οι βιβλικοί συγγραφείς διαπραγματεύτηκαν διάφορα θέματα, ανάμεσα στα οποία και την υγεία του ανθρώπου. Δε θα μπορούσε να μείνει εκτός του ενδιαφέροντός τους η ασθένεια και ο τρόπος αντιμετώπισής της, καθώς το θέμα αυτό προβληματίζε και προβληματίζει τον άνθρωπο κάθε εποχής, διότι αφορά στην ίδια την ύπαρξή του, στη ζωή και στο θάνατό του. Και φυσικά ένα ζήτημα που σχετίζεται με το θάνατο, συνδέεται αναμφίβολα και με τον Θεό. Στην Παλαιά Διαθήκη προβάλλονται ιδιαίτερα οι ιαματικές ενέργειες του Θεού. Το ότι η συγγραφή της είναι καθαρά προϊόν του ισραηλιτικού λαού, δε σημαίνει ότι οι ιάσεις που πρόσφερε ο Γιαχβέ περιορίζονται μόνο σ' αυτόν τον λαό. Αυτό φαίνεται και από τις αναφορές ιάσεων και θαυμάτων που πραγματοποιήθηκαν εξίσου και στους άλλους λαούς, οι οποίοι ήταν ειδωλολατρικοί, αλλά και των ιάσεων των μεμονωμένων προσώπων που δεν ήταν Ισραηλίτες, αλλά εθνικοί. Αυτό είναι **ένα από τα πρώτα συμπεράσματα** που πρέπει να σημειωθεί, ότι δηλαδή οι ιάσεις του Θεού στην Παλαιά Διαθήκη δεν περιορίζονται σε ένα λαό, άλλα επεκτείνονται σε πολλούς και αν λάβουμε υπόψη τις μεσσιακές και εσχατολογικές μαρτυρίες των προφητικών βιβλίων γι' αυτό το θέμα, μάλλον αναφέρονται σε όλο τον κόσμο.

Στο βιβλίο της Γενέσεως και των προφητών αποκαλύπτεται ο εξαιρετικός ρόλος τον οποίο κλήθηκε ο λαός Ισραήλ να παίξει στην ιστορία της ανθρωπότητας και ο λόγος για τον οποίο ο Γιαχβέ τον εξέλεξε ως πρωτότοκο και περιούσιο λαό Του, του έδωσε αυτό το ρόλο και τον διαφύλαξε όλους αυτούς τους αιώνες. Ξετυλίγοντας το κουβάρι της ιστορίας, ήταν αρχικά ο Αβραάμ που έλαβε την απρόσμενη εντολή του Θεού και την εκτέλεσε χωρίς δισταγμό: «καὶ εἶπε Κύριος τῷ Ἀβραμ· ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου εἰς τὴν γῆν, ἣν ἄν σοι δείξω· καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα καὶ εὐλογήσω σε καὶ μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά σου, καὶ ἔσῃ εὐλογημένος...καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς» (Γεν 12:1-3). Ἦταν στη συνέχεια οι απόγονοί του, οι οποίοι φύλαξαν μέσα στη θύελλα της ειδωλολατρίας το ἀφθαρτο φῶς του ἀποκαλυφθέντα θείου νόμου και προετοίμασαν το δρόμο για την ἔλευση του Μεσσία ὅλου του

κόσμου. Όλες αυτές οι αποκαλύψεις και ο θείος νόμος δεν ήταν μόνο για τους Ισραηλίτες. Η σωτηρία και το φως δεν προορίζονταν μόνο γι' αυτούς, αλλά ήταν για όλα τα έθνη και για όλη τη γη: «μέγα σοί έστι τοῦ κληθῆναι σε παῖδά μου τοῦ στήσαι τὰς φυλάς Ιακώβ καὶ τὴν διασπορὰν τοῦ Ισραὴλ ἐπιστρέψαι· ἰδοὺ δέδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν τοῦ εἶναι σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς» (Ησ 49:6). Δεν είναι τυχαίο που ο σοφός Σολομών γράφει ότι οι Αιγύπτιοι ήταν άξιοι να στερηθούν το φως με την ένατη πληγή, διότι αυτοί αιχμαλωτίζοντας τους Ιουδαίους στέρησαν προσωρινά τον κόσμο από το αιώνιο φως: «ἄξιοι μὲν γὰρ ἐκεῖνοι στερηθῆναι φωτὸς καὶ φυλακισθῆναι σκότει, οἱ κατακλείστους φυλάξαντες τοὺς υἱοὺς σου, δι' ὧν ἤμελλε τὸ ἄφθαρτον νόμου φῶς τῷ αἰῶνι δίδοσθαι» (Σολ 18:4)⁷⁸¹.

Από αυτό το πρώτο συμπέρασμα απορρέει και **το επόμενο**. Οι ιάσεις του Θεού στην εποχή της Παλαιάς Διαθήκης δεν οριοθετούνται μόνο στο δεδομένο χρονικό διάστημα της καταγεγραμμένης ιστορίας της, αλλά επεκτείνονται και στην εποχή της Καινής Διαθήκης και φτάνουν μέχρι τα έσχατα. Είναι γεγονότα που καταχωρήθηκαν από τη γραφίδα των βιβλικών συγγραφέων, αλλά και μελλοντικά γεγονότα που προφητεύθηκαν μέσα στο πλαίσιο της θεολογικής εσχατολογίας του ισραηλιτικού λαού. Πως είναι δυνατόν, άλλωστε, όλες αυτές οι ιαματικές ενέργειες του Θεού να μένουν σε μία μόνο ιστορική εποχή και να μην επεκτείνονται στην αιωνιότητα, αφού ο Θεός είναι αιώνιος, όπως ο ίδιος αποκάλυψε στο Μωυσή, «ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν» (Εξ 3:14); Αυτός ο αιώνιος Θεός και δημιουργός του ανθρώπου είναι η πηγή και ο δωρεοδότης της υγείας, όπως έγραψε ο Ησαΐας: «ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὐ ἡ ἀρχὴ ἐγενήθη ἐπὶ τοῦ ὥμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλήs ἄγγελος, θαυμαστός σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρός, ἔξουσιαστήs, ἄρχων εἰρήνης, πατήρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος· ἐγὼ γὰρ ἄξω εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας, εἰρήνην καὶ ὑγίειαν αὐτῶ» (Ησ 9:6). Η υγεία υπάρχει στο πρόσωπο του Μεσσία, ο οποίος είναι το παιδί που γεννήθηκε και δόθηκε σε όλο τον κόσμο. Ως άνθρωπος ήταν αδύναμος και ασθενής και πέθανε πάνω στο

⁷⁸¹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σολομών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 25, Αθήναι 1964, σ. 373. Βλ. Ernest G. Clarke, *The Wisdom of Solomon*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1973, σ. 116. Βλ. επίσης Ησ 2:2, Μιχ 4:1. Βλ. ακόμη για τις αρετές του Αβραάμ στο σύγγραμμα του Βασίλη Αντωνόπουλου, *Από τη Γη της Επαγγελίας στη Βασιλεία των Ουρανών: ο Αβραάμ στο κατά Λουκάν Ευαγγέλιο*, Αθήνα 2008, σσ. 170-171: Οι αρετές που κοσμούν τον Αβραάμ είναι η πίστη, η υπακοή και η ταπείνωση. Όσοι από τους ανθρώπους έχουν την πίστη του Αβραάμ υπομένοντας αγόγγυστα τις ταλαιπωρίες της ζωής, όσοι υπακούουν φιλότιμα στο θέλημα του Θεού και ταπεινώνονται μπροστά στο μεγαλείο Του μη θεωρώντας τους εαυτούς τους άξιους, αυτοί προσαγορεύονται γνήσια τέκνα του Αβραάμ και από «έσχατοι» γίνονται «πρώτοι».

σταυρό, αλλά ως Θεός έφερε μέσα Του τη ζωή και την υγεία, την οποία μετέδωσε και στην ασθενή ανθρώπινη φύση με την ανάστασή Του και θα τη μεταδίδει αιώνια ως πατήρ του μέλλοντος αιώνος⁷⁸². Τη μετέδωσε και τη μεταδίδει σε όλη την ανθρωπότητα, σε όλους τους λαούς και σε κάθε άνθρωπο ξεχωριστά που θα θελήσει να την οικειοποιηθεί.

Το **τρίτο συμπέρασμα** που προκύπτει από τα παραπάνω είναι ότι η ανθρώπινη φύση πραγματικά νοσεί και χρήζει θεραπείας. Η νόσος εμφανίστηκε από τον παράδεισο ακόμη, όταν ο άνθρωπος από την κατάσταση της υγείας εξέπεσε στην κατάσταση της ασθένειας, της φθοράς και του θανάτου, εξαιτίας της επιλογής του (Γεν 3:16-19). Πρώτα ασθένησε η ψυχή του, με την αποστασία του από τον Δημιουργό του και τη διάπραξη της αμαρτίας και μετά ασθένησε το σώμα του. Έτσι, οι βιβλικοί συγγραφείς απέδωσαν την ασθένεια του σώματος ή της ψυχής στο τιμωρητικό χέρι του Θεού, εξαιτίας της αμαρτίας που διαπράττει ο άνθρωπος. Αυτό έγινε σκόπιμα, επειδή οι άνθρωποι της εποχής εκείνης δε μπορούσαν να αντιληφθούν διαφορετικά το πόσο καταστρεπτική ήταν η αμαρτία για τη φύση του ανθρώπου. Μόνο η πίστη ότι κάποιος Θεός τους βλέπει και τους τιμωρεί με σωματικές ασθένειες ή εξωτερικές θλίψεις, μπορούσε να ενεργήσει αποτρεπτικά της αμαρτίας. Μόνο με αυτή την εξήγηση ο τυφλός άνθρωπος και οι τυφλοί λαοί της εποχής εκείνης μπορούσαν να προχωρήσουν σε συγκεκριμένες ενέργειες, για να απαλλαγούν από την αμαρτία και τα φορτία της και να ελευθερώσουν την ψυχή και το σώμα από την αρρώστια τους. Γι' αυτό και ο Κλήμης ο Αλεξανδρέας συμβουλεύει: «να μη φοβάσαι λοιπόν την εξωτερική νόσο αλλά τα αμαρτήματα που προκαλούν τη νόσο»⁷⁸³.

Και για να μη γίνει παρανόηση ότι ο Θεός είναι πραγματικά τιμωρός, η Σοφία Σολομώντος υπογράμμισε το έλεος και την αγάπη του Θεού για τα πλάσματά Του και ερμήνευσε την οργή του Θεού μέσα από το πρίσμα της αγάπης και της παιδαγωγίας. Αυτό είναι και το **τέταρτο συμπέρασμα** της μελέτης. Μέσα από τη θεολογική αλήθεια ότι ο Θεός είναι αγάπη και ότι από αγάπη δημιούργησε όλα τα όντα, η τιμωρία ως ενέργεια του Θεού δεν

⁷⁸² Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ησαΐαν*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήνα 1990, σσ. 128-129. Ο Τρεμπέλας σημειώνει ότι η φράση «έγώ γάρ άξω ειρήνην επί τοὺς άρχοντας ειρήνην καὶ υγιειαν αύτῶ» προστέθηκε στο τέλος του στίχου από τους Ο', είτε επειδή στηρίχθηκαν σε άλλο πρωτότυπο, είτε για άλλον αδιακρίβωτο λόγο. Βλ. Αθανάσιος Γ. Παπαρνάκης, *Ερμηνεία Κειμένων της Παλαιάς Διαθήκης κατά τους Πατέρες της Εκκλησίας*, τόμ. Α', έκδ. Γράφημα, Θεσσαλονίκη 2009, σσ. 78-79: Το όνομα του Θεού «έγώ είμι ό ών» δηλώνει ότι ο Θεός είναι απόλυτα αληθινός και υπάρχει αϊδίως και μπορεί κανείς να μιλήσει με αυτόν ή να περιγάψει την ύπαρξή του.

⁷⁸³ Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 191: Κλήμεντος Αλεξ., Εκ των προφητικών εκλογαί, ΒΕΠΕΣ, τ.8, 339,5.

υφίσταται. Αν ήταν ένας Θεός που μισούσε και τιμωρούσε τα δημιουργήματά Του, τότε δεν θα τα είχε δημιουργήσει εξ αρχής: «ἀγαπᾶς γὰρ τὰ ὄντα πάντα καὶ οὐδὲν βδελύσσει, ὧν ἐποίησας· οὐδὲ γὰρ ἄν μισῶν τι κατεσκεύασας» (Σολ 11:24). Τίποτα δε θα υπήρχε και δε θα μπορούσε να διατηρηθεί στη ζωή, αν δεν το ήθελε και δεν το αγαπούσε ο Θεός. Και όλα τα δημιουργήματα τα σπλαχνίζεται, γιατί όλα είναι δικά Του και όλα ανήκουν σ' Αυτόν. Οι δυσκολίες που περνούν δεν είναι παρά ένα μέσο παιδαγωγίας για να οδηγηθούν ως πρόσωπα και ως λαοί σε μετάνοια και να επιστρέψουν από τους ψεύτικους θεούς τους στον ένα και αληθινό Θεό, τον Δημιουργό τους. Το έλεος του Θεού επιζητεί μόνο να θεραπεύσει τα πλάσματά Του, δείχνοντάς τους που πραγματικά βρίσκεται η υγεία και η ευτυχία. Ο Θεός θέλει μόνο να θεραπεύσει την ανθρώπινη φύση που ασθένησε από τον Παράδεισο ακόμη. Επιθυμεί να επιστρέψει την προαίρεση και το λογισμό του ανθρώπου στον δρόμο της ζωής και της υγείας. Δίνει καιρό μετάνοιας, δίνει χρόνο για να αλλάξει ο άνθρωπος την προαίρεσή του και την επιλογή του προς την οδό της Ζωής, να αφήσει τις κακίες του, τις αρρώστιες του και να επιλέξει το δρόμο της αρετής και της υγείας: «παρορᾶς ἁμαρτήματα ἀνθρώπων εἰς μετάνοιαν» (Σολ 11:23). Γι' αυτό ο χαρακτήρας των θλίψεων των Ισραηλιτών και των άλλων λαών και του κάθε Ισραηλίτη ξεχωριστά και του κάθε ανθρώπου είναι παιδαγωγικός, ώστε να ελεγχθεί η συνείδησή τους, να μετανοήσουν και να απαλλαγούν από τις κακίες τους και να επιστρέψουν στον Θεό: «διὸ τοὺς παραπίπτοντας κατ' ὀλίγον ἐλέγχεις καὶ ἐν οἷς ἁμαρτάνουσιν ὑπομιμνήσκων νοουθετεῖς, ἵνα ἀπαλλαγέντες τῆς κακίας πιστεῦσωσιν ἐπὶ σε, Κύριε» (Σολ 12:2)⁷⁸⁴.

Είναι σημαντικό ο άνθρωπος να καταλάβει ότι ο Θεός δεν τιμωρεί, αλλά παιδαγωγεί, επειδή αγαπά. Γι' αυτό, όπως σημειώνει και ο Ησαΐας, οι θλίψεις μπορεί να πάρουν οποιαδήποτε μορφή, αλλά δε διαρκούν πολύ, «ἐν θλίψει μικρᾷ ἢ παιδεῖα σου ἡμῖν» (Ησ 26:16). Και εδώ μπορεί να αναλογιστεί κάποιος βλέποντας κατάματα τη ζωή του: «τι θα ήταν ο άνθρωπος αν δε συγκρατιόταν από την παιδαγωγική μάστιγα των θλίψεων, η οποία όχι μόνο σωφρονίζει, αλλά ανυψώνει τις καρδιές προς τον Θεό, οι οποίες άλλοτε κινούνταν στο χώρο της ματαιότητας;»⁷⁸⁵. Στη ματαιότητα κινείται το πνεύμα του ανθρώπου, αλλά ο πόνος που φέρνουν οι θλίψεις, γεννά ζωή, καθώς παρομοιάζεται από τον προφήτη Ησαΐα, με τις ωδίνες της επίτοκης γυναίκας. Ο πόνος αυτός θα φέρει

⁷⁸⁴ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σολομών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. 25, Αθήναι 1964, σσ. 344-345. Βλ. Ernest G. Clarke, *The Wisdom of Solomon*, The Cambridge Bible Commentary, έκδ. University Press, Cambridge 1973, σσ. 81-82.

⁷⁸⁵ Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ησαΐαν*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1990, σ. 292.

στο φως και θα γεννήσει τη σωτηρία του πνεύματος του ανθρώπου που νοσεί, με τον αγαθό φόβο του Θεού που θα έχει κυοφορηθεί μέσα του την περίοδο των θλίψεων⁷⁸⁶. Γι' αυτό ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος λέει: «ας γνωρίζουμε να περιφρονούμε την υγεία που δεν συνοδεύεται από σύνεση, και η οποία παράγει αμαρτία, και να εκτιμούμε την παιδαγωγική αρρώστια»⁷⁸⁷. Όμως, σύμφωνα με τη διδασκαλία της Παλαιάς Διαθήκης η αρρώστια δεν παιδαγωγεί μόνο αυτόν που την κουβαλάει, αλλά και τους συνανθρώπους του, ιδιαίτερα στην περίπτωση που ο ασθενής είναι δίκαιος και ενάρετος άνθρωπος και με την υπομονή και την πίστη του στον Θεό, τον καιρό της νόσου, αναδεικνύεται νικητής και παράδειγμα μίμησης για τους άλλους. Εδώ εμπίπτει η ξεχωριστή περίπτωση του Ιώβ και πολλών άλλων δίκαιων προσώπων της Παλαιάς Διαθήκης, που υπέφεραν από ασθένειες, αλλά με την αληθινή αγάπη τους στο Θεό, φανέρωσαν τη δόξα Του, ανέβηκαν σε ανώτερα πνευματικά επίπεδα και δίδαξαν πολλούς.

Πέμπτο συμπέρασμα που αναφύεται από την προηγηθείσα συζήτηση και υπογραμμίζεται σε κάθε θαυματουργική ίαση της Παλαιάς Διαθήκης είναι ότι ο ασθενής, είτε πρόσωπο είτε λαός, φέρει προσωπική ή εθνική ευθύνη για τη θεραπεία του, η οποία μεταφράζεται σε αλλαγή της ζωής του. Επειδή ως η κυριότερη αιτία των ασθενειών στην Παλαιά Διαθήκη προβάλλεται η αμαρτία του ανθρώπου, γι' αυτό και η θαυματουργική θεραπεία του άρχεται με τη μετάνοια. Επομένως, για να ιαθεί η ανθρώπινη φύση, με την επέμβαση του Θεού, πρέπει να προηγηθεί η προσωπική μετάνοια για τις αμαρτίες ή η εθνική μετάνοια του λαού για τις αμαρτίες του. Ο Δευτερονομιστής δίνει έμφαση στην αλληλουχία αμαρτία, θλίψη-ασθένεια, μετάνοια, σωτηρία. Ο λαός αμαρτάνει και ο Θεός επιτρέπει να υποστεί την επιβουλή άλλων εθνών ή θανατηφόρες ασθένειες. Στη συνέχεια ο λαός θρηνεί και ζητά βοήθεια από τον Θεό, ο οποίος τελικά γίνεται ο σωτήρας του. Αυτό συμβαίνει και σε προσωπικό επίπεδο. Σε όλες τις θαυματουργικές ιάσεις, προηγείται η μετάνοια και έπεται η θεραπεία της ασθένειας. Προηγείται η ίαση της ψυχής και ακολουθεί η ίαση του σώματος. Ακόμη και στον δίκαιο Ιώβ η μετάνοια προηγείται της συγχώρεσης, με τη διαφορά ότι η δική του μετάνοια προέρχεται από μια βαθύτερη κατανόηση του Θεού και όχι από την αμαρτία του: «έφαύλισα έμαυτὸν καὶ έτάκην, ήγημαι

⁷⁸⁶ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ησαΐαν*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήνα 1990, σ. 293. «καὶ ὡς ἡ ὠδίνουσα ἐγγίζει τοῦ τεκεῖν καὶ ἐπὶ τῇ ὠδίνι αὐτῆς ἐκέκραξεν, οὕτως ἐγενήθημεν τῷ ἀγαπητῷ σου διὰ τὸν φόβον σου, Κύριε. ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν καὶ ὠδινήσαμεν καὶ ἐτέκομεν· πνεῦμα σωτηρίας σου ἐποιήσαμεν ἐπὶ τῆς γῆς» (Ησ 26:17-18).

⁷⁸⁷ Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 189: Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος ΙΔ', 34, ΒΕΠΕΣ, τ. 5, 310, 6-12.

δὲ ἑμαυτὸν γῆν καὶ σποδὸν» (Ιώβ 42:6). Η μετάνοια πάντα οδηγεί σε μια καινούργια κατανόηση του Θεού, φέρνει φωτισμό στην ψυχή και το πνεύμα, αλλάζει όλη την πνευματική κατάσταση του ανθρώπου⁷⁸⁸.

Η πρώτη ενέργεια του μετανοημένου ανθρώπου ή λαού είναι να αρχίσει να τηρεί τις εντολές του Θεού. Η σοφολογική γραμματεία πολύ συχνά τονίζει ότι μέσα στις εντολές κρύβεται η ζωή και η υγεία. Όλα τα χαρακτηρίζει μάταια εκτός από τον Θεό που υπάρχει αιώνια και εκτός από τις εντολές Του, μέσα στις οποίες περικλείονται ρήματα ζωής αιωνίου και όλος ο προορισμός του ανθρώπου «τὸν Θεὸν φοβοῦ καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ φύλασσε ὅτι τοῦτο πᾶς ὁ ἄνθρωπος» (Εκ 12:13). Μέσα σ' αυτές ο άνθρωπος θα βρει το νόημα, την αλήθεια της ζωής και τον προορισμό του, που δεν είναι άλλος από τον Θεό, ώστε τελικά με αυτές αίρεται η ματαιότητα⁷⁸⁹. Και όσο περισσότερο ο άρρωστος συνδέεται με την πηγή της ζωής και της υγείας, διά της τήρησης των εντολών και της προσευχής, θεραπεύεται πρώτα από τα νοσήματα της ψυχής και στη συνέχεια από τα νοσηρά συμπτώματα του σώματος⁷⁹⁰.

Κάτω από αυτές τις προϋποθέσεις ο Θεός επιτέλεσε τις θαυματουργικές ιάσεις, τόσο στην Παλαιά, όσο και στην Καινή Διαθήκη. Για το Θεό, το να επιτελέσει το θαύμα δεν είναι δύσκολο. Δύσκολο είναι να μετανοήσουν οι άνθρωποι, για να γίνει το θαύμα. Γι' αυτό, και με τις ιάσεις που έκανε, δεν απέβλεπε στο να κερδίσει τις εντυπώσεις των ανθρώπων, απαλείφοντας τον πόνο και την ασθένεια, αλλά στο να κερδίσει την πνευματική πρόοδο και καθολική σωτηρία τους. Την εύκολη αντιμετώπιση του θαύματος έχει ο σύγχρονος άνθρωπος, ο οποίος θέλει να απαλλάσσεται από τις ασθένειές του άμεσα, γρήγορα και χωρίς να αναλαμβάνει κάποια ευθύνη γι' αυτές ή να κάνει κάποια αλλαγή στον τρόπο της ζωής του, που τις προκαλεί. Πολλοί, επίσης, σύγχρονοι ποιμένες καπηλεύονται εύκολες θαυματουργικές ιάσεις, στηρίζοντάς τες και προβάλλοντάς τες, για να είναι αρκετά εμπορικές και να εξασφαλίζουν τον πλουτισμό τους. Αντίθετα, το χαρακτηριστικό σημείο του θαύματος της Παλαιάς Διαθήκης είναι απαλλαγή από την αμαρτία και όχι η προβολή του Θεού ή ο πλουτισμός των ανθρώπων του. Ο Θεός δεν έχει ανάγκη από προβολή και οι άνθρωποί του ποτέ δεν κερδοσκόπησαν από την επιτέλεση των θαυμάτων⁷⁹¹.

⁷⁸⁸ Βλ. W.R.Domeris, «Biblical Perspectives on Forgiveness», *Journal of Theology for Southern Africa*, 54(2001), 49.

⁷⁸⁹ Βλ. Ιωήλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Σολομών, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄*, τόμ. 25, Αθήνα 1964, σσ. 236-240.

⁷⁹⁰ Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 171.

⁷⁹¹ Πρβλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σ. 204.

Το επόμενο συμπέρασμα σχετίζεται με τη θέση που λαμβάνει η ιατρική επιστήμη σε όλη αυτή τη διαδικασία ίασης που προσφέρει ο Θεός. Ο Μέγας Βασίλειος πολύ σοφά εξηγεί, στους όρους κατά πλάτος, ποια πρέπει να είναι η θέση της ιατρικής στον κόσμο, η οποία δε διαφέρει από τη θέση που είχε η ιατρική στο βιβλικό κόσμο. Ο άγιος πατέρας λέει ότι η ιατρική επιστήμη παραχωρήθηκε από τον Θεό στους ανθρώπους για να τους βοηθήσει στην ανακούφιση του πόνου, όπως και κάθε τέχνη έχει δοθεί από τον Θεό για βοήθεια και στήριξη της ασθενούς φύσης των ανθρώπων. Αν ο άνθρωπος παρέμενε στον παράδεισο της τρυφής και δεν καταδικαζόταν από την αμαρτία του, στη φθορά, στις ασθένειες και στο θάνατο, δε θα χρειαζόταν καθόλου τη βοήθεια της ιατρικής. Ο Δημιουργός έβαλε φυσικές δυνάμεις μέσα στα βότανα και τα στοιχεία της φύσης, όπως τα μέταλλα, τη θάλασσα και άλλα, για την ανακούφιση και τη θεραπεία της σάρκας. Όμως, ο άνθρωπος δεν πρέπει να στηρίζει όλη την ελπίδα της υγείας του στα χέρια των ιατρών και της ιατρικής, αλλά πρωτίστως στο Δημιουργό του. Ακόμη κι αν ο άνθρωπος χρησιμοποιεί κάποια από τα πορίσματα της ιατρικής επιστήμης για τη θεραπεία της ασθένειάς του, είτε εγχειρήσεις, είτε φάρμακα, είτε δίαιτες, είτε ο,τιδήποτε άλλο, πρέπει όλα αυτά να γίνονται αφορμή για τη δόξα του Θεού και όχι του ιατρού, επειδή ο Θεός ενεργεί διαμέσου όλων αυτών. Παράλληλα με όλα αυτά, ο ασθενής πρέπει να φροντίζει και για την επιμέλεια της ψυχής του. Η ιατρική, λοιπόν, στην Παλαιά Διαθήκη θεωρείται χρήσιμη και απαραίτητη, εφόσον υπηρετεί και δεν αντιστρατεύεται στο σχέδιο του Θεού για τη σωτηρία του ανθρώπου και εφόσον αντιμετωπίζει τη θεραπεία του σώματος ως μέσο δια του οποίου επιτυγχάνεται και η ίαση της ψυχής⁷⁹². Αυτή ακριβώς η χρήση της ιατρικής υπονοείται στα ιστορικά βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης και επεξηγείται στο βιβλίο της Σοφίας Σειράχ.

Η ιατρική επιστήμη είναι δώρο Θεού και δεν πρέπει να αποπέμπεται από τη ζωή των πιστών ως κάτι που δείχνει εναντίωση προς τον Θεό. Γι' αυτό και οι άνθρωποι της Παλαιάς Διαθήκης χρησιμοποιούσαν την υποτυπώδη ιατρική της εποχής τους. Πάντα, όμως, στρέφονταν στον Θεό που ήταν γι' αυτούς η πηγή της ίασης. Γνώριζαν καλά ότι η ιατρική επιστήμη τόσα μπορεί να προσφέρει στον άνθρωπο, όσα ο Θεός θέλει. Τον Θεό έπρεπε να επικαλείται ο άνθρωπος, για να φωτίζει τους ιατρούς και στέλνοντας έτσι την αόρατη βοήθειά Του να επιτυγχάνεται η θεραπεία. Η δόξα έπρεπε να αποδίδεται στον Θεό που δωρίζει την επιστήμη στον άνθρωπο και όχι στον ιατρό και στη θεοποίηση της πεπερασμένης ιατρικής του. Γι' αυτό, συχνά παρατηρούνταν το φαινόμενο

⁷⁹² Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003, σσ. 150, 153-158: Μ. Βασιλείου, *Όροι κατά πλάτος, Β' Απόκρισις*, 55,4,5, ΕΠΕ, τ.8, 404,2-408,10.

κάποιες δύσκολες ασθένειες να θεραπεύονται με ασήμαντα φάρμακα, ενώ τα ισχυρά φάρμακα που χρησιμοποιούν οι γιατροί να αποδεικνύονται ανίσχυρα. Αυτό συνέβη, για παράδειγμα, με τον βασιλιά Εζεκία, ο οποίος θεραπεύτηκε με το λόγο του Θεού και με ένα κατάπλασμα από μία αρμαθιά σύκων, από βέβαιο θάνατο, ύστερα από τη μεσολάβηση του προφήτη Ησαΐα και την προσωπική του μετάνοια και προσευχή, που έγινε με συντετριμμένη καρδιά⁷⁹³.

Σίγουρα η ιατρική επιστήμη δεν είχε αναπτυχθεί πολύ την εποχή της Παλαιάς Διαθήκης και ασκούσαν με μια υποτυπώδη μορφή. Και σίγουρα υπήρχαν άνθρωποι που δεν ιάθηκαν θαυματουργικά, ενώ μπορεί να είχαν μετανοήσει για τις αμαρτίες τους, όπως για παράδειγμα ο Μεμφιβοσθέ ο γιος του Ιωνάθαν και εγγονός του Σαούλ, ο οποίος ήταν ανάπηρος⁷⁹⁴. Οπωσδήποτε υπήρχαν άνθρωποι που δεν μετανόησαν για τις αμαρτίες τους και δεν ιάθηκαν θαυματουργικά, αλλά πέθαναν με την ασθένειά τους, όπως για παράδειγμα ο Κάιν και ο Ασά ο βασιλιάς του Ιουδαίων. Το ερώτημα που τίθεται, λοιπόν, είναι: «μήπως όλες αυτές οι περιπτώσεις των ανθρώπων που δεν ιάθηκαν ή των λαών που πέθαναν από μολυσματικές ασθένειες στο βιβλικό κόσμο ήταν απλά και μόνο αποτέλεσμα της ελλιπούς ανάπτυξης της ιατρικής επιστήμης και;». Δεν είναι εύκολο να δοθεί μία ξεκάθαρη και σαφής απάντηση ακόμη και σήμερα που η επιστήμη έχει προοδεύσει, επειδή και πάλι πολλοί είναι οι άνθρωποι που πεθαίνουν αθεράπευτοι από καινούργιες ασθένειες, για τις οποίες η ιατρική επιστήμη δεν έχει βρει το αντίδοτο. Ωστόσο, η Παλαιά Διαθήκη μπορεί να δώσει απάντηση στο ερώτημα.

Η ζωή και ο θάνατος του κάθε ανθρώπου βρίσκεται στην εξουσία του Θεού. Αυτό φαίνεται πολύ καθαρά στο βιβλίο του προφήτη Ιερεμιά, όπου περιγράφεται ο τρόπος με τον οποίο θα απολεσθεί ο κάθε Ιουδαίος την εποχή της βαβυλωνίας αιχμαλωσίας: «τάδε λέγει Κύριος· όσοι εἰς θάνατον, εἰς θάνατον· καὶ όσοι εἰς μάχαιραν, εἰς μάχαιραν· καὶ όσοι εἰς λιμὸν, εἰς λιμὸν· καὶ όσοι εἰς αἰχμαλωσίαν, εἰς αἰχμαλωσίαν» (Ιερ 15:2). Άλλοι θα πεθάνουν από θανατηφόρα ασθένεια, άλλοι από μάχαιρα στον πόλεμο, άλλοι από πείνα και άλλοι θα οδηγηθούν στην αιχμαλωσία. Ο καθένας θα έχει την τύχη που του αρμόζει, ανάλογα με τα έργα που έπραξε και τη δικαιοσύνη του Θεού, ο Οποῖος γνωρίζει τα βαθύτερα της καρδιάς του ανθρώπου καλύτερα από τον ίδιο τον άνθρωπο, που δε γνωρίζει τον ίδιο του τον εαυτό: «βαθεία ἡ καρδία παρὰ πάντα, καὶ ἄνθρωπός ἐστι· καὶ τίς γινώσεται αὐτόν; ἐγὼ

⁷⁹³ Βλ. Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ησαΐαν*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1990, σ. 430.

⁷⁹⁴ Βλ. I.Howard Marshall, A.R. Millard, J.I. Packer, D.J.Wiseman (εκδ.), «The treatment of disease», *New Bible Dictionary*, έκδ. Intervarsity Press, Leicester-England, Downers Grove-Illinois 1996, σ. 452.

Κύριος ἐτάζων καρδίας καὶ δοκιμάζων νεφροὺς τοῦ δοῦναι ἐκάστῳ κατὰ τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ καὶ κατὰ τοὺς καρποὺς τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτοῦ» (Ιερ 17:9-10). Ο κάθε άνθρωπος θα λάβει το καλύτερο για τη θεραπεία της ψυχής τους, επειδή ο Κύριος, όπως λέει ο Ιερεμίας, γνωρίζει τα μύχια της ψυχής του καθενός και ὅ,τι χρειάζεται για τη σωτηρία του⁷⁹⁵. Και αυτό μπορεί να είναι μία ασθένεια ή μία συμφορά, ακόμη και ο θάνατος. Παρόλα αυτά, οι άνθρωποι που αγαπούν και υπηρετούν τον Θεό, νιώθουν μεγάλη οικειότητα προς Αυτόν και μπορούν μέσω της προσευχής και της μετάνοιας να επηρεάσουν την τελική κρίση Του. Αντίθετα, στην αρχαία Ελλάδα της Ιλιάδας και της Οδύσσειας οι άνθρωποι ήταν εγκαταλελειμμένοι στα καπρίτσια των θεών⁷⁹⁶.

Επομένως, το **ἑβδομο και τελικό συμπέρασμα** στο οποίο καταλήγει η ὅλη συζήτηση είναι ὅτι ο βιβλικός άνθρωπος ἔπρεπε να εμπιστεύεται τον Θεό για ὅ,τι συνέβαινε στη ζωή του. Πολλές φορές ο άνθρωπος μπορεί να γόγγυζε κάτω ἀπὸ το βάρος της ασθένειας, γιατί πίστευε και αισθανόταν ὅτι ἀδίκως πάσχει, ὅπως ο Ιώβ. Επειδή ὅμως ο ἀνθρώπινος νους είναι πεπερασμένος και δεν μπορεί να εισδύσει στα μυστήρια της θείας σοφίας και να συλλάβει τον τρόπο με τον ὁποῖο ο Θεός διευθύνει τον κόσμο, ὄφειλε να δείχνει πίστη στη σοφία Του και υποταγή με ταπεινό φρόνημα στις ἀνεξερεύνητες βουλές Του, ἀκόμη κι αν καθυστερούσε ο Θεός να ἀνταποδώσει στις πράξεις του⁷⁹⁷. Ο λόγος που ο Θεός ἐπέτρεπε την ασθένεια δεν ἀποκαλυπτόταν πάντα στον ἀσθενή. Ἀπλά ο ἀσθενής ἔπρεπε να εμπιστεύεται τον Θεό και τους μη ἀποκεκαλυμμένους λόγους Του, που είναι πάντα δίκαιοι⁷⁹⁸ και ὅπως ο Ιώβ παρ' ὅλες τις δυσκολίες να ἀναφωνεῖ «εἶη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας» (Ιώβ 1:21).

Η ἐμπιστοσύνη στο Θεό ἔπρεπε να τον συνοδεύει σε ὅλη του τη ζωή και ἰδιαίτερα στα τέλη της ζωῆς του. Η φθορά και η εξασθένηση του σώματος είναι φανερή στον ἄνθρωπο με το πέρασμα του χρόνου. Τα γηρατειά χαρακτηρίζονται ἀπὸ σωματική ἀδυναμία, πολλές ασθένειες και την επικείμενη ὥρα του θανάτου. Σ' αὐτά τα χρόνια, που είναι δύσκολα ἀπὸ κάθε ἀποψη, ο βιβλικός ἄνθρωπος μπορούσε να ἀντιτάξει μία σκέψη, κατὰ τον σοφὸ Σολομώντα, που θα τον βοηθούσε να περάσει τα τελευταία χρόνια της ζωῆς του ὅσο πιο ἀνώδυνα γινόταν. Στη σκέψη του ἔπρεπε να ἔχει πάντοτε τον Δημιουργό του: «μνήσθητι τοῦ κτίσαντός σε ἐν ἡμέραις νεότητός σου» (Εκ 12:1), επειδή ο θάνατος

⁷⁹⁵ Βλ. Ιωὴλ Γιαννακόπουλος (ἀρχιμ.), *Ὁ προφήτης Ιερεμίας*, Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τους Ο', τόμ. 19, Ἀθήνα 1961, σσ. 132, 145.

⁷⁹⁶ Βλ. Βασίλης Ἀντωνόπουλος, *Ἀπὸ τη Γη της Ἐπαγγελίας στη Βασιλεία των Ουρανῶν: ὁ Ἀβραάμ στο κατὰ Λουκάν Ευαγγέλιο*, Ἀθήνα 2008, σσ. 26-27.

⁷⁹⁷ Σταύρος Ε. Καλαντζάκης, *Εἰσαγωγή στην Παλαιὰ Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 596.

⁷⁹⁸ Βλ. David Noel Freedman, Allen C. Myers, Astrid B. Beck (εκδ.), «Illness and health care», *Dictionary of the Bible*, Michigan/Cambridge U.K. 2000, σ. 629.

πλησίαζε και θα επέστρεφε στο χώμα, ενώ το πνεύμα του στον Θεό: «έπιστρέψη ὁ χοῦς ἐπὶ τὴν γῆν ὡς ἦν καὶ τὸ πνεῦμα ἐπιστρέψη πρὸς τὸν Θεόν ὃς ἔδωκεν αὐτό» (Εκ 12:7). Ὅτι και αν είχε πράξει, ὅπως και αν είχε ζήσει τη ζωή του, ὅπου και αν ἔστρεφε το βλέμμα του, θα ἔβλεπε ὅτι ὅλα οδηγούν στο θάνατο και ὅτι «ματαιότης ματαιοτήτων...τὰ πάντα ματαιότης» (Εκ 7:8). Ὅλα εἶναι μάταια, εκτός ἀπὸ τον Θεό που υπάρχει αἰώνια και οδηγεί τον ἄνθρωπο στην αἰώνια ζωή και παραλαμβάνει το πνεύμα του⁷⁹⁹.

Αυτή την ἀλήθεια τη διατυπώνει αυθεντικά ο βασιλιάς Δαυίδ σε ἕναν ψαλμό του, ομολογώντας την πραγματικότητα που ο ἴδιος βίωσε στη ζωή του: «ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτὶ σου ὀψόμεθα φῶς» (Ψλ 35:10) Χρησιμοποιεῖ την εικόνα του φωτός, με την οποία περιγράφει το Θεό, για να διδάξει ὅτι ο,τι βρίσκεται μακριά ἀπὸ τον Θεό ορίζεται ως σκότος⁸⁰⁰. Αὐτός ο Θεός, που εἶναι ἡ ζωή και το φως, θεραπεύει το κάθε δημιούργημά Του ολοκληρωτικά και το οδηγεί στη ζωή. Πολλές φορές θεράπευσε και ἔσωσε τον Ἰσραὴλ ἀπὸ θανατηφόρες ασθένειες και εθνικές συμφορές και τον οδήγησε στη ζωή. Παρόλα αυτά ο λαός Του συνέχιζε να αμαρτάνει ἀκόμα και μετὰ τη λύτρωσή του. Ο Θεός πάντα προσπαθοῦσε να θεραπεύσει τους ἄνθρωπους της Παλαιᾶς Διαθήκης και προσπαθεῖ να θεραπεύσει τους ἄνθρωπους κάθε εποχῆς ἀπὸ κάθε εἶδους ἀσθένεια, ἀλλὰ το ερώτημα που τίθεται εἶναι ἄλλο. Οἱ ἄνθρωποι θέλουν να θεραπευθοῦν και να γευθοῦν τη χαρὰ της υγιούς ζωῆς ἢ προτιμοῦν να παραμείνουν μέσα στην ἀρρωστημένη τους ζωή και στο σκότος που αὐτὴ προσφέρει⁸⁰¹;

⁷⁹⁹ Ἰωὴλ Γιαννακόπουλος (αρχιμ.), *Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τους Ο΄: Σολομών*, τόμ. 25, Αθήναι 1964, σ. 236-240.

⁸⁰⁰ Αθανάσιος Γ. Παπαρνάκης, *Ερμηνεία Κειμένων της Παλαιᾶς Διαθήκης κατὰ τους Πατέρες της Εκκλησίας*, τόμ. Α΄, ἐκδ. Γράφημα, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 173.

⁸⁰¹ Πρβλ. Thomas Worth Walker, *The metaphor of healing and the theology of the book of Hosea*, ProQuest Dissertations and Theses, 1997, σ. 117.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α΄ ΠΗΓΕΣ

1. Κείμενα Αγίας Γραφής

Rahlfs, A., *Sertuaginta, Id est Vetus Testamentum Graece juxta LXX interpretes*, Stuttgart 1965 (ανατυπ. από την Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήναι 1981).

Κολιτσάρας, Ι.Θ., *Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Εβδομήκοντα*, έκδ. Αδελφότης Θεολόγων η «Ζωή», Αθήναι 1997, 2003, 2005.

Novum Testamentum Graece, έκδ. E. Nestle- K. Aland, Stuttgart 1991.

2. Έργα Πατέρων και εκκλησιαστικών συγγραφέων

Βασιλείου Σελευκείας, *Λόγος εις τον Νώε*, PG 85, 75-84, 83-102.

Θεοδωρήτου Κύρου, *Εις τα άπορα της θείας Γραφής-Εις τους Αριθμούς*, PG 80, 349-400.

- *Εις τα άπορα της θείας Γραφής-Δευτερονόμιον*, PG 80, 401-456.
- *Εις τα άπορα της θείας Γραφής- Εις την τρίτη των Βασιλειών*, PG 80, 667-744.
- *Εις τα άπορα της θείας Γραφής- Εις την τετάρτην των Βασιλειών*, PG 80, 745-800.
- *Ερμηνεία της προφητείας του θείου Ιεζεκιήλ*, PG 81, 807-1256.
- *Υπόμνημα εις τα οράσεις του προφήτου Δανιήλ*, PG 81, 1255-1546.
- *Ερμηνεία εις τον προφήτην Ωσηέ*, PG 81, 1551-1632.
- *Ερμηνεία εις τον προφήτην Ζαχαρίαν*, PG 81, 1873-1960.

Θεοδώρου Μοψουεστίας, *Ερμηνεία Ωσηέ του προφήτου*, PG 66, 123-210.

- *Ερμηνεία Ναούμ του προφήτου*, PG 66, 397-424.

– *Ερμηνεία Σοφονίου του προφήτου*, PG 66, 449-474.

Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Εξήγησις εις τον προφήτην Ωσηέ*, PG 126, 575-820.

– *Εξήγησις εις τον προφήτην Ναούμ*, PG 126, 969-1048.

Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Ομιλίας εις την Γένεσιν*, PG 53.

– *Ερμηνεία εις τον Δανιήλ προφήτην*, PG 56, 193-246.

– *Εξήγησις εις τον Ιερεμίαν Προφήτην*, PG 64, 739-1038.

– *ΕΠΕ*, τόμ. 8, έκδ. «Γρηγόριος Παλαμάς», Θεσσαλονίκη 1983.

Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εξήγησις υπομνηματική εις τον Ωσηέ*, PG 71, 9-328.

– *Εξήγησις υπομνηματική εις τον προφήτην Ναούμ*, PG 71, 775-844.

– *Εξήγησις υπομνηματική εις τον προφήτην Σοφονίαν*, PG 71, 943-1022.

Προκοπίου Γαζαίου, *Εις την Γένεσιν ερμηνεία*, PG 87, 21-512.

– *Σχόλια εις τους Αριθμούς*, PG 87, 793-894.

– *Επιτομή των εις τον προφήτην Ησαΐαν καταβεβλημένων διαφόρων εξηγήσεων*, PG 87, 1817-2718.

Β΄ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΕΣ-ΛΕΞΙΚΑ

Bromiley, G.W. (εκδ.), *The International Standard Bible Encyclopedia*, Exeter-England 1982.

Brown, C., *The New International Dictionary of New Testament Theology*, τόμ. 2, Michigan 1975-1978.

Dufour, X.-L., *Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας*, μτφρ. υπό Σάββα Αγουρίδη, Αθήνα 1980.

Freedman D. N., Myers A.C., Beck A.B. (εκδ.), *Dictionary of the Bible*, Michigan/Cambridge 2000.

Kittel, G. (εκδ.), *Theological Dictionary of the New Testament*, Grand Rapids-Michigan 1983.

- Madeleine S., Miller J.L., *Encyclopedia of Bible Life*, London 1979.
- Myers, A.C. (εκδ.), *Bible Dictionary*, Grand Rapids Michigan 1975.
- Marshall I.H., Millard A.R., Packer J.I., Wiseman D.J. (εκδ.), *New Bible Dictionary*, Leicester-England, Downers Grove- Illinois 1996.
- Πρώτη, *Παγκόσμια Νεοελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, έκδ. Πρώτη - Β. Φλούδος, Θεσσαλονίκη 1983/84.
- Αφοι Παγουλάτοι Ο.Ε. (εκδ.), *Υπερλεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα 1985.
- VanGemeren, W.A. (εκδ.), *New International Dictionary of the Old Testament Theology & Exegesis*, Carlisle 1996.

Γ΄ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

1. Ελληνικά

- Αγγελόπουλος, Ι.Κ., *Η αμαρτία*, Αθήνα 2002.
- Αγουρίδης, Σ., *Ερμηνευτική των ιερών κειμένων*, Αθήνα 2002.
- Αντωνόπουλος, Β., *Από τη Γη της Επαγγελίας στη Βασιλεία των Ουρανών: ο Αβραάμ στο κατά Λουκάν Ευαγγέλιο*, Αθήνα 2008.
- Βασιλειάδης Ν.Π., *Αρχαιολογία και Αγία Γραφή*, Αθήνα 1999.
- Βιτάλης, Φ.Α. (αρχιμ.), «Η Αμαρτία κατά την Παλαιά Διαθήκη», *Απόστολος Βαρνάβας* (1982).
- Βίττης, Ε.(αρχιμ.), *Βίος και πολιτεία του δίκαιου και πολυάθλου Ιώβ*, τόμ. Β΄, έκδ. Ιεράς Μονής Οσίου Γρηγορίου, Άγιον Όρος 2011.
- Βλάχος, Ι.Σ. (μητρ.), *Ψυχική ασθένεια και υγεία*, έκδ. Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου (Πελαγίας), Λεβαδειά 1999.
- *Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία*, έκδ. Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου (Πελαγίας), Λεβαδειά 2004.
- Γιαννακόπουλος, Ι., *Οι Αριθμοί*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 4, Καλαμαί 1955.
- *Το Δευτερονόμιον*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 5, Καλαμαί 1955.

- *Ιησούς του Ναυή*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 6, Αθήναι 1957.
- *Α΄ Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 8, Αθήναι 1957.
- *Β΄ Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 9, Αθήναι 1957.
- *Γ΄ Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 10, Αθήναι 1958.
- *Δ΄ Βασιλειών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 11, Αθήναι 1958.
- *Α΄ Παραλειπομένων*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 12, Αθήναι 1958.
- *Β΄ Παραλειπομένων*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 13, Αθήναι 1958.
- *Α΄ & Β΄ Έσδρας, Νεεμίας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 14, Αθήναι 1959.
- *Τωβίτ, Ιουδείθ, Εσθήρ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 15, Αθήναι 1959.
- *Α΄ Μακκαβαίων*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 16, Αθήναι 1959.
- *Β΄ Μακκαβαίων*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 17, Αθήναι 1959.
- *Ο προφήτης Ιερεμίας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 19, Αθήναι 1961.
- *Ο προφήτης Ιεζεκιήλ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 20, Αθήναι 1962.
- *Ο προφήτης Δανιήλ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 21, Αθήναι 1962.
- *Οι 12 μικροί προφήτες*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 22, Αθήναι 1963.
- *Η Έξοδος*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 2, Αθήναι 1964.
- *Σολομών*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 25, Αθήναι 1964.
- *Σοφία Σειράχ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 26, Αθήναι 1964.

- *Λευιτικόν*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 3, Καλαμάτα 1966.
- *Η Γένεσις*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 1, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1969.
- *Κριταί-Ρουθ*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 7, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλος, Θεσσαλονίκη 1969.
- *Ο προφήτης Ησαΐας*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 18, έκδ. Βασίλης Ρηγόπουλος, Θεσσαλονίκη 1970.
- *Ιεζεκιήλ, Δανιήλ, Μικροί Προφῆται*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 7, έκδ. Ορθοδόξου Χριστιανικής Αδελφότητας «Λυδία», Θεσσαλονίκη 1986.
- *Ιώβ-Οι Ψαλμοί*, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, τόμ. 8, έκδ. Ορθόδοξος Χριστιανική Αδελφότητα «Λυδία», Θεσσαλονίκη 1986.

Δάφνη, Ευαγγελία, *Οφεις: Γενέσεως 3 και Ησαΐου 27₁, υπό το φως και των Α΄ Βασιλ. 22₁₉₋₂₃, Ιώβ 1₆₋₁₂·2₁₋₇ και Ζαχ. 3₁₋₂*, Αθήναι 1997.

Ιερά Γυναικεία Μονή Προφήτου Ηλιού Σερρών, *Ο προφήτης Ηλίας: αγιοπατερική προσέγγιση*, Αθήνα 2000.

Καϊμάκης, Δ.Β., *Ο ναός του Σολομώντα: Ιστορία-Θεολογία*, Θεσσαλονίκη 2002.

Καλαντζάκης, Σ.Ε., *Ερμηνεία περικοπών την Παλαιάς Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη 1999.

- *Καρδιά Καινή και Πνεύμα Καινόν*, Θεσσαλονίκη 2003.
- *Εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 2006.

Κετσέας, Θρ., «Οι διάφορες πλευρές της αρρώστειας στην Καινή Διαθήκη», *Ακτίνες* (Οκτ 1989).

Ματσούκας, Ν.Α., *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β*, Θεσσαλονίκη 2006.

Μούρτζιος, Ι.Χ., *Θρησκευτικές μεταρρυθμίσεις στο βιβλικό Ισραήλ*, Θεσσαλονίκη 1999.

- *Ερμηνεία και Θεολογία Βιβλικών Κειμένων*, Θεσσαλονίκη 2011.
- *Η μεταιχμαλωσιακή ιουδαϊκή κοινότητα, ιστορία-θεολογία*, Θεσσαλονίκη 2012.

Μπρατσιώτης, Π.Ι., *Ο Εκκλησιαστής*, Αθήναις 1951.

- Μπρατσιώτης, Π. Ν., *Ανθρωπολογία της Παλαιάς Διαθήκης*, Αθήναι 1996.
- Ξενογιάννης, Κ.Ν., *Τωβίτ: Δογματική, Ηθική και Κοινωνική Διδασκαλία μετ' εκτενούς Διαγράμματος περιεχομένου*, Καλαμάτα 1960.
- Παπαδάκης, Γ.Σ., *Γενική Επισκόπησης της σχέσεως αμαρτίας και σωματικών νόσων εις το περιβάλλον της Κ. Διαθήκης*, Ριζάρειος Εκκλησιαστική Παιδεία, τομ. Α, Εν Αθήναις 1978.
- Παπαδημητρίου, Η., Βασιλειάδης, Ν.Π., *Υπόμνημα εις τον Εκκλησιαστήν*, Αθήναι 1969.
- Παπαρνάκης, Α.Γ., *Η επίκληση του ονόματος του Θεού στην Παλαιά Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 2006.
- *Ερμηνεία Κειμένων της Παλαιάς Διαθήκης κατά τους Πατέρες της Εκκλησίας*, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 2009.
 - «Ασθένεια και Αμαρτία στη Βιβλική Θεολογία», *Πρακτικά Ι' Πανελληνίου Λειτουργικού Συμποσίου Στελεχών Ιερών Μητροπόλεων*, Αθήναι 2009.
- Σάκκος, Σ.Ν., *Ο Σταυρός εις την Π. Διαθήκη*, Αθήναι 1969.
- *Γένεσις*, Θεσσαλονίκη 1971.
- Τρεμπέλας, Π. Ν., *Υπόμνημα εις τας Παροιμίας*, Αθήναι 1962.
- *Ο προφήτης Ιωνάς*, Αθήναι 1962.
 - *Υπόμνημα εις την Εσθήρ*, Αθήναι 1978.
 - *Υπόμνημα εις τον Ιώβ*, Αθήναι 1980.
 - *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ησαΐαν*, Αθήναι 1990.
 - *Υπόμνημα εις τον προφήτην Ιωήλ*, Αθήναι 1993.
 - *Υπόμνημα εις τον προφήτην Μαλαχίαν*, Αθήναι 1994.
- Φάρος, Φ., *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία*, Αθήνα 2003.
- Φούντας, Ι. (αρχιμ.), *Ωσηέ-Αμώς*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 31-32, Μάνδρα Αττικής 1992.
- *Μιχαίας-Ιωήλ-Οβδιού*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 33-35, Μάνδρα Αττικής 1993.

- *Γένεσις*, Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης 1, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2004.
- *Λευϊτικόν*, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2005.
- *Έξοδος*, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήναι 2005.

Χαρίτος, Μ.Γ., *Τωβίτ (ομιλίες πέντε)*, Αθήναι 1939.

2. Ξενόγλωσσα

Ackroyd, P.R., *The First Book of Samuel*, The Cambridge Bible Commentary, Cambridge 1971.

Assis, E., «The Structure and Meaning of the Locust Plague Oracles in Joel 1,2-2,17», ZAW 122.Bd.DOI 10.1515/ZAW.2010.028.

Atkinson, D., *The Message of Job*, The Bible Speaks Today, Leicester-Illinois 1991.

Baldwin, J.G., *1 and 2 Samuel*, Tyndale Old Testament Commentaries 8, Leicester-Illinois 1988.

Barnhouse, D.G., *Genesis: A Devotional Commentary*, Grand Rapids- Michigan 1970.

Bartlett, J.R., *The First and Second Books of the Maccabees*, The Cambridge Bible Commentary, Cambridge 1973.

Block, D.I., *The book of Ezekiel-chapters 25-48*, The New International Commentary on the Old Testament, Grand Rapids-Michigan 1998.

Brueggemann, W., *Jeremiah 1-25*, International Theological Commentary, Grand Rapids-Edinburgh 1988.

– *Jeremiah 26-52*, International Theological Commentary, Grand Rapids-Edinburgh 1991.

Cassuto, U., *A Commentary on the Book of Exodus*, μτφρ. από τα εβραϊκά Israel Abrahams, Jerusalem 1983.

Charlesworth, J.H. (εκδ.), *The Old Testament Pseudepigrapha*, τόμ. 2, έκδ. Doubleday & Company, New York 1985.

- Clarke, E.G., *The Wisdom of Solomon*, The Cambridge Bible Commentary, Cambridge 1973.
- Clements, R. E., *Exodus*, The Cambridge Bible Commentary, Cambridge 1972.
- Coffman J.B., *Commentary on the minor prophets*, James Burton Coffman Commentaries, Abilene-Texas 1984.
- *Commentary on Leviticus and Numbers*, James Burton Coffman Commentaries, Abilene-Texas 1987.
- Cogan M., Tadmor H., *II Kings*, The Anchor Bible, τόμ. 11, New York 1988.
- Cogan M., *I Kings*, The Anchor Bible, τόμ. 10, New York 2001.
- Conroy, C., *1-2 Samuel, 1-2 Kings*, Old Testament Message, Wilmington-Daleware 1983.
- Cooke, G.A., *Ezekiel*, The International Critical Commentary, Edinburgh 1985.
- Craghan, J., *Esther, Judith, Tobit, Jonah, Ruth*, Old Testament Message, Wilmington-Daleware 1982.
- Craigie, P.C., *The Book of Deuteronomy*, The New International Commentary on the Old Testament, Grand Rapids-Michigan 1976.
- *Psalms 1-50*, Word Biblical Commentary, τόμ. 19, Texas 1983.
- Curtis, E.L., *The Books of Chronicles*, The International Critical Commentary, Edinburgh 1976.
- Dancy, J.C., *The Shorter Books of Apocrypha*, The Cambridge Bible Commentary, Cambridge 1972.
- De Roche, M., «Zephaniah I 2-3: The “Sweeping” of Creation», *Vetus Testamentum*, 30 (1Ja) (1980).
- Domeris, W.R. «Biblical Perspectives on Forgiveness», *Journal of Theology for Southern Africa*, 54(2001).
- Driver, S.R., *Deuteronomy*, International Critical Commentary, Edinburgh 1986.
- Farmer, K.A., *Proverbs & Ecclesiastes*, International Theological Commentary, Grand Rapids-Edinburgh 1991.

- Fensham, F.C., *The Books of Ezra and Nehemiah*, The New International Commentary on the Old Testament, Grand Rapids-Michigan 1982.
- Fritz, V., *1&2 Kings*, A Continental Commentary, μτφρ. Anselm Hagedorn, Minneapolis 2003.
- Gaebelein, F.E. (εκδ.), *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 7, Michigan 1985.
- *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 6, Michigan 1986.
 - *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 2, Michigan 1990.
 - *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 5, Michigan 1991.
 - *The Expositor's Bible Commentary*, τόμ. 3, Michigan 1992.
- Gerstenberger, E.S., *Leviticus*, The Old Testament Library, μτφρ. Douglay W. Scott, Louisville-Kentucky 1996.
- Goldingay, J.E., *Daniel*, Word Biblical Commentary, τόμ. 30, Dallas-Texas 1989.
- Goldstein, J.A., *I Maccabees*, The Anchor Bible, τόμ. 41, New York 1976.
- *II Maccabees*, The Anchor Bible, τόμ. 41A, New York 1983.
- Gordon, R.P., *I & II Samuel*, Library of Biblical Interpretation, Michigan 1986.
- Gray, G.B., *Numbers*, International Critical Commentary, Edinburgh 1986.
- Greenberg, M., *Ezekiel 1-20*, The Anchor Bible, τόμ. 22, New York 1983.
- Hamlin, E.J., *Judge*, International Theological Commentary, Grand Rapids-Edinburgh 1990.
- Harmon, N.B. (εκδ.), *The Interpreter's Bible*, τόμ. I, Nashville 1980.
- *The Interpreter's Bible*, τόμ. III, Nashville 1982.
- Harper, W. R., *Amos and Hosea*, International Critical Commentary on the Holy Scriptures of Old and New Testaments, Edinburgh 1936.
- Hartley, J.E., *Leviticus*, Word Biblical Commentary, τόμ. 4, Dallas-Texas 1992.
- Hastings, James (εκδ.), *Genesis to Numbers*, The Great texts of the Bible, τόμ. I, Michigan 1958.

– *Deuteronomy to Esther*, The Great Texts of the Bible, τόμ. II, Michigan 1958.

Henry, M., *Matthew Henry's Commentary on the whole Bible*, τόμ. IV, έκδ. Fleming H. Revell Company, Old Tappan 197-?.

Holmgren, F.C., *Ezra & Nehemiah*, International Theological Commentary, Grand Rapids-Edinburgh 1987.

Japhet, S., *I&II Chronicles*, The Old Testament Library, Westminster 1993.

Kidner, D., *The Message of Hosea*, The Bible Speaks Today, Leicester-Illinois 1981.

King, G. A., «The Day of the Lord in Zephaniah», *Bibliotheca sacra*, 152 (605 Ja-Mr) (1995).

Koskenniemi, E., *The Old Testament Miracle-Workers in Early Judaism*, Germany 2005.

Lacocque, A., *The Book of Daniel*, μτφρ από γαλλικά στα αγγλικά David Pellauer, London 1979.

Levine, B.A., *Numbers 1-20*, The Anchor Bible, τόμ. 4A, New York 1993.

Lind, M.C., «Expository Articles: Hosea 5:8-6:6», *Interpretation*, 38 (4 O) (1984).

Lundbom, J.R., *Jeremia 21-36*, The Anchor Bible, τόμ. 21B, New York 1964.

– *Jeremia 37-52*, The Anchor Bible, τόμ. 21C, New York 1964.

– *Jeremia 1-20*, The Anchor Bible, τόμ. 21A, New York 1999.

Marks J.H., Gray J., Milgrom J., Guthrie H.H., Gottwald Jr., Norman K., *The Pentateuch*, Interpreter's Concise Commentary, Nashville 1983.

Mason, R., *The Books of Haggai, Zechariah and Malachi*, The Cambridge Bible Commentary, Cambridge 1977.

McCarter, P. Kyle, *I Samuel*, The Anchor Bible, τόμ. 8, New York 1980.

– *II Samuel*, The Anchor Bible, τόμ. 9, New York 1984.

Mckeating, H., *Amos, Hosea, Micah*, The Cambridge Bible Commentary, Cambridge 1971.

MacKenzie, R.A.F.S.J., *Sirach*, Old Testament Message, Wilmington-Daleware 1983.

- Mackintosh, C.H., *Σχόλια επί του Βιβλίου της Γενέσεως*, μτφρ. εκ του γαλλικού, Αθήναι 1959.
- *Σχόλια επί του Βιβλίου των Αριθμών*, μτφρ. εκ του γαλλικού, έκδ. Βαρθολομαίος Παπαντωνάκης, Αθήναι 1962.
- Meyer, F.B., *Μωυσής ο υπηρέτης του Θεού*, μτφρ. Ξ.Λ., έκδ. “Ο Λόγος”, Αθήναι 19-?.
- Meyers C.L., Meyers E.M., *Zechariah 9-14*, The Anchor Bible, τόμ. 25C, New York 1993.
- Milgrom, J., *Leviticus: a Book of Ritual and Ethics*, A Continental Commentary, Minneapolis 2004.
- Montgomery J.A., Gehman H.S., *The Books of Kings*, The International Critical Commentary, Edinburgh 1986.
- Moore, G.F., *Judge*, The International Critical Commentary, Edinburgh 1989.
- Moore, C.A., *Tobit*, The Anchor Bible, τόμ. 40A, New York 1996.
- Motyer J.A., Guthrie D., *The New Bible Commentary*, Michigan 1970.
- Myers, J.M., *I and II Esdras*, The Anchor Bible, τόμ. 42, New York 1974.
- O'Brien, J.M., «Nahum-Habbakuk-Zephaniah: Reading the “Former Prophets” in the Persian Period», *Interpretation*, 61 (2007) (2 Ap).
- Oden, T. C. (εκδ.), *Ancient Christian Commentary on Scripture*, τόμ. I, Illinois 2001.
- *Ancient Christian Commentary on Scripture*, τόμ. III, Illinois 2001.
 - *Ancient Christian Commentary on Scripture*, τόμ. II, Illinois 2002.
 - *Ancient Christian Commentary on Scripture*, τόμ. IX, Illinois 2005.
- Oesterley, W.O.E., *The Psalms*, London 1955.
- Petersen, D.L., *Zechariah 9-14 and Malachi*, The Old Testament Library, Westminster 1995.
- Phillips, A., *Deuteronomy*, The Cambridge Bible Commentary, Cambridge 1973,

- Powell, I., *David: His Life and Times, A Biographical Commentary*, Michigan 1990.
- Porter, J.R., *Leviticus*, The Cambridge Bible Commentary, Cambridge 1976.
- Preub, H.D., *Θεολογία της Παλαιάς Διαθήκης*, τομ. Α, μτφρ. Ιωάννης Μούρτζιος, Θεσσαλονίκη 2011.
- Propp, W.H.C., *Exodus 1-18*, The Anchor Bible, τόμ. 2, New York 1999.
- Rice, G., *1 Kings*, International Theological Commentary, Grand Rapids-Edinburgh 1990.
- Roberts, J.J.M., *Nahum, Habakkuk and Zephaniah*, The Old Testament Library, Westminster 1991.
- Robertson, O.P., *The books of Nahum, Habakkuk and Zephaniah*, The New International Commentary on the Old Testament, Grand Rapids-Michigan 1990.
- Robinson, J., *The Second Book of Kings*, The Cambridge Bible Commentary, Cambridge 1976.
- Simundson, D.J., «Health and Healing in the Bible», *Word & World*, Vol II, Number 4 (2006).
- Skehan, P.W., Di Lella, A.A., *The Wisdom of Ben Sira*, The Anchor Bible, τόμ. 39, New York 1987.
- Smith, H.P., *The Books of Samuel*, The International Critical Commentary, Edinburgh 1977.
- Snaith, J.G., *Ecclesiasticus*, The Cambridge Bible Commentary, Cambridge 1974.
- Stevens, G.B., «The prophetic teaching concerning sin», *The Biblical World*, Vol. 27, No 6(Jun. 1906).
- Sturdy, J., *Numbers*, The Cambridge Bible Commentary, Cambridge 1976.
- Sweeney, M. A., «A Form-Critical Reassessment of the Book of Zephaniah», *Catholic Biblical Quarterly*, 53 (3II) (1991).
- Tate, M.E., *Psalms 51-100*, Word Biblical Commentary, τόμ. 20, Texas 1990.
- Taylor, J.B., *Ezekiel*, Tyndale Old Testament Commentaries 20, Leicester-Illinois 1969.

- Thompson, A., *The Book of Jeremiah*, The New International Commentary on the Old Testament, Grand Rapids-Michigan 1980.
- Vawter B., Hoppe L.J., *Ezekiel*, International Theological Commentary, Grand Rapids-Edinburgh 1991.
- Waatts, J.D.W., *Joel, Obadiah, Nahum, Habakkuk and Zaphaniah*, The Cambridge Bible Commentary, Cambridge 1975.
- Walker, T.W., *The metaphor of healing and the theology of the book of Hosea*, ProQuest Dissertations and Theses, 1997.
- Wallace, R.S., *The Message of Daniel*, The Bible Speaks Today, Leicester-Illinois 1973.
- Warrington, K., «Healing and Suffering in the Bible», *International Review of Mission*, 95 (Jan-Apr 2006) 376/377.
- Weinfeld, M., *Deuteronomy 1-11*, The Anchor Bible, τόμ. 5, New York 1991.
- Whybray, R.N., *The Book of Proverbs*, The Cambridge Bible Commentary, Cambridge 1972.
- Wilcock, M., *The Message of Chronicles*, The Bible Speaks Today, Leicester-Illinois 1987.
- *The Message of Judges*, The Bible Speaks Today, Leicester-Illinois 1992.
- Williamson, H.G.M., *1 and 2 Chronicles*, The New Century Bible Commentary, Grand Rapids-London 1982.
- Willis, J.T. (εκδ.), *Genesis*, The Living Word Commentary on the Old Testament, Abilene-Texas 1984.
- *First and Second Kings*, The Living Word Commentary on the Old Testament, Abilene-Texas 1991.
- Winston, D., *The Wisdom of Solomon*, The Anchor Bible, τόμ. 43, New York 1979.
- Wolf, H.M., *An introduction to the Old Testament Pentateuch*, Chicago 1991.
- Wolff, H.W., *A Commentary on the Book of the Prophet Hosea*, μτφρ. στα αγγλικά από Gary Stansell, έκδ. Fortress Press, Philadelphia 1989.

Zimmerli , W., *Ezekiel 2*, Hermeneia: A Critical and Historical Commentary on the Bible, μτφρ από γερμανικά σε αγγλικά από τον James D. Martin, Philadelphia 1983.